HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK
MUZEA HUSITSKÉHO REVOLUČNÍHO HNUTÍ

5

TÁBOR 1982

© 1982 Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře

OBSAH

ČLÁNKY

František Šmahel
Základy města: Tábor 1432–1452 7
Die Grundsteine der Stadt: Tabor 1432–1452 133

Jaroslav Kolár
K transformaci středověkého žánrového systému v literatuře husitské doby 135
Die Transformation des mittelalterlichen Gattungssystems in der Literatur der Hussitenzeit 144

Jaroslav Boubín
Počátek literární činnosti Petra Chelčického 145
Die Anfänge der literarischen Tätigkeit von Petr Chelčický 152

Jaroslav Čechura
Sión a Kunětická Hora: hrady husitské revoluce? 153
Sión und Kunětická Hora – Burgen der hussitischen Revolution? 163

Jan Muk
Táborský hrad Hradiště ve středověku 165
Die Taborer Burg Hradiště im Mittelalter 176

Marián Konečný
Príspevky k chronológii a topografii husitskej výpravy na Spiš roku 1433 177
Beiträge zur Chronologie und Topographie des hussitischen Feldzuges nach Zips im Jahre 1433 208

Jiří Kořalka
Bavorská a saská korespondence Františka Palackého 1836–1846 209
Der bayerische und sächsische Briefwechsel von František Palacký 1836–1846 251

Zdeněk Jelínek
Železniční destrukce partyzánské brigády Mistra Jana Husa v jižních Čechách v prosinci 1944 253
Die Eisenbahndestruktion der Partisanenbrigade „Magister Jan Hus" in Südböhmen im Dezember 1944 273

Stanislav Veřtát
Iniciativa Tábora při zřizování aktivů pro občanské záležitosti v roce 1953 275
Die Initiative der Stadt Tabor bei der Gründung von Aktiven für nichtkirchliche Zeremonien im Jahre 1953 282

OBZOR LITERATURY

Obecné otázky husitství 283
Hmotná kultura 289
Česká a moravská šlechta 292
Města, městečka, vesnice 301
Hereze evropského středověku 308
České reformní hnutí 312
Husitská univerzita 317
Revoluční léta 1419–1436 325
Literatura, jazyk a kultura 329
Husitství a cizina 332
Husitské bádání 345
Husitské tradice 350
Novodobé dějiny Táborska 360

KRONIKA

Dokumentace a zpřístupnění pramenů husitského období
Porada husitologů v Táboře 21. října 1981 365
Pavel Spunar
Dokumentace a husitologie 369
Ivan Hlaváček
Několik úvah o vydávání diplomatických pramenů k dějinám husitství 372
„Soudce smluvený v Chebu" 379
Seznam zkratek 382

ZÁKLADY MĚSTA : TÁBOR 1432 - 1452

František Šmahel

Velikost města: metody a možnosti výzkumu – Minimální počet domů a obyvatel – Jména a původ měšťanů – Ceny domů a městišť – Retrospektivní intermezzo: založení táborské komuny – Ceny zahrad a pozemků, zemědělská výroba ve městě – Pozemková držba a hospodářský region města – Zaměstnání obyvatelstva: problémy studia – Řemeslná výroba – Obchod, doprava a služby – Závěrečné shrnutí

Přílohy: I. Kompozice osobních jmen táborských mužů a žen 1432–1450 – II. Výskyt a početnost mužských křestních jmen na Táboře 1432–1450 – III. Výskyt a početnost ženských křestních jmen na Táboře 1432–1450 – IV. Příjmení, přízviska a přezdívky táborských mužů 1432–1450 – V. Příjmení, přízviska a přezdívky táborských žen 1432–1450 – VI. Původ a bydliště osob zaznamenaných v táborské Knize trhové – VII. Pozemková držba Tábora a jeho měšťanů v letech 1437–1452 – VIII. Zaměstnání táborských obyvatel podle Knihy trhové z let 1432–1450 – IX. Seznam častěji citovaných edic a literatury – X. Tabulky – XI. Mapy

Radikální proudy českého reformního hnutí i husitské revoluce projektovaly své představy ideální společnosti dvěma směry. Petr Chelčický a jeho následovníci od počátku odmítali město jako dílo Kainovo, tvrz násilí a zhoubný nádor neřestí. Jejich tužby směřovaly k ideálu jakéhosi antiměsta v podobě vesnické komunity, soběstačné duchovně i skrovnými hmotnými statky. Budovatelé Tábora se naopak brzy vzdali nevraživosti k městu a jako první v evropských dějinách založili rovnostářskou spotřební komunu městského typu.[1]) Oba pokusy vzaly

[1]) Utopickými představami revolučního táborství v letech 1419 až 1421 se podrobně zabývali Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí I, Praha 1952, s. 275–298; II, Praha 1955, s. 43–135; nejnověji pak v díle Jean Hus et les traditions hussites, Paris 1973, s. 117–158; Robert Kalivoda, Husitská ideologie, Praha 1961, kap. IV (srov. druhé přepracované vydání Revolution und Ideologie. Der Hussitismus, Köln–Wien 1976, kap. III.); Ferdinand Seibt, Utopica. Modelle totaler Sozialplannung, Düsseldorf 1972, kap. II–III. K transcendentálním projekcím a utopickým prvkům ve spisech Petra Chelčického srov. mj. Howard Kaminsky, Peter Chelčický's Place on the Hussite Left. Introduction to Peter Chelčický: Treaties on Christianity and the Social Order, in: Studies in Medieval and Renaissance History I, ed. W. Bowsky, Lincoln, Nebraska 1964, s. 107–136; František Šmahel, Antiideál města v díle Petra Chelčického, ČSČH 20, 1972, s. 71–94.

časem za své. Agrární autarkie vedla k přehnanému sebezahledění vně skutečného pulsu života, takže se část bratří později vracela do měst. Ani spotřební komuna neměla dlouhého trvání. Město v té podobě, v jaké se rozvinulo od 12. do 14. století, mělo stále tolik přitažlivosti pro obecný lid, že po několika málo letech slavilo svůj triumf i na revolučním Táboře.[2]) A když už město, tak se vším všudy, jak záhy rozpoznalo místní i šíře zaměřené studium táborské minulosti.

Výzkum tohoto středobodu starší české historie zůstává trvalým úkolem českého dějepisectví. Úkolem o to naléhavějším, že Tábor s výjimkou počátečních dvou let své existence stále ještě nemá Dějiny odpovídající jeho významu. V rámci základního výzkumu k třísvazkovým Dějinám Tábora, jež připravuje autorský kolektiv při Muzeu husitského revolučního hnutí, jsou postupně evidovány a vyhodnocovány všechny dochované prameny. Z výsledků jejich systémové analýzy vychází i tato studie, jež se bude zabývat velikostí města, počtem, jmény i původem jeho obyvatel, cenami nemovitostí, držbou pozemků a všemi odvětvími jeho hospodářské základny. Datum a quo je dáno nejstaršími zápisy hlavního pramene, jímž je mimořádně cenná táborská Kniha trhová z let 1432 až 1450, datum ad quem je vymezeno ztrátou autonomie města v září 1452.[3])

Velikost města: metody a možnosti výzkumu

V popisu Tábora, který po dvojí zastávce v husitské pevnosti v srpnu 1451 Eneáš Silvius Piccolomini začlenil do svého listu kardinálu Juanu Karvajalovi, nalezneme i tuto pozoruhodnou vojensko-sociologicko-demografickou informaci: „Jest v obci na čtyři tisíce mužů, kteří by mohli tasiti meč, ale jsou považováni za neschopné boje, poněvadž se stali řemeslníky a hledají své živobytí z velké části tkaním vlny."[4]) Pokud by tento údaj měl stejnou věrohodnost, jaká se běžně přiznává Eneášovu popisu městského opevnění a táborské každodennosti, měli bychom k dispozici výchozí ukazatel, z něhož by bylo možné usuzovat na celkový počet obyvatel Tábora v polovině 15. století. Zatím se však husitskému bádání nepodařilo objevit žádnou zprávu, jež by velikost táborské domobrany ve výši čtyř tisíc zbraněschopných mužů potvrzovala nebo vyvracela. Jediný pramen, který sliboval vnést do otázky více světla, známý táborský rejstřík z let 1432 až 1450, byl v tomto ohledu pro všechny, kteří ho zkoumali, větším či menším zklamáním.

Nejstarší dochovaná městská kniha táborská, kterou se budu dále převážně zabývat, má podobu podlouhlého příručního rejstříku o velikosti 295 × 110 mm. Jejích deset složek o celkovém počtu 122 listů bylo dodatečně svázáno jednoduchou, dnes již místy poškozenou pergamenovou vazbou. Tolik k vnějšímu vzhledu Knihy trhové, která po téměř stoletém uložení v Archivu Národního muzea přešla do úschovy Okresního archivu v Táboře.[5]) Od konce 40. let 19. století, kdy ji v jakémsi hokynářském krámku v Českých Budějovicích objevil vlastenec Antonín Krejčí, byla táborská Kniha trhová studována četnými badateli. Vedle táborských historiků Martina Koláře, Josefa Švehly, Karla Thira, Romana Cikharta a Milana Nedvídka je třeba zvláště vzpomenout vynikajícího znalce městských knih Václava Vojtíška a nad jiné zasloužilé husitské specialisty F. M. Bartoše a Josefa Macka. Zůstaneme-li u zmíněných badatelů, pak Martin Kolář jako první podal na základě nově zpřístupněné knihy barvitý obraz města, Václav Vojtíšek zevrubně rozebral pramen z hlediska diplomatického a správního, Josef Švehla upozornil na nemalý podíl někdejších obyvatel starého Sezimova Ústí a F. M. Bartoš neopomenul využít personálních údajů pro mikrobiografie některých táborských hejtmanů.[6]) V řadě menších příspěvků postihl cenné podrobnosti z každodennosti města i jeho nejbližšího okolí Roman Cikhart, zatímco Karel Thir využil téhož pramene v úvodu své záslužné dvousvazkové práce Staré domy a rodiny táborské.[7]) Snaha zachytit nejstarší topografii města naraziła přitom na nepřekonatelnou potíž, způsobenou nedochováním městských knih z druhé poloviny 15. století. Táborské domy, jak později vysvitne, mě-

---

[2]) K tomu naposled Jiří Kejř, Vznik městského zřízení v Táboře, in: Tábor a husitská revoluce, zvl. č. JSH 40, 1971, s. 31–44.

[3]) Z volně na sebe navazujících studií již vyšly: Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 83–125, a Táborské vesnice na Podblanicku, SVPP 22, 1981, s. 171–201. Postupně budou následovat studie o táborských hejtmanech a služebnících (spolu s R. Teclem), o městské správě a financích, o mocenské skladbě táborského svazu a o nejstarší topografii Tábora (spolu s M. Drdou). Za všestrannou pomoc při časově náročném výzkumu vřele děkuji řediteli Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře dr. Miloši Drdovi a kolegovi Rudolfu Teclovi.

[4]) Cituji překlad Augustina Kadlece, List Eneáše Silvia o cestě na sněm do Benešova a o dvojí zastávce v Táboře, JSH 22, 1953, s. 109. Originální znění vydal Rudolf Wolkan, Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini, FRA 68, Wien 1912, s. 22–57.

[5]) V Archivu Národního muzea měla Kniha trhová 1432–1450 sign. F 228. Do Okresního archivu v Táboře přešla po dočasném uložení v Státním ústředním archivu. K osobě jejího objevitele a k okolnostem nálezu srov. Jiří Kořalka – Rudolf Tecl, Historické osudy táborské městské knihy z druhé poloviny 15. století, HT 1, 1978, s. 54–56. Kniha má nyní sign. fond AMT, kniha č. 18.

[6]) Martin Kolář, Obraz města Tábora a jeho okolí v letech 1432–1450, původně ve Výroční zprávě c. k. vyššího reálného gymnázia v král. městě Táboře za školní rok 1871, přetisk in: Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora, Tábor 1924, s. 94–112; Václav Vojtíšek, Na Táboře v letech 1432–1450, in: Sborník Žižkův 1424–1924, Praha 1924, s. 134–158, přetisk in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 273–289; Josef Švehla, Ohlasy z Ústí Sezimova v nejstarší gruntovní knize táborské z r. 1432–1450, JSH 1, 1928, s. 80–84, 120–124; F. M. Bartoš, Dva hejtmané táborského bratrstva, JSH 33, 1964, s. 83–88 aj.

[7]) Roman Cikhart, Okolí Tábora v zápisech nejstarší gruntovní knihy táborské, JSH 7, 1934, s. 46–55; Řemesla a živnosti v prvních letech města Tábora, in: Výroční zpráva Masarykových škol práce v Táboře 1933–34, přetisk in: Střed, 1935, č. 26; 1936, č. 1, Topografie Tábora v nejstarší gruntovní knize, JSH 8, 1935, s. 30–31; Z trhových zápisů nejstarší gruntovní knihy táborské, JSH 9, 1936, s. 43–47; Příjmí nejstarších obyvatelů města Tábora, Časopis Rodopisné společnosti československé 17–18, 1945–1946, s. 86–88, a řada drobných článků, z nichž některé uvedu níže. Dále srov. Karel Thir, Staré domy a rodiny táborské I–II, Tábor 1920.

nily své majitele v takovém rozsahu, že stav k polovině 15. století naprosto již neodpovídal změněným majetkovým poměrům o padesát až sedmdesát let později. I tu se ovšem ukázaly některé možnosti dříve netušené, na něž upozornili zejména Milan Nedvídek v doplňcích k dílu Karla Thira a nejnověji Miloš Drda a Jan Muk ml. novou rekognoskací staré zástavby z hlediska historické archeologie a dějepisu umění.[8])

Vůbec je pozoruhodné, jak od doby Kolářovy stoupaly a rozšiřovaly se poznávací schopnosti medievalistické pramenné analýzy. Ještě Václavu Vojtíškovi se zdál „nemožný jakýkoli pokus o vyvolání složení města".[9]) O necelých třicet let později Josef Macek rekonstruoval mimo jiné právě skladbu města v šíři a úplnosti zcela nečekané. A přece i autoru velké fresky počátečních let Tábora se zdálo „nemožné pokoušet se z dat rychtářského rejstříku stanovit počet obyvatelstva či absolutní statistická čísla".[10]) Co z toho plyne? Meze historického poznání se neuzavírají k jednomu datu. Možnosti historie jako vědy se mění v čase, dosažená meta generace jedné stává se startovní čarou generace následující.

A jelikož je to právě velikost husitského Tábora, jejíž aproximativní, prameny verifikovatelné určení bude naším prvým a současně hlavním úkolem, je nejdříve ze všeho třeba si vymezit pole metodických postupů a kombinačních možností. Prvá z možných cest, pro středověk ojedinělá a téměř naprosto spolehlivá, nás zavede za hranice českého středověkého státu. Nejdříve do blízkého Norimberku, kde se však zdržíme jen krátce, neboť vše podstatné o tamějším úředním sčítání obyvatelstva z roku 1449 bylo již ve specializované literatuře mnohonásobně řečeno. Zde stačí připomenout, že na základě tohoto mimořádně významného demograficko-statistického pramene vypočetl Karl Bücher sumární koeficient 4,68 osoby na jednu hlavu rodiny či domácnosti.[11]) U nás vlivem Bedřicha Mendla se běžně užívá zaokrouhleného koeficientu 4,7.[12])

---

[8]) Milan Nedvídek, Staré domy a rodiny táborské. Doplňky a opravy k stejnojmennému dílu prof. Karla Thira, Tábor 1947; Miloš Drda, Archeologický výzkum Tábora v letech 1974–1977, Tábor 1978 (ediční řada Tábor 11/1), Archeologický výzkum Tábora, Archaeologia historica 5, 1980, s. 107–114 aj.; Jan Muk, Příspěvek k poznání nejstarší architektury Tábora ibidem, s. 115–121. Odkázat možno ještě na práci Joži Boháče, Hradiště hory Tábor a okolí v r. 1432–1450, Jihočeský kraj, samostatný otisk, Tábor 1912, a na studie a příspěvky, které vydával Richard Hrdlička ve volné řadě Starých i nových letopisů táborských, Tábor 1920–1932.

[9]) Vojtíšek, Na Táboře, s. 280.

[10]) Macek, Tábor I, s. 338.

[11]) Srov. Karl Bücher, Die Bevölkerung von Frankfurt a. M. im XIV. und XV. Jahrhundert I, Tübingen 1886, s. 14n.

[12]) Bedřich Mendl, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378–1434, ČČH 22, 1916, s. 436–438, a Vývoj pražské populace od válek husitských, Česká revue 10, 1916–1917, s. 213n. K metodologii srov. Adolf Zeman, Vývoj plzeňské populace až do druhé poloviny XVIII. století, ČSPS 41, 1953, s. 137–139, František Hoffmann, Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův Brod 1961, s. 39–40, a Jaroslav Marek, Společenská struktura moravských královských měst v 15. a v 16. století, Praha 1965, s. 26–30, kde další literatura.

Stále se obnovující pochybnosti o všeobecné použitelnosti Bücherova koeficientu nemohly být pro jeho jedinečnost ani vyvráceny ani potvrzeny. Všeobecně se sice vědělo, že podobný, mnohem ještě podrobnější soupis všeho obyvatelstva vznikl roku 1427 ve Florencii, nikdo však nenalézal odvahu ujmout se zpracování obrovského množství dokumentů, zahrnujícího na 60 tisíc domácností a 260 tisíc osob florentského území. Teprve soustředěným, deset let trvajícím úsilím početné skupiny amerických a francouzských badatelů, kterou vedli David Herlihy a Christiane Klapisch-Zuber, se podařilo naprogramovat, nakódovat a pomocí komputerů propočítat závěrečnou bilanci katastru, jenž co do rozsahu a úplnosti se vyrovná statisticko-demografickým šetřením moderní doby.[13]) Výsledky týmového výzkumu, jaký nemá dosud v medievalistice obdoby, předčily všechna očekávání. Nelze než souhlasit s míněním jednoho z recenzentů, že v historické antropologii nebude nic jako dříve.[14])

Sedm set stran závěrečné zprávy s více než stovkou grafů, tabulek a kartogramů poskytuje takové množství základních poznatků o populaci středověkého velkoměsta, středně velkých měst (Pisa, Pistoia, Arezzo, Volterra, Cortona), malých měst (Pescia), městeček a vesnic florentského zázemí (contado), že tu mohu zprostředkovat jen ty údaje, jež napomáhají k rektifikaci dosavadních sumárních koeficientů, potřebných k propočtu velikosti středověkých městských domácností. Celkem 264 210 osob florentského území žilo v 59 770 domácnostech. Průměrná domácností ve městech nedosahovala počtu čtyř osob (3,91), zatímco vesnické domácnosti byly v průměru o jednu osobu početnější (4,74). Překvapivě nízký průměr osob na jeden krb byl ve vlastní Florencii (3,80) a v Pratu (3,70). Naprostá většina domácností byla tří až čtyřčlenných (65,44 %), jedno až dvoučlenných bylo 15,90 % a zbytek připadal na domácnosti od pěti osob výše. Hustota v celém katastru činila 24 obyvatel a 5,5 domácností na jeden kilometr čtvereční.[15]) Výsledky florentského sčítání lidu z roku 1427 přisvědčily historikům, kteří Bücherův koeficient spíše snižovali než zvyšovali. Platí to zvláště pro autora klasického již úvodu do historické demografie R. Molse, podle něhož postačuje počítat se čtyř- až pětinásobkem počtu osob uvedených v berních soupisech.[16]) Jaroslav Marek přesvědčivě zdůvodnil užitečnost dvou souběžných koeficientů, udávajících minimální a

---

[13]) David Herlihy – Christiane Klapisch-Zuber, Les Toscans et leurs familles. Une étude du catasto florentin de 1427, Paris 1978.

[14]) Philippe Braunstein, La Toscane dans le premier tiers du XVe siècle: Informatique et paysage social, Annales ESC 35, 1980, s. 42.

[15]) Herlihy – Klapisch-Zuber, Les Toscans, zvl. s. 168–169, 183, 225 a 472.

[16]) Roger Mols, Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle II, Louvain 1955, s. 102–130. Nejnověji k metodologickým otázkám kvantitativního výzkumu v oblasti městské demografie, socio-topografie a majetkové skladby srov. sborník 14 příspěvků pod redakcí W. Ehbrechta, Voraussetzungen und Methoden geschichtlicher Städteforschung, Köln–Wien 1979.

maximální rozpětí hledaných veličin i pro česká a moravská města, a proto v případě potřeby nic nebrání přidržet se tohoto ověřeného již postupu.[17])

Druhý okruh pramenů, z jejichž statistického zpracování lze však získat jen rámcové poznatky, zahrnuje berní knihy městské dávky, soupisy královského cenzu (tzv. šosu) anebo pomocných písemností ve formě rejstříků skutečně vybraných dávek (tzv. lózunků).[18]) Od průkopnických studií Mendlových a Beerových zkoumala berní soupisy již početná skupina badatelů, jejichž rozbory položily základ srovnávacímu studiu velikosti a sociální skladby českých i moravských měst od 14. do 16. století. Pro dané potřeby stačí zde zmínit jen některé z metodologických a faktografických poznatků. Předně se ukázalo, že číselnou přesnost operací není možné zaměňovat za numericky vyjádřenou přesnost výsledků. Při značném rozpětí aproximativních propočtů a odhadů je žádoucí srovnávat čísla zaokrouhlená na stovky, případně u menších lokalit na desítky.[19]) Za druhé je potřebné, pokud to prameny umožňují, odlišovat údaje pro celé město (dále v tabulkách M), pro vnitřní město (VM) a předměstí (P). Důvody i tu jsou nasnadě v povaze zástavby i v odlišných poměrech obou sídelních částí u jednotlivých měst v různých obdobích jejich existence. Zvlášť poučné jsou z tohoto hlediska předměstí Jihlavy a Znojma, jejichž demografické ukazatele z první poloviny 15. století nasvědčují, že v důsledku válečných událostí klesal počet tamějších usedlostí i poplatníků podstatně rychleji než ve vnitřním městě.[20]) Značné výkyvy během několika málo let nabádají rovněž k opatrnosti při odhadech velikosti měst v obdobích vleklých válečných konfliktů, epidemií apod. Konečně již nyní považuji za účelné upozornit, že údaje knih a rejstříků městských dávek umožňují komparaci nejen v rámci měst s dochovanými pramennými podklady stejného druhu, ale částečně i v širším rámci dalších měst s méně hodnotnými ukazateli statistické povahy. V těchto případech však vesměs může jít pouze o korekci na základě analogických vztahových poměrů počtu domů či poplatníků na jeden hektar zastavěné plochy apod. A protože i k těmto pomocným ukazatelům budu při vlastním výkladu přihlížet, připojuji přehled základních parametrů všech českých a moravských měst, jež díky předchozím výzkumům mohou být vzaty v potaz

17) Marek, Společenská struktura, s. 28. Zde také na s. 27, pozn. 28, o Schrötterově koeficientu 5,41, který u nás doporučoval F. M. Bartoš v recenzi Mendlovy studie v ČČM 92, 1918, s. 87.

18) K terminologii a věcnému rozlišení berních knih a rejstříků podrobně Jaroslav Dřímal, Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509, Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 185–187.

19) Srov. Marek, Společenská struktura, s. 7.

20) Hoffmann, Jihlava, s. 41 a 139; Gracian Chaloupka, Znojmo na rozhraní 14. a 15. věku (Počet obyvatel, majetkové rozdělení), SMM 83, 1964, tab. 1, s. 182, a tab. 2 na s. 186. Obecně k tomu Marek, Společenská struktura, s. 33n.

při úvahách o velikosti Tábora v letech 1432 až 1450. Údaje o Českých Budějovicích k roku 1416 považuji za méně průkazné vzhledem k jejich mezní časové vzdálenosti od optimálního středu ± 1440 (srov. tab. 1 v příloze X).[21])

Stejný význam, jaký mají pro královská města berní knihy a rejstříky, mají pro poddanská města, městečka a vesnice urbariální účty a výběrčí rejstříky. Prvním povzbudivým počinem byly u nás v tomto ohledu Dobiášovy Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Koeficient sedmi osob na jednu domácnost včetně čeledi se zdál ve své době přijatelný, později ho však bylo nutno snížit.[22]) Znalecky uvážlivá se ukázala zejména konjektura F. Lütgeho, podle níž třeba počítat na jednu venkovskou domácnost v průměru pět osob.[23]) Komputerové výsledky florentského katastru daly Lütgemu za pravdu, a tím i následným odhadům J. Marka a R. Nového o velikosti českomoravských poddanských měst a městeček ve 14. a 15. století.[24])

Základní jednotkou při odhadu počtu obyvatel předměstí, venkovských městeček a vesnic bývá dům pro jednu rodinnou domácnost, přičemž v naprosté většině případů nelze určit, zda šlo o rodinu jednoduchou, rozšířenou či složenou.[25]) Byla to právě představa o poměrné početnosti venkovských domácností (žití s výměnkáři a čeledí),

21) Odhady počtu obyvatel jednotně propočítávám a zaokrouhluji. Odlišné původní odhady autorů, z jejichž prací vycházím, proto zde doplňuji: Milena Borská-Urbánková, Majetková a sociální struktura Českých Budějovic koncem 14. a počátkem 15. stol., SAP 14/1, 1964, s. 126–127 a 134 (odhad asi 4000); Mendl, Hospodářské a sociální poměry, s. 438–439 (minimálně 8795, maximálně 10 440); Dřímal, Sociální složení, s. 238–241; Hoffmann, Jihlava, s. 35–45, 137–143 (odhad asi 2500); Chaloupka, Znojmo, s. 182, 186; Jaroslav Vaniš, Úvod k edici Kniha počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491, Praha 1979, s. 23 (odhad 1900–2000). Přihlížel jsem též k neúplným údajům plzeňských berních rejstříků, k nimž srov. Miroslav Bělohlávek, Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471, Minulostí Plzně a Plzeňska 3, 1960, s. 81–91 (odhad 3500). K poslednímu srov. ještě vyšší odhad u Zemana, Vývoj plzeňské populace, s. 149 (4000).

22) Josef Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I, Praha 1927, s. 265–266.

23) F. Lütge, Roger Mols Introduction à la démographie historique des Villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, München 1957, Heft 2, s. 18n.

24) Jaroslav Marek, Žďár v patnáctém století (Složení obyvatelstva poddanského městečka), ČMM 77, 1958, s. 32–34, a Rostislav Nový, Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČSČH 21, 1973, s. 92n. Naopak František Hoffmann, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 35, dal přednost koeficientu 8 a Gracian Chaloupka, Dva seznamy městské dávky Uherského Hradiště z druhé poloviny XIV. století, SMM 78, 1959, s. 159, se rozhodl pro koeficient 6.

25) Pro poučení odkazuji na skripta FFUK Eduarda Maura, Základy historické demografie, Praha 1978, s. 98–99. Stejné klasifikace bylo použito i při vyhodnocení florentského katastru (viz Herlihy – Klapisch-Zuber, Les Toscans, s. 482, tab. 77).

jež mnohé badatele vedla k vyšším redukčním koeficientům. Ve skutečnosti, jak ukázalo statisticko-demografické vyhodnocení florentského katastru, bylo složení domácností velice rozvrstvené. Víme již, že ve srovnání s městskými byly vesnické domácnosti zhruba o jednu osobu početnější (4,7 osoby na jeden krb). I na venkově však převládaly menší domácnosti o dvou až čtyřech osobách, zatímco velké domácnosti o deseti a více osobách tvořily jen několik málo procent. Podstatné je, že všechny výkyvy od aritmetického průměru lze statisticky zdůvodnit. Příkladem a současně instruktivním poučením tu mohou být výsledky zjištěné pro všech 59 770 domácností florentského území. Nejběžnější domácnost nečítala více než dvě osoby, přičemž domácností do tří osob tvořily 44 % a do čtyř osob 58,2 % celku. Domácností od šesti osob výše byla přibližně jedna pětina, od deseti osob výše pak již jen 3,6 %. Pro doplnění dodávám, že nerodinných domácností jednotlivců bylo 15,9 %, jednoduchých rodinných domácností 54,8 %, rozšířených rodinných domácností 10,6 % a konečně složených domácností 18,6 %.[26])

Jestliže u předměstských a venkovských sídlišť byly domy obývané více domácnostmi nepočetnými výjimkami, u velkých měst přesný poměr domů a domácností zůstává proměnlivou neznámou. Podle J. Marka je dokonce téměř nemožné odhadovat počet obyvatelstva podle počtu domů.[27]) Příklad Prahy je sice z tohoto hlediska poučný, nikoli však jednoznačně směrodatný. Tomkovy Základy starého místopisu pražského byly ve své době dílem nejen úctyhodné píle, ale i metodické invence. Z nedostatku jiných analogií Tomkovi při odhadu počtu obyvatel nezbývalo než přihlédnout k dostupným mu statistickým ukazatelům 19. století. Redukce koeficientu na jeden dům se ukázala nedostatečnou, takže mezi Tomkovým a Mendlovým odhadem velikosti předhusitské Prahy je povážlivý rozdíl šedesáti tisíc osob.[28]) Nebrat výsledky moderní historické demografie na vědomí je diletantskou samolibostí,[29]) opomíjet možnosti plynoucí ze studia městské topografie pak upřílišněnou kritičností, jak prokázal Jaroslav Mezník použitím metody ročních průřezů při studiu ekonomické a národnostní struktury předhusitské Prahy.[30]) Domnívám se, že při náležité kritičnosti lze ověřovat i další metodické postupy, k jejichž verifikaci však je zapotřebí relativně spolehlivých ukazatelů, vymezujících pole kombinačních možností (srov. tab. 2 v příloze X).

Absolutní čísla o počtu domů a poplatníků sedmi vybraných měst jsou v tabulce uvedeny do vzájemné závislosti. Novým ukazatelem je

26) Herlihy – Klapisch-Zuber, Les Toscans, s. 472n.
27) Marek, Společenská struktura, s. 26.
28) Srov. Mendl, Hospodářské a sociální poměry, s. 436–438.
29) Naposledy Vilém Lorenc, Nové Město pražské, Praha 1973, s. 130–131, odhadl počet obyvatelstva pražských měst podle hustoty osídlení na 80 000 osob.
30) Topografických výzkumů Tomkových promyšleně využívá Jaroslav Mezník, Der ökonomische Charakter Prags im 14. Jahrhundert, Historica XVII, 1969, s. 80–82. Srov. k tomu ještě níže pozn. 266.

tu pouze výměra zástavby vnitřního města bez vlastního hradebního pásu.[31]) Vzhledem k mimořádné nákladnosti hradebních fortifikací lze vycházet z úvahy, že hrazený areál respektoval stávající, nikoli budoucí potřeby městské komunity.[32]) Proto také nepřekvapuje, že v pěti ze sedmi případů činil rozdíl nejvýše jeden až dva domy na 1 hektar zastavené plochy. Individuální odchylky někdy lze, jindy nelze vysvětlit, což platí i o počtu poplatníků na 1 hektar.[33]) Velmi vyrovnaný je i počet poplatníků na 1 dům a následně i podle něho vypočítané odhady osob bydlících v jednom domě. Poměrně nevýrazné odchylky řady ukazatelů podporují možné užití příslušných hodnot pro verifikaci a korekci odhadu velikosti obdobného typu měst s nedochovanou dokumentací berní povahy.

Již letmé seznámení s metodikou výpočtu velikosti středověkých měst vyneslo na povrch tři základní veličiny, jimž bádání přisuzuje rozdílnou schopnost výpovědi. Priorita se naprosto jednoznačně přiznává počtu poplatníků, výhrady jsou k propočtům na základě známého množství domů a za naprosto nepostačující se považuje plošná výměra vnitřního města. Ta je, jak třeba dodat, v případě husitského Tábora jediným spolehlivým, numericky vyjádřeným ukazatelem. Z proměnlivých údajů tabulky II vyplývá, že hustota obyvatel na jeden hektar zástavby nanejvýš postačuje k rámcovému vymezení krajních hodnot, jež při koeficientu čtyři činí 70 až 150 osob na 1 ha a při koeficientu pět 80 až 180 osob na stejnou jednotku plochy. Vzhledem k relativně malé rozloze zástavby i vzhledem k mocenské roli revoluční pevnosti můžeme v případě Tábora nižší hustotu pod sto osob na 1 ha bez zábran vyloučit. Jelikož pak v severní a střední Evropě jen výjimečně hustota přesáhla 200 osob na hektar,[34]) zdá se být i toto mezní číslo

31) Údaje o vnitřní výměře Starého Města pražského jsem převzal od Lorence, Nové Město pražské, s. 130, plochu vnitřní Jihlavy udává Oldřich Vičar, O velikosti Brna v 16. století, VVM 33, 1981, s. 208, údaje o Brnu a Znojmu čerpám z Marka, Společenská struktura, s. 32, a plošné výměry Českých Budějovic, Plzně a Loun mi laskavě propočetl ing. arch. Jan Muk ml., jemuž zde znovu děkuji.
32) K nákladnosti městských fortifikací ještě níže, obecně k této problematice Jaroslav Marek, Areál středověkých měst, SMM 80, 1961, s. 227–237, a nejnověji Jan Smetana, K topografii areálu severočeských měst ve 13. a 14. století, ČSČH 27, 1979, s. 573–599, kde též instruktivní mapky dokládající postupné rozšíření ohrazeného areálu. K témuž pro Litoměřice srov. Josef Žemlička, Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, mapka č. 9 na s. 142.
33) Údaje o Českých Budějovicích jsou z předhusitské doby, kdy se vesměs předpokládají příznivější demografické poměry. V případě Starého Města pražského lze uvažovat o korekci v počtu domů, jichž Tomek napočetl včetně domů židovských a nezdaněných 1204 (viz V. V. Tomek, Dějepis města Prahy II, Praha 1892², s. 435–436). Obdobně je tomu v případě Jihlavy. Kdybychom vzali ukazatele k roku 1420, připadlo by 13,3 domů na 1 ha a 1,9 poplatníka na 1 dům (srov. Hoffmann, Jihlava, s. 41).
34) K tomu Marek, Společenská struktura, s. 32–33, kde v pozn. 61 podle R. Molse řada údajů o koncentraci obyvatel na 1 ha v evropských městech 15. a 16. století. Pro Florencii v roce 1427 jsem propočetl, že zde na 1 ha připadalo asi 186 obyvatel.

vhodným orientačním vodítkem. Při velikosti vnitřního táborského areálu 17,4 ha[35]) vychází hypoteticky možná početnost husitské pevnosti překvapivě nízká: 1740 při minimálním počtu 100 osob na hektar a 3480 při dvojnásobné maximální hustotě. Nyní však tuto rámcovou indikaci pustíme ze zřetele a připomeneme si ji poté, jakmile jinými, tentokrát již neprošlapanými cestami dospějeme k údajům, jež lze získat rozborem nejstarší táborské Knihy trhové.

Mimořádná vypovídací hodnota trhových knih pro sledování cen nemovitostí i pro rekonstrukci původní topografie je již dlouho nade vší pochybnost.[36]) K sestavení místopisu, na jehož základě by bylo možné stanovit počet domů, je však zpravidla třeba neporušené řady trhových knih z delšího časového období. V případě Tábora tomu tak je až počínaje druhým desetiletím 16. století. Zprvu jsem sice nevylučoval možnost lokalizace většiny domů podle sousedů, tyto údaje však samy o sobě nestačily k rekonstrukci souvislých bloků a ulic. Četné změny v držbě nemovitostí, jak jsem již uvedl, umožnily Josefu Mackovi rekonstrukci nejen ekonomické, ale i sociální struktury husitského Tábora. Analogický postup se plně osvědčil i v případě Kutné Hory a Vysokého Mýta.[37]) Až dosud se však zápisy o směnách domů a jiných nemovitostí nepovažovaly za postačující souhrn údajů pro celkový odhad domů ve městě. Jelikož počet evidovaných domovních trhů byl na Táboře ve zkoumaném dvacetiletí mimořádně vysoký,[38]) zdálo se mi užitečné zkusmo ověřit, zda rozpis všech údajů nejstarší táborské Knihy trhové (nutný pro její zamýšlené vydání) neposkytne též některá vodítka pro nezakotvené odhady počtu táborských domů a obyvatel. Vyšel jsem přitom z uvedeného již poznatku, že i u relativně spolehlivých pramenů, jakými jsou knihy a rejstříky městských dávek, nejnovější bádání z opatrnosti udává dvě mezní polohy odhadu, jež přes svou značnou rozdílnost jsou přímo spjaty s výchozím pramenem.

[35]) Údaj o rozloze čerpám z publikace Regenerace a záchrana historického jádra města Tábora, Fakta a čísla, Tábor 1977, s. 5.

[36]) Stačí zde odkázat na práce Rostislava Nového, Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526, AUC-Phil. et Hist. 1963, č. 4, a Stanislava Polák a, Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století, SAP 18, 1968, s. 412–451. Srov. též pozn. 38, kde odkazy na rozbory jednotlivých trhových knih.

[37]) Viz Jiří Kejř, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, s. 96n a 118n.; Eduard Šimek, Obyvatelstvo Kutné Hory v druhé polovině 15. století, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, Praha 1960, s. 71–86; Radovan Dvořák – František Hyksa, Kniha bílá úzká II, s. 172–178, a IV, s. 234–237.

[38]) V letech 1432–1440 se uskutečnilo na Táboře 225 domovních trhů, v příštím desetiletí již 466. V Kutné Hoře pro desetiletí 1424 až 1433 Kejř, Právní život, s. 102, uvádí 328 trhů. V desetiletí 1450–1459 jich bylo 226 a v desetiletí 1460–1469 377, jak jsem propočetl podle tab. 1 ve studii Eduarda Šimka, Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. století, ČNM 133, 1964, s. 149. Údaje pro Prahu z let 1430 až 1440 nejsou srovnatelné, neboť se týkají jen vzorku 170 staroměstských domů. Srov. Jiří Čarek, K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850, PSH 7, 1972, s. 47.

V případě táborské Knihy trhové, v níž prokazatelně nejsou zaznamenány všechny v daných letech existující domy, lze se ovšem dobrat jen jedné, pramenem verifikované mezní hodnoty, a to minimální. Ani to však není předem zaručeno, a proto bylo třeba zjistit, zda zápisy o trzích a vzdáních domů jsou v rejstříku natolik početné, aby je bylo možné považovat za postačující, směrodatné minimum. V kladném případě by se tento údaj lišil od pouhé domněnky tím, že by byl faktem svého druhu. Jeho poznatelnost by sice byla závislá na historikově subjektu (míním tím vhodnost a přesnost použité metody), to by však nic neměnilo na objektivní fakticitě minima v reálném místě a čase. Naproti tomu maximální možnou mez – tu zřetelně vystupuje gnozeologická odlišnost obou ukazatelů – není v případě husitského Tábora možné zakotvit přímo v dochovaných pramenech, nýbrž jen v analogiích. V dalším výkladu se pokusím naznačené metodické postupy experimentálně uplatnit.

Minimální počet domů a obyvatel

Četnost jevů je pro historika nejen závažným, ale i závazným faktorem. Proto také metodika kvantitativního výzkumu má značnou důležitost, neboť malá chyba ve výpočtu může mít dalekosáhlé následky pro zobecňující soudy. Jelikož systematický rozbor nejstarší táborské knihy co do počtu údajů i jejich vzájemných relací nutně nevyžadoval moderní výpočetní techniku, dal jsem přednost tradiční metodice. Vycházel jsem přitom ze zkušenosti, že přenášení dat na děrné štítky či pásky nese s sebou přibližně stejnou ztrátu času i stejné množství chyb jako mnohonásobné ruční třídění. Později jsem nejednou své rozhodnutí kriticky zvažoval, aniž bych však jednoznačně dospěl k pravému opaku.[39]) Při dalším výzkumu tohoto typu bych však již neváhal využít dostupné výpočetní techniky.

Obraťme se však již k nejstarší táborské Knize trhové z let 1432 až 1450. Její poslání je výstižně dáno hned záhlavním nadpisem na fol. 1r: „Za Jana rychtáře annorum XXXII° vzdávanie domóv a prodávánie".[40]) Všechna vzdání (dnes bychom řekli postoupení nebo převody) domů, mezi něž patřily nejen nejběžnější prodeje, ale i směny a postoupení vlastnických práv z rodičů na děti, z příbuzných na příbuzné apod., se nejprve smlouvaly mezi stranami za přítomnosti svědků. Aby pak ujednání dávalo oběma stranám záruku, že jeho pod-

[39]) Systémová analýza všech údajů Knihy trhové (KT) vyžadovala mnohonásobný rozpis všech jednotlivých jmen, dílčích ukazatelů apod. Při rozpisu a prvotním abecedním řazení mi účinně pomohla kolegyně Jana Lešikarová z táborského Muzea husitského revolučního hnutí, jíž tu za její pečlivost upřímně děkuji.

[40]) Jelikož rejstřík má tři různé foliace, přidržuji se značení folií v pravém horním rohu, které mimo jiné použil i Josef Macek v poznámkovém aparátu Tábora I–II. Jednotlivé zápisy označuji rokem, pořadovým číslem (které bude mít zápis v připravované edici) a foliem. Odkaz 1443/464-55r značí, že zápis z roku 1443 se nalézá na fol. 55r.

mínky nebudou v budoucnosti některým z účastníků libovolně pozměněny, byl zápis o převodu proveden před rychtářem a někdy i před konšely do úřední, pro tyto účely pořízené knihy. Právnímu pořízení před rychtářem předcházel závdavek (litkup) za účasti svědků. I ze stručného znění většiny zápisů je zřejmé, že prodávající musel dát kupujícímu záruku, že nemovitost není zatížena žádnou povinností, o níž by nabývající nevěděl, anebo že do určité, předem stanovené doby dům, pozemek apod. vysvobodí od dluhů a jiných závazků.[41]) Aby se v rejstříku snadněji hledalo, rychtářův písař zvlášť psal zápisy týkající se domů, krámů, řemeslnických dílen apod. a zvlášť pak od fol. 76r („Zápisové na dědiny a purkrechty") prodeje či vzdání dvorů, dědin, lánů, jiter, zahrad, chmelnic, stodol, maštalí atd. Na konci roku 1446 však již nestačilo místo vyhrazené prvému typu zápisů, takže od fol. 100v se obě samostatné řady spojily v jednu.

Z celkového počtu 1123 zápisů z let 1432 až 1450 se 730 týká prodeje, směn a vzdání domů, dalších 61 pak prodeje a vzdání městišť.[42]) Z prostého součtu obou čísel se nedovíme více, než kolikrát se před rychtářem a jeho písařem o trzích domů či městišť jednalo. Jelikož bez komplexního rozboru nebylo možné určit, ani které zápisy se týkají jednoho a téhož domu, ani kde tyto domy leží, Václav Vojtíšek se vzdal jakéhokoli odhadu počtu táborských domů před rokem 1450.[43]) Z týchž důvodů tak po něm učinili i jiní badatelé, s výjimkou Karla Thira. Postup, který Thir v úvodu prvního dílu Starých domů a rodin táborských zvolil, dodnes budí respekt, i když výsledky, k nimž došel, se ukáží nedostatečné. K počtu 346 domů, jež se dochovaly do roku 1920, Thir připočetl 64 domů zaniklých za kostelem, na Dobytčím rynku i na Klášterním náměstí a k nim pak přidal ještě 60 domů porůzno zaniklých v ostatních částech města.[44]) Po odečtení 44 budov vzniklých v 19. a 20. století dospěl Thir k součtu 426 domů, který až na dva nanejvýš věrohodně odpovídal zprávě z Dačického pamětí k roku 1532, podle níž při požáru města vyhořelo i s kostelem 366 domů a zůstalo jen 62 včetně radnice. Thir z toho usoudil, že „na základě přísně historickém docházíme představy o městě, jaké bylo kolem r. 1500 a ovšem i předtím". Stav k roku 1500 se Thirovi podařilo zachytit se značnou přesností. Pro dobu o padesát až sedmdesát let

41) K dalším podrobnostem správní povahy srov. V o j t í š e k, Na Táboře, s. 275. Více se budu zabývat rejstříkem z tohoto hlediska ve studii o kanceláři a správě husitského Tábora.

42) V případě domů uvnitř hradeb neodlišuji dům s připojenou dílnou, přičemž ovšem do počtu domů nezapočítávám samostatné masné krámy, chlebné stolce, výhně apod. Podobně postupuji u předměstských domů, avšak s tím rozdílem, že zvlášť eviduji lázně a mlýny. Ke všem těmto zvláštním případům se vrátím při rozboru ekonomické struktury města.

43) V o j t í š e k, Na Táboře, s. 280.

44) Srov. k tomu Karel T h i r, Zaniklé domy v Táboře za kostelem a na dobytčím trhu, Zpráva o městském muzeu a veřejné městské knihovně v Táboře za rok 1907, Tábor 1908, s. 3–25, a Zaniklé domy na místě a v okolí kláštera táborského, tamtéž za rok 1908, Tábor 1909, s. 3–34.

starší však již tato úvaha, jak brzo poznáme, neplatí. Proto také ztrácí na věrohodnosti i odvozená Thirova domněnka, že při deseti lidech na jeden dům by bylo možné dojít k celkovému počtu zhruba čtyř tisíc obyvatel, tedy k číslu, jež by při přeplněnosti města před rokem 1434 bylo možné připustit, a jež Eneáš Silvius mohl snadno zaměnit za počet zbraněschopných mužů.[45]) V každém případě však Thirova rekonstrukce táborské zástavy kolem roku 1500 bude i pro nás užitečným orientačním vodítkem.

Dostávám se k vlastnímu postupu. Regestový rozpis jednotlivých zápisů a lístkový index všech v knize se vyskytujících osob předně umožnily vysledovat osudy několika set osob i jejich domů. Na základě těchto mikrohistorií bylo možné v další fázi vyčlenit domy a městiště, které byly v letech 1432 až 1450 prokazatelně prodány nebo vzdány pouze j e d n o u. A protože v případech, kdy neúplná jména kupujících a prodávajících nepostačovala k jednoznačné identifikaci osob, zpravidla přišly na pomoc údaje o ceně, poloze či povaze nemovitostí, regestář zápisů zpětně mnohokrát přispěl k větší přesnosti osobního indexu.[46])

Pro další výpočty a případné komparace je třeba zvlášť posuzovat domy a nemovitosti uvnitř hradeb (VM) i na předměstích (P). Z celkového počtu 691 zápisů se 621 vztahuje k trhům ve vnitřním městě a zbývajících 70 k trhům nemovitostí vně hradeb. Počet prodaných domů byl přitom nutně nižší než počet zápisů, neboť některé domy byly během devatenácti sledovaných let prodány vícekrát, jak ukazuje následující přehled:

	VM	P	VM + P
zápisy o trzích domů	621	70	691
celkem prodáno domů	474	57	531
z toho prodáno 2X	96	7	103
–„– 3X	19	3	22
–„– 4X	3	–	3
–„– 5X	1	–	1
–„– 6X	1	–	1

Nejvýznamnější údaje přináší pro sledovanou otázku druhý řádek o celkovém počtu prodaných domů. Dohromady jich bylo 531, z toho ve vnitřním městě 474 a na předměstích 57. Překvapení je na místě, vybavíme-li si, že Thir předpokládal uvnitř hradeb pouze 426 domů. Přírůstek téměř padesáti nově doložených domů na husitském Táboře tak již sám o sobě potvrdil přínosnost a oprávněnost systematického rozboru nejstarší Knihy trhové.

45) T h i r, Staré domy, s. 12–13.

46) Pro lepší představu o rozsahu této pod povrchem skryté práce dodávám, že jména osob objevující se v roli prodávajících a kupujících v jednom každém zápise byla vyhledávána v osobním indexu, aby bylo možné ověřit, zda nemovitost nebyla znovu prodána či postoupena. V kladném případě se postup opakoval do té doby, než se došlo k poslednímu vlastníku domu před rokem 1450.

Uvedený počet 474 prodaných domů stále však není verifikovatelnou minimální hranicí, o níž jsem uvažoval výše. Táborská Kniha trhová dále obsahuje 39 zápisů o směnách a bezplatném vzdání či darování domů. V některých případech šlo o směnu domu za dům s příplatkem v podobě peněz, zvířete či věci. Ve skutečnosti tak bylo před rychtářem prodáno více domů, než udává celkový počet trhů, neboť směnu domu za dům můžeme považovat za prodej dvou domů v cenách protihodnoty domů a eventuálního doplatku. Po vyloučení nemovitostí, které již před směnou anebo po směně byly prodány, a které již byly zahrnuty do výše uvedené evidence prodaných domů,[47]) a po odečtení domů, jež byly směněny vícekrát (i takové případy se staly),[48]) vzrostou uvedená čísla o dalších 31 domů uvnitř hradeb a o 5 na předměstích.

Přes stísněné prostory a nedostatek stavebního místa byla ještě v letech 1432 až 1450 prodávána a vzdávána nezastavěná městiště. Ačkoli volné parcely byly výjimečně ke koupi ještě na sklonku sledovaného období, je třeba počítat s tím, že ve většině případů byl na získaném městišti ještě před rokem 1450 postaven nový dům anebo že parcela posloužila ke zvětšení sousedního domu. Scelování domů a parcel lze skutečně již v dané době doložit, jak ukáži v kapitole o cenách nemovitostí. I když tedy nelze za každou parcelu jednoduše připsat do táborského bytového fondu jednu novostavbu, úbytek připadající na scelené domy se do určité míry vyrovnával přírůstkem novostaveb na městištích, o nichž nemáme a ani nemůžeme mít povědomí, neboť v letech 1432 až 1450 nebyly vzdány před rychtářem.[49]) Proto považuji metodicky za únosné přiřadit k dosaženému počtu 474 domů prodaných a 31 jinak postoupených ještě 42 novostaveb. Tím jsme dospěli k souhrnu 547 domů ve vnitřním městě. Obdobným aditativním postupem lze získat souhrny domů pro celé město i s předměstím:

	VM	P	VM + P
domy prodané	474	57	531
domy směněné a postoupené	31	5	36
novostavby	42	9	51
celkem	547	71	618

Aby však nedošlo k hodnotové záměně doložitelného a druhotně předpokládaného, považuji za prameny verifikovatelný minimální počet doložených domů uvnitř táborských hradeb jen součet domů prodaných, směněných a bezplatně postoupených, tj. 474 + 31 = 505.

[47]) Tři ze směňovaných domů byly již dříve prodány, osm bylo prodáno později, z toho dva dokonce dvakrát.

[48]) Čtyři ze směňovaných domů byly směněny dvakrát. Ke všem těmto zvláštním případům přihlédne věcný komentář edice.

[49]) Bylo tomu tak např. tehdy, když nemovitost po úmrtí majitele přešla přímo na dědice.

S novostavbami na zjištěných městištích budu počítat pouze jako s reálnou možností, vycházející z naznačeného již předpokladu, že nejstarší Kniha trhová nezachycuje všechny existující domy. Jednoznačným důkazem je 55 sousedů, kteří v knize vystupují v roli ručitelů, svědků a prostředníků (ubrmani), tedy vesměs v postavení, jež vyžadovalo spíše vyšší než nižší majetkový status. A protože zpravidla jde o konšely a jinak vlivné muže, nabízí se samo sebou vysvětlení v tom, že právě nákladné a výhodně situované domy vyšší táborské vrstvy zůstávaly v držení jedné rodiny a že tudíž byly předmětem prodeje či směny méně často než domy ostatní.[50]) Z tohoto důvodu soudím, že i těchto 55 sousedů bylo spíše majiteli domů než pouhými podruhy. Je ovšem možné, že někteří z těchto sousedů žili v některém již započítaném domě jako blízcí příbuzní, a dále, že část z nich sídlila na předměstích. Na druhé straně jde jen o část většího okruhu osob, jež sice byly vlastníky domů, jež však z různých důvodů nevystupují v zápisech nejstarší Knihy trhové. Připočteme-li domy těchto potenciálních majitelů k předpokládaným novostavbám a obojí pak k minimálnímu počtu doložených domů, získáme celkem 602 (505 + 55 + 42) domů uvnitř táborských hradeb. S tímto údajem budu dále počítat jako s reálnou, pramenům odpovídající rektifikací uvedeného již minima. Výslovně znovu upozorňuji, že na rozdíl od minima jako faktu svého druhu je takto upravený údaj pouhou domněnkou a že navíc není ani možným maximem. Pro tuto druhou krajní mez nedávají dochované prameny žádnou oporu, a proto ji také neberu v úvahu.

Víme-li, že výměra historického jádra činí 17,4 ha, připadalo by při minimální variantě na jeden hektar 29 domů a na jeden dům 344 m². Při variantě reálného odhadu by se počet domů zvýšil na 34 a plošná výměna by klesla na 277 m². Ve srovnání se situací kolem 1920 (zhruba 20 domů na 1 ha) jeví se hustota zástavby v revolučních počátcích města nezanedbatelnou veličinou. Přitom je třeba vzít v úvahu, že i stav k roku 1920 byl vyšší než u českých a moravských královských měst 15. století (viz tab. II). V západní a střední Evropě náležel husitský Tábor k městům s maximální hustotou domů na udanou jednotku zastavěné plochy, v oblasti Středozemního moře by však nebyl žádnou výjimkou. V Toulouse bylo roku 1475 36 domů na 1 ha, ve Florencii před Černým morem 48, v Janově kolem roku 1460 56 a v Marseille přibližně ve stejné době 60 domů.[51]) Na rozdíl od středozemních přístavů, kde bylo značné množství vícepatrových domů (např. v Janově), i na rozdíl od starších královských měst s jednopatrovými domy, lze v Táboře až do poloviny 15. století důvodně předpokládat

[50]) Tím si lze také vysvětlit, proč naprostou převahu mezi prodávanými domy mají příbytky nejnižší cenové kategorie (k tomu níže).

[51]) Srov. Mols, Introduction III, s. 189–196, Marek, Společenská struktura, s. 32, a Jacques Heers, Gênes au XV$_e$ siècle, Paris 1961, s. 40, kde další odkazy.

naprosto převládající přízemní zástavbu s domy určenými pro jeden krb a jednu domácnost. Jednopatrové domy s kamennými články se již sice začaly stavět, vcelku však zůstávaly výjimkou.[52])

Vzhledem k počátečnímu období zástavby, kdy většina domů byla menší velikosti a provizorní povahy, lze hypoteticky ztotožnit počet domů s počtem domácností. Celkem jedenáct zmínek o podruzích uvnitř hradeb i na předměstích se vztahuje přibližně jen ke dvěma procentům táborských domů. Čtyři z těchto podruží se nejspíše týkaly pronájmu pivnic a lochů, nejméně v jednom případě šlo o pronájem domku, v němž majitel nebydlel. A jelikož úmluvy o podruzích měly pro obě strany trhové smlouvy závažné právní finační důsledky, sotva byly zaznamenávány jen nahodile.[53]) I kdyby však podruhů bylo více, s čímž je třeba počítat, bylo na druhé straně nemálo měšťanů, kteří se nespokojili s jedním domem. V zásadě se tak nic nestaví do cesty předpokladu, že na jeden táborský dům v prvopočátcích města vesměs připadala jen jedna domácnost.

U počtu osob žijících v jedné domácnosti lze rovněž uvažovat jen hypoteticky, neboť ojedinělé doklady o početnosti táborských rodin nejsou postačujícím podkladem pro statistické závěry. Revoluční poměry, které zrodily táborskou komunu, promítly se spolu s průvodními jevy mnohaletých válek i do skladby jejího obyvatelstva v třicátých a čtyřicátých letech 15. století. Důvodně lze např. usuzovat, že v počátečním období revoluční komuny se na Táboře shromažďovali spíše jednotliví husité bez závazků než početné rodiny s dětmi, že mezi příchozími bylo více mužů než žen, více lidí mladších než starších apod. Značné ztráty na životech pak v následujících letech poznamenaly leckterou táborskou domácnost, podobně jako osamělý způsob života mnoha válečníků, kteří se do mateřské pevnosti vraceli jen na skok mezi jednotlivými výpravami nebo služebními poměry.[54]) Předpokládaný vyšší počet jednočlenných domácností byl protiváhou četných domácností řemeslníků a živnostníků rozšířených o učně, tovaryše a pomocníky. Ke všem těmto okolnostem je sice nutné přihlížet, nelze je však

[52]) Řadu reálií o táborských domech zveřejnil již Cikhart, Z trhových zápisů, s. 43–47. Dále srov. Muk, Příspěvek, s. 115–120, a Miloš Drda, Archeologický výzkum Tábora, HT 2, 1979, s. 63–68.

[53]) Pronájem pivnic a lochů jako „podruží" svého druhu výslovně uvádí zápis KT 1438/198-23v. Soudím, že tomu tak bylo i v dalších třech zápisech, které zmiňují pivnice a lochy spolu s podružím: KT 1439/235-30r, 1439/243-29r a 1439/256-30v. O pronájem domku jde v případě Martínka Šemberského, který vlastnil vždy několik domů souběžně. Za zmínku stojí, že trhová cena tohoto nájemného domku byla jen dvě kopy: KT 1445/609-72v. Pronájmy a podruží byly běžné již před Lipany, k tomu srov. zápisy 1432/15-2r a 1434/57-6v. V některých případech uvedena i výše činže, příkladně 5 či 8 grošů, zřejmě za půl roku (1438/213-25v). Podruhů a podruží se dále týkají zápisy 1434/68-7v, 1441/345-39v, 1445/609-72v a 1446/629-75r. Další údaje u Macka, Tábor I, s. 355.

[54]) Poučné dokumenty o táborských služebnících a jejich ženách bydlících na Táboře uveřejnila B. Ryneš ová, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka III, Praha 1937, s. 155–156, č. 217–218.

číselně vyjádřit. Za tohoto stavu a s přihlédnutím ke všem naznačeným faktorům lze jen rámcově předpokládat, že průměrná táborská domácnost byla spíše méně než více početná.

Přijmu-li svrchu zdůvodněný poznatek o průměrném počtu čtyř osob připadajících na jednu pozdně středověkou městskou domácnost jako přijatelné východisko pro stanovení redukčního koeficientu,[55]) pak by při minimálním počtu 505 domácností připadlo na vnitřní město pouze 2000 obyvatel a při rektifikovaném počtu 602 domácností zhruba 2400 osob. Použitý koeficient umožňuje srovnání s počtem osob na jeden hektar. V prvém případě by hustota dosáhla čísla 115, v druhém 143 osob. Obě hodnoty nevybočují ani z předem stanovených hranic možného (100 až 200 osob na 1 ha), ani z krajních ukazatelů vypočítaných pro česká a moravská královská města (tj. 61 až 146, viz tab. II). Pro celou sídelní aglomeraci husitského Tábora bez příměstských vesnic[56]) by šlo o čísla úměrně vyšší, tj. 2300 při prvé a 2700 při druhé možnosti. Kdybychom však u předměstských domácností počítali podobně jako u vesnických s pěti osobami, pak bychom dospěli k aproximativnímu odhadu v rozmezí 2350 až 2800 obyvatel velkého husitského Tábora (srov. tab. 3 v příloze X).

Při odhadu početnosti táborského obyvatelstva nejsme zcela vázáni jen propočtem podle množství domů, neboť v nejstarší Knize trhové vystupují i skuteční táboři z masa a kostí. Jejich celkový počet je značně vysoký, a přesto pro korekci hypotetických odhadů zdánlivě nedostatečný, protože 1520 zjištěných obyvatel vnitřního města a předměstí jen o málo přesahuje polovinu předpokládaného počtu. Stejné číslo se však objeví v příznivějším světle, povšimneme-li si nepoměru mezi zastoupením plnoprávných mužů, žen i dětí obojího pohlaví: na 1221 mužů připadá jen 282 žen a 17 dětí, z toho 9 chlapců a 8 děvčat.

Malý počet žen odpovídá postavení ženy v táborské městské obci. Jakkoli táborská žena byla právním subjektem a v případě ovdovění nebo neprovdání činila sama nebo prostřednictvím poručníků právní pořízení, v úplné rodině ji vesměs zastupoval muž. Tomu odpovídá i početnost nepřímého pojmenování žen pomocí manžela, jež činí

[55]) Bylo by možné namítnout, že koeficient by měl být v případě Tábora poněkud nižší než 4, neboť poměry v revoluční pevnosti byly méně příznivé než jinde. Na druhé straně víme, že i na Táboře byly velké domy, v nichž mohlo žít více domácností, a že některé zámožné rodiny měly svou čeleď (k tomu Macek, Tábor I, s. 355–356). Ani tu se nelze opřít o numericky vyjádřené podklady. V konečném propočtu by na jedné straně obyvatel ubylo a na druhé přibylo, takže skutečný rozdíl by patrně nebyl podstatný.

[56]) K městským vsím patřily vesnice přináležící dříve k ústeckému panství, jež 26. března 1437 král Zikmund dal městu dědičně se vším příslušenstvím. Viz Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich (edd.), Privilegia královských měst českých 1420–1526, CIM III, Praha 1948, č. 115, s. 200–202. Část těchto vsí zanikla v důsledku založení Tábora, část však i v těsné blízkosti města uhájila svou existenci (zejména Čekanice a Měšice).

49,6 %. Jinými slovy, téměř každá druhá provdaná žena v rychtářském rejstříku prokazovala svou totožnost jako manželka svého partnera, kdežto u mužů to bylo jen u 2,3 % případů (srov. tab. 5). Zatímco v Knize trhové mají ženy minoritní zastoupení, ve městě tomu bylo patrně naopak. Odhady poměru pohlaví ve feudálních městech vykazují překvapivě vysokou feminitu v populačně nejproduktivnějším věku. Za příčinu se uvádí mj. neprovdaná ženská čeleď, množství vdov a vojenská služba mužů.[57]) Na Táboře k tomu přistupovala i úmrtnost mužů-bojovníků během dlouholetých válek.

První početní operace vychází z předpokladu, že ve třicátých a čtyřicátých letech bylo na Táboře více žen než mužů. Připusťme zkusmo, že rozdíl činil zhruba 5 procent. V tom případě by 1221 mužů tvořilo jen 47,5 % dospělé populace ve výši asi 2600 osob, což překvapivě odpovídá odhadu táborského obyvatelstva podle počtu domů. Touto nahodilou shodou se však nedáme zmást. Dospělé obyvatelstvo předně tvořilo nanejvýš jen 60 % všeho obyvatelstva.[58]) Doplněním o 40 % dětí a mládeže toto populační seskupení stoupne na 4300 osob, tedy přibližně o třetinu více, než by odpovídalo předchozím odhadům. Také tento výsledek však není směrodatný, neboť v popředí zájmu není ani souhrn osob vystupujících v rejstříku, ani souhrn všech osob žijících na Táboře v letech 1432 až 1450, nýbrž početnost obyvatelstva k jednomu roku nebo časovému úseku. Devatenáct let je z tohoto hlediska příliš dlouhá doba, protože část osob zapsaných v rejstříku mezitím zemřela, část se znovu provdala apod. V ojedinělých případech se sice podařilo přímo ze zápisu tyto změny postihnout (např. úmrtí sousedů, ovdovění žen), avšak vždy jen více méně nahodile.

Aby alespoň částečně bylo možné tomuto zkreslení čelit, vypomohl jsem si následujícím postupem. Mikrobiografie osob vystupujících v Knize trhové jsem předně doplnil o zjistitelné údaje jiných pramenů.[59]) Tím se v řadě případů podařilo upřesnit data a quo i ad quem,

[57]) Srov. Maur, Základy, s. 90. Nejpodrobnější a nejpřesnější statistické šetření ve středověku však všeobecnost této tendence nepotvrdilo. V celém Toskánsku roku 1427 převyšovali muži počet žen o 13 000 jedinců, ve Florencii samé připadalo na 100 žen zhruba 110 mužů (viz Herlihy – Klapisch-Zuber, Les Toscans, s. 327). Případ Florencie byl však výjimečný vzhledem k obrovskému rozmachu homosexuality, jež vedla ke snížení porodnosti. Představitelé města proto dokonce přikročili k zavedení municipálně organizované prostituce, jak ukázal R. C. Trexler, La prostitution florentine au XVe siècle: Patronage et clientèles, Annales ESC 36, 1981, s. 983–1015. Nejnověji však snesl řadu důvodů proti běžnému předpokladu všeobecně vyššího počtu žen v pozdně středověkých městech i K. Wesoly, Der weibliche Bevölkerungsanteil in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten und die Betätigung von Frauen im zünftigen Handwerk (insbesondere am Mittel-und Oberrhein), Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins 128, 1980, s. 69–128.

[58]) Odvolávám se tu na výsledky statistického vyhodnocení florentského katastru, podle něhož připadalo na mládež do 19 let 44,2 %, na dospělé od 20 do 59 let 41,3 % a na osoby starší 60 let 14,6 % (Herlihy – Klapisch-Zuber, Les Toscans, s. 371, tab. 55).

[59]) Tyto údaje jsem čerpal jak z edic listin a listů, tak z fotokopií originálních dokumentů shromážděných pro studium táborské kanceláře do roku 1452.

postihující skutečnou existenci jedince anebo jeho prameny doloženou aktivitu v příslušném čase. Takto zjištěné úseky existence či aktivity každého jedince byly přeneseny do seznamů rozdělených na roční, pětileté a desetileté intervaly. Prostým součtem bylo pak možné zjistit, kolik osob vystupujících v rychtářském rejstříku je doložitelných k jednomu roku nebo časovému úseku. Počet osob v příslušných kolonkách tab. V přitom neodpovídá a ani nemůže odpovídat součtu osob zaznamenaných k příslušným intervalům. Jestliže např. Janek Kamnovic vystupuje v rejstříku jen dvakrát, a to v roce 1437, kdy koupil dům podle Holusa, a 1444, kdy týž dům prodal, v našem svodném soupisu vystupuje jako osoba žijící prokazatelně v jednom každém roce od 1437 do 1444, ve dvou pětiletých intervalech 1436–1440 a 1441–1445 i v obou desetiletých úsecích 1432–1440 a 1441–1450.

Za povšimnutí stojí zvláště střední úsek devatenáctiletého období, v němž se mohla nejúplněji projevit hospodářská i společenská aktivita jednotlivých mužů v životě města. V počátečním období je třeba počítat s tím, že v něm nevystupují mnozí z táborů, kteří buď pro věk anebo pro jiné důvody nepředstupovali před rychtáře. Naopak v závěrečném zhruba pětiletém období jen jednorázově bylo možné zachytit aktivitu mladých mužů vstupujících do let ekonomické plnoprávnosti. Proto také nelze považovat za náhodu, že nejvyšší čísla se vztahují právě k letům 1440 až 1445.

rok	1440	1441	1442	1443	1444	1445
muži	369	386	373	387	344	367
ženy	41	51	45	44	38	35
celkem	410	437	418	431	382	402

Dříve než se budeme těmto údajům věnovat podrobněji, musím předeslat, že na rozdíl od propočtu obyvatelstva podle domů, kde byla jednotkou domácnost, půjde tentokrát o rodinu. Je tomu tak proto, abych eliminoval poměrně četný příbuzenský vztah mezi majiteli domů. V případech, kdy otec postoupil dům synovi či dceři, zhusta zůstával členem rodinné domácnosti. Každý dospělý muž naší pospolitosti tedy nebyl hlavou domácnosti. Je možné namítnout, že takové opatrnosti není třeba, pracujeme-li tak jako tak s údaji nepříliš spolehlivými. Tu však nejde o přesné propočty nepřesných čísel, nýbrž o pochopení vypovídacích možností jediného pramene.

Vzorky ročních průřezů jsou nutně nízké, a proto je považuji jen za kontrolní veličiny. Podobně je tomu s desetiletými úseky:

období	1432/1440	1441/1450
muži	677	783
ženy	119	180
celkem	796	963

Kdybychom každého muže i každou ženu považovali za hlavu rodiny – v případě žen tomu tak skutečně vesměs bylo – museli bychom použít nižšího koeficientu než je zvykem, neboť u části rodin šlo buď o počínající manželství anebo o rodinu prarodičů. Při koeficientu 4 bychom tak dostali pro třicátá léta 3184 a pro čtyřicátá léta 3852 obyvatel, v obou případech tedy čísla o něco vyšší, než při propočtu domů a domácností. Právem se lze ptát, jaký výsledek bude u pětiletých intervalů, které by teoreticky měly být pro dané potřeby nejvhodnější:

období	1432/1435	1436/1440	1441/1445	1446/1450
muži	263	553	607	461
ženy	30	92	120	77
celkem	293	645	727	538

Z ročních průřezů vyplynulo, že nejúplnější výpověď Kniha trhová podává o prvé polovině čtyřicátých let. Zvolíme-li ji jako výchozí úsek, pak při koeficientu 4 dospějeme pro pětiletí 1441 až 1445 k počtu zhruba 2900 obyvatel. Přibližná shodnost s odhadem založeným na počtu domů uvnitř hradeb i na předměstích (2700 až 2800) je povzbuzujícím ukazatelem. Přesto ji nepovažuji za potvrzení správnosti, nýbrž jen možnosti. Jakkoli to bude pro mnohé překvapením, měl husitský Tábor ve 30. a 40. letech 15. století přibližně tři tisíce obyvatel. Nebylo to zvlášť mnoho, ale také ne málo, uvážíme-li že během krátké doby se Tábor přiřadil ke středně velkým královským městům, jakými byly Plzeň a České Budějovice v Čechách či Znojmo a Jihlava na Moravě.

Jména a původ měšťanů

Naznačil jsem již, že identifikace osob v nejstarší táborské městské knize byla neobyčejně složitým úkolem. Nyní dodávám, že se ho nepodařilo beze zbytku vyřešit. Důvody tu patrně nebyly odlišné od těch, s nimiž se historici setkávají při rozboru pramenů shodného druhu.[60]) Proto také několik následujících případů nečiní si nárok na úplnost.

Nejčastější potíží u křestních jmen[61]) jsou dublety odvozené od základního tvaru, většinou zdrobnělou derivací typu Pavel – Pavlík. Pokud se v zápisech vyskytnou varianty „Pavel, zeť Mikuláše Dřítenského" a „Pavlík, Dříteňského zeť", jde nesporně o jednu osobu. Hůře je tomu v případech, kdy je třeba posuzovat případnou totožnost osobních jmen „Bartoš z Veselé", „Bartošek Veselský" a „Bartošek z Veselí". S přihlédnutím ke kontextu zápisů se ukázalo, že jde o jednu osobu, neboť Bartošek z Veselí koupil dům, který později za stejnou částku prodal Bartoš z Veselé. A přece by nic nezavedlo více, než spolehnutí na pravidelnost tohoto jevu. Zatímco „Bartošek soukeník" a „Bartoš soukeník" byl jeden a týž výrobce, „Augustin soukeník" a „Augustinek soukeník" byli dva různí příslušníci stejného řemesla. V prvém případě šlo o záměnu křestního jména a hypokoristika, v druhém o rozlišení dvou osob pomocí derivátu stejného typu.[62])

Pokud jde o příjmení a přízviska, považuji za prospěšné upozornit, že ne vždy bylo u příjmení z přídavných jmen přivlastňovacích základem jméno otce.[63]) Právě tak mohlo jít o tchána (Janek Janutův – Janek zeť Januty), manželku (Beneš Svikové – Beneš, muž ženy po Svikovi) i bratra (Jan Svatoňovic – Jan bratr Máni Svatoňové, ktery se později psal pouze Jan Svatoň). Jako všude jinde i na Táboře se stejnojmenné osoby odlišovaly podle věku (Maník „starý" i „mladý"), podle velikosti (Hovorka „malý" i „velký"), podle zjevu (Šimek „chromý", „tlustý", „těžký"). Pitvorné a často nesnadno vysvětlitelné přezdívky starých táborů odedávna přitahovaly zájem romanopisců i filologů.[64]) Z mnoha dokladů vybírám dva, které nepostrádají obecně historické zajímavosti. Mezi 48 Martiny je i Martin „Pátý", což je nesporná narážka na stejnojmenného papeže, který až do své smrti v roce 1431 byl vedle krále Zikmunda hlavním představitelem protihusitského tažení. Znalost jména tohoto papeže byla v Čechách tak všeobecná, že jiného Martina „Pátého" nalezneme i v dalším městě táborského svazu, a to v Lounech.[65]) Druhým pozoruhodným případem z tohoto hlediska je jméno purkmistra Mikuláše řečeného „Rytíř slaměný". Původně jsem se domníval, že přezdívka měla původ v nějaké bujné parodii ceremoniálního pasování rytířů v husitském vojsku. Jinými slovy, jestliže křižáci podle Kroniky Vavřince z Březové měli tzv. „malované rytíře", táboři sami sebe pasovali na „slaměné". Tato možnost není zcela vyloučena, není však jedinou, neboť jistý soukeník Hanussius dictus Slaměný rytíř je doložen již k roku 1414.[66])

---

[60]) Za nejobtížnější a současně nejzajímavější úkol považoval určení jmen již B. Mendl v úvodu vzorné edice Knihy počtů města Brna z let 1343–1365, Brno 1935, s. 184. O potížích s názvy povolání, jež se stala příjmením, rovněž již B. Mendl, Breslau zu Beginn des 15. Jahrhunderts, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 63, 1939, s. 166. Tyto případy se vyskytují i v táborské Knize trhové, kde Kobližník byl např. ševcem a Branný tesařem.

[61]) Obecně k tomu Jan Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení, Praha 1964, s. 41n., i František Kopečný, Průvodce našimi jmény, Praha 1974, s. 9–13, kde též další literatura.

[62]) K záměně různých osob na základě podobných jmen dochází velmi snadno. O jednom takovém případu, který se týká táborského hejtmana Mareše Kršňáka, Šmahel, Táborští vladaři, s. 106–107.

[63]) Josef Beneš, O českých příjmeních, Praha 1962, s. 33n.

[64]) Z romanopisců mám na mysli A. Jiráska (Proti všem) a V. Kaplického (Táborská republika). Jinak srov. Cikhart, Příjmí nejstarších obyvatel, s. 86–88, a František Cuřín, Z dějin českých osobních jmen, Naše řeč 32, 1948, s. 76–79 a 108–118. Za upozornění na tuto studii děkuji kolegovi R. Teclovi.

[65]) Kniha trhová 1441/371-43r, 1442/428-51r, dále viz Jaroslav Vaniš, Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století, Praha 1979, s. 167.

[66]) Doklad uvádí Beneš, O českých příjmeních, s. 300, srov. též Jaroslav Goll (ed.), Kronika Vavřince z Březové, FRB V, Praha 1893, s. 396. Mikuláš rytíř slaměný v Knize trhové na mnoha místech, zde stačí odkázat na zápis 1441/346-39v. K obecné charakteristice jazykových prostředků táborských husitů včetně expresívních pojmenování a aktualizujících přirovnání Emanuel Michálek, Jazyk husitů táborského směru, HT 3, 1980, s. 67–78.

Systematický rozpis nejstarší táborské Knihy trhové umožnil postihnout nejen početnost jednotlivých jmen a různých členů mužských a ženských jmen, ale i kvantitativní relace při kompozici osobních jmen. Dále se již budu zabývat převážně jen vyhodnocením údajů hromadné povahy, ponechávaje jazykovědný aspekt jednotlivých pojmenování i skupin jmen povolanějším.[67]) Již starší badatelé si povšimli, že velká část nejstarších obyvatel Tábora měla svá příjmení. Bylo tomu tak, i když značný počet mužů (201) a žen (72) v Knize trhové vystupuje pod jedním jménem, což je celkově 18,2 % (srov. tab. 4). Jelikož pouze 41 % mužských a 17 % ženských jednočlenných jmen tvořila křestní jména (další relace srov. v příloze I), potvrzuje se tak domněnka F. Cuřína, že význam křestního jména nebyl v živém pojmenování tak jednoznačný, jak např. soudil Z. Winter.[68])

Jestliže na jedné straně křestní jméno ještě ve všech případech nebylo určujícím komponentem osobního jména, na druhé straně bylo zdaleka nejpočetnější součástí jednočlenných i vícečlenných pojmenování. Celkem 997 mužů (81,6 %) a 184 žen (65,2 %) zastoupených v Knize trhové uvádělo svá křestní jména (srov. tab. 5). Co do četnosti byli nejběžnějšími mužskými křestními jmény Jan, Mikuláš, Petr, Václav, Matěj, Martin, Jakub, Ondřej, jež postačila k pojmenování 64,2 % mužů označených křestními jmény, jichž bylo celkem 997. Proto shodou okolností procento případů se numericky kryje s absolutními čísly. V závorce uvádím všechny odvozené varianty, pokud se vyskytují ve zkoumaném pramenu.[69])

196	19,6 %	JAN (Hánek, Hanuš, Janek, Jech, Ješek, Johan, Johann)
90	9,0 %	PETR (Pech, Pecha, Peša, Pešek, Petřec, Petřík)
86	8,6 %	MIKULÁŠ (Mika, Mikeš, Mikulášek, Niklas, Nikl)
74	7,4 %	VÁCLAV (Vacek, Vácha, Vaněk)
61	6,1 %	MATĚJ (Mach, Mácha, Machek, Matějka, Mašek, Máša)
51	5,1 %	MARTIN (Martínek)
47	4,7 %	JAKUB (Jakeš, Jakúbek, Kuba, Kubík)
35	3,5 %	ONDŘEJ (Ondra, Ondrák, Ondráš, Ondrášek, Oneš)
21	2,1 %	ŠIMON (Šíma, Šimek, Šimonek)
20	2,0 %	VÍT (Víteček, Vítek)

[67]) Ve všech případech, kdy jsem měl pochybnost o tvaru jména nebo o jeho správném čtení, jsem konzultoval běžné slovníky a odborné příručky. I tak zůstala řada případů, jež by si zasloužila speciální pozornosti. V příloze II jde zejména o osobní jména BICH – KT 1450/1110-12v (snad přepsáním z Bech, viz Svoboda, Staročeská osobní jména, s. 181), ADAS – KT 1450/1112-121r (hypokoristický základ ukazuje na Adolf, viz Svoboda, s. 178), neobvyklá jsou i jména REMA – KT 1441/384-45r a SLAWEC – KT 1440/338-38v. V příloze VII zase neobvyklý tvar může vzbuzovat pochybnost o správném čtení, zvláště když se jméno vyskytuje jen jednou, jak tomu je v případech jmen OBEČEK – KT 1441/376-44r, DIELVEŘEK (či Dielveček) – KT 1447/905-103v, HEČAS – KT 1447/947-107r nebo CZNOCH – KT 1433/57-6v.

[68]) Cuřín, Z dějin, s. 109, před ním povšechně i Cikhart, Příjmí, s. 86.

[69]) Pořadí obliby zhruba odpovídá neúplnému výzkumu F. Cuřína, Z dějin, s. 77. Svoboda, Staročeská osobní jména, s. 33 uvádí pro os. jméno Mareš též totožnost s křestním jménem Martin. Přidržuji se výkladu Jana Gebauera, Slovník staročeský II, Praha 1970², s. 314.

19	1,9 %	VAVŘINEC (Vávra)
18	1,8 %	TOMÁŠ (Tóma, Toman, Tománek, Tomášek, Tomek)
17	1,7 %	PAVEL (Pavlík)
15	1,5 %	MAREK (Mareš, Maršík)

Poněkud odlišné pořadí dostaneme, budeme-li sledovat oblibu jednotlivých forem křestních jmen:

108	10,8 %	Jan
71	7,1 %	Janek
58	5,8 %	Mikuláš, Petr
48	4,8 %	Martin
47	4,7 %	Matěj
44	4,4 %	Vaněk
36	3,6 %	Jakub
22	2,2 %	Ondráček
16	1,6 %	Petřík
15	1,5 %	Mikeš, Václav

Další křestní jména i jejich varianty uvádím samostatně v příloze II–III, kde jsou i jména ženská. Z nich nejběžnější ve 30. a 40. letech byla na Táboře jména:

32	17,4 %	KATEŘINA (Káča, Káče, Kačka, Katruše)
25	13,6 %	ANNA (Ančka, Anička, Anka)
20	10,9 %	MARKÉTA (Margareta, Margetka, Margléta, Margréta, Markléta)
19	10,3 %	ALŽBĚTA (Běta, Bětka, Elška)
19	10,3 %	DOROTA (Dóra)
16	8,7 %	MARIE (Majka, Máňa, Mára, Maruše, Maruška, Máří, Mařka)

Proložením jména Marie naznačuji, že právě tato základní podoba se v táborském rejstříku nevyskytuje. Vezmu-li v potaz osamostatnělé varianty křestních jmen, pak nejčastěji se objevuje Anna (celkem 14× – 7,6 %), Káča (12× – 6,5 %), Dorota (10× – 5,4 %), Dóra, Kateřina (9× – 4,9 %) a Anka, Markéta, Máňa (8× – 4,3 %). Zatímco k pojmenování 997 mužů bylo použito 156 křestních jmen včetně jejich variant, na 184 žen připadá jen 53 křestních jmen, což je poměrně zhruba o polovinu méně. Národní jména česká, německá i slovenská jsou ve zřejmé menšině, což odpovídá dosavadním poznatkům pro druhou polovinu 14. a počátek 15. století.[70]) Na srovnání s jinými výzkumy rezignuji, neboť zatím nejsou k dispozici spolehlivé rozbory, umožňující komparaci v přibližně shodných parametrech místa i času.[71])

Druhou nejčastější složkou vícečlenných osobních jmen byly příjmení a přezdívky, jež sice v tabulce V a v příloze I vedu samostatně, avšak více méně odhadem, neboť ne vždy bylo možné zjistit, zda se již přízvisko nestalo rodovým příjmením. Kdybychom mezi oběma typy ne-

[70]) Srov. metodicky poučnou studii Vladimíra Šmilauera, Pohyb křestních jmen v druhé polovici 14. století, ZMK 15, 1974, s. 196 až 200. K národnostnímu původu nejstarších táborů stručně níže.

[71]) Vzorek, který použil Cuřín, Z dějin, s. 77–78, pro komparaci stavu z let 1510 až 1560, vykázal značnou stálost obliby nejběžnějších jmen z druhé čtvrtiny 15. století. Časem jistě bude možné přistoupit k srovnání delších souvislých úseků po linii horizontální (město s městem) nebo vertikální. Příkladem druhého postupu je výzkum Petra Mužíka, Vývoj křestních jmen v Domažlicích v letech 1631–1830, ZMK 20, 1979, s. 530–553. Setrvalost obliby nejpočetnějších jmen (Jan, Martin, Jakub apod.) prokazuje Pavla Burdová, Jména osedlých v deskách zemských poč. 16. stol., in: Onomastické práce 3, Praha 1970, s. 48–51.

činili rozdílu,[72]) bylo by u jednočlenných mužských jmen příjmení-přízvisko či přezdívka dokonce častějším jevem než samotné křestní jméno. U ženských jednočlenných jmen však obě modality ustupovaly do pozadí před nejpočetnějším nepřímým pojmenováním pomocí manžela. Celkově vyšlo najevo, že jednočlenné pojmenování pro město velikosti husitského Tábora již nepostačovalo. Více než čtyři pětiny mužských a tři čtvrtiny ženských osobních jmen bylo dvoučlenných až čtyřčlenných, přičemž výraznou převahu měla jména dvoučlenná.[73])

Jelikož z hlediska hospodářské historie bude o jednotlivých povoláních řeč v kapitole o ekonomické struktuře Tábora, stačí zde uvést, že jen u osmi mužů a jedné ženy zaměstnání určuje v nejstarší Knize trhové konkrétní osobu.[74]) Tento zanedbatelný počet případů svědčí nejen o velikosti města, ale i o potřebě specifikovat příslušníky jednotlivých povolání. Celkově se objevuje povolání u 28,9 % dvou- a vícečlenných mužských osobních jmen. U žen je to méně častý jev (6,4 %), což nepřekvapuje (srov. tab. V a přílohu I).

Relativně početnou složkou přímého vícečlenného pojmenování byly též údaje o rodišti, místu původu anebo bydlišti v místě. Ve skutečnosti bylo těchto případů o 75 více než udávají souhrnná čísla tabulky V, jež nezahrnuje osoby bydlící mimo obvod města. Více než jednotlivé formy pojmenování[75]) historika zajímají lokality, odkud pocházeli zakladatelé a budovatelé Tábora. Nejvíce pozornosti věnoval této otázce Josef Macek, jehož rozsáhlé výzkumy se nutně stanou východiskem dalších úvah. Prvé dva exkursy jsou mimořádně důležité pro studium širokého plebejského zázemí táborského hnutí, vlastního Tábora i celé jeho strany. A přesto jak seznam vesnic a měst, z nichž odešli obyvatelé na Tábor nebo Tábor podporovali, který Macek zpracoval na základě Popravčí knihy pánů z Rožmberka, tak i obdobný seznam rožmberských sedláků uteklých z Tábora jen výjimečně koresponduje s indexem osob nejstarší táborské Knihy trhové. V případě uprchlých poddaných je důvod nasnadě, neboť jejich seznam byl pořízen na Bechyni již v letech 1422 až 1424, tedy zhruba deset let před zavedením dochované Knihy trhové.[76]) Také většina zápisů Popravčí knihy spadá do prvé poloviny dvacátých let, i když některé se vztahují i k letům 1427 a 1429. Z vlastních obyvatel Tábora-Hradiště, jichž Macek zjistil 14, jen čtyři lze ztotožnit s osobami známými z Knihy trhové, tři jména naopak se v osobním indexu vůbec nevyskytují, u ostatních by identifikace naopak měla více možností.[77]) Poměrně málo jmenovitě uvedených obyvatel Tábora, kteří by nevystupovali v Knize trhové, vynesl na povrch průzkum listin, listů, městských knih a jiných písemností z dvacátých až čtyřicátých let 15. století.[78]) Tím se vracíme ke Knize trhové jako k výchozímu a současně též nejúplnějšímu zdroji poznatků o původu obyvatel revoluční pevnosti.

Seznam vesnic a měst vyskytujících se ve jménech táborských měšťanů z let 1432–1450, který dobře známe z přílohy prvého dílu Mackova Tábora v husitském revolučním hnutí, podržel si dodnes svoji informativní hodnotu.[79]) Doplňkový soupis níže v příloze má svou oprávněnost potud, že přináší navíc zhruba třetinu osobních jmen i lokalit a že odlišuje původ a skutečné bydliště osob. Ačkoli celkový počet lokalit činí nyní 149 měst, městeček a vsí, ve skutečnosti jich je méně o 21 míst, jejichž obyvatelé v táborské Knize trhové vystupují pouze jako přespolní účastníci jednání. Vzhledem k tomu, že v prvé fázi bylo Hradiště hory Tábor přeneseným sídlištěm husitské obce ze Sezimova Ústí, více než překvapuje, že i po doplnění seznam přináší pouze deset starousedlíků z tohoto poměrně velkého poddanského města, jež se

---

[72]) Tak je tomu v příloze IV a V se soupisem všech příjmení a přezdívek vyskytujících se v Knize trhové z let 1432 až 1450. Část z těchto osobních jmen uveřejnil již Cikhart, Příjmí nejstarších obyvatelů, s. 87–88, který do seznamu začlenil i některá jména křestní (např. Toman, Vácha, Pech, Svata apod.) i apellativa označující evidentně výrobní a jinou profesi (šlajchar, vozka, rybář, pivovar, olejník, knap, kutnéř, mincíř, jirchář apod.). V následujících případech se rozcházíme ve čtení jména: ŽITO 1441/343-39r – u Cikharta Zrno; ŽÍLAVÝ 1447/921-104v – u Cikharta Žihaný; BLANIČKA 1444/810-96r – u Cikharta Vinička; BAROCH 1447/925-105r – u Cikharta Raroch; OREBSKÝ 1445/612-73r – u Cikharta Orlický; KÓRKA 1432/641-76r. Přepis jmen bez dokumentace neodpovídá požadavkům, jež vytyčuje J. Svoboda, K zásadám zpracovní slovníku staročeských osobních jmen, ZMK 11, 1970, s. 380–390. Vzhledem k rozsahu tu podávám pouze prvotní evidenci jmen. Kompletní dokumentaci poskytne až kritická edice táborské Knihy trhové, kde také bude odlišena kvantita koncovek přechýlených jmen typu „Janova Pivovárová", „Žubová" a „Káča Šímova".

[73]) Dvoučlenná jména měla by převahu ještě větší, kdyby se brał v úvahu jejich prostý výskyt. Řada osob s doloženým trojčlenným osobním jménem totiž vystupuje v rejstříku i v dvojčlenných variantách. Martin Holý Mažický např. se objevuje střídavě v Knize trhové jako „Holý Mažický", „Martin Holý" i jako „Mažický". V tabulce IV beru v potaz jen nejúplnější pojmenování. K rozdílu mezi živým pojmenováním, jež v nejstarší táborské knize převažuje, a mezi pojmenováním úředním Čuřín, Z dějin, s. 109–110.

[74]) Čuřín, Z dějin, s. 114, uvádí těchto případů více, neboť jednak směšuje skutečné povolání s přezdívkou (např. Petr Prasák byl ve skutečnosti sladovníkem a jedním z nejzámožnějších obyvatel města), jednak nevychází z celého kontextu zápisů, nýbrž jen z vyexcerpovaných osobních jmen.

[75]) Z mnoha prací odkazuji na výzkumy Františka Čuřína, Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích, Praha 1964, s. 19n., Pavly Burdové, Význam jmen v otázce původu svobodníků, ZMK 21, 1980, s. 215–222, a Emanuela Michálka, Označování osob podle rodové příslušnosti a sídla v nejstarších českých textech, ibidem, s. 480–486.

[76]) Macek, Tábor II, s. 373–382, kde také mapa. K tomu srov. Roman Cikhart, K ručitelům za zběhlé poddané z Tábora, JSH 26, 1957, s. 110.

[77]) Macek, Tábor I, s. 395–402. Seznam obyvatel Tábora na s. 400. Identifikovat lze Poláka z Hradiště, Jana Holého z Tábora, Jana Těžkého z Tábora a Maksína, jímž byl nejspíše konšel Beneš Maxim. V osobním indexu se nevyskytují vůbec jména Rudolf, Trsek a Žižka (odlišný od hejtmana Žižky).

[78]) Přibližně jde o tři až čtyři desítky osob včetně hejtmanů a služebníků, kteří přechodně bydleli na Táboře. Část jich vystupuje v Listáři a listináři Oldřicha z Rožmberka I–IV, edd. Rynešová – Pelikán, ve Zprávách o statcích venkovských, ed. Teige, v Českobudějovických rejstřících z doby husitské, ed. František Šmahel, Historie a vojenství 1958, č. 3, zvl. s. 356 a 366. Jednotlivci se vynořují i v dalších vydaných pramenech, větší skupina pak i v seznamech vězňů v SOA Třeboň, Historica 587a–b, které připravuji k vydání.

[79]) Macek, Tábor I, příloha II, s. 403–409.

rozkládalo na 16 hektarech, tedy na výměře jen nepatrně menší než pozdější Tábor. I když zdaleka ne všichni z ústeckých měšťanů dali přednost nejisté budoucnosti v revoluční komuně, i když třeba počítat i s důsledky morové epidemie z let 1413 až 1415, přece jen přesídlenců muselo být minimálně kolem tří až čtyř set.[80]) Dodatečné šetření, jehož výsledky předkládám, zmírní číselný rozpor jen částečně.

Ke skupině deseti již zmíněných osob lze předně připojit všechny ty, o nichž se dá z jiných pramenů spolehlivě prokázat, že na Tábor přišli ze Sezimova Ústí. Týká se to hned několika zámožných a vlivných mužů v popředí táborské obce, jmenovitě Petra Růže z Ústí, snad dokonce příslušníka tamějšího panského rodu, dále Vaňka Dobeše či Dobešíka a Petra Řešetka.[81]) Posledně jmenovaný rovněž vlastnil pole patřící do obvodu opuštěného Sezimova Ústí. Co platí pro jednoho, bylo jistě příznačné i pro další obyvatele Ústí, kteří po přestěhování na Tábor zůstali vlastníky městišť, zahrad, jiter i pozemků. Jelikož každým prodejem klesá pravděpodobnost, že kupujícím byl někdejší obyvatel Ústí, počítám pouze s majiteli ústeckých nemovitostí až do data prvého známého prodeje či vzdání. Bez Petra Řešetka, jehož bydliště před rokem 1420 je nesporně doloženo dokonce dvakrát,[82]) jde o 16 dalších osob pravděpodobně pocházejících z Ústí.[83]) K nim přistupuje zhruba pět příslušníků rodin, jejichž vztah k Sezimovu Ústí je doložen již v předhusitském období.[84]) Celkem tedy třicet až čtyřicet

[80]) Nezacházím tu do podrobností, neboť dějinami Sezimova Ústí a jeho okolí se zabývá připravovaná monografie Miroslava Richtra a Rudolfa Tecla. Z novější literatury stačí odkázat na studie Zdeňka Šimečka, Zpráva o středověkých městských knihách ze Sezimova Ústí, JSH 24, 1955, s. 30–32, Františka Hoffmanna, K počátkům Tábora, ČSČH 15, 1967, s. 103–120, Miloše Drdy a Rudolfa Tecla, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH 26, 1978, s. 740–764, a Eduarda Maura, Příspěvek historického demografa k objasnění počátků lidového kacířství na Táborsku, HT 4, 1981, s. 101–106.

[81]) O Petru Růže snesl některé údaje Roman Cikhart, Petr Růže z Ústí, JSH 8, 1935, s. 11–13, novou monografii o něm připravuje R. Tecl. Vaněk Dobeš/-ík, původním povoláním vetešník, vypracoval se na člena rady a zástupce obce při jednání v Praze. Srov. např. Knihu trhovou 1443/464-55r a V. V. Tomek, Základy starého místopisu pražského, II/1, Praha 1867, s. 44, kde udáno též Ústí jako místo Dobešova původu.

[82]) Srov. KT 1436/125-14v (Řešetkovo pole v Ústí), dále Rynešová, Listář III, s. 73, č. 102, kde uveden jen původ z Ústí. Od kolegy R. Tecla vím, že jeho otcem byl nejspíše Mikuláš řečený Řešetko, který se oženil s vdovou Dorotou (AČ 36, s. 461).

[83]) Téměř všechny zápisy týkající se Sezimova Ústí přetiskl již Švehla, Ohlasy I–II, s. 81–84 a 120–121. Dále srov. Roman Cikhart, Minulost Sezimova Ústí, JSH 20, 1951, s. 7–14, 87–93, 128–133.

[84]) Mohu to uvést díky R. Teclovi, který mi dal pro tuto práci k dispozici své seznamy ústeckých měšťanů před rokem 1420. Zdá se, že z ústeckých rodin pocházeli: Hánek Crt šipař 1432/3-1r a 1440/307-35r, Vítek Železný (?) 1434/651-78r, Šafránková, matka Jana a Tobiáše, 1436/671-81r, jistý Mlíčko 1435/93–94-11r (snad Jiří, k tomu srov. Šmahel, Rejstříky, s. 356) a Zub Starý 1436/126-14v, který sousedil s vlivným starousedlíkem Johou z Ústí, o němž se zmiňují též Počátkové husitství v Čechách (vydal František Švejkovský, Veršované skladby doby husitské, Praha 1963, s. 158).

pět přesídlenců, což není mnoho. Jediné vysvětlení vidím v tom, že při převaze starousedlíků z Ústí nejevilo se potřebným zvlášť každého z nich označovat místem původu.

Nejvíce z táborských obyvatel, kteří při zápisu do Knihy trhové udali své původní bydliště nebo rodiště, pocházelo ze spádového území Sezimova Ústí a později vlastního Tábora (srov. kartogram I). Tato oblast z větší části také zahrnuje severní oblasti rožmberského dominia, odkud na počátku dvacátých let poddaní sbíhali na Hradiště hory Tábor.[85]) Nesmíme ovšem zapomínat, že příslušníci táborských polních vojsk neměli své základny jen na Táboře. Čím více přibývalo posádek a „zámků" Tábora a jeho svazu, tím více se také pro hejtmany i bojovníky polních vojsk rozšiřovaly výhodné možnosti usadit se v některém z měst. Případ Kutné Hory nebyl jistě z tohoto hlediska ojedinělý.[86]) Lze dokonce předpokládat, že atraktivnost Tábora od druhé poloviny 20. let dosti poklesla, a to nejen pro revoluční zbohatlíky. Ze skupiny táborských obyvatel, u nichž známe místo původu, jen 9 % pocházelo z královských a 11 % z poddanských měst. K tomu však nutno dodat, že více než tři pětiny z těchto městských husitů přišlo na Tábor z měst, posádek a zámků jeho svazu. Jakmile se po Lipanech husitské svazy začaly rozpadat, táborské posádky zanikaly jedna za druhou a jejich bojovníci se nejednou vraceli do mateřské pevnosti, aby se zde natrvalo usadili. Platí to o vzdálené Třebíči, stejně tak jako o Lomnici a Pelhřimovu, Bechyni, Mladé Vožici, Žirovnici i Rychmburku.[87]) Vcelku se však potvrdilo, že nově vznikající město se stalo zaslíbeným útočištěm vesničanů z blízkého i vzdáleného okolí.[88]) Ačkoli obyvatelů pocházejících z blízkých vsí bylo jistě na Táboře více, než lze vyčíst z Knihy trhové, ještě z toho neplyne, že celkový ekonomický ráz města určovali právě oni.[89])

Co do vzdálenosti noví usedlíci přicházeli na Tábor v naprosté většině z území ohraničeném na západě Vltavou, na severu Sázavou a na jihovýchodě diagonálou zemské hranice.[90]) S výjimkou Prahy, Klatov a Berouna jsou ostatní části Čech zastoupeny jen jednotlivci. Pozoruhodná je tu zejména absence měst táborsko-žateckého svazu na sever od Prahy. Z Moravy je v Knize trhové doloženo jedenáct osob, z toho pět z Třebíče, kde byla silná táborská posádka. Počet Poláků je obtížné odhadovat. V Knize trhové vystupují jen dva, víme však o

[85]) K tomu porovnej mapu č. 5 u Macka, Tábor II, s. 375.

[86]) Srov. Kejř, Právní život, s. 118–125. Zmíněný zde hejtman Václav Tvaroh známý svým neurvalým útokem vůči Prokopovi Holému měl dva jmenovce na Táboře, a to Jakuba 1443/484-57r a Michala 1434/73-8v. Naopak zase táborský Martin Kršňák 1446/869-101v měl v 70. letech jmenovce v Kutné Hoře (srov. Šimek, Obyvatelstvo, s. 81).

[87]) Lze tu však zmínit i Klatovy, Prachatice a zvláště Vodňany.

[88]) K tomu již Macek, Tábor I, s. 334 a v jiných souvislostech též s. 312n.

[89]) Ve skupině, kterou sleduji, měli vesničané zastoupení ve výši zhruba 80 %, celkově je však vesnický původ doložen jen u jedné osminy osob vystupujících v Knize trhové.

[90]) Pro orientaci stačí odkázat na mapy č. 6–7 u Macka, Tábor I, s. 353 a 369.

řadě dalších, kteří dočasně pobývali buď přímo na Táboře nebo v polních vojscích.[91]) Nejsložitější však je mezi prvními obyvateli Tábora rozeznat Němce. Na první pohled jich nebylo málo. Čtyři jsou přímo jako „Němci" označeni, další mají německy znějící křestní jména či příjmení. Některá přízviska upomínají na možný původ (např. Bramborg, Friberg), spíše bych však soudil na Němce z jižních Čech, ne-li dokonce ze Sezimova Ústí.[92]) V tomto případě se však neodvažuji ani rámcového odhadu. Snad lze naznačit jen to, že Němců a cizinců bylo na Táboře nejspíše více, než se soudilo, třebaže mnozí z nich se tu trvale neusadili, a tím také o nich není v Knize trhové ani potuchy.

Poslední, dosti početnou skupinu tvoří sedmdesát až osmdesát osob, u nichž se mi bydliště na Táboře nepodařilo prokázat. A protože jde vesměs o majitele usedlostí a pozemků za obvodem města, usuzuji na vesničany, kteří své jednání pro větší platnost pořizovali před táborským rychtářem.[93]) Povahy těchto trhů si podrobněji povšimnu v souvislosti se zemědělskou výrobou na Táboře a se samozásobitelskou možností města a jeho okolí. Kromě vesničanů se v různých záležitostech na rychtáře obraceli i obyvatelé různých měst a městeček. Částečně mezi nimi byli zastoupeni i někdejší utečenci ze Sezimova Ústí, kteří se dodatečně hlásili k svému pozemkovému majetku.[94]) Kapitolu zakončíme pohledem na mapu, z níž je patrné, kam až zasahovala právní účinnost města. Je ovšem třeba mít na paměti, že

[91]) Zámožný kramář Petr Polák, jinak Ohrziewo, zemřel 1450 (KT 1450/1116-121r), ač na Táboře přebýval nejméně od roku 1434 (KT 1434/649-78r). Druhý Polák se jmenoval Witkowski (KT 1449/1039-115r). Jinak srov. Roman Heck, Tabor a kandydatura Jagiellońska w Czechach (1438–1444), Wrocław 1964, s. 24n., a Jaromír Mikulka, Polské země a herese před reformací, Praha 1969, s. 55–59, kde další literatura.

[92]) Němec hamerník KT 1442/427-51r, Němec Měšický KT 1444/812-96v, Němcová z rynku KT 1438/702-84v a švec Niklas Hubatý KT 1447/903-103v. K poslednímu Richard Hrdlička, Hubaticové z Kotnova (Rodopisné příspěvky), in: Staré i nové letopisy táborské, Tábor 1927, s. 17–19. Německá křestní jména (např. Erazim, Fricek, Johann, Niklas, Nikl apod.) v příloze II–III a příjmení, přezdívky a přízviska v příloze IV–V (Bayerle, Lanspier, Pertolt, Tumernich apod.). Srov. též Macek, Tábor I, s. 314, kde o šesti německých pacholcích z Českých Budějovic, kteří přeběhli na stranu Tábora. Stojí za povšimnutí, že právě mezi Ústeckými nalezneme řadu německy znějících jmen, např. Pertold či Frambergéř. O posledně jmenovaném Hrdlička, Hubatiové z Kotnova, s. 15–16 usoudil, že pocházel z Prahy. Hrdlička Frambergéře mylně ztotožnil s Ambrožem Bramburgem (viz KT 1446/629-75r, 1448/1022-114r a 1449/1038-115r). Na ústecký původ Frambergéřův soudím podle zápisu KT 1449/1062-117r, v němž Machna Frambergéřová prodává zahradu v Ústí. O německých přistěhovalcích v Sezimově Ústí Cikhart, Minulost, s. 13–14, a Ernst Schwarz, Volkstumsgeschichte der Sudetenländer I, München 1965, s. 444.

[93]) Pojmenování většiny těchto vesničanů bylo dvojčlenné. František Cuřín, Jména vesničanů v 15. století, ZMK 10, 1969, s. 692–695 sice zjistil, že v jeho zkoumaném souboru bylo dvojčlenných jmen pouze jedna čtvrtina, je však třeba brát v úvahu, že u přespolních jednotlivců samotné křestní jméno nepostačovalo, a proto se doplňovalo místem původu či bydliště.

[94]) Tak se např. domnívám, že ze Sezimova Ústí pocházel Domek hrnčíř z Jistebnice, který před táborským rychtářem prodal svou zahradu v Ústí (KT 1443/799-95r), Jan Lále a jeho žena Margreta Hrnečkova z Jistebnice (KT 1445/834-98v).

Kniha trhová zaznamenala jen malou část vnějších vztahů města k jeho blízkému i vzdálenému okolí. Při jiné příležitosti se pokusím naznačit, že Tábor ještě ve čtyřicátých letech mocensky ovládal rozsáhlou doménu, jež jihozápadním směrem zasahovala k Vodňanům a Prachaticům a na severovýchodě až k Vlašimi.[95])

Ceny domů a městišť

Podobně jako většina údajů hromadné povahy nemají ani cenové výčty a řady pro dějiny českých měst 15. století příliš průkaznou hodnotu. Co se na první pohled jeví jako doložený trend, nemusí být ničím jiným než nahodilým výsledkem přesné numerické kalkulace, jež pro nedostatek informací nemohla přihlédnout ke všem rozhodujícím faktorům objektivní i subjektivní povahy. Dobře míněná snaha o exaktní kvantifikaci pozbývá svého smyslu, pokud sami sobě neustále neozřejmujeme možnou vypovídací nosnost numerických a procentuálních výsledků. Předem tak lze např. v případě Tábora vyloučit ze zkoumání ceny řemeslnických dílnic, masných krámů a chlebných stolců, neboť vzhledem k jejich malému počtu a individuálnímu vybavení nejsou postačující pro statistické šetření. O to větší pozornost jim bude patřit v kapitole o řemeslné výrobě a táborských živnostech.

Avšak ani od výzkumu relativně početných a srovnatelných cen domů, městišť a pozemků nelze očekávat více než dílčí indicie, platné nanejvýš jen v hranicích města a jeho obvodu. Podmínky a parametry rodícího se města Tábora byly i v husitských Čechách natolik výjimečné, že všechny komparace a analogie třeba posuzovat se zdvojenou opatrností. Platí to nejen horizontálně pro jiná česká města v 15. století, ale i vertikálně pro pozdější vývoj cen nemovitostí na samotném Táboře.[96]) V obojím ohledu budou mít všechny následující vývody místně i časově omezenou váhu. A přesto vynaložené úsilí má své oprávnění, jde-li o lokalitu tak historicky výjimečnou, jakou byl právě husitský Tábor v prvých desetiletích své existence.

[95]) V městských knihách i jiných písemnostech se porůznu již před rokem 1452 objevují různí „Táboři". Pokud však není výslovně uvedeno, že dotyční pocházeli z města Tábora, nelze je odlišit od táboritů a táborů, kteří bojovali v táborských polních vojscích a na Táboře trvale nesídlili. Jisté je, že v táborských hradbách nalezlo dočasné útočiště mnoho osob (srov. zvl. Macek, Tábor II, exkurs I: Sedláci uteklí z Tábora v l. 1422–1424, s. 373–382), nebylo však v mých silách je evidovat. Proto jsem také pominul výzkum vystěhovalectví a migrace osob, které před rokem 1452 odešly z Tábora.

[96]) K vertikálnímu a horizontálnímu zaměření výzkumu Luboš Lancinger, K otázce studia cen městských domů v Čechách do konce 18. století, AUC 1971, Phil. et Hist. 1, s. 15–23. Zde také na s. 24–121 přesvědčivý výklad o užitečnosti kombinovaného výzkumu.

Ve shodě s autory, kteří se podobným úkolem zabývali,[97]) vyloučím z cenových řad údaje neúplné, doplatky při směně nemovitostí různé hodnoty, pohledávky i závazky k obci. Nelze-li postihnout a tím méně vyčíslit všechny okolnosti, jež spoluurčovaly výchozí (podle L. Lancingera „základní") cenu nemovitosti, nezbývá než se omezit na zkoumání tzv. cen trhových. Pokud suma uvedená v zápise trhové smlouvy byla bez prodlení, v plné výši a hotově zaplacena, mohla se trhová cena rovnat nebo blížit ceně výchozí. Takových případů však na husitském Táboře bylo velmi málo, za celé období 1432 až 1450 jen 7,7 %. Kromě toho značný počet trhů domů a jiných nemovitostí byl vynucen finanční tísní nebo přímo insolventností zadluženého majitele, což zpravidla nezůstalo bez vlivu na výši trhové ceny. Proto je také na místě otázka, do jaké míry trhové ceny nejstarší táborské městské knihy udávají vzájemně srovnatelné hodnoty.

Počet zadlužených domů silně kolísal. V některých letech není o nich zmínky, v jiných dosahovaly 10 až 15 procent z celkového počtu prodaných domů. Ne vždy bylo nutné dlužní a jiné obligace uváděti, a proto dluhy vynucených a uspíšených prodejů mohlo být více. Tak jako tak, táborská Kniha trhová podává neútěšný pohled do každodenního života poměrně značného množství táborských rodin. Setkáme se tu s dluhy zanedbatelnými i enormními, za nimiž se neskrývalo jen špatné hospodaření, ale i výkupné za zajaté příslušníky rodiny apod.[98]) Někdy věřitel žádal si předem domu jako zástavy, jindy došlo k zaknihování dluhu a jeho zapsání na dům až dodatečně.[99]) V řadě případů dlužníkovi nezbylo nic jiného, než vzdát se domu na úhradu dluhu[100]) anebo věřitelům postoupit dům k prodeji.[101]) Věřitelé běžně uplatňovali na prodávaných domech svůj přednostní nárok,[102]) a pokud se opozdili, nechávali si svou opověď zaknihovat v příslušném poří-

[97]) Obecně k celému okruhu otázek Miroslav Bělohlávek – Miloslav Košťál – Jindřich Tomas, K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby předbělohorské, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6, 1962, s. 147–167. Dále srov. Josef Petráň a kol., Současný stav bádání o dějinách cen a mezd, ČSČH 21, 1973, s. 45–72, a kolektiv studentů FF KU, K použití statistických metod v oblasti dějin cen, ČSČH 22, 1974, s. 569–587. Ze speciálních studií viz zejména Kejř, Právní život, s. 96–104, Šimek, Ceny nemovitostí, s. 144–159, a Čarek, K vývoji cen, s. 39–49.

[98]) Srov. např. zápis KT 1446/863-101r, kdy kvůli dluhům byl prodán dům za 55 sex. 20 gr., tedy v nejvyšší cenové kategorii.

[99]) Zápis domu jako zástavy, případně jako užitkové zástavy při peněžité pohledávce např. v KT 1435/84-10r, 1438/208-25v; dodatečné zaknihování dluhů a jejich zapsání na domech např. v KT 1438/191-22v a 1440/228-33r.

[100]) Srov. KT 1438/197-23v (skutečný prodej domu po dodatečném zaknihování dluhu v zápise KT 1438/191-22v), KT 1440/309-35r apod.

[101]) KT 1432/9-1v, KT 1439/240-28v aj.

[102]) Srov. KT 1436/119-13v, 1438/191-22v nebo 1439/226-27v. Avšak již samo dodatečné zaknihování dluhu mělo svůj význam, neboť knihovní dluhy předcházely v platbě ostatním. K tomu Kejř, Právní život, s. 215–218, kde řada dalších analogií a cenných zjištění.

dí.[103]) Tušíme již, že vynucené prodeje zadlužených domů zřídka kdy zůstaly bez vlivu na stanovení trhové ceny, na což se v některých úmluvách dokonce pamatovalo.[104]) Vyloučením trhových cen domů, na nichž byly zapsány dluhy, by se sice zvýšila homogennost zkoumaného souboru, na druhé straně by se však snížila možná vypovídací schopnost souhrnu údajů tohoto druhu pro rekonstrukci celkového obrazu města, neboť by se narušila skladba nemovitostí co do početnosti jednotlivých skupin.

Jestliže zmíněných případů byla zanedbatelná menšina, zcela opačně tomu bylo u druhé skupiny trhových cen, udávajících numericky sice správný součet sjednaných splátek, avšak bez jakýchkoli zmínek o případném úroku. Při latentním nedostatku hotového oběživa ve středověkých městech nepřekvapuje, že pouze v pěti letech počet domů prodaných za hotové přesáhl deset procent. Ostatní byly prodány na splátky, přičemž jen 52 % zápisů o splátkovém prodeji domů uvádí závdavek v hotově splacených penězích (srov. tab. VII, kde též údaje pro pětileté intervaly).[105]) I to dokládá tíživý nedostatek oběživa, i když je třeba vzít v úvahu, že většina dílčích sum byla splatných do jednoho roku.[106]) Mnohem více překvapuje, že v žádném zápise se výslovně nemluví o úrocích, ačkoli v Kutné Hoře byly úroky z peněžních dluhů přímo a nezakrytě zapisovány do knih, vymáhány a plněny i v letech společné správy polních bratrstev.[107]) Právem se lze ptát, do jaké míry se poměry na Táboře podstatně lišily od husitské Kutné Hory, když táborská pospolitost ve svém celku i ve svých částech dlouhodobě žila v podmínkách válečného stavu se všemi průvodními příznaky včetně kořisti, holdů, výpalného i výkupného. Nezištnost u půjček mezi příbuznými a přáteli sotva vyznačovala všechny případy, zvláště když spekulativní transakce s nemovitostmi jinak v Knize trhové vystupují zřetelně na povrch.

Na dvou třech případech nejprve naznačím, že spekulace s nemovitostmi nebyla na Táboře jen využitím ojedinělé příležitosti, nýbrž i dlouhodobou záměrnou činností. Jistý Vaněk Bláznice byl jedním ze sousedů, o jejichž povolání nic nevíme, kteří však kupovali a pro-

[103]) Srov. např. trojnásobnou opověď v zápise KT 1441/365-42v a čtyřnásobnou v zápisech KT 1439/277-32r, 1439/281-32v, 1439/282-32v, 1439/283-32v a KT 1440/285-33r, 1440/299-34r, 1440/300-34r, 1440/301-34r.

[104]) Srov. např. zápis KT 1439/240-28v: „Štěpánek sladovník vzdal dóm svój Machkovi zeti Košickému v dluhu ve 4 sex. gr. A jestliže by drážie dóm Machek prodal nad 4 sex., má Štěpánkovi vrátiti, pakliby prodal laciněji, má Štěpánek doložiti." Podobně je tomu v zápise KT 1439/233-28v, kdy, jak se zdá, si prodávající ani nepamatoval, komu co dluží.

[105]) Nominální výše i procentuální poměr závdavku vykazují obrovské výkyvy případ od případu, takže o nějakých zvyklostech v tomto ohledu se nedá mluvit. Teprve ve čtyřicátých letech přibývalo závdavků ve výši jedné čtvrtiny až jedné třetiny trhové ceny, i když extrémní výchylky obojím směrem se nadále udržely.

[106]) Výjimečná již byla doba splatnosti poslední splátky dva a půl roku po uzavření trhové smlouvy, jak je tomu v zápisech KT 1439/243-29r a 1439/270-31v.

[107]) Srov. Kejř, Právní život, s. 216–217.

dávali nemovitosti rok co rok, měsíc co měsíc. Jen v letech 1440–1447 Vaněk tři domy koupil, tři zase prodal a jeden navíc ještě směnil. Tři z jeho transakcí si zaslouží letmé pozornosti. Dne 25. dubna 1437 Vaněk koupil od Havla Štěpného půl stodoly, kterou 27. července téhož roku znovu prodal. Jelikož stodolu nepotřeboval, převzal nejspíše její půli jako úhradu peněžní pohledávky Havla Štěpného.[108]) Nejinak tomu bylo i v druhém případě, kdy během dvou měsíců Vaněk Bláznice získal a znovu zase na splátky prodal kovářskou výheň u Nové brány.[109]) Do třetice Vaněk v srpnu 1445 koupil od Mikuláše Pechana dům za deset kop bez pěti grošů. Tentokrát s prodejem nespěchal a čekal na výhodnou příležitost. Ta se naskytla v říjnu následujícího roku, kdy za týž dům Vaněk dostal již 13 kop. To ještě není vše. Místo závdavku Pechan přijal dlužní úpis Ondráška ševce na pět a půl kopy, který mu Vaněk postoupil.[110])

Co do machinací s nemovitostmi si s Vaňkem nezadal Martínek Šelmberský, který (nepočítaje převody pozemků, zahrad i rybníků) směnil dva domy a šest dalších koupil a zase prodal. Některé z jeho spekulací zůstávají temné dodnes. Tak např. 20. března 1442 získal směnou s Janem Městeckým dům, který již za tři dny znovu směnil. Zápis je mřežován, z čehož plyne, že ze směny nejspíše sešlo, neboť jinak by týž Martin Šelmberský nemohl 6. dubna prodat dům od Městeckého jinému zájemci.[111]) Dva dny předtím Martínek koupil od Markéty Teskové dům za šest a půl kopy, který po třech letech prodal o kopu dráže.[112]) Ve výčtu bychom mohli pokračovat, raději však nahlédneme do karet Janu Městeckému, který si s Martínkem směnil dům 20. března 1442. O půl roku později Městecký prodal týž nebo jiný dům (to nelze přesně říci) Davidu lékaři za 5 kop, a to v hotovosti. A nyní pozor: přesně o měsíc později David lékař prodal dům, který měl od Městeckého zpátky témuž Městeckému, avšak již za šest kop. Ten hned dvě kopy zavdal a do svátku sv. Bartoloměje 24. srpna 1443 měl splatit zbývající čtyři kopy.[113]) Jak této zvláštní transakci máme rozumět? Nejspíše tak, že Městecký naléhavě potřeboval větší částku hotových peněz. Pět kop mu zapůjčil David lékař za užitkovou zástavu zmíněného domu. Do měsíce se však finanční situace Jana Městeckého zlepšila do té míry, že mohl uzavřít s Davidem lékařem novou úmluvu, jež mu umožňovala zpátky získat dům, který měl patrně vyšší základní hodnotu, než udávaly obě trhové ceny ze srpna a září 1442. Jelikož větší část sumy zůstával nadále Davidovi dlužen, musela druhá trhová

[108]) KT 1437/157-18r a 1437/688-83r.
[109]) KT 1447/917-104v a 1447/922-104v. Prvý zápis je pozoruhodný tím, že vzdání domu v dluhu je zahaleno jeho fiktivním prodejem za hotové, ač hned v další větě se prodávající přiznává, že kupci ještě zůstává dlužen téměř tři kopy.
[110]) KT 1445/586-70r a 1446/879-102r.
[111]) KT 1442/418-50r, 1442/419-50r a 1442/421-50r.
[112]) KT 1442/423-50v a 1445/559-66v.
[113]) KT 1442/418-50r, 1442/436-52r a 1442/445-52v.

cena zahaleně vyjádřit úrok, z něhož novou úmluvou nesešlo. Pokud tomu tak skutečně bylo, musela úroková míra činit minimálně dvacet procent.[114])

Úrokem zakrytým jinou formou úmluvy může být i dodatek k trhové smlouvě z 28. dubna 1439 o prodeji domu soukeníka Augustina vlivnému členu táborské radní skupiny Prokůpkovi. Částku 30 kop měl Prokůpek splatit ve třech splátkách po deseti kopách vždy o svatém Havlu, celkově tedy za dva a půl roku. Po datu právního pořízení před rychtářem stojí připsáno stejnou rukou: „Item Augustin má na těch peniezich 30 sex. 6 sex. pójčených na ten dóm". Na první pohled by se mohlo zdát, že na Augustinově domě vázl nesplacený dluh. Tomu však odporují dvě skutečnosti. V dovětku předně chybí jméno věřitele, takže jím musel být sám Prokůpek. Kromě toho, to je však již mé vidění věci, dlužných šest kop jako by se přednostně vztahovalo na sumu třiceti kop a teprve dodatečně na dům. Na celé trhové smlouvě dále zaráží, že nikde není řeč o závdavku, ač šlo o poměrně drahý dům na rynku. Prokůpek zjevně příliš na hotovosti neměl a lépe se mu nevedlo ani později, neboť podle následného přípisku k téže smlouvě se jeho ručitelé u starších opověděli na veškerý jeho majetek. Augustin prozíravě hájil své zájmy tím, že na jedné straně vyžadoval neobvyklý počet osmi ručitelů a že na straně druhé donutil Prokůpka vyplatit mu předem v hotovosti celý úrok vyplývající z prodeje na úvěr. Prokůpek a jeho ručitelé zase trvali na zaknihování splaceného úroku ve formě půjčky, aby měli záruku, že úrok nebude od nich dodatečně vymáhán. Úroková míra by v tom případě činila něco málo přes 13 procent. Numerickou nezaokrouhlenost si lze snadno vysvětlit přepočtem na grošovou soustavu, neboť šlo o roční úrok osmi grošů z kopy, přičemž se nepočítaly úroky z úroků.[115])

V sázce jsou závažné otázky sociální etiky, a proto ještě jeden z mála případů, kdy na povrch přece jen proniká utajená fakticita úmluv. V dubnu 1447 Rampach z Drhovic spolu se svou ženou prodali Mikulášovi odtud dvůr za pět kop splatných v podobě dvou kop ročního platu po dobu deseti let. Prodej na úvěr vynesl tedy Rampachovi za deset let tři kopy na každou investovanou kopu, což odpovídá roční úrokové míře třiceti procent.[116]) Jak si však vysvětlit, že naprostá většina trhových smluv žádné úmluvy o úrocích neobsahuje? Nebudu

[114]) Přesně dvacet procent, tj. 12 grošů z jedné kopy za rok, by tomu bylo v případě, že již pod prvou koupí ze srpna 1442 se skrývala půjčka pěti kop do sv. Bartoloměje příštího roku. Kdybychom odečetli dvě kopy splacené v září 1442, musela by úroková míra být ještě vyšší.
[115]) Srov. KT 1439/243-29r. Úrok počítám následovně: z deseti kop úvěru na půl roku 40 grošů, z deseti kop úvěru na půldruhého roku 120 grošů a konečně z deseti kop úvěru na dva a půl roku 200 grošů. Celkem tedy 360 grošů, tj. šest kop grošů zmíněných v dodatku trhové smlouvy.
[116]) KT 1447/915-104r. Poměrně dlouhý zápis z větší části parafrázoval Cikhart, Okolí města, s. 49, kde však chybně uveden úrok půl kopy místo jedné kopy na půl roku.

asi daleko od pravdy, když hlavní příčinu spatřuji v imperativu biblicko-církevního zákazu lichvy, který ani v husitské ideologii neztratil na váze. Stačí tu připomenout odmítnutí věčných rent i úvěru Jakoubkem ze Stříbra a Mikulášem z Drážďan anebo vypjatý protiusurární radikalismus Petra Chelčického.[117]) Přesvědčivé doklady otevřeného úrokování v husitské Kutné Hoře však současně dokládají, že hospodářsko-peněžní operace se neřídily doktrínou, nýbrž zcela praktickými zřeteli. Co bylo otevřeně možné v Kutné Hoře, muselo zůstat zahaleno na Táboře, kde stále ještě bylo třeba brát v úvahu vliv radikálních kazatelů v čele s Mikulášem Biskupcem a Václavem Korandou starším. Domnívám se proto, že v zápisech táborské Knihy trhové z let 1432 až 1450 se již uplatňovala praktika zakrytého úvěru na splátky, na kterou upozornili historici zabývající se cenami nemovitostí v 16. století. Při splátkovém prodeji byla prostě trhová cena jednorázově zvýšena o předem dohodnutý úrok.[118]) Jinou variantou bylo zpětné odkoupení domu za vyšší cenu, kterou zvolili ve výše uvedeném případu z roku 1442 Jan Městecký a David lékař.

Co z toho všeho plyne? Vzhledem k tomu, že rozborem zápisů Knihy trhové prokazatelně vystoupily na povrch spekulativní převody nemovitostí,[119]) užitkové zástavy domů, jejich vzdání v dluh a jiné operace tohoto druhu, lze důvodně předpokládat, že při prodeji nemovitostí na splátky byly do trhové ceny zahrnuty i smluvené úroky. Je tudíž třeba odlišovat mezi prodejem nemovitostí za hotové, kdy základní cena odpovídala zhruba ceně trhové, a mezi prodejem na úvěr. Trhů druhého typu byla naprostá většina, což je svým způsobem výhodné, neboť při většině cenových kalkulací nebude třeba brát v úvahu rozdíl mezi cenou základní a trhovou.[120]) Odlišnost obou cen je však nutno brát v potaz v jiných ohledech. Předně při sledování výše cen při opakovaném prodeji jedné a téže nemovitosti, neboť nelze např. klást naroveň stejnou sumu za hotové a na splátky. Kromě toho, což je neméně podstatné, bude nutno mít na zřeteli, že základní cena většiny táborských domů prodaných na splátky byla nižší než cena uvedená v trhové smlouvě.

Jestliže již dříve historici připomínali nízkou průměrnou cenu táborských domů, bylo by nyní možné naznačený poznatek ještě více zdůraznit. A přece skutečný stav, jak záhy uvidíme, nebyl tak křiklavý, pokud budeme přihlížet k jiným městům než k metropoli.[121]) A byl to také zřetel k husitské Kutné Hoře, který mne přiměl rozčlenit ceny prodávaných táborských domů do šesti skupin. Přitom jsem přihlížel jak k lokálním zvláštnostem, tak i k možnosti případných přepočtů na skupiny po 10 kopách. Co do počtu ve vnitřním městě i na předměstích převládaly domy druhé cenové kategorie, tj. od dvou do pěti kop grošů. V prvém případě jich bylo 38 %, v druhém dokonce 55,7 % (srov. tabulku 6). V Kutné Hoře naproti tomu byly nejpočetnější domy třetí skupiny od pěti do deseti kop (26,8 %). Zřetelněji rozdíl vynikne při srovnání počtu domů oceněných do deseti kop. V Kutné Hoře jich bylo 57,2 %, na Táboře 81,3 %, tedy o čtvrtinu více.[122]) O to více bylo na Táboře nuzných obydlí do dvou kop, o to více bylo v Kutné Hoře výstavných domů nad dvacet kop. Ani tu však rozdíly nebyly zvlášť výrazné. Že i na Táboře rychle vyrůstala řada drahých domů, je zřejmé i z toho, že ve Vysokém Mýtě byly dva nejdražší domy koupeny za 34 a 36 kop grošů, zatímco za nejdražší domy na Táboře prodávající žádali od 55 do 60 kop.[123])

Domy vyšších cenových kategorií od 10 kop byly prodávány poměrně častěji v letech 1432 až 1435 (22,9 %) a znovu pak v pětiletí 1446 až 1450 (25,3 %). Přitom však pětiletí po pětiletí stoupal nejen počet prodaných domů, ale i celkový objem uzavřených transakcí. V tabulce 7 zvlášť uvádím celkové sumy trhových cen i hotově zaplacených částek v groších. Přepočet nominálních cen na příslušné ekvivalenty množství stříbra v pražském groši jsem pominul, neboť na husitském

117) Podrobněji k tomu Valentin Urfus, Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážďan jako teoretikové úroku a lichvy, JSH 35, 1966, s. 199–204, a přehledně i v díle Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975 (Acta Universitatis Brunensis – Iuridica No. 14), s. 49–52. Zde také na s. 70n. o různých formách úvěru a lichvy v 16. století. Postoje k lichvě a etické pojetí usurární doktríny v dílech českých reformátorů od Milíče po Václava Korandu ml. podrobně rozebrala Noemi Rejchrtová, Administrátor Václav Koranda o lichvě, in: Acta reformationem bohemicam illustrantia 1, Praha, Kalich, 1978, s. 129–164.

118) K tomu zvláště Bělohlávek – Košťál – Tomas, K problematice cen, s. 153–155, a Lancinger, K otázce studia cen, s. 19–20.

119) Již Macek, Tábor I, s. 348, upozornil, že koupě ze spekulačních důvodů nebyly na Táboře výjimkou, a jako příklad uvádí právě Martínka Šelmberského.

120) Autoři studie K problematice studia cen, s. 154–155, udávají, že při propočítávání údajů pro větší celky lze sjednaných trhových cen použít, neboť zákon velkých čísel vyrovnává individuální rozdíly. V případě husitského Tábora je situace o to příznivější, že celkově jen 7,7 % všech prodejů domů bylo placeno hotově.

121) Za nejnižší ceny byl prodán domek za 25 grošů KT 1438/187-122r a jistébka s městištěm za 17 grošů 1437/141-16r. Z nedostatku jiných srovnatelných údajů přihlíželi k cenám pražských domů Vojtíšek, Na Táboře, s. 280–281, a Macek, Tábor I, s. 347–348. Podle posledního výzkumu byla nejnižší trhová cena staroměstského domu v desetiletí 1431–1440 4 kopy a v následujícím desetiletí 2 kopy (viz Čarek, K vývoji cen, s. 43).

122) Kejř, Právní život, s. 102, tab. 2. V Praze 1431–1440 bylo rozpětí nejčastějších cen 9 až 62 kop a v následujícím desetiletí 6 až 50 kop (Čarek, K vývoji cen, s. 43).

123) Srov. Dvořák – Hyksa, Kniha bílá úzká II, s. 180–181. Obě ceny byly mimořádně vysoké. Naproti tomu jeden z mlýnů byl oceněn až na 132 kop. Nejvyšší cenu Vojtíšek i Macek vztahují k táborské nemovitosti KT 1439/261-30, tou však byl rovněž mlýn. Nejdráže byl ve vnitřním městě prodán dům s pivovarem za 60 kop (1440/387-38v) a dále dům Jana Pulíka za 55 kop a 20 grošů (1446/863-101r).

Táboře zcela jistě kolovala mince různé váhy, jakosti a zrna.[124]) Celkové součty hotově zaplacených částek vykazují stálý nárůst, i když poměr hotově zaplacených sum k sjednaným trhovým cenám se výrazněji neměnil. Poměrně stálý zůstával i poměr v hotovosti zaplacených převodů na straně jedné a množství závdavků vzhledem k počtu domů prodaných na splátky na straně druhé. Rozpětí v prvém případě činilo od 5,2 do 12,1 % a ve druhém od 40,1 do 52,4 % (srov. tabulku VII, kde údaje pro celé město v jednotlivých intervalech).

Poměr hotově zaplacených sum k trhovým cenám byl u předměstských nemovitostí přibližně stejný jako u domů prodaných uvnitř hradeb. Co do nominální výše cen byly však celkové objemy transakcí u předměstských nemovitostí ovlivněny mlýny, lázněmi a sladovnami, jež patřily k nejdražším objektům vůbec. Z celkové částky sjednaných trhových cen připadalo na tyto nemovitosti 70,3 %. Podobně také 69,5 % hotově zaplacených sum bylo vynaloženo právě na mlýny, lázně a sladovny (srov. střední část tabulky VII).

Porovnáme-li křivku počtu prodaných domů, trhových cen a hotově proplacených sum, nápadně se zvýrazní výkyvy v trhových cenách směrem nahoru i dolů, zatímco není podstatného rozdílu mezi spojnicemi vyznačujícími počet prodaných domů a hotově vyplacených peněz. Základní trend u všech tří proměnných veličin se přitom shoduje jak v kratších časových intervalech, tak i v celkově vzestupné tendenci. Hluboký pokles všech ukazatelů je patrný v letech 1434 až 1435, přičemž však sama lipanská porážka táborských vojsk se neprojevila delší přestávkou ve vedení Knihy trhové.[125]) U předměstských nemovitostí došlo k dílčímu poklesu v pětiletí 1436–1440, jež si lze vysvětlit zpustošením bližšího i vzdálenějšího okolí města při obležení Tábora roku 1438.[126])

---

[124]) K této závažné problematice Emanuela Nohejlová-Prátová, Alena Malá, Lubomír Nemeškal a Zdeněk Jelínek, Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd údobí 1469–1615, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6, 1962, s. 45–102, a Petráň, Současný stav, s. 65–70. Naprostá většina trhových cen, splacených závdavků a splátek je udávána v kopách pražských grošů a jejich dílech, nebo pouze v groších a jejich dílech. Výjimečně se vyskytují platby v uherských zlatých: KT 1442/434-51v, 1442/451-53v, a 1443/461-54v. V jednom případě je nepřímo udán kurs florénu ke kopám grošů v poměru 2:1 (KT 1446/880-102r). Trojím druhem oběživa je trhová cena udána v zápise KT 1446/628-75r, kdy prodávající požadoval za dům tři zlaté uherské dobré, 42 grošů dobrých stříbrných a 1 peněz dobrý vídeňský. Z této ojedinělé zmínky je zřejmé, že běžně se platilo a počítalo v minci horšího zrna a menší vnitřní hodnoty. Zcela mimořádným je počítání groše na čtvrthřivnu-věrduňku v zápise KT 1432/644-76v.

[125]) Od 1. ledna 1434 do lipanské bitvy bylo do Knihy trhové zapsáno 10 trhů, poslední vklad nese datum 24. dubna. Po Lipanech až do konce roku bylo zaknihováno 13 úmluv, první z nich má datum 31. července (viz KT, fol. 6v-9r). Do oddělené řady trhů s pozemky bylo zapisováno ještě 21. května a znovu již 25. června (fol. 78r).

[126]) Na ceny předměstských mlýnů, sladoven a lázní válečné škody z roku 1438 působily až do počátku 40. let.

Kdybychom označili průměrnou trhovou cenu připadající na jednu nemovitost (dům, mlýn, sladovna, lázeň) v letech 1432 až 1435 indexem 100, dosáhla by v následujících třech pětiletých intervalech průměrná trhová cena jednoho objektu jen 81, 66 a 85 bodů. Na první pohled by se mohlo zdát, že na rozdíl od jiných dosud známých srovnatelných případů cena domů na Táboře klesala.[127]) Tuto sestupnou tendenci však nelze brát za průkaznou, neboť je mimo jiné zkreslena nerovnoměrným počtem prodávaných domů v nejnižších dvou cenových kategoriích. Tu je indexové vyjádření zcela opačných hodnot:

období	index průměrné trhové ceny	index počtu prodaných domů do 5 kop
1432–1435	100	19
1436–1440	81	78
1441–1445	66	100
1446–1450	85	66

Nade vši pochybnost je zřejmé, že nejvyšší průměrná trhová cena připadá na prvé období, kdy bylo také prodáno nejméně levných domů, a že nejnižší průměrná trhová cena je naopak spjata s pětiletím 1441–1445, kdy bylo předmětem trhu nejvíce levných domů do pěti kop.

Vysoký počet dvoj- a vícenásobných prodejů jednoho a téhož domu dává vítanou možnost porovnat rozdíly v trhových cenách u dvou následných směn. Celkem se uskutečnilo 174 trhů, u nichž bylo možné posoudit výši trhové ceny ve srovnání s předchozím prodejem téhož objektu. V úvahu přitom beru vždy jen trhovou cenu předchozí směny bez ohledu na to, kolikrát byl objekt prodán. Šestinásobný prodej domu v následujícím souhrnu vystupuje třikrát, trojnásobný dvakrát apod.

Ve 25 případech zůstala cena stejná (14,3 %), přesně ve dvojnásobku případů byla dokonce menší (28,7 %) a více než v polovině všech následných směn byla vyšší. Celkový rozdíl v groších činil 11 200 grošů (= 186 kop 40 gr.), v průměru byla tedy trhová cena jednoho a téhož domu při každé následné koupi zhruba o 64 grošů vyšší. Přihlédneme-li k předpokládaným rozdílům trhových cen při prodeji na splátky a při prodeji za hotové, vše zůstane při starém, neboť vyloučíme-li tyto nemnohé případy, sníží se celková suma jen o 6 a půl kopy a průměrné zvýšení na jeden dům dosáhne přibližně 68 grošů, což nehraje roli.

Zanedbat zcela nemůžeme ani nepočetnou skupinu s různorodými trhovými cenami. Ve třech z devíti případů, které mohly být využity ke komparativnímu rozboru, byla trhová cena splatná hotově dokonce

---

[127]) Srov. zvl. Kejř, Právní život, s. 103–104, 106–113, a Šimek, Ceny nemovitostí, s. 146–148, 152–156. Na rozdíl od obou autorů neuvádím v příloze soupis vícekrát prodaných domů, neboť rozsah studie by tím neúměrně narostl.

vyšší než cena téhož domu při úvěrovém prodeji. Pokaždé však lze tuto neočekávanou inverzi vysvětlit.[128]) Ve zbývajících šesti dvojicích činí součet trhových cen za hotové 1330 grošů a součet týchž cen při splátkovém prodeji 1592 grošů.[129]) Rozdíl 262 grošů přibližně dává roční úrokovou míru 20 procent, což lze uvést do souladu s uvedenými již náznaky zakrytého úvěru v některých zápisech táborské Knihy trhové.

I když vzestup cen o více než jednu kopu při každém následném prodeji stejného domu je dosti přesvědčivý, nelze z něho vyvozovat žádné další závěry. Různorodost faktorů, z nichž mnohé ani nelze postihnout, si ve stručnosti ukážeme na případu šestinásobného prodeje domu vedle Jana Holúsa, který původně patřil Pavlu Janákovi. Jeho vdova Dóra v září 1436 dům postoupila Janákovu synu (nejspíše z předchozího manželství) Matějovi s tím, že jí na sv. Havla zavdá jednu kopu a že za ni zaplatí dluhy. Dům měl tehdy trhovou cenu 9 kop 50 grošů. Matěj do roka dům prodal na úvěr Jankovi Kampnovi za 10 kop. Janek dům přestavěl, neboť jinak by v dubnu 1444 nemohl za něj požadovat již 22 kop. Nový majitel, kterým byl Jan, bratr hejtmana Zbyňka Velikého z Květuše, se z výstavného domu dlouho netěšil. V létě následujícího roku Zbyněk prodal dům svého zemřelého bratra Matěji Vrbatovi za 27 a půl kopy. Nepřekvapuje jen značné zvýšení ceny, ale i to, že dům se Zbyňkem prodával Martin ze Sulišovic, který o měsíc později koupil týž dům od Vrbaty za 18 kop. A protože Martin opět za měsíc prodal dům vedle Holúse zpátky Zbyňkovi z Květuše, dostali jsme se na stopu úvěrové operace, jejíž obětí se nejspíše stal nejen Matěj Vrbata, ale i Zbyněk z Květuše, který patrně nebyl s to dostát podmínkám smlouvy. Když z prodeje sešlo, Martin ze Sulišovic v dubnu 1446 prodal dům znovu na úvěr, a to za trhovou cenu 22 kop, kterou požadoval již Janek Kamnovic.[130]) Prodej vynucený dluhy, přestavba i úvěrové machinace, to vše lze tu rozpoznat nebo alespoň vytušit. Jen jedno i nadále zůstalo v šeru, a to zda základní cena nemovitosti skutečně během let stoupala.

U cen městišť stojí za povšimnutí dvě okolnosti. Předně, že mimořádně vysoké trhové ceny parcel lze doložit pouze do roku lipanské porážky polních bratrstev. Každé volné staveniště jakoby se pro svou okamžitou i budoucí vzácnost stalo výhodnou investicí. Jen tak si lze vysvětlit trhové ceny městišť za 8 a 15 kop, což byly ceny táborských domů střední kategorie.[131]) Po Lipanech se však překotný růst Tábora zastavil a trhové ceny parcel se dostaly do reálnějších relací s jejich užitnou hodnotou. Příznačné je, že totéž městiště, které roku 1433 stálo 15 kop, bylo o jedenáct let později prodáno za pouhé tři kopy.[132]) Druhý činitel, který spolupůsobil na trhovou cenu táborských městišť, byl specificky místní povahy a pramenil, podobně jako další zvláštnosti místního vývoje, v počátečním období revoluční komuny. Jakmile totiž rodící se město pozbylo vnějších stimulů a vnitřních potřeb dalšího růstu, započala nová etapa jeho výstavby a přestavby, která byla spjata s postupným scelováním malých domků i přilehlých parcel za účelem menších i větších stavebních úprav původních objektů.

Tuto novou tendenci lze celkem průkazně doložit systémovou analýzou zápisů nejstarší táborské Knihy trhové. Scelování parcel a přestavba domů započala již ve třicátých letech. Tóma kolář např. koncem prosince 1438 koupil dům za 4 kopy a 45 grošů. V květnu následujícího roku se mu naskytla příležitost koupit za jednu kopu sousední domek. Tóma se chopil příležitosti, oba domy přestavěl v jeden velký a ten pak v lednu 1441 prodal za 16 kop a 45 grošů.[133]) Tento případ, který zdaleka nebyl jediným, naznačuje, jakým způsobem docházelo během dalších desetiletí 15. století k redukci původního počtu parcel. V letech 1439 až 1441 Jan Hrdoňka postupoval obdobně až na to, že místo sousedního domu koupil nezastavěné vedlejší městiště. Přestavba tentokrát nebyla tak náročná, neboť rozdíl mezi cenou prvního domu a cenou rozšířené přístavby byly necelé čtyři kopy.[134]) Výčet dalších případů již není nutný, neboť by šlo o variace uvedených dvou postupů.[135]) Výklad o cenách domů a městišť lze tak uzavřít tím, že přes svou úzce omezenou lokální platnost mají zjištěné poznatky závažný význam pro rekonstrukci jednotlivých etap výstavby a přestavby husitské revoluční pevnosti.

---

128) Srov. KT 1436/115-13r, 1437/156-18r a 1439/231-28r (zjevné oklamání důvěřivé vdovy jejím lékařem). V druhém případě šlo o domek v předměstí, který v letech mezi oběma prodeji nejspíše ztratil na užitkové hodnotě, a proto byl druhým majitelem přestavěn a znovu o mnoho dráže prodán: 1439/274-32r, 1446/617-73v a 1447/930-105v. Konečně třetí případ je vysvětlitelný rozsáhlou stavební investicí: 1436/106-12v a 1444/512-60v.

129) Pro kontrolu uvádím příslušné dvojice zápisů: 1. KT 1441/371-43r a 1442/428-51r; 2. 1442/436-52r a 1442/445-52v (případ úmluvy Jana Městeckého a Davida lékaře popsaný výše v textu); 3. 1438/472-56r a 1447/949-107v; 4. 1445/557-66r a 1446/861-101r; 5. 1443/471-56r a 1447/943-107r; 6. 1447/918-104v a 1449/1097-119v.

130) K tomu postupně srov. KT 1436/128-14v, 1437/172-19v, 1444/514-60v, 1445/582-69r, 1445/588-70r, 1445/593-71r a 1446/623-74r. Svým způsobem tak šlo ne o šesti-, nýbrž o sedminásobný postup jednoho a téhož domu.

131) Srov. např. KT 1432/3-1r (místo „v lúži" za 8 kop) nebo 1434/67-7v (městiště za 4 kopy 25 grošů).

132) KT 1433/43-4v a 1444/536-64r.

133) KT 1438/221-26v, 1439/249-29v a 1441/347-40r. Všechny trhy byly na úvěr, což platí i pro údaje v následující poznámce.

134) KT 1439/235-28v, 1439/251-30r (spolu s Martinem kramářem a 1441/351-40v.

135) Jan posel např. roku 1439 koupil dům vedle svého, oba domy zřejmě přestavěl v jeden a znovu výhodně prodal: KT 1439/273-32r a 1449/1073-118r. Poučný je i zápis KT 1441/382-44v o koupi sousedního pustého místa řezníkem Augustinem nebo koupě sousedního městiště tkadlecem Černoškem 1439/257-30v.

Retrospektivní intermezzo: založení táborské komuny

Na tomto místě považuji za užitečné rozbor cen nemovitostí přerušit a vrátit se k němu po exkursu do stavebních prvopočátků Tábora. Vybírám-li z celého okruhu širších dějinných a ideových kontextů vzniku táborské revoluční komuny pouhé dvě otázky, nečiním tak z toho důvodu, že bych ostatní považoval za méně významné. Otázky, které si zde kladu, zatím nebyly přesvědčivě zodpovězeny, a proto je třeba se k nim vracet. Obě jsou prosté, o to však obtížnější. Prvá zní: co všechno zbylo na pozdější táborské ostrožně po zániku města Hradiště? Druhá otázka souvisí úzce s předchozí: jak se konkrétně uskutečnilo založení táborské komuny?

Nedávný historicko-archeologický výzkum předhusitského osídlení Táborska, jak se zdá, definitivně již uzavřel diskusi ke sporu, zda „bylo město Hradiště nad Lužnicí ve 13. století či nebylo".[136]) Město v druhé půli tohoto století na táborské ostrožně založeno bylo a dočasně také existovalo. Poslední archeologické výzkumy zjistily pozůstatky osídlení 13. věku po celé ploše ostrožny, z čehož lze hypoteticky vyvozovat, že obě města, Hradiště i pozdější Tábor, měla přibližně stejnou rozlohu. Zcela průkazné svědectví zatím pro tuto domněnku chybí, neboť až dosud nebyly zjištěny relikty předhusitské městské fortifikace v celém obvodu pozdějších husitských hradeb.[137])

Druhým bodem, který třeba brát v potaz, je faktor času, neboť podle autorů posledního výzkumu existovalo město pouhých sedm let od roku 1270 do roku 1276.[138]) V podmínkách českého 13. století za tak krátkou dobu sotva bylo možné obklopit vznikající město kamennou hradbou. Spíše je na místě uvažovat o částečných fortifikacích z dřevěných palisád a sypaných valů. Z kamene snad vznikaly městské brány a téměř jistě stavba farního kostela. Prvé, jak jsem již naznačil, se zatím nepodařilo doložit, místní chrám pak stále střeží své tajemství. Tu nejspíše je možné hledat odpověď na otázku, zda nový chrám vznikl na místě starého. I negativní zjištění by mělo závažný dosah, neboť by napovědělo, do jaké míry lze počítat s návazností husitského města na urbanistickou dispozici 13. století.[139])

Zatímco samo trvání města Hradiště bylo velmi krátké, sto padesát let ležících mezi zánikem sídliště jednoho a založením druhého bylo dobou natolik dlouhou, že se lze oprávněně ptát na destruktivní účinky

136) Viz Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 740n, kde všechna starší literatura a odkazy na prameny.
137) Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 751.
138) Ibidem, s. 758 a 760.
139) K povaze počáteční městské zástavby odkazuji na sborník Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977 a na příspěvky ve sborníku Archaeologia historica I–VI. Diskuse o táborském kostele od roku 1978 nepostoupila (srov. Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 751).

času. Nejstarší známý popis nemovitého majetku pánů z Ústí z 19. června 1370 na ostrožně uvádí pouze hrad a starý dům se dvěma poplužími. Kromě toho zde nejspíše již stála kaple sv. Filipa a Jakuba, poprvé připomínaná roku 1388.[140]) Zbytky zničeného města byly jinak rozrušovány polnostmi i rozbujelou nekultivovanou vegetací. Obojí nemuselo sice zničit všechny známky staršího osídlení, jistě však setřelo jeho kontury. To třeba mít na paměti spíše pro předpokládanou návaznost uliční sítě,[141]) než pro využití stavebního úsilí předchůdců při druhém zakládání domů. Zatímco za eventuální sněhové vrstvy v únoru a březnu 1420 mohlo být snadnější město znovu vyměřit, než se pídit po starší dispozici, využilo se jistě na druhé straně všech pozůstatků zemnic nebo polozemnic, na něž se při hloubení základů ve zmrzlé půdě narazilo. Chvályhodná střízlivost i kritičnost naší středověké archeologie učí i historika věcně posuzovat přírodní, klimatické, materiálové i jiné podmínky vzniku táborské komuny. Proto do doby, než nové archeologické výzkumy postupně upřesní rozsah pozůstatků 13. století, historie musí pracovat s dvojí možností. Prvá počítá s větší či menší návazností půdorysné dispozice obou městských sídlišť. Kdyby se podařilo tuto eventualitu prokázat, nutně by z ní plynula záměrná plánovitost revoluční fundace.[142]) Tu nevylučuje, jak záhy naznačím, ani druhá varianta výkladu, jež hypoteticky předpokládá, že se případná návaznost týkala jen jednotlivých objektů, nikoli však nezbytně celkové urbanistické koncepce.

In margine prvé otázky zbývá se dotknout pamětního záznamu na přídeští zápisné knihy táborské z let 1510–1613, v němž se mimo jiné praví, že „. . . potom léta m° čtyrstého dvanáctého též město Hradiště zas ustanoveno jest . . .". Věrohodnost tohoto pozdního svědectví byla nedávno zcela odmítnuta.[143]) Poněkud to překvapuje nejen ve vztahu k reliktům stavební povahy, ale i vzhledem k známému místu z Kroniky Vavřince z Březové, jež v překladu zní: „Potom po nemnoha dnech (rozuměj po dobytí Sezimova Ústí) obklíčili svrchuřečení táborští bratří hrad Hradiště pánů z Ústí, kde bylo kdysi postaveno pevné město, jehož zdi dosud stály, v krátkém čase ho dobyli a uvázali se v něj a odevzdali ho do rukou panu Prokopovi z Kamenice, příbuznému svrchujmenovaných pánů."[144]) Znamenitě informovaný Vavřinec by patrně vě-

140) Podrobněji k tomu Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 760–761. O dvoru je zmínka i v Zikmundově darovací listině z 26. března 1437 (viz Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 201, č. 115).
141) K možnostem rekonstrukce podrobně Drda, Archeologický výzkum, s. 38–42 a plány vývoje městského půdorysu, č. 10 až 12.
142) O podvázání prvotní živelné výstavby viditelnými zbytky města Hradiště výslovně Drda, Archeologický výzkum, HT 2, s. 65–68. Zde také o významu táborských zemnic, polozemnic, nadzemních částí domů a hospodářských dvorů. Zmínky o komunálních stavbách v zápisech Knihy trhové již shrnul Cikhart, Topografie, s. 30–31. Jednotlivé zápisy níže v pozn. 344 a 346–348.
143) Srov. Drda – Tecl, K počátkům osídlení, s. 744–745.
144) Goll (ed.), FRB V, s. 357–358. V textu český překlad Františka Heřmanského, Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Praha 1954, s. 45.

děl o znovuzřízení města Hradiště, kdyby k němu roku 1412 skutečně došlo. Z tohoto důvodu lze skutečně uvažovat o chybě ve vročení události, jíž se myslilo založení z roku 1420. Na druhé straně by určitý rozsah stavebních prací v předhradí pomáhal vysvětlit větší rozsah stavebních pozůstatků města, jehož zdi podle Vavřince dosud stály. I tu by bylo předčasné vázat se jen na jedno z možných řešení, zvláště když jde o dílčí otázku, jež sama o sobě není s to fundaci z roku 1420 objasnit. Podstatným je, že s výjimkou hradního komplexu nedávala přilehlá ostrožna příštím obyvatelům žádné jiné přístřeší.[145])

Následující výklad prvopočátků Tábora je pracovní hypotézou navazující zejména na studii Františka Hoffmanna[146]) a založenou na dvou zjištěních, s nimiž se bude muset bez ohledu na únosnost předložené rekonstrukce vyrovnat arecheologický i stavebně historický průzkum táborské památkové rezervace. Za prokázanou považuji předně iniciativní a zakladatelskou roli husitské obce ze Sezimova Ústí. Druhým faktem svého druhu je vysoký počet doložených domů na enormně malé výměře táborské pevnosti ve třicátých a čtyřicátých letech 15. století.

Dějové pásmo finální kapitoly ústecké historie odvíjím následovně. Husitská obec v Sezimově Ústí, jak tomu vše nasvědčuje, byla prvním z venkovských středisek opravných snah. V jejím vývoji se koncentrovaně a na malé ploše zrcadlilo postupné přerůstání od reformních tužeb k revoltě činu. V městě samém pak podobně jako v celé společnosti probíhalo třídění a měření sil. Místní katolíci, vesměs pravděpodobně Němci, měli oporu v Oldřichovi z Ústí, pánu na nedalekém Hradišti, který patřil k rozhodným zastáncům staré víry v kraji. Oldřichovi zprvu náležela jen čtvrtina města, zatímco více než polovinu drželi jeho příbuzní, bratří Prokop a Jan seděním na Kamenici, synové Jana z Ústí a Anny z Mochova. Pod vlivem matky, jedné z horlivých ctitelek Husových, se oba bratři stali vyznavači kalicha, a tím i ochránci ústeckých husitů, jejichž zámožní představitelé se patrně prosazovali i v městské samosprávě. Z dosud nevyjasněných příčin se vlastnický podíl Oldřicha z Ústí stále zvětšoval, což však zůstávalo bez vlivu na náboženské poměry ve městě. K zvratu situace náhle došlo na podzim roku 1419.

Po odchodu části ústeckých husitů na pomoc Praze a po rozprášení jejich houfu u Živohoště na počátku listopadu 1419, Oldřich využil příznivé situace, prosadil mocensky svá vlastnická práva a dosadil ve městě katolickou radu.[147]) Husité, kteří byli z Ústí vypuzeni, anebo kteří sami odešli z města, přešli do Kamenice nad Lipou, nejbližšího střediska radikálního husitství a současně též stálé základny odbojné družiny, které stál v čele mladý Prokop z Kamenice a Ústí. Družina, jejíž členové se rekrutovali téměř z celého území Čech i Moravy, operovala od roku 1417 v kraji, v němž se silně rozšířilo táborství. Část z Prokopových bojovníků se postupem doby sblížila s husitstvím a stala se zárodkem jeho pozdější úderné síly, když příchodem ústeckých husitů se kamenická družina z větší části přiklonila k radikálně chiliastickému programu.[148])

Odveta na sebe nechala dlouho čekat. Přelom let 1419 a 1420 byl naplněn vizionářským blouzněním a netrpělivým vyčkáváním ohlášeného skonání věků. „Čas pomsty a odplaty nad zlými lidmi mečem aneb ohněm" nadešel až v polovině února 1420, kdy padly poslední iluze o Spasitelově příchodu. Události pak dostaly překotný spád. Ústečtí husité spolu s družinou Prokopa z Kamenice se přesunuli do lesů kolem svého ztraceného bydliště a na Popeleční středu dne 21. února se za časného rána zmocnili města. Prokopův podíl na zdařilé operaci shodně přiznávají oba hlavní prameny. Zatímco však Starý kolegiát připsal zásluhy na dobytí Ústí Prokopovi z Kamenice, podle Vavřince z Březové stáli za vším táborští bratří. Avšak i autor Husitské kroniky nepřímo pana Prokopa považuje za vůdce vojenských akcí, neboť jinak by mu táboři neodevzdali dobytý hrad Hradiště.[149]) Věci se měly nejspíše tak, že ve víru revoluční komuny se vůdčí role mladého Prokopa rychle ztrácela.[150])

145) K táborskému hradu Dobroslava Menclová, České hrady I, Praha 1972, s. 317–318, II, Praha 1972, s. 230–234 a nejnověji v tomto čísle HT Jan Muk ml., Táborský hrad ve středověku.

146) Hoffmann, K počátkům Tábora, s. 103–120.

147) Srov. August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého IV, Praha 1933², s. 135–141. O počátcích lidového kacířství na Ústecku nově Maur, Příspěvek historického demografa, s. 101 až 106, kde též starší literatura. Vzrůstající podíl Oldřicha z Ústí podrobněji doloží v připravované monografii kolega Rudolf Tecl. Zde stačí uvést, že zatímco ještě v právním pořízení ze 14. dubna 1418 vystupují ve věci města úředníci „dominorum de Usk" (Šimeček, Zpráva o středověkých městských knihách, s. 31–32), v tržní smlouvě o prodeji povarného z 29. listopadu 1419 si Oldřich počínal, jakoby mu patřilo město i předměstí. Toho si povšiml již August Sedláček, Počátky Tábora a Žižkovo přibytí na Tábor, in: Staré i nové letopisy táborské, Tábor 1920, s. 12.

148) Přidržuji se objevné studie F. Hoffmanna, K počátkům Tábora, s. 108–115, na níž založil svůj výklad i Bartoš, Husitská revoluce I, Praha 1965, s. 82–83.

149) Posun v obou pramenech se odrážel i ve výkladu událostí jednotlivými historiky, jak na to upozornil již Hoffmann, K počátkům Tábora, s. 110–111. Místo z Vavřincovy Kroniky stejné jako výše v pozn. 144. Tzv. Kronika Starého kolegiáta pražského nemá dosud kritického vydání. Ve stránkových obtazích nedokončené edice J. V. Šimáka je zpráva o přepadu Ústí na s. 25.

150) Prokop z Ústí zůstal věren táborské straně, v jejichž řadách bojoval ještě pod Vyšehradem 1. listopadu 1420. Zde však nepadl, jak připouštěl ještě Hoffmann, K počátkům, s. 114, neboť 5. listopadu 1420 spolupodepsal husitský manifest k českému panstvu. Jeho podpis nedávno identifikoval Amedeo Molnár, Husitské manifesty, Praha 1980, s. 22 a 107.

Třicet sedm dní mezi dobytím a spálením Sezimova Ústí přetékalo činorodou energií, nahromaděnou předcházejícím očekáváním. Po nemnoha dnech, jak praví Vavřinec, táborští bratří obklíčili hrad Hradiště a v krátkém čase ho dobyli. To se již psal počátek března. Prostory hradu, jehož zeslabená posádka se po útěku Oldřicha z Ústí brzo vzdala, poskytly budovatelům příští komuny nejen ochranu, ale zčásti i střechu nad hlavou.[151]) Tento zdánlivě podružný detail usnadňuje pochopit, jak se v nepříznivých klimatických podmínkách a za krátkého ještě dne mohlo založení revoluční obce vůbec uskutečnit.

Pobyt na vyvýšených místech sice patřil k základním tužbám chiliastické věrouky, avšak sama myšlenka přenesení obce a založení nového sídliště sotva mohla vzniknout před 14. únorem. Teprve od tohoto dne zmařených nadějí, kdy předchozí, den po dni se zkracující eschatologická perspektiva opět dostala běžnou pozemskou dimenzi, začali kazatelé uvažovat také o věcech příštích a ryze pozemských. Idea nové obce přinesla revolučním zástupům tolik potřebný cíl, který nebyl zdůvodněn jen věcnými hledisky strategicky výhodné polohy Hradiště, ale i vyššími principy, jež měly zacelit mezeru vzniklou nenaplněním chiliastických vizí.[152]) Místo jednorázových shromáždění lidu na hoře (Soudců 4,6) měli ústečtí a všichni další táborité dostat svou stálou horu, aby se zde jednou dočkali proměnění Páně (podle Matouše 17,2). Symbolika hory podržela si svůj význam i v druhé, činorodé fázi chiliasmu, takže přešla i do nejstarších táborských pečetí. Pozoruhodné přitom je, že i v legendě zprvu stálo „sigillum communiatis montis hradie", tj. pečeť obce hory Hradiště, a ne města Hradiště.[153])

151) Časové intervaly uvádím podle Kroniky Vavřince z Březové, ed. Goll, FRB V, s. 357. Kolega Tecl mne upozornil, že podle Pavla Stránského ústečtí husité dobyli hradu na „Klokotské hoře" (!) šestého dne. Viz Pavel Stránský ze Zapské Stránky, Český stát – Okřík, přeložil a vydal Bohumil Ryba, Praha 1953, s. 38. Na význam hradu v počátcích komuny upozornil již Macek, Tábor II, s. 16.

152) Dvě fáze chiliasmu odlišuji podle Kalivody, Husitská ideologie, s. 337–345, a Revolution und Ideologie, s. 131–159.

153) Ideový motiv shromáždění na hoře byl v chiliastické agitaci tak exponován, že jej bylo možné po 14. únoru jen adaptovat. V myslích a slovech chiliastů stále šlo o obec hory, via facti však ústečtí starousedlíci bezděčně měli na mysli městskou obec. K symbolice táborských pečetí srov. starší a dnes již nepostačující studii Václava Vojtíška, O táborských pečetích a erbech, in Výbor, s. 385–389. Zvláštností legendy je i užití termínu „communitas", neboť v legendách městských pečetí pravidelně stálo „sigillum civium . . ." nebo „sigillum civitatis . . ." (k tomu Václav Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých, Zprávy Památkového sboru hl. města Prahy VIII, 1928, s. 72). O nevyjasněné dosud záměně slova „communitas" a „civitas" na pečeti z roku 1433 Kejř, Vznik městského zařízení, s. 40, pozn. 93. Právní aspekt tu jistě třeba mít na zřeteli, neboť Tábor jako město byl obdařen zakládacím privilegiem až v lednu 1437, současně však nelze pominout počáteční ideově společenský význam slova „obec". Srov. k tomu Jaroslava Pečírková, Sémantická analýza staročeského slova obec, LF 97, 1974, s. 89–100, a táž s kol., Pojem a pojmenování městské obce ve středověkých Čechách, LF 98, 1975, s. 79–88.

I tu princip hory stál výše než princip města, a to nepřímo i samotného svatého města Jeruzaléma, jenž ne náhodou se v protiměstsky zaměřené chiliastické agitaci téměř nevyskytuje. Projekce ideální obce na biblicko-křesťanských základech tak na jaře 1420 předstihly urbanistickou inovaci. Na rozdíl od pozdějších utopií městského státu nestál v počátcích Tábora stavební předobraz ideálně souměrného sídliště (uvidíme záhy, že by to i z geomorfologických důvodů bylo krajně obtížné), nýbrž sociální idea harmonické pospolitosti. Za všemi uvolněnými pocity a představami revoluční atmosféry je však třeba vidět více. Vedle nadšení i kázeň, vedle tužeb i vůli, vedle ideálů i nezbytné každodenní potřeby, vedle nových programů i staré návyky, zkušenosti a stereotypy.

Dospěli jsme k bodu zvláště citlivému, který je odedávna obestřen mýtickým oparem, ač v jeho pozadí není více, než jedna z mistrných fikcí Eneáše Silvia. Podle tohoto autora nesmrtelných knih i smyšlenek si první táboři stavěli domy bez jakéhokoli pořádku a plánu, „neboť jak si kdysi postavili stany nazdařbůh, tak si potom budovali domy". Máloco působilo a stále ještě působí na každého návštěvníka Tábora přesvědčivěji než tato od základu mylná představa.[154]) Přitom již Karel Thir, velký znalec starého Tábora, bezděčně Eneášovu fikci vyvrátil, když přesvědčivě zdůvodnil prvotní vyměření města. Thir mimo jiné bystře rozpoznal, že se město vyměřovalo od náměstí k obvodu a že se v plánu města střetávají dva systémy výstavby, jež se stýkají tam, kde křivolakost ulic je největší. Za zvlášť významné, protože pro život města životně důležité, považuji Thirovo zjištění, že systém radiálních ulic respektuje spádnost svrchních vod od nejvyššího bodu, kterým je dnešní děkanský chrám.[155]) Thir již také vytušil postupné fáze ve výstavbě města, aniž by však expressis verbis naznačil, že každé následné vyměření náměstí a hlavních tepen by při prvotní chaotické zástav-

154) Srov. List Eneáše Silvia, s. 109. K laickým představám o chaotičnosti táborského půdorysu již Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 671. K tomu dodávám, že stany nepatřily v 15. století k běžnému vybavení domácností, jak tomu je dnes.

155) Thir, Staré domy I, s. 10–12, mlčky následoval Martina Kováře, Obraz města, s. 98–99, avšak většinou ze zcela jiných důvodů. Zcela odlišné pojetí rozvinul Macek, Tábor II, s. 14–19. Domněnku Milana Nedvídka, Staré domy, s. 5, že město Hradiště ve 13. století zaujímalo jen západní a severní stranu ostrožny, již archeologické výzkumy vyvrátily. Srov. výše pozn. 137. O vysoce programovém a záměrném půdorysu husitského Tábora je přesvědčen i Dobroslav Líbal, Stavební vývoj historického jádra Tábora, in: Materiály, Tábor 1969, s. 33–34.

bě bylo prakticky neproveditelné.[156]) Máloco je v tvářnosti města tak pevně a dlouhodobě dáno, jako původní rozvržení parcel. A i když je nutno počítat s určitými úpravami původních komunikací a městišť, jež si vyžadovaly potřeby obce anebo dodatečně zjištěné přírodní překážky, přece jen hlavní obrysy zůstaly zachovány. Ve válečné době by obec ani nemohla pomýšlet na celkovou regulaci, neboť by musela donutit majitele bořit právě dostavěné a rozestavěné objekty, což by bylo mrháním sil a prostředků.[157])

Thirovy dedukce, starší známé skutečnosti i nově zjištěné okolnosti o počtu táborských domů a o dominantní roli ústeckých starousedlíků lze uvést do souladu, rozlišíme-li dvojí etapu fundace. V prvé fázi od konce února do konce března 1420 šlo o záměrné a promyšlené znovuzaložení m ě s t a. Založení tu splývalo s přenesením a do určité, přesně ještě neznámé míry i s obnovením sídliště městského charakteru. Lidé pocházející z města věděli, co denní život města vyžaduje. Proto nejdříve ze všeho bylo nutno vyměřit sídliště a určit pevná místa pro objekty komunální povahy. Ústečtí husité byli prvními mezi zakladateli, proto si také vybrali nejvýhodnější a nejhodnotnější stavební příležitosti. Nezapomínejme, že mnozí z nich byli chudými z nejchudších a že na Táboře se rázem z někdejší periférie a z podružství povznesli k domu na r y n k u. Gotické hloubkové parcely se zadními budovami kolem náměstí a podél hlavních městských tepen dodnes místy nasvědčují, že první zakladatelé revoluční komuny sice nepřekonali, avšak také nezanedbali běžné urbanistické nároky vrcholného středověku.[158])

Zpráva o založení nové komunity s biblickým jménem i programem se rozšířila rychlostí blesku a v krátké době přilákala na Hradiště hory Tábor několik tisíc radikálních kališníků, kteří sběhli ze svých

158) Měřiči nebyli v předhusitské době žádnou zvláštností. Běžně se např. rozměřováním parcel zabývali tesaři. Zmínky o měřičích a měření z nejstarší Knihy trhové zčásti již zveřejnil C i k h a r t, Z trhových zápisů, s. 43–47. Zde také neobyčejně poučný zápis KT 1445/607-72v o vyměřování Šimkova městiště „od Pukátovy stěny až do základu Dědkové rovně vyměřené proti úhlu domu Šímové, a to nemá na nižádnú stranu smykovato býti". Mezi svědky byl též „Petr tesař z Velimovic a ten šňóru púštěl od základu Dědkové". K tomu dodávám, že v trhové smlouvě o prodeji městiště KT 1443/483-57r se vzpomínají původní měřiči, z nichž jeden byl již mrtev: „A tito měřičové ty časy byli jsú Radkovec, Vítek pekař a nebožtík Trpěnec." Zkušení měřiči se ovšem na Táboře neobjevili z ničeho nic. Řadu cenných zpráv o měřičích působících na arcibikupském zboží choustnickém a na statcích rožmberských před rokem 1420 shromáždil již August S e d l á č e k, Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách, Praha 1923, s. 289–290. Pro srovnání s vyměřováním parcel v předhusitském Brně je poučný příspěvek Oldřicha V i č a r a, Středověké městské parcelace, Památková péče 29, 1969, s. 35–38.

157) Nepochybně např. docházelo k vyrovnávání uličních výstupků, jak to dosvědčují plány sklepů a lochů. Avšak ani scelování domů, ani velké požáry a následné přestavby nemohly zaměnit jednu celkovou dispozici druhou. Výjimečnou z tohoto hlediska je severozápadní okrsek města s areálem kláštera.

158) O hloubkových parcelách zástavby 15. století v náznaku M u k, Příspěvek, s. 16n., kde též starší literatura.

gruntů i z řemeslnických dílen. První příchozí z nejbližšího okolí byli ještě vtaženi do původního organismu ústecké husitsko-táborské obce, v němž měli hlavní slovo kněží Vanček, Jan z Bydlína, Jan řečený Smolín a z laických bratří zejména zvoník Petr Hromádka. Posledně jmenovaný také hned po dobytí Ústí podal žádost o pomoc husitům do Plzně.[159]) S předem vyslanou skupinou Chvala Řepického a brzy na to i s vítězi od Sudoměře dorazili na Tábor početní kněží a kazatelé, kteří se až dosud zdržovali v Plzni, pohaslém městu Slunce. Podle svědectví Starého letopisce byli mezi nimi všichni velcí radikálové a volnomyšlenkáři počátečního Tábora.[160]) Teprve s jejich příchodem se revoluční doba vylila z břehů, teprve v této fázi bylo také nutné pro sta a sta nových příchozích využívat každého volného místa. Pozůstatkem této druhé přistěhovalecké vlny bylo množství malých parcel se zástavbou domkářského charakteru ve výplních nezastavěných ploch mezi hlavními tepnami odstředivě od náměstí směrem ke hradbám a opačně od hradeb k náměstím. Přesto i v druhé fázi bylo dbáno na elementární protipovodňová, protipožární i hygienická opatření sdružováním předem vyměřených malých parcel do obytných modulů volně přístupných ze všech stran.[161]) Tolik k pracovní hypotéze o dvou fázích počátečního osídlení Tábora, které příštímu městu určily základní urbanistickou dispozici, pokud jeho zakladatelé nemohli přímo navázat na obrysy uliční sítě města Hradiště ze 13. století.[162])

159) O Hromádkovi objevně F. M. B a r t o š, Zakladatel Tábora, JSH 23, 1954, s. 44–48. Zde již také základ mylného pojetí, jež se opakuje v Husitské revoluci I, s. 84, že vznik Tábora třeba klást do doby po příchodu Žižkově, tj. ke konci března, kdy bylo Sezimovo Ústí spáleno. Ve skutečnosti Žižka se svými spolubojovníky byl na Hradišti uvítán „od bratří té hory" (Kronika Vavřince z Březové, ed. G o l l, FRB V, s. 360).

160) V obsáhlém výčtu vratislavského rukopisu ovšem nechybí ani Jan Bydlinský a Věnček, takže samo toto svědectví není bez kazu. (Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem vydává František Š i m e k, Praha 1937, s. 27). Racionální jádro zprávy vidím v tom, že z Prahy do Plzně odešli i ti z ústeckých kazatelů a husitů, kteří vyvázli z přepadu u Živhoště. K tomu dodávám, že v západočeské oblasti pěti vyvolených měst princip hory nevytlačil z chiliastického povědomí biblický smysl i reálnou funkci hrazených míst. Více o tom v mé studii Husitské město Slunce, Minulosti Západočeského kraje (v tisku).

161) Přístupnosti domovních bloků ze všech stran si povšiml již K o l á ř, Obraz města, s. 99. Postřeh o drobných blocích v periferních oblastech jádra též u L í b a l a, Stavební vývoj, s. 34.

162) Výslovně upozorňuji, že předkládám pouze koncepční nástin hypotézy, kterou bude nutno prověřit všestranným studiem táborské topografie v jednotlivých fázích stavební činnosti. Nechávám zde stranou i otázku možných transferů ze Sezimova Ústí, o nichž je nejstarší svědectví již u Thomase Ebendorfera, které přetiskl M a c e k, Tábor II, s. 16, pozn. 10.

Ceny zahrad a pozemků, zemědělská výroba ve městě

Rozdílů v trhových cenách pozemků zaknihovaných v nejstarší táborské městské knize si povšiml již F. A. Slavík.[163]) Vzhledem k různé bonitě pozemků nejen v jednotlivých vsích, ale i na katastru jedné a téže lokality,[164]) by nemělo smyslu sledovat a třídit trhové ceny lánů a jeho dílů. Pozornost si přesto vynucují některé extrémně nízké trhové ceny, jakou nepochybně byla 1 kopa a 45 grošů za lán dědiny v Čabeli.[165]) Zdá se, že po zániku některých vsí v okolí města zůstala část pozemků ležet ladem. V případě Čabele se domnívám, že zpustlé pozemky byly časem rozparcelovány v zahrady a prodány za výhodných podmínek pro kupce.[166]) Přihlížet k cenám pozemků má význam i při sledování zámožnosti jednotlivých skupin obyvatelstva. Vlastníkem výše uvedeného lánu v Čabeli byl jistý Pecha sladovník, což by mohlo vést k domněnce, že přebytek peněz využil k zakoupení na vesnici. Cena lánu se přitom rovnala ceně velké zahrady.

Stálost či proměnlivost trhových cen pozemků je možné zkoumat jen v rámci nepočetného souboru několikanásobných trhů jedněch a týchž dědin a jiter. První případ se týká čtvrti dědiny v Čelkovicích:

1. 25. 10. 1437/687– 83r : 5 kop 5 gr. – se setím
2. 4. 7. 1438/712– 85r : 6 kop 25 gr.
3. květen 1444/815– 96v : 6 kop – i s osetím
4. 18. 6. 1445/835– 99r : 6 kop 40 gr. – i s osetím
5. 19. 2. 1448/981–110r : 6 kop – i s osetím zimním

Nedá příliš námahy rozpoznat závislost trhové ceny pozemku na datu prodeje. Vyšší sjednanou cenu ve druhém a čtvrtém případu lze příkladně zdůvodnit vrcholnou fází agrárně technického cyklu. V druhé polovině června a počátkem července bylo již snadné odhadnout pravděpodobný výnos vzrostlého obilí, což nebylo dost dobře možné v zimě a na jaře. U posledního trhu padala zřejmě na váhu i skutečnost, že kupující musel na své náklady provést setbu jařin. Vcelku však s výjimkou prvého prodeje můžeme považovat trhovou cenu sledovaného pozemku za ustálenou.

163) F. A. Slavík, Panství táborské a bývalé poměry jeho poddaných, Tábor 1884, s. 34. Srov. též Cikhart, Okolí města, s. 46–55, kde řada cen pozemků ve vsích táborského zázemí.

164) Např. v Čekanicích se platilo ze tří čtvrtí lánů 22 i 80 grošů, z lánu 58 i 68 grošů apod. (srov. Slavík, Panství, s. 52).

165) KT 1444/816-97r.

166) Pavel Čabelský např. prodal 6 zahrad za 1 sex. 45 grošů, ač průměrná cena jedné zahrady byla kolem 40 grošů (KT 1445/841-99v). K této ZSO R. Cikhart, O pusté vsi Čabeli, JSH 3, 1930, s. 108, k lokalizaci Zdeněk Smetánka, Archeologický výzkum zaniklých osad na Táborsku, in: Tábor. Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 40.

V následujícím případu šestinásobného prodeje vstupují do hry další okolnosti. Předmětem trhu byl lán dědiny v Čelkovicích.

1. 28. 2. 1437/682–82r : 22 kop – s polovinou osetí
2. 7. 8. 1437/691–83v : 22 kop – i s příslušenstvím[167])
3. 29. 1. 1438/701–84v : 20 kop – úrok příští platí kupec
4. 6. 10. 1438/714–85v : 10 kop – příští úrok platí prodávající
5. 19. 3. 1440/741–88r : 13 kop 30 gr.
6. 17. 3. 1441/751–89v : 14 kop – s ozimním osetím, příští úrok platí kupující

Tak jako na trhovou cenu působilo, zda, kdy a kým byl pozemek oset, tak se také přihlíželo k tomu, kdo zaplatí nejbližší svatohavelský nebo svatojiřský úrok. Snížení trhové ceny v případě třetího prodeje je možné např. vysvětlit tím, že zaplacení úroku připadlo kupujícímu. Prudký pokles ceny čelkovického lánu na polovinu byl téměř jistě zaviněn zničením úrody a případně zcizením živého a mrtvého inventáře během letního obléhání Tábora vojsky Albrechta Habsburského. Kromě toho v jednotlivých zápisech se znovu objevují úmluvy o dluzích a jejich převodech. I třetí případ je z Čelkovic. Během čtyř měsíců zde změnilo majitele pololání se stodolou a s místem. Koncem dubna 1443 Martin, syn Ratajův prodal dědinu Matějovi z Žirovnice na několik pololetních splátek. Ten však týž statek prodal o čtyři a půl kopy dráže ještě dříve, než zaplatil první splátku po závdavku. S novým kupcem se dohodl tak, že ten splatí Matějovy závazky přímo Martinovi, synu Rataje.[168]) Novým trhem Matěj ze Žirovnice získal značnou částku, aniž by však bylo zřejmé, zda na zvýšení trhové ceny mělo vliv jen započítání výnosu ze vzrostlé úrody.

Trhové ceny malých pozemků, z nichž v Knize trhové se nejčastěji objevují jitra a zahrady,[169]) vykazují rozpětí od 6 grošů do tří kop. Téměř polovina zahrad (49,9 %) stála od 11 do 20 grošů, druhou, nejčastější skupinu tvořily ceny od 51 do 60 grošů (18,3 %). Trhové ceny jiter jsou v jednotlivých skupinách zastoupeny rovnoměrněji. Poměrně nejvíce těchto pozemků (10 až 12 %) bylo ve skupinách od 81 do 90 grošů, od 111 do 120 grošů a od 171 do 180 grošů. Těmito dílčími údaji doplňuji tabulku 9 v příloze X.

Široké rozpětí trhových cen jednoho jitra předem zpochybňuje přepočet lánů na jitra a opačně. Říci lze jen tolik, že v relaci k cenám lánu se jedno jitro jeví dílem spíše větším než menším.[170]) Kromě toho

167) „A Pech má jemu tu zuostaviti kuoň, vóz, pluh, šle, jedny rozpory, slámu pšeničnú, ječnú, ovesnú, hrachoviny. A Pech má pobrati všecko osení, slámu žitnú všecku a seno všecko."

168) KT 1443/789-93v : 9 kop a 1443/791-94r : 13 kop 30 grošů.

169) Ojediněle se vyskytují též nivy (KT 1436/674-81v, 1443/792-94r), sedliště (1437/685-82v, 1449/1098-119v), chmelnice (1444/821-97v, 1446/849-100r) a louky (1444/809-96r, 1447/967-109r). K nivám a sedlištím Sedláček, Paměti a doklady, s. 14–15.

170) Různý počet jiter do jednoho lánu u Sedláčka, Paměti, s. 49–56.

se zdá, že jitro zde neoznačovalo jen výměru, ale i druh pozemku. Vzhledem k tomu, že jitra se nalézala jednak na bývalém katastru opuštěného Sezimova Ústí, jednak v bezprostředním okolí Tábora, předpokládám, že šlo o menší příměstské pozemky většinou podlouhlého tvaru, jež sloužily k samozásobení majitelů. Jitra byla orná i luční a na rozdíl od zahrad, z nichž se nejspíše platila městská dávka, z jejich držby vyplývala povinnost půlletních platů vrchnosti, ponejvíce pak přímo městu Táboru.[171]) Tím se již od cen pozemků dostáváme k pozemkové držbě a k zemědělské prvovýrobě v hranicích města.

V celé Knize trhové z let 1432 až 1450 jsem napočítal 343 vlastníků pozemků, z nichž 289 (84,3 %) prokazatelně bydlelo na Táboře. U dalších 31 držitelů půdy (9 %) bydliště není známo, zbývající sídlili na vesnici. I v tomto případě máme co činit s minimálními údaji, i když za poměrně velké období devatenácti let. Hypoteticky lze nicméně předpokládat, že zhruba každý druhý majitel domu byl současně držitelem menší či větší polnosti.[172]) Bylo by to častěji než v jiných královských městech, přitom však méně často než ve Znojmě, kde tři čtvrtiny obyvatelstva vlastnily pozemkový majetek.[173]) Počet vlastníků, jak prokázal již Bedřich Mendl, nelze ovšem tak jako tak považovat za počet skutečných zemědělců.[174]) Další postup usnadní dílčí i celkové údaje tabulky 10 v příloze X.

Sloupce dva až čtyři zahrnují zhruba třetinu všech držitelů pozemků, kteří vlastnili buď zahradu, louku anebo jen jedno jitro. K nim lze bez rozpaků přiřadit i vlastníky ze sloupce čtvrtého, kteří sdruženě drželi dva až tři malé pozemky. V případě držitelů více malých pozemků jsem již trochu na vahách, neboť např. 5 jiter orné půdy mohlo případně postačit k obživě osamoceně žijícího samozásobitele. Jinak je nutno přistupovat k dvorům a lánovým výměrám. Ze 144 vlastníků těchto středních a velkých pozemků bylo 49, tedy celá třetina, skutečnými zemědělci. Soudím tak podle jejich bydliště na vesnici i

171) Úroky z orných a lučních jiter ze Sezimova Ústí a z táborských vesnic vypsal z urbáře a výběrčích rejstříků S l a v í k, Panství, s. 49–55. K dataci těchto pramenů podrobně Š m a h e l, Táborské vesnice na Podblanicku, s. 171–206.

172) Jestliže na jedné straně se počet vlastníků půdy připadajících na jeden dům snižuje tím, že ne všichni drželi pozemky v jedné době a k jednomu datu, na straně druhé byl jejich skutečný počet vyšší o osm držitelů koní, 3 majitele maštalí a 10 majitelů stodol, u nichž jinak není doložena držba pozemků. Nezapočítávám tu stodoly hrnčířů a cihlářů, jež nejspíše sloužily jako sušárny.

173) Srov. C h a l o u p k a, Znojmo, s. 201–202. V Jihlavě naopak roku 1425 jen 25 a roku 1442 52 poplatníků prokazatelně drželo majetek zemědělské povahy (H o f f m a n n, Jihlava, s. 62). V Lounech kolem r. 1460 zhruba 26 % poplatníků bylo držiteli pozemků (výpočet jsem provedl podle tab. VIII a IX ve studii Josefa M a c k a, Třídní struktura Loun v r. 1460, ČSPS 58, 1950, s. 224). V Plzni byl poměr držitelů pozemků ke všem poplatníkům téměř shodný, tj. 28,7 % (B ě l o h l á v e k, Sociální rozvrstvení, s. 137, podle spodní tabulky). V případě Brna známe jen vlastníky vinic. Roku 1442 256 z 1142 poplatníků (22,4 %) platilo z vinic a vinohradů (D ř í m a l, Sociální složení, s. 239–240).

174) M e n d l, Sociální krize, s. 100–101, 133–134.

podle jiných příznačných indicií, např. podle původu ručitelů, svědků, příbuzných apod.

U další čtyřiadvacetičlenné skupiny naopak doložená profese téměř vylučuje hospodaření ve vlastní režii. Výjimkou byli sladovníci, pro něž bylo výhodné obhospodařovat vlastní chmelnice, a mlynáři, jimž zase nebylo zatěžko držet v blízkosti mlýna louky a jiné polnosti.[175]) Totéž v menším rozsahu platí o rybářích při Lužnici, o olejníkovi, který držel dědinu v Náchodě, a snad i o pícnících.[176]) Ostatní řemeslníci i příslušníci nevýrobních profesí drželi větší polnosti ze spekulativních důvodů anebo je výhodně pronajímali. Do jisté míry se tu odráží i zámožnost jednotlivých profesí (soukeníci, sladovníci, řezníci, mlynáři, kramáři a především tzv. „služebníci") a zvláště pak některých jednotlivců bez ohledu na jejich původní povolání.[177])

Největší zájem k sobě oprávněně přitahuje poslední skupina, kterou lze pozitivně charakterizovat vlastnictvím pozemků, bydlištěm na Táboře (výhradně šlo o majitele domů) a negativně pak neznalostí původní a skutečné profese jejich příslušníků. Ponechám-li bez povšimnutí držitele zahrad, luk a malých pozemků, kteří byli s to je obdělat při jakémkoli jiném, byť nám neznámém povolání, přece jen zbývá na 55 až 70 majitelů středních a velkých polností, kteří se mohli živit jen a jen zemědělstvím.[178]) Naznačená možnost se však podstatně zmenší, jestliže přihlédneme k dalším okolnostem a celkovým podmínkám zemědělské výroby uvnitř hradeb.

Z pouhého číselného údaje se předně ztrácí významný faktor formální i neformální role jednotlivců uvnitř táborské pospolitosti. Ne náhodou mezi členy této nahodile vzniklé skupiny nalezneme jednak konšely, starší a jinak mocensky vlivné sousedy, jednak držitele drahých domů, věřitele a spekulanty. U všech těchto táborských měšťanů[179]) můžeme bez váhání vyloučit, že by svou půdu sami obdělávali.

175) Příslušné údaje o trzích pozemků podle výrobních odvětví viz u M a c k a, Tábor I, s. 410–435, příloha III A-B.

176) U pícníků Kniha trhová nezaznamenává žádné trhy pozemků. Píci a oves ve velkém množství potřebovali i vozatajové, tzv. vodáci, šrotéři a formani. Spornou postavou je Petr lovčí, který zakoupil jeden lán v Čelkovicích 1435/666-80r. Pokud jím byl bývalý biskupský lovčí Petr, který se vynořuje v husitské Litomyšli, šlo by již o přezdívku (viz H o f f m a n n, Litomyšl, s. 71).

177) K rozsahu pozemkové držby řemeslníků ve vztahu k zámožnosti jednotlivých profesí M a c e k, Tábor I, s. 350–351, kde však nerozlišeny drobné polnosti od lánových dědin. Otázku tezaurace výtěžků řemeslné výroby do půdy ponechávám stranou, neboť ji pro 30. a 40. léta 15. století nelze postihnout vzhledem k jiným běžným možnostem obohacení (účast na bojových výpravách, výkupné apod.).

178) Ke skupině by bylo možné přiřadit mnohonásobné držitele malých pozemků, a proto udávám širší rozpětí.

179) Přibližně šlo o dvě až tři desítky osob. Pozemky, které tito zámožní měšťané obdělávali ve vlastní režii, vyžadovaly odpovídající počet čeledi. Jinou možností bylo rozparcelovat tyto pozemky na příměry nebo je pronajmout. Prodeje příměr v KT 1434/663-79v, nájem zahrady KT 1448/1033-114v. Srov. též pronájem dvora výše v pozn. 116.

Dalším omezujícím faktorem byla stísněnost vnitřní zástavby, jež především vylučovala rozlehlá hospodářská stavení, jaká bylo u nehrazených poddanských měst a městeček. Jen dva sektory u hradeb do jisté míry vykazují větší využití pro zemědělskou činnost, a to oblast „za hradem" a „v sadu".[180]) Prvé pomístní jméno se přitom téměř jistě vztahuje k svažující se plošině před Bechyňskou branou, kam jedině lze situovat větší počet zahrad a čtvrtinu ze všech doložených stodol. Jedna z nich byla prodána se žitem a senem, což dokládá její využití pro běžné zemědělské hospodaření. Za povšimnutí stojí, že žádnou ze stodol nelze jednoznačně doložit uvnitř hradeb, což neznamená, že zde být nemohly.[181]) Zcela jistě byly naproti tomu u mnoha domů menší i větší stáje pro koně a hospodářská zvířata. Chov koní přímo ve vnitřním městě a v prostorách městského hradu byl po celé zkoumané období podstatnou složkou táborské domobrany. Zanedbatelná z vojenského hlediska nebyla ani možnost chovu krav a sviní uvnitř hradeb.[182])

Z předcházejícího rozboru vyplynulo, že stísněná zástavba uvnitř hradeb nevytvářela podmínky pro větší zemědělské usedlosti a že ve vnitřním městě lze ve větším rozsahu připustit jen stáje pro koně a menší hospodářské objekty drobných samozásobitelů a chovatelů hospodářských zvířat. Nepříznivé podmínky pro zemědělskou výrobu uvnitř hradeb nebyly táborskou zvláštností, protože i v jiných českých a moravských městech této velikosti byl opravdových zemědělců mizivý počet.[183]) Na předměstích se prostorové, hygienické a jiné omezující

[180]) Sad se podle Koláře, Obraz města, s. 99, rozkládal od fortny říční ke hradu.

[181]) Srov. KT 1449/1084-119r (prodej stodoly se žitem a senem). Z celkového počtu doložených stodol (nepočítaje v tom stodolná místa) bylo 7 „za hradem", 10 v předměstích a jinde mimo vlastní město, u jedenácti poloha není udána.

[182]) V domě, který Hromada pronajal sladovníku Rynšovi za půjčku 20 kop grošů, byla stáj minimálně pro čtyři koně. Hromada si totiž vymínil, že „když by přijel s vozem anebo jezdecky, muož čtyři koně postaviti" (1440/286-33r). Dům, který prodal Laurin za 60 kop, měl dokonce maštale dvě. V „dolní" Laurin choval svině na prodej (1440/337-38v). Údaje o dalších maštalích viz v zápisech KT 1436/145-17r, 1439/256-30v, 1447/966-108v, 1449/1083-118v. Příznačné je, že při směnách domů a pozemků byl ve dvanácti případech ekvivalentem nebo doplatkem jeden či dva koně. Koně byli prodáváni i při trzích nemovitostí (např. 1448/1014-113r) nebo dokonce samostatně (1441/735-89v). Chov prasete a krávy doložen v KT 1441/352-40v, směna 1 jitra za krávu v KT 1436//676-81v, chov sviní v KT 1440/337-38v. Hospodářská zvířata ve středověkých městech dosavadní literatura více méně nebere na vědomí. Chovem psů, koček, ptáků a ryb se zabývá Georg Wacha, Tiere und Tierhaltung in der Stadt sowie im Wohnbereich des spätmittelalterlichen Menschen und ihre Darstellung in der bildenden Kunst, in: Das Leben in der Stadt des Spätmittelalters, Wien 1977 (Veröffentlichungen des Institutes für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, 2), s. 229–260.

[183]) Srov. Hoffmann, Jihlava, s. 61–62, František Kavka, Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky, SH 6, 1959, s. 274n., i Marek, Společenská struktura, s. 122.

faktory sice uplatňovaly v menší míře, to však při poměrně řídké zástavbě před hradbami nehrálo v případě Tábora větší roli. Sedm zjištěných rybářů (z toho pět v desetiletí 1441–1450), jeden ptáčník a jeden pícník tak tvoří nevelkou skupinu profesí prvé ze tří základních sfér v odrazu táborské Knihy trhové.[184]) Vzhledem k značnému počtu koní uvnitř hradeb i ve městě bylo na Táboře pícníků jistě více. Zásobu krmiva však dozajista zajišťovala především čeleď, s níž je nutno počítat i při ošetřování chmelnic.

Přidružená rostlinná a živočišná výroba byla po dlouhá léta válečného stavu namnoze nezbytnou vedlejší činností nejen řemeslníků, ale i většiny ostatních obyvatel rodícího se města s výjimkou profesionálních válečníků, duchovních a ostatních příslušníků proměnlivé mocenské skupiny. Neúplné údaje Knihy trhové, podle nichž každý druhý majitel domu byl držitelem menších či větších polností, tuto samozásobitelskou praxi potvrzuje více než přesvědčivě. Těžiště rostlinné i živočišné výroby pro městský trh tak třeba hledat jednak v předměstských dvorech a menších usedlostech porůznu rozložených v předměstích,[185]) jednak, a to především, ve vsích táborského hospodářského regionu.

Pozemková držba a hospodářský region města

Členitý terén kolem bývalého hradiště a komunikačně poměrně nevýhodná plužina zaniklého Sezimova Ústí samy o sobě od počátku nedávaly předpoklady pro zásobování několikatisícového sídliště zemědělskými produkty.[186]) Ačkoli táborská komuna via facti opanovala vesnice bývalého ústeckého i kozského panství a dále pak více než

[184]) Stojí za povšimnutí, že i v moravských městech počet povolání v prvovýrobě nepřesahoval číslo čtyři (Marek, Společenská struktura, tab. na s. 78).

[185]) V Knize trhové lze odlišit šest velkých „ústeckých" dvorů: KT 1432/6-1r „za městem"), KT 1436/125-14v, KT 1443/788-93v, 1443/798-94v, KT 1444/811-96r a KT 1450/1110-120v. Kromě toho byly předmětem trhů dvory v Polánce (KT 1435/670-80v), Drhovicích (KT 1447/915-104r) a jeden u Voršova (KT 1449/1105-120v). Stodoly v předměstí dosvědčuje list Oldřicha z Rožmberka z konce srpna 1452, podle něhož Táborští sami spálili stodoly před hradbami krátce před obležením města vojskem Jiřího z Poděbrad (Rynešová – Pelikán, Listář IV, s. 347, č. 487). Celkem 39 stodol a sedm dvorů v předměstí lehlo popelem při zhoubném ohni roku 1559. Srov. k tomu Karel Thir, Píseň o velikém ohni na Táboře r. 1559, in: Staré i nové letopisy táborské, Tábor 1920, s. 5 a 12.

[186]) Úplnější představu o zemědělském využití pozemků v obvodu bývalého Sezimova Ústí dávají až výběrčí rejstříky z let 1502–1503, z nichž všechny údaje přetiskl již Slavík, Panství, s. 50. Tito „dvorové úštští" v počtu 41 byly vesměs menší výměry: 29 jich bylo od jedné osminy do poloviny lánu, tři byly lánové, tři měly jeden a půl lánu, největší dva měly devět a jedenáct čtvrtí. Část pozemků stále ještě zůstávala pustých.

třicet vesnic příběnického panství Oldřicha z Rožmberka,[187]) nestačily zčásti zaniklé, zčásti vylidněné lokality vyživit prudce narůstající pospolitost revoluční pevnosti. Komuna proto již během jara a léta 1420 musela přikročit k některým opatřením válečné ekonomiky, počínaje dobýváním klášterních i panských sýpek a konče holdy a zábory v blízkém i vzdáleném okolí.[188]) Rekviziční zásobování města se běžně uplatňovalo do poloviny 30. let a zčásti se udrželo i později.[189]) Lipanská porážka polních vojsk, mocenská izolace měst táborského svazu a nezadržitelně se blížící smír s basilejským koncilem i císařem Zikmundem věštily brzký zánik válečného hospodaření. Mělo-li nově zrozené město přežít a vyrovnat potravinový deficit, muselo si postupně vytvořit a právně i mocensky pojistit svůj hospodářský region včetně pravidelně fungujícího místního trhu.[190])

Mocenské uvolnění a postupný rozklad táborského svazu vedl rovněž k osamostatnění jednotlivých držav církevních záborů, jejichž poslední držitelé spěchali si je u Zikmunda pojistit právoplatnými zápisy. Nevýhodou Tábora bylo, že v jeho blízkém okolí nebylo žádné větší církevní zboží a že k jednání se Zikmundem přistoupil v době, kdy řada příhodně situovaných klášterních a biskupských panství již měla nové zápisné držitele.[191]) Několikaměsíční úmluvy završily Zikmundovy listiny z 30. ledna a 26. března 1437. V pořadí druhá listina doplňovala zakládací privilegium z 25. ledna téhož roku o darování zboží Hradiště a Sezimova Ústí do věčného držení městu Táboru a jeho obyvatelům.[192]) Listinou z 30. ledna konečně Zikmund zapsal purkmistru,

[187]) K záboru větší části příběnického panství Rostislav Nový, Poddaní v husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 98–99, kde také o příměřích z počátku 30. let a o důsledcích revoluce na majetkovou diferenciaci poddaných. Důležitou součástí úmluv s Oldřichem z Rožmberka a s dalšími právoplatnými vlastníky táborských záborů byla výminka o promlčení všech úroků předcházejících konečnému narovnání Tábora s císařem Zikmundem. Srov. k tomu táborskou odpověď ve sporu s Oldřichem z Rožmberka z r. 1442 u Rynešové, Listář II, s. 175, č. 202.

[188]) K tomu František Šmahel, Dodatek k historii Tábora v roce 1420: obživa revoluční obce, HT 2, 1979, s. 91–95.

[189]) K táborským holdům v letech 1437 až 1452 níže pozn. 255 až 257. Třeba zde zmínit, že na obálce Knihy trhové je ve dvou sloupcích zapsáno celkem 15 vesnic. V prvém sloupci je šest zápisných vsí nedvědického újezdu a dvě vsi příběnické, v druhém sedm, z nichž žádná se nevyskytuje v pozdějších urbářích a výběrčích rejstřících: Sudoměřice, Smolče, Hodonice, Kurákov, Benešov, Hodětín a Blatce. Slavík, Panství, s. 7–8, vyslovil domněnku, že jde o holdovní osady Tábora. Nelze to vyloučit, neboť záznam je psán písařem nejstarších zápisů před rokem 1436. Právě tak však mohlo jít o nahodilý záznam jiné povahy.

[190]) Obecně k městským a místním trhům Josef Janáček, Řemeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha 1961, s. 18–22. Prostorovým vymezením agrárního areálu místního trhu se zabývá Rostislav Nový, Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století, ČSČH 19, 1971, s. 397–418.

[191]) K předběžnému jednání zástupců Tábora a krále Zikmunda AČ 3, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 450–451, č. 23, a Rynešová, Listář I, s. 205, č. 306. Srov. k tomu Šmahel, Táborské vesnice, s. 172–173.

[192]) Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526, edd. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich, CIM III, Praha 1948, s. 167–174, č. 102 a 200–202, č. 115.

konšelům i vší obci města Tábora zboží kláštera louňovického a les dobronický ve 2400 kopách grošů českých. Zápisná suma se vztahovala i na zápisné statky dvanácti táborských služebníků.[193])

Ze Zikmundovy darovací listiny jednoznačně plyne, že vesnice a jiné příslušenství bývalého ústeckého panství přešly zcela do majetku nově ustaveného královského města, jehož rada prakticky vykonávala z pověření obce kolektivní feudální vrchnost nad poddanými příslušných vesnic.[194]) A jelikož vrchnostenská práva i povinnosti byly vázány na město a jeho plnoprávné obyvatele, došlo tím de facto i de iure v obvodu původní revoluční pevnosti k rozdělení na pány a poddané. Vzhledem k dělenému panství v době předhusitské není zcela jisté, které lokality a v jakém rozsahu Táboru skutečně připadly. Vše nasvědčuje tomu, že táborští ovládli panství v jeho maximálním rozsahu, a to nejspíše včetně svobodných drobných statků ve vsích s děleným vlastnictvím. K navrácení majetkových práv docházelo pak později, zčásti ještě v posledním roce Zikmundovy vlády, zčásti až po roce 1452.[195]) Předpokládám proto, že celkově šlo o 14 lokalit, z nichž polovina postupně zanikla. Pominu-li Hradiště-Tábor, bylo ve zbývajících sedmi vsích téměř 60 orných lánů a 61 osedlých s povinností 33 kop a 9 grošů pololetního úroku podle stavu k letům 1502 až 1510.[196]) Výše platů vycházela z předhusitských urbariálních sumářů a výběrčích rejstříků,

[193]) Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 177–180, č. 106.

[194]) Podle typologie Waltera Kuhna, Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung, in Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterlichen Ostsiedlung, Köln-Wien 1973, s. 259–262, šlo o tzv. „stadteigene Dörfer". Z polského hlediska k tomu srov. Andrzej Wędzki, Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku, Warszawa-Poznań 1974, s. 211–213. Za konsultaci k této otázce vděčím dr. J. Žemličkovi, CSc.

[195]) Polovina vsi Čábel patřila např. před rokem 1420 jiným majitelům než pánům z Ústí. Podobně i v Čekanicích byl svobodný statek, který vynášel 10 kop ročního platu. Spor o něj započal r. 1437 a pokračoval v letech 1453 až 1456 (srov. Gustav Friedrich, Třetí kniha provolací desk dvorských z let 1411–1448, AČ 36, Praha 1941, s. 365–368, č. 51. Ve při o plat ve Zhoři čteme v zápise z r. 1437 výrok, který zní téměř všeobecně: „Sigismundus . . . cum dominibus baronibus decreverunt . . . quod omnes homines, quicumque accionis quid habeant, admittantur ad iura sua" (ibiedem, s. 252, č. 8). Přehled ústeckých vsí v Příloze VII/A.

[196]) Údaje o celoročních výměrech platů čerpám z tzv. táborského urbáře, jež shrnul Slavík, Panství, v tabulce na s. 22 až 26 a v následných výčtech dvorů, lesů, luk apod. na s. 26–33. Ve studii Táborské vesnice na Podblanicku, s. 174, jsem prokázal, že jde o urbář účet svatohavelského úroku z doby kolem r. 1510. Zde i ve všech dalších případech jsem přihlížel k výběrčím rejstříkům z let 1498 až 1503, odkud jsem čerpal údaje o lánové výměře a počtu osedlých. Neúplné zápisy urbariální povahy z let 1469 až 1486 (OA Tábor, AM Tábor, kniha č. 17, fol. 1r-10v) umožňují vedle dílčích údajů o mlýnech, loukách a podacích rektifikovat jen velikost výměry pro Planou. Ta činila 16 a půl lánu plus 1 a půl jitra, tedy téměř stejně jako 1502/1503 (tehdy 17 lánů).

takže stav z počátku 16. století odpovídal i stavu ante 1452.[197]) Kolísavý byl naproti tomu počet osedlých a počet skutečně obdělávaných lánů.

Jakkoli lze předpokládat, že od roku 1420 Tábor uplatňoval svou suverenitu v celém rozsahu panství příslušejícímu ke Kozímu hrádku, právoplatně město vykoupilo toto zboží od Jana Kozského až krátce před 13. červencem 1448.[198]) Z šesti lokalit byly tehdy již sice čtyři zaniklé, přesto však z jejich luk, dvořiště apod. šlo pololetně městu 17 kop a 27 grošů. Z dvaceti a půl lánu ve vsích Turovec a Zárybničná Lhota platilo 22 osedlých dalších 11 kop 53 gr. a 5 denárů. Mnohem dříve Tábor zakotvil svou držbu části příběnického zboží, i když ke sporům v tomto ohledu docházelo i později. Podle úmluvy z 3. června 1437 Oldřich z Rožmberka táborským měšťanům dědicky postoupil za pět set kop grošů svobodné dědiny okolo Tábora.[199]) Vedle farářství a podacího v Klokotech šlo o vsi Náchod, Všechov a Čelkovice s 31 osedlými a s celkovou výměrou 22,5 lánu. Vše opět podle stavu k letům 1502 a 1510, kdy z těchto tří vsí šel pololetní úrok ve výši 34 kop a 47 grošů.[200]) K městským vsím v přímém vlastnictví táborské obce přináležely již před rokem 1452 další tři vsi, jež v letech 1502 až 1510 čítaly 19 osedlých s pololetním platem 10 kop 17 grošů a 3,5 denáru.[201]) Podobné povahy byly jednotlivé usedlosti, louky a lesy, rozptýlené po širokém okolí, jež kdysi náležely k ústeckému klášterství a k jednotlivým farářstvím. V obvodu své mocenské sféry Tábor v souladu s artikulem zakazujícím světskou vládu kněží vztáhl všechny tyto pozemky na sebe a od jejich držitelů požadoval příslušné platy a úroky. Ačkoli řadu z nich lze poměrně spolehlivě lokalizovat, výši platů známe jen výjimečně.[202])

Zikmundův zápis louňovického klášterství nezamezil jiným nárokům, jimž musela táborská obec čelit. Ve čtyřicátých letech šlo zejména o vesnice nedvědického újezdu, jejichž platy chtěl na sebe strhnout Oldřich z Rožmberka. Táboři však dokázali i tuto část louňovického zboží uhájit, stejně tak jako jiné k němu příslušné sounáležitosti.[203]) Jak je zřejmé z tabulky 12, právě z tohoto zboží šly táborské obci největší příjmy.[204]) V tabulce jsou uvedeny i zápisné vsi táborských služebníků, jež porůznu přešly do držení města, jak nejspíše bylo vymíněno již v roce 1437.[205]) Všechny údaje, jak znovu upozorňuji, mají pro dobu ante 1452 jen orientační platnost.[206])

---

197) Stability předhusitských poddanských platů si povšiml již Slavík, Panství, v poznámkách k jednotlivým vsím na s. 49–66. Srovnání urbariálních platů z doby kolem r. 1380 a v letech 1502–1503 u devíti příběnických vesnic, jež přešly do táborského majetku podal již Alois Míka, Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století, Praha 1960, s. 250. Opomenuty jsou zde pouze důležité Čelkovice, snad proto, že roční plat na jeden lán byl udán ve výši jedné hřivny a čtyř robotních dnů žence (srov. Josef Truhlář, Urbář zboží rožmberského z r. 1379, Pojednání KČSN VI–10, Praha 1880, s. 14, č. 105). Nejspíše šlo o tzv. hřivnu „hornickou" v hodnotě 48 grošů, neboť na přelomu 15. a 16. století činil pololetní úrok z jednoho lánu 24 grošů. Povinnost roboty v polipanské době již nejspíše zanikla. Další srovnatelné urbariální platy pro vesnice táborského panství uvádím ve studii Táborské vesnice na Podblanicku, tab. I.

198) Srov. Roman Cikhart, Rod Kozských z Kozího, JSH 8, 1935, s. 86–88, a níže Přílohu VII-B.

199) Rynešová, Listář I, s. 216–217, č. 324, další údaje v Příloze VII/C. O prodeji některých zbytků příběnického panství, jež ležely mezi táborskými lesy a polnostmi, jednali na počátku roku 1459 na Táboře dva zástupci Jana z Rožmberka. O konečném ohledání mezí se pak ještě uvažovalo o tři roky později. Viz Josef Kalousek, Dodavek ke sbírce dopisů rodu Rosenberského 1411 až 1526, in: AČ 14, Praha 1895, s. 89–90, č. 1684, a s. 114, č. 1750.

200) V urbariálních záznamech z let 1469–1486 u Záchoda suma není uvedena, u Všechova činila 2 kopy 47 grošů, což až na dva groše odpovídá pololetnímu úroku z 1510 (= 49,5 groše, viz Slavík, Panství, s. 23) u Čelkovic je však pouze suma 4 kopy 2 groše, což si vysvětluji opomenutím číslice dvě v hodnotě desítek, neboť 1502 tato ves pololetně platila 24 kop a 4 groše. Jiné vysvětlení neznám, neboť ves byla ve 30. a 40. letech zcela jistě úplně osídlena, jak ještě prokáži níže. V žádném ze známých pramenů nejsou vyčísleny příjmy z luk a lesů kolem Všechova a Čelkovic, o nichž jsou zprávy hned v několika pramenech (např. Rynešová, Listář I, s. 217, OA Tábor, AMT, kniha č. 17, fol. 2v). Níže v tabulce XII je k celoročnímu výměru z těchto tří vsí připočítám i výměr úroků z částí Klokot, pokud se mi ho u jednotlivých pozemků podařilo zjistit.

201) Šlo o Hejlov, Třemešnou a Strkov, jak dokládám v Příloze VII/E.

202) Jeden lán ústeckého klášterství z nadace Petra z Rožmberka v Maršově je např. doložen v držení Tábora r. 1442 (Rynešová, Listář II, s. 173, č. 202). Zde také na s. 176 o farářově lánu ve Lhotě Slívově, z něhož táboři r. 1442 brali úrok. Řada záznamů tohoto druhu je ve fragmentu urbariálních sumářů v knize č. 17, fol. 1r-10v, na níž se častěji odvolávám. Pozdější evidence u Slavíka, Panství, s. 31–33. Další údaje v Příloze VII/E. Všechnu držbu drobného církevního zboží nelze postihnout, neboť část beze stopy v pramenech přešla do soukromých rukou. Sporným je např. roční plat šesti a půl kopy, který v dubnu 1408 přiznal třeboňskému špitálu Jindřich z Rožmberka náhradou za dluh (viz Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV, III., Fontes Archivi publici Trebonensis, ed. Božena Kopičková, Praha 1977, s. 231, č. 579). Zda z tohoto důvodu táborští ves považovali za svou i po roce 1436 není zřejmé. V každém případě stojí za povšimnutí, že v dubnu 1459 Jan z Rožmberka celou ves Zahrádku prodal spolu s dalšími statky dvěma táborským měšťanům (srov. Josef Pelikán, Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481, Praha 1953, s. 55–56, č. 132). Evidenci venkovských statků táborských měšťanů podávám dále v Příloze VII E. K významu měšťanských statků na venkově obecně Jaroslav Mezník, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Rozpravy ČSAV 75, 1965, ŘSV, seš. 2, s. 3n.

203) Více k tomu Šmahel, Táborské vesnice, s. 173, a níže příloha VII/G-90.

204) I zde uvádím jen výměry, nikoli skutečně vybrané platy. Ty např. činily u louňovického klášterství bez nedvědického újezdu v letech 1502–1503 o dvacet kop méně (viz Šmahel, Táborské vesnice, tab. IV).

205) Velikost lánového jitra pro Vodice jsem započítal podle rejstříku z počátku 15. století, kdy činila 2 lány bez jednoho jitra. Srov. Jaroslav Kadlec, Dějiny kláštera svaté Koruny, České Budějovice 1949, s. 81–82. Všechny potřebné údaje o zápisných vesnicích služebníků v Příloze VII/F.

206) Všechny peněžní částky v tabulce i jinde v této studii uvádím v kopách českých grošů, jež jsou základní platební jednotkou i v pramenech z let 1498 až 1510. Penízů se podle nich počítalo sedm do jednoho groše. K nepatrným rozdílům mezi výši svatojiřského a svatohavelského úroku viz přehled u Slavíka, Panství, s. 65–66.

Dědičná a zápisná držba dvou až tří městeček,[207]) čtyřiceti devíti vsí a dalších statků o úhrnné rozloze zhruba 550 lánů příběnicko-táborské míry a přibližně se šesti sty poddanými tvořila již slušné panství střední velikosti.[208]) Co do výše předpokládaných platů vynášelo táborské panství roku 1452 zhruba dvojnásobek poddanských úroků města Loun.[209]) I když na rozdíl od právě uvedeného města nevíme, jaký díl připadal na poddanské platy v celkovém hospodaření obce,[210]) důvodně lze předpokládat, že část přebytků z jejich výnosu šla opět do nákupu půdy. Obrazně by se dalo říci, že revolucí získané pozemkové statky rodily statky nové.[211]) Roku 1523 Tábor uváděl odhad městského majetku s měšťanským a poddanským ve výši 36 279 kop grošů českých, což bylo dvakrát více než přiznávaly České Budějovice.[212]) Krátce před konfiskacemi v roce 1547 se táborské panství rozrostlo na 130 poddanských míst s více než 1000 usedlými a s více než 930 lány orných polí, což byl téměř dvojnásobek revolučních zisků z let 1420 až 1437.[213])

Na řadu přichází otázka, jak se skladba pozemkové držby a poddanské vztahy táborského panství odrážejí v zápisech Knihy trhové. Z rozboru jsem v tomto případě vyloučil na 80 zahrad, stejné množství jiter a dvě louky v bezprostředním okolí města, jejichž lokalizaci a katastrální příslušnost není možné určit. Část z nich téměř jistě náležela k „ústeckým", což však na výsledném obraze nic nezmění, neboť 129 zápisů, které se stanou středem pozornosti, vesměs zpravuje o trzích velkých a středních polností.[214])

Téměř polovina zápisů (60) se vztahuje k šesti osadám bývalého ústeckého panství.[215]) Značný počet knihovních převodů usedlostí a polností v Měšicích (11) i Čekanicích (10) odpovídá celkové situaci v městských vsích kolem Tábora, kde možnost přesídlení vesnických obyvatel do města vedla k častým změnám v držbě gruntů. Velmi dobře lze tento jev sledovat na příkladě Čelkovic, vesnici v těsném sousedství Tábora, jež dříve náležela příběnickému panství Oldřicha z Rožmberka. Ve třetí čtvrtině 14. století měly Čelkovice podle rožmberského urbáře 10 a půl lánu, na přelomu 15. a 16. století o půl lánu méně.[216]) Jen čtvrtina z celkové výměry nezměnila během let 1432 až 1450 svého majitele. Větší část polností a usedlostí šla z ruky do ruky, jak již v náznaku vyplynulo výše z rozboru několikanásobných prodejů pozemků. Celkovou zjistitelnou představu podává tabulka 12 v příloze X, jež shrnuje výsledky poměrně složité rekonstrukce 25 zápisů týkajících se čelkovických usedlostí.

Vzhledem ke stavu v letech 1502 až 1503 předpokládám, že nepostihnutelné dva a jedna čtvrt lánu (případně dva a tři čtvrtiny lánu) patřily dvěma až třem větším usedlostem.[217]) Horní část tabulky ukazuje, jak v poměrně rychlém sledu se měnila výměra menších usedlostí, zatímco lánové statky co do počtu vykazují podivuhodnou stabilitu. Počet majitelů v jednotlivých letech se udržoval na přibližně stejné výši, přičemž se však výrazně měnila celková výměra pozemků v držení místních a táborských vlastníků. Jakkoli značný počet kupujících a prodávajících, u nichž se nepodařilo zjistit bydliště v době trhu, stěžuje postihnout celkovou tendenci, přece jen je zřejmé, že migrace mezi Čelkovicemi a Táborem byla oboustranná. Jestliže někteří rolníci z Čelkovic zprvu dávali přednost městu, část z táborských novousedlíků se dříve nebo později snažila výhodně se zakoupit v blízkých vsích. Některým se to trvale podařilo, jiní jako hospodáři neuspěli a znovu se vraceli do města. Nebylo to jen město, jež muselo postupně přejít z válečného do mírového života, ale i jeho obyvatelé. Jakkoli by se mohlo zdát, že se táborští v Čelkovicích usazovali nebo zakupovali na úkor místních vesničanů, celkově nelze tento trend prokázat. Vezmeme-li v potaz všech 129 zápisů, pak je zřejmé, že nešlo o majetkové převody jednostranně nepříznivé vesnickému obyvatelstvu:

207) Městečkem byl zcela jistě Domašín, k němuž srov. F. A. Slavík, Dějiny Domašína, Tábor 1882, Lhenice (v urbáři z doby kolem r. 1510 „Lhenice městečko", viz Slavík, Panství, s. 56) a snad i Planá nad Lužnicí (podle Šimáka, Středověká kolonizace, s. 1158). Kromě vesnic Tábor držel díly čtyř vsí, 4 dvory, 10 plužin s loukami a lesy ZSO a šest menších statků. Výčet lokalit níže v příloze VII. Do celkové výměry jsem započetl i jitra. Většina patřila k lhenické rychtě, kde se počítalo 60 jiter do lánu (podle Kadlece, Dějiny kláštera, s. 81). Od orientačního přepočtu na hektary jsem upustil, protože na táborském panství se používalo různých měr, jak je zřejmé z urbariálních sumářů. Zda všechny pozemky byly později přeměřeny podle jednotné táborské míry, jež byla v poměru k příběnické 9:8, není nic známo. K táborské míře Sedláček, Paměti a doklady, s. 149.

208) Pro orientaci může posloužit tabulka majetkové struktury Bechyňského kraje podle zlomku berního rejstříku z roku 1523, kde jsou za základ vzaty počty usedlých. Jen čtyři feudální statky v kraji měly více než 500 poddaných. Srov. k tomu Josef Petráň, Skladba pohusitské aristokracie v Čechách, AUC 1976, Phil. et Hist. 1, s. 36.

209) Srov. Vaniš, Hospodaření, s. 58–59. Přehled pozemkového majetku Loun a jeho zmenšení po revizi držby roku 1453, ibidem, s. 36–41. Poněkud odlišný výčet ztrát z roku 1453 uvádí Vaniš v Knize počtů, s. 48.

210) V letech 1451–1452 poddanské platy ve výši 333 kop 13 grošů a 11 penízů činily 33,08 % z celkových příjmů města Loun. Srov. k tomu Vaniš, Hospodaření, tabulka č. 3 v příloze, kde srovnatelné údaje od roku 1450 do roku 1464.

211) Soudím tak analogicky podle stále rostoucích sum vynaložených Trčky na nákup statků v letech 1431 až 1530. I tu byly základem obrovských držav výnosy z porevolučních zápisů Zikmundových. Srov. Lenka Dvořáková, Trčkové z Lípy na přelomu 15. a 16. století, AUC 1976, Phil. et Hist. 1, tabulka na s. 127.

212) Viz Jan Heřman, Zemské berní rejstříky z let 1523 a 1529, ČSČH 10, 1962, s. 256.

213) Výčet obohacený o další podrobnosti podal Slavík, Panství, s. 21–22.

214) Výjimku opět tvoří zápisy týkající se polností v obvodu opuštěného Sezimova Ústí, neboť šlo vesměs o zahrady, luční a orná jitra.

215) Sezimovo Ústí 33, Měšice 11, Čekanice 10, Hradiště-Tábor 4, ZSO Čabel a Lhota Samota po jednom.

216) Srov. Truhlář, Urbář, s. 14, č. 105, a Slavík, Panství, s. 23.

217) V letech 1502 až 1503 se 14 hospodářů dělilo o sedm statků lánových, pět půllánových a dva čtvrtlánové (Slavík, Panství, s. 54).

	prodávající	kupující
obyvatelé Tábora	82	81
vesničané	41	34
neznámé bydliště	6	14

Poměrně často (celkem 23×) se projednávaly před táborským rychtářem trhy pozemků z dalších tří příběnických vesnic, jež přešly do přímého táborského majetku.[218]) S ostatními městskými vesnicemi se v Knize trhové setkáváme jen výjimečně.[219]) Převody polností a usedlostí ze zápisných vsí nebyly do zkoumaného rejstříku zaznamenávány. V nejstarších dobách nejspíše postačoval trh před rychtářem nejbližší rychty za účasti úředníků města, kteří přijížděli do vzdálených vesnic minimálně dvakrát ročně v době svatojiřského a svatohavelského úroku. Později, snad ještě v 15. století, byly i tyto trhy zaknihovány do táborských register.[220]) Neméně pozoruhodné je, že před táborským rychtářem se stvrzovaly trhy i ze tří vesnic rožmberských a jedenácti dalších, v nichž převládaly drobné statky.[221]) Dříve než se pokusím tuto skutečnost ozřejmit, bude užitečné přihlédnout i k faktoru vzdálenosti. Podle tohoto hlediska jsem vesnice rozdělil do čtyř skupin:

vzdálenost	počet vesnic	počet zápisů
lokality do 5 km	12	111
lokality od 5 do 10 km	8	3
lokality od 10 do 15 km	3	3
lokality nad 15 km	5	5
celkem	28	129

Z pěti vzdálených vsí žádná nevzbuzuje pochybnost, neboť jednou stranou trhových smluv vždy byla osoba bydlící na Táboře. V případě prodeje dvora a dalšího příslušenství u Onšova mohla hrát roli skutečnost, že majitelem byl táborský služebník Jan Malohradecký z Bernartic, který držel nedalekou zápisnou ves strahovského kláštera Bratřice.[222]) K táborským zápisným vsím v těchto končinách přiléhal i Jetřichovec, kde jistá Kateřina z Pravonína vzdala svému bratru lán zvaný „rubášovský".[223]) U zbývajících tří vsí byla vzdálenost od Tábora dána zcela nahodile přestěhováním původního majitele do Tábora, který pak jako táborský měšťan si pojišťoval své majetkové převody zaknihováním u místního rychtáře.[224]) Podobně také u vsí vzdálených od Tábora méně než 15 km, jež nebyly součástí městského panství, byli v polovině případů prodávající nebo kupující táborskými měšťany. A jelikož ve zbývajících případech šlo o osoby neznámého bydliště, je téměř jisté, že alespoň jeden z přímých účastníků trhových úmluv sídlil na Táboře.

Z právě uvedeného zjištění vyplývají další dva závažné poznatky. V kartografickém zpracování územního rozsahu táborské pozemkové držby lze předně všechny tyto prodávané a kupované statky evidovat jako dočasný majetek táborských měšťanů (srov. mapu a přílohu VII/G). Za druhé pak je možné mít za prokázané, že táborská Kniha trhová nesloužila, jak se mohlo až dosud zdát, pro evidenci pozemkových převodů v rámci hospodářského nebo právního regionu města, nýbrž pouze pro majetkoprávní pořízení táborských měšťanů a osedlých v městských vsích. Obojí region byl mnohem rozsáhlejší než obvod vsí patřících přímo městu. O hospodářském a tržním zázemí bude řeč níže, oblast táborského městského práva se zatím nepodařilo přesněji vymezit. Víme jen, že soubor táborských právních článků si vyžádal pro své poddanské město Kamenici nad Lipou Jindřich ze Stráže.[225]) Na jihu se právní oblast Tábora jako královského města stýkala s právní oblastí Českých Budějovic, na západě hranice nejspíše probíhala zhruba v poloviční vzdálenosti mezi Táborem a Pískem. Konečně na severu nedosahoval táborský obvod k Benešovu, který již náležel do právní oblasti Starého Města pražského.[226])

Pozoruhodné je, jak málo se v zápisech Knihy trhové objevují jména zaniklých středověkých osad. V soupisu osob, u nichž je známo místo původu nebo bydliště, vystupují jen dva přistěhovalci z Čábele, tři lidé z Doubravy, jeden z Kozího, pět z Kravína, jeden z Příběnic, dva ze Sedlce a deset měšťanů ze Sezimova Ústí.[227]) V trhových zápisech

218) Záchod 10, Všechov 4 a táborská část Klokot 9 zápisů.

219) Z kozských vesnic se v Knize trhové objevuje jen Zarybničná Lhota a to jednou, stejně tak jako další městská ves Hejlov.

220) Spornou je vesnice Drhovice, jež z větší části patřila k nedvědickému újezdu louňovického klášterství. Podle rožmberského urbáře zde však měl popluží i příběnický špitál (srov. T r u h l á ř, Urbář, s. 44, č. 389). Není vyloučeno, že právě tohoto dvora se týká jeden ze tří drhovických zápisů, a to KT 1447/915-104r. Další dva registrují prodej jednoho a téhož půllánového statku (KT 1432-636-76r a 1445/831-98r). K nepříliš jasné držbě této vsi Rudolf T e c l, K problematice koncentrace středověkého osídlení na Táborsku, Archaeologia historica 5, 1980, s. 158.

221) K rožmberskému zboží patřily Dražičky, Oltyně a Slapy. Poslední skupinu tvořily: Buková, Hlásná Lhota, Hlinice, Jetřichovec, Mlýny, Onšov, Polánka, Ratibořice, Rodný, Řehovice, Vražný a Zahrádka. Hlinice vystupují v Knize trhové dvakrát, ostatní vesnice jen jednou.

222) Srov. KT 1449/1105-120v (zde psáno Vonšov) a příloha VII.

223) KT 1436/656-78r: „Item Kateřina z Pravonína vzdala lán v Dětřichově vsi, ješto slove ten lán rubášovský". Běžná záměna Dětřich a Jetřich ukazuje na dnešní Jetřichovec v okresu Pelhřimov.

224) Srov. KT 1442/770-91v (Řehovice), KT 1435/662-79r. (Hlásná Lhota) a KT 1439/723-86r (Mlýny).

225) Srov. František H o f f m a n n, Rukopis práv města Kamenice nad Lipou, StR 17, 1978, s. 147–150.

226) Viz František H o f f m a n n, K oblastem českých práv městských, StR 14, 1975, s. 40–41 a s. 46, kde o zvláštním postavení Tábora po právní stránce.

227) Srov. přílohu VI, kde dále ZSO Drhovičky a Karštejn. Ves Drhovičky se uvádí jako pustá až 1575 (srov. T e c l, K problematice, s. 158), Karštejn pak nespadá do ZSO v blízkosti Tábora.

o převodech pozemků se napořád objevují jen zahrady a jitra z opuštěného Sezimova Ústí. Zápis o prodeji jednoho čábelského lánu, o němž již byla řeč, je zcela výjimečný. V pozdějších urbariálních záznamech a výběrčích rejstřících, jež však nemohou být zcela brány v úvahu pro stav ante 1452, se jako pusté vsi uvádějí Čábel, Lipí, Kravín, Kavčí a Strakačov.[228]) Za současného stavu poznání lze říci, že od března 1420 do září 1452 kromě Sezimova Ústí prokazatelně zanikly jen osady Čábel a Latrán pod hradem Příběnice. Pravděpodobně do této doby spadá i zánik Kozího hrádku, vesnic Lipí i Strakačova, dvoru Bořichov a snad též vsí Kravína a Kavčí, u nichž některé indicie nasvědčují dílčímu osídlení ještě po roce 1420. Ostatní lokality byly ještě zčásti osídleny anebo jejich zánik nelze jednoznačně vztáhnout k počátku táborské komuny. Údajně zaniklou osadu Smolín považuji za fikci starší literatury.[229])

[228]) Srov. Slavík, Panství, s. 23.

[229]) Osídleny byly ještě drobné osady či samoty Doubrava, Leština a Sedlec (Slavík, Panství, s. 23–26). K Sedlci a dalším sídlům nižší šlechty, z nichž v Knize trhové vystupuje Polánka, Radimovice u Tábora, Náchod, Klokoty u Tábora, Smyslov a Strkov – srov. Václav Huml, K zanikání sídel nižší šlechty na Táborsku v období husitského revolučního hnutí, Archaeologia historica 5, 1980, s. 283–299. Poslední stav bádání o zaniklých středověkých osadách v okolí Tábora ve studiích Zdeňka Smetánky, Archeologický výzkum zaniklých osad na Táborsku, in: Tábor. Sborník k 550. výročí města, Tábor 1970, s. 39–42, a Rudolfa Krajíce, Příspěvek k dokumentaci některých zaniklých středověkých osad na Táborsku, Archaeologia historica 5, 1980, s. 165–172, kde také starší literatura, z níž základní význam má studie Romana Cikharta, Zašlé vesnice na Táborsku, ČSPS 28, 1920, s. 16–32. Zánik Potálova, Hrotného a Žalavce nelze z dosud známých písemných pramenů husitského období přesněji doložit. Domněle zaniklou osadu Smolín Krajíc, Příspěvek k dokumentaci, s. 168, určil do katastru Sezimova Ústí nedaleko ZSO Kravín. Počátek této fikce shledávám v mylné interpretaci jména „Smolín" v Husitské kronice Vavřince z Březové. V latinském textu této kroniky se při líčení počátků Tábora praví, že kněz Vanček a zvoník Hromádka se o masopustu ukryli do lesů „assumptis Johanne de Bidlin et Johanne dicto Smolin" (Prameny dějin českých V, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 641). Podle Vavřince, který je tu jediným soudobým zdrojem, nešlo o Jana ze Smolína (nic tu nebránilo říci „de Smolín"), nýbrž o Jana řečeného Smolín. Přípona -in (-in) není při tvoření osobních mužských jmen a přezdívek zvlášť častá, je však pro ni dostatek dokladů (srov. Svoboda, Staročeská osobní jména, s. 159–160). Byla to zřejmě ojedinělost jména, jež již V. V. Tomka, Dějepis města Prahy IV, 1. vyd., Praha 1878, s. 30 svedla k tomu, že nejen Jana z Bydlína, ale i druhého Jana považoval za muže ze „vsí nyní zašlých ve krajině Oustské". Podobně i Goll zřejmě nepovažoval jméno Smolín za přezdívku, neboť v rejstříku své edice na s. 641 tuto osobu uvádí pod heslem „ze Smolína Jan". Důvodem mu jistě bylo i to, že v jednom z přípisku k Výtahu z Kroniky Vavřince z Březové z druhé poloviny 15. století stojí: Johannes de Bydlín, Johannes de Smolin, fundatores Thabor etc" (Prameny V, s. 541). Osadu Bydlín jako pustou k roku 1531 uvádí Cikhart, Táborsko IV, s. 184. I tento vynikající znalec regionu osadu Smolín připustil (viz Po stopách husitství na Táborsku, JSH 12, 1939, s. 60–61). Zatímco však o ZSO Smolín nikde není žádná zmínka, os. jméno Smolín se vyskytuje v zápisu Desk dvorských z roku 1474, a to právě v okolí Bydlína. Viz Friedrich, Čtvrtá kniha, AČ 37-1, s. 799, č. 125: „In villa Choczina Johannes dictus Smolin de Ssebierzowa descessit". Za laskavé upozornění na tento doklad děkuji kolegovi R. Teclovi. Doporučuji v souladu s textem Vavřince z Březové považovat jméno Smolín za osobní přezdívku a vypustit lokalitu tohoto názvu ze soupisu ZSO na Táborsku.

Z několika zápisů nejstarší Knihy trhové je zřejmé, že vlastní právní akt vzdání pozemků a rolnických usedlostí probíhal před rychtářem, k němuž ta která ves přislušela. V zápise z 12. ledna 1444 o prodeji poloviny lánu v Náchodě se např. výslovně praví: „a to sobě vzdali u rychtáře Míky v Záchodě a oznámili u rychtáře Prokopa na Táboře a zapsali."[230]) Rozhodující přitom byla osoba rychtáře, nikoli místo rychty, jak plyne ze zápisu z 25. dubna 1441: „a to příjemné vzal Ondra rychtář z Rodného před Mikulášem rychtářem v jeho jistbě na Táboře."[231]) Konečně v trhové smlouvy z 5. května 1435 vystupují rychtáři dokonce tři. Petr rychtář z Božetic za sebe a své příbuzné jako prodávající, nejmenovaný rychtář příslušné vsi (Zahrádka) a konečně táborský rychtář Janák, jemuž bylo ujednání „oznámeno".[232]) Data zápisů jsou důležitá potud, že prokazují fungující správní organizaci městských i jiných vesnic v okolí Tábora již v druhé polovině třicátých let.[233])

Pololetní platy a tím i základní povinnost poddanského vztahu byly v jednáních před táborským rychtářem plně respektovány ještě před osudovou bitvou u Lipan. Zvlášť výmluvný je zápis z července 1432 o prodeji v Čekanicích, z něhož, jak se výslovně udává, „jest úroka půl kopy na sv. Jiří a na sv. Havla půl kopy, robot žádných není".[234]) Městská obec stáhla na sebe, jak je zřejmé, vrchnostenská práva dříve, než jí ves Čekanice právoplatně připadla. Jindy se výslovně zdůrazňuje, že louka je prodávána „beze všeho úroka i platu všelikého" anebo že nikdo nebude „hyndrovati zasědělých úroků", tj. nezaplacených pololetních dávek.[235]) Zápisy tohoto typu jsou nicméně

[230]) KT 1444/807-95v. Srov. též KT 1432/642-76v „a přitom bylo mnoho dobrých lidí, když Macek vzdával (roz. lán) Šmídovi před rychtářem čekanickým". Vojtíšek, Na Táboře, s. 286 soudil, že všeliká právní jednání o nemovitostech bylo nutno oznámiti na Táboře u rychtáře jako zástupce vrchnosti. To by bylo možné připustit u vsí městských a zápisných (jež však v KT nevystupují), ne však u vsí, jež Táboru přímo či nepřímo nenáležely, jak tomu např. bylo hned v následujícím příkladu, v němž jde o rychtáře z Rodného. Z důvodů, jež jsem naznačil výše, se domnívám, že nejstarší Kniha trhová sloužila pro zápisy pozemkových převodů táborských měšťanů a že k právoplatnosti úmluvy stačilo vzdání před rychtářem příslušné rychty. K pozdějšímu uzavírání smluv o poddanských nemovitostech Vladimír Procházka, Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století, Praha 1963, s. 284–294. Srov. též Míka, Poddaný lid, s. 139–141.

[231]) KT 1441/752-89v.

[232]) KT 1435/661-79r.

[233]) Na území táborského přímého panství byly rychty v Plané nad Lužnicí a Turovci (srov. Slavík, Panství, s. 52 a 54), dále v Čekanicích, Náchodě (doklady výše v pozn. 230) a ve Zhoři, jež je doložena roku 1380, viz Friedrich, Třetí kniha, s. 254. V obvodu louňovického klášterství byly rychty v Domašíně, Libouni, Ratměřicích a Milovanicích (srov. Šmahel, Táborské vesnice, s. 185). Rychta byla též v Nedvědicích (Slavík, Panství, s. 59), není však jisté, zda před rokem 1452 byla obnovena předhusitská rychta ve Lhenicích (k ní Kadlec, Dějiny kláštera, s. 89).

[234]) KT 1432/642-76v, srov. též 1436/671-81r.

[235]) KT 1435/663-79v a 1436/672-81r. Hyndrovati znamenalo v soudobé právní terminologii překážeti, brániti, zadržovati a obtěžovati. Srov. Bohuslav Roučka – Vladimír Růžička, Pracovní heslář českého právněhistorického terminologického slovníku, Praha 1975 (Ústav státu a práva ČSAV), s. 181.

velmi řídkou výjimkou, což by mohlo vyvolat představu, že převážná většina prodejů se týkala poloností a usedlostí v přímém vlastnictví měšťanů, příslušníků šlechty nebo dokonce vesničanů. Netřeba snad dodávat, že ve středu pozornosti stále zůstává 129 zápisů o trzích pozemků v okolních vesnicích a že se tudíž nezabývám zahradami a jitry před táborskými hradbami.

Obraz se podstatně nezmění, přihlédneme-li k zápisům, v nichž se mluví o purkrechtním právu, purkrechtním lánu, dvoru či podsedku. Ani těchto případů udávajících druh poddansko-právního vztahu není mnoho.[236]) Ptejme se proto jinak. Co vedlo úmluvce k tomu, že považovali za potřebné zmínit se o purkrechtu, když podle starší literatury všichni táborští poddaní mohli volně disponovat svým nemovitým majetkem? Vysvětlení možno nejsnáze vidět v tom, že ne všechny vsi táborského městského obvodu byly původně na německém právu a že některé z nich nebyly ani dodatečně v předhusitské době emfyteuzovány.[237]) Revoluce i tu hluboce zasáhla do starodávných zvyklostí, a kde nebylo purkrechtu, tam ho rovnostářsky prosadila. Někteří z prodávajících a kupujících navzdory novému statu quo si však prozíravě dávali purkrecht zaknihovat, aby v budoucnu o něm případně nebylo sporu.[238]) Tak a nejinak si vysvětluji, proč v některých tržních smlouvách se o purkrechtu mluví a proč v jiných o něm nepadne ani zmínka.

Ve svobodném nakládání s nemovitostmi nebylo tedy mezi táborskými měšťany a sedláky v táborských vsích podstatného rozdílu.[239]) Podobně se rozumělo samo sebou, že v okruhu táborské revoluční moci vzaly za své odúmrti. Jakkoli Oldřich z Rožmberka v době, kdy byl pod vlivem Čeňka z Vartenberka, osvobodil řadu svých poddanských městeček vsí a odúmrtí, na všechny se zdaleka tato privilegia nevztahovala.[240]) Proto také si v příměří s Oldřichem z 13. července 1430 táborští vymínili, že „odúmrti nejmá pan z Roznberga na příběnickém sboží bráti".[241]) Táborská městská rada se v některých případech ujímala rožmberských poddaných ve věci odúmrti ještě na počátku 40. let.[242])

Svobodná dispozice s grunty s sebou nesla možnost i svobodného sebeuvolnění z poddanského svazku, jímž bylo na táborském panství člověčenství. Tato instituce byla nesporně staršího data, i když se v pramenech častěji objevuje teprve od 30. let 15. století.[243]) Na Táboře samotném a v jeho městském obvodu bylo člověčenství pevně spjato s purkrechtem, jak jednoznačně dokládá zápis z Knihy trhové z listopadu 1440: „Za purkmistra Tomáše Čekanického přišel Martin Zetec a Jan Otický před Mikuláše rychtáře a konšela Rytíře Slaměného oznamujíc, že propúštějí mocně z člověčenstvie Šimona z Otic. A Šimon vzdal jim osobně purkrecht neb jsú jemu nadepsaní Zetec a Jan zaplatili a dali jeden a půl kopy grošů za ten purkrecht podsedčí."[244])

---

[236]) Srov. KT 1438/199-23v, kde rukojemství „právem purkrechtním" a zvláště pak trhovou smlouvu v KT 1435/670-80v, kterou otiskl Roman Cikhart, Zápis o prodeji purkrechtního dvora v Polánce u Chotoviny, JSH 12, 1939, s. 30.

[237]) K svobodné dispozici pozemkovým majetkem již Slavík, Panství, s. 38–49. Z ústeckých vsí byla na emfyteutickém právu zřízena Planá nad Lužnicí, jež byla původně součástí biskupského Chýnovska. Vesnice příslušející k hradu Kozímu naopak měly české právo, pokud později nebyly dodatečně přizpůsobeny purkrechtnímu. Tolik podle Šimáka, Středověká kolonizace, s. 1158–1159. Nový stav bádání bez přihlédnutí k právním aspektům kolonizačního procesu shrnuli Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení Tábora, s. 753–761. Podle sdělení kolegy R. Tecla zatím nelze dát odpověď na otázku, kolik z táborských městských vesnic bylo v předhusitské době na zákupním-purkrechtním právu. Při sledování této otázky třeba vycházet z dobře známé skutečnosti, že proces emfyteutizace kontinuálně pokračoval po celé 15. a 16. století a že tudíž převažující existence purkrechtu na celém táborském panství nevyplývala jen z předchozího stavu, jak tomu bylo u zápisných vsí louňovického klášterství (k tomu Šmahel, Táborské vesnice, s. 184). Mnoho cenných dokladů o aktuálnosti emfyteuze v 15. století snesl a rozebral již František Vacek, Selský stav v Čechách v letech 1419–1620, ČDV 14, 1927, s. 5–16, 81–93, 153–168. Přehledně k této problematice též Míka, Poddaný lid, s. 208–215, kde i pozornost sociální stránce procesu.

[238]) V prodejní smlouvě KT 1435/670-80v se výslovně vymiňuje, „aby na ten purkrecht žádný právem nesahal".

[239]) I nadále však zůstala v platnosti některá omezení vyplývající ze zákupního práva. Jelikož selské purkrechtní pozemky nebyly pravým vlastnictvím, nesměli je jejich držitelé bez souhlasu pozemkového pána rozprodat po částech. K tomu Vacek, Selský stav, 1927, s. 166.

[240]) K odúmrti v předhusitských Čechách srov. zejména František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957, s. 248–256, kde také v pozn. 164 na s. 253 doklady z rožmberského dominia. Nověji k téže otázce A. I. Ozolin, Spor ob odumerti v Čechii konca XIV v., Ežegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy 1963 g., Viľnjus 1964, s. 110–120, a Antonín Haas, Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém českém městském právu, PHS 17, 1973, s. 199–218. Odúmrť neztratila na významu ani v předbělohorském období, jak vedle Míky, Poddaný lid, s. 215–218, ukázal též Josef Hanzal, Vývoj a význam poddanské odúmrti v předbělohorských Čechách, SAP X, 1960, s. 146–180. I to varuje před nedoceňováním revolučních vymožeností na táborském panství.

[241]) Rynešová, Listář I, s. 121, s. 176. Srov. k tomu Nový, Poddaní v husitské revoluci, s. 98.

[242]) Srov. Rynešová, Listář II, s. 177–178, č. 202, kde na několika místech o případu vdovy a sirotků z Oltyně, jejichž dědinu ve výměře jednoho lánu Oldřich z Rožmberka odúmrtním právem dal jako výpros svému služebníkovi. I když táborští tu zřejmě hájí ženu, jež se přestěhovala na Tábor, přece jen tak činí způsobem jednoznačně dávajícím najevo, že odúmrť jako takovou považují za nespravedlivý přežitek minulosti.

[243]) Literatura o tomto závažném tématu je zatím sporá. Graus, Dějiny venkovského lidu II, instituci člověčenství nevzal v potaz nejspíše proto, že předhusitské doklady se vesměs týkají slibu člověčenství měst vůči jejich vrchnosti, jak tomu bylo i v případě Vodňan v březnu 1420 (srov. Rynešová, Listář I, s. 13–14, č. 23). Řady dokladů si povšiml Vacek, Selský stav, 1928, s. 2–11, který však nedostatečně přihlédl jednak k významovým posunům slova ve smyslu stavovské posloupnosti, jednak k proměnám poddanského člověčenství v 15. a 16. století. Platnost si stále podržují vývody A. Míky, Poddaný lid, s. 203–205, podle nichž se člověčenstvím označoval pouze osobní vztah poddaného k jeho pánovi, nikoli vázanost k půdě. Při koncipování této partie jsem mohl díky akademiku J. Mackovi využít výsledků jeho sémanticko-historického rozboru právní terminologie vztahující se ke kategorii poddanství – nevolnictví.

[244]) KT 1440/336-38r.

Jak tomuto zvláštnímu zápisu rozumět? Shodou okolností víme o Martinu Zetci a Janu Otickém tolik, že se můžeme pokusit úmluvu dešifrovat. Oba byli táborskými měšťany, oba vlastnili několik polností, oba konec konců mohli být drobnými pozemkovými pány.[245]) Tím, že svůj společný podsedek postoupili za zákupní sumu jedné a půl kopy grošů Janu Otickému, nepřestali být pozemkovými pány tohoto malého statečku. Jan Otický složením slibu vzal na sebe člověčenství, jehož byl zproštěn po vrácení zákupní částky 7. listopadu 1440. Tímto aktem byl volný jak jeho dočasný držitel, tak i podsedek, s nímž jeho praví vlastníci dále mohli nakládat podle libosti.[246])

Obměnou tohoto vztahu osobní podřízenosti feudálního typu bylo člověčenství, které poddaní při změně vrchnosti slibovali purkmistru a konšelům jako reprezentantům městské obce. Když Táborští 31. prosince 1445 vyzvali sousedy ze Lhenice, Vadkova, Újezdce a Vodic, aby se dostavili 6. ledna na Tábor, bylo tomu tak nejspíše proto, že Zbyněk Veliký z Květuše uvedené vsi postoupil městu, jehož zástupci se jako nová vrchnost dožadovali slibu člověčenství.[247]) Složením slibu se sousedé zavázali pravidelně platit pololetní úroky, což byla jejich hlavní a namnoze jediná povinnost. Na druhé straně i vrchnost měla k poddaným své závazky, jimiž se rozuměla v prvé řadě ochrana před zlovůlí z kterékoli strany. „I neobeslaliť sme pro užitek svój těch lidí před sě, ale pro ty chudé, aby člověčenstvie slíbili", psali Táborští Oldřichovi z Rožmberka o jistých poddaných z Vřesců, které Jindřich Košínský s manželkou Alenou daroval táborskému špitálu. Oldřich z Rožmberka se patrně předtím proti postupu Táborských ohradil, neboť ves patřila jeho panoši Příškovi.[248])

Za současného stavu poznání poddanských poměrů v polipanských Čechách by bylo předčasné zobecňovat poznatky z rozboru nejstarší táborské Knihy trhové pro jiné oblasti. Jakkoli některé prvky byly společné přinejmenším táborsko-žateckému svazu,[249]) jiné ve své konkrétní aplikaci mohly být územně omezeny na táborskou mocenskou sféru. Představa zasloužilého znalce F. A. Slavíka, že nejen sami obyvatelé Tábora, ale i všichni sedláci na táborském panství byli zcela svobodní, pramenila z dobového náhledu na sociální program táborství i z nepochopení vztahu mezi člověčenstvím a pravidelným úrokem.[250]) Na druhé straně plně neobstojí ani nedávno naznačená domněnka, že zachováním úroční povinnosti se v postavení poddaných mimo období počátečního Tábora na jaře 1420 nic zásadně nezměnilo.[251]) Jestliže vzestup prostých sedláků do čela bojových šiků i do samosprávy polních a městských obcí byl jednorázový,[252]) zánik církevních platů, revolucí urychlený přechod k purkrechtnímu právu, zrušení odúmrti i celkové uvolnění osobní závislosti byly k prospěchu několika generací táborských poddaných.

Na základě všech výše uvedených poznatků lze oprávněně mít za to, že již ve třicátých letech 15. století byl hospodářský region Tábora natolik konsolidován, že prostřednictvím dvou týdenních trhů mohl plně saturovat základní obživu nového královského města.[253]) Územní rozsah agrárního areálu místního táborského trhu v období do roku 1452 není možné plně postihnout. V plném smyslu slova jej tvořily městské vsi a další osady v okruhu 9 až 11 kilometrů. Jižním směrem musel táborský region respektovat tržní okruh rožmberského poddanského města Soběslavi, západním směrem pak hospodářský region Písku. Do jaké míry se na táborské tržní zóně přímo i zprostředkovaně podílely pomocné vedlejší odbytiště v městečkách, jakými byly na sever Jistebnice, Miličín a Mladá Vožice, se mi nepodařilo ověřit. Směrem na severovýchod měl táborský hospodářský okruh sekundární napojení na zápisné vsi louňovického klášterství a táborských služebníků. Nejinak tomu bylo na diagonále směrem jihozápadním, kde ležely vsi nedvědického újezdu a čtyři osady lehenické rychty.[254])

Spolehlivou funkci mechanismu místního trhu, jež by pravidelně městu zabezpečovala dostatek potravin, nebylo zpočátku snadné zajistit. Kritickým byl zvláště rok 1438, kdy při obléhání Tábora vojsky Albrech-

245) Jan Otický prodal dva domy, jeden z nich za 12 kop (KT 1437/146-17r), kromě toho koupil půl lánu a zahradu v Čelkovicích. Martin Zetec vystupuje v KT celkem 12×, polovina zápisů se týká trhů pozemků. Překvapuje pouze, že nedopatřením byla úmluva o podsedku zařazena mezi trhy městských domů.

246) Již V a c e k, Selský stav, s. 167 upozornil na to, že kupoval-li pozemkový pán selský statek od svého úročního člověka, byl na stejné úrovni s jinými kupujícími.

247) Srov. dosud nepublikovaný list ze SOA Třeboň, Historica 790. Kdyby zápisným pánem uvedených čtyř vesnic stále ještě byl Zbyněk Veliký z Květuše, nemělo pozvání sousedů městskou obcí právní účinnost.

248) Srov. R y n e š o v á, Listář I, s. 398, č. 460, a s. 317, č. 367.

249) Srov. zvláště svědectví purkmistra a rady města Žatce z 20. prosince 1434 o několikanásobném slibu člověčenství poddaných z Malého Holedečka (ed. František P a l a c k ý, AČ 1, Praha 1840, s. 344–345, č. 7).

250) S l a v í k, Panství, s. 38. K tomuto pilnému a znalému regionálnímu badateli Jaroslav P á n e k, František Augustin Slavík (1846–1919) a jeho historiografické dílo, SVPP 15, 1974, s. 143–195.

251) N o v ý, Poddaní v husitské revoluci, s. 97.

252) Sociální vzestup bývalých poddaných je patrný nejen z Žižkova vojenského řádu, ale i z toho, že se táborskými konšeli stávali přistěhovalci z okolních vesnic, jakými byli např. Tomáš Čekanický (KT 1440/339-38v), Pešek Oparský (KT 1441/377-44r) nebo Matěj ze Sedlce (KT 1439/724-86v).

253) Vedle dvou týdenních trhů město od Zikmunda dostalo ještě dva roční jarmarky podle práv jiných královských měst a podle starších výsad Sezimova Ústí (Č e l a k o v s k ý – F r i e d r i c h, Privilegia, s. 169, č. 102). Jeden z těchto jarmarků byl zván „studený", jak dosvědčují zápisy KT 1444/544-64v a 1444/545-65r. Nejspíše šlo o trh na sv. Havla, jeden ze tří, který pro Tábor dosvědčuje Bartoloměj Paprocký v Diadochu (1602), pag. 246. Druhý byl 5. srpna, na svátek ústeckého patrona sv. Dominika a konečně třetí, na sv. Ondřeje, táborští obdrželi od Jiřího z Poděbrad 24. srpna 1463 (Č e l a k o v s k ý – F r i e d r i c h, Privilegia, s. 453–454, č. 260). Za upozornění na Diadochus děkuji kolegovi R. Teclovi.

254) Vycházím tu z poznatků R. N o v é h o, Hospodářský region Prahy, s. 402–403. Stojí za povšimnutí, že naprostá většina městských vsí Tábora ležela v okruhu 9 až 11 kilometrů od hradeb, což odpovídalo jedné míli ve smyslu normativní hospodářské soběstačnosti.

ta Habsburského byla zničena široko daleko úroda.[255]) Táborské obci nezbylo nic jiného než nahradit ztráty holdy na rožmberských i jiných statcích. Čtyři z dochovaných holdovních listin úhrnem obnášejí požadavek 860 čberů žita a 170 kop grošů, což jistě nebylo málo.[256]) I později město čas od času muselo sáhnout k podobným mimořádným opatřením,[257]) aniž by však, jak tomu vše nasvědčuje, bylo nuceno přikročit ke zpětné naturalizaci peněžitých dávek u vlastních poddaných. Peněžité úroky předhusitských urbariálních sumářů a výběrčích rejstříků si podržely svou platnost a pokud se na táborském panství setkáme ojediněle s robotami a naturálními dávkami, byly rovněž pozůstatkem předchozí doby.[258]) Jelikož v dochovaných pramenech nic není slyšet o dvorech, mlýnech, pivovarech i jiných zařízeních v režijním hospodaření města, lze tuto kapitolu uzavřít domněnkou, že již ve čtyřicátých letech 15. století se město Tábor mohla spolehnout na dvě podstatné složky své spotřební ekonomiky, a to o dva týdenní trhy svého regionu a o doplňkové samozásobitelství z přidružené zemědělské výroby.[259])

[255]) Dosvědčují to zprávy kronikářů, kteří současně naznačují, že se Albrechtovi nepodařilo zamezit zásobování města (viz Urbánek, České dějiny III/1, s. 366). Tím si lze vysvětlit, proč tři z holdovních listin uvedených níže v pozn. 256 mohly být datovány koncem srpna 1438, tj. v době, kdy byl Tábor ještě obležen.

[256]) Srov. František Palacký (ed.), AČ 4, Praha 1846, s. 165–166. Holdovní listy byly adresovány Milevsku, Benešovu, Miličínu i Sepekovu včetně jejich újezdů. Podle Sedláčka, Paměti a doklady, s. 94–97 čber obnášel podle kraje od 50 do 85 litrů. V těchto končinách měli táborští holdovat ještě roku 1450, jak podle Paprockého (Diadochus, pag. 246) uvádí František Teplý, Paměti starožitného města Miličína a jeho okolí, Praha 1899, s. 30–31.

[257]) Jedním z pozdních dokladů táborských holdů v rožmberské doméně je stížnost Oldřicha z Rožmberka z roku 1446 (Rynešová, Listář III, s. 131, č. 180). Řada sporů o holdy byla též v roce 1442 (Listář III, s. 191 č. 205, a Palacký, AČ 1, Praha 1840, s. 375, č. 25 apod.). Následky holdů a jímání sedláků vystupují rovněž na povrch z nevydaných dosud seznamů vězňů z rožmberských panství v SOA Třeboň, Historica 586. Tyto a další případy (o nichž již Slavík, Panství, s. 13–15) rovněž ukazují, že častým objektem holdů byl dobytek, jehož byl v poválečných letech kritický nedostatek.

[258]) Jejich výčet podal již Slavík, Panství, s. 45. Některé z těchto dávek byly změněny na plat, není však zřejmé, kdy se tak stalo.

[259]) Na aktivním hospodaření lounské obce se zvláště podílely městské mlýny, zatímco dvory a vinice v režii města byly mírně deficitní (podle Vaníše, Hospodaření, s. 128–143). K příjmům řady královských a poddanských měst z režijního hospodaření v jagellonském období Miloslav Bělohlávek, Kniha počtů města Plzně 1524–1525, Plzeň 1957, s. 70n. Podnikáním svého druhu byla i výstavba fortifikací a jiných komunálních zařízení. Do jisté míry i tu zasahovala obec, jak je patrné z konceptu listu Jana Rúsa z Černin z 14. června 1447, kterým jménem Oldřicha z Rožmberka povolil táborským 30 až 40 dřev k vápenici (SOA Třeboň, Historica 929).

Zaměstnání obyvatelstva: problémy studia

Z možných otázek, jež si až dosud studium výrobní struktury středověkých měst kladlo, soustředím se na dvě. Předně se pokusím, pokud to prameny dovolí, postihnout celou profesionální skladbu táborských obyvatel, počínaje prvovýrobou přes řemesla až k terciární sféře. Na základě dostupných ukazatelů se pak za druhé budu zabývat otázkou, do jaké míry Tábor již před polovinou 15. století plnil či přesahoval funkci běžného řemeslnického města. Ponechávám-li naopak stranou v novějším bádání přednostně sledovanou majetkovou diferenciaci řemeslníků, je tomu tak jednak proto, že drobné retuše Mackových výzkumů by nepřinesly nic podstatně nového,[260]) jednak proto, že k sociálnímu rozvrstvení obyvatelstva přihlédnu v samostatné studii o autonomní samosprávě Tábora a jeho svazu. Předem dále upozorňuji, že výsledky mého rozboru budou vesměs neúplné a hypotetické povahy, neboť nejstarší Kniha trhová zachovala povědomí pouze o části všech táborských mužů v produktivním věku, z nichž pak jen u každého třetího je udáno povolání.[261]) I když nástrahám, jež se staví do cesty výzkumu tohoto nahodilého souboru osob z poměrně dlouhého období, se lze zčásti vyhnout, přece jen neznalost zaměstnání několika set táborských mužů zůstane zrádnou písčinou všech dalších úvah.

Při studiu druhé hospodářské sféry lze s prospěchem uplatnit řadu metodických poznatků staršího i novějšího bádání. Podobně jako v jiných pramenech, také v táborské Knize trhové název povolání u jména osoby ještě neznamenal, že je dotyčný skutečně vykonával. Název mohl být přezdívkou nebo se mohl udržovat ze setrvačnosti.[262]) Povolání ve spojitosti s osobním jménem nemuselo vždy označovat hlavní profesi. V ojedinělých případech lze dvojí živnost či výrobní specializaci přímo doložit.[263]) I když řadu sporných případů se podařilo objasnit, doplnit i upřesnit, většinou jsme odkázáni pouze na zápisy hlavního pramene.[264]) I akribie ostatně musí mít své meze. Kdybychom

[260]) Srov. Macek, Tábor I, s. 338–357, kde také starší literatura.

[261]) Co do počtu osob s udaným povoláním je táborská Kniha s 28,9 % na spodní hranici pramenů tohoto druhu (viz Marek, Společenská struktura, s. 70).

[262]) Obecně k tomu již Bedřich Mendl, Breslau zu Beginn des 15. Jahrhunderts, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 63, 1929, s. 166. K významu této studie nejnověji Marie Marečková, Přínos Bedřicha Mendla k typologii sociální struktury středověkých měst, HČ 28, 1980, s. 118–119. Příkladem z táborské Knihy trhové může být Bartoš Hluma, o němž níže v pozn. 339. Ze starších prací podržuje si význam materiálově bohatá kniha Zikmunda Wintra, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století, Praha 1906.

[263]) Soudím, že jednou osobou byl Pecha bednář KT 1445/566-67r a Pecha bečvář 1447/898-103r. Souhrnně k těmto případům Marek, Společenská struktura, s. 70–71.

[264]) Tyto případy uvádím níže při výčtu jednotlivých řemesel.

např. měli přihlížet jen k jedincům, u nichž povolání je součástí tří- a vícečlenného pojmenování, zmenšil by se zkoumaný soubor o celou polovinu.[265])

Na rozdíl od knih a výběrčích rejstříků městských dávek se zápisy táborské Knihy trhové nevztahují k jednomu roku. Shrnutím údajů téměř dvacetiletého období by se setřely nejen rozdíly, které se během tohoto poměrně dlouhého období vytvářely,[266]) ale zčásti i proporce mezi jednotlivými profesemi a výrobními odvětvími. Jelikož však soubor zkoumaných osob není natolik početný, aby bylo možné použít Mezníkovy metody ročních průřezů, zjišťuji souběžnou existenci příslušníků jednotlivých povolání ve dvou desetiletých intervalech. Tím se zčásti eliminují zdvojené údaje v důsledku úmrtí, předání živnosti synovi apod. Ani touto cestou, jak hned ukáži, nedospějeme však bez dalších retuší a rektifikací ke skutečně reprezentativnímu statistickému souboru.

Předně nelze ztrácet ze zřetele základní skutečnost, že totiž soubor osob s udaným povoláním není v prvé řadě statistickým vzorkem táborské pospolitosti, nýbrž více méně nahodilým výběrem majitelů nemovitostí za produktivní období jedné generace. Zákon velkých čísel a vzájemného poměru jednotlivých odvětví se tu sice uplatňuje, nikoli však v té míře, jež by umožňovala prostou komparaci s obdobnými údaji pro jiná města. Euforie z kvantifikace vedla k záměně cíle a prostředku i k srovnání nesrovnatelného. Komparatistika tak předešla kritiku faktů hromadné povahy, která je dnes problémem stejně naléhavým, jakým byla pro generaci Gollovu kritika faktů jednotlivých.[267])

Případ Tábora není jistě pro zkoumanou oblast vzhledem k nedostatečným pramenným podkladům vhodným městem. Začít se však musí hned a ve všech rovinách kvantitativních výzkumů. Dosah neverifikovaného přejímání prostých součtů pro další statistické zpracování lze ostatně ozřejmit i na příkladech z táborské Knihy trhové. Lazebníků např. tento pramen uvádí celkem devět, ačkoli lázně byly na Táboře pouze čtyři. Vysvětlení je prosté: lázně se prodávaly poměrně často, takže se častěji měnili i jejich majitelé. Přitom majitelem nemusel vždy být lazebník z profese. Na druhé straně zase provoz lázní si vyžadoval větší než jednočlennou obsluhu. Nebude jistě přehnané, když na jednu lázeň budeme počítat minimální obsluhu dvou mužů a dvou žen, tj. celkem šestnáct lidí. Rozhodující v tomto případě nebyl

[265]) Srov. k tomu tab. V. Dvoučlenné pojmenování s označením povolání vypustil ze statistického zpracování Marek, Společenská struktura, s. 71, pozn. 7.

[266]) K tomu již Jaroslav Mezník, Pražská řemesla počátkem 15. století, PSH 7, 1972, s. 8–9 in margine postupu, který použili J. Macek a J. Kejř. Metody souhrnného záběru použil při průzkumu ekonomické struktury Kutné Hory i Eduard Šimek, Obyvatelstvo Kutné Hory v druhé polovině 15. století, Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, Praha 1960, s. 71–79.

[267]) Iniciativně v tomto ohledu navázali na Mendlovu metodologii zejména František Hoffmann, Jaroslav Mezník a Jaroslav Marek.

počet jmenovitě uvedených lazebníků, nýbrž rekonstrukce počtu městských lázní.[268]) Nejinak tomu je v případě mlýnů, sladoven, chlebných a masných krámů, výhní, hamrů, brusíren apod. Tu všude nutno rozlišovat mezi majiteli a skutečnými výrobci, mezi majiteli dočasnými z titulu dědictví nebo propadlé zástavy a mezi majiteli platícími dávku ze živnosti.

Mnohem obtížněji lze dospět k objektivnějšímu stavu poznání ve výrobních odvětvích, jež nebyla vázána na speciální objekty. Počet ševců a krejčích se např. sotva kdy podaří jen z táborských zdrojů ověřit. Málo spolehlivým vodítkem je i poměr zvoleného řemesla k ostatním profesím ve městech se zachovalými knihami či rejstříky městských dávek. Zdánlivě slibné možnosti analogie se rychle rozplynou, jakmile seřadíme poměrné ukazatele z různých měst. Téměř ve všech případech jsou údaje neúplné, a pokud nejsou přímo nahodilé, vesměs se týkají jen určité části obyvatelstva, např. podruhů.[269]) Zcela výjimečné jsou v tomto ohledu dva navzájem se doplňující zlomky berních rejstříků chrudimských z let 1399 a 1401. Příznivou shodou okolností patřila Chrudim k středně velkým královským městům s rozvinutým soukenictvím, takže Mendlova rekonstrukce její výrobní struktury je užitečným orientačním vodítkem i pro poměry na Táboře ve 30. a 40. letech 15. století. Pro srovnání jsem vyčlenil rubriky vztahující se k jedné profesi.[270]) Výsledek je nanejvýš pozoruhodný. Jen v případě bečvářů-bednářů, kožešníků, krejčích, kramářů a mlynářů odpovídají táborské údaje chrudimským. U ostatních jsou mnohonásobné rozdíly v neprospěch početnosti táborských řemesel. A protože s výjimkou soukenictví, jež jako exportní odvětví je třeba zkoumat zvlášť, šlo o profese pracující pro místní trh, ukazuje se přímo nutnost hypotetických rektifikací všude tam, kde se snažíme postihnout výrobní strukturu v úplnosti. Ani pak ovšem nejsou relativně úplné chrudimské údaje konečné, neboť nezahrnují učedníky a tovaryše (srov. tabulku 13 v příloze X).[271])

[268]) Srov. Roman Cikhart, Lázně na Táboře v 15. věku, JSH 5, 1933, s. 119–120. Cikhart připouští čtvrtou lázeň jen podmíněně, ač prokazatelně existovala. K tomu níže pozn. 337.

[269]) K tomu již Bedřich Mendl, Sociální krize a zápisy ve městech čtrnáctého věku, Praha 1926, s. 110–113.

[270]) Úhrnné údaje jsem převzal od Mendla, Sociální krise, tabulka na s. 118. V kategorii podruhů jsou úplné údaje i pro České Budějovice roku 1398. Srov. Borská-Urbánková, Majetková a sociální struktura, s. 137–148. Průběžně přihlížím i k údajům, jež Mezník, Pražská řemesla, s. 23–32, shrnul v tabulkách I–VIII.

[271]) Problematika řemeslných učňů a tovaryšů je v naší literatuře zanedbávána, takže stále neztratily na ceně údaje snesené v díle Z. Wintra, Dějiny řemesel, s. 725–769. Rozsah nověji zkoumaných otázek naznačuje Heinrich Feilzer, Jugend in der mittelalterlichen Ständegesellschaft, Wien 1971, s. 193–220 a Wilfried Reininghaus, Zur Entstehung der Gesellengilden im Spätmittelalter, Münster 1980, s. 139 (všímá si německých gild v Čechách a na Moravě) a týž, Die Migration

Potrvá ještě delší dobu, než specializované bádání případně ověří naznačené možnosti verifikace údajů hromadné povahy. Jelikož s výjimkou chrudimských rejstříků nemáme pro česká a moravská města před rokem 1500 k dispozici plnohodnotné statistické prameny, bude si třeba vypomoci i prameny mladšími. Vycházím přitom jednak z předpokladu setrvalosti úrovně základních životních podmínek městského života od 14. století do konce předindustriální éry,[272]) jednak z faktoru stabilní, ekonomicky podmíněné relace mezi počtem pro místní trh pracujících řemeslníků a živnostníků na straně jedné a počtem obyvatel města, případně též jeho regionu na straně druhé.[273])

U exportních odvětví, jež patřila k výrobním specifikům příslušného města, zpravidla nepomohou ani novodobé analogie. V těchto i v jiných případech někdy nezbývá než vykročit z rámce základního pramene. Bylo by totiž mylné a někdy i scestné se domnívat, že to, co v něm nelze nalézt, neexistovalo ani ve skutečnosti. Nikde se např. v Knize trhové nedočteme o vápenicích, bez nichž se výstavba města a jeho fortifikací nemohla obejít. Z dokladů zcela jiné povahy lze přitom táborskou vápenici doložit.[274]) Některé chybějící články ekonomické struktury nebo výrobního odvětví lze dokonce domýšlet bez nebezpečí subjektivní libovůle, pokud ovšem je rektifikace zdůvodněna i vyznačena. Historik tu nejen může, ale i má postupovat jako moderní editor emendující základní text. V případě táborského soukenictví, o jehož exportním zaměření máme prokazatelné zprávy již ze 40. let 15. století, je např. nutné posuzovat počet soukeníků v relaci k dílčím profesím nezbytným buď přímo ve výrobním procesu nebo pro jeho technologii.

Ze všeho, co jsem až dosud naznačil, plyne, že výsledný obraz táborské výrobní základny i nadále zůstane jen přibližný. Rozdělení řemesel do osmi výrobních skupin odpovídá schématu, který vlivem prací Mendlových převládl v poválečné odborné literatuře.[275]) Menší přesuny uvnitř skupin vyplynuly většinou z přesnějšího zařazení některých řemeslných specializací. Případné propočty podle jiného systému umožňuje rozpis řemesel a povolání v příloze VIII, který přináší též

der Handwerksgesellen in der Zeit der Entstehung ihrer Gilden (14.–15. Jahrhundert), Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 68, 1981, s. 1–21.

272) Marxistická literatura se tu koncepčně shoduje s výsledky výzkumů francouzské školy Annales. Srov. zejména Emmanuel Le Roy Ladurie, L'historie immobile, Annales ESC 29, 1974, s. 673–692 a nejnověji ve zkratce Jacques Le Goff, La civilisation de l'Occident médiéval, Paris 1982², úvod k druhému vydání na s. 3n.

273) Mám tu na mysli systémovou analýzu stejného druhu, jakou například byla průkopnická studie Rostislava Nového o hospodářském regionu Prahy ve 14. a 15. století.

274) V konceptu ze 14. července 1447 Jan Rús z Černín jménem Oldřicha z Rožmberka táborským povolil 30 až 40 dřev k vápenici. Srov. SOA Třeboň 929 a 932, kde také poděkování táborské rady.

275) K problematice řemeslných skupin Marek, Společenská struktura, s. 74, Mezník, Pražská řemesla, s. 16–17. Poněkud odlišné schéma u Janáčka, Řemeslná výroba, s. 190.

údaje pro jednotlivé oblasti terciární sféry. V příloze i v souhrnné tabulce 14 odlišuji svodné údaje pro celé období a dva desetileté intervaly. Kontrolně uvádím i nejpočetnější zastoupení řemesla či výrobního odvětví v jednom roce. Konečně poslední sloupec přináší hypotetické odhady počtu živností a pracovních sil.

Řemeslná výroba

Zařazení některých profesí do jednoho z výrobních odvětví vždy bude spojeno s rozpaky. Platí to hned o havíři Petříkovi (KT 1437-158-18r). Jeho povolání se jinak na Táboře nevyskytuje, takže sotva lze předpokládat spojitost s někdejšími doly na stříbro v okolí Sezimova Ústí. Spíše šlo o havíře, kterého revoluční doba přivedla na Tábor, anebo o lamače kamene, jimž se někdy rovněž říkalo havíř.[276]) Hamr vysloveně v Knize trhové doložen není, hamerníci však hned dva. Jelikož jeden z nich, jménem Jan, prodal zahradu se stodolou nad mlýnem Vaňka pekaře, který ležel na Tismenici, lze se domýšlet, že hamr byl rovněž na tomto potoku. Pro obsluhu hamru bylo třeba čtyř pracovníků.[277]) Obě doložené výhně se nalézaly u Nové brány (později Pražské), kde podle dobových zvyklostí bylo soustředěno černé řemeslo. Z pěti majitelů výhní dva nebyli kováři, zbývající tři lze přiřadit ke čtrnácti výslovně uvedeným kovářům. Jelikož v jednom roce (1441) v Knize trhové vystupuje šest různých kovářů, muselo jich být více. Z nahodilého svědectví dále plyne, že někteří z táborských kovářů pracovali i pro vzdálenější trhy. Předpokládaný počet (10) třeba ještě ztrojnásobit, protože provoz kovárny vyžadoval nejméně dvou pracovníků (mistra a tovaryše) a učedníka.[278]) S počtem dvou tří pracovníků je ostatně nutno počítat pro většinu řemeslnických dílen a živností.

Také vlastnictví brusu ještě neznamenalo, že dotyčný na tomto zařízení skutečně pracoval. Z šesti majitelů byl jeden nožíř, jeden kovář a vdova po kováři. O ostatních nic nevíme anebo tušíme, že byli buď

276) Doklady o dolování stříbra zaznamenali Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 744, pozn. 21. K havířům-lamačům kamene Winter, Dějiny řemesel, s. 497.

277) KT 1446/856-100v, k personálnímu obsazení hamru L. Nový a kol., Dějiny techniky, s. 449–450. Jména řemeslníků netřeba uvádět, neboť většina z nich vystupují jako majitelé nemovitostí v příloze č. III u Macka, Tábor 1, s. 410–435.

278) Doklady o výhních v KT: I. 1447/917-104v; 1447/922-104v; II. 1447/542-64v. Počet 30 osob činných v tomto odvětví není příliš mnoho, uvážíme-li, že v kovářské ulici v Chrudimi pracovalo kolem r. 1400 39 berní platících řemeslníků (Mendl, Sociální krize, s. 118). O sekerách, jež táborský kovář Mikuláš r. 1442 poslal budějovickým řezníkům, Rynešová, Listář II, s. 165, č. 198. Je možné, že již před r. 1452 byl na Táboře činný srpař Vaněk, vystupující v kšaftu z roku 1465 (viz Rudolf Tecl, Tábor v druhé polovině 15. století, HT 2, 1979, s. 75 a dále s. 73, kde doklad z roku 1461 o poptávce po táborských nožířích).

mlynáři anebo spekulanty s nemovitostmi.[279]) Povolání brusičů a nožířů zčásti splývalo anebo se doplňovalo. Zastoupení ostatních kovozpracujících řemesel mohlo co do šíře odpovídat skutečnosti, nikoli však co do počtu pracovníků. Slabě se zdají být zastoupena řemesla zhotovující zbraně, střelivo a vojenskou výstroj.[280]) Většinu palných zbraní táboři prostě ukořistili nebo postupně převezli ze svých zrušených posádek.[281]) Pasíř jako držitel jednoho z krámců je sice doložen až v poslední čtvrtině 15. století, naléhavěji však ho bylo třeba již dříve. Vedle pasíře vystavovali své zboží též dva konváři. Zmínky o mečířích a zlatníku jsou z doby o málo pozdější.[282])

Zvláštní pozornosti si zaslouží doklady o mincíři Jakubovi. Kdyby v květnu 1932 archeolog Josef Švehla neodkryl na bývalém Dobytčím trhu (dnes Rejlkově náměstí) pozůstatky tavicí pece s hliněnými tyglíky, bronzovým odpadem, měděnými slitky k lití cánů a odstřižky po vystřihování mincí, mohlo by se zdát, že Jakub své původní zaměstnání na Táboře nevykonával a že jeho povolání zůstalo při jménu jen ze setrvačnosti. Nálezy značného množství mincí včetně měděných flútků i nástroje předběžně považovaného za razidlo zdají se nasvědčovat existenci skutečné mincovny na husitském Táboře.[283]) Za těchto okolností nabývá každý doklad o mincíři Jakubovi mimořádně na významu. Prvý zápis z 13. března 1436 dokládá Jakubovu koupi domu po ševci Frickovi za jeden a půl kopy grošů. Na nízkou cenu domu měla zřejmě vliv skutečnost, že Fricek uprchl z města pro dluhy (KT 1436/106-12v).

279) Doklady o brusnicích v KT: I. (v blízkosti Prasákovy sladovny) 1434/64-7r; 1436/107-12v; 1436/136-15v; 1437/149-17v. II. (mlýn s brusem na Tismenici) 1436/135--15v.

280) Macek, Tábor, s. 39, zařazuje do kovodělných řemesel též střelce a práče. Střelci patřili do industrie zpracovávající materiál zvířecí a rostlinný (zhotovovali především luky a samostříly), viz k tomu Winter, Dějiny řemesel, s. 454–455). Vaněk Práče dostal svou přezdívku, jak soudím, jako mladík-práče v polním vojsku (KT 1445/604-72r). Pokud jde o mečíře, Macek omylem započítal i Pecha, který byl šindelářem (Tábor I, s. 412, KT 1439/732-87v) a mečíře považoval za osobu odlišnou od Martina mečíře. Právě okolnost, že k označení jedince stačilo povolání nasvědčuje, že na Táboře byl mečíř jen jeden (ovšem s tovaryšem a učedníkem).

281) Velké pušky jako náročná technická díla byla neobyčejně cennou válečnou kořistí. Platí to zejména o velké pušce zv. Chmelík, které se táboři zmocnili při dobytí Tachova r. 1427 (Tomek, Dějepis Prahy IV, s. 387, 393, o jejím půjčování např. Ryneš ová, Listář III, s. 116, č. 163). Neméně cennou byla puška zv. „Vildštejnka", o níž list z 5. února 1445 v SOA Třeboň, Historica 733a. O převezení spíže, pušek a děl z Lomnice na Tábor úmluva mezi Oldřichem z Rožmberka na straně jedné a Bedřichem ze Strážnice za stranu druhou z 12. listopadu 1435 (Ryneš ová, Listář I, s. 190, č. 279).

282) Srov. OA Tábor, AM Tábora, kniha č. 17, fol. 1va, kniha č. 18, fol. 1r a kniha č. 19, fol. 1r. Zde si ovšem všímám jen krámců s výrobky kovodělných řemesel.

283) Z dnešního hlediska nevyhovující nálezovou zprávu viz ve studii Josefa Šveh ly, Za středověkým městem Hradištěm, JSH 6, 1933, s. 1–12 (srov. zvl. s. 3–6). Drobné dodatky z hlediska numismatického připojil Karel Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471), Praha 1953, s. 174–175. Některé předměty údajného razidla zkoumala roku 1981 kolegyně dr. Jarmila Hásková, v době uzávěrky tohoto čísla však ještě výzkum nebyl dokončen.

Brzy nato, 24. března 1436, Jakub prodal a vzdal městiště za 80 grošů (KT 1436/112-13r). Jelikož o koupi tohoto městiště není v nejstarší dochované Knize trhové žádného zápisu, plyne z toho téměř s jistotou, že Jakub se stal jeho majitelem již před rokem 1432. Třetí zápis prozrazuje, že Jakub kupoval a prodával nemovitosti z jiných důvodů, než které vyplývaly ze snahy získat přijatelnější dům. V dubnu 1437 prodal domek Petříka havíře za dvě kopy grošů s tím, že se zastane kupující v případě, kdyby si Petřík činil na domek nárok. Ač se to přímo nepraví, z kontextu je zřejmé, že Jakub získal domek od Petříka propadlou zástavou (KT 1437/158-18r). Z téhož roku pochází mimoděčná zpráva o mincířově sladovně, jež ležela pod Haldanovým mlýnem, později zvaným Ctiborův (KT 1437/165-19r). Tato sladovna byla nákladným zařízením, neboť Jakubova vdova Kateřina za ni v březnu 1446 požadovala dvacet pět a půl kopy grošů (KT 1446/621-74r). Mincíř Jakub zemřel nejméně o dva roky dříve, protože v trhové smlouvě o prodeji domu s pivovarem z 26. února 1444 paní Kateřina již vystupuje jako „žena nebožce mincéřova". Také trhová cena tohoto domu byla vysoká. Paní Kateřina dostala za něj v hotovosti 31 kop (KT 1444/512-60v). Na základě pramenů hmotné i písemné povahy lze tuto partii uzavřít následující domněnkou: Někdy před rokem 1432, nejspíše již však od počátku dvacátých let, Jakub mincíř razil pro táborskou revoluční obec mince neznámé dosud nominální hodnoty, patrně tzv. flútky. Podíl na ražbě Jakubovi umožnil vkládat část příjmů do nemovitostí a půjček. Nejpozději po uzavření dohod Tábora se Zikmundem na konci roku 1436 město muselo ražbu přerušit. Jakub se mezitím již přeorientoval na sladovnictví a vaření piva. Málo pravděpodobné je, že by k obnovení ražby došlo ještě krátkodobě později, neboť činnost mincovny by nešlo utajit.[284])

Žádné z výrobních odvětví nebylo pro město méně důležité, i když o některém můžeme zjistit velmi málo. Platí to hned o druhé skupině, shrnující řemesla zajišťující městu topivo, osvětlení a maziva. Jelikož se topilo dřevem, čekali bychom, že se ve městě mohlo uplatnit několik dřevoštěpů. Protože však v Knize trhové o dřevoštěpech není zmínky, je dobře možné, že příprava dřeva u zámožnějších domácností patřila k povinnostem čeledě. Tři uhlíře považuji spíše za obchodníky s dřevěným uhlím než za výrobce uhlí v milířích.[285])

Déle se naopak zdržím u výroby textilií. Rámy s nataženými sukny na hradebních parkánech neušly již Eneášovi Silviovi, který škodolibě svému příteli oznamoval, že z táborských bojovníků se stali řemeslníci

284) Mincování po roce 1437 by se téměř jistě odrazilo v žalobách, jež Oldřich z Rožmberka pravidelně sepisoval proti táborským. Castelin, Česká drobná mince, s. 175 a 187, nepříliš průkazně soudí, že měděné flútky byly na Táboře raženy jen v prvé polovině dvacátých let.

285) Podobně i olejníci či olejovníci často olej jen prodávali. K tomu nejnověji Emanuel Michálek, Ze staročeského slovníku 1. K staročeské terminologii řemeselnické, LF 105, 1982, s. 90–95.

„hledající své živobytí z velké části tkaním vlny".[286]) Eneášovo cenné svědectví potvrzují a doplňují další prameny. Prvý doklad o uplatnění „šerého"táborského sukna na vzdálených trzích je v pražském novoměstském kšaftu z roku 1442. Pohotová schopnost táborských výrobců široko daleko konkurovat místním zavedným suknům vyniká i z ustanovení cechovních statut soukeníků ve Vysokém Mýtě z roku 1451, podle něhož se ve městě zakazuje prodej sukna v drobném ze Žlutic, Tábora a Žatce.[287]) Vzestup výroby i vývozu sukna záhy také sankcionovalo privilegium krále Ladislava Pohrobka z 21. listopadu 1454, umožňující beze všech překážek prodej táborského sukna v celých postavech i jeho výkroj po kusech a na lokty nejen v Čechách a na Moravě, ale i v Rakousích.[288]) Táborské sukno se také již v šedesátých a sedmdesátých letech na hornorakouských trzích, jmenovitě v Linci, dobře uplatňovalo.[289]) Ekonomická prosperita tohoto odvětví ještě více vynikne, uvážíme-li, že v polovině třicátých let se linecké textilní výrobky českobudějovickým prostřednictvím naopak dovážely do Tábora.[290])

Již Roman Cikhart předpokládal, že soukenictví a hrnčířství bylo přeneseno ze Sezimova Ústí na Tábor.[291]) Zatímco hrnčířství je doloženo mimořádně významnými prameny hmotné povahy i odkrytím hrnčířské usedlosti na ústeckém předměstí zvaném Nové Město,[292]) ústečtí soukeníci poměrně často se vynořují v písemných pramenech. Ze čtyř jmenovitě doložených příslušníků tohoto řemesla sice žádný v Knize trhové nevystupuje, o jednom z nich, zámožném Pytlovi, však víme, že

[286]) K a d l e c (ed.), List Eneáše Silvia, s. 109.

[287]) Na plášť šerý ze sukna táborského upozornil bez udání roku a pramene již T o m e k, Dějepis VIII, Praha 1891, s. 494. Podle sdělení dr. B. Zilynského se uvedený kšaft nalézá v knize útrpných vyznání a testamentů, AMP, rkp. č. 2096, fol. 100v. Dále srov. Hermenegild J i r e č e k, Královské město Vysoké Mýto, Vysoké Mýto 1884, s. 41–42. K interpretaci tohoto místa statut viz J a n á č e k, Řemeslná výroba, s. 38.

[288]) Č e l a k o v s k ý – F r i e d r i c h, Privilegia, s. 313, č. 180.

[289]) K dokladům, jež uvádí T e c l, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 73, možno připojit zmínku o táborském suknu v účtech kláštera Rein k roku 1475. Viz G. J a n i t z, Rechnungsbücher des Klosters Rein, in: Die Funktion der schriftlichen Quelle in der Sachkulturforschung, Wien 1976, s. 223. Za upozornění děkuji akad. J. Mackovi.

[290]) Srov. Zdeněk Š i m e č e k, Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích, SH 11, 1963, s. 49, pozn. 129. Z literatury, jež se dotýká táborského soukenictví v 15. a 16. století, uvádím: Josef J a n á č e k, České soukenictví v 16. století, ČSČH 4, 1956, s. 554 až 560 aj.; t ý ž, La production du drap tchèque et son exportation vers les marché etrangers aux XVe et XVIe siècle, in: Produzione, commercio e consumo dei panni di lana, Firenze 1976, s. 569n; Josef M a c e k, La posizione sociale dei tessitori nelle città ceche e morave nei secoli XIV–XVI, ibidem, s. 579–583; Zdeněk Š i m e č e k, Obchod jižních Čech s Rakousy v 2. polovině 15. a na počátku 16. století, ČSČH 19, 1971, s. 688–690.

[291]) C i k h a r t, Řemesla a živnosti, s. 53 a 55.

[292]) Srov. zvl. Miroslav R i c h t e r, Archeologický výzkum v Sezimově Ústí, in: Tábor. Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 31n. Nejnověji Miloš D r d a – Miroslav R i c h t e r, Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tábor. Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen, MIÖG 89, 1981, s. 1–21.

se u něho stravovali radikální husitští kazatelé. Není to ojedinělý doklad spojující život jedné komunity ve dvou městech. Ve výpovědi jistého Jiříka Polidora z 13. září 1614 se připomíná paměť „mnohých předešlých knapův již s světa sešlých, že ten pořádek knapovskej z Oustí tohoto za Táborem začátek jej mají".[293])

Soukenictví patřilo k výrobním odvětvím, v nichž se od počátku uplatňovala poměrně členitá dělba práce. Co do výše produkce i co do náročnosti technologie se české soukenictví 14. a 15. století zdaleka nemohlo měřit s textilní výrobou v Toskánsku či ve Flandrech.[294]) Přes svůj stále ještě ryze řemeslný základ se však ani českomoravské soukenictví neobešlo bez poměrně složité kooperace. Hned zabezpečení surovinové základny vyžadovalo vytvoření pravidelně fungujících tržních vazeb mezi chovateli ovcí na straně jedné a městskými výrobci na straně druhé. A protože v Knize trhové z let 1432 až 1450 žádní překupníci (tzv. vlnaři) nevystupují, lze usuzovat, že táborští soukeníci získávali vlnu přímým nákupem od pěstitelů ovcí v rámci hospodářského regionu města.[295]) Není vyloučeno, že v některých případech soukeníci na venkově vykupovali i přízi. Ojedinělý výskyt přadláka ve městě však ještě nemusí znamenat, že se tak dělo ve velkém rozsahu, neboť běžným rysem českého soukenictví byla výroba příze i tkaní sukna v rámci soukenických dílen.[296]) Kromě toho se předením zabývaly ponejvíce ženy žijící v soukeníkově domácnosti, které jen výjimečně vstupovaly do samostatných právních pořízení před rychtářem nebo městskou radou.

Výskyt odštěpných i zušlechťujících profesí nasvědčuje, že ne vždy se dála výroba sukna od počátku až do konce pod jednou střechou. Dva samostatní mykaři (jinak krampnéři nebo kutnéři) zřejmě připravovali vlnu k dalšímu zpracování přadlenám a soukačům (špuléřům). Jeden soukač zpravidla stačil zásobovat útkovými cívkami tři tkalce, zatímco v Knize trhové je poměr 1:2. Soukeníků ve vlastním slova

[293]) O soukeníku Pytlovi viz Veršované letopisy, ed. S v e j k o v s k ý, s. 158. Ze zbývajících jeden zemřel 1417 či 1418 a další dva jsou doloženi již k letům 1351 a 1390, takže již téměř jistě byli rovněž po smrti. V pramenech vystupuje ještě Nicolaus dictus walcharz (Š i m e č e k, Zpráva, s. 32) a Vítek knap z Ústí (M a r e š, ed. Popravčí kniha, s. 7 a 10). Svědectví z r. 1614 parafrázoval Karel T h i r, Kulturní obrázky z minulosti táborské, in: Výroční zpráva vyššího c. k. gymnasia v Táboře za školní rok 1895, s. 8. Vlastní pořádek měli i knapové ve Slavonicích (viz Č á d o v á - F l o d r o v á Helena, Slavonické soukenictví ve světle statut z roku 1401, Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. věd spol. III, 1959, s. 70). Naopak artikuly novoměstských soukeníků z března 1447 knapovské tovaryšstvo zakazují (ed. V. V. T o m e k, AČ 14, Praha 1895, s. 456).

[294]) K soukenictví ve Flandrech, v Německu a ve Florencii starší shrnutí u M e n d l a, Sociální krize, s. 14–66. Z novějších prací viz V. I. R u t e n b u r g, Očerk iz istorii rannego kapitalizma v Italii, Moskva-Leningrad 1951 a citovaný sborník Produzione, commercio e consumo dei panni di Lana, Firenze 1976.

[295]) O problematice nákupu vlny M e n d l, Sociální krize, s. 177–178 a zvláště J a n á č e k, České soukenictví, s. 565 až 571.

[296]) Tak již soudil W i n t e r, Dějiny řemesel, s. 430. K technologii výroby sukna základní údaje v Dějinách techniky, s. 192–209.

smyslu zná Kniha trhová jmenovitě 32, jejich tovaryše – knapy však jen čtyři. Nepoměr je snadno vysvětlitelný, neboť knapové bydleli buď přímo u mistra nebo v podružství, takže jen zřídkakdy činili pořízení před rychtářem. Počet valchářů zdá se odpovídat potřebě, stejně tak jako počet barvířů.[297])

Nedostatek zpráv o vnitřním uspořádání tohoto výrobního odvětví znemožňuje řešit otázku, do jaké míry i neznámí mykači, soukači, přadláci i přadleny pracovali samostatně jako živnostníci nebo v námezdním poměru u soukenických mistrů. Jedno i druhé by znamenalo výraznou indicii svědčící buď pro odštěpování anebo naopak pro sdružování výrobních operací.[298]) Jen v náznaku lze také usuzovat na počet pracovníků podílejících se na výrobě sukna. Souhrnný odhad zhruba 140 pracovníků zdá se mi úměrný chrudimské analogii z doby kolem roku 1400.[299]) Počty pracovníků v jednotlivých profesích jsou jen hrubými odhady, neboť ani nejúplnější známé prameny neumožňují stanovit jejich vzájemný, ekonomicky zdůvodněný poměr.[300]) Počet postřihačů lze korigovat pozdějšími zmínkami o počtu postřihačských krámců na rynku, jichž bývalo pět. Z této okolnosti mimo jiné plyne, že postřihači se nezabývali jen zušlechťováním, ale i výkrojem sukna, nejspíše ovšem jen místního.[301])

Se soukeníky měli zčásti shodný výrobní postup i dva jmenovitě uvedení kloboučníci. Zda jich bylo více, nejsem s to odhadnout. Stejně bezradný jsem, pokud jde o počet provazníků. Ač nikde se nemluví o výrobě lněného plátna, jež v té době vesměs patřila k domácím ženským pracím, nelze vyloučit, že některý z tkalců byl ve skutečnosti

297) Počet soukeníků u Macka, Tábor I, s. 340, se sice podstatně neliší od výsledku mého rozboru, jde však o nahodilou shodu. Ve jmenovitých seznamech na s. 412–413 a 423–424 nefiguruje sedm dalších soukeníků, zatímco jiní zde vystupují dvakrát pod odlišnými jmény. Kromě toho vřetenáře začleňuji do dřevozpracující industrie. Polohu valchy se mi nepodařilo zjistit. Ne vždy se mi podařilo odlišit barvíře textilií a kožíš.

298) K složité organizaci soukenické výroby srov. František Graus, Soukenictví v době předhusitské, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny 1, 1946, s. 164–182. Zvlášť závažné údaje obsahují slavonická statuta z roku 1401, jež rozebrala Čádová-Flodrová, Slavonické soukenictví, s. 57n. Zde také o česačkách vlny a tzv. „šlahačích" i o tkaní na vlastních i cizích stavech.

299) Srov. výše tab. 13 u Mendla, Sociální krize, s. 118.

300) Srov. rozpis textilních řemesel v Brně (Mendl, Sociální krize, s. 98) a v Jihlavě (Hoffmann, Jihlava, s. 193). Jen v případě knapů zdá se být situace jasná, neboť žádný soukeník se při napínání látky na rámy apod. bez tovaryše nemohl obejít. K soukenickým knapům v pozdějším období podrobně Janáček, České soukenictví, s. 575–576.

301) Naproti tomu kroječi sukna, z nichž alespoň jeden je v Knize trhové doložen, prodávali sukno dovezené. Nic nenasvědčuje, že by táborští postřihači sukno také vyráběli, i když tuto možnost vyloučit nemůžeme. K běžným sporům mezi soukeníky a postřihači Mendl, Sociální krize, s. 179–184. Pět krámů postřihačů v městské knize č. 17, fol. 1va (OA Tábor).

pláteníkem.[302]) Málo rovněž budu moci povědět o celém odvětví zpracovávajícím kůže a zvířecí materiály. Pro nepočetné příslušníky těchto profesí patrně postačovaly surovinové zdroje regionu, pokud odhlédneme od některých chemikálií a barviv. Koželuzi a jirchářі se usadili v podhradí u řeky, a to v místech, na něž dosud upomíná název „V koželuzích". Odlišení koželuhů a jirchářů je dokladem, že se na Táboře uplatnili i výrobci jemných barevných koží. A protože jirchářі často i z kůže šili, je možné, že dočasně nahradili chybějící měšečníky a sedláře.[303]) Z nedoložených profesí nutno počítat s výrobcem soukenických štětek.

Dřevozpracující řemesla měla v prvých desetiletích existence města neobyčejně široké uplatnění. Dřevo bylo základním stavebním materiálem, z dřeva byly dopravní prostředky, textilní a jiné pracovní nástroje, nádobí i užitkové předměty. Tesařů bylo na Táboře potřeba jistě více, než udávají nahodilé zápisy Knihy trhové. Počítám s tím v hypotetických odhadech právě tak jako s pilaři, o nichž nikde není zpráv. Poměrně vysoký počet bednářů a bečvářů lze si vysvětlit nejen rozvinutým pivovarnictvím, ale i nutností dovážet do města nezávadnou vodu. Většina dřevozpracujících řemeslníků mohla se rovněž podílet na stavbě i opravách válečných strojů. Povaze města odpovídá i poměrně vysoký počet střelců, tj. výrobců luků a kuší. Zatímco dřevákáři, mísaři, případně specializovaní výrobci jiného dřevěného zboží nutně nemuseli mít na Táboře zastoupení, město se sotva mohlo obejít bez košíkářů či řešetářů. Vřetenáři a brdaři se nejspíše zabývali i zhotovováním jiných nástrojů potřebných pro textilní industrii.[304])

Mimořádně příznivé okolnosti usnadňují odhad počtu živností i nezbytných pracovních sil u potravinářských řemesel. Na základě analogie s chrudimskými poměry kolem roku 1400 je předně možné reálně odhadnout přibližný počet mlynářů, pekařů, řezníků i sladovníků. Všechna tato řemesla pracovala jen pro místní trh, takže pro dvě přibližně stejně velká města platily přibližně shodné relace mezi počtem živností a počtem obyvatelstva. Neméně cenným vodítkem jsou téměř úplné údaje o počtu příslušných výrobních a prodejních zařízení. Mlý-

302) Winter, Dějiny řemesel, s. 434, usuzoval, že táborští tkalci byli textores telae, neboli pláteníky. V pozn. 6 pak Winter ještě dodává, že i samotné označení textor – tkadlec znamenalo pláteníka. Jistého pláteníka Křížka z Tábora zachytil v Kutné Hoře k roku 1429 Josef Nuhlíček, Kutná Hora v době Jiříkově, SSH 4, 1969, s. 54. Patrně však nešlo o přestěhovalce z Tábora, nýbrž o příslušníka táborských polních vojsk. K tomu výše pozn. 95.

303) Jirchář Jan z Prahy byl též barvířem, což odpovídalo pražským zvyklostem. K tomu Winter, Dějiny řemesel, s. 860–861.

304) K dřevozpracujícím řemeslům Winter, Dějiny řemesel, s. 449–455. Používání šindele dosvědčuje např. zápis KT 1433/49-5v, kde je i zmínka o tesané podlaze, krokvích, trámech a žlebech. O střelcích ještě níže.

nů bylo v obvodu města šest,[305]) což odpovídá pěti mlýnům chrudimským. U každého mlýna počítám s mládkem a se stárkem, kteří ovšem neplatili berni, takže se v chrudimských berních rejstřících nemohou vyskytovat.

Počet pekařů v obou městech naproti tomu odpovídá jen zdánlivě. Počítám-li na čtrnáct chlebných stolců, doložených v poslední čtvrtině 15. století, stejný počet mistrů a pomocníků,[306]) připadalo by na 28 táborských 33 chrudimských pekařů. I když mezi nimi mohli být perníkáři a koláčníci, přece jen počet zdaněných chrudimských pekařů se mi zdá příliš vysoký.[307]) Vysvětlení by bylo možné vidět v tom, že ne všichni pekaři prodávali své výrobky v krámcích na náměstí. Také část řezníků mohla vykonávat svou živnost bez vlastního masného krámu jako překupníci dobytka apod. Masných krámů jsem doložil na Táboře do roku 1452 celkem 17, kolem roku 1750 jich bylo 24.[308]) Komplikace nastávají, máme-li rozlišit majitele masných krámů od skutečných řezníků, neboť ne vždy lze zjistit, zda krám nebyl majitelem pronajímán.[309]) Majitelé sladoven naopak živnost vesměs provozovali, i když sami jako jedni z nejzámožnějších obyvatel města se nemuseli

[305]) Mlýny se již nejednou zabývala regionální literatura, která většinu z nich také situovala. Srov. např. Jože B o h á č, Hradiště hory Tábor a okolí v r. 1432–1450, Tábor 1912, s. 19–22, C i k h a r t, Lázně, s. 119–120, a řadu drobných statí v krajinném tisku. Ve výběrčích rejstřících a urbariálních sumářích počet mlýnů kolísá. V poslední čtvrtině 15. století bylo „mlýnů okolo města přisedících" sedm (OA Tábor, městská kniha č. 17, fol. 1vb a S l a v í k, Panství, s. 50), na počátku následujícího století osm (OA Tábor, kniha č. 18, fol. 1v). Mlýny na zlomku veduty Tábora z roku 1602 identifikoval podle stavu k roku 1903 Karel T h i r, Nové pohledy na Tábor z r. 1602, Zpráva o činnosti rady městského musea a komise veřejné městské knihovny v Táboře za rok 1903, Tábor 1904 s. 10. Podle mého zdání lze v Knize trhové rozlišit šest různých mlýnů: I. Mlýn nad mincířovou sladovnou, později Ctiborův: KT 1437/165-19r; 1439/261-30v; II. Kamenný mlýn na Lužnici: KT 1434/72-8r; 1436/135-15v; III. Mlýniště pod Kamenným mlýnem: KT 1436/11-13r; IV. Mlýn s brusem na Tismenici: KT 1436/135-15v; 1437/143-16v; 1437/151-17v; V. Mlýn s brusem u rybníka pod Klokoty: KT 1438/205-24v; VI. Mlýn u Kmochovy sladovny: KT 1448/1001–112r. Výklad těchto údajů a další podrobnosti zde neuvádím, neboť jde o problematiku místní topografie.

[306]) Srov. OA Tábor, městská kniha č. 17, fol. 1va. Chlebné stolce jsou jinak v Knize trhové zmíněny jen dvakrát: KT 1439/254-30r a 1449/1094-119v.

[307]) V Kutné Hoře bylo roku 1437 17 chlebnic, jak uvádí W i n t e r, Dějiny řemesel, kde i údaje z některých dalších měst.

[308]) Část pekařů i řezníků sídlila na předměstích, kde také měla své živnosti. V Lounech roku 1454 byli např. zdaněni 3 pekaři ve městě a pět na předměstích. Poměr je tu jistě obrácen na ruby (viz V a n i š, Kniha počtů, s. 24, tab. 1). Rozpis masných krámů: I. KT 1434/73-8v; II.–III. 1436/105-12v; IV.–VI. 1436/127-14v; VII.–IX. 1437/176-20r; X.–XI. 1438/186-22r; XII. 1438/224-27r; XIII. 1439/252-30r; XIV. 1440/298-34r; XV. 1440/310-35r; XVI.–XVII. 1446/622-74r. Situační plán 24 masných krámů kolem roku 1750 u T h i r a, Staré domy, s. 479.

[309]) Řezníků uvádí Kniha trhová celkově 26, majitelů masných krámů však 32.

přímo na výrobě sladu podílet.[310]) Sladovníci nejspíše také při svých domech měli pivovary a pivnice, kde pivo prodávali. Nízký počet domů s pivovary (celkem 7) neodpovídá skutečnosti již z toho důvodu, že pivovary byly ve velkých domech starousedlíků, jež jen zřídkakdy byly předmětem trhu. Výrobu piva v těchto domáckých malých pivovarech stačili zastat nepočetní pivovárové, kteří byli najímáni nákladníky.[311])

Z řemesel zabývajících se oděvem byli na Táboře, jako všude jinde, nejpočetnější ševci. Kniha trhová zvlášť nerozlišuje mezi ševci, kteří zhotovovali novou obuv, a mezi prťáky a vetešníky opravujícími obuv starou. Zdá se, že odhad ve výši 40 až 50 příslušníků tohoto řemesla nevybočuje z mezí možného. Na rozdíl od Českých Budějovic a Jihlavy, kde značná část ševců a krejčích žila v podruží, táborští ševci a krejčí byli vesměs vlastníky domů, i když nuzných.[312]) Naproti tomu místní kožešníci patřili k zámožné vrstvě obyvatelstva.[313]) Z nedoložených řemesel považuji za nezbytnou součást městské ekonomiky jen rukavičkářství.

Stavební živnosti a řemesla zpracovávající zeminy vystupují většinou v podobných přehledech málo výrazně. Nejinak tomu bude i v našem případě, neboť i údaje táborské Knihy trhové jsou poměrně skoupé. Kupříkladu v ní vůbec nevystupují kameníci a sklenáři, ačkoli v zápisech téže knihy se vyskytuje jak „tesané kamení", tak i sklo.[314]) Kromě toho rozsahem obrovské stavební práce při výstavbě městského opevnění a při úpravách hradu si žádaly vysokého počtu kvalifikovaných i nekvalifikovaných pracovních sil. Všechny odhady by byly předčasné, zatím lze jen vyslovit domněnku, že zprvu šlo řádově o sta, později

[310]) Soudím, že počet táborských sladovníků nelze připodobnit stavu v Chrudimi, který odrážel tamější vyspělé pivovarnictví. V Lounech roku 1454 bylo sladovníků 21 (V a n i š, Kniha počtů, s. 24, tab. I). Korektivem mi byly provozovny, jichž jsem odlišil celkem devět: I. 1432/12-1v; II. 1433/53-6r, 1448/1001-112r; III. 1437/165-19r a 1446/621-74r; IV. 1437/149-17v; V. 1438/99-11v a 1441/400-47r; VI. 1442/452-53v; VII. 1443/797-94v; VIII. 1444/543-64v; IX. 1446/864-101r. Sladovny V. a IX. eventuálně mohly být totožné, naopak u sladovny VI. nelze vyloučit ještě jednu navíc, neboť v textu stojí: „proti sladovně Hrstkově anebo Židově". K naprosto jednoznačné zámožnosti sladovníků přesvědčivě M a c e k, Tábor I, s. 347–353.

[311]) K výrobě piva W i n t e r, Dějiny řemesel, s. 423–425, a Dějiny techniky, s. 188–189. Táborské domy s pivovarem: I. 1436/114-13r; II. 1437/147-17r; III. 1438/217-26r; IV. 1440/337-38v; V. 1441/403-47v; VI. 1444/512-60v; VII. 1448/997-111v.

[312]) Srov. M e z n í k, Pražská řemesla, s. 30–31, a tabulka 7 v příloze X.

[313]) Kožešníci podle Mackových zjištění co do zámožnosti následovali hned za sladovníky, zatímco ševci a krejčí patřili do dolní skupiny profesí (M a c e k, Tábor 1, s. 352–353). Paradoxně však jediný známý vetešník, jímž byl Vaněk Dobešík z Ústí (povolání udává jen R y n e š o v á, Listář II, s. 284, č. 327) patřil k úzké radní vrstvě a své původní povolání dávno pověsil na hřebík.

[314]) Zmínka o skle a tesaném kamení před domem např. v KT 1438/189-22r a 1449/1099-120r. O zajatém táborském zedníku Petru Křivonoskovi již R. T e c l, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 76, pozn. 22.

o desítky osob.[315]) Rozsah terénních i stavebních prací do poloviny 15. století nelze podceňovat, neboť dvojitá hradba s věžemi, baštami, fortnami i trojitou branou s barbakánem imponovala již Eneáši Silviovi. Naproti tomu většina domů byla ještě v této době ze dřeva a hlíny, i když nechybělo ani domů kamenných.[316]) Stavebním materiálem byly vedle dřeva, kamene a hlíny i cihly a vápno. Jedna doložená cihelna měla poměrně vysokou kapacitu výroby, vápenka byla nejspíše ve správě obce.[317]) Značný počet hrnčířů byl dán místní tradicí, i když ne všichni ústečtí hrnčíři přešli na Tábor.[318])

Pokud jde o počet specializovaných odvětví i o celkovou charakteristiku města, nepřinesl rozbor táborské výrobní struktury nic podstatně nového. Proti dříve známým padesáti řemeslům známe jich nyní o deset více a dalších dvanáct lze více méně oprávněně předpokládat.[319]) Co do počtu řemesel se tak Tábor přiřazuje k městům s nejširším rejstříkem povolání.[320]) Nelze ovšem přitom přehlédnout, že doložený i předpokládaný počet řemesel nebyl s t a b i l n í po celé dvacetiletí.[321]) Kromě toho příslušníky některých povolání na Tábor mohla zavát vlna revoluční imigrace. Na druhé straně však systémová analýza naznačila, že vzhledem k potřebě surovin, technologii i kooperaci nemohlo být specializovaných odvětví ani podstatně méně. Srovnání Tábora s jinými městy by nebylo průkazné, neboť zpětně nelze použít pro analogii údaje, jež samy zčásti byly získány na základě analogií.[322]) Z téhož důvodu také upouštím od komparace procentuálního zastoupení jednotlivých odvětví v rámci řemeslné struktury

[315]) Spolehlivější podklady snad poskytne detailní stavební průzkum, pokud ovšem bude možné vydělit a určit kubaturu zdiva prvotních hradeb. Pro srovnání možno uvést hypotetický výpočet potřeby materiálu a pracovních sil při výstavbě hradeb Nového Města pražského, podle něhož v letech 1348 a 1349 bylo třeba při každém pracovním dnu 200 zedníků, 275 pomocných dělníků, 130 lamačů a 100 povozů s obsluhou (viz L o r e n c, Nové Město pražské, s. 81).

[316]) K a d l e c (ed.), List Eneáše Silvia, s. 108–109. Dále srov. Karel T h i r, Hradiště hory Tábor, Tábor 1895, část III, s. 22n., Dobroslava M e n c l o v á, Husitské opevnění Tábora, Zprávy památkové péče 13, 1953, s. 65n., t á ž, České hrady II, Praha 1972, s. 230–234, a M u k, Příspěvek k poznání nejstarší architektury, s. 115–121.

[317]) Prodávající strana si v tržní smlouvě stanovila, že část ceny za cihelnu bude splacena dvěma tisíci cihel (KT 1447/929-105v). K vápence viz výše pozn. 250.

[318]) Mnohé mezery v dosavadních znalostech jistě postupně zaplní výsledky archeologických výzkumů. V době, kdy jsem odevzdával tuto studii do tisku, byly na dvoře bývalé táborské věznice odkryty relikty menšího lomu a keramické pece. O hrnčíři Domkovi, který se usadil v Jistebnici, viz výše pozn. 94.

[319]) Srov. M a c e k I, s. 346, tab. 5 a 14 v příloze X.

[320]) Odkazuji na přehledy u J a n á č k a, Řemeslná výroba, s. 54, a M a r k a, Společenská struktura, s. 76 a 81.

[321]) Maximální a „stabilní" počty řemesel, které rozlišuje M a r e k, Společenská struktura, s. 76, nelze v případě Tábora prvé poloviny 15. století specifikovat. Maximálnímu počtu se blíží celkový odhad doložených i předpokládaných řemesel.

[322]) Kromě toho bude třeba revidovat a případně též doplnit výrobní strukturu měst, jež přicházejí v úvahu z komparativního hlediska.

českých a moravských měst.[323]) I když prokazatelně již v prvé polovině 15. století táborští soukeníci a zčásti též kováři s nožíři začali vyrábět pro vzdálenější trhy, přece jen ve čtyřicátých letech Tábor ještě patřil k běžnému typu ř e m e s l n i c k é h o m ě s t a. Teprve další výzkumy ukáží, zda a kdy Tábor nabyl povahy města exportního.[324])

Otázku vzniku táborských cechů lze zatím zodpovídat jen na základě několika nahodilých svědectví. Soukeníci, jejichž cech lze předpokládat nejdříve, tvořili již v roce 1443 vlivné společenství, na něž jako na korporaci svého druhu se obrátil písař choustnického úřadu Petr Maksant.[325]) Vzhledem k tomu, že podle stále ještě neověřeného dokladu Wintrova měli mít v roce 1450 svůj cech i táborští kožešníci, lze uvažovat již o regulérním cechu.[326]) V každém případě „cech mistrů a starších tovaryšů spolu s tovaryši domácími i vandrovními řemesla soukenického" byl založen před 27. prosincem 1482, kdy na schůzi plného cechu byly sepsány artikuly o svících a zlacených postavnících. Připomínka „starodávných" zvyklostí zdá se nasvědčovat zmíněnému již svědectví ze září 1614, podle něhož se táborští knapové řídili knapovským „pořádkem" ze Sezimova Ústí.[327]) V rámci cechu knapové vytvářeli užší sdružení v čele se čtyřmi staršími, jež se později osamostatnilo.[328])

Zdá se, že příslušníci nepočetných řemesel se volně sdružovali s řemeslníky pražských i sousedních měst. Víme např., že již v roce 1440 se cechmistři staroměstských nožířů obrátili na svého táborského kolegu Duba, aby vyučil jistého Jakuba Prewse.[329]) Pozornosti z tohoto hlediska si zaslouží i kšaft táborského měšťana Bartoně střelce z 8. května 1453, v němž jako dlužníci vystupují další čtyři střelci, z toho dva z Tábora, a po jednom z Miličína a z Bechyně.[330]) Tato zájmová sdružení zjevně suplovala roli cechů jen v ekonomické sféře a nijak se neuplatňovala ve vnitřním životě příslušných měst.

[323]) Srov. opět J a n á č e k, Řemeslná výroba, s. 36, a M a r e k, Společenská struktura, s. 89–94.

[324]) K typologii měst naposled M a r e k, Společenská struktura, s. 124–125. Mezi exportními městy však J a n á č e k, Řemeslná výroba, s. 207–214, Tábor neuvádí ani pro období 1490–1618.

[325]) Dovídáme se tak nepřímo z táborského listu Maksantovi ze 7. října 1443: „jakož píšeš súkeníkóm našim" (R y n e š o v á, Listář II, s. 272, č. 315, pozn. 3).

[326]) W i n t e r, Dějiny řemesel, s. 575, k možné identifikaci ztracené archiválie T e c l, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 71, pozn. 8.

[327]) Pozoruhodné je, že opis artikulů z roku 1482 se dochoval ve vidimusu ze dne 20. října 1614, tedy z doby, kdy knapové hájili svých starších pořádků (viz T h i r, Kulturní obrázky, s. 8). Artikule se dotýkají jen nošení svíc a použití postavníků. Nejde tedy ani o uznání knapovské organizace soukenickými mistry (tak W i n t e r, Dějiny řemesel, s. 758) ani o opis soukenických statut (viz T e c l, Tábor, s. 70). Originál vidimusu v OA Tábor, fond Cech soukenický v Táboře, inv. č. 4.

[328]) Viz cechovní statuta táborských soukenických knapů z r. 1577 v OA Tábor, sign. C II b/2. Vyobrazení z nich reprodukovali Václav H u s a – Josef P e t r á ň – Alena Š u b r t o v á, Homo Faber, Praha 1967, s. 103, obr. 63.

[329]) Viz Josef T e i g e (ed.), Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, L–Z, in: AČ 28, Praha 1912, s. 732.

[330]) T e i g e, Zprávy L–Z, s. 270–271.

Obchod, doprava a služby

Terciární sféra byla až do nedávna na okraji výzkumu středověkých měst. Pozornost platila převážně jen kramářům a kupcům, případně též zaměstnancům obce. Ač se tato oblast teprve začíná zkoumat, lze říci již dnes, že bez poměrně širokých a všestranných služeb se nemohlo obejít ani naše nekonformní, revolucí zrozené sídliště městského typu.[331]) Výrazem předchozího nezájmu je i to, že řada služeb byla přiřazována k řemeslům. Spornými jsou např. zmínění již městští uhlíři, kteří nejspíše dřevěné uhlí z předměstských milířů dováželi a v drobném rozprodávali, nebo brusiči nožů a seker, jež lze obtížně odlišit od nožířů, neboť obě profese často splývaly.

Sepětí prodeje bezprostředně s výrobu patřilo i na Táboře k běžné praxi. Své výrobky prodávali nejen řezníci a pekaři, ale i – jak jsme již slyšeli – konváři, pasíři, nožíři, ševci, hrnčíři apod. Obchodní síť tak byla širší, než by se dalo usuzovat z počtu kramářů, z nichž všech šest shodou okolností lze vedle sebe doložit v letech 1444 až 1445. Ojedinělý výskyt kroječe sukna si lze vysvětlit tím, že táborští soukeníci své výrobky sami i v drobném rozprodávali. Počet dvou slanařů, jak se zdá, mohl odpovídat potřebě, hokyň však nepochybně již v prvé polovině 15. století bylo více než dvě, které vystupují v zápisech Knihy trhové.[332]) Lékárnu Tábor po celé 15. století postrádal, nutné drogy a extrakty si místní měšťané opatřovali při výročních trzích od potulných apotékářů. Celkově táborská obchodní síť již v prvých desetiletích odpovídala stavu v českých městech stejné velikosti.[333]) Poměrně rychlý rozvoj obchodu ve válečné době je možné si vysvětlit jednak značnou kořistí, jež plynula do města z vojenských výprav a jež se druhotně stávala předmětem směny, jednak platební potencí obyvatelstva. Peníze i na Táboře rodily peníze. Táborští kupci patřili k nejzámožnějším obyvatelům městské pospolitosti.[334])

Doprava měla od počátku pro táborské obce neobyčejný význam, neboť zprostředkovávala zásobování a přepravu výzbroje i kořisti mezi ústřední pevností a polními obcemi na straně jedné a mezi jednotlivými táborskými posádkami na straně druhé. Nejstarší Kniha trhová však překvapivě uvádí jen šest vozatajů, dva formany, jednoho přepravce a tři šrotéře.[335]) Je proto třeba počítat s tím, že povoznictvím se zabývali i řadoví profesionální válečníci v době svých přechodných pobytů na Táboře. Vozový park tak měl dvojí uplatnění a bylo ho možné využít i pro přepravu stavebního materiálu při výstavbě městských fortifikací. Nedostatek kvalitní pitné vody pociťovalo především rozvinuté pivovarnictví, s nímž byla spjata profese šrotéřů zabývajících se přepravou kádí, vody i piva v sudech. Dovoz vody přestal být problémem až v devadesátých letech 15. století, kdy si město přehrazením Tismenice vybudovalo umělou zdrž Jordán, odkud byla voda přečerpávána do vodárenské věže.[336])

Čtvero lázní patřilo k dalšímu okruhu služeb pečujících o hygienu jednotlivce i celé obce. Vybavení těchto lázní, jak je zaznamenáváno v trhových smlouvách, bylo poměrně nákladné, takže vyhovovalo podmínkám celoročního provozu. K personálu lázní patřili vedle mužské i ženské čeledi též holiči. Do kompetence zručných lazebníků náležely i jednoduché chirurgické zákroky, pouštění krve a jiné zdravotní úkony. Nic nenasvědčuje, že by dva jmenovitě zmínění táborští lékaři získali vyšší vzdělání. Ojediněle se vyskytující „baba" dokládá, že ve městě měly svou měnící se klientelu i porodní ošetřovatelky, jejichž povolání i název přežily ze středověku až do industriálního věku.[337])

Zatímco v rozporu s prvotnými odsudky obchod a jiné málo chvályhodné činnosti terciální sféry si záhy vydobily své místo i na Táboře, vše, co souviselo s lehkovážností a zábavou, nesmělo dávat prostředky k obživě.[338]) I když trefné a jadrné přezdívky dokládají, že starým táborům zcela nechyběl smysl pro humor, stará garda revolučních kazatelů držela vnější mravopočestnost v mezích puritanismu. Proto také slovo „hluma" ve spojení s křestním jménem neznačilo povolání (tj. kejklíře), nýbrž jen přezdívku.[339]) Přece však jen překvapuje, že až

331) Současný stav bádání zachytí sborník příspěvků předložených na XIV. Settimana di studio dell'Istituto internazionale di storia economica Francesco Datini Prato v dubnu 1982 na téma dějinných počátků terciární aktivity od 12. do 18. století.

332) Souhrnné údaje viz v příloze VIII. Od konce 15. století počet hokyň se pohyboval od osmi do deseti (viz mj. Slavík, Panství, s. 49).

333) Na pozoruhodné obchodní kontakty mezi Táborem a Budějovicemi (roku 1434 dovoz lineckého textilního zboží do Tábora, 1448 dodávka masa z vyzy prostřednictvím táborského kupce do Budějovic) upozornil již Tecl, Tábor, s. 76. Řada protestů proti jímání táborských kupců a na jarmarky cestujících řemeslníků v žalobách ze 14. 7. 1442 (Rynešová, Listář II, č. 198, s. 159n, 164, srov. též č. 245, s. 226–227).

334) K zámožnosti kupců a kramářů Macek, Tábor I, s. 336.

335) K dopravním živnostem Winter, Dějiny řemesel, s. 564–565, a Nový (red.), Dějiny techniky, s. 302–303.

336) Exkurs o táborském vodním hospodářství u Thira, Staré domy I, s. 170–173. Zde také o vyhloubených cisternách, k nimž nejnověji Miloš Drda – Helena Mazurkiewiczová, Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře, AR 34, 1982, s. 47, kde i další odkazy na literaturu.

337) Srov. výše pozn. 268. Pro kontrolu uvádím zápisy vztahující se k jednotlivým lázním: I. KT 1438/188-22r; 1444/509-60r; 1445/596-71r; 1445/600-71v; 1446/875-101v; 1447/918-104v; 1449/1049-116r; 1449/1097-119v; II. 1440/308-35r; 1444/509-60r; 1445/587-70r; 1446/85-10r; 1447/918-104v; III. 1434/72-8r; 1448/990-11r; IV. 1433/55-6r. Dodávám, že David lékař koupil 1440 lázeň II za 22 kop, k níž 1445 přikoupil lázeň I za 13 kop a 40 grošů. Obě lázně pak roku 1449 prodal již za 50 kop.

338) Porušený výtah z latinského traktátu o zakázaných řemeslech a živnostech, o němž naposled Macek, Tábor I, s. 334–336, není táborského původu, jak přesvědčivě prokázal F. M. Bartoš, Nepravá památka táborská, Křesťanská revue 22, 1955, s. 280–281. I tak lze předpokládat, že nevhodnost některých povolání byla v počátečním období Tábora posuzována velmi rigorózně.

339) Bartoš hluma v zápise KT 1447/910-103v. K významu slova „hluma" mj. Svoboda, Staročeská osobní jména, s. 193.

do poloviny 15. století nikde není stop po táborských krčmách. Pivo, které se na Táboře vařilo ve značném množství, se nejspíše čepovalo jen v soukromých pivnicích.[340])

Od služeb a živností, jež saturovaly individuální potřeby měšťanů, přecházím k samostatné kategorii zaměstnanců obce, do níž se nejvíce promítly přechodné i trvalé důsledky revolučního zvratu. Platí to hned o profesionálních válečnících ve službách domácí i polní obce a později pak města. Až dosud se soudilo, že žoldnéřská služba neměla v revolučních husitských vojscích místa. Skutečně také naprostá většina „božích bojovníků" sáhla po zbrani z nutnosti sebeobrany a záchrany husitského společenství před nájezdy kruciát. Platí to i o velitelském sboru, v němž nalezli uplatnění poloprofesionální i profesionální hejtmani z řad nižší šlechty, kteří se přihlásili k programu čtyř artikulů v táborské verzi. Postupem doby se naučil zbraní vládnout kdekdo. Námezdnými žoldnéři se někteří z „božích bojovníků" stávali až od poloviny třicátých let, kdy se s nimi setkáváme na válečných polích v různých částech Evropy.[341]) Zvláštní a dosud zcela nepovšimnoutou složkou táborské domobrany byla služební organizace s kodexem povinností a práv feudálního typu, jakou známe z říše (Dienstmänner) i z Itálie (condotta). Již před únorem 1421, tedy v době, kdy v revoluční komuně probíhaly spory na život a na smrt o nové povaze táborské komunity, uzavíral Jan Roháč z Dubé prvé smlouvy se „služebníky" a jejich pomocníky. Přední z táborských hejtmanů neváhal využít dobře mu známého systému k posílení obranyschopnosti nově vznikajících opěrných bodů a posádek. Otázkou je, zda podmínkou smlouvy v tomto počátečním období byla i přísaha na kalich. Později, kdy se služební organizace rozšířila do všech táborských i sirotčích polem pracujících obcí, tomu tak již nutně nemuselo být. Po vypršení smlouvy mohli služebníci eventuálně přejít k protivné straně a nebylo na ně pohlíženo jako na zrádce. Služebníci uzavírali smlouvy i za své pomocníky včetně vlastních koní. Ve smlouvách se pamatovalo i na rodiny, jež byly chráněny v případě smrti nebo zajetí živitele. Z téměř padesáti doposud zjištěných táborských služebníků se většina natrvalo usadila ve městě. Část z nich si postupem času hledala jiné zdroje obživy, někteří však zůstali ve „službě", pokud jim síly stačily. A protože město je až do zániku své autonomie stále potřebovalo pro vlastní ochranu, služebníci vesměs získali značný majetek a vliv, který jim

340) Není vyloučeno, že se pivo čepovalo pro veřejnost i v lázních a v mlýnech, neboť někteří lazebníci a mlynáři v okolí města platili v 16. století i „pokrčemné" (Slavík, Panství, s. 50).

341) Roztroušené zprávy o táborských žoldnéřích v cizích službách v 50. a 60. letech 15. století shromáždil Tecl, Tábor, s. 79–80. Dva táborské žoldnéře ve službách města Bratislavy v letech 1439–1440 zjistil Ladislav Hosák, Účast českých žoldnéřů na bojích v Rakousích v l. 1439–1460, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie V, 1958, s. 173, č. 74.

v nejednom případě zaručoval přímé i nepřímé účastenství v samosprávě města.[342])

Na rozdíl od služebníků patřili pověžní, branní a fortnýři ke stálým a nepříliš významným zaměstnancům obce. Část měla k dispozici naturální byt na hradních věžích, nebo v místnostech nad branami a fortnami. V Knize trhové vystupují proto méně často, než by odpovídalo jejich počtu. Jim naroveň můžeme postavit další obecní zřízence, zvláště pak pěší i jízdní posly, strážce vězňů, výběrčí mýta, cel a tržních poplatků.[343])

Důsledně požadovaná i naplněná sekularizace církevního majetku měla i svou druhou stranu. Chudá táborská církev neměla z čeho žít. Duchovní a všichni ostatní, kteří přímo i nepřímo byli spjati s institucemi církevní sféry, stali se chtě nechtě zaměstnanci obce. V některých případech šlo o změny více méně formální. Platí to např. o zaměstnancích špitálu, neboť tato charitativní instituce již dříve závisela od dobré vůle měšťanů. Táborský špitál pro nemocné, přestárlé i pro osamělé válečné invalidy, pokud hned na počátku nebyl přenesen z Ústí, zcela jistě existoval již před rokem 1443 nebo 1444, kdy se mu dostalo nadace, jež rozmnožila jeho základní jmění.[344])

Z laických zřízenců, kteří dříve nalézali obživu při farním stole, musela obec vydržovat hrobníky, snad i zvoníka,[345]) školního správce a jemu podřízené oficiály a kantory. Všeho všudy šlo o několik zaměstnanců, takže nejen hřbitov, ale i škola nebyla pro město větším zatížením, zvláště když část nákladů hradili přímo měšťané prostřednictvím příspěvků, koled apod. O táborské škole v nejstarším období je známo jen nemnoho. Měla svůj vlastní dům, měla i jistou úroveň, jestliže z ní žáci, byť zpočátku ojediněle, odcházeli studovat na pražskou univerzitu. Starší představy o mimořádné táborské péči o školu a školní vzdělání dítek se zatím nepodařilo nijak potvrdit. Nic také nenasvědčuje, že by se na Táboře uvažovalo o novém systému komunální pedagogicko-vzdělavatelné soustavy. Navíc je příznačné, že ve vesnicích

342) O táborských služebnících a hejtmanech připravujeme s kolegou Teclem samostatnou studii, v níž se budeme zabývat i šlechtou na Táboře.

343) Z obecních zaměstnanců Kniha trhová uvádí jen tři posly. I zde je třeba překročit úzký rámec pramene. Ze dvou listů z dubna 1458(?), které psal choustnickému purkrabí představitel táborské obce Petr Růže, vysvítá, že táborští vybírali mýta v milovém okruhu od města. Konkrétně šlo o cestu z Miličína na Chýnov (Kalousek, AČ 14, s. 74–75, č. 1645 a–b). Z toho plyne, že výběrčí mýtného měli stanoviště i vně hradeb. O zaměstnancích městských obcí jinak podrobně Zikmund Winter, Kulturní obraz českých měst I–II, Praha 1890–1892.

344) Ke špitálu v Sezimově Ústí Šimák, České dějiny, s. 1157–1158, a Cikhart, Minulost, s. 11–12. Přenesení špitálu předpokládal Thir, Staré domy II, s. 660–661, kde též o jeho nezvyklém umístění uvnitř táborských hradeb. O lidech z Vřesců, které Jindřich Košínský s chotí Alenou darovali k záduší táborského špitálu, Ryneš ová, Listář II, s. 398, č. 460 (zmínka v listu táborských ze dne 13. dubna 1443 nebo 14. března 1444). První zápis v KT 1447/908-103v.

345) O hřbitovu, jeho původním umístění a přenesení naposled Tecl, Tábor, s. 85–86.

v přímém i nepřímém vlastnictví města po dobu táborského panství žádné nové školy nevznikly.[346])

Větší položka z obecních výdajů připadala na duchovní, kteří na Táboře měli vyhrazen zvláštní dům v blízkosti prosté modlitebny.[347]) Vedle obilí, piva, tuku, zeleniny, dřeva a všech domácích potřeb dostávali táborští kněží podle autentického svědectví Eneáše Silvia každý měsíc po šedesáti groších na nákup ryb, čerstvého masa i vína.[348]) Jaký díl z táborských výdajů celkově připadal na tuto položku, nikdy asi nebude známo. V jiných kališnických městech tyto částky činily podle okolností 2 až 9 procent z celkového rozpočtu.[349]) Z početné skupiny táborských kněží a kazatelů přežilo Lipany jen nemnoho.[350]) Nejvýznamnější z nich včetně Mikuláše Biskupce a Václava Korandy vedli duchovní správu v jiných městech táborské strany. V červnu 1443 např. Mikuláš Biskupec sídlil na Písku, Václav Koranda v Žatci, Vavřinec Němec z Reichenbachu na Landšperku, Václav Rájovec v Klatovech a konečně duchovním správcem na Táboře byl Václav Rohlík.[351]) Posledně jmenovaného nahradil před rokem 1447 jinak neznámý Tobiáš.[352]) Duchovních bylo vedle faráře vždy několik,[353]) nejvíce však na samém sklonku sledovaného období, kdy na Táboře dočasně nalezli útočiště Biskupec, Koranda, Vavřinec z Reichenbachu, polský kněz Ondřej Gałka a jistě též řada dalších. Ti všichni se pak spolu s jinými latiníky zúčastnili v létě 1451 disputace s Eneášem Silviem při jeho zpáteční cestě z benešovského sněmu.[354])

Přes značně vysoký počet dochovaných písemností chybí až dosud systematická studie o táborské městské kanceláři. Vzhledem k nadregionální roli táborských obcí v době revoluce byla kancelář místem, odkud vedly nitky nejednou i do zahraničí. Táborští kancléři byli účastníky sněmů i legací, písaři a ostatní úředníci při městské radě a kanceláři patřili svou gramotností i vlivem k vyšší městské vrstvě. Tomu odpovídala i zámožnost devíti až dosud doložených písařů z let 1432–1450. Šest z nich prokazatelně vedle sebe působilo v jednom roce, což nasvědčuje, že písemná agenda v každodenním životě města dosáhla ještě před polovinou 15. století jinde běžného, nebo dokonce vyššího stupně.[355])

Celkový počet obyvatel činných v terciární sféře byl podle odhadu překvapivě vysoký, neboť dosahoval třiceti procent všech osob v produktivním věku, které bylo možné zahrnout do systémové analýzy. Případ Tábora byl nejspíše zvláštní v tom, že vojenskou službou se v něm zabývalo více mužů, než bylo obvyklé v jiných českých městech. Nešlo přitom jen o faktor sociologické povahy, neboť zvýšená potřeba vojenské výstroje a výzbroje zčásti zpětně působila na odbytové podmínky některých řemeslných odvětví. Nejen tedy co do své početnosti, ale i co ekonomické funkce si terciální sféra středověkých měst zasluhuje zvýšené pozornosti.

Závěrečné shrnutí

Historici odedávna překračovali hranici poznání bezprostředně vymezenou prameny, neboť jinak by například ani nemohli překlenout vzdálenost mezi jednotlivými, často místně i časově od sebe vzdálenými fakty. Co bylo a je běžné v narativním dějepisectví, stalo se od počátku nežádoucím při demograficko-ekonomickém výzkumu středově-

346) Zmínky o škole v zápisech KT 1446/75r a 1448/1023-114r. Kniha trhová uvádí dva školní mistry: Ondráček byl patrně též písařem a zemřel před 13. únorem 1441, kdy se o něm mluví jako o mrtvém: KT 1436/97-11v; 1439/229-27v a 1441/413-49r. Janek Pulovic je doložen jen roku 1449, pokud není totožný s písařem a notářem Janem KT 1449/1054-116v. O nejstarším místě školy Thir, Staré domy, s. 680, k dějinám školy již Martin Kolář, Školy na Táboře, in: Sborník historických prací, s. 156–158. K dosud známému Janu Kravínovi z Tábora, který se stal pražským bakalářem artium r. 1448 (o něm F. M. Bartoš, Dva husitští mistři Janové z Tábora, JSH 3, 1930, s. 102), dodávám i Václava „de Praga alias de Thabor", který v letech 1445 až 1447 přepsal v Koleji národa českého sborník SK ČSR, V H 22. O táborských univerzitních studentech v druhé polovině 15. stol. Tecl, Tábor, s. 86–87, k ojedinělým starším školám táborského panství na Podblanicku František Šmahel, Nižší školy na Podblanicku a Vltavsku do roku 1526, SVPP 19, 1978, zvl. s. 147–149.

347) První zmínka o chrámu v KT 1438/215-26r, dále ještě KT 1447/925-105r. Pozdější archivní zprávy u Thira, Staré domy II, s. 684–691.

348) Kadlec (ed.), List Eneáše Silvia, s. 108. Formulace „každému podle počtu hlav po šedesáti groších" zdá se nasvědčovat, že bylo pamatováno i na rodinné příslušníky. O ženatých táborských kněžích Rudolf Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, s. 215, pozn. 8, polemicky k tomu F. M. Bartoš, Na okraj Urbánkových „Lipan". JSH, 1934, s. 123. Právě tak ovšem mohlo jít o rodiče nebo sourozence, jak tomu bylo i v případě sestry kněze Štěpánka, o němž níže v pozn. 353. Dům kněží zmíněn v zápisech KT 1447/965-108v, 1448/971-109r a 1449/1095-119v. V zápise KT 1447/905-103v Cikhart, Topografie, s. 30, čte dům „děveček", zřejmě ve smyslu panen, tj. neprovdaných žen a vdov oddávajících se náboženskému životu. Paleograficky však toto čtení není zcela nesporné.

349) O kněžských důchodech Zikmund Winter, Život církevní v Čechách II, Praha 1896, s. 530. Přihlížel jsem též k údajům u Bělohlávka, Kniha počtů, s. 77, 90, 94–95, 100 a 105. Vydání na kostel v Lounech třeba vypočítat podle Knihy počtů, ed. Vaniš, Distributa anni 1450, s. 233n. Lounští v letech 1450–1451 platili kněžím 40 grošů týdně, což při přepočtu na celý rok činilo 4,06 % celkových výdajů města. O stravném jeptiškám Vaniš, Hospodaření, s. 53–54.

350) Seznam 52 kněží z počátečního období Tábora sestavil Macek, Tábor II, s. 45–46.

351) Srov. Zdeněk Nejedlý, Prameny k synodám strany pražské a táborské v letech 1441–1444, Praha 1900, s. 18. Nejedlý, s. 40, pozn. 2, soudil, že Rohlík byl totožný s Markoltem ze Zbraslavic. Soudit na přezdívku není však na místě, neboť Rohlíkovo křestní jméno bylo Václav.

352) Srov. Urbánek, České dějiny III/3, s. 992.

353) Rukopis O SLČ uvádí na Táboře ženatého kněze Viléma (František Palacký, ed., Staří letopisové čeští od roku 1378 do roku 1527, Praha 1829, s. 479). Kniha trhová navíc uvádí kněze Štěpánka a jeho sestru Katruši: KT 1441/402-47r a 1446/619-73v.

354) Srov. Kadlec, List Eneáše Silvia, s. 136, a F. M. Bartoš, Konec kněží táborských, ThPř KR 21, 1954, s. 134–141; k toáborskému pobytu Gałkově F. M. Bartoš, Dílo a osud polského husity Ondřeje Gałky, Slavia 37, 1967, s. 73.

355) K zámožnosti písařů předběžně srov. Macek, Tábor I, s. 421 a 434–435. Podrobně se budu zabývat městskou kanceláří v samostatné studii.

kých měst. Snad právě proto, že medievisté měli v této studijní oblasti ojedinělou možnost pracovat statistickými, zdánlivě exaktními metodami, udržoval se tu nejdéle ryze pozitivistický přístup k faktům. Ve skutečnosti však šlo pouze o exaktnost propočtu, nikoli o exaktnost dějinné rekonstrukce. Ta zůstávala nutně parciální, neboť sama vycházela z neúplných zdrojů. Počínající kritika dat hromadné povahy již objevila řadu nesrovnalostí ve výpovědi příslušného okruhu pramenů a pokusila se je uvést na pravou míru. Jelikož v případě husitského Tábora dochované prameny nedávaly přímou odpověď na většinu základních otázek, bylo třeba postoupit ještě dále, a to od hypotetických rektifikací k hypotetické rekonstrukci. Jen tak totiž bylo možné zapojit do pracovního postupu kontrolní systém vztahové analýzy. Důsledné odlišení d o l o ž e n é h o od p ř e d p o k l á d a n é h o umožňuje získané údaje dále verifikovat, rektifikovat i odmítnout, a to nezávisle na výše předložených koncepčních závěrech. S tím je třeba počítat, neboť poznání objektivní dějinné reality se neuzavírá k jednomu datu.[356])

Stručnou rekapitulací dosažených výsledků započnu prapočátky Tábora. Z mýtického oparu se postupně vynořují reálné obrysy dávných dějů, jimž větší střízlivost výkladu nijak neubírá na heroičnosti a dějinném významu. Nové poznatky předně korigují představy o živelné, revolučnímu varu odpovídající zástavbě táborské ostrožny. V prvé etapě od konce února do konce března 1420 šlo o uvážené přenesení města se všemi potřebnými institucemi. Areál sídliště byl vyměřen, objekty komunální povahy dostaly od počátku své místo. Gotické hloubkové parcely kolem náměstí a hlavních městských tepen dokládají, že ústečtí husité nezanedbali běžné urbanistické nároky vrcholného středověku. Zpráva o založení revoluční obce přilákala na h o r u Tábor stovky a tisíce radikálních kališníků z blízkého i vzdáleného okolí. Teprve nyní nastal závažný problém s nedostatkem místa, neboť bylo třeba využít každé volné plochy. Pozůstatkem této druhé vlny bylo množství malých parcel se zástavbou domkářského charakteru ve výplních odstředivě od náměstí ke hradbám a opačně.

Komplexní vyhodnocení zápisů táborské Knihy trhové z let 1432 až 1450 umožnilo zjistit m i n i m á l n ě možné, přitom však verifikovatelné údaje pro následnou hypotetickou rekonstrukci základních parametrů města: v uvedeném období bylo uvnitř táborských hradeb minimálně na 600 domů a městišť vesměs určených pro jednu domácnost. Dva metodicky na sobě nezávislé postupy dospěly k téměř shod-

[356]) Považuji za nutné zdůraznit, že průnik za hranici danou přímou výpovědí pramenů je běžný již celá desetiletí v ikonologii a že potřeba rekonstrukce zmizelých částí nálezů sílí v poslední době i v archeologii. K prvému viz Erwin P a n o f s k y, Význam ve výtvarném umění, Praha 1981, a připojenou zde bibliografii na s. 354–360, k druhému okruhu zejména srov. studie Slavomila V e n c l a, Nádoby z látek živočišného původu, AR 31, 1979, s. 530–570, a K poznání méně nápadných artefaktů, AR 32, 1980, s. 521–536. Z naznačeného hlediska je více než pozoruhodná studie Ivana H l a v á č k a, Zum Urkunden- und Geschäftsgut der Pfarreien und ihrer Pfarrherren im vorhussitischen Böhmen, in Münchener Historische Studien, Abt. Geschichtl. Hilfswissenschaften, Bd. 15, Kallmünz 1976, s. 242–255.

ném odhadu velikosti města. S přibližně třemi tisíci se husitský Tábor během prvých dvou tří desetiletí své existence přiřadil ke středně velkým královským městům.

Systematický rozpis všech údajů nejstarší Knihy trhové umožnil také postihnout početnost jednotlivých mužských a ženských jmen i kvantitativní relace součástí vícečlenných pojmenování. Třebaže křestní jména uvedlo jen 81,6 % mužů a 65,2 % žen, šlo již o nejběžnější a současně určující komponentu osobních jmen. Co do četnosti byly druhou nejčastější složkou mužských jmen přezdívky a příjmení, zatímco u žen převládalo nepřímé pojmenování pomocí manžela. Celkově vyšlo najevo, že jednočlenné pojmenování ve městě velikosti husitského Tábora již nepostačovalo. Nejvíce starých táborů, kteří při zápisu do Knihy trhové udali i své původní bydliště nebo rodiště, pocházelo ze spádového území zaniklého Sezimova Ústí. Zbývající usedlíci přicházeli na Hradiště hory Tábor většinou z území ohraničeného na západě Vltavou, na severu Sázavou a na jihovýchově zhruba linií zemské hranice. Ostatní oblasti Čech a Moravy byly s výjimkou Prahy, Klatov a Berouna zastoupeny jen jednotlivci.

Rozbor cen nemovitostí pomohl zase stanovit převládající kategorie domů i polností. Zcela jednoznačně přitom vystoupily na povrch skryté formy lichvy, jež byly průvodním jevem značné zadluženosti. Pomineme-li objekty zhodnocené stavebními a jinými úpravami, nepodařilo se stoupání cen domů prokazatelně doložit. Cena městišť naopak po roce 1434 prudce poklesla, neboť porážka polních vojsk u Lipan uzavřela etapu překotného růstu města. Nižší ceny městišť usnadnily scelování parcel a přestavbu prvotních méně hodnotných domů.

Hustá zástavba, mohutný fortifikační systém i svažité údolí ostrožny silně omezovaly možnosti zemědělské prvovýroby. Ačkoli přidružená rostlinná a živočišná výroba byla po dlouhá léta válečného stavu nezbytnou vedlejší činností většiny obyvatel města (ke každému druhému domu příslušela zahrada nebo pozemek vně hradeb), skutečných zemědělců na Táboře téměř nebylo. Těžiště rostlinné i živočišné výroby pro městský trh bylo jednak v předměstských dvorech, jednak, a to především, ve vsích táborského hospodářského regionu. Vše nasvědčuje, že již ve čtyřicátých letech 15. století byl hospodářský region nového královského města natolik konsolidován, že prostřednictvím dvou týdenních trhů mohl plně zajistit obživu obyvatel uvnitř hradeb. Dědičnou i zápisnou držbou dvou až tří městeček, 49 vesnic a dalších statků o celkové rozloze 550 lánů a přibližně se šesti sty poddanými řadilo se táborské zboží ke šlechtickým panstvím střední velikosti. Revolucí získané pozemkové statky tvořily asi tři pětiny panství, jež patřilo Táboru krátce před konfiskacemi roku 1547.

Pomocí systémové analýzy se podařilo odhadnout počet osob činných v řemeslné výrobě na 600 osob, což je dvojnásobek počtu řemeslníků vystupujících v Knize trhové. Co do počtu specializovaných odvětví se Tábor již před polovinou 15. století připojil k řemeslnickým městům s rozvinutou výrobní základnou, zčásti již pracující pro vzdálenější trhy (soukenictví a nožířství). Přibližnou představu bylo si možné

posléze vytvořit i o dopravě, obchodu, službách a jiných oblastech terciární sféry. Nad očekávání jednoznačně se přitom ukázalo, že bez poměrně širokých a všestranných služeb se nemohlo obejít ani revoluční sídliště husitského Tábora.

Nejen počátky revoluční obce hory Tábor, ale i zrození města a upevnění autonomní městské republiky nebyly prosty dějinného patosu. Prvá etapa přinesla utopickou vizi, druhá reálný čin.

Příloha I

KOMPOZICE OSOBNICH JMEN TÁBORSKÝCH MUŽŮ A ŽEN 1432–1450

křjm. – křestní jméno, příj. – příjmení, přez. – přezdívka, nepř. – nepřímé pojmenování

A. Jednočlenná

	muži	ženy
1. křjm.	82	12
2. příj.	51	8
3. přez.	51	2
4. povolání	8	1
5. rodiště	9	–
7. nepř. pomocí manžela	–	43
7. nepř. pomocí bratra či sestry	–	4
8. nepř. pomocí vlastního dítěte	–	1
9. nepř. pomocí zetě	–	1
celkem	201	72

B. Dvoučlenná

	muži	ženy
1. křjm. + příj.	142	39
křjm. + přez.	89	2
křjm. + rodiště, místo původu	179	9
křjm. + bydliště v místě	17	6
křjm. + povolání	180	4
křjm. + nepř. pomocí manželky/manžela	13	51
křjm. + nepř. pomocí dětí	9	9
křjm. + nepř. pomocí rodičů	63	7
křjm. + nepř. pomocí tchánů, tchyň, zeťů, snach	26	7
křjm. + nepř. pomocí sourozenců a jiných příbuzných	29	9
celkem	747	143

	muži	ženy
2. příj. + přez.	8	–
příj. + rodiště, místo původu	12	–
příj. + bydliště v místě	1	1
příj. + povolání	41	2
příj. + nepř. pomocí manželky/manžela	1	16
příj. + nepř. pomocí dětí	4	4
příj. + nepř. pomocí rodičů	4	–
příj. + nepř. pomocí tchánů, tchyň, zeťů a snach	7	4
příj. + nepř. pomocí sourozenců a jiných příbuzných	2	1
celkem	80	28

	muži	ženy
3. přez. + rodiště, místo původu	3	–
přez. + bydliště v místě	2	–
přez. + povolání	9	–
přez. + nepř. pomocí manželky/manžela	1	2
přez. + pomocí dětí	1	–
přez. + nepř. pomocí tchánů, tchyň, zeťů a snach	3	–
přez. + nepř. pomocí sourozenců a jiných příbuzných	1	–
celkem	20	2
4. povolání + rodiště, místo původu	2	–
povolání + nepř. pomocí manželky/manžela	1	4
celkem	3	4
5. nepř. pomocí manžela + rodiště, místo původu	–	1
nepř. pomocí manžela + děti	–	1
nepř. pomocí manžela + zeťů a snach	–	1
celkem	–	3

C. Trojčlenná

	muži	ženy
1. křjm. + příj. + přez.	5	–
křjm. + příj. + rodiště, místo původu	18	4
křjm. + příj. + povolání	27	1
křjm. + příj. + nepř. pomocí manželky/manžela	2	9
křjm. + příj. + nepř. pomocí dětí	1	1
křjm. + příj. + nepř. pomocí rodičů	7	–
křjm. + příj. + nepř. pomocí zeťů a snach	–	1
křjm. + příj. + nepř. pomocí sourozenců a jiných	1	–
celkem	61	16
2. křjm. + přez. + rodiště, místo původu	8	–
křjm. + přez. + povolání	20	–
křjm. + přez. + nepř. pomocí manželky	1	–
křjm. + přez. + nepř. pomocí dětí	–	1
křjm. + přez. + nepř. pomocí tchánů a zeťů	1	–
křjm. + přez. + nepř. pomocí sourozenců	2	–
celkem	32	1
3. křjm. + rodiště + bydliště v místě	1	–
křjm. + rodiště + nepř. pomocí manželky/manžela	1	5
křjm. + rodiště + nepř. pomocí dětí	–	3
křjm. + rodiště + nepř. pomocí rodičů	5	–
křjm. + rodiště + nepř. pomocí tchánů a zeťů	1	–
křjm. + rodiště + nepř. pomocí sourozenců	1	–
celkem	9	8
4. křjm. + povolání + rodiště, místo původu	31	1
křjm. + povolání + bydliště v místě	5	–
křjm. + povolání + nepř. pomocí manželky/manžela	5	3
křjm. + povolání + nepř. pomocí rodičů	3	–
křjm. + povolání + nepř. pomocí tchánů a zeťů	9	–
křjm. + povolání + nepř. pomocí sourozenců	5	–
celkem	58	4

	muži	ženy
5. křjm. + nepř. pomocí manželky + tchána	1	–
6. příj. + povolání + rodiště, místo původu	1	–
příj. + povolání + nepř. pomocí manželky	1	–
příj. + povolání + nepř. pomocí dětí	–	–
celkem	2	1

D. Čtyřčlenná

1. křjm. + příj. + přez. + povolání	1	–
2. křjm. + příj. + bydliště + nepř. pomocí sourozenců	3	–
3. křjm. + příj. + povolání + rodiště, místo původu	1	–
4. křjm. + příj. + povolání + bydliště v místě	1	–
5. křjm. + povolání + rodiště + nepř. pomocí manželky	1	–
celkem	7	–

Příloha II

VÝSKYT A POČETNOST MUŽSKÝCH KŘESTNÍCH JMEN NA TÁBOŘE 1432–1450

Adas(?) 1 – **Aleš** 2 – **Ambrož** 4 – **Antoš** 1 – **Augustin** 3 – **Augustinek** 2
Bárta 3 – **Bartoň** 4 – **Bartoněk** 1 – **Bartoš** 2 – **Bartošek** 3 – **Beneš** 8 – **Bich(?)** 1 – **Blažek** 11 – **Bohuněk** 1 – **Bohuslav** 1 – **Bohuš** 4 – **Bohušek** 1 – **Bošek** 1 – **Budek** 1 – **Bušek** 2 – **Buzek** 1
Ctibor 1
Daněk 3 – **Daniel** 1 – **David** 1 – **Diviš** 2 – **Dobeš** 2 – **Dobešík** 1 – **Domin** 3 – **Duchoň** 2
Eliáš 2 – **Erazim** 1
Filip 2 – **Fricek** 1
Goliáš 1
Hánek 3 – **Hanuš** 5 – **Hašek** 4 – **Havel/ík** 7 – **Heřman** 2 – **Hronek** 2
Chval 1
Jakeš 1 – **Jakub** 36 – **Jakúbek** 2 – **Jan** 108 – **Janek** 71 – **Jech** 1 – **Jeremiáš** 1 – **Ješek** 4 – **Jindra** 3 – **Jindřich** 1 – **Jíra** 12 – **Jiřík** 1 – **Joha** 3 – **Johann** 1 – **Jonáš** 1 – **Juda** 1
Kašpar 1 – **Kuba** 3 – **Kubík** 5
Linhart 8 – **Longin** 1
Máca 1 – **Macek** 1 – **Mácha** 2 – **Machek** 1 – **Marek** 2 – **Mareš** 12 – **Maršík** 1 – **Martin** 48 – **Martínek** 3 – **Marušek** 1 – **Mařík** 6 – **Máša** 1 – **Mašek** 6 – **Matěj** 47 – **Matějek/ka** 4 – **Mates** 1 – **Matúš** 1 – **Maxa** 1 – **Menhart** 1 – **Michal** 11 – **Mika** 9 – **Mikeš** 15 – **Mikuláš** 58 – **Mikulášek** 1
Niklas 2 – **Nikl** 1
Olbram 1 – **Oldřich** 1 – **Ondra** 2 – **Ondrák** 1 – **Ondráš** 1 – **Ondrášek** 22 – **Ondřej** 4 – **Oneš** 3
Pavel 13 – **Pavlík** 4 – **Pech** 3 – **Pecha** 10 – **Peša** 1 – **Pešek** 1 – **Pešík** 1 – **Petr** 58 – **Petřec** 1 – **Petřík** 16 – **Prokop** 16 – **Prokop** 12 – **Prokůpek** 1 – **Přibík** 2 – **Pucek** 1
Radek 2 – **Regimin** 1 – **Rema** 1 – **Ryneš** 1
Řehoř 2
Slavec 1 – **Slávek** 1 – **Smil** 2 – **Sudek** 1 – **Svašek** 1
Šíma 2 – **Šimek** 7 – **Šimon** 11 – **Šimonek** 1 – **Štěpán** 1 – **Štěpánek** 3
Tobiáš 6 – **Tóma** 9 – **Toman** 1 – **Tománek** 1 – **Tomáš** 3 – **Tomášek** 2 – **Tomek** 2
Vacek 2 – **Václav** 15 – **Vácha** 13 – **Valentin** 1 – **Vaněk** 44 – **Vávra** 9 – **Vavřinec** 10 – **Velik** 3 – **Velislav** 1 – **Vilém** 1 – **Vincek** 1 – **Vít** 5 – **Víteček** 1 – **Vítek** 14 – **Vojslav** 1
Zbyněk 1 – **Ziga/ka** 4 – **Zikmund** 7 – **Zich** 1

Příloha III

VÝSKYT A POČETNOST ŽENSKÝCH KŘESTNÍCH JMEN NA TÁBOŘE 1432–1450

Alena 1 – **Alžběta** 6 – **Anežka** 3 – **Ančka/Anička** 3 – **Anka** 8 – **Anna** 14
Barbora 2 – **Běta/Bětka** 7
Dobra 3 – **Dóra** 9 – **Dorota** 10
Eliška 6 – **Evka** 3 – **Eva** 1
Jana 2 – **Janka** 1
Kateřina 9 – **Katruše** 1 – **Káče** 3 – **Káča** 12 – **Kačka** 7
Lída 1 – **Lidka** 4
Machna 6 – **Majka** 1 – **Máňa** 8 – **Manda** 1 – **Mára** 1 – **Mareta** 3 – **Margareta** 2 – **Margetka** 1 – **Margléta** 1 – **Margréta** 2 – **Markléta** 6 – **Markéta** 8 – **Marta** 3 – **Maruše** 1 – **Maruška** 1 – **Máří** 2 – **Mařka** 2
Nieta 2
Petra 3 – **Petruška** 1 – **Přibka** 1
Svatomíra 1 – **Svata** 1
Uršula 1
Vaňka 2 – **Vavřína** 1 – **Velka** 2
Zdena 1 – **Zdeňka** 2 – **Zuzana** 1

Příloha IV

PŘÍJMENÍ, PŘÍZVISKA A PŘEZDÍVKY TÁBORSKÝCH MUŽŮ 1432–1450

Abeceda, Anderle
Baroch, Bayerle, Bednařík, Bedrecký, Bechyňský, Bělec, Beptavý, Ber, Beran, Bezděcký, Bezvěrduňka, Biceps, Bílý, Bláha, Blaník/čka, Bláznice, Bočan, Bodlák, Boreš, Borovec, Bosák, Božek, Brada, Bradatý, Branibůrek/Bramborg, Branný, Brdař, Brkeš, Brlóžek, Bronec, Brus, Bublavý, Bůh, Budek, Burák, Buřič
Carda, Crlík, Cnoch, Colda
Čabelický/elský, Čapek, Čech, Čejka, Č(e)rnoch, Č(e)rnošek, Č(e)rný, **Č(e)rňovský**, Čeřen, **Č(e)rt**, **Č(e)rvenka**, Čipera
Dačický, Dielveřek(?), Dírenský, Dobr(e)k, Dobruš/ka, Domáše, Domek, Drha, Drozd, Drštka, Drynek, Dříteňský, Dub, Dúbek, Duch, Ducháček, Duchek, Dúpovec, Dušek, Dušička, Dobronička, Dveřeosral
Farář, Fiala, Formánek, Fortel, Friberg, Friml
Hadrava, Hála, Halda/an, Haléř, Haluzna, Hána, Hanka, Háv, Havlíček, Havránek, Hečas, Hetvík, Hlad, Hlasivo, Hlavsa, Hlinický, Hlíza, Hoch, Holík, Holub, Holús, Holý, Homolka, Hora, Horovec, Hořelka, Houba, Hoštka, Hovno, Hovorka, Hrabovský, Hrradecký, Hrádek, Hrdoň/ka, Hrneček, Hromada, Hrstka, Hruška, Hříhák, Hřívo, Hubatý, Hubka, Hudec, Hudek, Huděj, Hurt, Hurych, Hus/a, Húska, Huspeka, Hustoles, Hýlovec
Chabrovec, Charvát, Cholík, Chotčina, Chrast, Chrbonínský, Chromý, Chrt, Chrústek, Chúsník
Jalovec, Janák, Janota, Jelkovic, Jenišek, Jezdec, Jícha, Jílek, Jirda, Jiříček, Jiskra, Jizba
Kabát, Kabúrek, Kácl, Kačice, Kadeřávek, Kalús, Kameníčka, Kamna, Kanček/eček, Kapr, Kapún, Karfík, Karmačka, Karták, Kazek, Kazimas, Klecavý, Klíma, Kmoch, Koblich, Koblúček, Kočvara, Kokoška, Kometa, Koniáš, Koniberka(?), Kopštýn, Koruna, Kórka, Košický, Kota, Kováče, Kovanda, Koza, Kozdrda, Kozel, Koženka, Kožíšek, Krabáč, Král, Kratošický, Kravín, Krch, Krně, Kršňák, Křeček, Křivsúd, Kříž, Křížek, Kubala, Kubánik, Kubec, Kubka, Kučka, Kulda, Kunáš, Kundratický, Kuneš, Kuňka, Kuřátko, Květoň, Kyselice/čka, Kytlice
Lale, Lanspier, Lapka, Lauda, Laurin, Laurinek, Léto, Lidera, Lichvička, List, Litochleb, Litvín, Lochovský, Lomnický, Lovárek, Lovčí, Lusk, Lysý

Machač, Macháček, Machile, Makoluska, Makovec, Malšický, Malohradecký, Malomocný, Malý, Maněra, Maník, Máslo, Masojídek, Maxim, Medek, Mažický, Mertl, Mertlík, Michalec, Mikalík, Minařík, Mizera, Mládě, Mlíčko, Mlýnek, Měšický, Meziříčský, Milevský, Mizera, Mlýnský, Močka, Modlíkovec, Moravský, Motyčka, Možíš, Mudroň, Mulač, Muška, Mykáček, Myslík, Mýtský
Nábožný, Naděnka, Navara, Nedolil, Nedoroště, Němec, Neužil, Noha, Nos, Nosek, Novák
Obeček, Očko, Ohrziewo (Polák), Oparský, Opat, Orebský, Oslík, Otan, Otepka, Otický
Padalík, Padeřovský, Palsa, Panárek, Pankar, Panocha, Panoška, Partl, Pastorek, Patoček, Pátý, Pauper, Páv, Pazdera, Pazuch, Pechan, Pěkník, Penízek, Pěnička, Perdistský, Pertolt, Pětec, Piknosý, Pikus, Pinta, Písařík, Plačtivý, Plebán, Plzáček, Počátecký, Podobný, Polák, Popel, Prasák, Pražák, Pražský, Prchlice, Prkoš, Provoda, Prus, Příbec, Pšeníčka, Ptáčník, Pula, Pulak, Purkráb, Pytlík, Pucek
Racek, Rada, Radkovec, Radosta, Radvan, Rampach, Randa, Rataj, Rod, Rohlík, Rohovec, Rozpuka, Rožmberský, Rúčka, Růže, Růžek, Ryba, Rychtář, Rynšík, Ryška, Rytíř slaměný
Řeřáb, Řešetko, Říha
Sad, Sádlo, Saleš, Sěrek, Sestřenec, Simonas, Sítka, Skákalík, Skála, Skandál, Skanoch, Skantin, Skopec, Skořepka, Skřeček, Skříňka, Slavík, Slapský, Slepý, Slovák, Sluka, Směch, Smetana, Smola, Smoník, Smyslovský, Sobětický, Sokol, Sopúšek, Sova, Srala/loš, Srb, Srlín, Stach, Starovožický, Starý, Stojánek, Strach, Strýček, Studený, Summa, Súša, Svatoň, Svík, Svinský, Sýkora, Syrůček
Šafránek, Šajvl, Šebek, Šejblík, Šelmberský, Šerl, Šešele, Šibálek, Šilený, Šilhan, Šimša, Škaredka, Škoda, Škrach, Škúbele, Škvára, Šmíd, Špaček, Šteflík, Štěpný, Štěrba, Švamberk
Tábor, Táborský, Taťka, Teska, Těžký, Tichý, Tkanička, Tlustý, Tošna, Toták, Travenec, Trlíšek, Trnovanský, Trpěnec, Trtík, Trzík, Trubáček, Třemšín, Třeskavec, Třeštil, Třikrátzlý, Třískal, Tuch, Tuleha, Tumernich, Tůmovic, Tvaroh
Ústský, Útrata, Uxunský
Valášek, Válek, Valkún, Valta, Vanta, Vatie, Veliký, Vensrát, Veselský, Vévoda, Vichr, Vlasník, Vlk, Vnúček, Vodoleje, z Vody, Volkéř, Voves, Vožický, Vrabec, Vrána, Vrbata, Všechovec, Vydra, Vyduna, Vykučka, Vyžlík
Witkowsky
Zahrádka, Záchodský, Zajcha, Zajíček, Záleštík, Zetec, Zetek, Zítek, Zlý, Zub, Zvehňovský
Žák, Žalud, Železčský, Železný, Žid, Žílavý, Žito, Žižka

Příloha V

PŘÍJMENÍ, PŘÍZVISKA A PŘEZDÍVKY TÁBORSKÝCH ŽEN – 1432–1450

Augustinová
Balková, Benešová, Bičíková, Borovcová, Buráková
Ctiborová
Č(e)rná, Č(e)rvená
Dědková, Dřímotová
Filipová, Frambergéřová
Haluznová, Havlová, Haymanová, Hečasová, Hořelková, Hrstková
Chabrovcová
Jakubová
Kabátová, Kačicová, Karmačková, Kasalička, Kavecká, Kazková, Klobúčniková, Kočičková, Kolková, Kopníková, Kostelecká, Kubátová, Kubcová, Kurákovská, Kutnéřová
Ledecká, Litochlebová, Longínová, Loukotníková, Lysanová
Makovcová, Marušková, Mašková, Matějková, Michalcová, Michnová, Miková, Mlýnková, Moravcová
Nedolilová, Němcová
Oddénková, Onšilina, Ozanka

Parnová, Pertoldová, Petlánová, Petrová, Petříková, Piknová, Podobná
Radová, Radostová, Radvanka/ová, Raňková, Romanová, Rúčková, Rusová, Rybková, Rychtaříková, Rynšová
Skřečková, Skřichová, Slámová, Sudková, Sudlicová, Svatoňová, Svéhlavá, Sviková
Šafránková, Šajvlová, Šebková, Šestáková, Šibalková, Šimonková, Šímová, Šmídová, Štencová, Švehlová
Telátková, Trýzňová, Tůmová
Ústecká
Váchová, Vaňková, Vávrová, Vdolková, Víchová, Vítková, Vlčková, Vojtová, Vrabcová
Zahrádková, Zajíčková, Zasekulová, Zeměnínová, Zubová

Příloha VI

PŮVOD A BYDLIŠTĚ OSOB ZAZNAMENANÝCH V KNIZE TRHOVÉ 1432–1450

Lokality čísluji průběžně, pořadové číslo v závorce značí, že žádná z osob příslušné obce prokazatelně nebydlela na Táboře. Lokality označené * nejsou uvedeny v Seznamu vesnic a měst, vyskytujících se ve jménech táborských měšťanů v letech 1432–1450 a označujících jejich původ v díle J. Macka, Tábor I, příloha č. II, s. 403–409. Při lokalizaci vesnic jsem přihlížel k výsledkům staršího i novějšího regionálního studia (srov. zvl. R. Cikhart, Okolí města, s. 46–59, a JSH 22, 1953, s. 32–33). Za pomoc v některých sporných případech vděčím kolegům dr. R. Krajícovi a R. Teciovi. U okresních měst okres neuvádím, konvenční zkratky značí: k. ú. – katastrální území, o. – obec, okr. – okres, ZSO – zaniklá středověká osada. Prvé číslo za dvojtečkou udává celkový počet osob pocházejících z příslušného místa, druhé pak jen usedlíky na Táboře. Z jmenovitého seznamu jsem vypustil osoby uvedené již u Macka, Tábor I, s. 403–409.

1. BECHYNĚ (okr. Tábor) : 2/2
2.* BERNARTICE (okr. Písek) : 1/1
   Jan Malohradský z Bernartic 1443/792-94r
3. BEROUN : 3/3
4.* BEZDĚKOV (o. Nadějkov, okr. Písek) : 1/1
   Bezděcký 1442/410-48v
5.* BOROVÁNY (okr. Písek) : 1/1
   Anka z Borovan 1435/83-9v
6. BOŽETICE (okr. Písek) : 2/1
7.* BRANDENBURG (? NDR) : 1/1
   Ambrož Bramburg 1446/629-75r; 1448/1022-114r; 1449/1038-115r
8. BUDĚJOVICE ČESKÉ : 1/1
9.* BUKOVÁ (o. Řemíčov, okr. Tábor) : 1/1
   Litvín z Bukové 1439/724-86v
10. BYSTŘICE NOVÁ (okr. Jindřichův Hradec) : 1/1
11. ČÁBEL (ZSO k. ú. Měšice, o. Tábor) : 2/2
12. ČEKANICE (o. Tábor) : 12/5
   Holý z Čekanic 1449/1049-116r
   Mikeš Šilhan z Čekanic 1448/1007-112v
   Jakub, otec Mikeše Šilhana 1443/461-57r
13. ČELKOVICE (o. Tábor) : 3/2
14. ČERNOVICE (okr. Pelhřimov) : 3/3
   Teska a jeho žena Markéta z Černovic 1437/684-82v; 1442/423-50v
15. DAČICE (okr. Jindřichův Hradec) : 1/1
   Matěj (ne Martin) Dačický 1447/911-104r; 1445/596-71r
16. DÍRNÁ (okr. Tábor) : 1/1
(17.) DOMAMYŠL (okr. Tábor) : 1/0
18.* DOUBRAVA (ZSO u Bítova, k. ú. Radenín, okr. Tábor) : 3/1
   Šimon, Václav a Vlk z Doubravy 1435/86-10r
19. DRAHOV (okr. Tábor) : 1/1
20. DRAŽICE (okr. Tábor) : 2/1

21. DRAŽIČKY (okr. Tábor) : 2/1
(22.)* DRHOVIČKY (ZSO k. ú. Drhovice, okr. Tábor) : 1/0
(23.) DRHOVICE (o. Dražice, okr. Tábor) : 5/0
Matěj Tuch 1432/636-76r
Pecha z Velkého Drhovce 1445/831-98r
Matěj syn Mikuláše Marjánka z Malého Drhovce 1445/831-98r
24. DŘÍTEŇ (okr. České Budějovice) : 2/2
Hašek z Dříteně 1449/1037-114v
25. DUB (o. Ratibořské Hory, okr. Tábor) : 1/1
26. HLASIVO (okr. Tábor) : 3/2
Jan Hlasivo 1441/375-43v
27.* HLAVŇOV (o. Budislav, okr. Tábor) : 1/1
dům Hlavňovský 1434/61-7r
28. HLINICE (okr. Tábor) : 4/2
Přibík z Hlinice 1437/178-20r
Jan Černoch z Hlinice 1435/669-80v
29. HRADEC JINDŘICHŮV : 6/4
Pecha z Hradce Jindřichova 1445/583-69v
30. HRADIŠTĚ (později Tábor) : 3/3
Káče z Hradiště 1435/86-10r
31.* HROZNĚJOVICE (o. Kostelec okr. České Budějovice) : 1/1
Šimon z Hroznějovic 1439/717-89v
32.* HÝLOV (= Hejlov, o. Svrabov, okr. Tábor) : 2/2
Petr Hýlovec 1438/188-22r
Vichr z Hýlova 1434/79-9r
33.* CHABROVICE (okr. Tábor) : 1/1
Jan Chabrovec 1435/90-11r
34.* CHELČICE (okr. Strakonice) : 1/1
Jan z Chelčic 1442/766-91r
35.* CHOUSTNÍK (okr. Tábor) : 1/1
Jan Chúsník 1449/1046-115v
36. CHOTČINY (o. Dolní Hořice, okr. Tábor) : 2/2
Jan Chočina 1435/661-79r
37. CHOTĚMICE (okr. Tábor) : 2/1
Jan z Chotěmic 1444/810-96r
38.* CHOTOVINY (okr. Tábor) : 1/1
Jíra z Chotovin 1445/607-72v
39. CHRBONÍN (okr. Tábor) : 1/1
40. CHÝNOV (okr. Tábor) : 2/1
41. JEDLANY (okr. Tábor) : 1/1
(42.) JISTEBNICE (okr. Tábor) : 4/0
Jan Lale a Margreta, Hrnečkova dcera, manželka jeho z Jistebnice 1445/834-98v
43.* KAMBERG (= ZLATÉ HORY, okr. Benešov) : 1/1
Vaněk z Comberka (?) 1438/186-22r
44.* KARŠTEJN (ZSO k. ú. Kardašova Řečice, okr. J. Hradec) : 1/1
Jan Karštajn 1445/566-67r
45. KLATOVY : 5/5
46. KLOKOTY (o. Tábor) : 3/2
Vozka z Kokot 1438/713-85r (srov. Cikhart, Okolí města, s. 51)
Martin na Zadku z Klokot 1439/717-85v
47. KOLENCE (o. Novosedly nad Nežárkou, okr. J. Hradec) : 1/1
48.* KOPREČÍ (?) : 1/1
Jan kovář z Koprečí 1441/359-41v
49. KOŠICE (okr. Tábor) : 1/1
Mikeš (ne Machek) Košický 1436/124-14r
50.* KOZÍ (ZSO k. ú. Túrovec, okr. Tábor) : 1/1
Koz(s)ká 1438/219-26v
51.* KOŽICHOVICE (okr. Třebíč) : 1/1
Jan z Kožichovic 1435/84-10r

52. KRÁTOŠICE (okr. Tábor) : 6/5
Mareš z Kratošic 1446/632-75v
Martin Kratošický 1439/717-85v
Matěj z Kratošic 1441/374-43v
Pavlík, syn Mikeše a bratry Miky Kratošického 1436/121-14r
53. KRAVÍN (ZSO k. ú. Túrovec, okr. Tábor) : 5/5
Jíra z Kravína 1447/946-107r
Pavel z Kravína, žena Anna 1445/833-98v
Petr z Kravína 1447/945,946-107r
Václav Macholusk z Kravína 1447/945,946-107r
54. KRCHLEBY (okr. Benešov) : 1/1
(55.)* KRTOV (okr. Tábor) : 2/0
Drozd a Oneš z Krtova 1439/723-86r
56.* KUNDRATICE (o. Sviny, okr. Tábor) : 1/1
Kundratický 1435/85-10r
57. KURÁKOV (= Korákov, dvůr u Žimutic, okr. České Budějovice) : 2/2
58. KVĚTUŠ (o. Nosetín, okr. Písek) : 1/1
59. LEDEČ (okr. Havlíčkův Brod) : 1/1
60. LHOTA (okr. Tábor) : 2/1
(61.) LHOTA DLOUHÁ (okr. Tábor) : 1/0
62. LHOTA HLÁSNÁ (o. Záblatí, okr. Prachatice) : 1/1
(63.)* LHOTA PALDÍKOVA (= Jeníčkova, okr. Tábor) : 1/0
Chval ze Lhoty Paldíkovy 1435/669-80v
64. LHOTA STOKLASNÁ (okr. Tábor) : 1/1
LIDEROVICE (okr. Tábor) : do seznamu nenáleží, neboť dům zvaný „liderovský" patřil kdysi nejspíše koželuhovi Liderovi. Srovn. k tomu 1447/150-17v a 1438/220-26v
65. LIMBERK (dnes místní část Loučovic, okr. Český Krumlov) : 1/1
66. LOCHOV (= Dolní Lochov, o. Ostružno, okr. Jičín) : 1/1
67. LOMNICE NAD LUŽNICÍ (o. Jindřichův Hradec) : 4/4
68. LOUŇOVICE POD BLANÍKEM (okr. Benešov) : 1/1
69. MALEŠICE (o. Chvalešovice, okr. České Budějovice) : 1/1
70. MALEŠÍN (o. Vodice, okr. Tábor) : 1/1
(71.)* MALŠICE (okr. Tábor) : 1/0
Pešata z Malšic 1446/942-107r
72. MAŽICE (o. Zalší, okr. Tábor) : 1/1
73.* MĚSTEC (?) : 1/1
Jan Městecký 1442/418-50r
74. MĚŠICE (o. Tábor) : 9/3
Matěj syn Brložkův z Měšic 1443/803-95r
Zikmund Král z Měšic 1444/824-97v
Matějka z Měšic 1436/801-95r
75. MEZIŘÍČÍ (o. Dražice, okr. Tábor) : 2/1
Matěj z Meziříčí 1445/831-98r
76. MILEVSKO (okr. Písek) : 1/1
(77.)* MILIČÍN (okr. Benešov) : 3/0
Provoda a jeho žena Petra z Miličína 1442/448-53r
Janek lazebník z Miličína 1446/857-100v
78. MITROVICE (o. Mezno, okr. Benešov) : 1/1
79.* MLÝNY (okr. Tábor) : 1/1
Petřík Mlýnský 1442/424-50v
80. MORAVA : 5/5
Vaněk Moravský 1438/230-27v
Máňa Moravová 1447/965-108v
81. MOSTEK (o. Pohnání, okr. Tábor) : 1/1
Linhart z Mostku 1444/824-97v
82. MÝTO (o. Hořice na Šumavě, okr. Český Krumlov) : 5/5
Jan Mýtský, matka, bratři Mikuláš a Petr 1438/181-20r

(83.)* NASAVRKY (okr. Tábor) : 2/0
Jílek a Ondřej z Nasavrk 1435/669-80v
NEMYŠL (okr. Tábor) : do seznamu nepatří, neboť Sierek pocházel ze Smyslova 1437/683-82v
(84.)* OBORA (o. Maršov, okr. Tábor) : 1/1
Mařka vdova z Obory 1442/442-52r
85. OLTYNĚ (o. Řepeč, okr. Tábor) : 1/1
86.* OPAŘANY (okr. Tábor) : 2/2
Ješek Oparský 1438/188-22r
Martin z Opařan 1439/734-87v
87. OPATOVICE (o. Hrdějovice, okr. České Budějovice) : 1/1
88.* OREB (hora u Třebechovic, okr. Hradec Králové) : 1/1
Jakub Orebský 1445/612-73r
89. ORLICE (o. Letohrad, okr. Ústí nad Orlicí) : 1/1
90. PADAŘOV (o. Makov, okr. Tábor) : 2/2
Filip z Padařova 1436/95-11v
91. PELHŘIMOV : 3/3
(92.)* PETROVICE (okr. Benešov) : 1/0
Ziga z Petrovic 1446/632-75v
(93.) PETŘÍKOVICE (okr. Písek) : 2/0
Richta z Petříkovic 1440/285-33r
94. PÍSEK : 1/1
95. POČÁTKY (okr. Pelhřimov) : 2/2
96. PODBOŘÍ (o. Opařany, okr. Tábor) : 1/1
(97.) PODOLÍ (okr. Tábor) : 1/0
PODHOŘÍ správně PODBOŘÍ
98. POHNÁNÍ (okr. Tábor) : 1/1
99. PRAHA : 7/6
Vaněk z Prahy 1434/78-9r
100. PRACHATICE : 3/3
(101.) PRAVONÍN (okr. Benešov) : 1/0
102. PŘEHOROV (okr. Tábor) : 1/1
103. PŘÍBĚNICE (ZSO k. ú. Malšice, okr. Tábor) : 1/1
104. PŘÍSEČNÁ (okr. Český Krumlov) : 1/1
105. PURKAREC (okr. České Budějovice) : 2/2
106. RADEŠICE (o. Obděnice, okr. Příbram) : 1/1
107. RADIMOVICE u Tábora (o. Radkov, okr. Tábor) : 2/1
108.* RADKOV (okr. Tábor) : 1/1
Jícha z Radkova 1449/1082-118v
109. RATIBOŘICE (okr. Tábor) : 1/1
110. RODNÁ (okr. Tábor) : 2/1
(111.) ROVNÉ (okr. Pelhřimov) : 1/0
112. RYCHMBURK (okr. Chrudim) : 1/1
113. ŘEPEČ (okr. Tábor) : 1/1
114. ŘEMÍČOV (okr. Tábor) : 1/1
115. SEDLEC (ZSO k. ú. Planá nad Lužnicí, okr. Tábor) : 2/2
Matěj ze Sedlce 1439/724-86v
(116.)* SENOŽATY (o. Bechyně, okr. Tábor?) : 1/0
Jan ze Senožat 1444/806-95v
(117.)* SEPEKOV (okr. Písek) : 1/0
Anka ze Sepekova 1435/86-10r
118. SLAPY (o. Radimovice u Želče, okr. Tábor) : 1/1
119.* SMYSLOV (o. Tábor) : 2/2
Mikuláš Pikna Smyslovský 133/40-4r
Sierek ze Smyslova 1437/683-82v
120. SOBĚSLAV (okr. Tábor) : 1/1
121.* SOBĚTICE (o. Žimutice, ok. České Budějovice) : 1/1
Sobětický 1443/496-58v
122.* STRMILOV (okr. Jindřichův Hadec) : 1/1
Jan ze Strmilova 1434/79-9r

(123.)* STUPČICE (o. Mezno, okr. Benešov) : 1/0
Dorota ze Stupčic 1436/125-14v
124. SUDOMĚŘICE u Tábora (okr. Tábor) : 1/1
125.* ŠELEŠOVICE (o. Jarohněvice, okr. Kroměříž) : 1/1
Martin ze Sulišovic 1445/500-70r (viz T e c l, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 78, pozn. 39)
126. SVINY TRHOVÉ (okr. České Budějovice) : 2/2
127. ŠELMBERK (okr. Tábor) : 1/1
128.* TRNOVANY (snad o. Dobříčany, okr. Louny) : 1/1
Vaněk Trnovanský 1443/486-57v
129. TŘEBELICE (o. Čenkov u Malšic, okr. Tábor) : 1/1
130. TŘEBÍČ : 5/5
Janek z Třebíče 1447/905-103v
Martin Třebíčský 1441/355-41r
(131.)* TŘETUŽEL (o. Červený Újezd, okr. Benešov) : 1/0
Běta vdova z Třetužela 1436/125-14v
132. ÚSTÍ SEZIMOVO (okr. Tábor) : 10/10
Anka Balková z Ústí 1436/124-14r
Běta Hanzlová z Ústí 1435/667-80r
Jíra z Ústí, syn Záchodského 1439/262-30v
Petr Smetana někdy z Ústí 1443/798-94v
Filip Ústský 1439/248-29v
133.* USTUPNICE (?) : 1/1
Hrdoň z Ustupenic 1447/915-104r
134.* VELMOVICE (o. Kloužovice, okr. Tábor) : 1/1
Petr z Velimovic 1445/607-72v
135. VESELÍ NAD LUŽNICÍ (okr. Tábor) : 3/3
136. VLÁSENICE (okr. Pelhřimov) : 1/1
137.* VLČETÍN (okr. Pelhřimov) : 1/1
Vávra Bublavý z Vlčetína 1446/906-103v
138. VLČEVES (okr. Tábor) : 1/1
139. VODŇANY (okr. Strakonice) : 3/3
140. VOTICE (okr. Benešov) : 4/3
Duchoň z Votic 1437/146-17r
Šimon z Otic 1440/336-38r
141. VOŽICE MLADÁ (okr. Tábor) : 1/1
142. VOŽICE STARÁ (okr. Tábor) : 2/2
Martin ze Staré Vožice 1447/963-108v
143. VRÁŽNÁ (o. Chotoviny, okr. Tábor) : 2/2
(144.) VŠECHOV (o. Tábor) : 2/0
Petr Všechovec 1435/661-79r
145. ZÁHOŘÍ ČERVENÉ (o. Chotoviny, okr. Tábor) : 1/1
146. ZÁCHOD (= Náchod, o. Tábor) : 11/2
Domin mlynář ze Záchoda 1442/766-91r
Jan ze Záchoda 1436/672-81r
Mo(j)žíš ze Záchoda 1443/463-55r
Václav ze Záchoda 1436/116-13v
ZMYSLOV viz SMYSLOV
147.* ŽELEČ (okr. Tábor) 1/1
Petr Želetský 1442/442-52v
148. ŽIROVNICE (okr. Pelhřimov) : 1/1
149.* ŽLUTICE (okr. Karlovy Vary) : 1/1
Mikuláš Žlutický 1450/1108-120v

Příloha VII

POZEMKOVÁ DRŽBA TÁBORA A JEHO MĚŠŤANŮ V LETECH 1437–1452

Rekonstrukce pozemkové držby se omezuje na identifikaci lokalit a na ověření majetkových práv Tábora a jeho měšťanů před rokem 1452. Časové omezení a quo vyplynulo z datace Zikmundových privilegií a zápisů, jež z majetkoprávního hlediska tvoří novou kapitolu v dějinách města. V soupisu neuvádím vsi a jednotlivé statky, které byly prokazatelně získány v období 1452 až 1547 (jejich výčet podal již Slavík, Panství, s. 49–66). Lokality čísluji průběžně, příslušný okres uvádím jen u lokalit ležících mimo okres Tábor. Za cenné připomínky a konzultace vděčím kolegovi Rudolfu Teclovi.

Městské vsi a drobné statky

A. Panství Sezimovo Ústí

Listina z 26. března 1437, kterou císař Zikmund dal dědičně Táboru zboží Hradiště a Sezimovo Ústí vykoupené od pánů z Ústí, vypočítává následující příslušenství: „Hradiště z poplužím tudiež, s platy na mlýnich, s majtem na řece, ježto les plaví, s lukami, pastvišti, s stráněmi, chrastmi, rybníky, řekami, potoky i také Ústie Sazemina nad Lužnicí s mýtem, s platy na domiech, na dvořích, na zahradách, na mýtě, na skladích, na tržném, na heryncích, na soli, na chlebniciech, na masných krámích, na podacích kostelních, na kaplanstvie, panstvie na klášteře, panství na špitále, na Kavčiem, na Doubravě, jakož k špitálu přísluše, na Měšicích, jako k záduší přísluší, s stráněmi, chrastinami, plat na mlýnich, na řekách, na rybníce nad Ústím s potoky i se vším příslušenstvím, tak plně a vcele, jakož svrchu psaní naší súkupové měli a držali jsú a my od nich kúpili jsme“ (Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 201, č. 115). V listině nejsou výslovně uvedeny osady Planá nad Lužnicí, Čekanice a Doubí, jež před rokem 1420 patřily k ústeckému panství a které podle pozdějších urbariálních sumářů a výběrčích rejstříků tvořily trvalou součást táborského pozemkového majetku. Z toho lze oprávněně vyvozovat, že táborští již ve 20. letech se zmocnili většiny někdejšího ústeckého zboží a že bez ohledu na dělené vlastnictví tohoto panství v době předhusitské (k tomu August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého IV, Praha 1933², s. 136–138) hleděli zacelit své državy v bezprostředním okolí revoluční pevnosti. Kromě jmenovaných již osad se objevuje v nejstarším (neúplném) popisu nemovitého majetku pánů z Ústí z 19. června 1370 ještě polovina vsi Čábel s poplužním dvorem (viz Sedláček, Hrady IV, s. 136, Drda – Tecl, K předhusitskému osídlení, s. 760–761, a Roman Cikhart, Táborsko IV. Historický místopis, Tábor 1922). Otázkou zůstává, kdy a za jakých okolností bylo k Ústí připojeno zboží sedlecké. Sedláček, Hrady IV, s. 150 nevylučuje, že tvrz Sedlec patřila již Oldřichovi z Ústí, který zde o velikonocích 1420 nalezl smrt. Jisté dědictví vladyků sedleckých však ještě roku 1437 drželi bratří z Kozího, takže je možné, že toto zboží se dostalo Táboru až roku 1447, když koupili panství Kozí Hrádek. Před rokem 1420 je prameny nedoložena i sounáležitost ZSO Strakačov, o níž Slavík, Panství, s. 1, a Cikhart, Táborsko IV, s. 85, soudili, že patřila k Ústí.

1. HRADIŠTĚ hory Tábor: hrad s poplužím, po r. 1420 město.
2. SEZIMOVO ÚSTÍ: městiště, dvory a zahrady města opuštěného v březnu 1420.
3. MĚŠICE: ves, dnes o. Tábor.
4. ČÁBEL: plužina a dvůr ZSO na k. ú. Měšice při k. ú. Smyslov, o. Tábor. K lokalizaci Cikhart, Zašlé vesnice, s. 17.
5. PLANÁ NAD LUŽNICÍ: ves s rychtou, podle Šimáka, Středověká kolonizace, s. 1158 snad městečko.
6. KAVČÍ: ZSO na k. ú. Planá nad Lužnicí. Přesná lokalizace u Smetánky, Archeologický výzkum, s. 40.
7. SEDLEC: zaniklá tvrz, dva dvory, mlýn, přívoz a louky na k. ú. Planá nad Lužnicí. Srov. Roman Cikhart – František Líkovec, Tvrz Sedlec, JSH 17, 1948, s. 38–50 a Huml, K zanikání sídel, s. 285–286.

8. LHOTA SAMOTY: ves příslušná k Sedlci, dnes o. Planá nad Lužnicí.
9. ZHOŘ U TÁBORA: větší část vsi s rychtou, dnes o. Maršov.
10. DOUBÍ: ves, dnes o. Planá nad Lužnicí.
11. STRAKAČOV: ZSO na k. ú. Túrovce při hranici k. ú. Planá nad Lužnicí.
12. DOUBRAVA: plužina ZSO u Bítova, k. ú. Radenín. S výjimkou jednoho osedlého zánik před koncem 15. století. K lokalizaci Cikhart, Zašlé vesnice, s. 18.
13. MARŠOV: 1 lán ústeckého klášterství ve vsi příběnického panství, jehož držba táborskou obcí doložena před 16. srpnem 1442 (srov. Rynešová, Listář II, s. 173, č. 202).
14. ČEKANICE: větší díl vsi s rychtou, dnes o. Tábor.

B. Panství Kozí Hrádek

Táborská obec získala právoplatně toto zboží koupí od Jana Kozského před 13. červencem 1448 (srov. Rynešová, Listář III, s. 333, č. 475). Podle Sedláčka, Hrady IV, s. 148 se tak mělo stát již roku 1446, kdy byl do táborské Knihy trhové zapsán prodej dvou lánů v Malé Lhotě Kozské (KT 1446/851-100r). Ve skutečnosti však šlo o svobodný dvoulánový statek v téže vsi, jak ukázal již Roman Cikhart, Z minulosti Zárybničné Lhoty, JSH 14, 1941, s. 57. Rozsah panství je udán v listině ze 4. června 1391, v níž Jan z Hardeka za 1950 kop grošů postoupil Jindřichovi z Jindřichova Hradce hrádek Kozí s dvorem, vsi Kravín, Lhotu, Lipí, Turovec s dvorem a další dvůr v Bořichově (Kopičková, Regesta Bohemiae, s. 112, č. 253).

15. KOZÍ HRÁDEK: pustý hrádek, dvoriště a louky na k. ú. obce Turovec.
16. TUROVEC: ves s rychtou.
17. ZÁRYBNIČNÁ LHOTA: větší část vsi, jež v minulosti měla více názvů (srov. Cikhart, Z minulosti, s. 57).
18. KRAVÍN: plužina ZSO na k. ú. obce Turovec (lokalizace Smetánka, Archeologický výzkum, s. 41, zaměření Krajíc, Příspěvek k dokumentaci, s. 166, obr. 2).
19. LIPÍ: louky ZSO na k. ú. obce Turovec (lokalizace Smetánka, Archeologický výzkum, s. 41).
20. BOŘICHOV: les a louky zaniklého dvora mezi Měšicemi a Zárybničnou Lhotou (tak Antonín Profous, Místní jména v Čechách I, Praha 1947, s. 122).

C. Panství Příběnice

Úmluvu o postoupení svobodných dědin okolo Tábora s lesy, chrastinami, s farářstvím a podacím v Klokotech za pět set kop grošů z 3. června 1437 (Rynešová, Listář I, s. 217, č. 324) doplňuje táborská odpověď v rozhodčí výpovědi Hynka Krušiny ze Švamberka z 16. srpna 1442: „tu jest (rozuměj ještě za císaře Zikmunda) to jisté sbožie ubrmany pošacováno, jeho jedniem a naším druhým; také fary poddacie klokotské s podsedky, se dvěma mlýnoma i s řekú, pak jiné vsi a lesy i potoky se mlýny, jakožto Záchod, Všechov a Celkovsko. A to jest nám řádně ve dcky zemské vložil obyčejem této země“ (Rynešová, Listář II, s. 172, č. 202). Pro nezařazení dalších, průkazně až po roce 1452 získaných rožmberských vesnic je směrodatná listina z 23. dubna 1459 o prodeji vsí Zahrádka a Dražice táborským měšťanům Petru Růžovi a Benešovi Haldovi (Pelikán, Rožmberské dluhopisy, s. 55–56, č. 132). Týž Petr Růže neznámo kdy získal celou ves Klokoty (avšak bez výše zmíněného farářství a podací), která před 20. zářím 1469 připadla městu Táboru spolu s dalším zbožím (srov. Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 535, č. 308, a Tecl, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 78–79). Sporné je, kdy Tábor získal ves Strkov. Přidržuji se domněnky R. Cikharta, Táborsko IV, s. 85–86, podle níž Oldřich z Rožmberka po r. 1415 získal tvrz a ves od Beneše a Vojtěcha ze Strkova. Někdy před rokem 1455 se ves se zbořenou tvrzí (k tomu Huml, K zanikání sídel, s. 297) dostala do přímého majetku Tábora (Kalousek, AČ 14, s. 65–67, č. 1621 a 1624).

21. ZÁCHOD (= Náchod): ves s rychtou, dnes obec Tábor, k osamocené zaniklé tvrzi (?) Huml, K zanikání sídel, s. 290.
22. VŠECHOV: ves, dnes obec Tábor.

23. CELKOVSKO (= Čelkovice): ves, dnes obec Tábor.
24. KLOKOTY: farářství a mlýny pod vsí, dnes obec Tábor.
25. STRKOV: ves, dnes obec Planá nad Lužnicí.

D. Jednotlivé městské vsi a drobné statky

Tato skupina lokalit klade značné nároky na kritičnost, neboť v řadě případů je obtížné stanovit, kde se který statek dostal do přímého majetku města. Abych předešel nejasnostem, uvedu nejprve obce, jež podle mého mínění byly získány až po roce 1452. V minulé skupině byly již vyloučeny KLOKOTY, ZAHRÁDKA a DRAŽICE. Ves CHOTČINY získal Tábor od krále Vladislava II. až v roce 1486 (Tecl, Tábor v druhé polovině 15. století, s. 83, pozn. 63), vesnice KOŠICE se dostala do táborské držby až v poslední čtvrtině 15. století (viz Tecl, ibid., s. 86, pozn. 81). S odkazem na Cikharta, Táborsko IV, s. 76 uvedl Huml, K zanikání sídel, s. 290, že během husitského hnutí byla k Táboru připojena ves RADIMOVICE. Cikhart však později zjistil, že ještě roku 1437 byl majitelem vsi Mrakeš z Radimovic (Z minulosti táborských Radimovic, JSH III, 1930, s. 23–24). Na rozdíl od Cikharta se domnívám, že Radimovice se Táboru nedostaly někdy v 15. století, nýbrž až před rokem 1530, kdy se poprvé objevují ve výběrčích rejstřících. Nejisté je datum získání 1 osedlého v MAKOVÉ a dvou osedlých v ÚDIČOVÉ (později dvůr na katastru Broučkovy Lhoty, viz k tomu Cikhart, Táborsko IV, s. 88–89). Oba drobné statky jsem do soupisu nezařadil.

26. TŘEMEŠNÁ: tuto ves kláštera milevského zapsal 22. června 1437 ve 20 kop grošů táborskému písaři Pešovi ze Sedlčan císař Zikmund (August Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 215, č. 1582). Když byl písař Peša roku 1442 popraven za zradu, spadlo jeho jmění na město. Pozoruhodné je, že ves se dvěma osedlými byla přiřazena k dědičnému zboží (viz Slavík, Panství, s. 24). K dějinám vsi (dnes obec Makov). Roman Cikhart, Z minulosti našeho venkova I. Třemešná, JSH I, 1928, s. 129–130.
27. HEJLOV: ves rodu Hýlovců z Polkovic, podle Cikharta, Táborsko IV, s. 24 od roku 1432 v držení táborské obce. Dnes obec Svrabov, okr. Tábor.
28. LHOTA SLÍVOVA: ZSO neznámé lokalizace u Jistebnice, v níž byl farářův lán, z něhož táborští kolem roku 1442 brali úrok (srov. Rynešová, Listář II, s. 176, č. 202). K údajům, jež shromáždil Roman Cikhart, Příspěvky k soupisu Lhot, JSH 4, 1931, s. 63 a Lhota Slívova, JSH 6, 1933, s. 44, lze dodat zmínku o pusté Lhotě Slivoňově (!) v úročním rejstříku třeboňského panství z let 1445–1446 (viz Adolf Kalný a kol., Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773, II, České Budějovice 1976, s. 297, č. 321.
29. ŘEMÍČOV: podle výpovědi svědků ve sporu o platy mladovožické fary se táboři dočasně zmocnili kněžských platů v Daměnicích, Pravěticích a Podolí, jichž se později (1437?) museli vzdát. Z formulace svědka Mikeše z Velkého Oldřichova se dá vyvozovat, že jeho otec ve funkci rychtáře vybíral pro mladovožického faráře platy i v Řemíčově (srov. Gustav Friedrich /ed./, Čtvrtá kniha provolací Desk dvorských z let 1453–1480, AČ 37/1, Praha 1941, s. 705–706, pozn. 5). Svědectví pochází z r. 1456.
30. PRAVĚTICE: plat tří kop příslušný k faře v Mladé Vožici, v letech 1420–1437 (?) v držení Tábora. Viz D-29. Dnes okres Benešov.
31. PODOLÍ: plat dvou kop příslušný k faře v Mladé Vožici, v letech 1420–1437 (?) v držení Tábora. Viz D-29. Dnes obec Odlochovice, okres Benešov.
32. VŘESCE: tři osedlí, jež před rokem 1444 daroval k záduší táborského špitálu Jindřich Košínský s manželkou Alenou (Rynešová, Listář II, s. 398, č. 460, a Slavík, Panství, s. 26 a 29).

E. Vesnice, dvory a poplnosti táborských měšťanů

V seznamu neuvádím lokality, jež byly v dědičném nebo zápisném držení města. Podkladem mi byly zápisy nejstarší Knihy trhové, průběžně jsem přihlížel k regionální literatuře. Lze předpokládat, že celých vsi i jejich dílů bylo v majetku tábor-

ských měšťanů více (zápisné vsi táborských služebníků níže v oddílu G). Z celých vesnic jsou doloženy jen Dešná a Županovice na Jindřichohradecku, o něž v roce 1450 vedl spor táborský měšťan Martin ze Sulišovic (= Šelešovic) s hrabětem Michalem z Hardeku (srov. Tecl, Tábor, s. 78, pozn. 39). Považuji za nutné připomenout, že v řadě případů šlo o krátkodobou držbu v důsledku dědictví, dlužební zástavy apod.

33. DEŠNÁ: ves v držení Martina ze Sulišovic, okres Jindřichův Hradec.
34. PŘEHOŘOV: ves v držení Petra Růže nejspíše již před rokem 1452 (Rudolf Tecl tak usuzuje na základě listu z 27. června 1458, SOA Třeboň, sign. I A 5AP 1X).
35. ŽUPANOVICE: ves v držení Martina ze Sulišovic, dnes obec Chvalkovice, okres Jindřichův Hradec.
36. ONŠOV: KT 1449/1105-120v, dvůr s příslušenstvím, okres Pelhřimov.
37. POLÁNKA: KT 1435/670-80v a 1439/726-86v, dvůr a louka, dnes obec Chotoviny.
38. BUKOVÁ: KT 1439/724-86v, zahrada, dnes obec Řemíčov.
39. DRAŽIČKY: KT 1443/475-56v, jeden lán.
40. HLINICE: KT 1435/669-80v a 1439/731-87r, jeden a půl lánu.
41. LHOTA HLÁSNÁ: KT 1435/662-79r, čtvrt dědiny, lokalizace nejistá, nejspíše ZSO u Mladé Vožice na k. ú. obce Řemíčov (srov. Cikhart, Okolí města, s. 51). Lhotku Hlásnou v tomto okolí dosvědčuje zápis z r. 1454 v Reliquiae Tabularum terrae Regni Bohemiae, ed. Josef Emler, II-3, Praha 1874, s. 248.
42. JETŘICHOVEC: KT 1434/656-78r, jeden lán, okres Pelhřimov.
43. MLÝNY: KT 1439/723-86r, jeden lán.
44. OLTYNĚ: KT 1432/645-77r, čtvrt dědiny, dnes obec Řepeč.
45. RATIBOŘICE: KT 1432/640-76v, tři čtvrtě dědiny.
46. ŘEHOVICE: KT 1442/770-91v, půl lánu, dnes obec Zderadice, okres Benešov.
47. RODNÁ: KT 1441/752-89v, půl lánu.
48. SLAPY: KT 1438/716-85v, půl lánu, dnes obec Radimovice u Želče.
49. VRAŽNÁ: KT 1436/678-81v, louka, dnes obec Chotoviny.
50. ZAHRÁDKA: KT 1435/661-79r, jeden lán, dnes obec Klokoty.
51. ZDIMĚŘICE: díl vsi ve vlastnictví Kašpara z Tábora (viz Friedrich, Čtvrtá kniha, s. 750, č. 63). Dnes obec Slavětín, okres Benešov.

Zápisné vesnice, dvory a statky

F. Klášterství louňovické

Rekonstrukci předhusitského rozsahu louňovického klášterství podal Pavel Radoměřský, Nejstarší dějiny Louňovic pod Blanikem I, ČNM 133, 1964, s. 72–75. K pozdějšímu vývoji do roku 1547 Šmahel, Táborské vesnice na Podblanicku, s. 171–201. K tzv. nedvědickému újezdu patřily vesnice a statky č. 75 až 86.

52. LOUŇOVICE POD BLANÍKEM: ves či městečko, okres Benešov.
53. SVĚTLÁ: ves, dnes obec Louňovice pod Blaníkem.
54. BÝKOVICE: ves, dnes obec Louňovice pod Blaníkem.
55. REJKOVICE: ves na k. ú. Býkovic, obec Louňovice pod Blaníkem.
56. HRAJOVICE: ves, obec Zlaté Hory, okres Benešov.
57. PŘEDBOŘICE: ves, obec Zlaté Hory.
58. LIBOUŇ: ves s rychtou, okres Benešov.
59. LABY: ves, obec Libouň.
60. KŘÍŽOV: ves, okres Benešov.
61. KARHULE: ves, obec Křížov.
62. LHOTA POD LESEM: (= Lesáky), ves, obec Křížov.
63. DAMĚNICE: část vsi, okres Benešov, viz výše D-29.
64. OLEŠNÁ: poplužní dvůr, obec Načeradec, okres Benešov.
65. ČASTROVICE: (= Vračkovice, okres Benešov), ves.
66. MLÝNEC: jeden lán, k. ú. Načeradec.
67. DOMAŠÍN: městečko s rychtou, okres Benešov.
68. ZNOSIM: ves, obec Domašín.

69. LHOTA HRAZENÁ: ves, obec Domašín.
70. MILOVANICE: ves s rychtou, obec Postupice, okres Benešov.
71. ŽELICHOV: ves, ZSO u Milovanic.
72. RATMĚŘICE: ves s rychtou, okres Benešov.
73. SKRÝŠOV: ves, obec Ratměřice.
74. HRZÍN: ves, obec Veliš, okres Benešov.
75. NEDVĚDICE: ves s rychtou, obec Vesce, okres Tábor.
76. VESCE: ves.
77. MOKRÁ: ves, obec Vesce.
78. VLASTIBOŘ: ves.
79. ZÁLUŽÍ U VLASTIBOŘE: ves.
80. DEBRNÍK: ves, obec Hlavatce.
81. KLENOVICE: ves.
82. SVÁKOV: ves, ZSO, lokalizaci na k. ú. Rybova Lhota podle Josefa Švehly udává Cikhart, Táborsko IV, s. 226.
83. SKRÝCHOV U MALŠIC: ves.
84. HODUŠÍN: dva podsedci, obec Skrýchov u Opařan.
85. DRHOVICE: větší díl vsi, obec Dražice.
86. DRHOVIČKY: les a poplužní dvůr zvaný též Hůrka v ZSO na k. ú. Meziříčí. K názvu a lokalizaci Tecl, K problematice, s. 158, a s. 162, pozn. 49 a 51.

G. Zápisné vesnice a dvory služebníků města Tábora

V listině z 30. ledna 1437 císař Zikmund zapsal níže psané vsi táborským služebníkům, „to jest Kršňákovi Útěchovice, Janovi Bernarticskému úrok v Bratřicích, Ruožovi Samšín kanovnictví Vyšehradského, Jírovi Bielému Lažany kanovnicstvie a dvuor v Křekovicích, Vnúčkovi Opařany dvuoje arcibiskupstvie k Týnu a kanovnicstvie Vyšehradského a Sbyňkovi Lhenice, Vadkov, Újezdec a Vodice kláštera Svatokorunského s úroky, poplatky, užitky i se vším, což k těm sbožiem a vsem přísluší spravedlivě" (Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 178, č. 106). V nejstarších výběrčích rejstřících z přelomu 15. a 16. století jsou všechny tyto lokality s výjimkou Samšína evidovány jako zápisné vsi táborské obce. Pozoruhodné je, že Samšín chybí v potvrzení Zikmundova zápisu králem Jiřím z Poděbrad z 19. června 1460 (Čelakovský – Friedrich, Privilegia, s. 414, č. 186). Z listiny plyne dvojí: předně že Samšín zůstal Petru Růžovi (k tomu níže) a že ostatní zápisné vsi přešly před 19. červnem 1460 do držení Tábora. Ve výkladu o člověčenství výše v textu jsem naznačil, že vsi lehenické rychty Tábor patrně získal od Zbyňka Velikého z Květuše koncem roku 1445.

87. ÚTĚCHOVICE: zápisná ves hejtmana Mareše Kršňáka, o němž je poslední zpráva z listopadu 1443 (Šmahel, Táborští vladaři, s. 106–107). Ze dvou vsí stejného jména, jež by pro svou blízkou polohu přicházely v úvahu, třeba vyloučit ves patřící faře v Červené Řečici (srov. Dobiáš, Dějiny I, s. 382, pozn. 301). Kršňák a Táborští drželi druhé Útěchovice, dnes obec Velká Chýška, okres Pelhřimov, které spolu se sousedními Bratřicemi náležely ke statkům kláštera strahovského (srov. Josef Emler, Decem registra censuum, Praha 1881, s. 229–230). V obou případech odpovídá počet lánů v roce 1410 a o sto let později (Slavík, Panství, s. 24).
88. BRATŘICE: úrok ve prospěch Jana Malohradeckého z Bernartic na vsi strahovského kláštera, okr. Pelhřimov. Jedině v tomto případě se mluví pouze o úroku, což hrálo roli ve sporu táborských se Sigmundem Robenhapem ze Suché v letech 1535–1542. Zemský soud přisoudil Robenhapovi panství, táborským pak jen plat (Slavík, Panství, s. 56, pozn. 2).
89. SAMŠÍN: zápisná ves táborského měšťana Petra Růže, okr. Pelhřimov. Ves původně patřila proboštství Všech svatých na Hradě pražském (srov. Truhlář, Urbář, s. 57, č. 485), později se však dostala do držení kapituly Vyšehradské, jež ještě roku 1478 měla o svém majetkovém právu povědomí (srov. Sedláček, Zbytky register, s. 253, č. 1782). Král Vladislav převedl po Růžově smrti ves na táborského měšťana Skálu z Polkovic (Sedláček, Zbytky register, s. 278, č. 1831–112).

90. LAŽANY: zápisná ves táborského služebníka a měšťana Jíry Bílého. Podle Cikharta, Táborsko IV, s. 45–46 šlo o část Lažan východně od Tábora, dnes obec Hroby, zatímco druhý díl údajně od roku 1250 do roku 1850 náležel pražskému biskupství. S tím je v rozporu text Zikmundova zápisu i počet osedlých a lánů. Roku 1378 bylo v Lažanech 8 osedlých a jeden grunt pustý, na přelomu 15. a 16. století bylo osedlých rovněž osm až devět (srov. Emler, Decem registra, s. 136, 360 a Slavík, Panství, s. 56). Není vyloučeno, že v době nucené zástavy chýnovských statků kolem r. 1413 se Lažany dostaly do držení kapituly Všech svatých. K složitým majetkovým vztahům v této oblasti srov. Sedláček, Hrady IV, s. 283–285.
91. KŘEKOVICE: zápisný dvůr táborského měšťana Jíry Bílého ve vsi, v níž bylo několik svobodnických statků (podle Cikharta, Táborsko IV, s. 133–134). Dnes obec Vyšetice.
92. OPAŘANY: zápisná ves táborského služebníka Jana Vnúčka, který doložen ještě v říjnu 1467 (Kořalka – Tecl, Historické osudy, s. 64). K dějinám Velkých i Malých Opařan v 15. století Tecl, K problematice, s. 157.
93. OPAŘÁNKY: zápisná ves táborského služebníka Jana Vnúčka, od 18. století součást obce Opařany.
94. LHENICE: ves nebo městečko zapsané táborskému hejtmanu Zbyňkovi Velikému z Květuše, okres Prachatice. Zbyněk získal část lhenické rychty, jež koncem 15. století měla na 80 osedlých (Slavík, Panství, s. 56–57, stav z roku 1415–1420 u Grause, Dějiny II, s. 352–353). Nejnověji srov. Jaroslav Čechura, K některým otázkám hospodářského a správního systému cisterciáckých klášterů, ČSČH 29, 1981, s. 235–236, kde o rejstříku zlatokorunského velkostatku včetně lhenické rychty z roku 1445. Rejstřík v případě Lhenice a tří dalších vesnic vyjadřuje pouze nároky Oldřicha z Rožmberka jako zástavního pána zlatokorunského panství, nikoli skutečnou držbu právoplatně hájenou a uhájenou táborskou obcí.
95. VADKOV: zápisná ves Zbyňka Velikého z Květuše, dnes obec Lhenice.
96. VODICE: zápisná ves Zbyňka Velikého z Květuše, dnes obec Lhenice.
97. TŘEŠŇOVÝ ÚJEZDEC: zápisná ves Zbyňka z Květuše, dnes obec Lhenice.

Příloha VIII

POVOLÁNÍ TÁBORSKÝCH OBYVATEL V LETECH 1432–1450

Do soupisu zařazuji i povolání, jejichž příslušníci sice nevystupují v zápisech Knihy trhové, bez nichž si však každodenní život města nelze představit. Tato povolání se objevují pouze v posledních dvou sloupcích. Nepatrné rozdíly v součtech za celé období proti staršímu seznamu J. Macka, Tábor I, s. 339 až 342 vykazuje srovnání prvých dvou sloupců. Zatímco údaje z Knihy trhové nerozlišují mezi výrobci, držiteli živností a majiteli provozoven, v hypotetických odhadech zvlášť uvádím předpokládaný počet živností i pracovních sil činných v příslušném odvětví.

Poř. čís. prů-běžné	Poř. čís. v od-větví	Povolání	Macek Tábor I, s. 339n.	1432 až 1450	1432 až 1440	1441 až 1450	nejvíce v jed-nom roce	odhad počtu živ-ností	odhad počtu prac. sil
A. PRVOVÝROBA — ZEMĚDĚLSTVÍ									
1.	1.	rybáři	6	7	4	4	3	—	10
2.	2.	ptáčníci	1	1	1	—	1	—	1
3.	3.	pícníci	1	1	1	—	1	—	6
4.	4.	zemědělci	—	—	—	—	—	10	20
		celkem	8	9	6	4	5	10	37

Poř. čís. průběžné	Poř. čís. v odvětví	Povolání	Macek Tábor I, s. 339n.	1432 až 1450	1432 až 1440	1441 až 1450	nejvíce v jednom roce	odhad počtu živností	odhad počtu prac. sil
B I. HORNINY — ZPRACOVÁNÍ KOVŮ									
5.	1.	havíři	1	1	1	—	1	—	1
6.	2.	hamerníci	2	2	—	2	1	1	4
7.	3.	kováři	13	14	6	10	6	10	30
8.	4.	brusiči	—	3	3	—	2	2	4
9.	5.	nožíři	7	7	3	5	2	2	4
10.	6.	srpaři	—	—	—	—	—	1	2
11.	7.	konváři	1	1	—	1	1	2	4
12.	8.	flašnéři	1	1	1	1	1	1	2
13.	9.	pasíři	—	—	—	—	—	1	2
14.	10.	ostrožníci	1	1	1	1	1	1	2
15.	11.	platnéři	1	1	1	—	1	1	3
16.	12.	mečíři	3	1	1	1	1	2	4
17.	13.	puškaři	1	1	1	—	1	1	4
18.	14.	kuléři	1	1	1	—	1	1	3
19.	15.	šípaři	1	1	1	—	1	1	2
20.	16.	mincíři	1	1	1	—	1	1	2
		celkem	34	36	21	21	21	28	73
B II. TOPIVO — OSVĚTLENÍ — MAZIVA									
21.	1.	uhlíři	2	3	1	3	2	2	4
22.	2.	olejníci	1	2	2	—	1	2	2
23.	3.	lojíři	1	1	—	1	1	1	2
24.	4.	mydláři	1	1	1	—	1	1	2
		celkem	5	7	4	4	5	6	10
B III. TEXTILNÍ VÝROBA									
25.	1.	kutnéři	1	1	1	1	1	3	6
26.	2.	krampléři	—	1	—	1	1		
27.	3.	přadleny/áci	1	1	—	1	1	—	25
28.	4.	špuléři/soukači	2	3	1	3	2	8	8
29.	5.	tkalci	6	6	3	4	2	—	25
30.	6.	soukeníci	33	32	19	26	16	25	25
31.	7.	valcháři	2	2	1	1	1	2	6
32.	8.	knapové	3	4	1	3	1	—	25
33.	9.	postřihači	5	5	—	5	3	5	10
34.	10.	barviři	2	2	2	1	2	2	4
35.	11.	kloboučníci	1	2	1	2	1	2	4
36.	12.	provazníci	2	2	1	2	2	2	4
		celkem	58	61	30	50	33	49	142
B IV. ZPRACOVÁNÍ KOŽÍ A ŽIVOČIŠNÝCH SUROVIN									
37.	1.	koželuži	7	7	3	6	3	5	10
38.	2.	jirchářì	2	2	2	1	1	2	4
39.	3.	barviři/jirch.	—	1	1	—	1	1	2
40.	4.	túlaři	1	1	—	1	1	1	2
41.	5.	uzdaři	—	—	—	—	—	1	2
42.	6.	kartáčníci	—	—	—	—	—	1	2
		celkem	10	11	6	8	6	11	22

Poř. čís. průběžné	Poř. čís. v odvětví	Povolání	Macek Tábor I, s. 339n.	1432 až 1450	1432 až 1440	1441 až 1450	nejvíce v jednom roce	odhad počtu živností	odhad počtu prac. sil
B V. ZPRACOVÁNÍ DŘEVA									
43.	1.	tesaři	11	12	6	9	5	10	20
44.	2.	pilaři	—	—	—	—	—	2	4
45.	3.	koláři	6	5	1	5	2	5	10
46.	4.	loukotníci	—	1	1	—	1	1	2
47.	5.	bednáři	10	11	4	9	4	6	12
48.	6.	bečváři	1	3	3	1	2	2	4
49.	7.	šindeláři	3	4	3	2	1	3	6
50.	8.	truhláři	3	3	1	3	2	2	4
51.	9.	stolaři	1	1	1	—	1	1	2
52.	10.	střelci	2	2	1	2	2	3	6
53.	11.	vřetenáři	1	—	—	—	—	2	4
54.	12.	brdaři	—	1	1	—	1	1	2
55.	13.	košíkáři	—	—	—	—	—	2	4
		celkem	38	43	22	31	21	40	80
B VI. POTRAVINY A NÁPOJE									
56.	1.	mlynáři	11	12	8	9	6	6	18
57.	2.	pekaři	7	8	6	7	6	14	28
58.	3.	perníkáři	1	1	1	—	1	1	2
59.	4.	řezníci	25	26	13	22	14	20	40
60.	5.	sladovníci	17	22	9	16	8	11	22
61.	6.	pivovarníci	3	4	2	2	2	3	6
		celkem	64	73	39	56	37	55	116
B VII. ODÍVÁNÍ A OBUV									
62.	1.	ševci	28	33	21	25	15	40	50
63.	2.	a vetešníci							
64.	3.	krejčí	21	19	14	13	10	15	20
65.	4.	a vetešníci							
66.	5.	kožešníci	14	11	7	10	9	10	20
67.	6.	rukavičkáři	—	—	—	—	—	1	2
		celkem	63	63	42	48	34	66	92
B VIII. STAVBY A ZEMINY									
68.	1.	hliňáci	1	1	1	—	1	2	4
69.	2.	cihláři	—	1	—	1	1	1	3
70.	3.	hrnčíři	15	7	5	7	5	7	14
71.	4.	zedníci	6	7	5	3	4	5	10
72.	5.	dlaždiči	1	1	—	1	1	1	2
73.	6.	vápeníci	—	—	—	—	—	1	3
74.	7.	sklenáři	—	—	—	—	—	1	1
75.	8.	kameníci	—	—	—	—	—	5	10
76.	9.	nádeníci	—	—	—	—	—	—	50
		celkem	23	17	11	12	12	23	97

Poř. čís. prů-běžné	Poř. čís. v od-větví	Povolání	Macek Tábor I, s. 339n.	1432 až 1450	1432 až 1440	1441 až 1450	nejvíce v jed-nom roce	odhad počtu živ-ností	odhad počtu prac. sil
C I. OBCHOD									
77.	1.	kramáři	9	6	2	6	6	6	12
78.	2.	kraječi suken	1	1	—	1	1	1	2
79.	3.	slanaři	2	2	1	2	2	2	4
80.	4.	hokyně	2	2	—	2	1	8	8
		celkem	14	11	3	11	10	17	26
C II. DOPRAVA									
81.	1.	vozatajové	4	6	4	4	2	8	8
82.	2.	formani	2	2	1	1	1	2	4
83.	3.	vodáci	1	1	1	1	1	2	4
84.	4.	šrotéři	3	3	2	3	3	3	3
		celkem	10	12	8	9	7	15	19
C III. HYGIENA									
85.	1.	lazebníci	6	9	7	4	4	4	12
86.	2.	holiči	1	1	1	—	1	4	4
87.	3.	lékaři	—	2	2	1	1	1	1
88.	4.	porodní „baby"	—	1	—	1	1	4	4
		celkem	7	13	10	6	7	13	21
C IV. VOJENSTVÍ — OBRANA									
89.	1.	fortnýři	1	1	—	1	1	—	6
90.	2.	branní	—	1	—	1	1	—	6
91.	3.	hejtmani							
92.	4.	služebníci	—	—	—	—	—	—	90
93.	5.	bojovníci							
		celkem	1	2	—	2	2	—	102
C V. MĚSTSKÁ SPRÁVA A INSTITUCE									
94.	1.	písaři	5	9	7	7	6	—	6
95.	2.	poslové	2	3	2	3	3	—	3
96.	3.	výběrčí	—	—	—	—	—	—	4
97.	4.	špitálníci	—	—	—	—	—	—	2
98.	5.	hrobníci	—	—	—	—	—	—	2
99.	6.	školmistři	1	2	1	1	1	—	1
100.	7.	kantoři	—	—	—	—	—	—	1
101.	8.	oficiálové	—	—	—	—	—	—	1
102.	9.	duchovní	—	1	—	1	1	—	5
		celkem	8	15	10	12	11	—	25

Příloha IX

SEZNAM ČASTĚJI CITOVANÝCH EDIC A LITERATURY

Bartoš F. M., Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426, Praha 1965; II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437, Praha 1966 (= České dějiny II/7–8).

Beneš Josef, O českých příjmeních, Praha 1962.

Bělohlávek Miloslav, Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470, Život Plzeňska 1, 1950, s. 134–138, 157–161.

– Kniha počtů města Plzně 1524–1525, Plzeň 1957.

Bělohlávek Miloslav – Košťál Miloslav – Tomas Jindřich, K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby předbělohorské, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6, 1962, s. 147–167.

Borská-Urbánková Milena, Majetková a sociální struktura Českých Budějovic koncem 14. a počátkem 15. století, SAP 14/1, 1964, s. 119–173.

Castelin Karel, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471), Praha 1953.

Cikhart Roman, Zašlé vesnice na Táborsku, ČSPS 28, 1920, s. 16–32.

– Táborsko IV. Historický místopis, Tábor 1922.

– Lázně na Táboře v 15. věku, JSH 6, 1933, s. 119–120.

– Řemesla a živnosti v prvních letech města Tábora, in: Výroční zpráva Masarykových škol práce v Táboře za rok 1933–1934, s. 50–56.

– Okolí města Tábora v zápisech nejstarší gruntovní knihy táborské, JSH 7, 1934, s. 46–55.

– Topografie Tábora v nejstarší gruntovní knize, JSH 8, 1935, s. 30–31.

– Z trhových zápisů nejstarší gruntovní knihy táborské, JSH 9, 1936, s. 43–47.

– Příjmí nejstarších obyvatelů města Tábora, Časopis Rodopisné společnosti československé 17–18, 1945–1946, s. 86–88.

– Minulost Sezimova Ústí, JSH 20, 1951, s. 7–14, 87–93, 128–133.

Čuřín František, Z dějin českých osobních jmen, Naše řeč 32, 1948, s. 76–79, 108–118.

Čádová-Flodrová Helena, Slavonické soukenictví ve světle statut z roku 1401, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských 3, 1959, s. 57–71.

Čarek Jiří, K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850, PSH 7, 1972, s. 39–49.

Čelakovský Jaromír – Friedrich Gustav (edd.), Privilegia královských měst českých 1420–1526, CIM III, Praha 1948.

Drda Miloš, Archeologický výzkum Tábora 1974–1977 (= Tábor 11/1), Tábor 1978.

– Archeologický výzkum Tábora, HT 2, 1979, s. 63–68.

Drda Miloš – Tecl Rudolf, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH 26, 1978, s. 740–764.

Dřímal Jaroslav, Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509, Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 183–289.

Dvořák Radovan – Hyksa František, Kniha bílá úzká (Městská registra vysokomýtská 1423–1464), Listy Orlického muzea (I) 1967/1–2, s. 19–58; (II) 1967/3–4, s. 163–204; (III) 1968/2, s. 117–152; (IV) 1968/3–4, s. 225–276.

Friedrich Gustav (ed.), Třetí kniha provolací Desk dvorských z let 1411–1448, in: AČ 36, Praha 1941.

– Čtvrtá kniha provolací Desk dvorských z let 1453–1480, in: AČ 37/1–2, Praha 1941.

Goll Jaroslav (ed.), Kronika Vavřince z Březové – Výtah z Kroniky Vavřince z Březové – Kronika Bartoška z Drahonic, in: FRB V, Praha 1893.

Graus František, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957.

Herlihy David – Klapisch-Zuber Christiane, Les Toscans et leurs familles. Une étude du catasto florentin de 1427, Paris 1978.

Hoffmann František, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 33–105.

– Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův Brod 1961.

– K počátkům Tábora, ČSČH 15, 1967, s. 103–120.

Hrdlička Richard, Hubatiové z Kotnova (Rodopisné příspěvky), in: Staré i nové letopisy táborské, Tábor 1927.
Huml Václav, K zanikání sídel nižší šlechty na Táborsku v období husitského revolučního hnutí, Archaeologia historica 5, 1980, s. 283–299.
Chaloupka Gracian, Znojmo na rozhraní 14. a 15. věku (Počet obyvatel, majetkové rozdělení), SMM 83, 1964, s. 175–204.
Janáček Josef, České soukenictví v 16. století, ČSČH 4, 1956, s. 553–590.
– Řemeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha 1961.
Kadlec Augustin (přel.), List Eneáše Silvia o cestě na sněm do Benešova a o dvojí zastávce v Táboře, JSH 22, 1953, s. 107–112, 133–148.
Kadlec Jaroslav, Dějiny kláštera Zlaté Koruny, České Budějovice 1949.
Kalivoda Robert, Husitská ideologie, Praha 1961. 2. přepracované vydání: Revolution und Ideologie. Der Hussitismus, Köln–Wien 1976.
Kalousek Josef (ed.), Dodavek ke sbírce dopisů rodu Rosenberského 1411–1526, in: AČ 14, Praha 1895.
Kejř Jiří, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958.
– Vznik městského zřízení v Táboře, in: Tábor a husitská revoluce, JSH 40, 1971, zvl. číslo, s. 31–44.
Kolář Martin, Obraz města a jeho okolí v letech 1432–1450, in: Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora, Tábor 1924, s. 94–112.
Krajíc Rudolf, Příspěvek k dokumentaci některých zaniklých středověkých osad na Táborsku, Archaeologia historica 5, 1980, s. 165–172.
Lancinger Luboš, K otázce studia cen městských domů v Čechách do konce 18. století, AUC 1971, Phil. et Hist. 1, s. 15–125.
Líbal Dobroslav, Stavební vývoj historického jádra Tábora, in: Tábor, Materiály z kolokvia 17.–20. června 1969, Tábor 1969, s. 31–39.
Lorenc Vilém, Nové Město pražské, Praha 1973.
Macek Josef, Tábor v husitském revolučním hnutí I–II, Praha 1952 a 1955.
Marek Jaroslav, Společenská struktura moravských královských měst v 15. a v 16. století, Praha 1965.
Mareš František (ed.), Popravčí kniha pánův z Rožmberka, Praha 1878.
Maur Eduard, Základy historické demografie, Praha 1978.
– Příspěvek historického demografa k objasnění počátků lidového kacířství na Táborsku, HT 4, 1981, s. 101–106.
Mendl Bedřich, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378–1434, ČČH 22, 1916, s. 54–67, 422–445; 23, 1917, s. 74–84, 353–364.
– Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku, Praha 1926.
Mezník Jaroslav, Pražská řemesla počátkem 15. století, PSH 7, 1972, s. 5–38.
Míka Alois, Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století, Praha 1960.
Mols Roger, Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle II, Louvain 1955.
Muk Jan ml., Příspěvek k poznání nejstarší architektury Tábora, Archaeologia historica 5, 1980, s. 115–121.
Nedvídek Milan, Staré domy a rodiny táborské (Doplňky a opravy k stejnojmennému dílu prof. Karla Thira), Tábor 1947.
Nový Rostislav, Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století, ČSČH 19, 1971, s. 397–418.
– Poddaní v husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 93–100.
Petráň Josef a kol., Současný stav bádání o dějinách cen a mezd, ČSČH 21, 1973, s. 45–72.
Rynešová Blažena (ed.), Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I–III, Praha 1929, 1932, 1937; IV, Praha 1954 (spolu s Josefem Pelikánem).
Sedláček August, Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách, Praha 1923.
Slavík F. A., Panství táborské a bývalé poměry jeho poddaných, Tábor 1884.
Smetánka Zdeněk, Archeologický výzkum zaniklých osad na Táborsku, in: Tábor. Sborník k 550. výročí města, Tábor 1970, s. 39–42.
Svejkovský František (ed.), Veršované skladby doby husitské, Praha 1963.
Svoboda Jan, Staročeská osobní jména a naše příjmení, Praha 1964.

Šimák J. V., Středověká kolonizace v zemích českých (= České dějiny I/3), Praha 1938.
Šimeček Zdeněk, Zpráva o středověkých městských knihách ze Sezimova Ústí, JSH 24, 1955, s. 30–32.
Šimek Eduard, Obyvatelstvo Kutné Hory v druhé polovině 15. století, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, Praha 1960, s. 71–86.
– Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. století, ČNM 133, 1964, s. 144–159.
Šmahel František, Táborské vesnice na Podblanicku, SVPP 22, 1981, s. 171–201.
– Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 83–125.
Švehla Josef, Ohlasy z Ústí Sezimova v nejstarší gruntovní knize táborské z r. 1432–1450, JSH 1, 1928, s. 80–84, 120–124.
Tecl Rudolf, Tábor v druhé polovině 15. století, HT 2, 1979, s. 69–89.
– K problematice koncentrace středověkého osídlení na Táborsku, Archaeologia historica 5, 1980, s. 155–164.
Teige Josef (ed.), Zprávy o statcích a přech venkovských z Archivu města Prahy, L–Z, in: AČ 28, Praha 1912.
Thir Karel, Kulturní obrázky z minulosti táborské, in: Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Táboře za školní rok 1895, s. 3–32.
– Staré domy a rodiny táborské I–II, Tábor 1920.
Tomek V. V., Dějepis města Prahy II, Praha 1892²; IV, Praha 1878, 2. vyd. 1899; VIII, Praha 1891.
Truhlář Josef (ed.), Urbář zboží rožmberského z r. 1379, (= Pojednání KČSN VI/10), Praha 1880.
Urbánek Rudolf, Věk poděbradský I–IV (= České dějiny III/1–4), Praha 1915–1962.
Vacek František, Selský stav Čechách v letech 1419–1620, ČDV 14, 1927, s. 5–16, 81–93, 153–168.
Vaniš Jaroslav, Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století, Praha 1979.
– (ed.), Kniha počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491, Praha 1979.
Vojtíšek Václav, Na Táboře v letech 1432–1450, in: Sborník Žižkův 1424–1924, Praha 1924, s. 134–158; přetisk in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 273–289.
Winter Zikmund, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, Praha 1906.
Zeman Adolf, Vývoj plzeňské populace až do druhé poloviny XVIII. století, ČSPS 41, 1953, s. 137–150.

Příloha X

Tabulka 1: Počet domů, poplatníků a obyvatel českých a moravských měst na základě knih a rejstříků městských dávek

město	stav k roku	domy			poplatníci			odhad počtu obyvatel					
		VM	P	M	VM	P	M	VM		P		M	
								k.4	k.5	k.4	k.5	k.4	k.5
České Budějovice	1416	349	91	440	746	91	837	3000	3700	360	450	3700	4200
Praha Staré Město	1429	-	-	1006	-	-	1759	-	-	-	-	7000	8800
Brno	1442	465	353	818	741	401	1142	3000	3700	1600	2000	4600	5700
Jihlava	1442	363	130	493	436	128	564	1700	2200	500	600	2300	2800
Znojmo	1442	376	28	404	623	28	651	2500	3100	110	140	2600	3300
Louny	1454	159	146	295	221	146	357	900	1100	600	700	1400	1900

Tabulka 3 (na s. 122): Počet táborských obyvatel podle údajů Knihy trhové 1432–1450

Tabulka 2: Hustota zástavby a osídlení ve vnitřních areálech českých a moravských královských měst

město	stav k roku	zá-stavba v ha	domy na 1 ha	popl. na 1 ha	popl. na 1 dům	počet osob na 1 ha	
						k.4	k.5
České Budějovice	1416	20,4	17,1	36,6	2,1	146	183
Praha Staré Město	1429	106,0	9,5	16,6	1,7	66	83
Brno	1442	34,0	13,8	21,8	1,6	87	109
Jihlava	1442	28,5	12,7	15,3	1,2	61	76
Znojmo	1442	28,0	13,4	22,5	1,7	90	112
Louny	1454	10,5	15,1	21,0	1,4	84	105

období	VM			P			VM + P			
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	děti	celkem
1432	75	7	82	3	-	3	78	7	-	85
1433	128	5	133	1	-	1	129	5	1	135
1434	153	10	163	3	1	4	156	11	-	167
1435	180	13	193	9	1	10	189	14	3	206
1436	257	27	284	7	1	8	264	28	2	294
1437	266	19	285	8	-	8	274	19	-	293
1438	321	29	350	7	-	7	328	29	2	359
1439	364	34	398	10	1	11	374	35	1	410
1440	369	41	410	9	-	9	378	41	1	420
1441	386	51	437	6	-	6	392	51	1	444
1442	373	45	418	11	1	12	384	46	1	431
1443	387	44	431	10	1	11	397	45	2	444
1444	344	38	382	5	-	5	349	38	1	388
1445	367	35	402	8	-	8	375	35	3	413
1446	323	33	356	5	-	5	328	33	2	363
1447	289	34	323	5	-	5	294	34	6	334
1448	218	25	243	4	1	5	224	26	1	251
1449	206	23	229	2	-	2	208	23	2	233
1450	59	6	65	-	-	-	59	6	1	66
1432-1435	263	30	293	13	2	15	276	32	4	312
1436-1440	533	92	645	21	2	23	574	94	5	673
1441-1445	607	120	727	23	2	25	630	122	4	756
1446-1450	461	77	538	11	1	12	472	78	7	557
1432-1440	677	119	796	32	4	36	709	123	9	841
1441-1450	783	180	963	32	3	35	815	183	9	1007
1432-1450	1160	275	1435	61	7	68	1221	282	17	1520

Tabulka 4: Kompozice osobních jmen táborských mužů a žen

osobní jména	muži		ženy		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
jednočlenná	201	16,4	72	25,2	273	18,2
dvoučlenná	850	69,7	180	63,8	1030	68,5
trojčlenná	163	13,3	30	10,7	193	12,8
čtyřčlenná	7	0,6	-	-	7	0,5
c e l k e m	1221	100,0	282	100,0	1503	100,0

Tabulka 5: Početnost jednotlivých členů mužských a ženských jmen

člen osobního jména		muži		ženy		celkem	
		počet	%	počet	%	počet	%
pojmenování přímé	křestní jméno	997	81,6	184	65,2	1168	77,7
	příjmení	340	21,8	93	33,0	433	28,8
	přezdívka	206	16,9	6	2,1	212	14,1
	rodiště	274	22,4	27	9,6	301	20,0
	bydliště v místě	28	2,3	4	1,4	32	2,1
	povolání	352	28,9	18	6,4	370	24,6
pojmenování nepřímé	manžel/manželka	28	2,3	137	48,6	165	11,0
	děti	15	1,2	17	6,0	32	2,1
	rodiče	82	6,7	7	2,5	91	6,1
	tchán/tchýně/zeť	48	3,9	16	5,7	64	4,3
	sourozenci apod.	44	3,6	12	4,3	56	3,7

Tabulka 6: Ceny táborských domů v letech 1432–1450

období	VM							P						VM + P							
	cenová skupina						cel-	cenová skupina					cel-	cenová skupina						cel-	
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	kem	I.	II.	III.	IV.	V.	kem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	kem	%
1432-1435	5	12	20	6	5	-	48	5	6	-	-	1	12	10	18	20	6	6	-	60	8,7
1436-1440	48	60	25	14	8	1	156	3	6	-	-	-	9	51	66	25	14	8	1	165	23,9
1441-1445	42	86	56	26	10	-	220	5	16	1	1	1	24	47	102	57	27	11	-	244	35,3
1446-1450	8	78	61	34	15	1	197	1	111	7	2	4	25	9	89	68	36	19	1	222	32,1
celkem	103	236	162	80	38	2	621	14	39	8	3	6	70	117	275	170	83	44	2	691	
%	16,6	38,0	26,1	12,9	6,2	0,3	100	20,0	55,7	11,4	4,3	8,6	100	16,9	39,8	24,6	12,0	6,1	0,3	100,0	

I. 0 - 2 sex. II. 2 - 5 sex. III. 5 - 10 sex. IV. 10 - 20 sex. V. 20 - 50 sex. VI. 50 - 100 sex.

Tabulka 7: Celkové objemy trhových cen a hotově zaplacených částek při prodejích táborských domů, lázní a sladoven 1432–1450

období	VM			P								VM + P					
	tržní cena	zaplaceno ihned		domy		lázně, mlýny, sladov.		celkem	zaplaceno ihned			tržní cena		zaplaceno ihned		hotově	závdavek
				tržní cena	hotově	tržní cena	hotově										
	v gr.	gr.	%					v gr.	gr.	%		v gr.	%	gr.	%	v %	v %
1432-1435	28219	7175	25,4	3103	795	2580	660	5683	1455	25,6		33902	11,0	8630	25,5	11,5	53,7
1436-1440	56060	13322	23,8	1113	467	18870	3060	19983	3527	17,6		76043	24,7	16849	22,2	8,7	43,9
1441-1445	83073	22564	27,2	4184	466	3730	1000	7914	1466	18,5		90987	29,5	24030	26,4	12,1	54,3
1446-1450	94575	24807	26,2	5346	1369	7379	2340	12725	3709	29,1		107300	34,8	28516	26,6	5,2	55,2
celkem	261927	67868	25,9	13746	3097	32559	7060	46305	10157	21,9		308232	100,0	78025	25,3	7,7	52,0

Tabulka 8: Několikanásobné prodeje táborských domů 1432–1450

Tábor	2.prodej				3.prodej				4.prodej				5.prodej			6.prodej		celkem			
	cena			rozdíl	cena			rozdíl	cena			rozdíl	cena		rozdíl	cena	rozdíl	cena			rozdíl
	-	=	+	v gr.	-	=	+	v gr.	-	=	+	v gr.	-	+	v gr.	=	v gr.	-	=	+	v gr.
VM	38	15	78	+ 9971	5	7	12	+ 1113	2	1	2	+ 289	1	1	- 420	1	-	46	24	93	+10953
P	3	1	4	- 28	1	-	2	+ 275	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	6	+ 247
VM + P	41	16	82	+ 9943	6	7	14	+ 1388	2	1	2	+ 289	1	1	- 420	1	-	50	25	99	+11200
celkem	139				27				5				2			1		174			

Tabulka 9: Ceny zahrad a jiter podle Knihy trhové 1432–1450

pozemky	6-30 grošů	31-60 grošů	61-90 grošů	91-120 grošů	121-150 grošů	151-180 grošů	181 gr. a více	celkem
zahrady	43	13	2	7	3	3	-	71
%	60,6	18,3	2,8	9,9	4,2	4,2	-	100,0
jitra	15	17	30	28	6	20	1	117
%	12,8	14,6	25,6	23,9	5,1	17,1	0,9	100,0

Tabulka 10: Majitelé pozemků v Knize trhové 1432–1450

	odvětví	malé pozemky						lány					dvory apod.	stodoly - stáje	koně
		1 zahrada	1 louka	1 jitro	2 až 3	4 až 6	7 a více	1/4 - 1/2	1/2 - 1	1 - 1 1/2	1 1/2 - 2	2 a více			
A	1. zemědělství	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-
B	1. zpracování kovů	3	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2	1
	2. topivo - maziva	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	3. textilní výroba	4	1	1	1	1	-	-	3	1	-	-	-	1	1
	4. zpracování kůže	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	5. zpracování dřeva	3	1	3	1	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-
	6. potraviny	3	-	2	4	3	1	2	3	4	-	-	-	2	1
	7. odívání	3	-	2	4	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-
	8. stavby a zeminy	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
	c e l k e m	17	2	9	10	7	2	5	7	8	-	-	1	6	3
C	1. obchod	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	2. doprava	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
	3. hygiena	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	-
	4. obrana	4	-	-	1	-	4	-	1	1	-	1	1	4	2
	5. administrativa	1	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1
	c e l k e m	6	-	-	5	-	4	1	5	1	-	1	2	6	3
A + B + C		23	2	10	15	7	6	6	12	10	-	1	4	12	6
ostatní obyvatelé Tábora		50	8	19	31	19	11	6	21	11	2	2	13	23	14
nebydlící na Táboře		-	-	-	-	-	-	2	9	5	2	-	3	-	-
neznámé bydliště		-	-	-	-	-	-	5	7	15	2	2	2	-	-
c e l k e m		73	10	29	46	26	17	19	49	41	6	5	22	35	20
		112			89			120					22		
		32,7%			25,9%			35%					6,4%		
		343 = 100%													

Tabulka 11: Panství města Tábora k roku 1452

zboží	stav 1502-1510				celoroční výměry úroků 1502-1510		
	vsi	osedlí	lány	jitra	sex.	gr.	pen.
1. Ústí - vesnice	7	61	59,50	-	66	18	-
- dvory, jitra, louky	-	-	23,50	200	39	14	4
2. Kozí - vesnice	2	22	22,50	-	23	47	3
- dvořiště a louky ZSO	-	-	12,50	-	34	54	-
3. PŘÍBĚNICE - vesnice	3	31	22,50	-	75	51	6
4. Jednotlivé městské vsi	3	19	19,00	-	20	35	-
5. LOUŇOVICE - klášterství	23	240	223,75	-	184	44	-
- nedvědický újezd	12	85	92,25	-	87	45	6
6. zápisné vsi služebníků	11	140	77,00	765	148	47	3
c e l k e m	61	598	552,50	965	681	58	1

Tabulka 12: Výměra a držba usedlostí v Čelkovicích 1435–1448

Čelkovice		1435	1436–1444		1445	1446	1447	1448
výměra	1/4 lánu	1	2	2	1	2	2	3
	2/4 lánu	9	7	7	6	7	7	8
	3/4 lánu	-	1	1	2	1	1	-
	4/4 lánu	3	3	3	3	3	3	3
počet majitelů		13	13	13	12	13	13	14
držba ve 1/4 lánu	místní	16	13	7	8	8	8	7
	táborští	13	16	16	15	13	15	16
	?	2	2	8	8	10	8	8

Tabulka 13: Početnost vybraných řemesel na Táboře a v Chrudimi

Tábor		1432 až 1450	1432 až 1440	1441 až 1450	max.v jednom roce	odhad živ- ností	odhad prac. sil	Chrudim k roku 1400
B 3	výroba sukna	57	28	46	30	45	136	151
B 5	bečváři - bednáři	14	7	10	6	8	16	8
B 6	mlynáři	12	8	9	6	6	18	5
	pekaři	8	6	7	6	14	28	33
	řezníci	26	13	22	14	20	40	41
	sladovníci	22	9	16	8	11	22	40
B 7	ševci	33	21	25	15	40	50	50
	krejčí	19	14	13	10	15	20	12
	kožešníci	11	7	10	9	10	20	10
C 1	kramáři	6	2	6	6	6	12	19

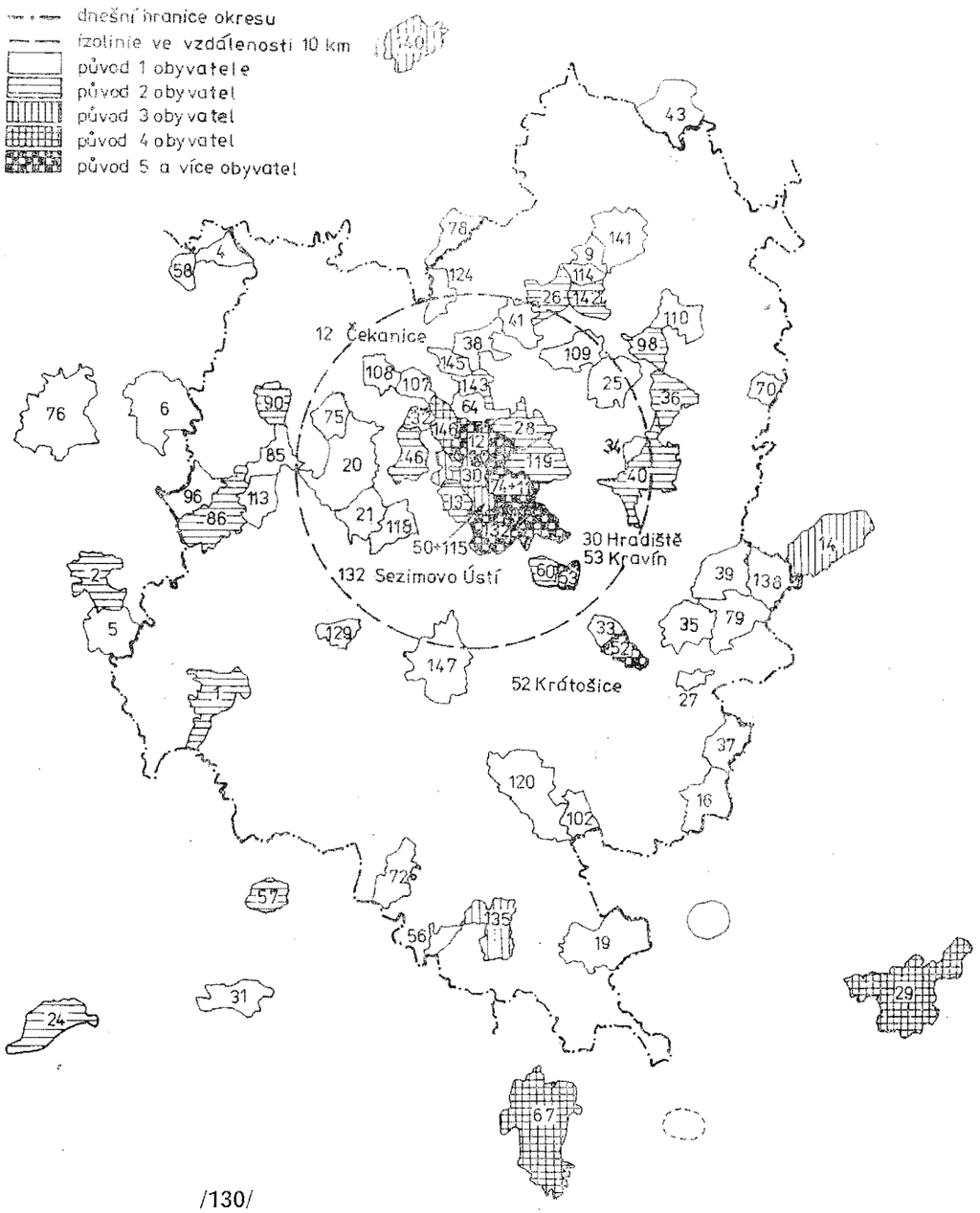
Tabulka 14. Zaměstnání obyvatel Tábora v letech 1432–1450

odvětví	specializace v KT	rektifikace	1432 až 1450 počet	1432 až 1450 %	1432 až 1440 počet	1432 až 1440 %	1441 až 1450 počet	1441 až 1450 %	max.v jednom roce počet	max.v jednom roce %	odhad živností	odhad prac.sil
A PRVOVÝROBA												
1. zemědělství	3	4	9	100,0	6	100,0	4	100,0	5	100,0	10	37
B ŘEMESLA												
1. zpracování kovů	14	16	36	11,5	21	12,0	21	9,1	21	12,4	28	73
2. topivo - maziva	4	4	7	2,5	4	2,3	4	1,8	5	3,0	6	10
3. textilní výroba	12	12	61	19,6	30	17,2	50	21,7	33	19,5	49	142
4. zpracování kůže	4	6	11	3,5	6	3,4	8	3,5	6	3,6	11	22
5. zpracování dřeva	10	13	43	13,8	22	12,5	31	13,5	21	12,4	40	80
6. potraviny	6	6	73	23,4	39	22,3	56	24,3	37	21,9	55	116
7. odívání	5	6	63	20,3	42	24,0	48	20,9	34	20,1	66	92
8. stavby a zeminy	5	9	17	5,4	11	6,3	12	5,2	12	7,1	23	97
c e l k e m	60	72	311	100,0	175	100,0	230	100,0	169	100,0	278	632
C TERCIÁRNÍ SFÉRA												
1. obchod	4	4	11	20,8	3	9,7	11	27,5	10	27,1	17	26
2. doprava	4	4	12	22,6	8	25,7	9	22,5	7	18,9	15	19
3. hygiena	4	4	13	24,5	10	32,3	6	15,0	7	18,9	13	21
4. obrana	3	5	2	3,8	-	-	2	5,0	2	5,4	-	102
5. administrativa	4	9	15	28,3	10	32,3	12	30,0	11	29,7	-	25
c e l k e m	19	26	53	100,0	31	100,0	40	100,0	37	100,0	45	193

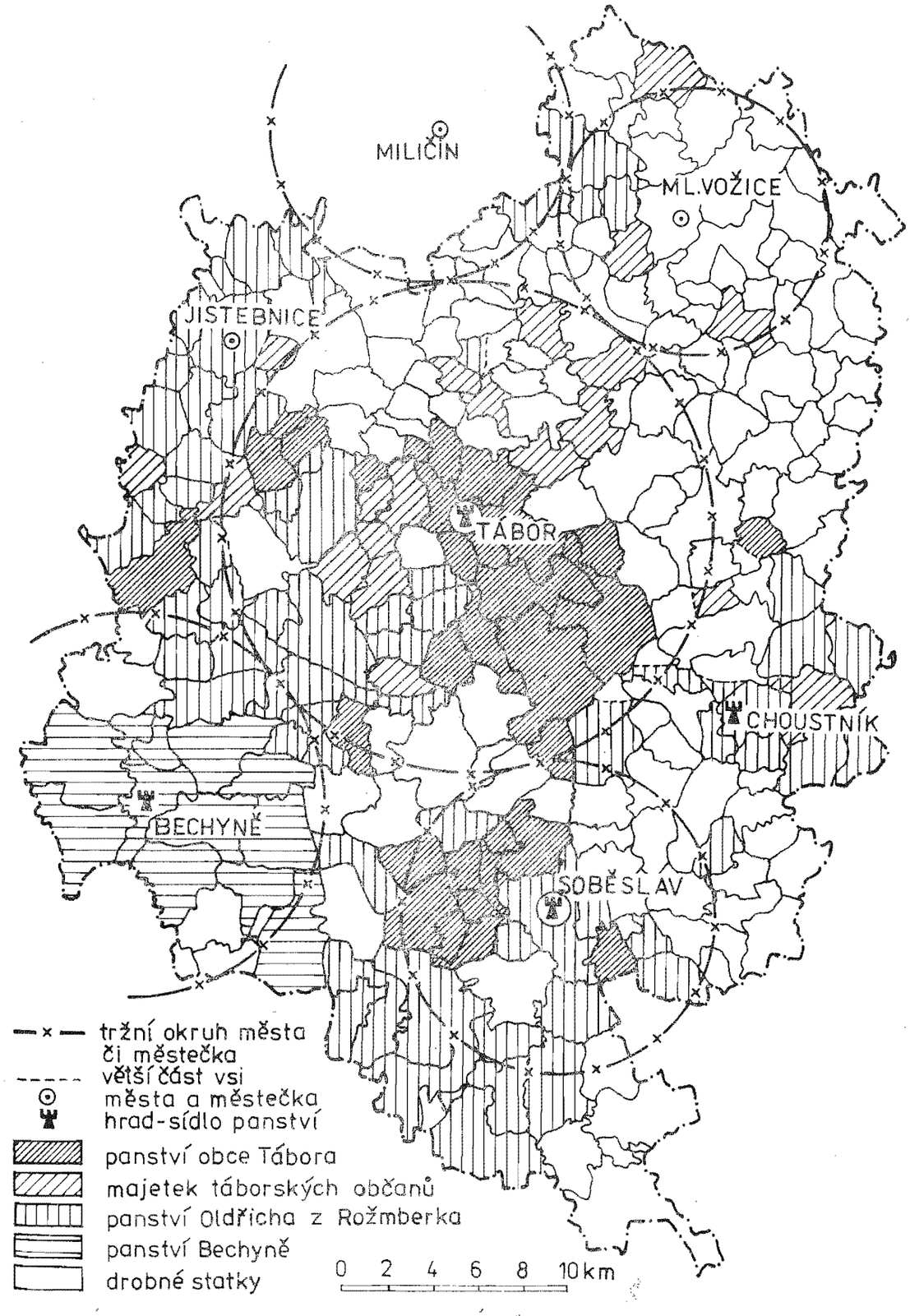
Příloha XI

Mapa 1: Původ táborských obyvatel ze spádového území města 1420–1452

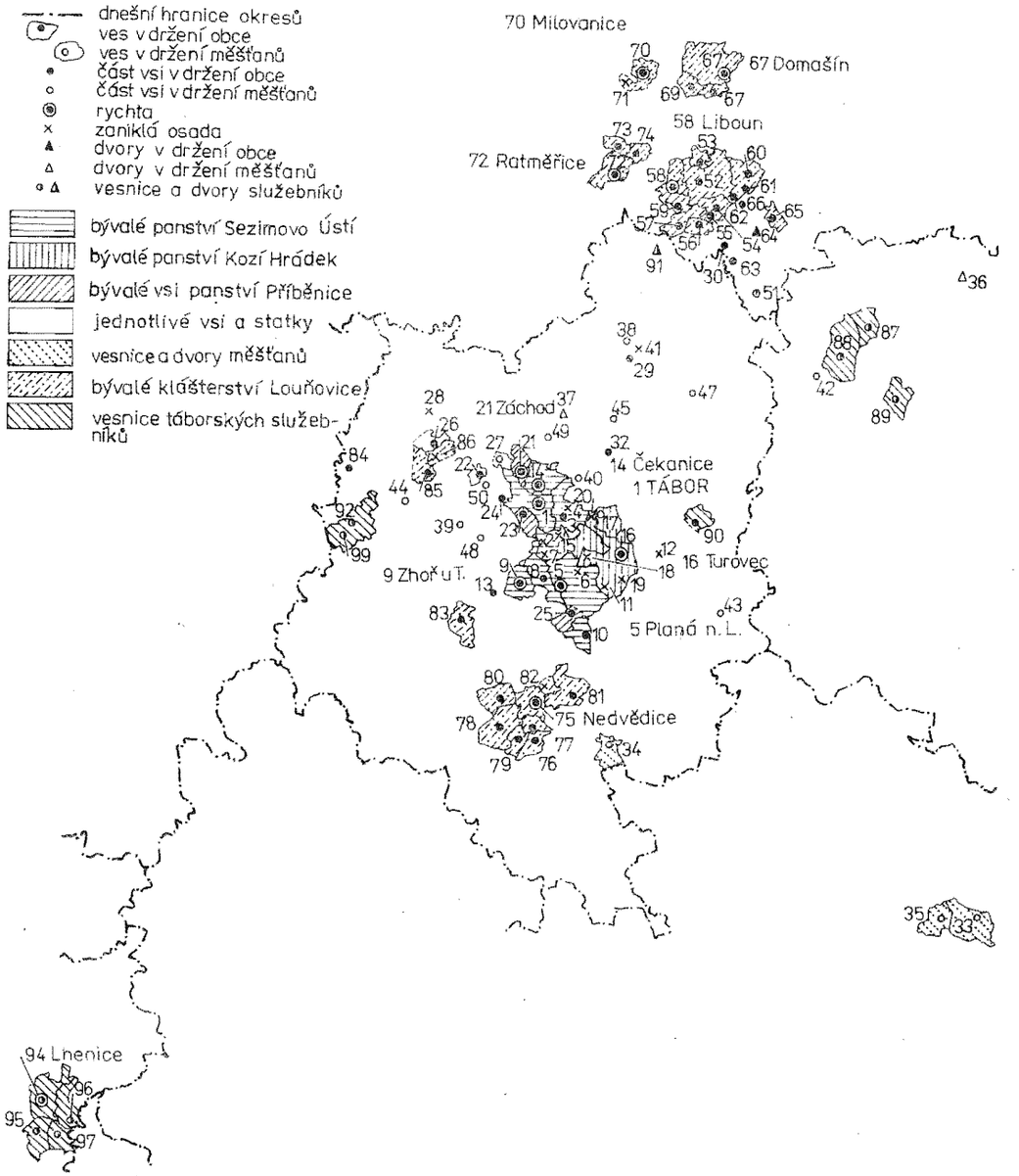
Mapa 2: Hospodářský a právní region města Tábora k roku 1452

Mapa 3: Pozemkový majetek města Tábora a jeho obyvatel roku 1452

Die Grundsteine der Stadt Tabor 1432–1452

František Šmahel

Im Rahmen der Grundlagenforschung zur dreibändigen Geschichte der Stadt Tabor, die das Kollektiv des Museums der revolutionären Hussitenbewegung vorbereitet, werden nacheinander alle schriftlichen Quellen evidiert und bewertet. Von den Ergebnissen ihrer Systemanalyse geht auch diese Abhandlung aus, die sich fortlaufend mit der Größe der Stadt, der Einwohnerzahl, den Namen und der Herkunft der ersten Bürger, mit den Marktpreisen der Realitäten, dem Grundbesitz und allen Zweigen der Stadtwirtschaft befaßt. Da im Falle des hussitischen Tabors die erhaltenen Quellen keine direkte Antwort auf die Hauptfragen gaben, war eine hypothetische Rekonstruktion des Stadtorganismus auf Grund der Systemanalyse sämtlicher Teilangaben die einzige Möglichkeit. Obwohl mit Hilfe dieser Methode nur zu den richtunggebenden Minimen, d. h. zu der minimalen Grenze der zuständigen Gesamtangaben gelangt werden konnte, haben diese Belege nicht nur hypothetischen Charakter, sondern sind historische Fakten sui generis. Vergleichende Kontroll- und Bezugsanalysen brachten auch einige methodische Versehen beim Studium der gesellschaftlichen und ökonomischen Struktur der mittelalterlichen Städte ans Licht. Unter anderem ergab sich die Unerläßlichkeit einer Verifikation nicht nur alles dessen, was die Quellen aussagen, sondern auch dessen, was sie nicht enthalten.

Die neuen Erkenntnisse korrigieren vor allem die älteren Vorstellungen von einer spontanen, den revolutionären Stürmen entsprechenden Bebauung der Taborer Landzunge. In der ersten Etappe vom Ende Februar bis Ende März 1420 handelte es sich um eine überlegte Umsiedlung der Stadt mit allen nötigen Institutionen. Das Besiedlungsareal wurde ausgemessen, die Objekte kommunalen Charakters bekamen vom Anfang an ihren Platz. Die gotischen Tiefenparzellen um den Marktplatz und längs der Hauptstraßen bezeugen, daß die Hussiten aus Sezimovo Ústí die üblichen urbanistischen Ansprüche des späten Mittelalters nicht vernachläßigten. Die Nachricht von der Gründung der revolutionären Gemeinde lockte Hunderte und Tausende radikaler Hussiten aus der näheren und weiteren Umgebung auf die Burgstätte (Hradiště) des Berges Tabor. Erst jetzt wurde der Platzmangel kritisch, erst jetzt mußte jede freie Fläche ausgenützt werden. Das Ergebnis dieser zweiten Immigrationswelle war eine Menge kleiner Parzellen mit einer Bebauung von Häuslercharakter, die sich zentrifugal vom Marktplatz zu den Schanzen und umgekehrt ausbreitete.

Die komplexe Bewertung des ältesten erhaltenen Stadtbuches aus den Jahren 1432 bis 1450 ermöglichte die Feststellung der minimalsten Parameter der Stadt. In der angeführten Zeitspanne gab es innerhalb der Taborer Schanzen mindestens 600 sämtlich für einen Haushalt bestimmte Häuser und Bauparzellen. Zwei methodisch von einander unabhängige Verfahren gelangten zu fast gleicher Abschätzung der Einwohnerzahl (vgl. Tab. 1–3). Mit ungefähr 3000 Ansässigen reihte sich das hussitische Tabor in den ersten Jahrzehnten seiner Existenz in die mittelgroßen königlichen Städte ein.

Eine systematische Aufstellung aller Angaben des ältesten Marktbuches ermöglichte auch die Erfassung der Häufigkeit der einzelnen Personennamen und die quantitative Relation der Bestandteile mehrgliedriger Benennungen (Tab. 4–5). Wenn auch nur 81,6 % Männer und 65,2 % Frauen den Taufnamen anführten, handelte es sich schon um die häufigste und gleichzeitig bestimmende Komponente der Personennamen. Zahlenmäßig waren Spitznamen und Zunamen die zweithäufigste Gruppe der Männernamen, wogegen bei den Frauen der Familienname des Mannes überwog. Im großen und ganzen zeigte sich, daß die eingliedrige Benennung in einer Stadt von der Größe des hussitischen Tabors nicht mehr genügte (vgl. Beilage I–V). Die meisten der alten Taborer, die bei der Eintragung in das Marktbuch ihren ursprünglichen Wohn- oder Geburtsort anführten, stammten aus der Umgebung des verlassenen Sezimovo Ústí. Die restlichen Ansiedler kamen nach Tabor meist aus dem Gebiet, das durch die Moldau im Westen, die Sazava im Norden und die diagonale Landesgrenze im Sü-

dosten begrenzt wurde. Die anderen Landgebiete Böhmens und Mährens waren mit Ausnahme von Prag, Klatovy und Beroun nur durch Einzelne vertreten (vgl. Beilage VI und Karte I).

Eine Analyse der Realitätenpreise half die vorwiegende Kategorie der Häuser und Grundstücke bestimmen (Tab. 6–10). Dabei traten ganz eindeutig verborgene Wucher--Formen hervor, die eine Begleiterscheinung der beträchtlichen Verschuldung waren. Wenn man von den Gebäuden, die durch Um- oder Anbau bewertet wurden, absieht, gelang es nicht, die Preissteigerung der Häuser nachzuweisen. Die Preise der Bauparzellen fielen dagegen jäh nach dem Jahre 1434, denn die Niederlage der Feldheere bei Lipany schloß die Etappe des hektischen Wachsens der Stadt ab. Die niedrigeren Preise erleichterten die Verbindung der Parzellen und den Umbau der ersten primitiven Häuser.

Die dichte Bebauung, die mächtige Befestigungsanlage und das abfallende Gelände der Landzunge beschränkten die Möglichkeiten der städtischen Landwirtschaft. Obwohl die zusätzliche Pflanzen- und Tierproduktion während der Kriegsjahre eine unerläßliche Nebenbeschäftigung der Stadteinwohner war (zu jedem Haus gehörte ein Garten oder ein Grundstück außerhalb der Schanzen), gab es in Tabor keine wirklichen Landwirte. Der Schwerpunkt der landwirtschaftlichen Produktion für den Stadtmarkt befand sich einesteils auf den vorstädtischen Höfen, anderenteils, und das vor allem, in den Dörfern des Taborer Hinterlandes (Tab. 10). Es weist alles darauf hin, daß schon in den vierziger Jahren des 15. Jahrhunderts die Umgebung der neuen königlichen Stadt so konsolidiert war, daß sie mit zwei Wochenmärkten die Ernährung der Bevölkerung voll sichern konnte. Mit dem erblichen und eingeschriebenen Besitz zweier bis dreier Städtchen, 49 Dörfer und weiterer Güter, mit einer Gesamtausdehnung von 550 Hufen und ungefähr 600 Untertanen reihte sich die Taborer Grundherrschaft in die adeligen Domänen mittlerer Größe ein (Beilage VII, Tab. 11, Karte II). Der durch die Revolution gewonnene Großgrundbesitz bildete ungefähr drei Fünftel der Güter, die kurz vor den Konfiskationen im Jahre 1547 zu Tabor gehörten.

Mit Hilfe einer Systemanalyse gelang es auch, die im Handwerk tätigen Personen auf 600 abzuschätzen, was das Doppelte der im Marktbuch angeführten Handwerker ist. Was die Spezialisierung der Erzeugung betrifft, so reihte sich Tabor schon vor der Mitte des 15. Jahrhunderts in die Handwerksstädte mit entwickelter Erzeugungsgrundlage ein, die teilweise schon für entferntere Märkte arbeiteten (Tuchmacherei und Messerschmiedehandwerk). Eine ungefähre Vorstellung konnte man sich auch von dem Verkehr, dem Handel, den Dienstleistungen und anderen Gebieten des sog. tertiären Wirkungskreises machen. Über Erwarten deutlich und eindeutig zeigte sich dabei, daß ohne verhältnismäßig verbreitete und vielseitige Dienstleistungen auch eine so atypische Stadtsiedlung wie das revolutionäre Tabor nicht bestehen konnte (Tab. 13–14, Beilage VIII).

Nicht nur die Anfänge der revolutionären Gemeinde auf dem Berg Tabor, sondern auch die Gründung der Stadt und die Konsolidierung der autonomen städtischen Republik waren nicht frei von historischem Pathos. Die erste Etappe brachte eine utopische Vision, die zweite eine reale Tat.

K TRANSFORMACI STŘEDOVĚKÉHO ŽÁNROVÉHO SYSTÉMU V LITERATUŘE HUSITSKÉ DOBY

Jaroslav Kolár

V polovině třicátých let prolomila moderní literárněvědná metodologie statí Romana Jakobsona Úvahy o básnictví doby husitské[1]) tradiční, podcenivý přístup k literární produkci husitského období. Postulovala zavedení specificky literárních a historicky adekvátních hledisek, která by umožnila poznávat a hodnotit literaturu husitské doby z ní samé, ne už pouhým poměřováním s uznávanými kvalitami předchozí doby vrcholného českého středověku. Dalekosáhlý význam této iniciativy se projevil vlastně až značně později, v poválečném vývoji české literární husitologie. Tehdy byly v moderních edicích zpřístupněny hlavní texty a tím se vytvořil předpoklad pro revizi tradičního názoru na ně i pro obecnější teoretické a metodologické úvahy. Směřovaly zejména do oblasti historické poetiky. Z hlediska textových východisek studia se přitom ukázalo, že dosavadní tradiční datování některých památek je založeno na vratkých základech. Nové studium vedlo k závěrům o nutnosti jejich redatace. Tyto závěry se týkají sice jen omezeného počtu památek, avšak památek tak důležitých, že právě zřetel k nim do jisté míry určoval názor na básnictví husitské doby.

Došlo se k poznání, že domněle husitské básnické Rozmlouvání člověka se smrtí, které se zdálo zajímavě profilovat tvářnost české poezie

[1]) R. Jakobson, Úvahy o básnictví doby husitské, Slovo a slovesnost 2, 1936, s. 1–21.

v době husitských válek ještě za Žižkova života, tj. před rokem 1424, pochází ze samého konce 15. století.[2]) Podobně se ukázalo ve stopách jistých starších pochybností i u historické Písně o bitvě před Ústím, že nevznikla jako bezprostřední ohlas události z roku 1426, nýbrž jako politicky agitační skladba v posledním desetiletí 15. století.[3]) Zjištěná textová souvislost veršovaného trialogu Václav, Havel a Tábor s teologickým traktátem Hilaria Litoměřického vyvolala diskusi i o dataci této památky, která se sama hlásí do roku 1424; třebaže se v tomto případě skepse k udávanému datu vzniku nepotvrdila, vedla diskuse nepochybně k prohloubenému zkoumání významné skladby a jejích dobových souvislostí.[4]) Odhalení akrostichické dedikace králi Jiřímu z Poděbrad s plnou královskou intitulací dosvědčilo, že tzv. zlomky rýmované kroniky o počátcích husitství nemohly vzniknout dříve než v roce 1458.[5])

Tato zjištění na jedné straně do jisté míry pozměnila podobu českého básnictví v letech největšího ideologického a vojenského vzepětí husitské revoluce, ale na druhé straně prokázala inspirativní sílu husitství pro literaturu a persistenci jeho ideologie. Třebaže jde vlastně jen o několik jednotlivostí, změnila se jimi materiálová základna úvah o literární problematice husitské doby. Poměrně omezený okruh památek, které lze s husitskou dobou prokazatelně spojit, činí z celé epochy jedno z oněch vývojových období, na nichž je možno specifické otázky literárního vývoje sledovat jako v laboratorních podmínkách. Husitské období je pro takové studium zvlášť přitažlivé, protože jde o jeden ze vzácných případů v středověké Evropě, kdy literární život reagoval na revoluční společenské hnutí a stal se jeho aktivní součástí. Studium specificky literárních aspektů tohoto období nese s sebou ovšem nebezpečí, které vyplývá právě z jeho laboratorní povahy, že totiž zobecnění poznatků z omezeného okruhu materiálu povede ke zkreslujícím závěrům nenáležitým zdůrazněním jednotlivostí, které jsou z hlediska obecné společenské a literární situace náhodné. Má-li se literární historie tomuto nebezpečí vyhnout, je bezpodmínečně nutné podrobit veškerý materiál zevrubné revizi z hlediska datace, vztahu k historické realitě a vzájemných souvislostí mezi jednotlivými památkami. Tuto práci, která zajistí co největší spolehlivost faktového východiska pro literárněhistorické a teoretické závěry, nemůže nahradit analýza ze specializovaných hledisek moderního literárněvědného přístupu k textu. R. Jakobson došel analýzou verše Písně o bitvě před Ústím, vztahující se k události z roku 1426, a Písně o zajetí Zikmunda Korybuta, týkající se události z roku 1427, k závěru, že obě skladby pocházejí patrně od jednoho autora. Detailní analýza Písně o bitvě před Ústím prokázala zejména odhalením anachronističnosti údajů o jednotlivých osobách, že skladba je o tři čtvrtiny století mladší.

Důraz, který klademe na nezbytnost prověřit tradované údaje o jednotlivých památkách z husitské doby a zajistit tak pevnější faktografickou základnu pro obecnější závěry, nechce a nemůže ovšem bagatelizovat Jakobsonovu cennou iniciativu. Ta má v historickém procesu poznávání husitské literatury své pevné místo. Vedla mj. k formulování otázky, která se jeví pro historické hodnocení literatury za husitství jako otázka klíčová. Je to problém vztahu husitské literatury k vnitřně diferencované literární produkci ve 14. století, zejména za vlády Karla IV. a Václava IV.

Ve srovnání s rozmanitostí české a slovenské produkce v druhé polovině 14. století se literatura husitské doby jeví na první pohled jako ochuzená, zúžená na několik žánrových typů, zatímco produkce předchozího období vykazuje poměrně široký okruh žánrů. Do žánrového repertoáru literátů husitské doby nepřešla samozřejmě světská milostná lyrika, ale ani veršovaný rytířský román, rytířská prozaická povídka, veršovaná i prozaická legenda, dramatické formy. Zájem autorů i publika se soustředil na prostředky ideologicky nosné, schopné podílet se na probíhajícím zápase, tedy na kázání, traktát, duchovní píseň, veršované mluvní skladby dialogické i monologické a na literaturu faktu, kterou představovala kronika nebo tzv. relace o určitých událostech. Tyto útvary byly ovšem frekventovány už v dřívější době, ale v husitství nabyly nové funkce. Vedle toho se konstituovaly žánry pro českou literaturu nové, manifest, list. Žánrová skladba literatury v husitské době se proto jeví do značné míry jako jistý výběr možností daných starším stavem, popř. jako jejich funkční modifikace.

Prof. Josef Hrabák poukázal ve dvou důležitých studiích ze šedesátých let[6]) na principy, jimiž se tento výběr řídil. Zjistil, že společným jmenovatelem většiny žánrů frekventovaných v husitské době je zaměření na co nejužší kontakt s publikem, tedy na možnost realizovat co nejefektivněji apelativní funkci děl a jejich začlenění do společenského zápasu. U dalších žánrů, které pro takový bezprostřední a hromadný kontakt s publikem neměly předpoklady (např. traktát, kronika), se analogické funkční zaměření prosazovalo jinými, specifickými prostředky (u traktátů akcentováním aktuálních momentů v útočném zaměření

[2]) J. Kolár, K dataci staročeského Rozmlouvání člověka se smrtí, LF 88, 1965, s. 295–307.

[3]) J. Kolár, Píseň o bitvě před Ústím, Česká literatura 15, 1967, s. 110–131.

[4]) E. Pražák, Hádání Prahy s Horou a Rozmlouvání o Čechách ve vzájemném vztahu a ve vývoji českého dialogu, LF 88, 1965, s. 204–224; F. M. Bartoš, O básníka husitských skladeb rukopisu budyšínského a o Rozmlouvání o vzniku husitské bouře z r. 1424, LF 89, 1966, s. 133–138; M. Hájek, Příspěvek k bádání o skladbě Václav, Havel a Tábor čili Rozmlouvání o Čechách z roku 1424, LF 92, 1969, s. 120–123; P. Čornej, Příspěvek ke sporu o skladbu Václav, Havel a Tábor, LF (v tisku).

[5]) E. Pražák, K datování, interpretaci a otázce autorství tzv. zlomků rýmované kroniky české, Strahovská knihovna 3, 1968, s. 116–128.

[6]) J. Hrabák, Veršované „disputy" doby husitské a Poznámky o zanikání a vznikání žánrů v literatuře doby husitské, v souboru Ze starší české literatury, Praha 1964, s. 108–130, 131–151.

proti názorům ideologického odpůrce a přeskupováním hierarchie argumentů z autorit, u kronik tematickým zaměřením na bezprostředně předcházející minulost a otevřeným vyjádřením autorova stanoviska). Prof. Hrabák zastává názor, že žánr je kategorie historická a jen jako v abstraktní konstrukci v něm mohly být literární historií spatřovány pouhé dobově určené derivace základních, a priori daných druhů lyriky, epiky a dramatu. Sledování žánrového vývoje pouze z hlediska forem, mnohosti a rozmanitosti jejich uplatnění vede nutně ke zkreslujícím závěrům o povaze literatury té které doby jako celku. Právě v případě literatury za husitství je to zvlášť nápadné. Hrabák ukazuje, že vyvozovat závěry o její kvalitě jen z toho, že její žánrový repertoár je podstatně užší než v předchozím období, je neprůkazné jako každý důsledek povrchního přístupu k problematice. Funkce, k nimž se literatura zejména v období husitských válek soustředila, byly i ve zúženém žánrovém repertoáru realizovány stejně úspěšně jako funkce literatury 14. století, a to způsobem z vývojového hlediska ještě produktivnějším: v husitské době pronikl národní jazyk do celého rozsahu dobové ideologické aktivity, ne pouze literární, a vytvořily se předpoklady pro pozoruhodný rozvoj v následujícím vývojovém období.

Sdílím názor prof. Hrabáka na základní rysy literatury za husitství z hlediska jejího žánrového členění i jeho hodnocení celkového významu husitského období pro rozvoj národní literatury. V tomto příspěvku chci soustředit pozornost na otázky, které plynou z genologického studia literatury za husitství na jedné straně pro ni samu a pro její periodizaci, na druhé straně pro další vývoj českého písemnictví.

V literárněhistorickém myšlení posledních desetiletí se často objevuje názor o systémové povaze žánrů uplatněných ve středověkých literaturách. Povahu této systémovosti je však podle mého názoru třeba podrobit úvaze proto, aby se co nejpřesněji objasnil obsah tohoto pojmu a aby se tento pojem mohl stát účinným nástrojem literárněhistorického poznávání. Pod pojmem „žánr" rozumím ty skupiny tematicky, ideově a tvarově příbuzných děl, jimiž se literatura té které doby prezentuje literárněhistorickému pohledu. Jsou to tedy např. legenda, píseň, rytířský román, kronika, traktát, spor, kázání atp., útvary užívané k formování jistého typu obsahu a tím i k vyjádření určitého vztahu k skutečnosti. Pro induktivně založené poznávání literární minulosti považuji tento přístup za účelnější než operování klasickým, z antické literatury odvozeným členěním literatury na základní slovesné druhy epiky, lyriky a dramatu a na jejich derivace. V přístupu, který zastávám, se nutně uplatňuje do jisté míry literární názor té doby, do níž je historicky začleněn sám badatel, ale ovšem i dosud dosažený stupeň literárněhistorického poznávání, který je takovým členěním umožňován. Otvírá se tím i možnost integrovat do takového pohledu získané poznatky o původním středověkém názoru na sledované problémy.

Pod pojmem „systém" rozumím relativně ustálené rozčlenění dominantních funkcí literární produkce, vázané na relativní ustálenost tvarovou, přičemž obě tyto složky navazují – s přihlédnutím k aktuálnímu

stavu společenského vývoje a k jeho pociťovaným nedostatkům („bílým místům") – na starší slovesné tradice. Z uvedené definice je patrné, že pojem „systém" chápu v dané souvislosti jako literárněhistorickou abstrakci nástrojové povahy, která je umožněna retrospekcí ze značného časového odstupu se zřetelem k nahromaděným zkušenostem z dalšího vývoje. Představovat si, že činnost středověkého literáta se řídila uvědomělým zřetelem k existenci takového žánrového systému a k jeho vývojovým možnostem, by znamenalo anachronisticky předpokládat sebeuvědomění středověké literatury jako literatury v moderním smyslu. Středověký autor si nepochybně byl vědom existence žánru, nikoli však žánrového systému. O pojímání určité oblasti středověkých děl jako žánru poměrně bezpečně svědčí existence parodie. Jako parodii sui generis na žánr je možno chápat např. známou českou satirickou skladbu Podkoní a žák. Parodický záměr sice v textu není výslovně naznačen, ale k vyslovení této hypotézy vedou následující fakta: Ve srovnání s latinskými certaminy, z jejichž tradice Podkoní a žák roste (a mezi nimiž ovšem také nechybějí skladby satirické a parodické) je obvykle vznešený a abstraktní předmět sporu v tomto díle snížen do polohy hospodské hádky. Postavy, které proti sobě ve sporu stojí, jsou zasazeny do společenských nížin (je to chudý student a neméně chudý panský služebník). Oba protagonisté vychvalují svůj stav ve zřetelném komickém kontrastu se svou skutečnou situací, jak je v díle naznačena, a v zápětí svou mizerii v proudu řeči bezděčně prozrazují. Spor není vyřešen v ničí prospěch, na místě řešení dochází k hospodské rvačce a neuvádí se ani to, kdo vyhrál. Tím se zpětně poutá pozornost na sám proces hádání, který je neadekvátním závěrem zesměšněn a bagatelizován. Podkoní a žák je skutečný spor, certamen, a je celkem lhostejné, nazveme-li jej satirou (mířící nejen proti oběma mluvčím, ale i proti principu hádky) nebo parodií. Je nesporné, že v obou případech se i sám princip literárního hádání dostává do ohniska zájmu. To by nebylo možné v případě, kdyby představa literárně stylizovaného sporu neexistovala aspoň v povědomí neznámého autora.

Středověký literát navazoval na ověřené, oblíbené a společensky funkční typy tvorby a k vývojovému pohybu literatury docházelo bezděčně tím, že autoři ve svých dílech reagovali v rámci svého životního obzoru na společenské dění a pociťované potřeby. Jednotlivé žánry tedy fungovaly nejspíše jako součásti „jazyka" dobově chápané slovesné produkce. Z toho vyplývá, že pro konstituování žánru v rámci slovesné produkce určitého společenství bylo zapotřebí značného času a existence většího počtu stejnorodých děl, jimiž by se existence celistvosti označované jako „žánr" mohla manifestovat. Úlohu nezbytného tradičního pozadí hrála za středověku ve většině případů nadnárodní literatura latinská. S její tradicí byli všichni literáti – i česky píšící – obeznámeni přinejmenším školským vzděláním. V jiných případech (u milostné lyriky, u rytířského románu) hrála důležitou úlohu též literatura německá a další v té době už rozvinuté literatury v národních jazycích.

Pozadím literatury husitské doby se mohla vedle latinské tradice stát do značné míry už i literatura psaná česky. To přineslo produkci z prvních tří desetiletí 15. století značnou výhodu v tom smyslu, že mohla k naplňování svých funkcí a cílů navazovat už na vypracované prostředky slovesné tvorby v národním jazyce. Pokud jde o problematiku žánrů, je paradoxní, že v husitské době je víc přímých i nepřímých svědectví o pociťované existenci literárních žánrů než v předcházejícím období. Jsou obsažena především v textech spjatých s ideologickým zápasem počínajícího a sílícího husitství. Jde např. o píseň v národním jazyce a o její jednotlivé denominace. Jestliže pražská synoda zakázala roku 1408 zpívat v kostelích české duchovní písně s výjimkou čtyř starých, je to zároveň významné svědectví o existenci a obecné známosti žánru duchovní písně v lidovém jazyce. Je to svědectví dokonce průkaznější, než jaké poskytuje traktát De cantu vulgari; v něm se oprávněnost lidového duchovního zpěvu jen teoreticky obhajuje prostřednictvím citátů z teologických autorit. Povědomí o jiných oblastech písňové produkce signalizují invektivy v husitském rukopise pražského Národního muzea (XIV E 7), adresované Contra cantilenas dissolutas a zejména Contra cantilenas amasiatorias. Podobně je možné usuzovat např. z Života kněží táborských Jana z Příbramě o povědomí o žánru traktátu i u lidí, u nichž k tomu nedávala předpoklady školská výuka.

Přesto je však zřejmé, že zřetel k žánrovému členění se v literatuře husitské doby neuplatňoval jako dominantní třídící princip nebo jako podnět k tvůrčí aktivitě. Určujícím prvkem vší literatury husitské doby až do posledních desetiletí 15. století bylo zcela nepochybně hledisko obsahové a funkční zaměření k aktuálním ideologickým otázkám doby. Z tohoto hlediska dochází k zajímavému jevu: jestliže se žánrový repertoár česky psané literatury v husitské době zužuje, u literatury vytvářené latinsky se jistým způsobem obohacuje. V starší latinské literatuře vznikající v českých zemích nenajdeme nic podobného rozsáhlé básni Carmen insignis Coronae Bohemiae o vítězství husitů v bitvě u Domažlic, připisované Vavřinci z Březové, a poměrně četným latinským časovým písním o politických událostech.

Jako aktualizované prostředky této „literatury bojující", která vznikala na zakázku doby, fungovaly v latinské stejně jako v české produkci všechny žánry, které umožňovaly rozvinout apelativní funkci literatury, její agitační působení, které činily publikum aktivním účastníkem ideového zápasu probíhajícího v literatuře i za literaturou a které umožňovaly spojit co nejpříměji náboženskopolitické myšlení s aktuálním stavem společnosti. Tato rámcová charakteristika platí pro obě základní větve literatury za husitské doby, pro vlastní produkci husitů i pro tvorbu zaměřenou protihusitsky. V literární produkci přívrženců revoluce, tedy v „husitské literatuře" v užším smyslu, v tvorbě husitů (jako protikladu k literatuře „protihusitské") docházelo přitom k zajímavému jevu, k vzájemnému sbližování žánrů a k interferenci mezi nimi na základě společného ideového zaměření, zaujetí aktuálními otázkami,

stejné teologické výzbroje. Výrazně se to projevilo v dílech vytvářených česky, a to nejen mezi jednotlivými oblastmi, rozlišenými různou funkční dominantou v rámci jediného žánru (např. píseň V naději boží mistr Hus Jan slučuje příznačné rysy písně duchovní, historické a časově invektivní), nýbrž i mezi žánry poměrně vzdálenými: např. myšlenkový obsah traktátu Otázka nynie taková běží, v němž jsou latinské argumenty z teologických autorit pro přijímání sub utraque specie prokládány jejich českým veršovaným zpracováním, se objevil v písni Kristovoť jest ustavenie; zápis rozsáhlého veršovaného sporu Hádání Pravdy s Horou je in margine doprovázen po způsobu teologických traktátů citacemi autorit atp.

V žánrově rozmanitých dílech písemnictví husitů je tak možno shledat shodná témata, stejné motivy, shodu v argumentaci i v slovním vyjádření a ovšem především stejné ideové východisko a společensko-politické zaměření. To jsou vlastnosti, které nás před časem vedly na určité oblasti literárního materiálu ze 16. století k vymezení pomocného literárněhistorického termínu „mezidruhový kontext".[7]) Jeho pomocí jsme usilovali postihnout jistou celistvost v různorodém materiálu na základě obsahové podobnosti a shodné dominantní funkce. Mám za to, že latinská i česká literatura husitů tvoří v určitém období, totiž v době vyhroceného politického a vojenského zápasu mezi husitskými stranami a jejich odpůrci v Čechách zhruba od Husovy smrti až do sklonku 30. let 15. století, rovněž takový mezidruhový kontext, v něm byla žánrová rozmanitost literárních projevů překryta relativní jednotností ideového východiska, aktuálně politického zaměření, příbuznosti vyjadřovacích prostředků a akcentováním stejných nebo příbuzných funkcí. Tento kontext je určen patosem odporu proti římské církvi a její politice a překrývá do značné míry i ideologické a politické rozdíly mezi jednotlivými husitskými stranami a vývoj v nich: u mnoha památek je nesnadné stanovit, zda vyšly z pražské strany, od táboritů, z východočeského svazu atp. – jsou prostě „husitské". Příslušnost k ideologii určité husitské strany v takových dílech nesnadno a často hypoteticky určuje až moderní historiografie.

Zavádět nový literárněhistorický termín je účelné jen tehdy, může-li se stát nástrojem k adekvátnějšímu označení literárněhistorických faktů než termíny dosud užívané. Je tomu tak i u našeho termínu „mezidruhový kontext", třebaže jde o termín pomocný, pouze hypoteticky navrhovaný, a jeho oprávněnost bude třeba dalším studiem prověřit. Domnívám se, že v dané souvislosti může termín „mezidruhový kontext" sehrát pozitivní úlohu nejméně ve dvou směrech: pro periodizaci literatury v husitském období a v úvahách a pozdějších modifikacích tradičních literárních žánrů.

---

[7]) J. Kolár, O mezidruhových kontextech v české literatuře 16.–17. století, Česká literatura 14, 1966, s. 427–442.

Nazírána z hlediska rozmanitého uplatnění literárních žánrů se literatura husitského období člení podle mého názoru na dvě epochy: v první – přibližně do sklonku třicátých let – bylo žánrové členění potlačeno a překryto mezidruhovým kontextem, v druhé – od čtyřicátých asi do osmdesátých let – se žánrové členění začalo opět zřetelněji uplatňovat. Pominulo období válek a mírový život přetvářel i podobu literatury, která se na válkách bezprostředně podílela. Pozvolna se opět uplatňovaly ty funkce literatury, které předchozí období potlačilo, a žánry s těmito funkcemi spjaté. Navazovalo se přitom často na literaturu předhusitskou (a to dokazuje, že ani žánry předhusitské literatury nezanikly docela, pouze se v určitém období aktuálně neuplatňovaly). Mnoho památek předhusitské literatury známe pouze v zápisech z druhé poloviny 15. století. V některých případech je nesnadné stanovit, který text vznikl v době předhusitské a který je z pozdějších desetiletí 15. století. Nešlo však o restituci žánrového systému předhusitské literatury, spíš o jeho modifikaci a doplnění. Z kontextové povahy prvního období husitské literatury vyšel mocný a mnohostranný impuls pro formování dalšího literárního vývoje. Tradiční žánry byly pod vlivem zkušeností z první epochy husitství do značné míry naplňovány novým obsahem a v souvislosti s tím se často pozměňovaly i tvarově.

Pro oblast básnictví to nepřímo dosvědčují nové datace památek, o nichž byla řeč na začátku: řada děl byla dlouho považována za památky z první etapy husitské literatury, třebaže náležejí až značně pozdějším desetiletím. V oblasti českého kronikářství vznikly a postupně narůstaly tzv. Staré letopisy české, které jsou orientovány na české dějiny od začátků husitství, tedy na historii nedávnou a dosud aktuální. Nové bádání o této památce shledává, že se v jejím vývoji začaly velmi brzy uplatňovat tendence k fabulačnímu rozvíjení původních analistických záznamů a sílily až do první třetiny 16. století. To znamená, že se i u nové historické látky brzy prosadily rysy tradičního kronikářství. Vznikl pozoruhodný amalgam historické pravdy a literární fikce, jehož problematika – historická i literární – si vyžádá ještě práci víc než jedné vědecké generace. V rukopisech Starých letopisů se dochovaly i drobné české výpravné spisky, v nichž je zpracována vždy jedna událost, zpravidla ideologicky akcentovaná. V historiografii jsou označovány jako relace a chápou se – ne vždy právem – jako autentický zdroj historických zpráv. V literární historii se toto pojmenování dosud plně nevžilo jako označení literárního žánru, třebaže o literárním charakteru těchto útvarů není sporu. Některé z památek tohoto druhu (např. Žižkovo tažení do Uher) jsou „literární" už i v tom smyslu, že jde o fikci bez historického základu. Jiné památky, např. Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, spojují jednotlivá historická fakta do nenáležitých časových a věcných souvislostí, aby zkonstruovaly fiktivní literární portrét uctívaného hrdiny. To vše jsou první projevy procesu, který později – v 16. století – poznamená sféru zábavné literatury i sféru kronikářství a který lze sumárně označit jako paralelní beletrizaci historie a historizaci beletrie.

Jako literární útvary se relace uplatnily i v inovaci legendového žánru. Ke konci 15. století se v prvotisku českého Pasionálu objevují ve funkci legend takové relace o smrti Jana Husa a Jeronýma Pražského, protože je utrakvistická církev uctívala jako světce a mučedníky. Život Jana Husi od utrakvistického kněze Jiříka Heremity ze začátku 16. století je už koncipován jako legenda i s tradičními zázraky.

Proces modifikace a doplňování středověkého žánrového systému probíhal v druhé etapě husitské epochy v nerozlučné jednotě. Dokládá to na předním místě dílo nejvýznamnějšího sociálněpolitického myslitele husitského období Petra Chelčického. Jeho díla rostou z tradičních žánrů kázání a traktátu. V zmíněné první, „kontextové" etapě husitské literatury byly však tyto žánry především v produkci plebejských kazatelů, pikartů, značně proměněny. Nejlepší současný znalec husitské teologické literatury prof. Amedeo Molnár o tom výslovně píše: „U pikartských kazatelů musíme předpokládat odvolání na bezprostřední mystickou inspiraci. Její nekontrolovatelnost jakoukoli normou přikládanou zvnějšku dovolila do kázání vnášet mluvu, představivost, zájmy a touhy obecného lidu v míře, která jinde měla sotva obdobu. Ve výkyvu tak extrémním ztrácelo ovšem kázání své biblické východisko a měnilo se vlastně v nový mluvní útvar".[8]) Chelčický sám jistě nepatřil k tomuto druhu kazatelských extrémistů, ale i jeho náboženskopolitický radikalismus vedl k vytvoření osobitých útvarů. I on patřil k autorům vycházejícím víc z logiky vlastního konsekventního a nonkonformního myšlení než z tradic teologické vzdělanosti a z jejích literárních projevů. Jeho tzv. traktáty mají povahu mluveného, kazatelského logického rozvíjení základních metaforicky chápaných teologických představ. Jaké těžkosti staví tato díla před badatele, to poznal každý, kdo se zabýval literární stránkou děl Chelčického a zejména jejich ediční problematikou.

Celá literatura pozdějšího husitství si dochovala jako dědictví prvního období, charakterizovaného podle mého názoru mezidruhovým kontextem „literatury bojující", v české i latinské produkci smysl pro aktuálnost, mravní patos a schopnost přetvářet pro své potřeby tradiční žánry. V tom je i její význam jako východiska pro další vývoj české literatury a jejího vztahu k historické realitě.

V širších souvislostech, z hlediska literární genologie, lze podle mého mínění chápat literaturu husitské doby jako důležitý argument pro názor, že literární žánr je kategorie historická, která se v každém momentu vývoje konstituuje jako výsledek napětí mezi silou tradice a působením aktuálních potřeb společenského života.

---

[8]) A. Molnár, O táborském písemnictví, HT 2, 1979, s. 23.

Die Transformation des mittelalterlichen Gattungssystems in der Literatur der Hussitenzeit

Jaroslav Kolár

Die hussitische revolutionäre Bewegung beeinflußte in beträchtlicher Weise das Gattungssystem, das sich im 14. Jahrhundert in der tschechischen Literatur konstituierte. Das literarische Leben reagierte empfindlich auf die revolutionäre Bewegung, die Literatur wurde zum unmittelbaren Teilnehmer und Sprecher des gesellschaftlichen Geschehens. Das Gattungsrepertoire verengte sich in der Hussitenzeit im Vergleich mit der vorigen Situation. Das Interesse der Autoren und des Publikums konzentrierte sich auf ideologisch tragbare Mittel, die fähig waren, sich an dem gerade verlaufenden Kampf zu beteiligen, d. h. auf Predigten, Traktate, geistliche Lieder, zur Rezitation bestimmte monologische und dialogische Gedichte und auf die Faktenliteratur, die durch Chroniken und sogenannte Relationen über bestimmte Geschehnisse repräsentiert wurde. Außerdem konstituierten sich für die tschechische Literatur neue Gattungen wie Manifeste, Sendbriefe u. a. In allen diesen Werken kam die appellative Funktion der Literatur in maximaler Weise zur Geltung. Im Zusammenhang damit erschienen in vom Standpunkt der Gattungen aus verschiedenen Werken dieselben Gedanken, Argumente und Motive. So kam es zur Annäherung verschiedener Gattungen. Zur Zeit der höchsten Konzentration des revolutionären Bestrebens, d. h. ungefähr vom Ende der zehnten bis zum Ende der dreißiger Jahre des 15. Jahrhunderts, in der Situation, als das alte Gattungssystem zerstört wurde und ein neues sich noch nicht konstituiert hatte, entstand ein gattungsübergreifender Kontext. Dieser zerfiel zwar bald in der folgenden Periode der partiellen Erneuerung des alten Gattungssystems, verschwand aber nicht spurlos und beeinflußte das tschechische literarische Leben noch im 16. Jahrhundert in beträchtlicher Weise.

POČÁTEK LITERÁRNÍ ČINNOSTI PETRA CHELČICKÉHO

Jaroslav Boubín

Dnešní podoba našich znalostí o počátcích literární činnosti Petra Chelčického se v hrubých rysech zformovala na počátku 20. století. V tomto směru představuje rozhodující zlom Jastrebovova kniha z roku 1908.[1]) Pomocí komparací různých traktátových textů sprovodila ze světa hypotézu o tom, že nejstarším známým dílem Chelčického je Replika proti Mikuláši Biskupcovi,[2]) a dosavadní pojetí Chelčického počátků zcela přepracovala. Za nejstarší známé dílo jihočeského myslitele naopak označila traktát O boji duchovním, jenž se svého času ani Goll neodvážil přisoudit Chelčickému.[3]) Jastrebov však jeho autorství spolehlivě prokázal[4]) a datoval traktát do let 1420–1422.[5]) Do souvislosti s ním uvedl i spisek O církvi svaté, který datoval do prvé poloviny dvacátých let, tj. do doby mezi vznik traktátů O boji duchovním a O trojím lidu.[6]) Tím byl v zásadě obraz počátků literární činnosti Petra Chelčického, jak platí v hrubých rysech až do současnosti, konečně zformován.

1) N. V. Jastrebov, Etjudy o Petre Chelčickom i jego vremeni 1, St. Peterburg 1908.
2) V poslední čtvrtině minulého století převládalo toto pojetí téměř úplně, i když ne výlučně. Srov. zejména F. Schulz, Petr Chelčický, Osvěta 5, 1875, s. 47, a J. Goll, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder 2, Prag 1882, s. 64.
3) J. Goll, Petr Chelčický a spisy jeho, ČČM 55, 1881, s. 30.
4) Jastrebov, Etjudy, s. 121–130.
5) Jastrebov, Etjudy, s. 136.
6) Jastrebov, Etjudy, s. 151.

Po vystoupení Jastrebovově se sice objevily pokusy pojmout počátky literární činnosti Chelčického poněkud odlišně, ale zpravidla bez ohlasu. Tak v roce 1933 vystoupil F. M. Bartoš s překvapivým názorem, že lze doložit Chelčického literární působení již před propuknutím husitské revoluce.[7]) V té době Chelčický údajně napsal svůj výklad na Otčenáš, který se zachoval v arcibiskupském rukopise.[8]) Řešení Bartošovo však není příliš pravděpodobné a Urbánkova datace do padesátých let 15. století neztratila zatím na své závažnosti.[9])

Větší pozornost si zaslouží Holinkova hypotéza, podle níž v Chelčického tvorbě historicky předcházel traktátu O boji duchovním ještě spisek O církvi svaté. Holinka zdůraznil skutečnost, že z literárně formálního hlediska stojí traktát O církvi svaté níže než traktát O boji duchovním, což naznačuje, že první z nich je starší.[10]) Holinka sice slíbil, že se k dané otázce ještě vrátí,[11]) k tomu však již nedošlo. Naopak Holinkova hypotéza zapadla, jak je vidět třeba u E. Petrů, který se o ní ve svém úvodu k nové edici traktátu O církvi svaté již ani nezmínil.[12])

[7]) F. M. Bartoš, Zapomenuté dílo Petra Chelčického, JSH 6, 1933, s. 12–17.

[8]) O něm blíže J. Annenkov – A. Patera, O nově nalezeném rukopise spisů Petra Chelčického, ČČM 56, 1882, s. 270–288.

[9]) R. Urbánek, Věk poděbradský 3, Praha 1930 (= České dějiny III/3), s. 978. Urbánkova datace je opřena o narážku na počátky jednoty bratrské, kterou však F. M. Bartoš, Zapomenuté dílo, s. 14, označil za pravděpodobnou pozdější úpravu původního textu Chelčického. U kritického místa, jež je pro datace rozhodující: „Toť sú boží a Michalovi . . .", podotýká Bartoš, že Chelčický původně spíše napsal: „Toť sú boží a Husovi . . ." a teprve pozdější písař změnil text do dnešní podoby. K této konstrukci přivedl Bartoše postřeh, že podle Výkladu vystupují proti údajným Michalovým stoupencům protivníci kalicha, z čehož Bartoš vyvozuje závěr, že stoupenci Michalovi jsou vlastně stoupenci kalicha, a je tedy logičtější mluvit o stoupencích Husových, jak také asi Chelčický původně mluvil. To je Bartošovo pojetí, které však není dost dobře udržitelné. Je známo, že ve specifické situaci padesátých let dokázal najít cestu a pozitivní vztah k rodící se jednotě bratrské i sám Rokycana, pod jehož částečnou patronací ona tehdy vznikala. Není tedy nijak nelogické, že se Chelčický při její obraně obořil výlučně na katolíky; naopak to přesněji ukazuje, které vrstvy tehdy pozorně a kriticky sledovaly složitý vnitřní proces přerodu uvnitř českého utrakvismu v době zanikajícího táborství. Není nelogické, že je napadl jako protivníky kalicha; již tímto označením totiž u svého utrakvistického čtenáře devalvoval hodnotu jejich stanoviska, což byl snad hlavní smysl použitého označení, jež Bartoše tak překvapovalo.
Lze tedy shrnout: Kontext narážky na počátky jednoty bratrské v Chelčického Výkladu na Otčenáš není nijak nelogický; naopak dobře vyhovuje našim současným znalostem o situaci v padesátých letech 15. století. Proto nemáme důvod předpokládat, že pozdější písař násilně včleňoval do původního textu údaj o Michalovi, a jedná se tedy se vší pravděpodobností o autentickou narážku Petra Chelčického, jak předpokládal Urbánek, a před ním Patera i Annenkov. Ostatní Bartošovu argumentaci je možno zatím pominout, protože není ani zdaleka tak závažná, jako rozhodující argument uvedený výše, a není ani přesvědčivější.

[10]) R. Holinka, Traktáty Petra Chelčického (O trojím lidu, O církvi svaté), Praha 1940, s. 105.

[11]) Holinka, Traktáty Petra Chelčického, s. 106.

[12]) Petr Chelčický, Drobné spisy (ed. E. Petrů), Praha 1966.

Nejnovější pokus o výraznější úpravu Jastrebovova obrazu počátků Petra Chelčického byl proveden teprve nedávno. Jeho podstata spočívá v tom, že do let 1420–1421, do nichž se dnes klade vznik obou údajně nejstarších traktátů Chelčického (O boji duchovním, O církvi svaté), byl nyní nově vřazen další spis, a to O rotách českých, hypoteticky datovaný na konec roku 1420 nebo do prvé poloviny roku 1421.[13]) Máme tak před sebou tři díla – O boji duchovním,[14]) O církvi svaté[15]) a O rotách českých,[16]) jež vznikla přibližně ve stejné době a jež zachycují samý počátek literární činnosti Petra Chelčického. Vznik každého z nich však bohužel nelze přesněji datovat, neboť s výjimkou traktátu O boji duchovním se v jejich textu zatím nepodařilo rozpoznat přesnější datační opory. Zatím se tedy musíme spokojit s bližší analýzou traktátu O boji duchovním.

Vznik tohoto díla se dnes klade do let 1420–1421. K. Krofta ve své edici hypoteticky upřesnil Jastrebovovu datace na prvou polovinu roku 1421,[17]) k čemuž se přiklonili i další badatelé.[18]) Neméně se však uvažuje i možnost, že spis mohl vzniknout již v roce 1420.[19]) Pokusme se tedy ověřit znovu toto datování.

Traktát nemohl být napsán později než v létě 1421. To naznačuje mnohokrát citovaná zmínka o jednookém Žižkovi: „Nebo Žižka, ten chytrý bojovník, nemá naň střéleti, ale šatan chytřejší v boji než Žižka o jednom oku, neboť dále vidí".[20]) Terminus ante quem je tak dán dobou rozšíření zprávy o Žižkově oslepnutí. Pro to, aby byl určen terminus post quem, je v prvé řadě důležitý historický rozbor zmínky o pánu z Rožmberka: „Když pán z Rožmberka na Krumlově sedí, pálé-li jemu v patnácti mílech, brání u Mýtě a na Krumlově; dvoje hoře má. Doma chce brániti a do Mýta poslati a nemuož nikterého učiniti. Protož

[13]) J. Boubín, K protipikartským traktátům Petra Chelčického a M. Jana Příbrama, FHB 4, 1982, s. 132.

[14]) Zatím byl dvakrát vydán: Petr Chelčický, O boji duchovním a O trojím lidu (ed. K. Krofta), Praha 1911, s. 1–137 s úvodem na s. IX–XXIII; Petr Chelčický, Drobné spisy (ed. E. Petrů), s. 28–98 s úvodem na s. 13–17.

[15]) Byl rovněž dvakrát vydán: R. Holinka, Traktáty Petra Chelčického, s. 77–86 s úvodem na s. 105–106; Petr Chelčický, Drobné spisy (ed. E. Petrů), s. 99–104 s úvodem na s. 17–19.

[16]) Z něj se bohužel zachovaly jen zlomky, jež zatím byly dvakrát vydány: J. Goll, Petr Chelčický a spisy jeho, s. 22–23; Petr Chelčický, Zprávy o svátostech, O rotách českých, O nejvyšším biskupu Pánu Kristu, Praha 1980 (= Acta reformationem Bohemicam illustrantia 2), s. 98–99 (ed. N. Rejchrtová) s úvodem A. Molnára na s. 95–97.

[17]) Petr Chelčický, O boji duchovním a O trojím lidu, s. XI.

[18]) Např. Urbánek, Věk poděbradský 3, s. 910; J. Macek, Jean Hus et les traditions hussites, Paris 1973, s. 272 a 319, pozn. 205.

[19]) Např. A. Míka, Petr Chelčický, Praha 1963, s. 45; Petr Chelčický, Drobné spisy (ed. E. Petrů), s. 14; H. Kaminsky, A History of the Hussite Revolution, Berkeley - Los Angeles 1967, s. 321; R. Kalivoda – A. Kolesnyk, Das hussitische Denken im Lichte seiner Quellen, Berlin 1969, s. 82.

[20]) Petr Chelčický, Drobné spisy, s. 77.

zámutek a hněv veliký má tak dobře pro to, ješto jest daleko, jako pro to, ješto blízko jest. A čím se jest dále rozvedl po Čechách, tiem dále od sebe jest . . .".[21]) Na význam tohoto pasusu poukázal již Jastrebov.[22]) Mylně však identifikoval zmíněné Mýto jako Vysoké Mýto ve východních Čechách. To můžeme vyloučit, protože z kontextu jasně vyplývá, že se jedná o Mýto, které bylo v držení Oldřicha z Rožmberka. Proto Krofta i Petrů podrobili tento Jastrebovův názor odmítavé kritice a ztotožnili hledané Mýto s Mýtem u Kaplice.[23]) Ale i toto řešení je nutno zamítnout, protože neodpovídá kontextu. Z Chelčického formulace totiž vyplývá, že se jedná o jakési Mýto, které je značně vzdálené od Krumlova. To naznačuje nejenom celá formulace úryvku, ale i vlastní údaj o 15 mílích cesty z Českého Krumlova do Mýta. Tehdejší míle měřila, jak můžeme ostatně zjistit i přihlédnutím k jiným českým pramenům z 15. století (Kronika husitská, deník panoše Jaroslava atd.), kolem 11 km.[24]) Požadavku tak velké vzdálenosti od Českého Krumlova však Mýto u Kaplice samozřejmě neodpovídá. Z tohoto hlediska ovšem měla Jastrebovova snaha hledat ono Mýto pokud možno ve vzdálených oblastech své hluboké oprávnění, které jeho kritikové bohužel nedocenili.

V Profousově soupisu českých lokalit nacházíme dvě Mýta, která patřila na počátku 15. století Rožmberkům. O prvém z nich – Mýtu u Kaplice – jsme hovořili a zjevně není naším hledaným.[25]) Zato druhé – Mýto u Zbiroha – vyhovuje našim požadavkům daleko lépe.[26]) A nyní zbývá již jen určit, kdy toto Mýto mohlo být ohroženo vojsky nepřátelskými Oldřichovi z Rožmberka, jak se o tom zmiňuje Chelčický.

Rok 1420 můžeme rovnou vyloučit. Pokud jsme informováni o vojenských akcích táborů,[27]) nikdy neslyšíme o tom, že by tehdy pokládali za nutné pronikat do vzdálené oblasti mezi Rokycany a Hořovice. Situace se však změnila na počátku roku 1421. V únoru vytrhlo od Dobříše spojené pražsko-táborské vojsko, které si dalo za úkol vytlačit krále Zikmunda ze západních Čech, podlomit (ne-li přímo zlikvidovat) plzeňský landfríd a vyvrátit rožmberské državy v západních

21) Petr Chelčický, Drobné spisy, s. 65.
22) Jastrebov, Etjudy, s. 134–135.
23) Petr Chelčický, O boji duchovním a O trojím lidu, s. 74; Petr Chelčický, Drobné spisy, s. 222.
24) Srov. např. tabulku staročeských délkových měr u J. Kašpara ve skriptech Základy pomocných věd historických pro historiky, Praha 1974, s. 135.
25) A. Profous, Místní jména v Čechách 3, Praha 1951, s. 167.
26) Profous, Místní jména 3, s. 167. Srov. i A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého 6, Praha 1889, s. 239–240.
27) V této době by mohlo být ohrožení Mýta pouze táborskou záležitostí. V roce 1420 je taková expanze pražanů zjevně nemyslitelná, a jistě se zde nejedná ani o nějaký útok ze strany katolické. Zejména údaj o ohrožení Krumlova dokládá, že Rožmberk se tehdy utkával s tábory.

Čechách.[28]) Toto vojsko se na svém tažení jistě přiblížilo i k Mýtu.[29]) Tehdy také se vší pravděpodobností došlo k ohrožení rožmberského panství, jak o něm píše Chelčický. Protože však právě tehdy vypršelo i příměří uzavřené mezi tábory a Oldřichem z Rožmberka v listopadu 1420, můžeme předpokládat rozpoutání bojů i v jihočeské oblasti, v blízkosti Krumlova.

Z výše uvedeného vyplývá, že v dějinách husitských válek až do poloviny roku 1421 můžeme v jediném případě mluvit o současném ohrožení Krumlova a rožmberského městečka Mýta u Zbiroha, a to v únoru 1421.[30]) Možnost položení vzniku traktátu O boji duchovním do této doby[31]) pak částečně napovídá ještě jedna zmínka v jeho textu: „Protož marně myslé nynie lidé ti, ješto s takú mocí tohoto světa a s braní připravujie se, chtiece ďábla zkaziti."[32]) Snad je to narážka na rozsáhlé mobilizační přípravy táborů a pražanů z konce ledna a počátku února 1421,[33]) které posléze vyústily v již zmíněné tažení do západních Čech. Vznik traktátu O boji duchovním tak lze datovat k únoru až dubnu 1421, možnost jeho dřívějšího či pozdějšího sepsání pak můžeme pokládat za téměř vyloučenou.

Tím je datováno základní dílo z trojice nejstarších spisů Petra Chelčického. Přibližně do téže doby náleží i traktát O rotách českých[34]) a nejspíše i spisek O církvi svaté.[35]) Z toho důvodu můžeme počátek

28) Tehdy byl také dobyt rožmberský Vildštejn. Srov. FRB 5, s. 472.
29) Srov. údaje o postupu vojska, jak je zachycuje Vavřinec z Březové (FRB 5, s. 472).
30) K ohrožení Mýta po únoru 1421 v námi sledovaném období už totiž nedochází, neboť na jaře a v létě 1421 se táborské a pražské vojsko zabývá dobýváním měst v severních, středních a východních Čechách.
31) Již Krofta (Petr Chelčický, O boji duchovním a O trojím lidu, s. IX) postřehl, že traktát s největší pravděpodobností vznikal buď v době ohrožení Mýta či krátce poté; rozhodně však Chelčický nepopisoval událost příliš vzdálenou. Pozdější vznik traktátu není pravděpodobný rovněž z toho důvodu, že dílo je sice polemikou proti pikartsky a adamitsky orientovaným táborským radikálům, neodráží však ještě ani v jediné připomínce situaci přímé mocenské konfrontace na Táboře spojené s fyzickou likvidací protivníků. To ostatně platí i pro traktát O rotách českých, kde Chelčický hovoří o nerozdílném spojení třetí a čtvrté roty, takže dílo zachycuje situaci ještě před rozhodujícím mocenským střetem z dubna 1421.
32) Petr Chelčický, Drobné spisy, s. 36.
33) O Žižkově cestě na Tábor za účelem získání posil proti Zikmundovi a o jeho žádosti pražanům o pomoc srov. FRB 5, s. 471–472. Neméně však může jít i o mobilizaci dubnovou.
34) Zde je datace dána především tou skutečností, že spis zachycuje čtvrtou rotu ještě v plné síle a výbojnosti. Z tohoto hlediska je nejpravděpodobnější jeho vznik někdy v rozmezí leden až duben 1421.
35) U tohoto traktátu se již hledá datační opora mnohem hůře. Protože však jeho formální výstavba je překvapivě blízká způsobu, jímž je budován i traktát O rotách českých (pokud samozřejmě můžeme z dochovaných úryvků soudit), nebude snad doba jejich vzniku od sebe příliš vzdálena (v obou případech si Chelčický svůj výklad rozdělil do čtyř bodů, jež rozvrhl velice nerovnoměrně, a to tak, že vždy postupuje od úvodních dvou velice lakonických bodů přes rozlehlejší třetí bod až k neobyčejně rozsáhlému bodu čtvrtému, v němž se Chelčického polemika stává nejpronikavější a nejútočnější).

literární činnosti Chelčického položit na začátek roku 1421. Chelčický ji zahajuje charakteristicky v době mimořádného prohlubování dezintegračního procesu uvnitř táborského bratrstva. Bez nadsázky tak lze soudit, že pikartská krize objevila pro českou literaturu vrcholnou osobnost českého myšlení 15. století. Tato skutečnost je zjevně způsobena tím, že teprve v této době, v rámci procesu sílící dezintegrace, se ona nám blíže neznámá obec kolem Chelčického počíná programově uzavírat vůči ideovému vlivu ostatních husitských seskupení a přechází nyní na stanovisko otevřené písemné polemiky proti nim. Traktát O rotách českých je dnes pro nás jedinečným pramenem, neboť přesvědčivě ukazuje, že již v tomto období, v době vzniku nejstarších traktátů Chelčického, pokládal jejich autor pro svou obec za nezbytné striktně vymezit ideové hranice, jež ji měly oddělit od všech ostatních politických a náboženských stran. Ale zároveň tento spis i traktát O boji duchovním dostatečně zřetelně naznačují, že tuto hranici se Chelčický snažil vymezit především vůči pikartsky a adamitsky orientovaným táborským radikálům. Z nich tedy, a z jejich mohutnějícího vlivu, měl Chelčický největší obavy, neboť tato frakce se vší pravděpodobností existenčně ohrožovala i jeho skupinu a hrozila ji pohltit přitažlivostí svého programu.[36])

Literární vystoupení Petra Chelčického lze chápat jako jeden z významných prvků pikartské krize. Chelčického obec patří k těm skupinám, které se od sklonku roku 1420, a především v průběhu prvých měsíců roku 1421 vůči ostatním husitským frakcím výrazně osamostatňují a jež si toto postavení mohou uchovat jen díky prudkému rozvinutí vlastního programu, který jim umožňuje odrážet koncentrovaný ideologický nápor jiných vysoce aktivních složek, především táborských. V této bouřlivé ideologické konfrontaci pravděpodobně podlehla celá řada heretických skupin, o nichž dnes již vůbec nic nevíme. I když nemůžeme vyloučit, že v této době na početních ztrátách těžce utrpěl i okruh přívrženců Chelčického, v podstatě se Chelčickému podařilo zajistit své skupině svou tehdejší vysoce intenzívní ideologickou aktivitou samostatné postavení.

[36]) Obavy Chelčického z rostoucího vlivu této frakce jsou dobře patrné především na těch místech jeho děl, kde jejím členům vytýká přetvářku, jejímž účelem je zalíbit se lidem a získat tak nové přívržence. Srov. např.: „. . . nejvíce pak tím sílí se a roste, že to vše pod přikrytím vede a přimíří se k oku lidem, jakž koho vidí. A ta jedinou zvláštnost od jiných zevnitř nese, že mluví život Kristů a apoštolský a učedlníkův apoštolských, ješto jsou ty věci nejpravější, když právě vskutku jsou, ale když se ve lsti mluví, tuť jest největší podtrhnutí člověka, jakož se děje od strany této . . ." (Acta reformationem Bohemicam illustrantia 2, s. 98). Při četbě těchto pasáží se mně vkrádá na mysl, zda ostrost Chelčického polemiky nebyla podmíněna i případným podlehnutím části jeho původních přívrženců pikartsko-adamitské ideologické kampani, o jejíž pronikavé působivosti vydával její jihočeský oponent tak sugestivní svědectví. Přechod Chelčického k literární činnosti by tak byl vyvolán zoufalou potřebou zastavit proces, jenž strhával i jeho stoupence pod vliv radikálů z Tábora.

Otázka pikartské krize zůstává i nadále úhelným problémem husitologického bádání. Největší pozornost byla až dosud věnována pikartům a adamitům, ale úsilí o vytvoření vyváženého obrazu jednoho z klíčových procesů husitské revoluce bude jistě směřovat i k tomu, aby v rámci táborských radikálů byla adekvátní pozornost věnována i jiným jejich složkám, které zatím stály příliš ve stínu svých nesporně průbojnějších kolegů. V tomto směru je nutno obrátit pozornost k antochovské frakci, která na sebe důrazně upozornila březnovým povstáním proti Žižkovi,[37]) ale i k obci shromážděné kolem Petra Chelčického, z níž se stal v průběhu pikartské krize početně možná omezený, ale jinak životaschopný útvar vybavený mimořádně vyspělou ideologií. Tato skupina zde bude zvolna vypracovávat teoretickou variantu k oficiálnímu táborskému učení, než pád oficiálního táborství pro ni nakonec uvolní širší společenskou poptávku.

[37]) Této vzpouře se nyní věnuje J. Boubín, Epizoda z dějin pražsko-táborských vztahů za husitské revoluce, FHB 5, 1983 (v tisku).

Die Anfänge der literarischen Tätigkeit von Petr Chelčický

Jaroslav Boubín

Die vorliegende Studie stellt sich die Aufgabe, zur genaueren Datierung der literarischen Anfänge Petr Chelčickýs beizutragen. Als Ausgangspunkt für diese Erwägungen dient die Analyse der drei ältesten bekannten Traktate Chelčickýs: „Über den geistigen Kampf", „Über die heilige Kirche" und „Über die böhmischen Rotten".

Die größte Aufmerksamkeit wird dem umfangreichsten Werk, dem Traktat „Über den geistigen Kampf" gewidmet. Auf Grund der Erwähnung einer Bedrohung des Rosenberger Städtchens Mýto, verlegt der Autor die Entstehung dieses Werkes in die Zeitspanne Februar bis April 1421. Auch die beiden anderen Schriften entstanden fast gleichzeitig, wie die inhaltliche Verwandtschaft der Traktate „Über die böhmischen Rotten" und „Über den geistigen Kampf" andeuten und wie die formale Ähnlichkeit der Schriften „Über die heilige Kirche" und „Über die böhmischen Rotten" zeigt. Die ältesten bekannten Schriften Petr Chelčickýs sind gerade in die Zeit der sogenannten Pikartenkrise kumuliert. Die großen gesellschaftlichen Veränderungen vom Ende 1420 bis Ende 1421 erbrachten verblüffende theoretische Produkte von Volkshäresie und Sektenwesen, die durch Originalität der Gedanken und Überlegenheit der Argumente die damalige (mit dem Feudalismus engverbundene) Gelehrsamkeit liquidieren sollten. Das führt den Autor zu dem Schluß, daß die literarische Tätigkeit Chelčickýs eine Äußerung dieser epochalen Erscheinung in der Geschichte des tschechischen Denkens ist, und daß sie historisch mit dem Ausbruch der Pikartenkrise verbunden ist.

SIÓN A KUNĚTICKÁ HORA: HRADY HUSITSKÉ REVOLUCE?

Jaroslav Čechura

Většina odpovědí na otázky, které vyvstávají při studiu husitské revoluce, není jednoznačná a názory, s nimiž se setkáváme v literatuře, jsou nejednou různé, v některých aspektech odlišné či dokonce diametrálně protichůdné. Tato skutečnost souvisí nejen s povahou a skladbou dochovaných pramenů a s možnostmi jejich vzájemné kombinace, ale lze v ní výrazně spatřovat i vlastní metodologické východisko každého autora a jeho přístup k husitství samotnému. Není neznámé, že rozsáhlá historická produkce věnovaná této významné epoše českých dějin často úplně převrstvila a posunula výklad řady pramenů, takže již pouhá orientace v určitém tematickém okruhu je nesnadná a komplikovaná.

Na druhé straně existují témata – je jich ovšem nepoměrně méně – o nichž se nikdy nepochybovalo a jejichž dosavadní řešení se zdají být jednoznačná, neotřesitelná. Jako klasický případ mohou sloužit „hrady husitské revoluce" Sión a Kunětická Hora, o jejichž vzniku po roce 1420 nebyla v literatuře vyslovena pochybnost. Při bližším pohledu na známé skutečnosti (aniž by přitom byla rozhojňována stávající pramenná základna) však soudím, že je třeba provést revizi dosavadního stupně poznání a pokusit se zformulovat řešení nové, které by adekvátněji postihlo vznik jak Siónu, tak Kunětické Hory.

Sión-Hrádek

Doba vzniku hradu Sión, spojovaného jednoznačně se jménem husitského hejtmana Jana Roháče z Dubé, se ustálila v literatuře z původně polipanského období do let 1426–1427, kdy Roháč odešel do ústraní.[1]) Výklad vzniku hradu byl dosud vázán výhradně na osobu jmenovaného husitského hejtmana.[2]) Chceme-li se pokusit o nové řešení uvedené otázky, je třeba k ní přistoupit z poněkud jiného úhlu.

Nutným východiskem musí být pohled na pozemkovou državu, v jejímž rámci měl Roháčův hrad vzniknout. Jednalo se o majetek pražské metropolitní kapituly, který se v době před rokem 1419 skládal ze vsí Chlístovice, Chroustkov, Miletice, Všesoky a Újezd (dnes zaniklý).[3]) K nim patřil ještě les s charakteristickým pojmenováním Mnichovec. V literatuře bývá tento majetek někdy nazýván podle prvně jmenované vsi; uvidíme, že nikoli neprávem.[4]) Pozoruhodná byla vnitřní soudržnost kapitulního majetku, jenž se v neztenčené podobě vyskytoval v zástavních listinách Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského z let 1466, 1482 a 1510.[5]) V poslední čtvrtině 16. století se pak stal součástí malešického panství.[6]) Lze se domnívat, že tento církevní majetek, sekularizovaný zřejmě nejpozději zjara roku 1421, prakticky nezměnil svůj rozsah proti době před výbuchem husitské revoluce.

Již z pořadí vsí v zástavních listinách vyniká důležité místo Chlístovic. Vezmeme-li do rukou příslušný svazek Místních jmen A. Profouse[7]) a podrobíme-li rozboru frekvenci písemných zpráv vztahujících se k této lokalitě v období předhusitském, dojdeme k pozoruhodnému zjištění:

[1]) Základní zpracování představují studie E. Janské, Archeologický výzkum hradu Sión, Archeologické rozhledy XV, 1963, s. 220–247; táž, Jan Roháč na Sióně, Historie a vojenství 1964, s. 225–261; táž, Hrad Jana Roháče z Dubé Sión, Sborník oblastního muzea v Kutné Hoře, řada A-historická, 6–7, 1965, s. 5–72, kde je i souhrn literatury; k osobě Roháčově naposledy P. Čornej – B. Zilynskij, Konec Jana Roháče z Dubé – pověst a skutečnost, SSH (v tisku), kteří se překvapivě pobytem husitského hejtmana na Sióně blíže nezabývají.

[2]) Skutečnost, že dosavadní výklad vztahu Roháče z Dubé a Siónu byl vcelku jednoznačně přijímán, potvrzuje i zpracování M. Ivanova, Podivný příběh života a smrti urozeného pána Jana Roháče z Dubé, odjinud z Tehova a na Sióně, in: M. Ivanov, Podivuhodné příběhy, Praha 1979, s. 63–153, který v něm nenašel žádné „slabé místo".

[3]) Poněkud překvapí, že V. V. Tomek, Dějepis města Prahy III, 2. vyd., Praha 1893, tento majetek jako kapitulní neuvádí; o tom, že patřil pražské metropolitní kapitule viz blíže A. Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, č. 1778, z kontextu jiných zápisů, srov. také pozn. 5.

[4]) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého XII, Praha 1900, s. 136.

[5]) SÚA, L II 261, 333 a 493, reg. F. Beneš – K. Beránek, Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526 1/2, Praha 1974, č. 2186, s. 504; 2/1, č. 3021, s. 710; 3/1, č. 5279, s. 1271.

[6]) Sedláček, Hrady XII, s. 134, 138.

[7]) A. Profous, Místní jména v Čechách II, Praha 1949, s. 12.

1352 Hradek[8]) (stejně i v letech 1369, 1384, 1385, 1399 a c. 1405)[9])
1361 Chlistovicz[10])
1402 Chlisstowicz alias Hradek[11])
1406 Hradek alias Chlistouicz[12])
1408 Hradek alias Chlistowicz[13])

Je však nutné upřesnit, že veškeré citované zmínky se vztahují k farnímu kostelu, jenž se nenacházel a ani dnes nenachází v arálu vsi Chlístovice. Kostel je situován v otevřené krajině, blíže k pozůstatkům Siónu než k uvedené vsi.

Je zřejmé, že lokalizace farního kostela byla původně upřesňována podle Hrádku (ponechme zatím stranou, co se pod tímto pojmenováním skrývá), což ukazují již rukopisy register papežských desátků zachované k roku 1352. V tomto prameni se setkáváme s pojmenováním kostela podle Hrádku ve všech rukopisech do počátku 15. století, což je zřejmě způsobeno systémem vedení register samotných. Nelze vyloučit ani možnost, že k založení Chlístovic došlo v době po polovině 14. století. Tuto domněnku snad může do jisté míry podporovat v pramenech kolísající pojmenování „Hradek alias Chlistovicz", i když je třeba mít stále na paměti, že zachované zprávy se vztahují pouze k farnímu kostelu, jehož lokalizaci upřesňují.

Odkud pochází pojmenování farnosti Hrádek?

Etymologie názvu se zdá být jasná: ukazuje na opevněné feudální sídlo – hrádek, jež se nacházelo v blízkosti farního kostela již těsně po polovině 14. století. Hrádek byl nedávno charakterizován jako opevněné sídlo stojící mimo ves, lišící se od hradu svou velikostí a od tvrze tím, že leží mimo vesnici.[14]) Vezmeme-li v úvahu ještě výskyt místního jména Hrádek[15]) v Čechách s přihlédnutím k vazbě hrádku a vsi samotné, zjišťujeme těsnou vazbu názvu sledovaného typu opevněného sídla na pojmenování většinou později vzniklého venkovského sídliště, nacházejícího se v jeho blízkosti. Ovšem v konkrétním analyzovaném případě se jedná pouze o vazbu hrádku a farního kostela a o jeho lokalizaci. Z existence hrádku, který nesl přímo toto pojmenování a nacházel se v centru nevelké pozemkové državy pražské metropolitní kapituly jihozápadně od Kutné Hory, byl tedy odvozován i název příslušné farnosti.

[8]) Ed. V. V. Tomek, Registra decimarum papalium, Praha 1873, s. 56.

[9]) K datu srov. Tomek, Registra, s. V–VI.

[10]) Ed. J. Emler, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim (LC) I, Pragae 1879, s. 148.

[11]) Ed. F. Tadra, Soudní akta konzistoře pražské IV, Praha 1898, s. 136.

[12]) LC VI, s. 187.

[13]) LC VI, s. 246.

[14]) V. Nekuda – J. Unger, Hrady a tvrze na Moravě, Brno 1981, s. 6, srov. kritické připomínky v recenzi J. Janáčka, FHB 4, 1982, s. 277.

[15]) Srov. Profous, Místní jména I, s. 654–669.

Na základě naznačených souvislostí lze zformulovat vcelku jednoznačný závěr: Hrad Sión není novostavbou vybudovanou na „zeleném drnu" v době husitské revoluce – ve dvacátých letech 15. století, ale opevněným sídlem vzniklým v době předhusitské. Lze se snad domnívat – zejména vzhledem k poměrně těsné vazbě farního kostela k Hrádku – že se jednalo původně o šlechtické sídlo, které přešlo do církevních rukou před polovinou 14. století.

Je samozřejmé, že není možné přesněji určit rozsah Roháčových zásahů do původní stavby, lze pouze rámcově uvažovat o rozpětí mezi pouhou úpravou (viz kachle s Roháčovým rodovým znakem) a rozsáhlejší přestavbou, k níž mohlo dojít v důsledku poškození Hrádku při jeho možném násilném obsazení v počátcích revoluce. Předložené řešení lze podepřít i dalšími důkazy, které poskytují jak písemné, tak hmotné prameny.

Zajímavým způsobem popsal dobytí Siónu Bartošek z Drahonic, který je charakterizoval ve spojení s Roháčem z Dubé takto: „. . . in monte dicto Syon quem ipse Rohacz sic appellavit et ibidem castrum n o v u m edificavit . . ." (proložil J. Č.).[16]) Kronikářovu zprávu lze interpretovat tak, že Roháč se zmocnil Hrádku snad již v letech 1419–1420, nejpozději pak na jaře 1421 (zřejmě však nikoli později), neboť právě v uvedené době – tedy v počátečním období revoluce – bylo poměrně častým zvykem dávat biblická jména hradům, poutním místům, husitským shromaždišťům apod.[17]) V pozdějších letech byla tato zvyklost opuštěna. Použití tvaru „novus" Bartoškem z Drahonic podle mého názoru vhodně doplňuje výše provedený rozbor Roháčova nabytí Hrádku. Je známo, že zmíněný kronikář byl současníkem událostí, o nichž psal, a byl současníkem informovaným. Proto zřejmě považoval za nutné upřesnit zprávu o Roháčově stavební aktivitě. Stojí ještě za zaznamenání, že tak učinit nemusel, kdyby se jednalo o skutečnou novostavbu na „zeleném drnu", neboť zde by „edificere" vlastně integrovalo i „novus".

Konečně archeologický výzkum Siónu prováděný v první polovině šedesátých let odkryl značně složitý půdorys, který potvrzuje, že stavba nevznikla najednou. Závažné je také použití jednak velkých lícovaných kamenných kvádrů, jež měly „naprostou převahu",[18]) jednak lomového zdiva, z něhož byly zdi „stavěny se zřejmým chvatem". Rovněž zaujme, že E. Janská srovnává zbytky zachované keramiky zdobené písmeny s analogickou keramikou nalezenou v Louňovicích, Sezimově Ústí a Kozím hrádku, přičemž připomínám, že prvé dvě lokality byly

[16]) Ed. J. G o l l, Kronika Bartoška z Drahonic, FRB V, Praha 1893, s. 620.
[17]) Hojné doklady pro léta 1419–1421 shromáždil ve své kronice Vavřinec z Březové, ed. J. G o l l, FRB V, s. 329–541.
[18]) J a n s k á, Hrad Jana Roháče z Dubé, s. 20–25.

zničeny již v roce 1420.[19]) Nelze přejít ani zjištění o velikosti Siónu, jemuž chybělo jak hospodářské příslušenství, tak i zdroj vody.

Domnívám se, že všechny uvedené indicie vhodně doplňují provedený rozbor písemných pramenů v tom smyslu, že Jan Roháč z Dubé využil existujícího správního centra nevelké pozemkové državy pražské metropolitní kapituly na Kutnohorsku, které se zmocnil snad již v letech 1419–1420. Nabytí Hrádku mělo pro Jana Roháče z Dubé především hospodářsko-správní význam. Lze dobře pozorovat, že od sklonku 14. století se Roháč pokoušel získávat statky (většinou formou výprosu), zejména jihozápadně od Kutné Hory.[20]) Takto získaný nevelký a značně rozptýlený majetek se nacházel v blízkosti državy pražské kapituly; její správní centrum Hrádek tvořilo přibližný střed kruhu, na jehož obvodu se nacházely jednotlivé položky Roháčova pozemkového majetku v této oblasti. Je samozřejmé, že zisk Hrádku a vsí k němu patřících znamenal pro Jana Roháče poměrně značný ekonomický přínos, i když nedosahoval významu nabytí majetku kláštera sv. Karla v Praze kolem Tehova, k němuž patřilo deset vsí a podle něhož se také Jan Roháč ve třicátých letech psal.[21])

Můžeme uzavřít. Jan Roháč z Dubé obsadil na počátku husitské revoluce panství pražské metropolitní kapituly Hrádek na Kutnohorsku, přičemž dal jeho správnímu centru nové pojmenování – Sión. Pod tímto názvem se také zapsalo do české historie.

K u n ě t i c k á H o r a

Vznik hradu Kunětická Hora, situovaného na výrazné krajinné dominantě při jihovýchodním okraji někdejšího velkostatku opatovického kláštera, je v literatuře pevně fixován mezi léta 1421–1423.[22]) Jako terminus post quem je brána husitská ofenzíva do východních Čech v dubnu 1421, kdy byl po několika nezdařených pokusech Divišem Bořkem z Miletínka dobyt a zničen velmi silně opevněný klášter Opatovice; Diviš Bořek se zmocnil jeho značného pozemkového majetku. Za terminus ante quem je považován 4. srpen 1423, kdy byl zmíněný šlechtic poražen Janem Žižkou u Strauchova dvora poblíž Hradce Krá-

[19]) Srov. např. P. R a d o m ě ř s k ý, Nejstarší dějiny Louňovic pod Blaníkem, I–II, ČNM 133, 1964, s. 67–90; 134, 1965, s. 13–27. Zde je třeba akcentovat, že pozůstatky nádob s nápisy se nenacházely v zánikovém horizontu, jsou tedy starší.
[20]) Srov. mapku u J a n s k é, Hrad Jana Roháče z Dubé, s. 53.
[21]) Srov. Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého . . . na hoře Karlově, Praha 1877, s. 138–139, 220, S e d l á č e k, Hrady XV, Praha 1927, s. 27, a P. Č o r n e j – B. Z i l y n s k y j, Konec Jana Roháče z Dubé, passim.
[22]) Z literatury jmenujme S e d l á č e k, Hrady I, s. 48–59, zejména s. 54, E. N o h e j l o v á, Příběhy kláštera opatovického, Praha 1925, D. M e n c l o v á, České hrady II, Praha 1972, s. 225–227, 469–504, 531 (zde je uvedena další literatura), red. E. P o c h e, Umělecké památky Čech II, Praha 1978, s. 178–179.

lové a uprchl na Kunětickou Horu.[23]) Ze všeobecně uznávané chronologie tedy vyplývá, že Diviš Bořek z Miletínka měl nejvýše dva a čtvrt roku na to, aby postavil jmenovaný hrad.

Jestliže se chci pokusit prokázat, že hrad Kunětická Hora je předhusitského původu, je nutné analyzovat prameny odlišným metodickým postupem než v případě Siónu (Hrádku). Nelze totiž ztrácet ze zřetele, že Kunětická Hora není zachycena v písemných pramenech před rokem 1420. Proto považuji za vhodné postupovat chronologicky opačně – tedy od pramenů mladších k nejstaršímu záznamu o Kunětické Hoře, konkrétně od Zikmundova zápisu větší části opatovického klášterství Divišovi Bořkovi z Miletínka v roce 1436 k prvním zmínkám o Kunětické Hoře k roku 1420. Tyto zmínky jsou zachovány u Vavřince z Březové ve Starých letopisech českých, v tzv. Chronicon veteris Collegiati Pragensis a tzv. Kronice univerzity pražské.

Diviš Bořek z Miletínka po dobytí opatovického kláštera zjara roku 1421 (stál v čele orebitského vojska) zabral veškeré klášterní statky, jež tvořily hlavní část koncentrovaného velkostatku, včetně nevelké pozemkové domény kláštera cisteriaček v Sezemicích, která přímo navazovala na opatovickou državu. Na zabraných statcích si počínal jako svrchovaný pán. V roce 1436 mu byla Zikmundem Lucemburským zapsána většina někdejšího opatovického pozemkového majetku.[24]) V zástavní listině stojí: „. . . zapisujem (my-Zikmund, pozn. J. Č.) hrad Kunětickú horu, městečko Bohdaneč a vsi dolepsané kláštera Opatovského . . ."; následuje výčet vsí, jež má Diviš Bořek z Miletínka držet s „. . . požitky a právy všelikými, kteréž k hradu, městečku i vsem svrchupsaným příslušejí . . ." Zástava byla oceněna na 4500 kop gr. č.; Diviš měl statky držet čtyři roky, po této době mohla být zástava vyplacena panovníkem nebo delegovanou osobou.

Je třeba se zastavit u závažné okolnosti: v listině totiž není ani slovo o tom, že by hrad (údajně postavený Divišem Bořkem z Miletínka) byl k zápisnému držiteli opatovických statků (týž Diviš Bořek!) v jiném právním poměru než jako zastavený klášterní pozemkový majetek. Vždyť ještě v roce 1507 při dělení majetku Viléma z Pernštejna nalézáme tuto charakteristiku: „Hůra Kunětická zámek zápisný . . .", ale např. „Litice zámek dědičný",[25]) což vypovídá o odlišném právním poměru držitelů k uvedeným majetkům. Zikmund Lucemburský jako český panovník mohl zastavovat pouze majetek korunní a komorní.[26]) Církevní statky – v tomto případě pozemkový majetek opatovického kláštera (včetně Kunětické Hory) – byly pokládány za součást královské komory.

23) Blíže J. Šůla, K názvu a lokalizaci bitvy u Hradce Králové roku 1423, JSH 43, 1974, zvl. číslo s. 36–45, kde je i další literatura.
24) Ed. F. Palacký, AČ IV, Praha 1846, s. 175–176.
25) AČ XVII, s. 72.
26) J. Kapras, K dějinám českého zástavního práva, Praha 1903, s. 85–94.

Zástavní listina vydaná ex post ve prospěch faktického držitele opatovických statků obsahuje tedy ve výčtu jednotlivých položek pouze církevní majetek, jak se konstituoval v době před výbuchem revoluce v roce 1419.

Zásadní důležitost má i obrat v rozebírané listině, který přímo říká, že zástava byla učiněna „hájným hradu, městečka i vsí svrchupsaných příslušnými" (proložil J. Č.) – tedy těm, kdo hájí, hlídají či brání v tomto případě hrad s příslušenstvím jako komorní majetek českého panovníka.[27]) Právě Diviš Bořek z Miletínka byl takovým „hájníkem", jak jednoznačně vyplývá z kontextu listiny.

Za povšimnutí stojí i vnitřní členění zástavní listiny, kde jsou jmenovány jednotlivé její položky: hrad, městečko a příslušné vsi. Hrad vystupuje na čelném místě z toho důvodu, že v době vystavení listiny (fakticky ovšem již dříve) plnil funkci správního centra zabraného klášterního majetku. V podobných listinách či souhrnných potvrzeních pozemkových držav církevních institucí v době předhusitské nalézáme na prvním místě ve výčtu jednotlivých položek klášter samotný (přesněji místo, na němž stál klášterní areál) a pak další součásti pozemkového majetku.[28]) V případě zástavní listiny na opatovické statky je však situace modifikována skutečností, že klášter přestal v roce 1421 existovat. Ostatně samotnou ves Opatovice nacházíme ve výčtu vsí (stojí na dvacátém místě). S obdobnou situací se setkáváme i v jiných zástavních listinách. Např. v roce 1436 získal Hertvík z Rušínova zápis na hrad Oheb, mimo jiné s „. . . všelikými právy k Ohbi a k tomu klášteru příslušejícími . . ." v 5000 kopách gr. č.; Oheb zde plnil velmi pravděpodobně podobnou správní funkci jako Kunětická Hora.[29])

Přejděme k mladším zprávám vztahujícím se k analyzovanému hradu. Závažný doklad o povaze Kunětické Hory přináší popis rozložení mocenských sil v Čechách k roku 1427.[30]) Mezi opěrnými body utrakvistů je zachycen i náš hrad: „Uf dem berg zu Kunycz und zu Crudyn der Dywisz Borzek ist hauptman (proložil J. Č.). Neznámý, avšak dobře informovaný pisatel zaznamenal velmi přesně, byť ne zcela vyčerpávajícím způsobem, mocenské opory utrakvistů i katolíků v Čechách; osoby, které je držely, případně spravovaly, označuje s jedinou výjimkou titulem „hejtman".[31]) Lze si položit otázku, proč Diviš Bořek z Mile-

27) Srov. J. Gebauer, Slovník staročeský I, Praha 1903, s. 400, neuvádí ve tvaru substantiva, ale jen ve tvaru slovesném. Za výklad pojmu děkuji akademikovi V. Vaněčkovi.
28) Dostatek materiálu poskytuje Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, I–V/2, edd. G. Friedrich, Z. Kristen, J. Šebánek, S. Dušková, Pragae 1904–1981.
29) AČ I, s. 539.
30) Ed. F. v. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten II, München 1875, s. 163–164.
31) Ibidem, s. 164: „Der Kromyesyn hat inne die aptai zu Podlazicz und hern Flassken haws Richenburg."

tínka je v uvedeném prameni nazýván pouze hejtmanem na Kunětické Hoře (za níž se velmi pravděpodobě skrývá celé někdejší opatovické klášterství včetně klášterství sezemického). F. v. Bezold položil vznik popisu utrakvistických mocenských center do jara až léta 1427, tedy do doby nejvýše 6 let po údajném vzniku hradu; pisatel zmíněného pramene však o případné novostavbě nic neví.[32])

Bylo již řečeno, že terminem a quo je rok 1423, přesněji údaje Starých letopisů českých (SLČ) vztahující se k bitvě u Strauchova dvora, z nichž ovšem vyplývá pouze fakt, že – podle rkp. B – Diviš Bořek z Miletínka „. . . s svými ujel na Huoru . . ."[33]), podle rkp. b „Diviš ujel na Horu".[34]) I další rukopisy SLČ zaznamenávají zmíněnou bitvu.[35]) Zde však stačí poznamenat, že nejstarší rukopisy SLČ Kunětickou Horu nijak blíže neklasifikují – neuvádějí, jednalo-li se např. o hrad nedávno dostavěný či již řadu let existující, anebo pouze o krajinný útvar.

V souvislosti s údajnou novostavbou Kunětické Hory v tomto období vyvstává otázka, proč by předpokládaný zakladatel Kunětické Hory Diviš Bořek z Miletínka nazval hrad pouze podle krajinného útvaru a nikoli biblickým pojmenováním.[36]) O této zvyklosti charakteristické pro léta 1419 až 1420 byla již řeč. Tato okolnost ostatně není nevýznamná i při prvním setkání s Kunětickou Horou v pramenech v roce 1420! Zdá se, že v případě Kunětické Hory byl v povědomí jen její tradiční název. Podívejme se, jak je Kunětická Hora zachycena k roku 1420 Vavřincem z Březové a dalšími prameny. Vavřinec ve své kronice píše: „. . . in montem Kunieticz supra Pardubicz a l t u m a c f i r m u m rusticorum ac carbonistarum multitudinem . . . congregarunt . . .",[37]) v českém překladu „. . . na Hůru Kunětickou nad Pardubici, v y s o k o u a p e v n o u lidu obecného a uhléřov množství sebráno" (proložil J. Č.).[38]) Z Vavřincova líčení dále vyplývá, že „tábor" svolaný na Kunětickou Horu kolem 25. července 1420 zejména z iniciativy Aleše z Vřesťova a dalších šlechticů nebyl jednorázovou akcí, ale „osazenstvo" setrvalo na Kunětické Hoře určitou dobu, aby se posléze klamným manévrem zmocnilo Hradce Králové. Potvrzuje to ostatně i zmínka o knězi Ambrožovi a jeho příchodu z Prahy na Kunětickou Horu, který vyžadoval určitý čas. Ponecháme-li stranou otázku běžných „provozních podmínek" (zásobování apod.), jejichž problematika byla dosud zcela mechanicky vztahována k neosídlenému skalnímu útvaru, je třeba se zamyslet nad tím, proč Vavřinec užil při charakteristice Kunětické

[32]) K dataci B e z o l d, König Sigmund II, s. 106, pozn. 1.
[33]) KNM, sign. II F 8, fol. 194b.
[34]) SK ČSR, sign. XIX C 21, fol. 136b–137a.
[35]) Srov. Š ů l a, K názvu a lokalizaci, s. 43.
[36]) Tato otázka by si zasluhovala samostatné zpracování.
[37]) Vavřinec z Březové, FRB V, s. 382, pro srovnání uvádím, že tzv. Kronika univerzity pražské uvedený popis doslovně přebírá od Vavřince (FRB V, s. 587).
[38]) Ibidem.

Hory nejen adjektiva „altus", ale také „firmus". Vždyť při popisu tohoto domněle pouze přírodního útvaru by se mělo rozumět jaksi samo sebou, že „hora" bude obsahovat Vavřincem zmíněné vlastnosti. Vavřinec z Březové pomocí zmíněného adjektiva upřesňoval popisovanou „kvalitu" opevněných sídel, hradů a tvrzí, případně klášterů, např. „munitionem firmam Sedlecz nucupatam"[39]) či „castrum Rabie firmissimum",[40]) případně „monasterium Hradisst firmissimum"[41]) apod.

Obrátíme-li pozornost na to, jak SLČ zachycují události z roku 1420, dostáváme následující obraz. Rkp. B: „Také v to léto (tj. 1420 – pozn. J. Č.) na den sv. Jana Buriana pan Aleš Vřeštišovský, pan Beneš Mokrovuský a pan Jiřík Chvalovský sebravšie lid na Konietickú huoru i dobyli Hradce."[42]) Rkp. b: „Také toho letha den svatého Buriana pan Aleš z Vřestiova a Bernart z Mokrovus a jiní sebravše lid Na Kunietickú horu i vpadli jsú do Hradce."[43]) Tzv. Chronicon veteris Collegiati Pragensis má tuto zprávu: „Eodem etiam anno (sc. 1420) dominus Alsso de Wrzessow, Beness de Mokrowus et Girziko de Chwalkowicz cum sacerdote quodam Ambrosio gentem in monte Cunieticz occulte congregaverunt, cum quibus post civitatem Grecz Reginae invaserunt et obsedarunt . . ."[44])

Přestože tito anonymní analisté podstatným způsobem nerozšiřují naše dosavadní poznání, připomínám, že rkp. B, b SLČ jsou označovány jako východočeská větev SLČ, neboť přinášejí řadu zpráv vztahujících se právě k tomuto regionu, které v ostatních rukopisech nejsou.[45]) Je jistě závažným momentem, že SLČ nezachycují nic o stavební činnosti Diviše Bořka z Miletínka na Kunětické Hoře v letech 1421–1423 (ani o jiné stavební činnosti zde), že o Kunětické Hoře mluví tak, jako by byl dostatečně znám její charakter a blíže ji nespecifikují. Ostatně i údaj z roku 1423 označuje náš hrad pouze jako „Horu", což však dosavadní literatuře stačilo k tomu, aby k uvedenému roku brala hrad jako prokazatelný, přestože ze zpráv k roku 1420 lze vyčíst právě tolik.

Z analýzy nejstarších zmínek o Kunětické Hoře v kontextu s mladšími rozebíranými zprávami vyplývá dosti zřetelně, že již v době shromáždění východočeských husitů na Kunětické Hoře v roce 1420 zde stál hrad, jehož bylo využito pro potřeby bratrstva před útokem na Hradec Králové. Vavřinec je podrobně informován o přípravách k této akci

[39]) FRB V, s. 362.
[40]) FRB V, s. 364.
[41]) FRB V, s. 365.
[42]) KNM, sign. II F 8, fol. 193a.
[43]) SK ČSR, sign. XIX C 21, fol. 123a.
[44]) Ed. C. H ö f l e r, Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung. FRA I/2, Wien 1856, s. 81.
[45]) Naposledy se touto otázkou zabýval J. Š ů l a, Staré letopisy české XV. století a jejich královéhradecká větev, SNM-C 20, 1975, č. 2, s. 37–68.

(jistě pozoruhodným detailem je i zmínka o „přípravě" žebříků),[46]) ale nezmiňuje se o tom, že by na terénním útvaru byly konány nějaké přípravy pro delší pobyt. Hrad si udržel svůj předrevoluční název i v počátečním období revoluce, kdy podobným „shromaždištům" (ale i hradům apod.) byla dávána biblická jména. Lze hypoteticky předpokládat, že se tak nestalo z toho důvodu, že kromě příprav na dobytí Hradce Králové ležela Kunětická Hora stranou hromadných akcí východočeských husitů; kromě toho byla nejpozději od dubna 1421 v rukou Diviše Bořka z Miletínka, ovšem pod kontrolou (ale de facto i v rukou) husitské šlechty pak již od léta (ne-li dříve) 1420.

V analýze lze však postoupit ještě o jeden krok. Existence hradu v rámci církevního velkostatku v předhusitských Čechách nebyla výjimečnou záležitostí; stačí poukázat na správní centra jednotlivých arcibiskupských panství.[47]) Při bližším pohledu lze však vystopovat ještě jednu závažnou okolnost. Přes různou míru zachování pramenů k jednotlivým benediktinským klášterům ve druhé polovině 14. století pozorujeme, že ty z nich, které vytvořily koncentrovaný velkostatek, zaměřují svůj zájem na koupi hradů. Výrazně tuto tendenci vidíme v případě západočeských Kladrub (Kornberk, Kyjov, Prostiboř).[48]) Poněkud zastřený je vznik hradu Oheb vilémovského kláštera.[49]) Samotné Opatovice získaly v roce 1377 hrad Blatník, který se podobně jako Kunětická Hora nacházel v blízkosti Labe při jižním (respektive jihovýchodním) okraji opatovického velkostatku.[50]) Domnívám se, že podobného původu je i hrad Kunětická Hora, který pravděpodobně již před polovinou 14. století získal opatovický klášter. Do určité míry by tomu odpovídala i existence farního kostela právě v Kuněticích; výkon patronátního práva k němu je doložen Opatovicemi poprvé v roce 1353.[51])

Lze uzavřít konstatováním, že hrad Kunětická Hora tvořil v době předhusitské součást majetku opatovického kláštera, po jehož zničení převzal zejména správní funkci nad někdejším klášterním velkostatkem.

Podaný rozbor písemných pramenů vztahujících se k Siónu (Hrádku) a Kunětické Hoře se pokusil ukázat, s jakými problémy se musí současné husitologické bádání vypořádat, aby výklad této důležité epochy naší národní minulosti nebyl zkreslen některými přežívajícími tradičními schématy.

---

[46]) Vavřinec z Březové, FRB V, s. 362.
[47]) Srov. Z. Boháč, Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské, HG 18, 1979, s. 165–203.
[48]) Blíže Sedláček, Hrady IX, s. 183–184; XIII, s. 162, 248.
[49]) Srov. J. Kůrka, Začátky klášterů Sázavského, Opatovického, Podlažického, Svatopolského a Sezemského, Praha 1913, s. 183–184.
[50]) Ed. C. Borový, Libri erectionum archidioecessi Pragensis saeculo XIV. et XV., II, Pragae 1878, s. 140, č. 258.
[51]) Ed. J. B. Novák, Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Pragae 1907, s. 20, č. 43.

Sión und Kunětická Hora – Burgen der hussitischen Revolution?

Jaroslav Čechura

In der Literatur werden Sión und Kunětická Hora eindeutig als „Burgen der hussitischen Revolution" interpretiert, deren Entstehung in die erste Hälfte der zwanziger Jahre des 15. Jahrhunderts verlegt wird (Sión 1425–1426, Kunětická Hora 1421–1423). Eine neue Analyse der bekannten Quellen bewies, daß die Entstehung beider Burgen in die vorhussitische Epoche fällt.

Sión wurde zum erstenmal im Jahre 1352 als Burg Hrádek erfaßt, die das Verwaltungszentrum der kleinen Grundherrschaft des Prager Domkapitels im Kuttenberger Gebiet bildete. Jan Roháč z Dubé, der bisher als der Gründer der Burg angesehen wurde, besetzte offensichtlich gleich am Anfang der Revolution, nach der Beschlagnahme der Güter des Domkapitels, die Burg Hrádek und nannte sie Sión. Dabei muß mit wahrscheinlicher Instandsetzung oder Umbau dieser Burg durch Roháč gerechnet werden.

Die Burg Kunětická Hora, in den schriftlichen Quellen zum erstenmal im Jahre 1420 genannt, gehörte zur Domäne des Benediktinerklosters Opatovice. Diviš Bořek z Miletínka, der als Erbauer der Burg betrachtet wird, besetzte am Anfang der hussitischen Revolution die Burg Kunětická Hora. Davon, daß die Burg vor dem Jahre 1420 ein Bestandteil des Klosterbesitzes war, sprechen die Pfandbriefe, die genau zwischen besetztem kirchlichem Besitz und freien Gütern unterscheiden.

TÁBORSKÝ HRAD HRADIŠTĚ VE STŘEDOVĚKU

Jan Muk

Táborský hrad s málo známými počátky, mnohonásobně stavebně upravovaný a opětně devastovaný až téměř k hranici úplné likvidace, ideově poutaný s husitskou revolucí a s městem, které z ní historicky vyrostlo, je již více než sto let podrobován zkoumání několika generací badatelů. I když složitý vývoj hradu dosud nedovoluje formulovat řešení mnohých problémů jeho vývoje jinak než hypoteticky, současně realizovaný stavebně historický průzkum objektu prokázal svoji oprávněnost nově získanými poznatky, z nichž některé zásadním způsobem opravují dosavadní, všeobecně vžité představy.[1]) Přínosnými prameny byly nyní plně nevyužitá ikonografie, historické plány a hrad samotný, jehož předcházející rozbory nebyly vyčerpávající.

[1]) Základními pracemi o hradě Kotnově jsou díla Martina Koláře, Augusta Sedláčka a Karla Thira. Literaturu uvádí Dobroslava Menclová, Husitské opevnění Tábora, Zprávy památkové péče 13, 1953, s. 65–102; táž, České hrady I, Praha 1972, s. 316–319, která podala nejúplnější rozbor hradu. V posledních letech přispěla k poznání vývoje hradu především archeologie. K tomu Václav Huml, Archeologické výzkumy v Táboře, in: Tábor. Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 13–22; týž, Nové poznatky o osídlení Tábora v době předhusitské, AR 22, 1970, s. 556–568; Miloš Drda – Rudolf Teci, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH 26, 1978, s. 740–768. Současná studie podává přehled výsledků stavebně historického průzkumu z roku 1981, který zpracoval autor ve spolupráci s Lubošem Lancingerem (zpracování historických pramenů) v rámci činnosti Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze.

Hrad byl v dochovaných pramenech uveden poprvé v soupise majetku pánů z Ústí z roku 1370. Nepřímo je doložen k roku 1388 lokalizací kaple sv. Filipa a Jakuba poblíž hradu, která svědčí o osídlení spodní části hradní ostrožny.[2]) Nepřímým dokladem pravděpodobného založení hradu již ve 13. století jsou – při pominutí málo únosné hypotézy o ztotožnění lokátora s problematickou osobou Vítka z Hradiště – známá Dalimilova zpráva o vypuzení Vítkovců z ústeckého hradiště králem Přemyslem Otakarem II. a doplňující údaj Vavřince z Březové. Z obou vyplývá, že v místě Tábora existovalo již ve 13. století město, přičemž vzhledem k názvu lokality Hradiště a k dané situaci je vysoce pravděpodobné, že hrad vznikl již s městem za krále Přemysla Otakara II. Založení hradu na místě zaniklého města je podle našeho názoru málo pravděpodobné z důvodů situačních. Terén s rozsáhlou plošinou v předpolí zřejmě nebyl pro založení izolovaného hradu ze strategického hlediska vhodný.[3]) Archeologicky byly potvrzeny pro 13. století předpoklady nejen založení města, o kterých se kdysi diskutovalo, ale i pro stavební počátky hradu. Zásadního významu je datování části zdiva na jihovýchodním nároží hradního obvodu V. Humlem do 13. století.[4]) Vzhledem ke struktuře půdorysu zástavby, uzavřenému systému věže Kotnova a navazujícímu prstenci hradeb, je možno toto datování vztahovat na základní výstavbu hradu jako celku.

Z hlediska uměleckohistorického nebyl hrad dosud jednoznačně interpretován. D. Menclová kladla vznik hradu do doby po polovině 14. století. Před Humlovým výzkumem D. Líbal konstatoval, že situace věže Kotnova „odporuje našim znalostem o hradech karolinské doby".[5]) Předpokládal vznik hradu v raném 14. století. Na základě Humlova zjištění datoval hrad do druhé poloviny 13. století T. Durdík.[6]) O původu hradu ve 13. století zřejmě dnes již nemůže být pochyb, jinak je tomu ovšem s naší představou o jeho nejstarší podobě.

Základní strukturu hradu vymezeného obvodovou hradbou, domněle s obvodovými věžemi kruhového půdorysu, určil již A. Sedláček. D. Menclová ji interpretovala v širších souvislostech evropské geneze hradů. Jelikož právě tato představa byla chybná, považujeme za metodicky nezbytné uvést argumenty pro novou interpretaci.

Základní faktografickou konstantou podstatně zaniklého hradu je nesporně věž Kotnov, na samém konci ostrožny. Souhlasně s D. Menclovou předpokládáme i existenci další, však podstatně menší válcové věže, jejíž zdivo, značně slabší se zčásti zachovalo. Úplný půdorys by měl odhalit budoucí archeologický výzkum.[7]) Předpoklady pro další věže kruhového půdorysu jsou ovšem zcela neopodstatněné. Vyloučit nutno především věž severozápadní, kterou předpokládala D. Menclová souhlasně s A. Sedláčkem z hlediska strategického nelogicky jako volně stojící kdesi na okraji dnešní Klokotské ulice a později přímo v obvodovém hradebním prstenci, kde dříve zaznamenala půdorysně přímkovou zeď.[8]) Tato zeď existuje dodnes, vzhledem k její mohutnosti, situaci a vzhledem k přilehlému sklepu lze vysloviti domněnku, že je snad pozůstatkem věže čtvercového půdorysu.[9]) Je-li naše hypotéza správná, byla věž nejspíše lehce vysunuta z líce hradby, která je v sousedství na straně západní a obdobně navazovala bezpochyby i na straně východní, kde zmizela beze stopy. Také ověření této věže bude v možnostech budoucího archeologického výzkumu, stejně jako snad i zjištění základů hradní brány.[10]) Také kruhová věž při bráně, předpokládaná údajně na základě tradice, neexistovala. Její obrys nutně kolidoval s parkánovou hradbou, jak bude dále uvedeno. Jižně brány bývala, jak uvedla správně D. Menclová, až do roku 1908 věž půdorysně obdélná, doložená fotograficky a plánem z doby před zbořením.[11]) Jihovýchodní nároží hradu bylo bez věže.[12]) Technologicky organická vazba pláště již zmíněné menší kruhové věže na jižní straně s přilehlou hradbou vylučuje předpoklad D. Menclové o dodatečném prodloužení hradního obvodu směrem k východu.[13])

---

[2]) Drda – Tecl, ČSČH 26, 1978, s. 760. Patrocinium, vyskytující se již ve 12. století, nevylučuje starší původ. Srov. C. Borový, Libri erectionum archidioecesis Pragensis III, Praha 1879, s. 281–282. Vzniku dnešního kostela v druhé polovině 14. století může nasvědčovat jeho architektonická forma.

[3]) Vztahu hradu a předsunuté pláně města si povšiml Miroslav Richter, České středověké město ve světle archeologických výzkumů, PA 27, 1975, s. 250–251.

[4]) Huml (srov. pozn. 1). Podle ústního sdělení tohoto autora přiléhala kulturní vrstva 13. století hradbě při nároží, a dovoluje tak interpretovat její původ. V publikaci uvedené mladší datování se týká přisekaného líce zdiva. Osídlení hradní ostrožny ve 13. století bylo potvrzeno pokračujícím výzkumem Miloše Drdy. Drda – Tecl, ČSČH 26, 1978, s. 750.

[5]) Dobroslav Líbal, Stavební vývoj historického jádra Tábora, in: Tábor. Materiály z kolokvia 17.–20. června 1969, Tábor 1969, s. 31.

[6]) Tomáš Durdík, Nástin vývoje hradů 12.–13. století, AH 3, 1978, s. 44.

[7]) Pokračování původního, nyní odstraněného pláště nad terénem potvrdila s velkou pravděpodobností sonda do zdiva.

[8]) Upozornil na ni již Karel Thir, Staré domy a rodiny táborské I, Tábor 1920, s. 351. Velmi dobře je patrná v prostoru půdy administrativní budovy, v rozsahu přízemí je její původní stav doložen před dodatečným zeslabením plánem přestavby objektu z roku 1858. OA Tábor, AMT I/8/11.

[9]) Sklep je čtvercového půdorysu, obklopen zřejmě minimálně na dvou stranách mohutnou zdí, na dispozici nad terénem nenavazuje, je tedy pozůstatkem staršího objektu.

[10]) Vysunutí věže by bylo analogické jako na hradě Kadani. Na snímcích z roku 1908 je zachycena polokruhově zaklenutá brána s portálem na hraně okoseným, pocházejícím patrně ze 16. století.

[11]) MHRH Tábor, sbírka SV (stavební vývoj), plánová a fotografická dokumentace.

[12]) Snímky starého stavu a výkop V. Humla (srov. pozn. 1). Interpretace fragmentu zdiva objeveného V. Humlem jako zbytku kruhové věže je vzhledem k jeho malým rozměrům nepravděpodobná; byla zřejmě podmíněna subjektivně, vžitou představou o věžích kruhového půdorysu po obvodu hradu.

[13]) Toto rozšíření by muselo být pouze výsledkem změny původního projektu výstavby 13. století.

Hradební prstenec vytvářela hradba existující dodnes na straně jižní v průčelí staré sladovny a na straně severozápadní. Pohled na hrad od jihu z roku 1865 zachycuje tuto hradbu východně Kotnova ještě s cimbuřím.[14]) Na straně východní je hradba patrná na plánu z roku 1887, východně bývalé brány jako hraniční zeď domu čp. 129. Vylučuje tak předpoklad existence kruhové věže v těchto místech. Pokračovala odtud souvisle k hranaté věži jižní a jižně od ní, zčásti patrně zeslabena nebo snad chybně v dokumentaci z doby před zbořením zakreslena.[15])

Podle plánů a existujících zbytků měla hradba obvyklou tloušťku 200–220 cm. Vnější obvodová zeď domu čp. 129 vymezovala původně parkán šířky cca 3,5 m, bezpochyby obsahovala původní hmotu parkánové hradby. Na severní straně čp. 129 pokračovala tato hradba podle plánu z roku 1887 souvisle, její vybočení, které se zdálo dříve potvrzovat předpoklad existence kruhové věže při bráně, je zřetelně druhotně přistavěným traktem. Parkán obklopoval souvisle hranatou věž, podle plánů starého stavu obcházel jižní nároží. Neexistují stopy po parkánových věžích. Malá šířka parkánu a jeho vazba na městské opevnění dokazují původ v době předhusitské. Hlavní městská hradba včetně hradby parkánové se připojovaly k hradnímu opevnění stratigraficky druhotně.[16]) Při kotnovské věži obíhal rozšířený parkán polygonálního půdorysu, hlubší, téměř v úplnosti dodnes zachovaný, pozdně gotický. Vybudovali jej bezpochyby husité v souvislosti s přestavbou věže, o které ještě bude zmínka. Parkán zde charakterizují dělové střílny v líci hradby s tesanými ostěními po obvodu střílen a horní ochoz s fragmentárně zachovaným cimbuřím. Je pozoruhodné, že druhotně k tomuto parkánu byl přiložen vnější trakt Bechyňské brány. Pozdně gotický původ tohoto parkánu je nepochybný jak z archeologického výkopu, tak z charakteru obranné soustavy samotné.[17]) Na západní straně při Klokotské ulici, bezprostředně při hlavní hradbě, parkán patrně neexistoval, což bylo zřejmě podmíněno strmostí svahu. Stopy po něm nejsou patrné. V pozdní gotice zde funkci parkánu převzal prostor dnešní Klokotské ulice, vymezený branami Bechyňskou a vnitřní branou Hradskou, na vnější straně parkánovou hradbou na terasní zdi pod cestou.

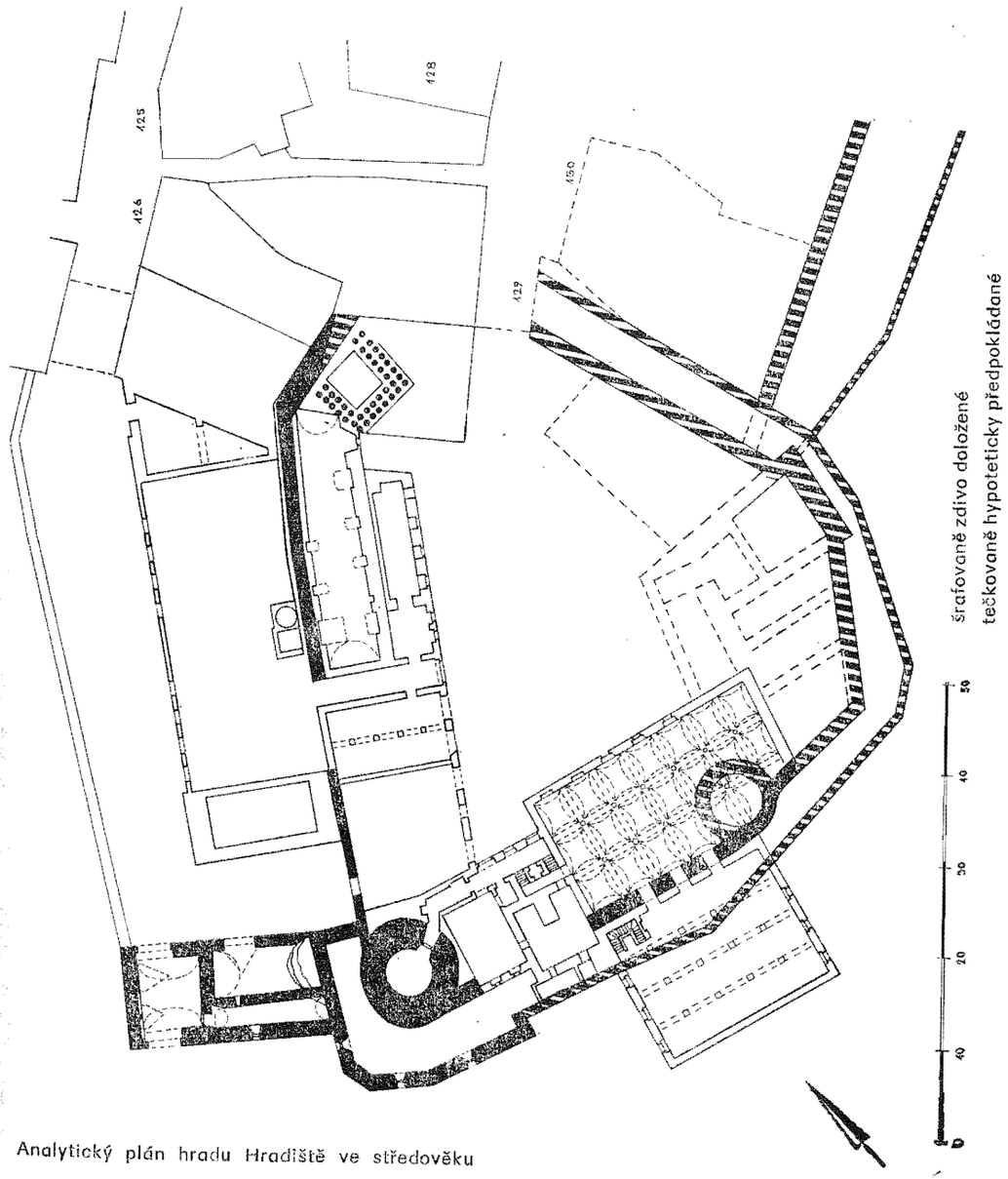
14) Podle Ignáce Schächtla publikovala M e n c l o v á, Husitské opevnění Tábora, s. 65.

15) V. Huml odhalil spodní část hradby v plné tloušťce bez dodatečného zeslabení. Vnitřní část hranaté věže není z plánové dokumentace zjistitelná.

16) Průběh obou hradeb např. na katastrálním plánu Tábora z roku 1830 nebo na dalších plánech pivovaru. Pozůstatkem parkánové hradby, navazující na hranatou věž, je bezpochyby blok zdiva vystupující z této věže na snímku starého stavu.

17) Archeologický ústav ČSAV Praha, archiv nálezových zpráv č. 822, nálezová zpráva výzkumu Vojtěcha Budínského z roku 1935. Výkop vyvrátil Thirovu domněnku o existenci branky v sousedství věže, kterou vyslovil na základě nálezu klenáků v těchto místech v roce 1895. Podle nálezové situace mohly klenáky náležet stavení přiléhajícímu hradbě. T h i r, Staré domy I, s. 357; MHRH Tábor, pozůstalost Karla Thira, situační skica nálezu klenáků.

Analytický plán hradu Hradiště ve středověku

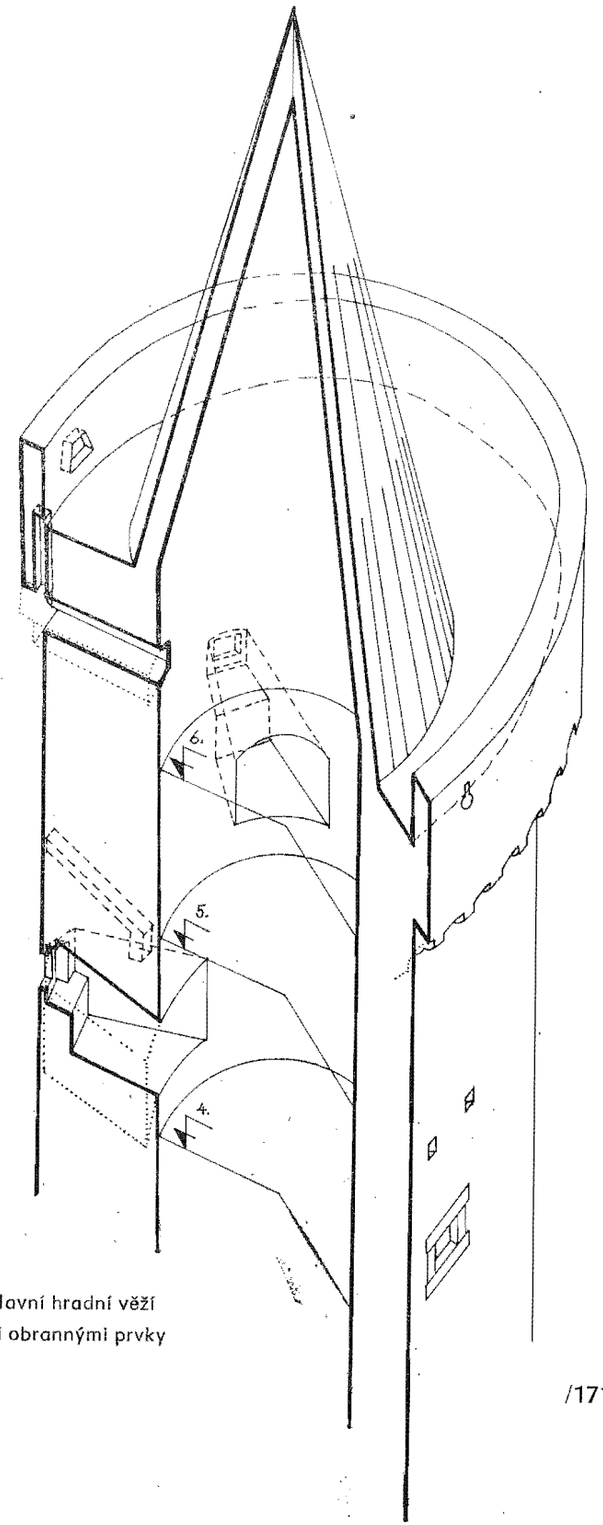
Hradní příkop odděloval hrad s parkánem především na nejpřístupnější, severní a severovýchodní straně. D. Menclová předpokládala jeho vnější okraj v hloubce parcel domů čp. 124 a 128. Takto vymezený příkop by byl nelogicky široký, cca 30 m, mimoto V. Huml zjistil ve dvoře čp. 128 skalní podloží již v hloubce 220 cm. Za pravděpodobnější předpokládáme vnější okraj příkopu v severovýchodní vnější hranici parcely zbořeného čp. 130, která ještě na indikační skice z roku 1830 postrádala dodatečné vybočení, probíhala souvisle. Hranice parcely má zde charakter křivky koncentrické s hradem, navazuje dále k západu, zhruba na východní obvod soutky směřující k nároží domu čp. 125 při Kotnovské ulici. Příkop zanikl zřejmě v 15. století, neboť jinak by byl kolidoval s městským opevněním, včetně Hradské brány. Na straně jižní byl zjištěn příkop podle Thira v šířce cca 12 m, s hloubkou 7 m při výstavbě nových humen a ověřen archeologicky V. Budínským a zčásti i geologickým výzkumem.[18])

Nejlépe zachovaným objektem táborského hradu je věž Kotnov, jejíž rozbor přináší překvapující výsledky. Předpokládal se dosud původ současně se vznikem hradu. D. Menclová, která analyzovala věž podrobněji, se domnívala, že věž byla se vznikem gotických střílen přestavěna a zvýšena o ochranný ochoz po požáru z roku 1532. Povrchový rozbor věže připouští jednoznačně odlišný závěr. Základní hmota věže obsahuje dvě části. Spodní díl v rozsahu dnešního přízemí, které obsahovalo původně ještě první patro na vložené, dnes již odstraněné bezžeberné výsečové klenbě a samostatně další zaniklou klenbou zaklenuté a v rozsahu druhého a třetího gotického patra, každé pouze s dřevěnými trámovými stropy, má vnější objem lehce kónický.[19]) Střílny jsou prosté, do interiéru i exteriéru se zužující, zhruba ve vnější třetině tloušťky zdi s kamenným tesaným ostěním poměrně velkých otvorů. Zbývající, větší horní část věže je válcová, technologicky jednoznačně jednotná včetně ochozu a výrazně vývojově pokročilých dělových střílen. Ochoz míval bezpochyby kuželovou cihlovou střechu. Jednotu této části prozrazují především základní systém výstavby, po kterém se zachovaly početné zbytky původního lešení, kapsy po trámech, zčásti s fragmenty kuláčů, pronikající jak špaletami střílen, tak základním zdivem, i jednotné aplikace cihel. Spodní část věže obsahuje stopy lešení jednoduššího, střílny jsou prostší. Gotického původu, současně s dělovými střílnami horní části věže, je i polovina dřevěného trámového stropu nad čtvrtým gotickým podlažím. Z konstruktivního hlediska je dodatečné vybudování střílen nemyslitelné jak vzhledem k jejich rozměrům, tak především k pozoruhodným odvětrávacím dlouhým kanálkům, sloužícím patrně k odvodu kouře při střelbě z děl

[18]) Inženýrská organizace města Tábora, archiv, nálezová zpráva o geologických sondách Geoindustrie Praha z roku 1978.

[19]) Prozatím se nepodařilo pro neúplnou přístupnost zjistit časový vztah klenby a obvodového zdiva věže. Vstupní portál v přízemí s kamenickou značkou je pozdně gotický.

Axonometrický řez hlavní hradní věží s charakteristickými obrannými prvky

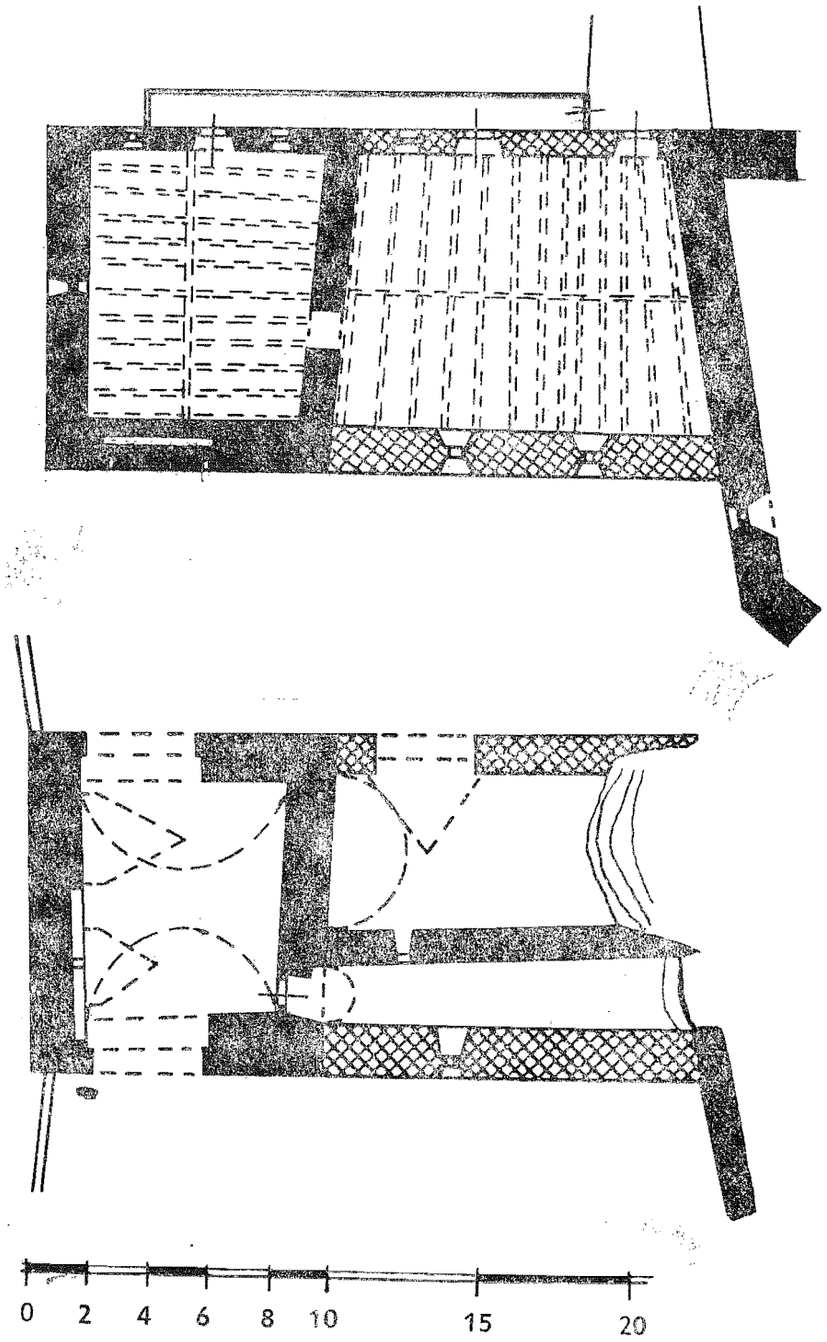
umístěných v pátém podlaží, které vyúsťují v průčelí vysoko nad střílnami. Jestliže stáří střílen spodních podlaží nelze spolehlivě určit a technologická odlišnost obou dílů věže sama o sobě nedovoluje potvrdit jejich vznik ve dvou etapách, musíme tuto považovat za pravděpodobnou vzhledem k celkové situaci, k vazbě na přilehlé opevnění hlavní hradbou a základní strukturu hradu, ve které věž sotva mohla vzniknout dodatečně. Jednotná výstavba horní části věže naproti tomu je nesporná.

Předpoklad výstavby minimálně horní poloviny věže s ochozem po požáru v roce 1532 postrádá motivaci. Nespatřujeme důvodu, proč by věž měla být zdokonalena, jestliže by sotva měla význam pro obranu města. Náležela hradu, který již dávno pozbyl svoji funkci. Nabízí se jediný výklad, že věž mohla být přestavěna pouze podstatně dříve, jako součást hradního komplexu, kde mohla plnit funkci citadely. Pro tuto situaci existovaly předpoklady pouze v době, kdy Tábor byl zbudován jako pevnost, v době husitské, současně s městským opevněním nebo ještě dříve, jako skutečná ochrana „proti všem" nepřátelům. Pro tuto dobu je také nejpřijatelnější vysvětlení nutnosti vybudovat nově větší část věže, neboť nelze vyloučit, že hrad zastihla husitská revoluce v troskách, nebo z hlediska fortifikačního jistě zastaralý.[20]) F. Šmahel spatřuje možný důvod obnovy hradu v době husitské revoluce v pravděpodobně připravovaném vytvoření táborského kraje, o kterém se uvažovalo zřejmě v roce 1432. Velení nad hradem Kotnovem, stejně jako nad městy a zámky a posádkami táborské mocenské domény, mělo být svěřeno táborskému vladaři, druhému hejtmanovi domácí obce táborské.[21]) Podnětem obnovy hradu mohlo být i jeho údajné vypálení v roce 1428.[22])

Naším hypotetickým datováním ovšem vzniká rozpor s vžitými představami o vývoji fortifikační architektury. Pro táborské dělové střílny známe analogie pouze z věže Mihulky Pražského hradu, vybudované kolem roku 1500. Nezbývá než konstatovat v Táboře časnější vznik, táborský příklad je nejstarší známý svého druhu ve střední Evropě.[23]) Kromě pozoruhodných dělových střílen s odkuřovacími kanálky nutno připomenout ještě další prvky, pro které nemáme analogie, bezprostředně pod ochozem umístěné vodorovné otvory segmentem zaklenuté, s vertikálními otvory ve vrcholech svých záklenků, rozepjatých mezi konzolami nesoucími ochoz, pro které jediné lze uvést známé analo-

[20]) Přesné datování nástavby věže bude umožněno patrně dendrochronologickým rozborem fragmentů lešení a stropu z doby výstavby 15. století.
[21]) František Šmahel, Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 104–105.
[22]) M. Zacharias Theobald, Hussiten-Krieg, Nürnberg 1621, s. 255. Za upozornění děkuji R. Teclovi.
[23]) V českých zemích neznáme dobovou analogii. Fortifikační architektura všeobecně není natolik zpracována, abychom mohli zjistit žádoucí genezi daného problému. Bude nutno jej podrobit dalšímu studiu.

Bechyňská brána s vyznačením etap výstavby

gie,[24]) a pozoruhodné arkýře, které nejspíše sloužily k transportu. Jestliže je vyloučena výstavba zmiňované části věže v době předhusitské a za málo pravděpodobný můžeme předpokládat autochtonní vývoj opevňovacího stavitelství s těmito detaily, musíme předpokládat v Táboře přítomnost neznámého stavitele nebo válečníka, který znal progresívní západoevropskou nebo italskou fortifikační architekturu.[25])

Pozůstatkem středověkého obytného stavení je zřejmě trakt přilehající dodnes hradbě při Klokotské ulici. Jeho původ není ovšem v současné době blíže určitelný. D. Menclová zaznamenala v téže hradbě dále k severu gotická křížová okna, která by nasvědčovala v těchto místech existenci paláce.[26]) Polohu paláce při vstupní hradbě pokládáme za málo pravděpodobnou.

Kromě geneze kotnovské věže je problematický i charakter typu táborského hradu jako celku. Jednoznačně nutno jej odmítnout jako přímý derivát francouzského kastelu. Na základě uvedených argumentů předpokládáme vznik hradu ve třetí čtvrti 13. století, typologicky jej řadíme do skupiny hradů s obvodovou zástavbou.[27]) Jestliže obvodový plášť hradů této skupiny býval kromě maximálně dvou věží hlavních prostý dalších věží, vysvětlení přítomnosti menší věže kruhového půdorysu a další věže obdélné je značně obtížné. Teoreticky je možno spatřovat zde skutečně jako vzor kastel, ovšem s výhradami, které činí tento předpoklad spíše neúnosný. Menší kruhová věž je zasunuta, na jihovýchodním nároží věž chybí, předlohou by musel být kastel jak francouzský, tak italský. Schůdnější se nám jeví představa ovlivnění všeobecnou zkušeností výstavby opevnění s věžemi, jak byla aplikována při vzniku tehdejších měst. Jednoznačně chápeme zasunutou věž Kotnov, půdorysně protáhlého půdorysu, jako charakteristický bergfrít, diametrálně se skupinou kastelů nesouvisející (Křivoklát).

Novým zjištěním je i dosud neznámá geneze Bechyňské brány. Z objevu spár v severním a jižním průčelí, doplněného jednoznačně průkaznými vzájemnými vazbami zdí v interiéru, vyplývá, že starším jádrem je vnější průjezdová část, na kterou navazovala hradba zachovaná ve formě mezitraktové příčné zdi. Vnější i vnitřní trakt byly přistavěny dodatečně, což se potvrzuje i objevem jedné ze střílen parkánu při věži, přidaným traktem brány zrušené. Dnešní podoby brána ovšem nabyla asi velmi záhy, ještě v 15. století, jak dokládá její gotický charakter včetně strmé střechy. I zde snad můžeme spatřovat argument pro časné datování nástavby kotnovské věže, neboť jinak než s ní mohl vzniknout mohutný parkán rozšíření Bechyňské brány předcházející.

---

[24]) Tzv. machicoulis. E. Viollet-le Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française VI, Paris 1868.

[25]) V lucemburské architektuře analogie chybějí, obdobně v knize Bellifortis Konrada Kyesera z roku 1405.

[26]) Dokumentace těchto oken, která podle D. Menclové byla odhalena po druhé světové válce, chybí. Autorčina pozůstalost není přístupná.

[27]) Vymezil Durdík, Nástin vývoje hradů 12.–13. století, AH 3, 1978, s. 44.

Kotnovskou věž s Bechyňskou branou nutno hodnotit v kontextu opevnění Tábora jako celku, s jeho vysoce progresívními prvky, jakými jsou polygonálně uzavřené protáhlé bašty a především zaniklý barbakán Pražské brány, jejichž priorita v rámci pozdně gotického opevnění střední Evropy je všeobecně uznávána.

Stavebně historický výzkum táborského hradu není ani novými poznatky ukončen. Prohlubující poznatky přinese v budoucnu jistě archeologie, ať již nezávislými objevy dalších, neznámých skutečností nebo ověřováním uvedených hypotéz. Zcela neznámá zůstává podoba např. hradní brány a poloha studně, nepatrné jsou naše znalosti o hradním paláci. Důležitou kapitolu husitské přestavby věže Kotnova snad v budoucnosti upřesní dendrochronologie zjištěním absolutní datace. Přispěje tak k časovému zařazení táborského opevnění v celém jeho rozsahu. Dílčí poznatky budou jistě získány v průběhu předpokládané památkové rehabilitace jednotlivých hradních objektů.

Seznam vyobrazení v příloze

1. Pohled na Tábor od Hradské brány a část bývalého městského hradu od severozápadu. Kresba Karla Würbse, partně kolem roku 1845. Reprodukce PA 26, 1914, s. 61, obr. 22.
2. Pohled na Tábor od jihozápadu. Vpředu soustava Hradských bran (vnější brána Bechyňská, vnitřní Klokotská), válcovitá věž s bání a předsunutým parkánem. Ocelorytina E. Willmanna podle kresby Karla Würbse, vytištěný v Darmstadtu roku 1852. MHRH Tábor, sbírka Stavební vývoj (SV), inv. č. 37.
3. Bechyňská brána s hradní věží a částí hradního paláce z městské strany, v průčelí paláce gotický arkýř. Kolorovaná kresba Jana Novopackého, datovaná 7. 10. 1850. MHRH Tábor, SV 149.
4. Pohled na Tábor od jihu. Litografie Josefa Habela po roce 1857. Národní galerie Praha, grafická sbírka, R 53591.
5. Pohled na soustavu Hradských bran a hradní věž od severozápadu. Anonymní kresba, patrně z padesátých let 19. století. Reprodukce Karel Thir, Dějiny táborského pivovarnictví 1612–1912, Tábor (1912), obr. příloha za s. 16.
6. Pohled na Hradské brány a část bývalého hradního paláce s částí nově vybudovaných pivovarnických sklepů od severu. Rytina podle kresby Františka Chalupy, patrně z roku 1870. Reprodukce Světozor, roč. 5, č. 15, 14. 4. 1871, s. 172.
7. Detail Bechyňské brány, válcovité hradní věže a budov bývalého městského hradu z panoramatické fotografie Tábora, pořízené Alexandrem Seikem roku 1872. MHRH Tábor, SV 96.
8. Východní hranatá hradní věž, opěrný pilíř na pravé straně v místě odbourané navazující městské parkánové zdi. Před věží zbytek parkánové zdi hradu, navazující na pravé straně na průčelí domu čp. 129, vestavěného do parkánu. Fotografie Ignáce Schächtla z doby před zbořením roku 1908. MHRH Tábor, SV (přírůstky).
9. Jihovýchodní nároží hradního opevnění, vpředu s parkánovou hradbou, zabíhající do humna, vlevo výběh pravděpodobné kruhové bašty. Fotografie Ignáce Schächtla z doby kolem roku 1896, MHRH Tábor, SV (přírůstky).
10. Východní průčelí domu čp. 129, zahrnující parkánovou hradbu, vlevo nároží východní hradní věže. Fotografie Ignáce Schächtla z doby před zbořením roku 1908. MHRH Tábor, SV (přírůstky).
11. Uliční průčelí domu čp. 129 a bývalá brána vjezdu do hradu. Fotografie Ignáce Schächtla z doby před zbořením roku 1908. MHRH Tábor, SV (přírůstky).

Vyobrazení ve spolupráci s autorem vybral a popsal Rudolf Tecl.

Die Taborer Burg Hradiště im Mittelalter

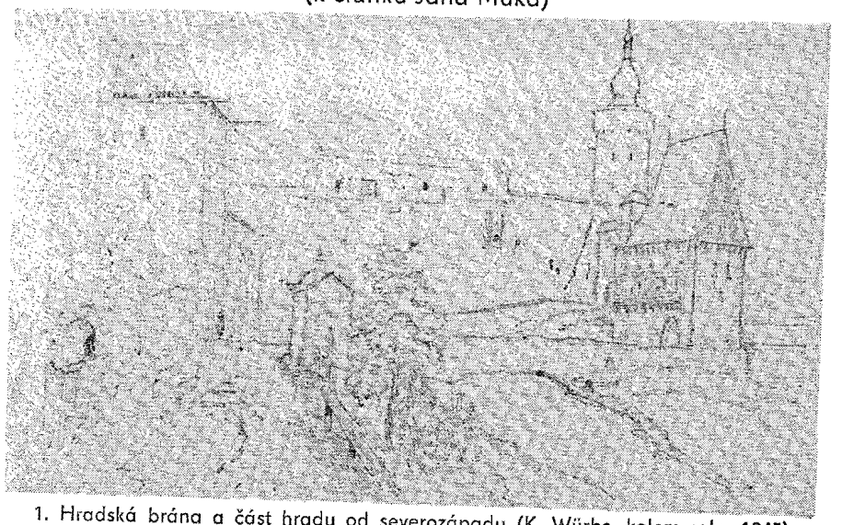
Jan Muk

Die baugeschichtliche Erforschung der Taborer Burg Hradiště im Jahre 1981 nutzte zum Studium die bisher von den Forschern vernachläßigte Bauplan- und Photodokumentation des vernichteten Teils der Burg auf dier Seite zur Stadt Tabor aus. Es wurde eine neue Analyse des Objektes vorgenommen und festgestellt, daß die Burg in ihrem Umfang nicht durch Mauern mit kreisförmigen Türmen begrenzt wurde, wie man annahm. Es existierten nur zwei Türme. Auf der Nordseite war vielleicht ein früher nicht bestimmter mächtiger Turm quadratischen Grundrisses und ein weiterer, schon früher angeführter rechteckiger Turm war auf der Ostseite. Die Burg kann also nicht eindeutig vom französischen Kastelltyp abgeleitet werden. Sie ist eher ein bereichertes Beispiel des sogenannten Dispositionstyps mit Umfangsverbauung und in der Front mit dem Bergfried. Die Anfänge der Burg müssen auf Grund der archäologischen Befunde und typologischen Verwandtschaft vom kunsthistorischen Gesichtspunkt aus in die zweite Hälfte, konkret in das dritte Viertel des 13. Jahrhunderts verlegt werden. Die Burg entstand ohne Zweifel gleichzeitig mit der Stadt, deren Existenz zu dieser Zeit bereits belegt ist. Die vorhussitische Burg wurde wahrscheinlich direkt während der hussitischen Revolution auf bedeutende Art baulich verbessert, wie aus der neuen Interpretation der Befestigungselemente des Kotnover Turmes geschlossen werden kann. Eine offene Frage bleibt die Verbindung des Umbaues mit dem älteren Kern aus dem 13. Jahrhundert, dessen Umfang vorläufig nicht bestimmt werden konnte. Wenn sich die vorausgesetzte Datierung des Turmbaues bestätigt, wird gleichzeitig auch dessen grundlegende Bedeutung für die Befestigungsarchitektur in Mitteleuropa bestimmt werden. Eine genaue Datierung wird von der Dendrochronologie erwartet. Seit dem Niedergang des Hussitentums im fortgeschrittenen 15. Jahrhundert war die Taborer Burg später nur noch Sitz der Bierbrauerei und anderer städtischer Einrichtungen. Mit der Vervollkommnung der Bierbrauerei, vor allem in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, verfiel der größere Teil der mittelalterlichen Burg.

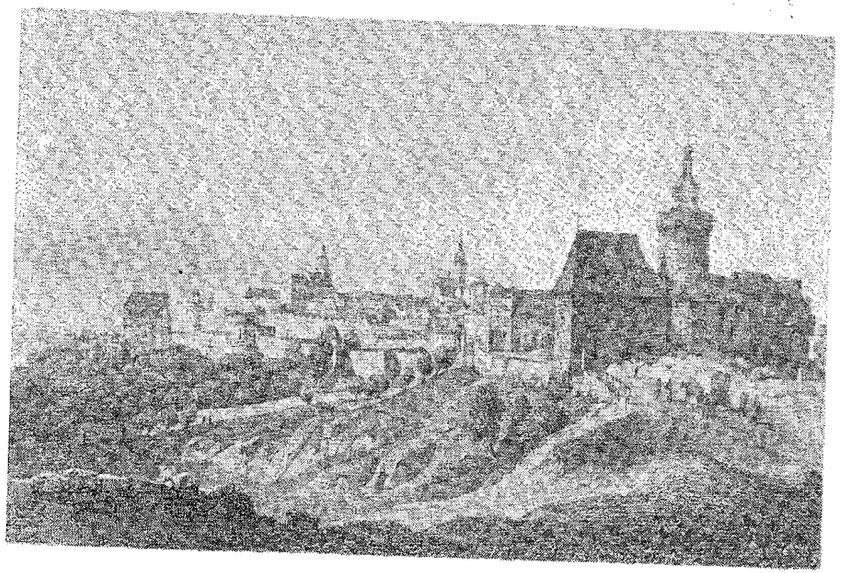

ČÁSTEČNÁ IKONOGRAFIE TÁBORSKÉHO MĚSTSKÉHO HRADU Z 19. a 20. STOLETÍ

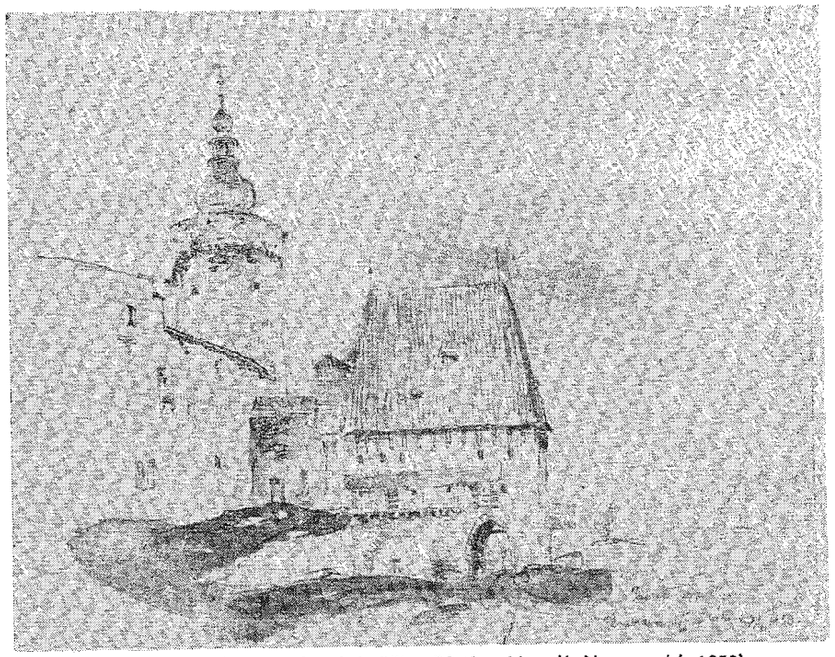
(k článku Jana Muka)

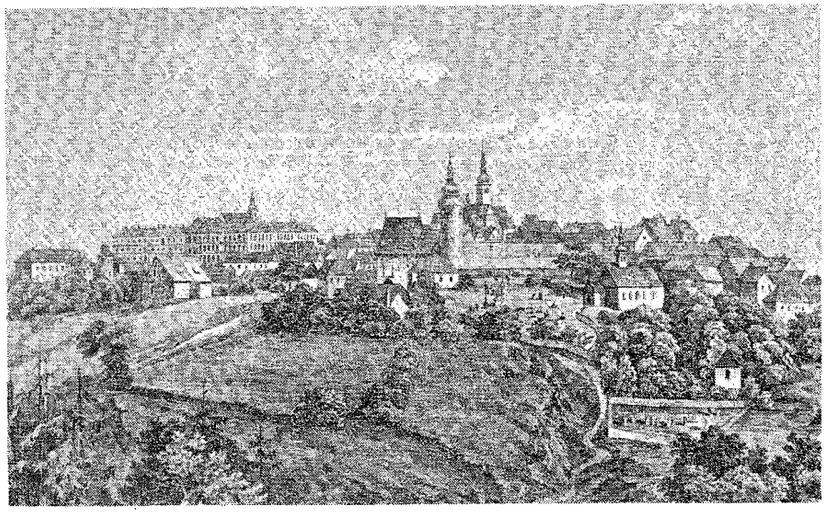
1. Hradská brána a část hradu od severozápadu (K. Würbs, kolem roku 1845)

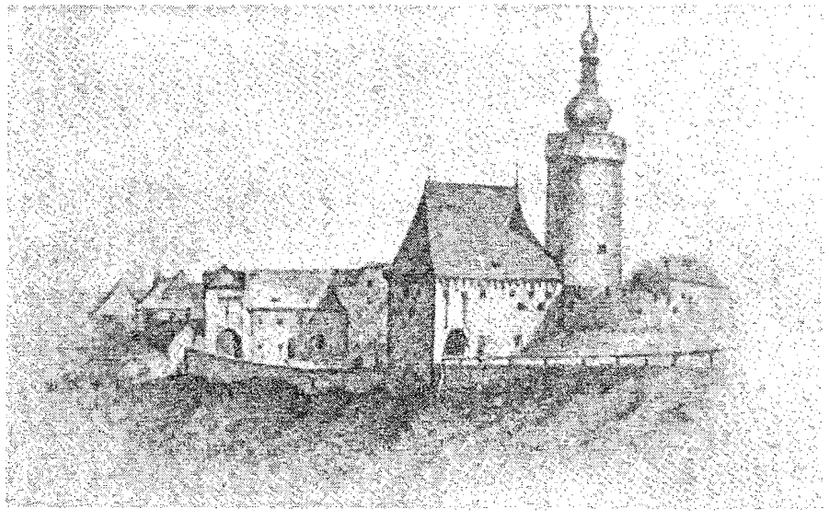
2. Pohled na Tábor od jihozápadu (K. Würbs – E. Willmann, 1852)

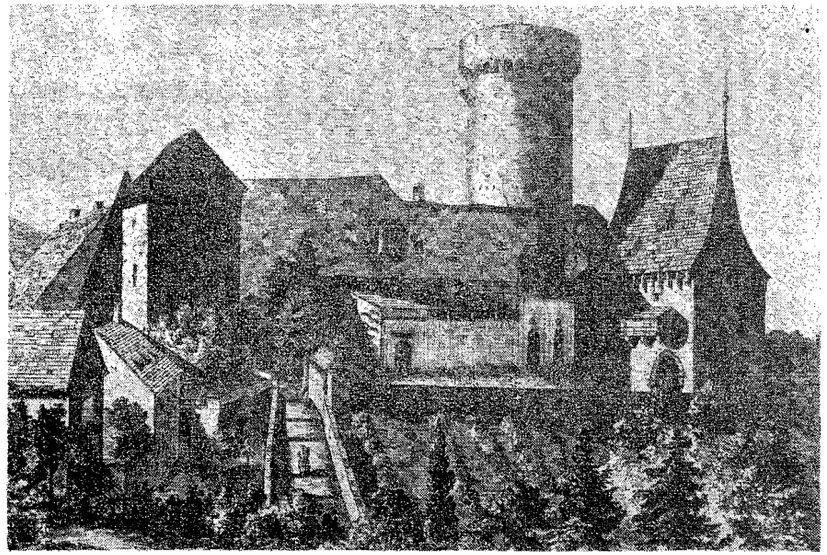
3. Bechyňská brána s hradní věží a částí paláce (J. Novopacký, 1850)

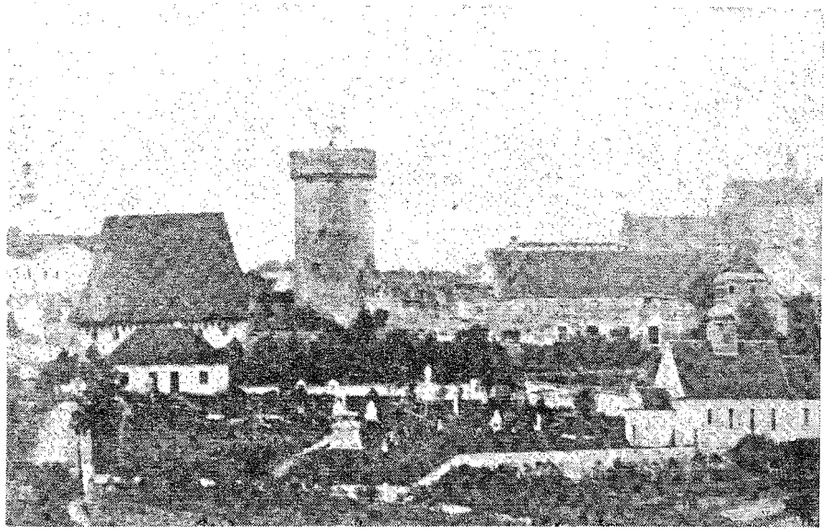
4. Pohled na Tábor od jihu (J. Habel, po roce 1857)

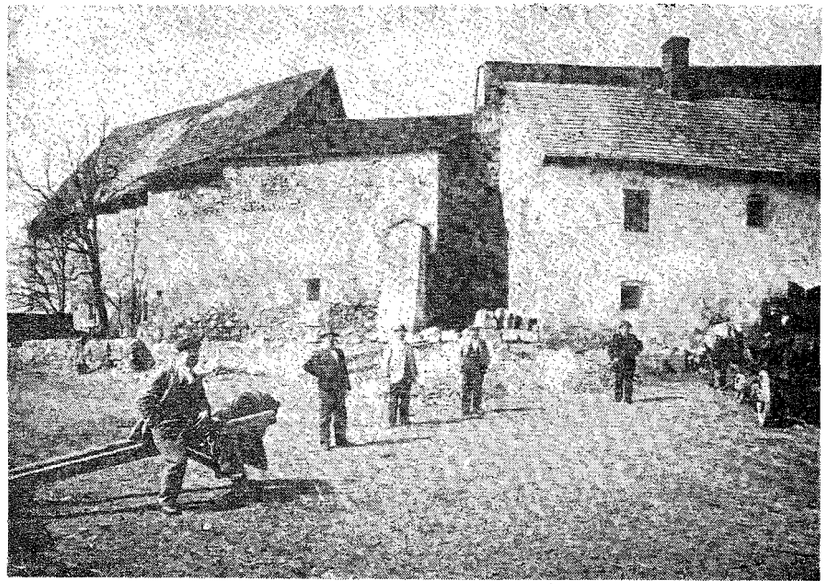
5. Hradské brány a věž od severozápadu (anonymní kresba, 50. léta 19. století)

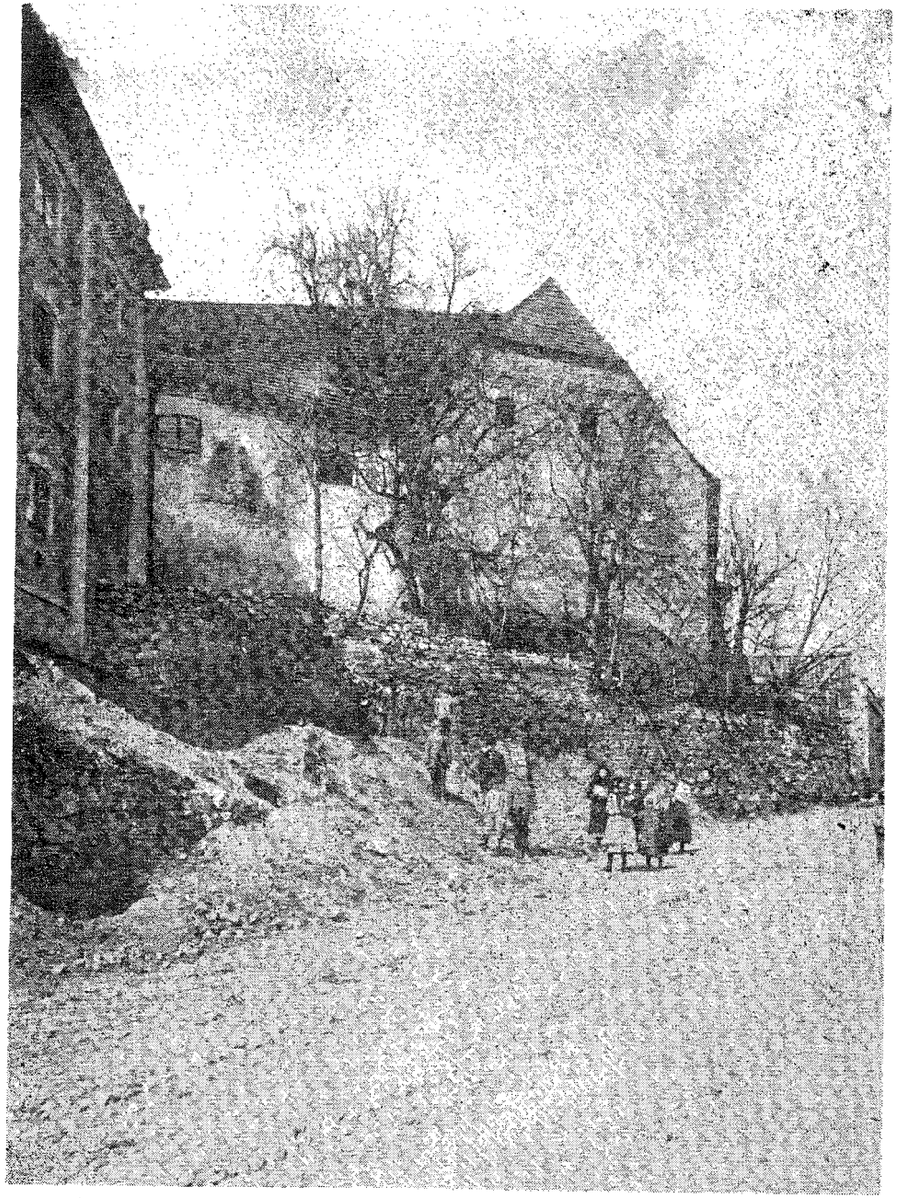
6. Brány a část hradního paláce od severu (F. Chalupa, asi 1870)

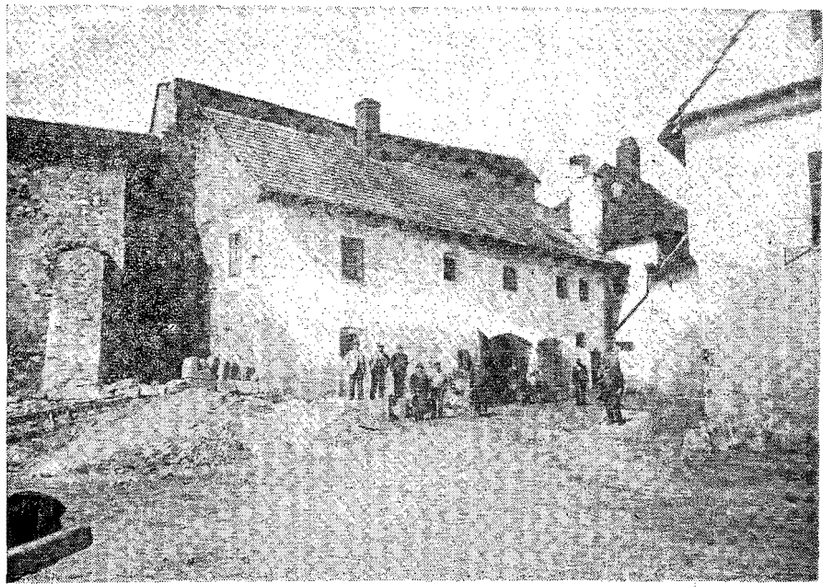
7. Výřez z panoramatické fotografie Tábora (A. Seik, 1872)

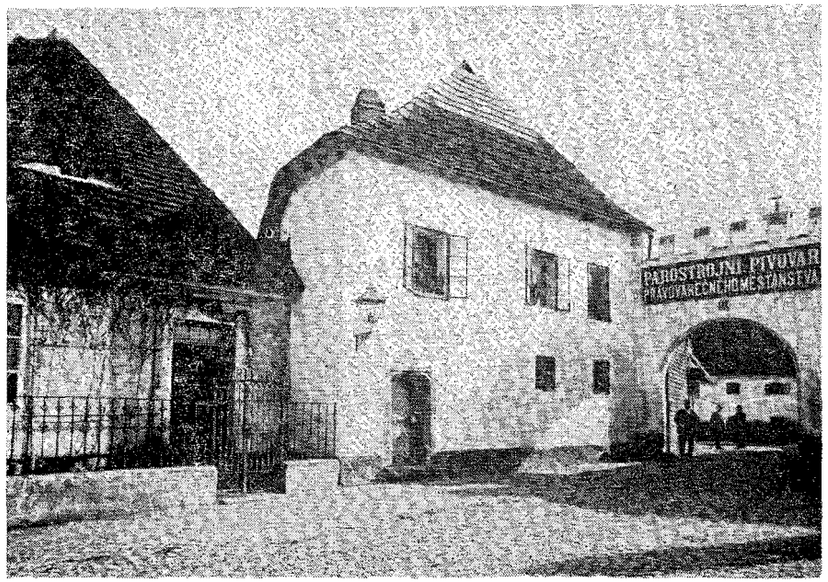
8. Východní hradní věž a zbytek parkánové zdi (I. Schächtel, před rokem 1908)

9. Jihovýchodní nároží hradního opevnění (I. Schächtel, kolem roku 1896)

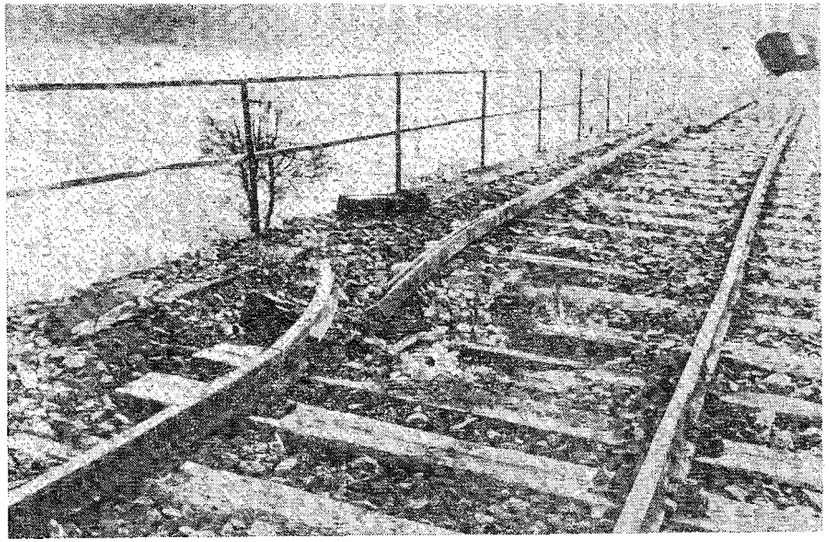
10. Východní průčelí domu čp. 129 s částí hradby (I. Schächtel, před rokem 1908)

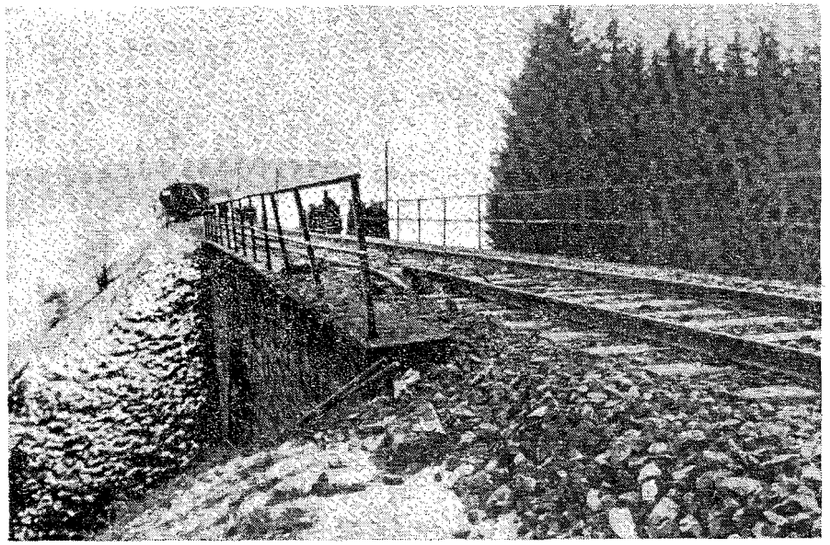

11. Uliční průčelí domu čp. 129 s bývalou branou (I. Schächtel, před rokem 1908)

PŮVODNÍ FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE DIVERZNÍ AKCE U VLÁSENICE 12. 12. 1944

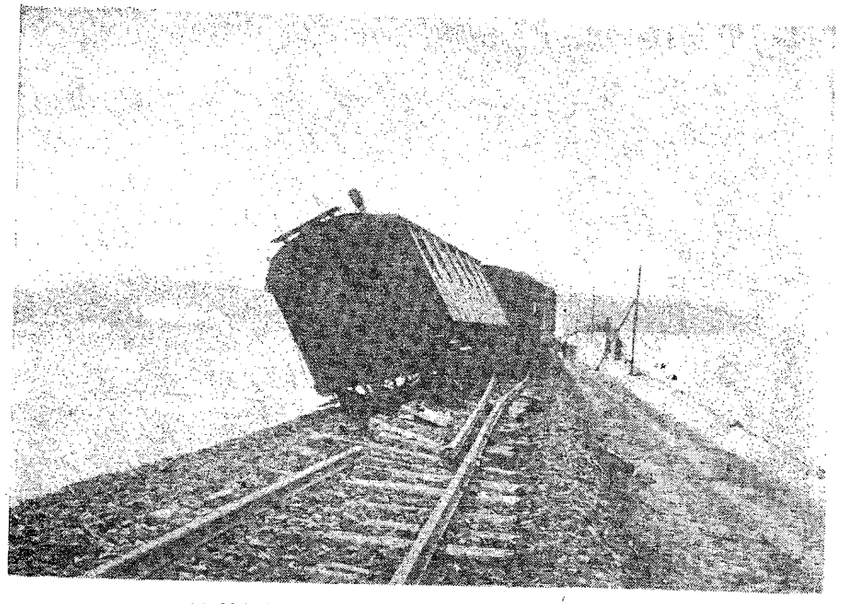
(k článku Zdeňka Jelínka)

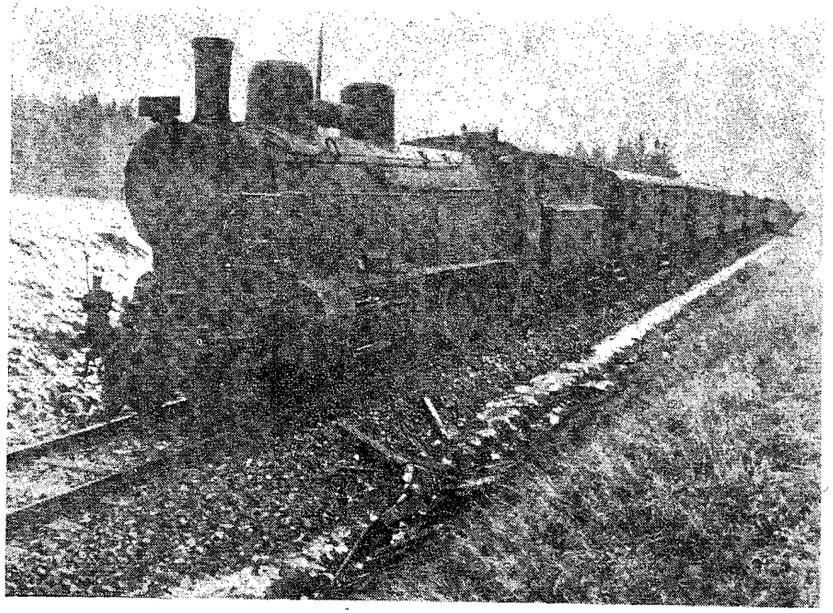
12. Výbuchem poškozená železniční kolej na můstku

13. Celkový pohled od můstku na poslední vykolejený vagón

14. Vykolejený vagón a zničený železniční svršek

15. Vykolejený vlak, pohled od lokomotivy

PRÍSPEVKY K CHRONOLÓGII A TOPOGRAFII HUSITSKEJ VÝPRAVY NA SPIŠ ROKU 1433

Marián Konečný

Každá nová, i monotematická štúdia zaoberajúca sa niektorým z problémov pôsobenia husitských vojsk na Slovensku v treťom desaťročí 15. storočia môže vyvolať v radoch husitológov pochybnosti o tom, či jej autor nepredkladá čitateľovi iba niekoľko už poväčšine známych a tým i samoúčelných konklúzií a dôkazov. K takejto úvahe môžeme dospieť obyčajne vtedy, keď sme takmer s určitosťou zistili, že pramenná základňa pre dané obdobie a územie je už dokonale využitá v doteraz publikovaných prácach, že údaje, ktoré poskytuje, sú správne a pravdivo interpretované a že nie sú známe žiadne ďalšie dokumenty, ktoré by mohli k danej problematike v budúcnosti povedať niečo nové. Pre oblasť Spiša a jeho vývoj počas husitského vpádu roku 1433 a v období bezprostredne nasledujúcom je toto tvrdenie z veľkej časti opodstatnené. Pravdepodobne v žiadnom inom regióne Slovenska neriešili historici problematiku husitských kontaktov a vplyvov tak dôkladne ako na Spiši. Pozornosť jej venovali permanentne od druhej polovice 19. storočia, no predsa sa tu aj dnes črtá ešte niekoľko možností, ako čerpať nové poznatky z neznámych prameňov.[1])

[1]) Určite nezanedbateľné sú k problematike husitskej výpravy na Spiš roku 1433 informácie z materiálov uložených v maďarských archívoch (na ich bohatosť poukázal viackrát Josef Macůrek, napr. Nový výzkum bohemik v budapeštských archivech, ČMM 70, 1951, č. 1–2, s. 26–48) alebo v opisoch listinného materiálu v Kaprinaiovej a Hevenesiho zbierke v budapeštianskej univerzitnej knižnici. Podobne sa možno domnievať, že pre danú tematiku nie sú úplne využité husitika poľskej proveniencie. Tieto úvahy vyslovujem napriek skutočnosti, že husitika so vzťahom k Spišu, ktoré uchovávajú maďarské archívy, boli už čiastočne využité P. Tóth-Szabóom, napríklad v diele A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, Budapest 1917; poľské doklady o husitstve na Spiši vo veľkej miere edične spracovával Carolus Wagner (Analecta Scepusii sacri et profani I–III, Wiennae, Posonii et Casoviae 1774–1778). Niekoľko ďalších dokumentov tohoto typu obsahujú i práce L. Bardossyho a M. Schmauka (L. Bardossy, Supplementum analectorum terrae Scepusiensis, Budae 1802; M. Schmauk, Supplementum analectorum terrae Scepusiensis II, Szepesváraljae 1889).

Skutočnosť, že skúmanie príčin a dôsledkov účinkovania husitských poľných vojsk na teritóriu Spiša nemožno zatiaľ uzavrieť, dokazuje napríklad existencia viacerých faktografických údajov, doposiaľ nezaradených do dialektických súvislostí celkového kontextu dejov, faktov, ktoré nielenže nie sú spoľahlivo vysvetlené, ale ich obsah niekedy tak zaráža, že automaticky evokuje nutnosť opätovného návratu k téme, k novému preskúmaniu priebehu jednotlivých udalostí. Nemožno tu spomenúť všetky prípady, ako príklad však postačia niektoré náhodne vybrané, no zároveň všeobecne známe a charakteristické. Nie je napríklad celkom vysvetlený dôvod veľkého množstva dobových transkripcií kázní a statí niektorých českých reformných kazateľov, predovšetkým Jána Milíča z Kroměříža, z pier spišských vzdelancov,[2]) pre Spiš je nezvyčajný i zápis v daňovej knihe mesta Kežmarku pri roku 1439,[3]) za zvláštnosť sa považoval i nález znaku husitského kalicha v pôvodných vrstvách omietky vojňanského kostola.[4]) Bolo by potrebné zdôvodniť i to, prečo sa práve Spiš stal od štyridsiatych rokov 15. storočia doménou bratríckych skupín a celého hnutia, považovaného za epilóg husitstva.[5])

V mnohých doposiaľ publikovaných štúdiách, článkoch i v obsiahlejších dielach je hodnotenie výsledkov priameho vplyvu husitských vojsk na Spiši, autori sa však zatiaľ, až na výnimky, nepokúsili interpretovať uvedené či im podobné skutočnosti a neumožnili ani to, aby boli v celkovom hodnotení kontaktov husitského revolučného hnutia so spišskou societou brané do úvahy.

Predkladaná štúdia si nekladie za cieľ vyslovovať syntetické závery, ktoré by okrem iného prihliadali na práve uvedené zvláštnosti a v ich dôsledku súhlasili alebo nesúhlasili s doterajším hodnotením a posudzovaním percepcie husitstva na Spiši. Jej úlohou je presne časovo určiť a dôkladnejšie teritoriálne vymedziť pohyb táborského vojska počas jeho výpravy na Spiš v marci až júni 1433. Takéto detailné zameranie má svoj účel – prináša niekoľko nových poznatkov, na základe ktorých bude možné v budúcnosti výskum vplyvov husitstva na Spiši a na Slovensku ďalej rozvinúť.

Aby bol čitateľ oboznámený so súčasným stavom bádania o husitskom vpáde na Spiš roku 1433, je nakoniec potrebné urobiť ešte malý prieskum publikovaných textov, ktoré sa danou problematikou zaoberajú.

Najväčším prínosom pre poznanie udalostí na Spiši v čase husitského vpádu bola a stále je práca Branislava Varsika,[6]) aj keď ide o materiál s celoslovenským zameraním. Sú v nej dostatočne kriticky zhodnotené poznatky starších historikov skúmajúcich činy husitov na severovýchodnom Slovensku, predovšetkým Jozefa Špirku,[7]) ale i tých, ktorí sa im venovali len okrajovo – napríklad Mikuláš Mišík, Pál Tóth-Szabó a ďalší.[8]) Niekoľko zaujímavých údajov poskytujú i práce Petra Ratkoša,[9]) Ladislava Hoffmanna,[10]) Josefa Macka a iných.[11]) Výlučne Spišu sa však okrem J. Špirku venoval ešte pred ním V. F. Meltzer[12]) a naposledy Ondrej Šimek v práci Husitizmus a reformácia na Spiši.[13]) Meltzerova štúdia je však veľmi stručná a ani o Šimekovej práci nemožno vysloviť toľko pozitív ako o diele Varsika, a to aj napriek tomu, že je to najmladšia práca pokiaľ ide o danú tematiku. „Husitizmus a reformácia na Spiši" zaostáva predovšetkým po metodologickej stránke, Varsika však neprekonáva ani faktograficky, pretože využíva v podstate len poznatky Špirku, ktoré, i keď vo svojom období veľmi heuristicky cenné, sú dnes v mnohom zastarané a prekonané. Celkový prínos sa práci samozrejme nedá uprieť, no mnohé Šimekove myšlienky sú diskutabilné.

K spišským problémom za čias vpádu husitov sa čiastočne vyjadrili i ďalší autori, osobitne podnetné sú úvahy v starších prácach – napríklad V. V. Tomka, R. Urbánka, F. M. Bartoša a ďalších.[14]) Od roku 1971 však závažnejšia práca prehodnocujúca doterajší súbor vedomostí o husitských vpádoch na Spiš nevyšla. Životaschopnosť tejto problematiky však nemôže byť potlačená súčasným stavom jej publicity. Naopak, tým sa len zvýrazňuje, že je opäť potrebné vrátiť sa k štúdiu starších a zároveň dokonale využiť najnovšie objavené pramene, a to aj tie, ktoré nie sú výlučne spišskej proveniencie a na prvý pohľad im chýba bližšia súvislosť s daným obdobím, miestom a javmi, ktoré sa tam odohrali.

---

[2]) Prepisy textov sa zachovali v piatich doteraz známych kódexoch spišskej proveniencie. Do obdobia husitského vpádu na Spiš patrí napríklad prepis Milíčových Sermones de tempore od kežmarského kaplana Gašpara Lamprechta, zachovaný v kódexe špitálskeho kostola v Levoči. Viď bližšie: J. Sopko, Stredoveké rukopisy na Spiši, in: Spišské mestá v stredoveku, Košice 1974, s. 101–133, zvlášť s. 108 a 122. O rozšírení Milíčových spisov za hranicami Čiech tiež I. Hlaváček, Bohemikale Literatur, Historica XIII, 1966, s. 153–154.

[3]) Pod letopočtom 1439 je uvedený údaj: „relicta Bohemi". Na tento neobvyklý záznam poukázal ako prvý J. Lipták, Geschichte des evang. Distriktual-Lyzeums A. B. in Kesmark, Kesmark 1933, s. 11, pozn. 9. Napriek jeho zvláštnosti nemožno apriórne stotožňovať zomrelého Čecha s husitským bojovníkom z roku 1433.

[4]) Problematika zachovaných grafických piktúr s husitskými motívmi na spišských kostoloch spolu s otázkami o tzv. husitských kostolíkoch bola zatiaľ skúmaná len v starších prácach. Viď napr. E. Edgar, O tak zv. husitských kostelících na Slovensku, Naše Slovensko III, 1910, s. 402–419; J. Koula, Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků, Sborník Slovensko 1901, s. 132–145.

[5]) Súčasný stav bádania o bratríckom hnutí na Slovensku nie je zatiaľ uspokojivý. Naša marxistická medievalistika nepodala doteraz ucelený komplex poznatkov a hodnotiacich úsudkov o jeho historických súvislostiach. Pritom je pravdepodobné, že pôsobenie bratríkov na Spiši a v severnom Šariši má priamu kontinuitu s predošlými vojenskými udalosťami, azda i s husitským vpádom na Spiš roku 1433.

[6]) Branislav Varsik, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, Bratislava 1965.

[7]) Jozef Špirko, Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša, Spišská Kapitula 1937.

[8]) Mikuláš Mišík, Husiti na Slovensku, Banská Bystrica 1928; Pál Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, Budapest 1917; z ďalších napr. János Gerő, A cseh husziták Magyarországon, Besztercebánya 1910.

[9]) Peter Ratkoš, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, HČ 1, 1953, s. 26–41; tenže, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, in: Mezinárodní ohlas husitství, Praha 1958, s. 27–51.

[10]) Ladislav Hoffmann, Ohlas husitského revolučného hnutia na Slovensku, Martin 1954; tenže, Husitské a bratrícke revolučné hnutie v dejinách východného Slovenska, Nové obzory 2, 1960, s. 141–161.

[11]) Josef Macek, Význam husitského revolučního hnutí pro slovenský lid, in: Sborník o vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956, s. 38–49.

[12]) V. F. Meltzer, Hussitentum in der Zips und seine Bedeutung für die Reformation dieser deutschen Sprachinsel, Phil. Diss. Würzburg 1931.

[13]) O. Šimek, Husitizmus a reformácia na Spiši, Bratislava 1971.

[14]) V. V. Tomek, Dějepis města Prahy IV, Praha 1879; R. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934; F. M. Bartoš, Husitská revoluce II, Vláda bratrstev a její pád, Praha 1966.

Ak ponecháme bez povšimnutia vojenskú epizódu Fridricha Ostrožského na jar 1434 a náhodné prejavy vojenskej pomoci z Čiech slovenským husitským posádkam, prípadne ich vlastnú činnosť v období pred Lipanmi a bezprostredne po nich,[15]) bol výpad táborského vojska na Spiš svojím charakterom poslednou veľkou výpravou husitov na Slovensko vôbec. Zvykne sa o nej tvrdiť, že jej velitelia ju organizovali na „vlastnú päsť".[16]) Toto tvrdenie vyvracia celý rad cieľavedomých činov, diplomatických rokovaní a ďalších zámerov uskutočnených počas výpravy buď veliteľmi alebo celým vojskom, ale i skutočnosť, že v porovnaní s inými husitskými výpravami smerujúcimi na Slovensko vyniká akcia z roku 1433 svojím akčným rádiom, počtom zúčastnených i celkovou dĺžkou svojho trvania. Presvedčenie o jej neorganizovanosti a neplánovitosti vzniklo azda preto, že výpravu sledovali slovenskí historici až od chvíle, keď sa táborské vojsko priblížilo k poľsko-uhorským hraniciam. Za akýsi medzník sa považoval dátum, ktorý zaznamenal poľský kronikár Dlugoš.[17]) Skutočný začiatok výpravy sa pritom určoval len rámcovo, a to mesiacom marcom, jarným obdobím 1433 alebo len začiatkom roku 1433. Naopak, českí historici podrobne popisovali len začiatočné štádium výpravy – jej zhruba mesačný prológ,[18]) spišské udalosti a návrat táboritov do Čiech rekonštruovali iba všeobecne.

Malé množstvo známych prameňov bolo príčinou odvážnych, dodnes neoverených hypotéz pri opise udalostí, ktoré bezprostredne predchádzali vpádu táboritov do Sliezska a na Spiš. Napríklad útok táborského vojska na územie Dolného Rakúska spájali Tomek a Bartoš s menami neskorších veliteľov spišskej výpravy – s Jánom Pardusom z Hrádku a Fridrichom zo Strážnice.[19]) Až posledné nálezy husitík vo vroclavskom archíve vzťahujúce sa na tieto osoby a dané obdobie[20]) sú argumentom, ktorý môže Tomkovej a Bartošovej interpretácii oponovať. Teoreticky je síce možné, ale je veľmi nepravdepodobné, že spomínaný výpad za južnú hranicu Moravy uskutočnili Pardus a Fridrich, najmä ak sa prvý z menovaných zdržiaval od druhej polovice roku 1432 permanentne v oblasti Sliezska, resp. na jeho pomedzí a keď je známe miesto jeho pobytu v dňoch 18. februára a 9. marca 1433. Akciu

[15]) Od spišskej výpravy sa tieto akcie diametrálne odlišovali svojim charakterom i cieľmi. Bližšie o nich napr. V a r s i k, s. 118n.

[16]) Poprvýkrát prezentoval túto myšlienku J. M a c e k, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952, s. 147. Po ňom V a r s i k, s. 106, tiež Slovensko, Dejiny, Bratislava 1978, s. 290.

[17]) Dlugoš v Dejinách Poľska uvádza: „Circa Conductum autem Paschae exercitus Bohemorum Thaboritarum cuius Dux erat Byedrzich presbyter apostata ex Slesia superveniens in Regnum Hungariae . . .". Joannis D ł u g o s s i seu Longini Historiae Polonicae Libri XII, Francofurti 1711, T. I, 625 C. Posledné vydanie: Iohannis D ł u g o s s i, Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, Lib. I–IV, Warszawa 1964–1970.

[18]) T o m e k, s. 570–571, 576–577.

[19]) Tamtiež, s. 567. Podobne i B a r t o š, s. 149.

[20]) Viď I. H l a v á č e k, List táborské polní obce Slezanům z roku 1433, HT 3, 1980, s. 120; t e n ž e, Poznámky k problému „Husitství a Slezsko", HT 4, 1981, s. 123–125.

by totiž Pardus musel uskutočniť maximálne v priebehu osemnástich dní, o čom svedčia uvedené termíny. Vzhľadom na uvažovanú vzdialenosť (z Běcharíc do oblasti Dolného Rakúska a späť do moravského Šternberka je priamym smerom najmenej 400 kilometrov), rýchlosť pochodu a manévrovaciu schopnosť vojsk v zimných mesiacoch je však takmer vylúčená nielen jeho účasť, ale i účasť oddielov pripravujúcich sa na spišskú výpravu. Bola by to totiž akcia veľmi náročná, ktorej prípadné dôsledky (porážka a oslabenie bojaschopnosti, možná únava vojska apod.) by vážne ohrozili dôležitejší plán – inváziu do Sliezska a na Slovensko. Naviac nám chýba prameň, ktorý by dokazoval, že Pardus z Hrádku na území Rakúska v danom časovom rozpätí bol. Zmienku o jeho účasti v tejto epizóde nenájdeme ani v jednom z listov, ktoré vo februári a marci odosielal, a koniec koncov chýba i motív účasti Pardusa alebo Fridricha na tejto výprave. Naopak, z prameňov uvádzaných Ivanom Hlaváčkom vyplýva Pardusov a Fridrichov eminentný záujem o sliezske husitské državy práve na jar 1433.

Dôležitým dňom pre presnejšie chronologické určenie začiatku výpravy na Spiš je už spomínaný 9. marec 1433 a miestom Šternberk na Morave, odkiaľ Ján Pardus z Hrádku a Fridrich zo Strážnice odpovedajú Trčkovi z Lípy na jeho žiadosť týkajúcu sa kúpy bližšie neurčených hradov.[21]) Medzi touto písomnosťou a začiatočným smerom výpravy na Spiš možno vidieť určitú súvislosť. Zvýšený záujem o sliezske zisky a Sliezsko všeobecne sa dá vydedukovať i z akéhosi diplomatického útoku Jána Pardusa na sliezske kniežatá a mestá, t. j. z listu datovaného 18. februára 1433 v Běchařiciach (Běcharoch) na Jičínsku.[22]) Podmienky, ku ktorým sa zaviazali mestá Vroclav, Svidnica a Nisa spolu s niekoľkými sliezskymi feudálmi v súvislosti s odkúpením husitského Otmuchova, Nemče a Klucborka dňa 13. septembra 1432,[23]) plnili s problémami. Už na prvú splátku[24]) si museli väčšiu časť finančných prostriedkov vypožičať[25]) a ako vyplýva z listu z Běcharíc, ani v nasledujúcom období dohody (predovšetkým išlo o kauzule prímeria z polovice júla 1432[26]) a o záväzky z 13. 9. 1432) nedodržiavali. Na husitskej strane mohli takto vzniknúť a pravdepodobne i vznikli pochybnosti a obavy o možnosti získania zostávajúcich 7000 kôp českých groší, ktorých vyplatenie bolo zmluvne dohodnuté na 23. apríl a 25. december

[21]) H l a v á č e k, HT 4, s. 125, príl. č. 1.

[22]) H l a v á č e k, HT 3, s. 120, príloha.

[23]) F. P a l a c k ý, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges II, Praha 1873, č. 826; tiež: C. G r ü n h a g e n, Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Scriptores rerum Silesiacarum VI, Breslau 1871, č. 163.

[24]) Mala byť vyplatená vo výške 3 000 kôp českých groší do 29. septembra 1432 priamo do Pardusových rúk na jeho posádke v Otmuchove. K splátke v stanovenom termíne došlo.

[25]) P a l a c k ý, č. 827; Grünhagen, č. 164.

[26]) O prímerí pozri bližšie napr. B a r t o š, s. 115; J. G o l l, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897, s. 228–229.

1433.[27]) Obidve čiastky mali byť husitom odovzdané v Jaroměři.[28]) Husiti sa museli obzerať aj po iných alternatívach tohto „obchodu" a vieme, že sa o nich radili.[29]) V tejto situácii im iste prišla vhod ponuka Trčku z Lípy, pána kladskej Homole, na ktorého sa tiež vzťahovali podmienky dvojročného prímeria.[30]) Pokiaľ boli hradmi, ktoré nie sú v liste menované, Nemča a Otmuchov,[31]) má Trčkova snaha i svoje odôvodnenie – obidve strediská s kladskou Homolou priamo susedili.

Táto konfrontácia faktov aspoň čiastočne vysvetľuje začiatočný smer výpravy a vojenskopolitické zámery táboritov po prekročení moravsko-sliezskych hraníc. Jednou z ich hlavných úloh určite bolo celkové upevnenie mocenskopolitického vplyvu v Sliezsku a ochrana kontrolovaného územia z tunajších posádok pred útokmi z tých sliezskych oblastí, ktoré sa na rokovaní o prímerí v polovici roku 1432 nezúčastnili. Vojenský vplyv jednotlivých husitských posádok na sliezskych hradoch a v mestách bolo treba posilniť aspoň do návratu z výpravy, prípadne dovtedy, kým by sa konkrétne vyriešila otázka vzťahu husitských Čiech k Sliezsku a splnili záväzky sliezskych kniežat a miest.[32]) Preto smerovala invázia táborského vojska do nepriateľských sliezskych oblastí, preto došlo na tomto území k pokusu vytvoriť ďalšiu stálu vojenskú posádku.[33])

Hlavným cieľom výpravy táboritov bolo však od jej začiatku Uhorsko. Nanejskôr koncom februára 1433 bolo už i feudálom v Poľsku známe, že najbližší pochod táborského vojska bude smerovať na severouhorské teritórium.[34]) Na februárovom sneme v Prahe sa prerokúvala i otázka ďalších vojenských akcií. Pravdepodobne práve tu odsúhlasili účastníci snemu výpravu sirotkov k Baltu a táboritov do Uhorska.[35])

[27]) Nevieme nič pozitívneho o tom, či boli splnené i ďalšie splátky. Hlaváček (HT 3, s. 119) na základe stavu listiny usudzuje, že povinnosti, ktoré sa v nej sľubovali, boli zaiste splnené. Niekoľko autorov (napr. A. Kopalová, Spolupráce Čechů a Poláků ve Slezsku za husitských válek, Česko-polský sborník vědeckých prací I ,Praha 1955, s. 167) naopak pochybuje o uskutočnení záväzkov sliezskych kniežat a miest.

[28]) Palacký, č. 826. Pri oboch dátumoch sa uvádza lokalita Jermer.

[29]) Hlaváček, HT 4, s. 123.

[30]) Trčka ako majiteľ územia susediaceho so Sliezskom, bol medzi tými, ktorí v júli 1432 podpísali podmienky prímeria. Tie sa tiež vzťahovali na husitské posádky v Otmuchove, Nemči a Kluczborku. Viď napr. Bartoš, s. 115. Naposledy o Trčkovi z Lípy L. Dvořáková, Trčkové z Lípy, AUC 1976, Phil. et Hist. 1, s. 114–117.

[31]) Kluczbork vzhľadom k väčšej vzdialenosti asi neprichádzal do úvahy. V Nemči, vzdialenej od Homole približne 40 kilometrov, bola husitská posádka od roku 1430, pre Otmuchov platí rovnaká vzdialenosť i rok založenia posádky.

[32]) Otmuchov, Nemču a Kluczbork si nakoniec husiti podržali až do polipanského obdobia, Otmuchov dokonca do roku 1435.

[33]) Posádka tvorená z prevažnej časti poľskými prívržencami husitstva bola ponechaná v Rybníku pod velením Bolka Opolského. Udržala sa v tomto meste dlhšie ako jeden mesiac.

[34]) Dňa 14. februára 1433 oznamuje sliezsky šľachtic Heinrich Maltitz veľmajstrovi Radu nemeckých rytierov, že táboriti chcú ísť do Uhorska. Viď bližšie Grünhagen, č. 175.

[35]) Monumenta conciliorum generalium saeculi XV, Vindobonae 1857, ed. E. Birk – F. Palacký, I, 331.

Výprava táborského vojska pod velením Jána Pardusa z Hrádku a Fridricha zo Strážnice[36]) zamierila 22. marca 1433 zo severných oblastí Čiech (Moravy)[37]) k poľským hraniciam (východiskovým miestom výpravy bol azda práve Šternberk), hraničnú čiaru so Sliezskom prekročila niekde v oblasti Opavska[38]) a za pochodu zaútočila na Ratiborsko,[39]) spravované Mikulášom z Ratibora.[40]) Počet vojska sa už pravdepodobne v tomto období zhodoval s údajom, ktorý uvádza kronika Bartoška z Drahoníc,[41]) nie je však vylúčené, že oddiely boli dodatočne doplňované z poľských prívržencov husitstva, alebo naopak, že boli z pôvodného počtu posilňované sliezske posádky.[42]) K domnienke o určitej koordinácii vojenských akcií táborského vojska s poľskými husitmi nabáda veľký ruch zbraní v tomto období v okolí sliezskych posádok.[43]) I pomerne veľký počet vojska (približne polovica účastníkov) vracajúceho sa zo Spiša späť do Sliezska by mohol byť nepriamym dôkazom, je ale zrejmé, že išlo o poskytnutie vojenskej pomoci ohrozenej husitskej posádke v Nemči.[44])

[36]) Ani v prameňoch spišskej proveniencie ani v sliezskych, poľských či uhorských dokumentoch sa neobjavujú naraz mená oboch veliteľov. Vyplýva to určite z rôznych funkcií oboch vodcov. Zatiaľ čo sa Pardus pripomína najmä v súvislosti s vojenskými akciami, Fridrichovo meno sa objavuje najčastejšie pri diplomatických rozhovoroch. Je bezpredmetné skúmať, ktorý z nich mal pri rozhodovaní v táborskom poľnom vojsku dôležitejšie postavenie. V tejto súvislosti pozri Varsik, s. 106, pozn. 331.

[37]) Lokalita, v ktorej vlastná výprava započala, nie je uvedená v žiadnom prameni. Z listu vroclavského biskupa Konráda z 28. apríla 1433 sa dozvedáme iba to, že táboriti „herabe von Behemen un umbe metafesten nestevorgangen in die Slesie komen voren". Grünhagen, č. 182.

[38]) Najpravdepodobnejšou oblasťou transferu táboritov do Sliezska bolo okolie Opavy, a to vzhľadom k terénnym podmienkam i k polohe prvých napadnutých lokalít na území Sliezska.

[39]) Majiteľkou tohoto územia bola ratiborská kňažná Helena. Ratiborsko patrilo medzi tie sliezske kniežatstvá, ktoré neuzavreli v polovici roku 1432 s husitmi prímerie. Viď napr. Bartoš, s. 149.

[40]) Grünhagen, č. 182.

[41]) Kronikár uvádza nasledujúci počet vojska: 700 jazdcov, 7 až 8 tisíc pešiakov, 300 vozov. Viď: Kronika Bartoška z Drahonic, Fontes rerum Bohemicarum V, 609. Bližšie k problematike zloženia a počtu vojsk jednotlivých zväzov v období tesne pred Lipanmi pozri napr. R. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, s. 68.

[42]) Celkový počet vojska sa však i tak od Bartoškovho údaja nemohol veľmi líšiť. Takou silou, akú uviedol v prípade výpravy na Spiš Bartošek, disponovalo podľa Durdíka primerené husitské poľné vojsko. J. Durdík, Husitské vojenství, Praha 1954, s. 72.

[43]) Posádka v Nemči organizuje v tomto období výpad na mesto Strzegom, ležiace asi 50 kilometrov severozápadne. Grünhagen, č. 176.

[44]) Hlaváček, HT 4, s. 124. Ku zhoršeniu situácie v Nemči došlo po netaktickom útoku Petra Polaka, smerujúcom na sever k Sobotke, kde bol spolu s ďalšími bojovníkmi 16. mája 1433 zajatý vroclavským a svidnickým vojskom. Vojsko, ktoré Polaka a jeho druhov zajalo, obsadilo potom prístupy k posádke a vlastnú pevnosť obkľúčilo.

Prvým oporným bodom husitov sa v oblasti Ratiborska stala pevnosť Rybník,[45]) ktorú táborské vojsko dobylo po niekoľkodňovom pochode, niekedy medzi 25.–28. marcom 1433.[46]) Po jej obsadení sa stalo najdôležitejšou úlohou urýchlené zásobenie vojska potravinami, na čo táboriti využili okolité rybníky (pramene uvádzajú asi 300 vypustených vodných nádrží) a niekoľko poddanských dedín ratiborského panstva.[47])

Rybník sa stal dočasne miestom, kde bola lokalizovaná väčšia časť vojska (pechoty, bojových a zásobovacích vozov), ktorá sa nezúčastnila na vpáde do Opolska. Možno totiž predpokladať, že inváziu táboritov na majetky Bernharda z Falkenbergu[48]) uskutočnili len vybrané oddiely vojska.[49]) Trasa asi 250 kilometrov dlhá sa nezhodovala so smerom celej výpravy, vpád do Opolska sa musel uskutočniť v krátkom časovom úseku (v priebehu 7–8 dní). Na majetky opolského a nemodlinského kniežaťa nemuseli zaútočiť celé vojsko, pretože aj Bernhard podpísal v júli 1432 pabianické dohody a táboriti sa nemuseli obávať útoku z jeho strany. V podmienkach prímeria bolo, že sa za útok nebude považovať získavanie potravinových zásob zo zmluvných území. A pretože nemáme správy o vojenských stretnutiach v tejto oblasti ani o drancovaní územia vo väčšom meradle, možno sa oprávnene domnievať, že výpad do Opolska mal vyslovene zásobovací charakter a bol iba krátkou epizódou menšej skupiny táborského vojska.

Oddiely, ktoré sa pohybovali v zemi Bernharda Falkenberského, ďalej v okolí miest Pyskovice (Peissinkretzen) a Toszek (Tost)[50]) a čiastočne i na teritóriu niského biskupského kniežatstva,[51]) sa vrátili späť do Rybníka a zanechajúc tu stálu posádku, presunuli sa v priebehu asi dvoch dní východnejšie do Žor (Sar). Tu celé vojsko niekoľko dní odpočívalo,[52]) aby mohlo v plnej sile napredovať ďalej smerom

45) V liste biskupa Konráda z 28. apríla 1433 je Rybník uvádzaný ako prvá husitmi dobytá pevnosť. Grünhagen, č. 182. V inom Konrádovom liste, adresovanom tentokrát do Zhorelca dňa 18. apríla, sa obsadenie Rybníka uvádza až po husitskej invázii v Opolsku. Palacký, Urkundliche Beiträge, č. 856.

46) Durdík na základe dobových správ vypočítava priemerné vzdialenosti presunov husitských poľných vojsk. Tvrdí, že v zimných mesiacoch sa vojská pohybujúce v zostave uzavretých bojových vozov presúvali denne priemerne asi o 12 kilometrov. Pri vstupe táboritov na toto znepriatelené územie možno predpokladať aspoň čiastočné využívanie tejto pochodovej zostavy. Čísla uvádzané Durdíkom sú samozrejme len orientačné a s konkrétnou situáciou sa akiste menili, dovoľujú však aspoň odhadom určiť čas potrebný na prekonanie vzdialenosti medzi severom Moravy (Šternberkom) a sliezskym Rybníkom. Túto 100 kilometrovú trasu mohli táboriti prekonať v rozmedzí 3–6 dní. K problematike bližšie Durdík, s. 127.

47) Grünhagen, č. 182.

48) Knieža Bernhard Falkenberský vlastnil územie Opolska a Nemodlinska.

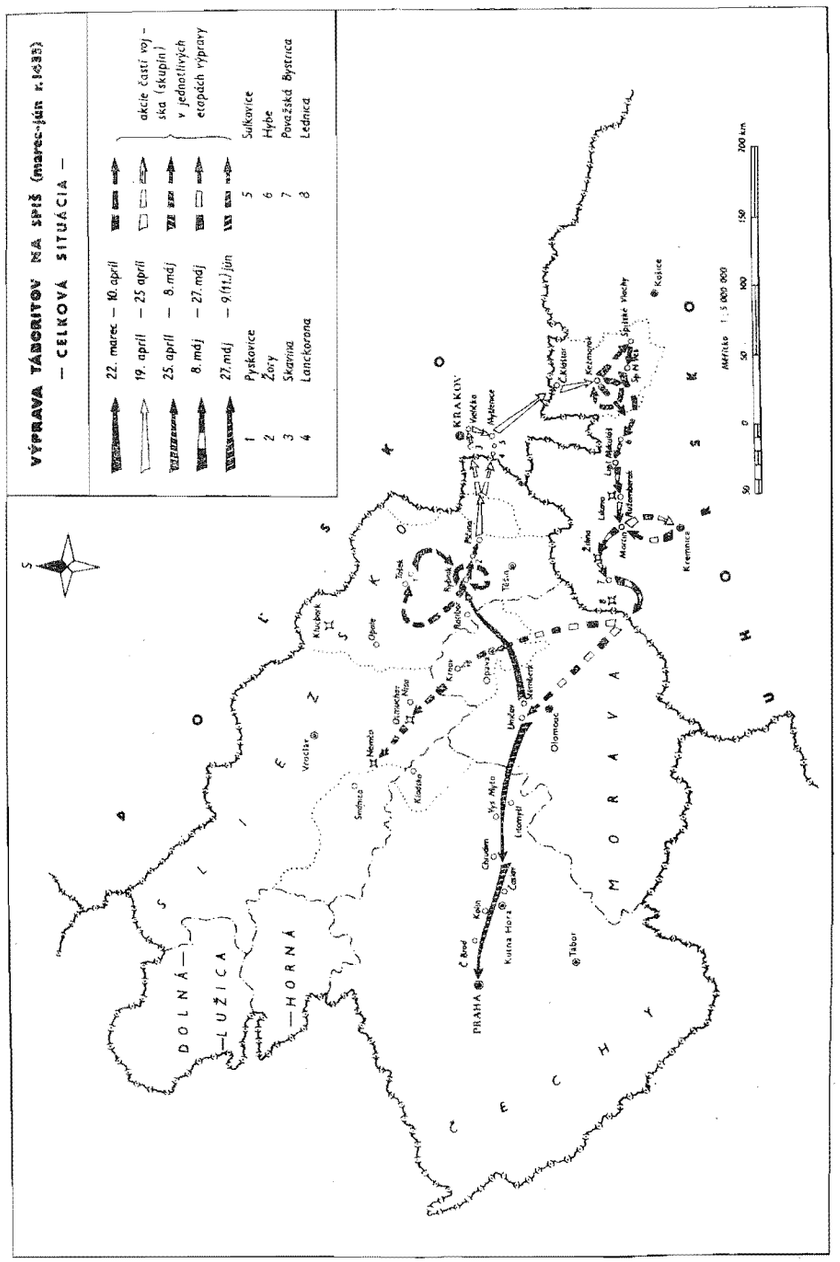
49) Vzhľadom k známym časovým reláciam muselo ísť o také skupiny vojska, ktoré boli schopné presúvať sa s veľkou rýchlosťou (jazda, ľahké vozy). Dobové údaje o vojenských potyčkách či väčšom plienení táboritov neexistujú. Bartoš bez podloženia tvrdil, že korisť z dobytých území poslali husiti na Moravu vo svojich vozoch. Viď Bartoš, s. 149.

50) Palacký, č. 856.

51) Tomek, s. 570.

52) Palacký, č. 856, Grünhagen, č. 182.

k sliezsko-haličskému pomedziu[53]) – k mestu Pščina (Pszczyna). Vpád do Opolska a presuny vojska medzi Rybníkom a Pščinou sa uskutočnili v posledných marcových dňoch a v prvom týždni apríla 1433.

Najneskôr 10. apríla 1433 táborilo už Pardusovo a Fridrichovo vojsko pri Pščine, kam za nimi v ten istý deň prišli poslovia poľského kráľa Vladislava.[54]) O výsledkoch rokovania a úmysloch poľských vyslancov nevieme takmer nič, isté však je, že sa museli s husitmi dohodnúť na termíne osobných rokovaní Vladislava Jagelovského a Fridricha zo Strážnice. V predošlých prácach sa často objavoval názor, že poľský kráľ nesúhlasil s pochodom táborského vojska do Uhorska cez jeho územie a že sa všemožne snažil zabrániť uskutočneniu tejto akcie.[55]) Podobné tvrdenia vznikli z nekriticky prevzatej, Dlugošom zámerne skreslenej interpretácie historickej skutočnosti,[56]) ktorá vychádzala z potreby očistiť poľského kráľa od poškvrny jeho spolupráce s heretikmi.[57])

V skutočnosti sa však uhorská akcia táboritov uskutočnila akiste so súhlasom Vladislava Jagelovského i za materiálnej pomoci poľskej strany.[58]) Vladislav a Fridrich dohodli pravdepodobne priamo v Krakove[59]) smer pochodu táborského vojska cez územie Haliča, pričom boli určené i jednotlivé lokality, v ktorých sa mohli jeho jednotky dočasne ubytovať, prípadne doplniť svoje zásoby.[60])

Počínanie poľského kráľa sa dá ľahko vysvetliť. Politická situácia si vyžadovala nevyhnutne zaujať k husitom priateľský postoj. Významnú úlohu tu zaiste zohrala Vladislavova obava o vývoj nasledujúcich udalostí. Počas rokovania došlo totiž zo strany husitského diplomata k určitej forme nátlaku.[61]) Okrem toho mohol poľský kráľ v prípade nesplnenia požiadaviek táboritov počítať s ohrozením úspechu pripravovaného útoku proti nemeckým rytierom, ak čo len na okamih zapochyboval o účasti sirotkov na tejto už vopred dohodnutej, spoločnej česko-poľskej vojenskej akcii.[62]) Na druhej strane nemožno tvrdiť, že by Vladislavovi prišiel útok táboritov na Spiš vhod.[63]) Poľsko sa nemuselo obávať priameho vojenského útoku zo strany Žigmunda, pretože útok poľsko-husitského vojska na oblasti pri Balte bol naplánovaný na obdobie, keď už prebiehali rokovania koncilu v Bazileji. Poľskí diplomati uspokojovali naopak uhorských politikov a vojenských veliteľov pripravených so svojimi oddielmi na hraniciach prostredníctvom písomných i ústnych vyhlásení, že sú zásadne za dodržiavanie koexistenčných zmluv s Uhorskom a proti postupu husitov na územie ich južného suseda. Po poslovi Pavlovi, vyslancovi uhorských vojsk, ich veliteľom 21. apríla 1433 oznámili, že ich budú ihneď neodkladne informovať, akonáhle dostanú nové správy o táboritoch, a že budú táborskému vojsku všemožne brániť v pochode.[64]) Jednotlivé sľuby krakovských radcov musíme brať s veľkou rezervou a s vedomím, že prevažná väčšina z nich nebola v nasledujúcich dňoch splnená.

Od Pščiny sa táborské vojsko pohlo na ďalšiu cestu približne týždeň po veľkonočných sviatkoch, ktoré roku 1433 pripadli na 12. a 13. apríl. O presnom určení dátumu sa v minulosti viedlo dosť polemík.[65]) Všeobecne známy časový údaj Dlugoša: „Circa Conductum autem Paschae . . ."[66]) možno rozlúštiť dvojako – ako týždeň po Veľkej noci (pre rok 1433 časový úsek od 13. do 19. apríla) alebo ako nedeľu Quasimodogeniti – prvú nedeľu po Veľkej noci (t. j. 19. apríl 1433). V konfrontácii s údajom Starých letopisov českých: „Po veliké noci . . ."[67]) by sa dalo pripustiť, že husiti opúšťali oblasť Pščiny v niektorý z najbližších dní po 12. apríli 1433. Vroclavský biskup Konrád však 18. apríla oznamoval mestskej rade v Zhorelci, že husitské vojsko sa ešte stále nachádza pri Pščine.[68]) Hodinu písania tejto depeše nepoznáme, musíme však počítať najmenej s jednodňovým oneskorením informácií, ktoré prichádzali ku Konrádovi do viac ako 200 kilometrov vzdialenej Vroclavi. Dlugošovo „circa" má teda v kontexte časovej relácie svoje opodstatnenie, aj keď celú formuláciu možno transkri-

[53]) Prírodnú hranicu území tvorí v týchto miestach horný tok rieky Visly.

[54]) Grünhagen, č. 182. Pevnosť Pščina nebola táboritmi obsadená. V liste biskupa Konráda z 18. apríla 1433 je zmienka o tom, že ju úspešne bránia Ján a Mikuláš z Ratibora. V liste sa ďalej píše, že „. . . des H. königes von Polan bothen hewte acht tage bey den Thaborn gewest sein . . .". Palacký, č. 856.

[55]) Tvrdili to súhlasne F. Palacký, Dějiny národu českého III/3, Praha 1877, s. 103, Tomek, Dějepis IV, s. 571, ale i Špirko, s. 16 a Varsik, s. 106.

[56]) Długoss I, 625 C.

[57]) Na klamlivosť Dlugošovej relácie poukázal už J. Macek, Husitské revoluční hnutí, s. 147, ktorý síce tvrdil, že akcia bola uskutočnená po dohode s poľským kráľom, avšak neuviedol prameň, z ktorého čerpal informácie k tomuto výroku. Exaktnejšie dokazoval túto skutočnosť R. Heck, Związki Bedrzycha ze Strażnicy z Polską i Polakami, in: Otázky dějin střední a východní Evropy, Brno 1971, s. 42.

[58]) Zo spišských historikov poukázal na aktívnu spoluprácu husitov a Poliakov počas vpádu roku 1433 zatiaľ len S. Münnich, Igló város története, Spišská Nová Ves 1896, s. 194.

[59]) Nepoznáme presný dátum schôdzky oboch diplomatov. Zaiste k nej došlo v niektorý deň medzi 10. až 18. aprílom, t. j. medzi príchodom a odchodom táborského vojska z blízkosti Pščiny.

[60]) Biskup Konrád oznámil vodcovi nemeckých rytierov, že bol informovaný od vojvodcu Bernharda o tom, že „. . . der konig von Polan denselbin ketzern dirlewbet hat durch sein konigreich zu czien und das ire leger zu habin auf der geistlichen güttern, wenn sie mit dem konige getagt habin . . .". Grünhagen, č. 182.

[61]) Fridrich na otázku poľského kráľa, komu husiti poskytnú pomoc v prípade konfliktu s veľkokniežaťom litovským odpovedal, že vystúpia vojensky po boku Žigmunda Kjejstutoviča. Grünhagen, č. 182.

[62]) Výprava sirotkov pod velením Jána Čapka zo Sán sa pohla z Čiech smerom k Baltu asi o mesiac neskôr ako Pardus, v druhej polovici apríla 1433. Bartošek uvádza 23. apríl. FRB V, 611.

[63]) Heck, s. 42. Heckovu domnienku nemožno považovať za správnu.

[64]) Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia T. XII, Codex epistolaris saeculi XV, Cracoviae 1891, II, s. 316.

[65]) Špirko a po ňom i Šimek sa mýlili v datácii – táborské vojsko bolo podľa nich už 16. apríla 1433 na poľsko-uhorskej hranici. Viď Špirko, s. 20, Šimek, s. 31. Správne však už pred Špirkom datoval vstup vojska Meltzer, keď uviedol, že Spišská Stará Ves (Altendorf) bola obsadená 23. apríla. Meltzer, s. 15.

[66]) Długoss I, 625 C.

[67]) Staří letopisové čeští, Scriptores rerum Bohemicarum III, Pragae 1829, s. 86.

[68]) Palacký, č. 856.

bovať a stotožniť s 19. aprílom 1433. Táborské vojsko sa mohlo na ďalšiu púť vydať 19. apríla,[69]) vzhľadom na dĺžku trasy (200–250 kilometrov), ktorú absolvovalo v nasledujúcich dňoch (približne 7–8 dní), nemožno vylúčiť ani to, že oblasť Pščiny opúšťalo v čase, keď biskup Konrád ešte len očakával alebo posielal list do Zhorelca.

Na celom ďalšom postupe táboritov prekvapuje predovšetkým rýchlosť, s akou sa vojsko presunulo v rozpätí jedného týždňa cez Halič, prekročilo poľsko-uhorské hranice, obsadené uhorským vojskom, dorazilo k dobre opevnenému Kežmarku a preniklo za jeho hradby.[70]) Intenzívny pochod sa uskutočnil v ťažko schodnom teréne, v prostredí, ktoré bolo čiastočne chránené nepriateľskou vojenskou silou, v ročnom období, v ktorom, najmä v oblasti Tatier a Spišskej Magury, prevládajú drsné klimatické podmienky. Pohyb táborského vojska nebol pritom ani tentoraz priamy, husiti ho museli organizovať po priblížení sa k uhorským hraniciam veľmi opatrne a neustále zabezpečovať obranu pre prípad napadnutia z uhorskej strany.

Niekoľko známych názvov lokalít pod Krakovom, ktorými táboriti po 19. apríli prechádzali, umožňuje pomerne vierohodne rekonštruovať smer pochodu výpravy. I tu však do úvahy prichádzajú dve alternatívy – prvou je spoločný postup vojska s častou zmenou smeru, druhou možnosťou je krátkodobé, 1–2dňové rozčlenenie výpravy na dva samostatné prúdy. Pokiaľ vojsko postupovalo pohromade, muselo prechádzať Lanckoronou (Landiscron), Sulkovicami (Slokaw), Skavinou, Vieličkou a Myšlenicami, resp. opačným smerom – cez Skavinu, Vieličku, Sulkovice, Lanckoronu a Myšlenice.[71]) Dĺžka tejto trasy, meraná od Pščiny ku Kežmarku, je približne 250 kilometrov.

Druhý variant postupu rozdeleného táborského vojska predpokladá, že jedna jeho časť prechádzala cez Lanckoronu, Sulkovice a Myšlenice k poľsko-uhorským hraniciam, kým druhá, operatívnejšia, smerovala cez Skavinu ku Krakovu a od Vieličky sa vracala na juh k Myšleniciam s cieľom opätovne skoordinovať vojenské operácie s južným prúdom. O tom, ktorá z dvoch uvedených hypotéz spôsobu transferu vojska cez Halič je objektívnejšia, nemožno zatiaľ s určitosťou urozhodnúť. O presunoch táboritov v tejto oblasti nemáme okrem mien lokalít žiadny časový údaj, ani údaj o počte vojska, ktoré cez jednotlivé miesta prechádzalo. Ak by výprava postupovala jednotne, musela by denne prekonať v priemere 35–40 kilometrovú vzdialenosť. Treba si však uvedomiť, že najmenej jeden deň sa vojsko pohybovalo v oblasti vysoko položených hraničných hvozdov, že od Krakova viezlo pomerne veľké

[69]) Dokonalý rozbor Dlugošovej datačnej formule poskytol V a r s i k, s. 106n.
[70]) Kežmarok dobyli táboriti na deň sv. Marka (25. apríla 1433), ako sa to uvádza v Spišskosobotskej kronike. Prepis textu kroniky v ročenke A „Szepesmegyei történelmi társulat" évkönyve VII, 1892, s. 33. Zlomky originálu kroniky včítane zápisu za rok 1433 sú uložené v ŠOKA Poprad, archívny fond mesta Spišská Sobota, č. 11, fol. 9.
[71]) G r ü n h a g e n, č. 182, 184, 185.

zásoby potravín, získaných najskôr riadnym nákupom – dobytok, mäso, soľ, pivo a podobne,[72]) a azda i korisť z predtým okupovaného územia. V smere postupu sa mohli objaviť rôzne prekážky – vojenský protiútok, prírodné zátarasy, vodné toky so zvýšeným stavom hladiny, na mnohých miestach značne zalesnený terén a iné.

Pod dojmom týchto skutočností sa zdá byť pravdepodobnejšia druhá alternatíva pochodu táborského vojska na Spiš, a to aj napriek tomu, že v dokumente, v ktorom sa popisuje smer postupu táboritov ku Krakovu a Vieličke, sa o rozdelení vojska nehovorí.[73]) Autentické správy predsa v súvislosti s druhou možnosťou postupu niečo naznačili. V obidvoch správach sú uvedené vždy dve lokality, ktorými husiti prešli, pritom však sú v obidvoch prípadoch vzdialené od seba 15 až 20 kilometrov v severojužnom smere. V prvej – v liste biskupa Konráda,[74]) je to najprv Lanckorona (južne) a za ňou Vielička (severne), v druhej – v oznámení Konráda Bialeho zo 7. mája 1433,[75]) je menovaná najskôr severnejšie položená Skavina a až potom južnejšie Sulkovice. Pre tento dvojprúdový spôsob pochodu sú prijateľnejšie i denné priemery prekonaných vzdialeností. Trasa od Pščiny cez Lanckoronu, Sulkovice a Myšlenice ku Kežmarku je asi o 50 kilometrov kratšia ako trasa cez Vieličku. Za predpokladu, že kratšiu trasu použili jednotky s pomalším tempom presunu (ťažké bojové vozy, ostatné druhy vozov s nákladom, časť pechoty), stačilo im za jeden deň prekonať v priemere asi 25 kilometrov. Na druhej strane by však musela byť skupina operujúca severnejšie rýchlejšia, ale pritom dosť početná a zostavená zo všetkých druhov vojska, t. j. tak, že sa jej podarilo zmiatnuť i poľských feudálov a presvedčiť ich o tom, že ide o celé husitské vojsko. Počet vozov smerujúcich ku Krakovu musel byť úmerný nákladu zásob potravín (pravdepodobne i krmiva pre kone a dobytok), ktoré táboriti naložili hneď pod Krakovom.[76])

Či už bol prechod táborského vojska cez územie Haliča organizovaný jednotne alebo koordinovane v dvoch skupinách, isté je, že to bol presun neobyčajne rýchly, nehľadiac na to, že sa ho snažili spomaliť jednotky uhorských vojsk,[77]) že ho brzdili drevené zátarasy na obchodným cestách vedúcich na Spiš,[78]) že presun komplikoval terén

[72]) Vojvodca Konrád Bialy píše veľmajstrovi Radu nemeckých rytierov, že táboriti „. . . von Crocaw wart en ausgegaben fumfczig gemestir ochsin, drei hundert zeite fleises, an bir, brot und zalcz . . .". G r ü n h a g e n, č. 184. Maleczyńska, myslím, neopodstatnene spája túto zásobovaciu akciu s výpravou sirotkov k Baltu. E. M a l e c z y ń s k a, Ruch husycki w Czechach i w Polsce, Warszawa 1959, s. 469.
[73]) G r ü n h a g e n, č. 182.
[74]) Tamtiež, č. 182.
[75]) Tamtiež, č. 184.
[76]) Pre tieto zásoby si táboriti prišli až na vlastné predmestie: „. . . czwu meylen von Crokaw". G r ü n h a g e n, č. 182.
[77]) D ł u g o s s I, 625 D. V ktorom priestore a v akom veľkom počte boli uhorské vojská zhromaždené na hraniciach sa nedá z dostupných prameňov zistiť.
[78]) Tamtiež, 625 D. Tiež G r ü n h a g e n, č. 185; MHP, Codex epistolaris saec. XV, II, s. 316.

v podobe tatranských končiarov.[79]) Tieto faktory zákonite nepriaznivo ovplyvnili rýchlosť presunu. A predsa sa najneskôr dopoludnia 25. apríla 1433 objavili táboriti pred bránami Kežmarku. Prekonanie uvedených prekážok nebol teda pre poľné vojsko zložitý problém. Skôr to boli prekážky len zdanlivé, ľahko odstrániteľné.

O počte a sile uhorských vojsk zhromaždených na hranici s Poľskom nevieme skoro nič. Dlugoš tvrdil, že sa uhorské vojsko pred husitmi rozutekalo. V liste poľského šľachtica Johana Scolyna z 26. mája 1433, adresovanom veľmajstrovi Radu nemeckých rytierov, je síce zmienka o vojenskej potyčke Uhrov s táboritmi, nie je však pri nej ani časový údaj, ani konkrétna dislokácia tohto boja.[80]) Pretože však nemožno predpokladať vojenský odpor Uhorska vo vnútrozemí Spiša, je nutné tento vojenský zápas lokalizovať do oblasti hraníc (v liste sa uvádza nemenovaný vrch, na ktorom došlo k potyčke) a prípadne ho spojiť s Dlugošovou reláciou. Táboriti sa vzhľadom na svoj počet a omedzené terénne možnosti prekročiť hranice nemohli uhorskému vojsku vyhnúť, došlo pravdepodobne k menšiemu zápasu a nasledujúcej dezercii jednotiek uhorskej obrany.

Ani drevené zátarasy na prístupových cestách k Spišu a na hraniciach[81]) nezastavili rýchly postup táborského vojska. Zátarasy, o ktorých Dlugoš hovorí, že ich husiti zničili ohňom,[82]) skutočne existovali, boli však z veľkej časti vytvorené už v predchádzajúcich rokoch.[83]) Mohli ich preto odstrániť alebo zničiť ešte pred príchodom husitov obchodné karavány, keďže prekážali na frekventovaných cestách. Nové zátarasy neboli vytvorené pre nedostatok času a malý záujem zo strany Poliakov. Krakovskí páni sľúbili síce 21. apríla uhorskému vyslancovi, že staré zátarasy obnovia a vytvoria ďalšie nové stromové záseky, avšak ich sľuby, podobne ako prípadná vojenská pomoc,[84]) neboli reálne. Už preto, že v čase ich rokovaní so zástupcom uhorských vojsk sa táborské vojsko pohybovalo v oblasti Podhalia, v okolí Myšleníc. Na tvorbu nových zátarasov sa za tohto stavu nedalo pomýšľať. Tie staré ktoré predsa len bránili táboritom v postupe, nebolo ťažké odstrániť.

[79]) Dlugoš priamo hovorí, že táboriti použili k prechodu cez hranice priesmyky v Tatrách. Długoss, I, 625 D.

[80]) Grünhagen, č. 185.

[81]) Hraničná čiara medzi Uhorskom a Poľskom z hľadiska správy prebiehala v 15. storočí po hornom toku Dunajca a jeho pravobrežnom prítoku rieke Bialke, ďalej na západ po hrebeňoch centrálnych a západných Tatier. Časť územia Spiša však bola od roku 1412 v poľskom zálohu, pričom jednotlivé zálohované enklávy pociťovali v počiatočnom období silnú mocenskopolitickú a hospodársku závislosť na Poľsku, ktoré po správnej stránke reprezentovali starostovia poľskej národnosti, usadení na hrade Stará Ľubovňa. Cirkevné hranice Uhorska a Poľska sa pritom v tejto dobe ešte v dosť veľkej miere odlišovali od správnych hraníc.

[82]) Długoss I, 625 D.

[83]) MHP, Codex epistolaris saec. XV, II, s. 317.

[84]) Tamtiež, s. 317.

Opraviť treba nakoniec i Dlugošovu správu o tom, že táborské vojsko použilo k vpádu na Spiš tatranské priesmyky. Reálne mohli pod týmto označením figurovať v zásade len dve miesta – údolie medzi Belanskými Tatrami a Spišskou Magurou alebo oblasť Pienin a na ňu nadväzujúce koridory medzi Spišskou Magurou, Haligovskými vrchmi a Ľubovnianskou vrchovinou. Táboriti mohli prísť na Spiš len po jednej z uvedených trás. Všetky ostatné by museli byť v dôsledku nadmorskej výšky a nepriaznivého počasia, ktoré tu v jarných mesiacoch roku prevláda, neprekonateľnou prekážkou.

Pretože poznáme názvy niekoľkých spišských lokalít ležiacich vtedy v blízkosti poľských hraníc, ktoré počas husitského vpádu roku 1433 utrpeli hmotné škody, nie je ťažké rozhodnúť, ktorú z možných ciest vojsko použilo. Z dvoch uvedených variantov postupu je potrebné vylúčiť ťažšie schodnú a výnimočne používanú trasu – prebiehajúcu po úpätí Belanských Tatier, a to aj napriek tomu, že devastácia lendackého kláštora a pravdepodobne i priľahlej dediny by tomuto smeru mohla nasvedčovať.[85]) No Lendak leží iba niekoľko kilometrov od druhej uvažovanej trasy, vedúcej z Kežmarku cez Maguru k Dunajcu.

Len o niečo severnejšie od ždiarskeho koridoru sa nachádza iný prechod do Poľska, terénne trochu menej členitý, na rozdiel od predošlého však už v stredoveku veľmi intenzívne využívaný kupcami – prechod (brod) cez horný tok rieky Dunajec. Využili ho s najväčšou pravdepodobnosťou i husiti roku 1433. V smere ich pochodu bola v tomto období preukázateľne vypálená poddanská dedina lechnického kláštora kartuziánov – Havka. Dozvedáme sa o tom v Zozname majetkov spomínaného kláštora z roku 1776.[86]) Havka leží takmer priamo na trase Lechnica (Červený Kláštor) – Kežmarok a nebolo by namieste domnievať sa, že by táborské vojsko v prípade použitia cesty Ždiar – Lendak – Kežmarok venovalo pozornosť práve tejto, od danej trasy niekoľko kilometrov vzdialenej, zamagurskej dedinke, keď podobných bolo v blízkosti Ždiaru či Lendaku viacero.

Havka však nebola jedinou poškodenou lokalitou pri vstupe táboritov na územie severného Spiša. V súvislosti s ním historici veľmi často diskutovali o možnosti napadnutia kláštora v Lechnici a mestečko-

[85]) Na pravdepodobnosť vypálenia krížovnického kláštora v Lendaku poukázal prvý J. Vojtas, Z minulosti krížovnického prepošstva v Lendaku, Spiš (vlastivedný zborník) 1, Spišská Nová Ves 1967, s. 82. Predpoklad, že husiti napadli i priľahlú dedinu vychádza zo skutočnosti, že v Lendaku bol v tomto období devastovaný tamojší kostol. Viď L. Šášky, Umenie stredovekého Spiša, in: Spišské mestá v stredoveku, s. 139.

[86]) Elenchus novus . . . claustri Lechnicz P. P. Camald, M. C. 1776 cituje Špirko, s. 20, pozn. 80. Daný materiál bol pravdepobne dlhší čas uložený na rímskokatolíckej fare v Ždiari, miesto jeho súčasného deponovania sa mi nepodarilo zistiť.

ka Spišskej Starej Vsi.[87]) Kláštor kartuziánov v Lechnici utrpel škody už roku 1431 počas útoku poľsko-českých oddielov dislokovaných vtedy v Gliviciach.[88]) Jeho vyrabovanie však nemôžeme považovať za výlučne husitskú akciu.[89]) Varsik sa síce prikloníl k názoru, že sa táboriti roku 1433 pohybovali v blízkosti Lechnice, tvrdil však, že vydrancovanie tamojšieho kláštora a blízkej Spišskej Starej Vsi patrí časovo do roku 1431.[90]) V prípade Lechnice s ním musíme súhlasiť, i keď sa len pre nedostatok prameňov nedá vylúčiť opätovný útok na kláštor v apríli 1433.[91]) Argument, že táboriti vedeli o jeho vyrabovaní roku 1431, neobstojí už preto, že nemuselo ísť o tie isté vojenské oddiely, že záujem o bohatstvo kláštora (aj keď zhromažďované len v priebehu dvoch rokov) mohol vzniknúť znovu, hlavne však preto, že materiálny zisk nemusel byť jedinou motiváciou jeho novej devastácie.

Otázka vpádu táboritov do Spišskej Starej Vsi roku 1433 je trochu iná. Z dobových informácií sa nedá vydedukovať, že by toto zamagurské centrum (vtedy poddanská dedina) bolo napadnuté spolu s lechnickým kláštorom kartuziánov na jar 1431.[92]) Výrok Tótha-Szabóa o vypálení Spišskej Starej Vsi roku 1433 podľa hrabušickej kroniky má teda aj naďalej svoju platnosť.[93])

---

87) Popri zrejmých omyloch Špirka a Šimeka vysvetľovali originálne a pritom rozdielne celú problematiku Tóth-Szabó, s. 116n., Meltzer, s. 15, Varsik, s. 109.

88) Podrobne popísal priebeh celej akcie roku 1431 Długoss I, 576 A, B.

89) Medzi veliteľmi vojenského útoku, ktorý bol organizovaný z Glivíc uvádza Dlugoš iba Poliakov: Vierbatu z Prišova, Zaviša Vrašovského a Vomička (Vyerzbatha z Prziszova, Zavisz Vrzaszovski, Vomiczek). Długoss I, 576 B. V Gliviciach boli vtedy v súvislosti s krakovskou dišputou dislokované i husitské oddiely, ktoré sa podľa Dlugoša na akcii podieľali. Nevieme však v akom počte a nepoznáme meno ani jedného českého účastníka.

90) Spišská Stará Ves patrila v tomto období k majetku kartuziánov z Lechnice. V tejto súvislosti pozri bližšie Varsik, s. 59.

91) Na podklade textu Tóth-Szabóa formuloval domnienku o dvojnásobnom vydrancovaní Červeného Kláštora Meltzer, s. 15. S jeho názorom možno súhlasiť a doplniť ho o pramennú výpoveď – presne tak totiž popisuje deje kláštora jeho prior Michael. Viď C. Wagner, Analecta Scepusii sacri et profani III, Posonii et Casoviae 1778, s. 187 (Series Primorum S. Antonii de Lechnitz).

92) Problematika vpádu husitov na Spiš roku 1431, ako ju prezentoval a riešil Branislav Varsik, ostáva ešte stále otvorená. Varsik rekonštruoval túto udalosť tak, že vpád označil za „husitský". Varsik, s. 59. Husiti podľa neho vyrabovali napred Lechnicu a potom i Spišskú Starú Ves a v nasledujúcich dňoch uskutočnili diverzný útok na jedno z centier Spiša – mesto Levoču – ktorá v dobe napadnutia vyhorela. Vypálenie Levoče zorganizovala známa osobnosť husitského hnutia, poľský šľachtic Dobeslav Puchala. Levočská kronika datuje útok na mesto dňom 1. apríla 1431. Wagner II, Viennae 1774, s. 11 (Chronica Scepus seu Leutschoviensibus). Výpad na Lechnicu sa však podľa Dlugoša odohral asi o dva týždne skôr, presnejšie v čase príprav krakovského jednania, t. j. v dňoch medzi 13. a 18. marcom 1431. Poľský kronikár píše, že to bolo v dobe, keď zástupcovia táboritov rokovali s poľským kráľom v Korčíne (Długoss I, 576 A). Dvojtýždňový rozdiel v datácii vyvoláva pochybnosť o tom, či obidve akcie spolu súviseli. V každom prípade nemožno považovať útok na kláštor kartuziánov v Lechnici za dôsledok interdiktu, ktorý v Krakove vyhlásil pred Veľkou nocou Zbignev Olešnický. Na Puchalovej akcii sa zase zatiaľ nedá zo známych prameňov dokázať účasť českých husitov.

93) Tóth-Szabó, s. 117.

Časovopriestorová rekonštrukcia pohybu táborského vojska na Spiši si (či už pri určovaní smeru postupu ku Kežmarku, či pri riešení otázok spojených s ďalšími „pokežmarskými" útokmi) je uskutočniteľná za predpokladu, že existuje dostatok faktografického materiálu na odhalenie dejovej skutočnosti.[94]) Za nositeľa fakticity však nemožno považovať len autentické písomné dokumenty, pretože takýchto je k danej problematike skutočne málo – ide výlučne len o žiadosti miest a dedín z neskorších rokov, ktoré sa týkajú zmiernenia daní v dôsledku škôd spôsobených husitmi, výnimočne tiež o požiadavky priznania odpustkov veriacim, ktorí pomôžu pri obnove kostolov zničených husitmi. Dobové písomnosti ostávajú samozrejme i v tomto prípade hlavným dokladom, okrem nich však existujú ďalšie závažné faktory, ktoré pri určovaní miesta a času pobytu táborského vojska majú svoje nezastupiteľné miesto a nemožno preto na ne zabúdať. Sú to predovšetkým zvlášť charakteristické zmeny v hmotnej kultúre Spiša, prisudzované ničivosti táborského vpádu (týká sa to najmä typických prestavieb sakrálnej architektúry v polovici 15. storočia),[95]) premeny v živote spišských rehoľných kláštorov, ktoré sa stali jedným z hlavných cieľov útoku táborského vojska,[96]) profil terénu a celková geografická členitosť tých oblastí Spiša, o ktorých prepokladáme, že mohli byť počas táborského vpádu priamo zasiahnuté, jestvujúca dobová komunikačná sieť a jej stav.[97])

S použitím všetkých práve uvedených nositeľov informácií sa naskytá príležitosť zaregistrovať také množstvo zmenených lokalít, príčinou ktorých mohol byť práve husitský nájazd, že ich prostredníctvom sa môže postup táboritov rekonštruovať dokonca veľmi podrobne a hodnoverne. No i tu si musíme uvedomiť a pripustiť určité percento hypotetických úvah a z nich plynúce riziko predčasnej objektivizácie záverov.

---

94) Niektorí historici sa vyjadrovali skepticky k snahám rekonštruovať pohyb táborskej výpravy na Spiši roku 1433. I Varsik vyslovil názor, že trasa postupu husitov ku Kežmarku sa nedá presne určiť. Varsik, s. 109.

95) Viď napr. Šášky, s. 139; D. Menclová, Spišský hrad, Bratislava 1957, s. 71 apod.

96) Napr. Vojtas, s. 73–82; J. Vencko, Dejiny štiavnického opátstva na Spiši, Ružomberok 1927, s. 328n. a ďalší. Je potrebné podotknúť, že Spiš v tomto období vynikal nad ostatné oblasti Uhorska i v počte existujúcich kláštorov (približne jedna štvrtina všetkých rehoľných sídel v hornom Uhorsku bola v 15. storočí lokalizovaná na Spiši). Z najdôležitejších postačí uviesť nasledujúce: Dravce (antoniti), Lechnica – Červený Kláštor (kartuziáni), Lendak (krížovníci), Letanovce – Lapis refugii (kartuziáni), Levoča (františkáni), Richnava (templári), Spišský Štiavnik (cisterciti).

97) Komunikačnú sieť na Spiši v 15. storočí nemožno určiť zo zachovaných prameňov. Predstavu o nej si však môžeme utvoriť zo znalostí o dislokácii vtedajších mestských a vidieckych sídel, ich ekonomických potrieb, politickej dôležitosti, atď. Je zrejmé, že osou celej komunikačnej siete na Spiši boli staré obchodné (kupecké) cesty, smerujúce z východnej časti Uhorska, resp. z centrálnej oblasti cez Spiš do Poľska. Zvláštny význam pre teritórium Spiša mala najmä trasa vedúca z Košíc cez Levoču a Kežmarok ku Krakovu, či už cez Spišskú Starú Ves a Czorštýn alebo cez Starú Ľubovňu a Sącz.

V niekoľkých prípadoch napríklad vieme o vypálení kostola husitmi z písomného prameňa, ale i zo stavebných zmien, ktoré vznikli pri jeho neskoršej prestavbe na dvojlodný chrám, vo väčšine kostolov, ktoré boli v tomto období upravované podobným spôsobom, však nemáme písomný doklad a v jednotlivých prípadoch preto nepoznáme skutočnú príčinu prestavby. Určitú generalizáciu si však najmä v otázke zmien na sakrálnych stavbách môžeme dovoliť preto, že išlo o stavebný ruch, ktorý nemá na Spiši v stredoveku obdobu (asi na dvadsiatich kostolných stavbách boli uskutočnené stavebné úpravy),[98]) a to v čase, keď husitský vpád bol jedinou veľkou deštrukčnou udalosťou, ktorá mohla vyvolať túto neobvyklú potrebu prestavby alebo novej výstavby sakrálnych budov.

Skôr než začneme sledovať ďalší postup táborského vojska ku Kežmarku, zostáva ešte vyriešiť problém datovania vstupu husitov na územie Spiša. Časové relácie pochodu vojska od Pščiny sa dajú vypočítať, ak budeme predpokladať, že priemerná rýchlosť presunu bola asi 30 kilometrov za deň.

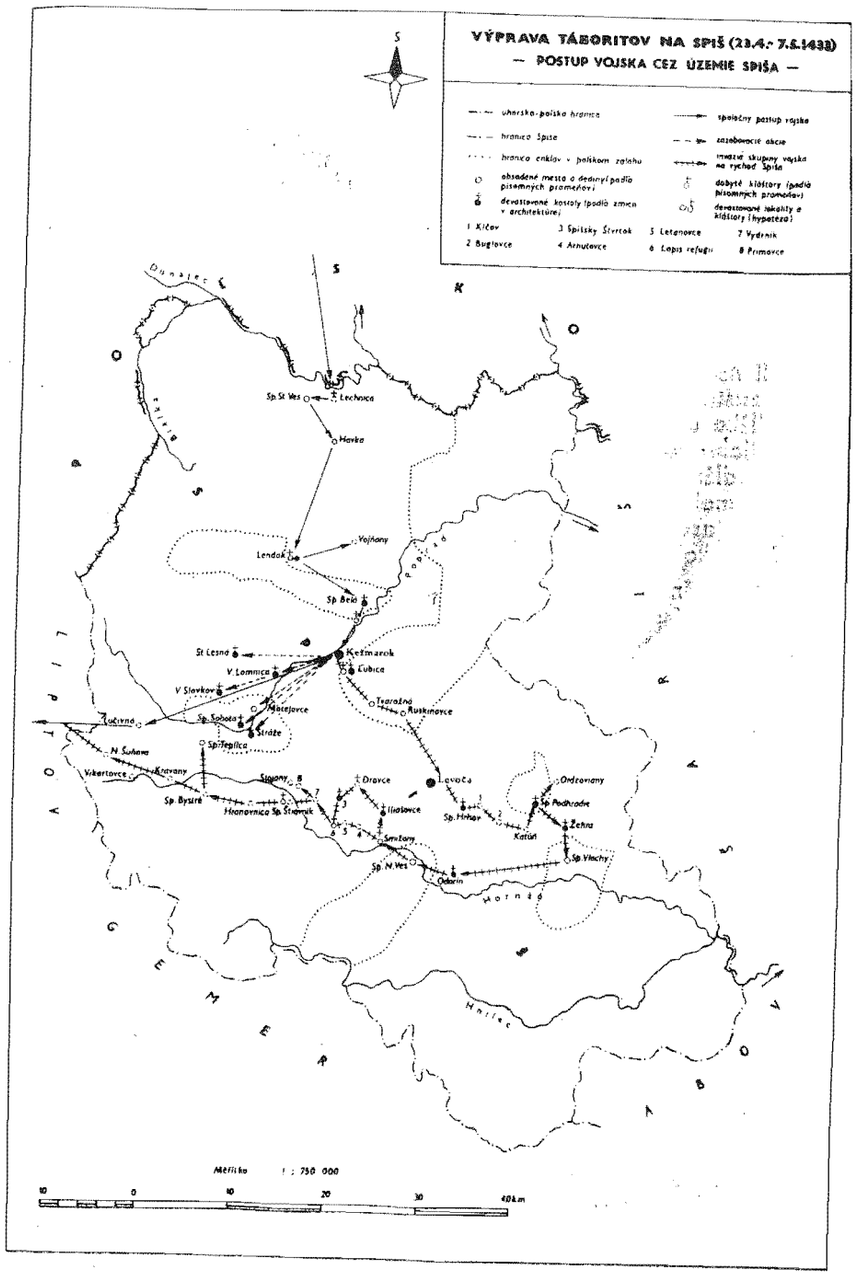
Správa, ktorú poslali krakovskí hodnostári po poslovi Pavlovi uhorským veliteľom a ktorá tvrdila, že husiti nepreniknú do poludňajších hodín 21. apríla 1433 pod Krakov,[99]) nemusela byť úplne pravdivá. Opäť možno rátať aspoň s niekoľkohodinovým meškaním informácií a presvedčiť sa o jej len čiastočnej pravdivosti z faktu, že v čase jej odosielania sa už v Krakove nachádzal vyslanec táboritov, ktorý mal pravdepodobne sprostredkovať realizáciu vlastného nákupu potravín, potrebných pre prechod cez uhorskú hranicu. Táborské vojsko, ktoré sa pohlo od Pščiny najneskôr 19. apríla, muselo cez Myšlenice (v prípade dvoch prúdov) alebo pod Krakovom (v prípade spoločného postupu) prechádzať približne v čase odosielania odpovede krakovských mešťanov uhorským vojskám. Od Pščiny cez Lanckoronu a Sulkovice sa táborské vojsko presunulo v priebehu najviac ak troch dní. Postup však musel pokračovať bez dlhšej zastávky, či už sa uskutočňoval cez Krakov alebo cez Krakov a Myšlenice zároveň. K poľsko-uhorským hraniciam zostávalo ešte 70 kilometrov a táboriti sa k nim mohli priblížiť vo štvrtok 23. apríla v odpoludňajších hodinách alebo skôr až v piatok 24. apríla.

Po prekročení Dunajca pokračovala výprava k 40 kilometrov vzdialenému Kežmarku cez Spišskú Starú Ves (azda i cez Lechnicu), Havku

98) Počet kostolov prestavovaných alebo nanovo budovaných v polovici 15. storočia sa približne zhoduje s počtom farností a miest, ktorým Žigmund Luxemburský roku 1434 obnovil staršie privilégiá z dôvodu ich straty za čias husitského vpádu. Viď G. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, t. X, vol. VII, Budae 1843, s. 536–537.

99) MHP, Codex epistolaris saec. XV, II, s. 317.

a po prechode Spišskou Magurou ďalej cez Lendak,[100]) Spišskú Belú[101]) a Strážky.[102]) Po vstupe do Popradskej kotliny postupovalo vojsko po ľavom brehu rieky. Špirko a po ňom i Šimek sa domnievali, že po prekročení hraníc s Poľskom sa vojsko táboritov rozdelilo na dve samostatné skupiny, z ktorých jedna postupovala uvedeným smerom a druhá – s horšou manévrovacou schopnosťou (predovšetkým bojové vozy) – použila trasu cez Haligovce, Veľký Lipník, Hniezdne a Podolinec.[103]) I tento postup by bol samozrejme možný, keby mu neodporovalo niekoľko skutočností. Nedá sa predpokladať, že by bol smer z Lechnice na Hniezdne v 15. storočí schodnejší – profil terénu mohol síce viac vyhovovať, ale z hľadiska existujúcich komunikácií bol určite jednoduchší pochod cez Spišskú Maguru. Smer Lechnica – Hniezdne nebol v tomto období taký frekventovaný, obchodné karavány prechádzali na poľské územie i cez Hniezdne, ale v tomto prípade bola ďalšou zastávkou Stará Ľubovňa a poľský Nowy Sącz. Určitý nepomer je i v dĺžke uvažovaných trás presunu táborského vojska – rozdiel je asi 25 kilometrov v neprospech smeru cez Hniezdne, čím by sa presun vozov predĺžil asi o jeden deň.[104]) Nakoniec musíme odmietnuť Špirkovu a Šimekovu verziu o rozdelení vojska preto, že by oslabilo jeho celkovú bojaschopnosť pri prechode územím, na ktorom ho mohol nepriateľ kedykoľvek napadnúť.

Dobytie Kežmarku a viacdňové účinkovanie táborského vojska v jeho hradbách tvorí samostatnú kapitolu celej výpravy z roku 1433. Intenzívna korešpondencia tohoto kráľovského mesta, dobové zápisy letopiscov mesta a jeho blízkeho okolia, správna a hospodárska agenda, to všetko umožňuje verne opísať i túto časť histórie husitskej výpravy.[105])

[100]) Neďaleko od Lendaku, na úpätí Spišskej Magury leží Vojňany (bývalý Krig). V žiadnom inom období sa tu husitské vojská nemohli zastaviť. Ak teda bol znak husitského kalicha na vojňanskom kostole skutočne pôvodný, mohol byť vytvorený najskôr roku 1433 priamo husitmi alebo pod ich vplyvom domácim obyvateľstvom.

[101]) Belanský kostol sv. Antona patril medzi tie stavby, ktoré zmenili v polovici 15. storočia svoju podobu na dvojlodné chrámy. O prechode táboritov roku 1433 cez Spišskú Belú hovorí napríklad Samuel Weber, neuvádza však pritom prameň, z ktorého informáciu čerpal. S. Weber, Geschichte der Stadt Béla, Budapest 1891, s. 220.

[102]) V Strážkach tiež existoval krížovnícky kláštor, ktorý zanikol pravdepodobne po vpáde táborského vojska roku 1433. Viď Vajtas, s. 73.

[103]) Špirko, s. 20; Šimek, s. 21.

[104]) Obaja autori mohli vzhľadom k chybnej datácii vstupu husitov na Spiš (16. 4. 1433) uvažovať o tomto smere postupu. Táboriti mali podľa nich na presun od hraníc ku Kežmarku 8–9 dní, v našom prípade len 1–2 dni.

[105]) Originály (najmä nariadenia, výsady, hospodárska agenda) z tohoto obdobia sa zachovali neporušené v archíve mesta, ktorý je dnes súčasťou fondu Štátneho okresného archívu v Poprade.

Ku Kežmarku preniklo táborské vojsko v deň sv. Marka, t. j. v sobotu 25. apríla 1433.[106]) Pravdepodobne už v dopoludňajších hodinách zaútočili prvé oddiely na predmestie a zmocnili sa parochiálneho kostola sv. Michaela[107]) spolu s priľahlou farou.[108]) Tieto objekty ležiace na ľavom brehu rieky Poprad sa stali oporným bodom a východiskom k útoku na opevnené mesto. Presun druhých sledov vojska pokračoval zaiste i v období vlastnej prípravy útoku, a to prakticky po celý deň, keďže vojsko postupujúce v pochodovom prúde sa roztiahlo do dĺžky niekoľkých kilometrov.

Do večera 25. apríla sa táboritom, pravdepodobne s pomocou sympatizujúcich chudobných vrstiev kežmarského obyvateľstva,[109]) podarilo vniknúť do mesta a obsadiť ho. Obliehanie bolo krátke a úspech prišiel až nečakane rýchlo.[110]) No Kežmarok by vojsko určite obsadilo i bez pomoci domácich stúpencov. Pomerne dobre opevnenému mestu chýbali obrancovia,[111]) obyvateľstvo žilo azda v predstave nedobytnosti mestských hradieb,[112]) o čom svedčí skutočnosť, že Kežmarok neopustili ani zámožné špičky patriciátu a hodnostári duchovenstva na čele so spišským prepoštom Jurajom.[113]) Celkový počet obyvateľov mesta bez vojenskej obrany bol menší než dvetisíc osôb[114]) a mesto sa na obranu nepripravilo – chýbali obsluhy zbraní, strelci, pechota. Svoju úlohu zohral i neočakávane rýchly príchod vojska a jeho sila, ktorá nahánala strach.[115])

[106]) Datácia zo spišskosobotskej kroniky znie: „Anno des hern MCCCXXXIII. an Sand Marci tag komen dy hussin mit irem hewptman Johane Pardus durch Polan in den Czips mit der wagenpurk vnd mit grossem folke vnd gewonnen den Kesmargt . . .". Rovnaký dátum uvádzajú i Inscriptiones templi principis Leutschoviae, in: Wagner, II, s. 346. Levočská kronika uvádza nesprávne deň sv. Margaréty (13. júl). Wagner II, s. 11.

[107]) Pretože sa kostol stal oporným bodom a zázemím pre útok husitov na mesto, bol po ich odchode na príkaz kapitána mesta Jána Perényiho zbúraný, aby viac nemohol slúžiť nepriateľovi. Žigmund 6. decembra 1434 písal ostrihomskému arcibiskupovi, aby neobviňoval Kežmarčanov za to, že kostol zbúrali. ŠOKA Poprad, Mestský archív Kežmarok I, perg. 42.

[108]) Polla, s. 72, pravdepodobne podľa Wagnera III, s. 214.

[109]) Pamäte mesta Kežmarku to opisujú takto: „. . . ipsi Thaboritae, fallaci eorum astutia, et palliata dolositate, manu belicosa hostiliter subintraverunt ipsam civitatem Késmark . . ." Wagner II, s. 105. Citáciu možno interpretovať v súhlase s Varsikom a Šimekom, ktorí hovoria, že pri útoku na mesto pomohla táboritom určitá časť obyvateľstva.

[110]) Špirko naopak tvrdil, že táboriti museli vynaložiť veľa síl na dobytie mesta. Špirko, s. 21.

[111]) Dlugoš píše, že Kežmarok bol bez obrancov, Długoss I, 625 D. Varsikov predpoklad, že obrana bola vysunutá k hraniciam, je zaiste správny. Varsik, s. 110.

[112]) Meltzer, s. 16.

[113]) O prepoštovi Jurajovi podrobnejšie Varsik, s. 114n.

[114]) Mesto malo v tomto období okolo 2000 obyvateľov. A. Gácsová, Spoločenská štruktúra Kežmarku v 15. a v prvej polovici 16. storočia, HČ 19, 1971, s. 358.

[115]) Dobývanie mesta bolo asi také rázne, že sa zdalo, akoby ho uskutočnilo omnoho väčšie vojsko. V kronike mesta sa uvádza až 20 000 osôb vo vojsku husitov. Wagner II, s. 105.

Pobyt táboritov v Kežmarku[116]) mal veľmi pustošivé následky. Ihneď po vniknutí do vnútra mestských opevnení boli zasiahnuté objekty, ktoré mohli poskytnúť azyl domácemu obyvateľstvu a boli dočasným útočiskom predovšetkým pre bohaté vrstvy. Husiti vypálili kostol sv. Kríža a rozbúrali kostol sv. Alžbety s tamojším kláštorom,[117]) zaiste vtedy bol vypálený aj väčší počet meštianskych domov.[118])

Po ovládnutí mesta využili táboriti jeho opevnenie na dočasnú ochranu pred prípadným útokom zvonku. Časť vojska však musela zanedlho zaútočiť na blízke okolie kvôli vyriešeniu zásobovania, s ktorým boli od prvého dňa pobytu v Kežmarku určite citeľné problémy. Mesto nemohlo so svojimi zásobami potravín a krmiva uživiť až päťnásobok svojho pôvodného počtu obyvateľov. Cieľom zásobovacích akcií sa stala väčšina okolitých, doposiaľ neobsadených mestečiek a dedín, predovšetkým tých, ktoré ležali na juh a juhozápad od Kežmarku. Škody takto utrpela s Kežmarkom susediaca Ľubica, ďalej Huncovce, Veľká Lomnica, Stará Lesná a Veľký Slavkov, všetko lokality nachádzajúce sa v tesnej blízkosti mesta, ale i Matejovce, Spišská Sobota, Stráže, mestečká v blízkosti Popradu.[119]) Je možné, že už vtedy bola vypálená i Spišská Teplica.[120])

Zásobovacie problémy sa pravdepodobne nedali vyriešiť iba útokmi v najbližšom okolí Kežmarku. Z tohto dôvodu a tiež preto, aby oslabila protivníka ešte viac, opustila časť vojska Kežmarok natrvalo a sústredila svoj záujem na doteraz nedobytú východnú časť spišského teritória. Dlhšie ako týždeň (určite však nie až dvanásť dní, ako uvádza B. Polla) zostala v meste hlavná časť vojska – vyčlenené oddiely obrany, bojové a zásobovacie vozy, skupina pechoty. Jej úlohou bolo naložiť korisť získanú od kežmarských zámožných rodín, zajatcov (kežmarskú mestskú radu a prepošta Juraja) a k tomu ešte korisť vojenskú, korisť par excellence – lámače múrov, delá, pušky, strelný prach a

116) Špirko hovorí, že táboriti zostali v meste desať dní (Špirko, s. 22), Polla tvrdí, že dvanásť dní (Polla, s. 72).

117) B. Polla, Kežmarok (Výsledky historicko-archeologického výskumu), Bratislava 1971, s. 131, pozn. č. 25. Na mieste kláštora bol neskôr vybudovaný kežmarský hrad.

118) Viac ako tridsať ich bolo ešte v nasledujúcom roku opustených. Gácsová, s. 360.

119) Väčšina lokalít je určená podľa prestavby kostola, Ľubicu a Veľký Slavkov menuje Šášky, s. 139. V prípade Ľubice je možné, že bola vypálená až pri odchode časti vojska na východ. O Ľubici tiež Vojtas, s. 74, ktorý na základe Fuxhoffera (Monasteriologia regni Hungariae, Wesprimi 1803, II, s. 263) udáva, že tu bol spolu s kostolom zničený i kláštor krížovníkov. O vypálení Matejoviec sa možno dočítať v listine poľského kráľa Žigmunda II. Augusta z roku 1574, ktorý tohto roku udeľuje daňové úľavy mestečkám Matejovce, Tvarožná a Ruskinovce, pretože boli zničené počas husitského vpádu roku 1433. Viď M. Schmauk, Supplementum analectorum terrae Scepusiensis II, Szepesváraljae 1889, s. 440.

120) Spišská Teplica mohla byť vypálená i pri odchode táboritov zo Spiša, podobne ako niektoré ďalšie z uvedených obcí. O vypálení Spišskej Teplice hovorí Vencko, s. 193, pravdepodobne na podklade Wagnera I, s. 426, kde sa nachádza prepis listiny štiavnického opáta Ladislava, v ktorej sú obnovované výsady Spišskej Teplici, ktoré dedina stratila počas vpádu husitov.

ďalšie prostriedky vtedajšieho zbrojného arzenálu.[121]) Pri odchode dokončilo táborské vojsko devastáciu mesta, narušilo vo veľkej miere jeho opevnenie (Kežmarčania po odchode táboritov uvažovali o úplnom rozbúraní hradieb),[122]) pravdepodobne opäť zapálilo celé mesto, pričom jeho väčšia časť vyhorela.[123])

Skupina vojska opúšťajúca Kežmarok zamierila potom čo najkratším smerom na juhozápad, bližšie k druhej časti vojska, operujúcej doposiaľ vo východnejších oblastiach Spiša a po opätovnom spojení s ňou (niekde na pomedzí Spiša a Liptova) prešla cez Liptov na Považie. Táboriti opustili Kežmarok približne 5.–6. mája 1433, keďže ich pochod viedol priamo do 70 kilometrov vzdialeného mestečka Hybe v Liptove, kam došlo už spojené vojsko 8. mája 1433.[124])

Časť vojska, ktorá už po niekoľkých málo dňoch opustila Kežmarok a pobrala sa na východ, bola akiste zložená len z ľahších druhov vojska, najmä jazdy a pechoty. Azda to bola práve tá skupina, ktorá predtým operovala v blízkom okolí Kežmarku a zásobovala posádku v meste. To, že skupinu viedol Ján Pardus z Hrádku, je takmer nepochybné. Jeho meno bolo na Spiši všeobecne známe a bolo zapísané do väčšiny spišských kroník,[125]) snáď práve preto, že velil vojsku vo všetkých dôležitých útokoch. Naopak, Fridrichovo meno sa nenachádza ani v jednej spišskej kronike.

Časť vojska, ktorá bola vyčlenená pre diverziu na východe Spiša, postupovala od Kežmarku v smere na Levoču, prešla teda Ľubicou,

121) Wagner II, s. 105. Tiež Šimek, s. 32.

122) Narušenie obranného systému mesta popisuje Polla, Kežmarok, s. 131. Viac sa dozvedáme z nariadenia cisára Žigmunda z 18. septembra 1433, v ktorom vyslovene zakazuje zbúrať opevnenia Kežmarku a prikazuje Kežmarčanom a obyvateľstvu okolitých obcí uviesť ich do pôvodného stavu. ŠOKA Poprad, Mestský archív Kežmarok I, pap. 17; Fejér X, VII, s. 460.

123) Zigmund poskytol na žiadosť obyvateľstva mestu veľké daňové úľavy – ti mešťania, ktorí stratili nehnuteľný majetok, boli oslobodení od platenia daní na 15 rokov, ostatní na 10 rokov. ŠOKA Poprad, Mestský archív Kežmarok I, perg. 40 z 19. septembra 1433.

124) V Hybe prepúšťajú v tento deň táboriti na slobodu členov kežmarskej mestskej rady za výkupné 3047 florénov, ktoré Kežmarku poskytli poľskí šľachtici Abraham z Gostice a Vlodko z Krivej (Krziwa). Wagner I, s. 52; Fejér X, VII, s. 528n.; ŠOKA Poprad, Mestský archív Kežmarok I, perg. 39.

125) Okrem spišskosobotskej kroniky bolo Pardusovo meno zaznamenané i medzi zápismi v levočskom hlavnom chráme. Viď Wagner I, s. 346. Ako veliteľa táborského vojska na Spiši roku 1433 uvádza Jána Pardusa z Hrádku tiež levočský kronikár Gašpar Hain v diele Zipserische oder Leutschauerische Chronica I (vydané v Levoči roku 1910, editori J. Bal, J. Förster, A. Kaufmann). Nie je to však autentický prameň, kronika pochádza zo 17. storočia a nevieme, odkiaľ jej autor čerpal poznatky o husitoch. K pôsobeniu Jána Pardusa viď ďalej Wagner I, s. 11.

vypálila Tvarožnú a Ruskinovce,[126]) a vyhnúc sa druhému spišskému centru – Levoči,[127]) postupovala ďalej smerom na Branisko.

V doterajšej odbornej literatúre nebola zatiaľ bez rozporov vyriešená otázka, ako ďaleko na východ sa husiti dostali počas vpádu roku 1433. Existujú názory, že sa táborské vojsko pohybovalo až v oblasti Šariša, v najbližšom okolí Prešova,[128]) na druhej strane sa často tvrdilo, že táboriti nielenže nezasiahli vojensky toto územie, ale že neboli ani vo východnejšej časti Spiša.[129]) Ani jedinému z názorov nemožno bez obáv prisúdiť predikát pravdivosti. Varsikov nesúhlas s názorom Tótha-Szabóa je síce správny (pramene, o ktoré sa maďarský historik opieral, sa časovo nevzťahujú priamo na výpravu roku 1433, ale na neskoršie obdobie.[130]) No pochybovať možno aj o Varsikovej verzii, že sa táborské vojsko pohybovalo roku 1433 na Spiši výlučne len v trojuholníku Kežmarok – Spišská Nová Ves – Poprad a že sa z uvedenej línie nedostalo ďalej na východ.[131]) Husiti sa roku 1433 do Šariša skutočne nedostali, pohybovali sa však, ako to dokazuje nemálo faktov, na samom pomedzí Spiša a Šariša – na západnom úpätí Braniska, ktoré tvorilo a tvorí prírodnú hranicu týchto dvoch regiónov.

Východne za Levočou napadli táboriti Spišský Hrhov,[132]) dedinu Spišské Podhradie[133]) a bez toho, aby zaútočili na sídlo spišského prepoštstva – Spišskú Kapitulu, zničili jej majetky v blízkom okolí.[134]) Za obeť im padol pravdepodobne Klčov, Buglovce, Katúň a snáď i Ordzoviany – všetko obce, ktoré vlastnil spišský prepošt. Táborská invázia

126) Schmauk II, s. 440. Tóth-Szabó, listinár č. XVIII. Varsik pripúšťa, že kostol v Ruskinovciach mohla zničiť i Puchalova skupina roku 1431. Nepovažujem túto hypotézu za pravdepodobnú. Puchala mohol vniknúť do dobre opevnenej Levoče len tajne. Celá akcia musela mať zákonite diverzný charakter, inak by bola už vopred odsúdená k neúspechu. Čiastočne to dosvedčuje skutočnosť, že o tejto záškodníckej akcii nepodáva okrem levočských memoárov žiadnu správu ani jedna spišská kronika. Vypálením Ruskinoviec by však skupina zaiste na seba upozornila.

127) O dokonalosti stredovekých levočských opevnení hovorí K. Demkó, Löcse története 1, Löcse 1897, s. 137. Najnovšie o problematike Levoče v stredoveku M. Suchý, Dejiny Levoče, Košice 1974.

128) Tóth-Szabó, s. 117n., Meltzer, s. 17 a ďalší.

129) Špirko, s. 29n, Varsik, s. 114.

130) Varsik, s. 114.

131) Tamtiež, s. 113.

132) Menclová, s. 73.

133) Tamtiež, s. 73.

134) Otázka dobytia Spišskej Kapituly nie je jednoduchá. Varsik na základe Bala (J. Bal, Szepesvára története, in: A „Szepesmegyei történelmi társulát" evkönyve XIII, 1914, s. 41) tvrdil, že Spišská Kapitula nebola husitmi napadnutá. Varsik, s. 113. Ratkoš však vo svojej štúdii o husitstve na Slovensku publikovanej v zborníku Medzinárodní ohlas husitství hovorí, že táboriti vyplienili majetky spišského prepoštstva. Ratkoš, s. 38. Spišský prepošt vlastnil vtedy okrem Kapituly poddanské dediny Arnutovce, Buglovce, Katúň, Kolačkov, Ordzoviany, Spišský Hrhov a Veľký Lipník. Okrem Kolačkova a Veľkého Lipníka sa všetky nachádzali v blízkosti sídla prepoštov. Niektoré z nich boli teda s najväčšou pravdepodobnosťou vypálené spolu so Spišským Podhradím, pričom sama Spišská Kapitula neutrpela žiadne materiálne škody.

na východnú hranicu Spiša však týmto útokom ešte neskončila. V západí vypálili husiti kostol v Žehre[135]) a vyplienili Spišské Vlachy.[136]) Až potom sa pohli údolím rieky Hornád proti jej prúdu naspäť do centra Spiša, k mestu Spišská Nová Ves. Ako jedna z mála sa vtedy pod priamu vojenskú moc táboritov nedostala smolnícka banská oblasť, patriaca vtedy správne k Spišskej stolici.

Celý smer postupu táborského vojska od Kežmarku sa buď priamo zhoduje alebo iba o niekoľko kilometrov odchyľuje od trasy starej kupeckej cesty smerujúcej z Poľska cez Kežmarok a Levoču do Košíc a potom ďalej na východ. Husiti využili túto cestu nielen preto, že bola udržiavaná, ale určite aj preto, že okrem napredovania bez väčších prekážok umožňovala zároveň lepšie sa orientovať v neznámom teréne a že v lokalitách, ktoré sa pri nej nachádzali, boli väčšie predpoklady získať pomerne ľahšie ďalšiu vojnovú korisť a potrebné prostriedky na obživu, než v odľahlých osadách, vzdialených od trasy medzinárodného obchodu.

Pochopiteľný je aj spiatočný postup cez Hornádsku kotlinu. Ak sa táboriti nechceli vracať tou istou cestou, ktorou prišli, museli vzhľadom na profil terénu použiť nížinu okolo rieky Hornád. I tu už existovalo určité komunikačné prepojenie významnejších spišských stredísk, najmä Spišskej Novej Vsi s Gelnicou a Smolníkom.

Po devastácii Spišských Vlách sa hlavným cieľom skupiny táborského vojska stala práve Spišská Nová Ves, po Levoči a Kežmarku tretie najbohatšie a najväčšie mesto vtedajšieho Spiša a zároveň najvýznamnejšie stredisko poľského zálohu. Táboriti sa k nemu priblížili cez Odorín, kde vypálili kostol.[137]) Ihneď potom nasledoval ničivý vpád do Spišskej Novej Vsi.[138]) O príkorí, ktoré mesto zažilo, hovoria zápisy v jeho gruntovej knihe.[139]) Husiti mesto vylúpili a vypálili, pričom zhorela i radnica s mestskými privilégiami z predošlých rokov.[140])

Od svojho odchodu z Kežmarku až po deň, kedy došlo k útoku na Spišskú Novú Ves, prekonalo táborské vojsko vzdialenosť asi osemdesiat kilometrov. Z hľadiska chronológie výpravy je nutné oproti Meltzerovi posunúť dátum zničenia Spišskej Nové Vsi o jeden až dva dni dopredu, a to preto, že po odchode z nej uskutočnili táboriti ešte dva

135) Menclová, s. 73, Šášky, s. 139.

136) Menclová, s. 73. Špirko, s. 29, tvrdil, že roku 1434 boli občania Spišských Vlách donútení vybudovať si nový chrám.

137) Šášky, s. 139.

138) Meltzer datuje obsadenie mesta dňom 5. mája 1433, bez uvedenia prameňa. Meltzer, s. 16.

139) Originál gruntovej knihy mesta som nemal možnosť použiť. Čitateľa preto odkazujem na publikované výňatky v diele S. Münnicha, Iglo város története, Iglo 1896, s. 198n.

140) 6. decembra 1435 potvrdzuje Žigmund Spišskej Novej Vsi staré privilégiá, ktoré im husiti odobrali počas rabovania a zakladania požiarov v meste. Wagner I, s. 219; Fejér X, VII, 667–670; A „Szepesmegyei történelmi társulát" evkönyve XI, 1897, s. 22. Zaiste vtedy bol zničený i novoveský kostol. Menclová, s. 73.

rozsiahle vojenské údery na bohaté cirkevné strediská Spiša – na kláštor kartuziánov na Skale útočišťa (Lapis refugii) pri Letanovciach a na rezidenciu cisterciánov v Štiavniku a jej poddanské dediny. Pri týchto útokoch už mohla vypomáhať i posila z „kežmarskej" časti vojska (možno i sám Fridrich zo Strážnice). A pretože do Liptova prišla celá výprava kompletne 8. mája, musel byť čas venovaný obidvom útokom a nasledujúcemu presunu po viac ako deväťdesiat kilometrov dlhej trase (od Spišskej Novej Vsi do Hybe) väčší, než vychádza z Meltzerových prepočtov.

Cesta táboritov od Spišskej Novej Vsi neviedla priamo k uvedeným kláštorom. Najsamprv boli zničené kostoly v Smižanoch,[141]) Iliašovciach[142]) a Spišskom Štvrtku, husiti napadli azda i kláštor antonitov v Dravciach[144]) a ďalšie poddanské dediny Spišskej Kapituly – Arnutovce a Letanovce,[145]) a až potom sa upriamili na kartuziánsky kláštor.

Skala útočišťa, lokalizovaná približne na mieste dnešného Kláštoriska pri Letanovciach, bola takmer úplne zničená, mnísi sa rozutekali a uchýlili do iných rehoľných sídel a trvalo dosť dlho, kým sa mohli do svojho domova znova vrátiť. Z celého kláštora bolo niekoľko rokov len rumovisko.[146])

Veľmi rýchlo a neúprosne si husiti poradili i s cisterciánskym kláštorom v Štiavniku – kláštor bol vyrabovaný, od opáta Ladislava si veliteľia vynútili väčšiu sumu peňazí a ich vojsko naviac vypálilo takmer všetky poddanské dediny tohto rehoľného centra.[147]) V súvislosti s nimi Špirko tvrdil, že išlo o lokality ležiace medzi Lapis refugii a Štiavnikom, prípadne i o dediny nachádzajúce sa v tesnej blízkosti rezidencie cistercitov.[148]) Špirkova úvaha je zaiste správna, ak sa však v zozname opátov kláštora hovorí o vypálení skoro všetkých dedín, bolo ich devastovaných pravdepodobne viac než len tie, ktoré menoval Špirko.

141) Dôkaz o tom, že husiti vypálili kostol v Smižanoch, nachádzame v listine pápeža Eugena IV. z 27. marca 1436. V nej udeľuje odpustky tým veriacim, ktorí pomôžu pri jeho obnove. Viď Tóth-Szabó, listinár č. XIX. O devastácii v Smižanoch za čias vpádu husitov i M. Pajdušák, Smižany – Iliašovce – Sans souci, Spišská Nová Ves 1925, s. 19. O prestavbe kostola v Smižanoch Menclová, s. 73.

142) Tamtiež, s. 73.

143) Tamtiež, s. 73.

144) Viď M. Slivka, Kláštorisko (Skala útočišťa – Lapis refugii), Vlastivedný časopis XVIII, 1969, s. 39n.

145) Podľa Ratkoša by do úvahy mohli prichádzať i tieto dve lokality patriace spišskému prepoštstvu. Ratkoš, s. 38.

146) Wagner II, s. 76. Ide o výpis z kláštornej kroniky od anonymného mnícha. Relácia, ktorá sa týka útoku husitov na kláštor, je nesprávne datovaná – do roku 1436.

147) Štiavnický opát Ladislav popisuje takto ničenie v okolí kláštora: „Hussitae in Scepusium irrumpentes, barbara feritate, omnes fere Abbatiae pagos exusserunt, Monasterium occuparunt, expilarunt et magnam preterea vim pecuniae ab eo expresserunt." Wagner III, s. 161.

148) Špirko, s. 27, konkrétne menuje Hranovnicu, Primovce, Stojany, Štiavnik a Vydrník.

Do úvahy prichádzajú teda i lokality na západ od štiavnického kláštora – Spišské Bystré, Kravany, Vikartovce, Spišská Teplica, Lučivná a Nižná Šuňava.[149]) Konkrétny údaj máme zatiaľ iba o Spišskej Teplici.[150])

Pre rekonštrukciu ďalšieho pohybu táborského vojska je dôležitá dislokácia týchto dedín, rozložených v najzápadnejšom kúte Hornádskej kotliny. Za predpokladu, že aspoň niektorá z nich bola skutočne vypálená, možno uvažovať či sa časť vojska, ktorá operovala na východe Spiša, vracala znova ku Kežmarku alebo či opúšťala Spiš v hornádskom koridore – medzi prameňmi riek Hornád a Čierny Váh. Pretože túto oblasť oddeľuje od Kežmarku len malá vzdialenosť (20–30 kilometrov), mohol byť odchod obidvoch skupín zo Spiša organizovaný a koordinovaný bez ich vzájomného spojenia už na Spiši. K stretnutiu obidvoch skupín mohlo potom dôjsť až v Liptove, resp. na hranici obidvoch stolíc – približne v oblasti západne od Štrby. Z vyslovenej hypotézy by nakoniec vyplývalo, že tie oddiely, ktoré útočili na kláštory pri Hornáde, odchádzali z týchto mníšskych stredísk približne v čase, keď druhá skupina vojska opúšťala Kežmarok.

Posledným dňom pobytu a účinkovania táboritov na území Spiša bola streda 6. mája alebo štvrtok 7. mája 1433. Celková dĺžka pobytu – dva týždne – bola však v rámci celej výpravy len jej malou časťou. Husitov čakal po odchode zo Spiša ešte zhruba polmesačný pobyt na Slovensku a do ukončenia celej akcie ostávalo ešte viac ako tridsať dní.

Napredovanie táborského vojska cez Liptov a Turiec možno rekonštruovať podobne ako udalosti na Spiši. Z dnes dostupných prameňov už detailne zmapoval prechod husitov uvedenými oblasťami Branislav Varsik. Podrobnejšie možno sledovať i transfer vojska cez Moravu, vďaka novým poznatkom I. Hlaváčka.[151])

Prvou zastávkou husitov v Liptove boli nám už známe Hybe. Až tu zastihli vyslancovia Kežmarčanov táborské vojsko a vykúpili od neho zo zajatia členov svojej mestskej rady. Potrebný obnos peňazí im nemohol poskytnúť pravdepodobne ani jeden občan Kežmarku, s jeho obstarávaním museli preto počkať až do odchodu husitov a potom hľadať pomoc u poľských feudálov. Vykúpený zo zajatia mal byť azda aj prepošt Juraj, ale Kežmarčania neuspeli. Preto bol za táboritmi o štyri dni neskôr – 12. mája (asi po návrate kežmarských zástupcov) – vypravený posol levočskej mestskej rady Dávid.[152]) Dá sa predpokladať, že išlo o intervenciu v prospech spišského prepošta, aj keď sa z prameňov nedozvedáme presne, o akých záležitostiach mal

149) Viď bližšie Vencko, s. 328. Zoznam poddanských obcí štiavnického kláštora tiež: Slovník obcí na Slovensku 3, Bratislava 1978, s. 80.

150) Wagner I, s. 426; Fejér X, VII, s. 822; Schmauk II, s. 253.

151) Hlaváček, HT 4, s. 125–126, příl. 3 a 4.

152) ŠOKA Bardejov, Stredoveký archívny materiál 1319–1526, č. 257. Tiež B. Iványi, Bártfa szabad királyi város leveltára 1319–1526, Budapest 1910, I, s. 46.

Dávid s husitmi rokovať.[153]) Čo je však pre nás závažnejšie, autori sprievodného listu nepredpokladali, že táborské vojsko sa bude zdržiavať ešte stále v Liptove a žiadali preto liptovských richtárov, aby ich vyslancovi umožnili cez svoje majetky voľný prechod.

Do 12. mája 1433 museli teda táboriti prejsť cez Liptov do Turca, konkrétne cez Okoličné,[154]) Liptovský Mikuláš,[155]) Nemeckú Ľupču[156]) a Ružomberok[157]) až do blízkosti Martina.[158])

Rozsiahla devastácia Turca, o ktorej hovorí i Ján Dlugoš,[159]) sa začala v mestečku Turany,[160]) pokračovala násilným vpádom a vyrabovaním Martina,[161]) výpadom na juh k Tekovu až pred hradby Kremnice, kde sa táboritom naskytla príležitosť odviesť si nemalé bohatstvo z produkcie tamojšej mincovne.[162]) Nemáme žiadnu správu čo i len o pokuse husitov zaútočiť na mesto samé, a možno tu preto opäť usudzovať, že vojsko nepodniklo výpad ku Kremnici v plnej svojej sile a počte. Táboritom ostávalo na tento útok už iba veľmi málo času, velitelia museli počítať i s určitým zdržaním v dôsledku terénnych prekážok, ktoré nedovolili použiť pri odchode od Kremnice inú trasu než tú, ktorou sa vojsko k tomuto banskému mestu približovalo.

Od Kremnice sa teda husiti vrátili späť k Váhu a cez Varín, Gbelany a Tepličku sa presunuli k Žiline.[163]) Všetky práve menované lokality utrpeli počas transferu husitského vojska rozsiahlejšie hmotné škody. Presuny táborského vojska medzi Martinom, Kremnicou a Žilinou sa uskutočnili približne v dňoch od 15. do 20. mája 1433.

153) V sprievodnom liste Levočanov sa píše, že posol bol vyslaný za husitmi „in quibusdam certis et arduis causis". Špirko, s. 26, a Varsik, s. 115, sa myslím správne domnievali, že šlo o záchranu a vykúpenie prepošta Juraja. Nutné je však ujasniť si určitú časovú súvislosť s činmi Kežmarčanov.

154) Varsik, s. 116, podľa A. Húščavu, Archív zemianskeho rodu z Okoličného, Bratislava 1943, s. 109.

155) Mišík, s. 38.

156) Varsik, s. 116.

157) Mišík, s. 39.

158) Varsik, s. 116, predpokladá, že táboriti obsadili Martin niekedy okolo polovice mája 1433. Zo sprievodného listu posla Dávida vieme, že 12. mája bolo už husitské vojsko v priestore za Ružomberkom, do Martina ostávali teda asi tri desiatky kilometrov. Varsikovo datovanie je takto správne.

159) Długoss I, 625 D.

160) Škody spôsobené husitmi v Turanoch prisudzuje Varsik, s. 65, útoku na Likavu v septembri 1431. Zo Žigmundovho mandátu z 3. decembra 1434 však vyplýva, že si Turančania sťažovali na niekoľkonásobné prepadnutie husitským vojskom v posledných rokoch. Dá sa preto predpokladať, že táboriti napadli Turany i roku 1433.

161) Varsik, s. 117.

162) O nájazde ku Kremnici hovorí z prameňov napríklad kronika Bartoška z Drahonic, FRB V, 609. Bližšie k problematike kremnickej mincovne v tejto dobe viď napr. M. Matunák, Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, Kremnica 1928, s. 340n.

163) Varsik, s. 117.

Niekedy okolo 20. mája mohli táboriti prechádzať cez Žilinu.[164]) Zatiaľ s určitosťou nevieme, či pri príchode táborského vojska do tohoto dôležitého stredovekého centra Považia tam už existovala stála husitská vojenská posádka, utvorená v predošlom období. Podľa Varsika, ktorý sa do hĺbky zaoberal touto otázkou, sa práve v máji 1433 naskytla táboritom mimoriadne výhodná príležitosť na to, aby po obsadení mesta ponechali v ňom časť svojho vojska natrvalo.[165]) Prekvapuje len tá skutočnosť, že veliteľom posádky sa stalo ruské knieža Fridrich z Ostrogu (Ostrova), čo by samozrejme znamenalo, že sa aktívne zúčastnil výpravy na Spiš. O pôsobení tejto známej osobnosti husitskej epochy v táborskom vojsku vracajúcom sa z východných oblastí Horného Uhorska však niet priamych ani nepriamych svedectiev.

Či už bola stála vojenská posádka v Žiline vytvorená v máji 1433 alebo v niektorom z predchádzajúcich rokov, nepochybné je, že na spiatočnej ceste zo Spiša husiti cez Žilinu prechádzali. Dlhodobejší pobyt vojska v tomto meste však možno vylúčiť. Táboriti boli zaiste v posledných fázach výpravy vo veľkej časovej tiesni, vyplývajúcej z vopred určeného termínu konania českého snemu.[166]) Presuny museli prebiehať rýchlo i preto, že bola nevyhnutná vojenská pomoc husitskej posádke v Nemči v Sliezsku, ktorá bola od 16. mája obkľúčená vroclavským a svidnickým vojskom.[167])

Po odchode zo Žiliny prešlo ešte táborské vojsko cez Považskú Bystricu,[168]) prekročilo Váh a cez Vlársky priesmyk v severnej časti Trenčianskej stolice, ktorý husiti dobre poznali z predchádzajúcich výprav na Slovensko a používali ho nejčastejšie, zamierilo na severnú Moravu. Niekde na pomedzí Slovenska a Moravy muselo dôjsť k poslednému rozdeleniu vojska do dvoch skupín, z ktorých hlavná sa uberala čo najkratšou možnou cestou k Prahe, kým druhá časť s úmyslom pomôcť druhom Petra Polaka sa pohla k Opave.

Od hornouhorských hraníc do Uničova a Krnova, kde obidve skupiny vojska nachádzame 27. mája 1433,[169]) merala trasa presunu asi 150 kilometrov. Rýchlosť presunu musela byť v posledných dňoch výpravy maximálna, a to aspoň v prípade tej časti vojska, ktorá smerovala do Sliezska. Veď len v podvečerných hodinách v stredu 27. mája prekonala táto skupina v zložení 4000 mužov a 150 vozov asi dvadsať

164) Priamy dokument, ktorý by potvrdzoval obsadenie Žiliny táborským vojskom v máji 1433, neexistuje. Z množstva nepriamych dôkazov, ktoré k udalostiam v Žiline v husitskej epoche pozbieral Varsik s. 274–286), ako aj zo smeru postupu táboritov zo Spiša a Liptova a škôd, ktoré spôsobili v blízkom okolí Žiliny vyplýva tvrdenie, že táborské vojsko muselo v máji 1433 určite cez Žilinu prechádzať.

165) Varsik, s. 279.

166) Jeho začiatok bol stanovený na deň svätej Trojice, t. j. na nedeľu 7. júna 1433.

167) Grünhagen, s. 162.

168) Tóth-Szabó, listinár č. XVII.

169) Hlaváček, HT 4, s. 125–126.

kilometrovú vzdialenosť.[170]) Len o trochu pomalšie se presúval k Prahe hlavný voj, aj keď pozostával zväčša z doplna naložených vozov, vezúcich vojnovú korisť zo Spiša, Liptova a Turca.[171])

Malá vzdialenosť obidvoch spomínaných miest od hraníc so Slovenskom nám dovoľuje aspoň odhadom určiť posledný deň pobytu táborského vojska na tomto území za čias jeho výpravy na Spiš. Mohol to byť piatok 22. alebo sobota 23. mája 1433.

Nebolo by účelné skúmať ďalšie osudy rozdeleného táborského vojska, najmä tej skupiny, ktorá sa ponáhľala k Prahe. Jej oddiely sa pohybovali na známom území a ich jediným záujmom mohol byť len čo najrýchlejší postup. Aby nedošlo ku komplikáciám a presun bol zabezpečený i po stránke materiálnej, využili husiti zaiste tú trasu, ktorá prechádzala cez spriatelené mestá v Čechách.[172]) Naopak, časť vojska navigovaná k Nemči mohla očakávať výpomoc iba od posádky v Otmuchove, ktorý leží priamo v smere od Opavy k Nemči. Obidve skupiny svoj cieľ dosiahli, pražská síce s malým oneskorením (buď 8., 9. alebo 10. júna 1433),[173]) ale predsa včas, aby sa zúčastnila na sneme, sliezska časť, aby mohla aktívne vypomôcť svojim druhom v Nemči.[174])

Na území Čiech a Sliezska sa môže zakončiť sledovanie topografických a chronologických súvislostí husitskej výpravy na Spiš roku 1433. Pri záverečnom hodnotení vystupuje z neho v širšom kontexte hneď niekoľko priorít: výprava na Spiš bola jednou z najmasovejších akcií táborského vojska na Slovensku vôbec, spolu s akciou sirotkov pri Balte bola poslednou výpravou takéhoto rozsahu v posledných fázach husitskej revolúcie, a to z hľadiska svojho trvania – takmer celý jeden štvrťrok – i z hľadiska prekonaných vzdialeností – pochod táboritov meral asi 1300 kilometrov.

Výprava sa odlišovala od väčšiny predošlých i čo do svojich cieľov a úloh, ktoré vojsko plnilo. To, že bola koristnícka, ako sa všeobecne tvrdí,[175]) je skutočne pravda. Na druhej strane však nemožno nevidieť, že v sociálnych dôsledkoch tak či onak musela pôsobiť v nižších vrstvách progresívne. Vojenskú korisť mohli táboriti získať iba tam, kde existovalo nakumulované bohatstvo a útoky husitského vojska na cir-

[170]) Vyplýva to zo vzájomného porovnania oboch listov, datovaných tým istým dňom a odosielaných z jedného miesta. List krnovskej mestskej rady (písaný okolo šiestej hodiny večer) dislokuje táboritov ešte do okolia Opavy, správa krnovského mešťana Mikuláša Trocheho, adresovaná rade mesta Nisy a jej purkmajstrovi hovorí, že vojsko prechádzalo cez mesto.

[171]) O naplnených vozoch informovala správa z Krnova. Podstatnú časť vojnovej koristi tvorili asi ťažké a ľahké palné zbrane z kežmarských opevnení, cennosti zo spišských miest a kláštorov, z kremnickej mincovne apod.

[172]) Husiti zaiste prechádzali cez niektoré z nasledujúcich miest: Litomyšl, Vysoké Mýto, Chrudim, Čáslav, Kutná Hora, Kolín, Kouřim, Český Brod.

[173]) Kronika Bartoška z Drahoníc datuje príchod táboritov do Prahy len približne: „ad festum Corporis Christi". Išlo teda o niektorý deň pred sviatkom Božieho tela, t. j. pred 11. júnom 1433.

[174]) O dobytí posádky v Nemči žiadne správy neexistujú, posádka plnila svoju funkciu ešte i roku 1434.

[175]) Najnovšie napríklad Encyklopédia Slovenska V, Bratislava 1981, s. 355.

kevné a patricijske majetky sú dôkazom, že táboritom išlo predovšetkým o oslabenie tých územných celkov, ktoré boli hlavnou materiálnou oporou nepriateľskej žigmundovskej strany.[176]) V očiach chudobných vrstiev spoločnosti nevystupovali takto husiti ako koristníci, ale ako sila, ktorá zápasila v ich záujme proti tým, čo boli príčinou ich poroby.

Z užšieho hľadiska problematiky Spiša je dôležité, že výprava bola vôbec prvou a vlastne jedinou príležitosťou k tomu, aby sa skoro celá spišská societa zoznámila s husitstvom nielen sprostredkovane, ale i bezprostredne. Veď v priebehu dvoch týždňov prešli husiti takmer cez celý Spiš. Aj napriek tomu musíme uvažovať triezvo pri hodnotení možností percepcie husitskej ideológie v radoch obyvateľstva Spiša. Bolo by neobjektívne domnievať sa, že sa celý Spiš spontánne prihlásil k husitským zásadám,[177]) práve tak by nebolo správne popierať vplyvy husitstva v ďalšom živote spišskej spoločnosti.[178]) Vplyvy husitstva a prípadné aktívne prijímanie jeho myšlienok sa mohli prejaviť len tam, kde sa husiti aspoň načas zastavili a mohli dlhodobejšie pôsobiť – na Spiši teda predovšetkým v Kežmarku a jeho najbližšom okolí, možno tiež v Hornádskej kotline pri Spišskej Novej Vsi. Z týchto miest máme skutočne i písomné svedectvá o uvádzaní husitských zásad do života.[179])

Pri ďalšom skúmaní vplyvov husitstva na Spiši nebude potrebné rozlišovať lokality patriace do poľského zálohu od nezálohovaných miest a dedín. Niekoľko autorov sa síce snažilo ukázať, že husiti šetrili mestečká patriace správne k Poľsku,[180]) ale ukazuje sa, že to boli práve zálohované strediská, ktoré počas vpádu táboritov roku 1433 najviac trpeli. Stačí spomenúť Spišskú Novú Ves, Spišské Vlachy, Spišskú Sobotu, Spišskú Belú, Ľubicu, Ruskinovce. Táto skutočnosť naznačuje mnoho nielen o postavení zálohovaných enkláv, ale dokresľuje i vtedajšie zložité vzťahy medzi husitmi a poľským panovníckym dvorom.

[176]) Tu úplne možno súhlasiť s názormi Šimeka, s. 31.

[177]) V tomto duchu je napísaná celá Šimekova práca.

[178]) Tak to urobili napríklad Tóth-Szabó a Špirko.

[179]) Ako príklad môže poslúžiť Žigmundov list, datovaný 11. novembra 1434 v Bratislave. Uvádza sa v ňom, že za ním prišli vyslancovia kežmarského magistrátu, aby ho oboznámili s tým, ako sa v ich meste a na okolí odvracajú kresťania od pravej viery k husitskej heréze. V liste sa priamo hovorí: „. . . Quod haeretici, Diabolicas suas fimbrias dilatantes potenti et valida fortitudine, praedictas Terras nostras Scepusienses, immo et totum regnum nostrum Hungariae, eorum perniciosis conabitus subverterunt et devastarunt, ac Christicolas in eisdem existentes, ad nefandam eorundem Sectam convertentes subintrassent . . .". Wagner III, s. 214n. Tiež: ŠOKA Poprad, Mestský archív Kežmarok I, perg. 42.
Iným dôkazom je napríklad skutočnosť, že obyvatelia Ľubice odmietajú v tomto čase odovzdávať desiatky svojmu farárovi Filipovi. Wagner I, s. 273.

[180]) Túto myšlienku zastával napr. Šimek, s. 31.

Beiträge zur Chronologie und Topographie des hussitischen Feldzuges nach Zips im Jahre 1433

Marián Konečný

Die Geschichte der Kontakte der revolutionären Hussitenbewegung mit der Slowakei interessierte permanent die Historiker seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In der Gegenwart hat die marxistische Historiographie die meisten wichtigen Fragen, wie zum Beispiel die Feldzüge der einzelnen hussitischen Heere in dieses Territorium sowie das Wirken der ständigen hussitischen Besatzungen auf den slowakischen Burgen und in den Städten bereits beantwortet. Es wurden auch schon die Beziehungen der wichtigen Region des mittelalterlichen Ungarn – Zips – zum Hussitentum durchforscht. Nichtsdestoweniger besteht noch immer eine Reihe ungeklärter, mit dem Hussitentum eng zusammenhängender Fragen in der Geschichte dieses Gebiets.

Der Problematik um das Eindringen der hussitischen Ideologie in die mittelalterliche Zipser Gesellschaft liegt bis jetzt keine komplexe Kartierung des Feldzuges der Taborer Heere in der ersten Hälfte des Jahres 1433 in dieses Gebiet zugrunde. In der Studie geht es deshalb um eine Detailbeschreibung des Zeitabschnittes des Feldzuges, in dem die Hussiten die meisten Städte und Dörfer des Poprader und Hornader Talkessels besetzten (24. April – 6. Mai).

Die Studie nutzt die Erkenntnisse aller Historiker, die sich schon früher mit den gegebenen Fragen befaßten (V. F. Meltzer, J. Špirko, B. Varsik, O. Šimek und weitere). Sie rekonstruiert auf Grund der Bewertung zeitgenössicher schriftlicher Quellen (vor allem der Zipser Chroniken) und einer konsequenten Verfolgung der Veränderungen in der Zipser materiellen Kultur im Mittelalter (mehr als zwanzig Umbauten sakraler Gebäude als Folge ihrer Zerstörung durch das hussitische Heer) topographisch und chronologisch den eigentlichen Verlauf der Eroberung von Zips durch die Taboriten. Weiter wird die Art und Weise der Besetzung des ganzen Gebiets (die Ausnützung der städtischen Befestigungen von Käsmark als Ausgangspunkt für die folgenden Angriffe in der Umgebung) und der Hauptziele der einzelnen Angriffsaktionen (reiche Städte und Klöster) geschildert. Im Zusammenhang damit werden Fragen wie z. B. die Bestimmung der am weitesten östlich gelegenen, von dem hussitischen Eindringen direkt betroffenen Lokalitäten oder das Feststellen der Zentren, die einige Tage unmittelbar dem Einfluß der hussitischen Ideologie ausgesetzt waren, gelöst.

Außer einer eingehenden Durchforschung des Wirkens des Taborer Heeres in Zips bietet die Studie wichtige chronologische und topographische Angaben über den ganzen Feldzug; sie verfolgt von dessen Anfang (März 1433) den Vormarsch der Truppenteile aus Böhmen über Schlesien und Galizien in die Slowakei und die Rückkehr des Heeres Anfang Juni 1433. Damit ergibt sich ein abgeschlossenes Bild von einer der letzten hussitischen Aktionen außerhalb der Grenzen Böhmens, kurz vor der Schlacht bei Lipany.

BAVORSKÁ A SASKÁ KORESPONDENCE FRANTIŠKA PALACKÉHO 1836 - 1846

Jiří Kořalka

V novodobém českém národním vývoji i v mezinárodním husitologickém bádání se František Palacký (1798–1876) jeví jako osobnost zakladatelského významu. Je známo, že ještě před svým příchodem do Prahy v dubnu 1823 uvažoval Palacký o „spisování všeobecné historie pro Čechy", ale povědomí vlastní nezralosti mu to nedovolovalo;[1]) že za cíl svého života pokládal napsat pragmatickou historii české země „podle ideálu historického umění";[2]) že v husitství viděl klíčovou epochu vlasteneckého dějepisu[3]) a že k poznání pramenů k dějinám husitství přijel původně do Prahy.[4]) Šíře všeobecného a filozofického vzdělání Františka Palackého před rokem 1823 vzbuzuje dodnes obdiv, ale teprve v Praze se Palacký stal odborně poučeným historikem, který v další své vědecké práci prokázal na svou dobu vynikající schopnost

[1]) Františka Palackého Korespondence a zápisky I: Autobiografie a zápisky do roku 1863 (vyd. V. J. Nováček), Praha 1898, s. 59, zápis z 1. ledna 1820.

[2]) Tamtéž, s. 62, zápis z 5. ledna 1820.

[3]) „Já ostatně nyní cele v historiích vězím, nelze mi žíti, nebudu-li moci do vlastenského dějopisu se dáti. Aspoň husitstvo, budu-li živ, jistě popíši. Jest se čemu hněvati, jak málo se té slovné krajanóv našich zdoby doma i venku šetří", psal František Palacký v srpnu 1822 z Čúzu (dnešního Dubníku) Janu Kollárovi. Františka Palackého Korespondence a zápisky II: Korespondence z let 1812–1826 (vyd. V. J. Nováček), Praha 1902, s. 99.

[4]) K tomu naposledy Zdeněk Šamberger, Mladý Palacký a jeho zakladatelský význam pro českou vědu, Strahovská knihovna 11, 1976, s. 17–48.

vyhledávat a kriticky zpracovávat historické prameny k českým dějinám 14.–15. století. Ve srovnání s tím ustupují v Palackého díle do pozadí nedostatky a omyly, které souvisely s dobovými romantickými vlivy, zejména přecenění staroslovanského demokratismu a nekritická obhajoba podvržených Rukopisů.[5])

Novější bádání o Františku Palackém jako historikovi[6]) přesvědčivě ukázalo, že se Palackého pojetí dějin utvářelo neustálým střetáváním osvícensko-klasických a romantických tendencí. Často, i když neúplně citovaný výrok Palackého z roku 1830 o významu objevování historické pravdy na základě kritiky pramenů byl namířen v konkrétních souvislostech nejen proti přeceňování německých vlivů, ale především proti nekritickému všeslovanství: „Germanizování a frankizování v historii právě tak nepravé a škodné jest, jako nemírné slovanění. Historie cizích oumyslů na poli svém netrpí; žádáť sama ze sebe vyvíjena i vyjevena býti. Proto já se jí v službu neoddávám, abych ji z německých pazourů vytrhl, ale abych ji v pravdě její poznal i jiným oznámil, padni komu padni. Jsemť pak přesvědčen, že historie národu našeho, ačkoli, jako všecky jiné, poškvrn prázdna není, přece zase tolik pravé slávy, ušlechtilosti a krásy v sobě zavírá, že nám v ní marné chlouby a lichých šperků hledati netřeba."[7]) Z osvícenského kriticismu přebíral Palacký zásady textové kritiky, ale doplňoval je snahou chápat historický pramen v dobové podmíněnosti jako výraz mentality své doby. Minulost nechtěl jen popisovat, ale celistvě rekonstruovat, vykreslit „obraz dějin vlasti své nejen ouplný a živý, ale i pravdivý a věrný", jak tento vnitřně protikladný požadavek formuloval v jedné ze svých nejzdařilejších kritik nespolehlivého vyprávěcího pramene. Z tohoto požadavku vyplýval pro Palackého celoživotní úkol „ohlédati se ve všech archivech a bibliotékách domácích i cizích po starých památkách písemných, zdali v popelu minulosti zachovaly se tytýž ještě jiskry, ježto budouce spolu spojeny a k životu zase vzkříšeny, mohly by osvítiti nejedno pole posavad čirou tmou pokryté a objeviti nám opět všeliké úkazy dávných dějin vlasti".[8])

Význam a ohlas historického díla i širšího společenského působení Františka Palackého překračoval již od dvacátých let 19. století hranice českého etnicko-jazykového prostředí. Na přecházející generaci českých vlasteneckých učenců navázal Palacký svou snahou „staré Čechy uvésti do nové Evropy",[9]) to znamená přispět k tomu, aby Češi jako svébytný národ znovu zaujali důstojné místo mezi evropskými národy, místo odpovídající jejich slavné minulosti. Myšlenka mezinárodního uplatnění významu českých dějin i soudobých vědeckých a kulturních snah v Čechách zaujímala přední místo v Palackého návrzích na vydávání časopisů Vlasteneckého muzea. Především německý Muzejník měl pozvednout hlas národa vůči zahraničí, vyjádřit samostatnost vědění dosaženého ve vlasti a obhajovat národ proti zkresleným úsudkům ciziny, zvláště v oblasti historické, vědecké a umělecké.[10]) Se vší rozhodností se přitom Palacký postavil proti přeceňování českých jazykových problémů. Ve svém zásadním stanovisku z února 1837 poukázal na to, že v situaci, kdy se Češi v jazykové oblasti dostali již téměř naroveň jiným vzdělaným národům, nastala pro ně povinnost soutěžit se všemi ostatními národy „v závod o palmu skutečné osvěty, i vědecké, i krásocitné, i průmyslové", aby české národní snažení bylo skutečným přínosem k mezinárodní výměně hodnot a myšlenek. „Nastala zajisté již ta doba ve všeobecném dějinstvu", pokračoval Palacký ve své dodnes pozoruhodné úvaze, „že klesají a mizejí vždy více všecky místní hráze v duchovním životě jednotlivých národův, že koná se svobodná, ustavičná i rychlá výměna myšlenek, idejí i citův mezi předními národy europejskými všude, zakládajíc tímto způsobem, ač rozdílnými jazyky, však je jednu literaturu vyšší, europejskou, a někdy také celosvětskou. Který národ nepřináší k výměně této nic vlastního, ten ani v počtu vzdělaných národův se nepočítá, i jest, jako by ho nebylo. Nám tedy jest přičiniti se, abychom i v tomto ohledu dobyli a pojistili národu svému mezi ostatními místa slušného . . ."[11])

Palacký sám přispíval k uskutečňování tohoto dlouhodobého záměru tím, že většinu svých vědeckých prací, v prvé řadě své ucelené zpracování českých dějin, vydával až do roku 1848 německy. Mezi českým zněním Palackého Dějin národu českého v Čechách a v Moravě, připravovaným od poloviny čtyřicátých let, a původním německým zněním Geschichte von Böhmen, jehož první čtyři svazky I, II/1, II/2 a III/1 vyšly v letech 1836, 1839, 1842 a 1845, existoval zpočátku obdobný vztah jako mezi českým a německým časopisem Vlasteneckého muzea v Čechách. Německé znění bylo určeno hlavně pro odbornou veřejnost v Čechách i v zahraničí, zatímco česká jazyková podoba měla

---

[5]) Ve starší německé literatuře, zejména pod vlivem působení Spolku pro dějiny Němců v Čechách, se při hodnocení Palackého jako historika jednostranně vyzvedávaly tyto nedostatky a omyly, zatímco převážně kladné hodnocení Palackého vědeckých zásluh v soudobém mimorakouském Německu se většinou opomíjelo.

[6]) Josef Válka, La théorie de l'histoire chez F. Palacký, SPFFBU, C 14, 1967, s. 79–100; Josef Válka, František Palacký – historik, in: Památník Palackého 1798–1968 (red. Milan Myška), Ostrava 1968, s. 31–59; Joseph F. Zacek, Palacký: The Historian as Scholar and Nationalist, The Hague-Paris 1970, zejména s. 75–92.

[7]) František Palacký 24. listopadu 1830 Janu Kollárovi, vydal A. J. Vrťátko, ČČM 53, 1879, s. 472.

[8]) František Palacký, O báji krvavého sněmu vilémovského za krále Václava IV. Rozjímání kritické. ČČM 16, 1842, s. 345–346; přetisk Františka Palackého Spisy drobné II: Články z oboru dějin (vyd. V. J. Nováček), Praha 1901, s. 190–191.

[9]) František Palacký, Předmluva k vlastenskému čtenářstvu, ČČM 11, 1837, s. 7; přetisk Františka Palackého Spisy drobné III: Spisy estetické a literární (vyd. Leander Čech), Praha 1902, s. 281.

[10]) Franz Palacký, Gedenkblätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen aus den letzten fünfzig Jahren. Als Beitrag zur Zeitgeschichte. Prag 1874, s. 49–50. Originální znění Palackého návrhů v němčině je výstižnější a zřetelnější než český překlad ve Spisech drobných III, s. 258–259.

[11]) ČČM 11, 1837, s. 7–8; přetisk Palacký, Spisy drobné III, s. 281–282.

být přístupná širokému okruhu zájemců, kteří četli a z velké části také kupovali veškerou vážnou literaturu psanou českým jazykem. Je třeba mít na paměti, že pro české vzdělance do roku 1848 (a většinou ještě v padesátých a šedesátých letech 19. století) nebyla němčina cizím jazykem. Téměř všichni běžně četli německé knihy, noviny a časopisy a vyjadřovali se německy neméně dobře než česky, někteří z nich dokonce lépe německy než česky.

Přiznávám, že při četbě prvních čtyř až pěti svazků Palackého Dějin, napsaných původně německy do roku 1848,[12]) jsem byl překvapen nejen silou českého národně politického a státního uvědomění, vyjádřenou německým jazykem, ale především slohovou přitažlivostí a jazykovou moderností Palackého vyjadřování. České znění zmíněných prvních svazků se od původního německého zpracování slohově odlišuje větším množstvím emocionálních přívlastků a vysvětlujících doplňků, avšak ani německé znění nebylo suchopárné.[13]) Při všem uznávání bohatství Palackého češtiny, ovlivněné vysokou jazykovou kulturou českobratrskou a veleslavínskou,[14]) se nemohu zbavit dojmu, že německá jazyková podoba svazku III/1 a prvních kapitol svazku III/2, jimž jsem věnoval zvláštní pozornost, je v některých případech výstižnější a pojmově srozumitelnější. Nepochybně je to ovlivněno tím, že německá vědecká terminologie doby Palackého byla již na poměrně vysoké úrovni a neodlišovala se od současné odborné němčiny v takovém rozsahu jako tehdejší a dnešní odborná čeština.

Považoval jsem za vhodné připomenout tuto okolnost na úvod svých studií o hodnocení Františka Palackého, zvláště jeho historických zpracování a edic k dějinám husitství, v německém a rakouském prostředí.

[12]) Dokladem toho, že také aspoň počátek vylíčení husitské války po roce 1419 byl napsán původně německy pro Geschichte von Böhmen III/2, je pozoruhodný úryvek, napsaný Palackého vlastní rukou a datovaný v Praze 7. srpna 1847: „Man glaube ja nicht, daß etwa größere Tapferkeit oder physische Kraft, oder gar Begeisterung allein es war, was die wundersamen Erfolge der hussitischen Waffen herbeiführte: es waren die Anfänge der modernen Kriegskunst, die eingelernten Manoeuvres, die genau berechneten Bewegungen und beschleunigten Märsche, die auf des Feldherrn Wink immer zu rechter Zeit ausgeführten präzisen Schwenkungen und Angriffe – kurz, es war der Mut und die Besonnenheit eines künstlich geregelten Heeres gegenüber von an Zahl und Rüstung zwar überlegenen, aber ungestüm und ordnungslos einherstürmenden Scharen. Aus der Geschichte von Böhmen, Band III, Abteilung 2, von Franz Palacky. Prag, den 7. August 1847." Österreichische Nationalbibliothek Wien, Handschriftenabteilung, 12/27-4, z pozůstalosti c. k. plukovníka Wenzela La Croix von Langenheima, xerokopie. Pouze drobnou stylistickou změnou, způsobenou vytržením ze souvislostí s předcházející charakteristikou husitského válečnictví („die wundersamen Erfolge der hussitischen Waffen" namísto „diese wundersamen Erfolge"), se tento úryvek odlišuje od textu Geschichte von Böhmen III/2, Prag 1851, s. 67–68. V českém textu Dějin národu českého v Čechách i v Moravě III/1, Praha 1850, je tento úryvek na s. 282 (v posledním kritickém vydání Dějin národu českého III, Praha 1968, s. 189) v knize XII, článku 1, k datu 6. října 1419. Srovnání obou jazykových verzí, kde český text je obohacen o emocionální výrazy, nasvědčuje rovněž závěru, že české znění této části Palackého Dějin je pozdější.

[13]) Na řadě příkladů ukazuje Olga Svejkovská, The Relationship between the German and Czech Versions of Palacký's History of the Czech Nation, East European Quarterly 15, 1981, s. 65–84.

[14]) Srov. Jaromír Bělič, Zásady Palackého v otázkách jazykové kultury, in: Tři studie o Františku Palackém, Olomouc 1949 (= Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, 1), s. 166–237, zejména s. 173–174.

Palacký již brzy po roce 1823 prokázal své výjimečné předpoklady k tomu, aby se postavil do čela českého vědeckého a kulturního života a celého českého národního hnutí. Jako tvůrce a redaktor muzejních časopisů, jako český stavovský historiograf, který podnikal studijní cesty do desítek archivů a knihoven za hranicemi Čech, a především jako autor mnohosvazkových Dějin Čech, vycházejících od roku 1836, si však Palacký současně získal mezinárodní jméno a věhlas, jaké v době kolem poloviny 19. století neměl žádný jiný Čech. Jsem přesvědčen o tom, že podrobné zpracování rozsáhlých styků Františka Palackého s německým a rakouským prostředím je jedním z nezbytných předpokladů pro budoucí všestranné historické zpracování Palackého životopisu, které stále ještě postrádáme. Mé studie mohou mít jen přípravný charakter tím, že zpřístupní některé závažné prameny, které v dosavadním bádání o Palackém zůstávaly stranou nebo byly neúplně využity, a že se pokusí tyto prameny zařadit do širších souvislostí.

V pozůstalosti Františka Palackého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze,[15]) v menším rozsahu také v pozůstalosti Františka Palackého a jeho příbuzných v Archivu Národního muzea v Praze,[16]) zaujímají od poloviny dvacátých let 19. století až do posledních týdnů Palackého života roku 1876 významné místo dopisy německých a rakouských historiků, archivářů, knihovníků, kulturních i politických osobností. Jen malý zlomek této korespondence je zpřístupněn v edicích, zčásti zastaralých.[17]) Již zběžná prohlídka ukázala, že se velká část těchto dopisů týká Palackého výzkumu a zpracování českých dějin 14. a 15. století, takže má mimořádný význam pro poznání dějin husitského bádání. Vzhledem k tomu, že se mi v posledních dvou letech podařilo získat ze zahraničí[18]) kopie několika významných, v dosavadní literatuře nevyužitých dopisů Františka Palackého, z nichž

[15]) František Bačha, Frant. Palacký (1798–1876), Praha 1967 (= Literární archiv Památníku národního písemnictví, Literární pozůstalost 525), 87 s.

[16]) Jaroslava Hoffmannová, Písemná pozůstalost Františka Palackého a jeho blízkých 1772–1968. Inventář. Praha 1976, Archiv Národního muzea, 178 s. + příloha.

[17]) Přehled publikované korespondence Palackého poskytují Čeněk Zíbrt, Bibliografie české historie II, Praha 1902, s. 802–803; Zacek, Palacký, s. 115–116.

[18]) Hlavní zásluhu na tom má paní Elisabeth Beare-Becker, vedoucí rukopisného oddělení Stadtbibliothek Nürnberg, která ze svého norimberského pracoviště požádala řadu západoněmeckých knihoven o zprostředkování xerokopií dopisů Františka Palackého Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře; upřímně jí za to děkuji. Celkovou informaci o dochované korespondenci Palackého v knihovnách Německé spolkové republiky a Západního Berlína poskytla Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Handschriftenabteilung, Zentrale Kartei der Autographen, v Západním Berlíně. Xerokopie a mikrofilmy, které jsem získal z oddělení rukopisů knihoven v Heidelbergu a Frankfurtu nad Mohanem, z archivu Rakouské akademie věd ve Vídni, ze Stiftsarchiv St. Florian, Horní Rakousy, a z Biblioteky Jagiellońské v Krakově, budu moci využít až v některé ze svých příštích studií o zahraniční korespondenci Františka Palackého.

některé se přímo týkají husitského bádání, zamýšlel jsem původně vydat tyto dopisy a jejich odpovídající protějšky z Palackého pozůstalosti v komentované edici. Při zpracování korespondence se však ukázalo, že mnohé dopisy mohou dobře přispět k hlubšímu poznání společenských a národně politických poměrů ve střední Evropě kolem poloviny 19. století a že tyto širší souvislosti naopak umožňují lepší pochopení jednotlivých dopisů. Z původního záměru jsem se rozhodl převzít myšlenku otištění dosud nevydaných dopisů v originálním znění in extenso, ale s poměrně obsáhlými českými regesty v záhlaví každého dopisu.

Celá problematika hodnocení Františka Palackého a husitství v německém a rakouském prostředí je tak široká, že jsem nemohl reálně uvažovat o jejím zpracování v rámci jedné studie, zvláště když jsem se nechtěl vzdát záměru připravit edici dopisů. Podle současného stavu znalostí, ponechám-li stranou styk Palackého s německým a rakouským prostředím v době jeho působení jako redaktora německého časopisu a sborníku Vlasteneckého muzea v Čechách,[19]) člení se uvažovaný tematický celek zhruba do pěti až šesti geografických a chronologických úseků, které by si zasluhovaly postupné zpracování:

- Palacký, husitství a rakouští historikové (s důrazem na činnost Císařské akademie věd a přípravu edice Monumenta conciliorum);
- Palacký, husitství a Prusko, včetně tehdejšího pruského Slezska a Horní Lužice (především Olešnice, Vratislav, Zhořelec, Berlín);
- Palacký a husitství v hodnocení mimorakouského a mimopruského, tzv. třetího Německa (Bavorsko, Sasko, Frankfurt nad Mohanem, Hesensko, celoněmecké tendence menších států);
- spolupráce Palackého s německými liberálními historiky po roce 1848 na výzkumu husitského a poděbradského období, v níž relativně samostatný celek tvoří vztah Palackého k Heinrichu Sybelovi a Historische Zeitschrift;
- Palacký a německá husitologie šedesátých a sedmdesátých let 19. století.

Pro první z řady studií jsem zvolil poněkud různorodý celek menších německých států, které se oběma velmocem počítaným k tehdejšímu Německu, tj. Rakouskému císařství a Pruskému království, nemohly rovnat vojenskou silou ani politickým vlivem, ale zato je předčily svým kulturním významem a většinou i liberálnějším vnitřním uspořádáním. Toto tzv. třetí Německo si velice zakládalo na tom, že na rozdíl od Rakouska i Pruska, jejichž území zahrnovalo rozsáhlé jinonárodní oblasti, bylo skutečně a bezvýhradně německé, i když právě v menších

[19]) Srov. V. E. Mourek, Palacký jako vydavatel německého časopisu Vlasteneckého muzea v letech 1827–31, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 268–289; Josef Hanuš, Muzejní časopisy za redakce Palackého (kapitola „Německý časopis muzejní 1827–1831"), ČČM 95, 1921, s. 17–30, 110–127, 236–246; 96, 1922, s. 51–66.

německých státech se dobře dařilo také partikulárním tendencím, odmítajícím německou národní jednotu. Mám-li na mysli politické souvislosti Palackého historiografického díla a celkové jeho veřejné činnosti,[20]) setkával se s nimi Palacký nejdříve právě ve vztahu k tzv. třetímu Německu, a to od poloviny třicátých let většinou kladně, v důsledku souběžných zájmů mezi bavorským a saským státním a českým zemským patriotismem, po roce 1840 mnohem častěji negativně, vzhledem k narůstajícímu konfliktu mezi geografickým rozsahem a politickými cíli německého a českého národního hnutí. Až do jarních měsíců roku 1848 se však tato spolupráce i případné rozpory projevovaly téměř výhradně při hodnocení starších německých a českých dějin.

Palacký a střetávání celoněmeckých tendencí s teritorialismem německých států

Do roku 1866 zůstávalo ve střední Evropě v platnosti státoprávní řešení, které schválili vůdčí evropští politikové po skončení napoleonských válek na vídeňském kongresu v německých spolkových aktech z 8. června 1815.[21]) Svrchovaní panovníci a čtyři svobodná města na území bývalé Svaté říše římské vytvořili za mezinárodních záruk Německý spolek, v němž byla zachována suverenita jednotlivých států. Na spolkovém sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem jednali vyslanci německých panovníků a svobodných měst o vojenských záležitostech, například o spolkových pevnostech proti Francii, o policejních opatřeních proti liberálním a demokratickým proudům v Německu, ale také o některých celoněmeckých kulturních akcích, k nimž patřilo mimo jiné vydávání historických pramenů.[22]) Uvnitř Německého spolku i mimo jeho rámec pokračovalo soupeření hohenzollernského Pruska a habsburského Rakouska o mocenskou převahu ve střední Evropě. Přes všechny své nedostatky, zdůrazňované liberální a demokratickou opozicí ve čtyřicátých letech 19. století, poskytovala mezinárodně uznávaná instituce Německého spolku německému národnímu hnutí velkou výhodu

[20]) Dosavadní bádání zdůrazňovalo pro období do roku 1848 hlavně politické zásahy rakouské cenzury. Srov. Karl Köpl, Palacký und die Censur, in: Památník na oslavu . . ., s. 646–688; Joseph F. Zacek, Metternich's Censors: The Case of Palacký, in: The Czech Renascence of the Nineteenth Century (vyd. Peter Brock – H. G. Skilling), Toronto 1970, s. 95–112. Politickému významu vztahu Palackého k mimorakouskému Německu však nebyla věnována dostatečná pozornost.

[21]) Otiskl Ernst Rudolf Huber, Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte 1, Stuttgart 1961, s. 75–81.

[22]) Jako záležitost Německého spolku bylo prosazeno vydávání ediční řady Monumenta Germaniae historica, jejímž iniciátorem byl dřívější pruský vedoucí ministr a reformátor Heinrich Friedrich Karl Stein (1757–1831) ve spolupráci s vyslanci jednotlivých vlád u frankfurtského spolkového sněmu. Harry Bresslau, Geschichte der Monumenta Germaniae historica, Hannover 1921 (= Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 42), s. 34, 46–47, 202–205.

ve srovnání se všemi ostatními hnutími za národní stát v tehdejší Evropě, zejména s národním hnutím italským a polským. Základní požadavek přetvoření spolku států (Staatenbund) ve spolkový stát (Bundesstaat) bylo možné za příznivých okolností uskutečnit bez porušení platných mezinárodních úmluv.

Rakouský císař a pruský král vstoupili v červnu 1815 do Německého spolku jen s těmi svými zeměmi, které byly před 6. srpnem 1806 považovány za součást římsko-německé říše. To znamenalo, že mimo rámec spolku zůstaly nejen územní zisky obou monarchií ze tří dělení Polska (tj. Západní Prusko s Gdaňskem, Poznaňsko a Halič), ale i podstatná část habsburské monarchie (Lombardsko-Benátsko, Uhry s Chorvatskem a Sedmihradskem, Istrie, Dalmácie a Bukovina). Ani začlenění českých zemí do Německého spolku nebylo samozřejmostí a objevily se proti němu různě motivované výhrady.[23]) Teprve 6. dubna 1818 vydal rakouský vyslanec na spolkovém sněmu oficiální prohlášení, podle něhož rakouský císař zahrnoval do Německého spolku ze svých držav vedle obou částí Rakouského arcivévodství, Salcburska, Tyrolska, Korutan, Štýrska, Kraňska, Gorice a Terstu také „České království, Moravské markrabství a rakouský podíl na Slezském vévodství, včetně česko-slezských vévodství Osvětimského a Zátorského".[24]) Vlády ani opoziční politické síly v Německu před rokem 1848 neviděly sebemenší důvod k pochybnostem o příslušnosti českých zemí k habsburské monarchii a jejím prostřednictvím k Německému spolku, pokud se nesnažily Rakousko jako celek odstranit jako překážku německé jednoty. Všechny návrhy na „zdokonalení organického vývoje Německého spolku" k německému národnímu státu vytvořením voleného zastupitelského orgánu, které byly předkládány od třicátých let 19. století,[25]) zahrnovaly také české země; v některých případech uváděly dokonce Čechy jako administrativně samostatné království, jen osobou panovníka spjaté s Vídní.[26])

Mnohem silněji než tyto celoněmecké národní snahy však působila – přinejmenším do roku 1840 – státní roztříštěnost Německa, jejíž oporou bylo tradiční, případně i nově vytvářené dynastické cítění rakouské, pruské, saské, bavorské, hesenské nebo württemberské. Převážná většina německých států prošla v prvních dvou desetiletích 19. století velkými teritoriálními změnami, téměř všechna dřívější svobodná

[23]) K tomu Bohumil Baxa, Jednání o připojení zemí koruny české k německému Bundu, ČČM 80, 1906, s. 322–336, 497–510.

[24]) Corpus Iuris Confoederationis Germanicae oder Staatsakten für Geschichte und öffentliches Recht des Deutschen Bundes 2, 3. vyd., Frankfurt a. M. 1859, s. 61–62.

[25]) Srov. Rolf Darmstadt, Der Deutsche Bund in der zeitgenössischen Publizistik, Bern-Frankfurt a. M. 1971 (= Europäische Hochschulschriften, III/7).

[26]) Na některé starší představy a úvahy navazovaly návrhy, které v prvních měsících revolučního roku 1848 uvažovaly o rozpadu Rakouska a Pruska do několika desítek krajů nebo „kmenových států", přímo podřízených ústřední německé vládě. Tři příklady uvedl Paul Wentzcke, Kritische Bibliographie der Flugschriften zur deutschen Verfassungsfrage 1848–1851, Halle 1911, s. 136–139, č. 476, 477 a 479.

říšská města byla začleněna do větších státních celků, všude se pociťovala nutnost tyto změny hlouběji odůvodnit, dodat jim dějinné oprávnění. V bezprostředním sousedství Čech se v tomto období všestranně upevňoval a šířil státní patriotismus bavorský a saský, který ve své historické argumentaci měl řadu společných rysů s českým teritoriálním patriotismem, vyzvedávajícím starobylost a svébytnost Čech jako království a stavovské obce.[27]) Podstatný rozdíl existoval ovšem v tom, že český zemský patriotismus obsahoval zřetelné opoziční jádro, zaměřené proti ideologii jednotného rakouského státu, zatímco bavorský a saský patriotismus byl ve svém základě konzervativní, usilující o potvrzení daného politického a státního uspořádání. Neméně závažná byla okolnost, že bavorský i saský panovnický dvůr spolu s vědeckými a kulturními institucemi, které se o ně opíraly, měly mnohem větší pravomoc a rozsáhlejší finanční zdroje než zemský stavovský sněm a výbor v Čechách.

František Palacký si ještě před svým příchodem do Prahy v dubnu 1823 dobře uvědomoval dosah a význam celoněmeckých národních tendencí. Jeho názory na společnost, národ a stát se utvářely pod hlubokým dojmem společenských a politických přeměn, jimiž západní a střední Evropa procházela v době Francouzské buržoazní revoluce a především za boje proti napoleonské expanzi.[28]) Jako stoupenec liberálních zásad občanských svobod a reprezentativní formy vlády sledoval Palacký s mimořádným zájmem politický vývoj v Německu,[29]) ale z hlediska české národní svébytnosti[30]) zaujímal kritický odstup vůči celoněmeckým národně sjednocovacím snahám. Z tohoto hlediska nelze přehlédnout politicky tendenční poznámky pod čarou v prvním díle Palackého Dějin o bavorském vévodovi Luitpoldovi z roku 907 jako předkovi „podnes kralujícího domu bavorského"[31]) a o hraběti Dedovi (v českém znění Dědovi) jako praotci „veškerého nyní panujícího krá-

[27]) Základní prací o českém zemském patriotismu je stále ještě (přes některé jednostrannosti) Josef Hanuš, Národní muzeum a naše obrození I–II, Praha 1921–1923. O rozlišení šlechtického a měšťanského zemského patriotismu jsem se pokusil ve své hlavě VIII Přehledu dějin Československa I/2 (red. Jaroslav Purš – Miroslav Kropilák), Praha 1982, s. 460–466.

[28]) Srov. František Kutnar, Palackého pojetí společnosti, národa a státu, in: Tři studie o Františku Palackém, Olomouc 1949, s. 7–42; týž, František Palacký and the Development of Modern Czech Nationalism, East European Quarterly 15, 1981, s. 3–13.

[29]) „Počal jsem opravdově starati se o národství z ohledu vyššího a o člověčenství vůbec. K tomu cíli četl jsem vždy pilně noviny, pozoruje běhu těch národů, jenž vnově obdržely správy národně reprezentativní, jako jsou Francie, Bavory, Bádensko a Německý spolek obcí." Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 35, retrospektivní zápis z konce července 1819.

[30]) Výstižně k tomu Milan Šmerda, František Palacký a česká národní ideologie v době obrození, Slovanský přehled 62, 1976, s. 202–210.

[31]) Poprvé Franz Palacky, Geschichte von Böhmen I, Prag 1836, s. 157. Přetiskováno ve všech dalších německých i českých vydáních, naposledy František Palacký, Dějiny národu českého VI, Praha 1973, s. 47, pozn. 132.

lovského i knížecího saského rodu",[32]) zvláště srovnáme-li je s nepříliš oslavnou první zmínkou o Habsburkovi, umístěnou v Palackého Dějinách k roku 1212.[33]) Je třeba uvážit, že se tak stalo roku 1836, případně roku 1839, v době mimořádného zájmu všech panovnických a šlechtických rodů o genealogická bádání, kdy maximální doložené stáří rodu posilovalo jejich hrdost a mohlo být využíváno jako společenský i politický argument. Ve vztahu k vnitropolitickým poměrům Čech a celé habsburské monarchie i v celkovém ideovém zaměření své odborné práce byl Palacký umírněným liberálem,[34]) ale současně nemohl a nechtěl přehlížet dalekosáhlou souběžnost historicko-politických zájmů mezi českým zemským patriotismem na straně jedné, bavorským a saským státním patriotismem na straně druhé, navzdory jejich převážně konzervativní tendenci.

Palacký a bavorský patriotismus

Bavorské hlavní město Mnichov přitahovalo Františka Palackého ze dvou základních příčin. Zásluhou bavorského krále **Ludvíka I.** (žil 1786–1868, vládl 1825–1848) se Mnichov stal vynikajícím střediskem uměleckého a vědeckého života, jehož význam ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století daleko přesahoval hranice Bavorska.[35]) Pro Palackého jako historika snad ještě závažnější bylo obrovské bohatství mnichovských archivů a knihoven, o nichž vždy hovořil s velkým uznáním. Úctu a zdvořilost, kterou František Palacký projevoval v doprovodných dopisech k věnování prvních dvou svazků Dějin Čech bavorskému králi Ludvíkovi I., lze jistě aspoň zčásti vysvětlit zájmem badatele, aby snadněji získal přístup do královského archivu a knihovny. To bylo v první polovině 19. století a ještě v dalších desetiletích zcela obvyklé, chtěl-li historik pracovat s neuveřejněnými archivními prameny. Ve vzájemné korespondenci však vycházejí najevo zřetelné náznaky společných politických zájmů bavorského a českého zemského patriotismu, zejména ve formulaci druhého dopisu Ludvíka I., že České království „sousedí s naší německou vlastí", kdežto pro všechny celoněmecké národně liberální a demokratické proudy byly Čechy nepopiratelnou součástí Německého spolku, a tedy budoucího německého národního státu.

1836, 4. listopadu,[36]) Praha. František Palacký odůvodňuje bezprostřední zaslání Dějin Čech I bavorskému králi Ludvíkovi I. velkým zájmem panovníka o umění, vědy a historická studia a svou vděčností za možnost vědecké práce v mnichovských archivech roku 1831. Připomíná četné vzájemné styky mezi bavorskými a českými dějinami.[37])

An Seine königliche Majestät (von Bayern).

Eure Majestät!

Die vorzügliche Huld und Gnade, welche Ew. Majestät den Künsten und Wissenschaften, und insbesondere auch den historischen Studien, zuzuwenden geruhen, und meine eigene Dankbarkeit für die vielfache Belehrung, welche mir im Jahre 1831 in den so reichen Archiven Münchens zu schöpfen verstattet war, flößen mir den Mut, Ew. Majestät den so eben erschienenen ersten Band meiner Geschichte von Böhmen ehrfurchtvoll zu Füßen zu legen. Möge das Interesse des Gegenstandes bei der so häufigen wechselseitigen Berührung der bayrischen und der böhmischen Geschichten, meiner schwachen Bearbeitung desselben bei Ew. Majestät hohem Kennerblick zu Hilfe kommen und mich entschuldigen, daß ich mich damit an Allerhöchsdieselben unmittelbar zu wenden wagte, der mich mit der tiefsten Ehrfurcht bin Ew. Majestät untertänigster

F. P., ordentliches Mitglied und der Zeit Direktor
der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften.

Prag, 4. November 1836.

1837, 1. března, Mnichov. Bavorský král Ludvík I. děkuje Františku Palackému za dopis z 5. listopadu 1836 a přiložený svazek jeho Dějin. Mnohostranná souvislost českých a bavorských dějin může jen zvýšit králův zájem o Palackého dílo.[38])

---

32) Palacky, Geschichte I, s. 231; analogicky Palacký, Dějiny národu českého VI, Praha 1973, s. 74, pozn. 250.

33) V souvislosti s vydáním Zlaté buly sicilské z 26. září 1212, v níž císař Fridrich II. potvrzoval českému králi Přemyslovi I. právo domácí volby panovníka, právo na dědičný královský titul, nedělitelnost území českého státu a další výsady Království českého, a v souvislosti s úpravou majetkových poměrů v dalších dvou bulách Palacký poznamenal: „Mezi svědky důležitých těchto zápisků nacházíme také hraběte Rudolfa Habsburského, děda potomního krále římského – první to stýkání jmen Habsburků a Čech ve proudu dějinstva." Poprvé Franz Palacky, Geschichte von Böhmen II/1, Prag 1839, s. 75–76 (v německém znění poněkud méně určitě „wohl die erste gegenseitige Berührung der Namen Habsburg und Böhmen in der Geschichte!"); česky podle posledního vydání Dějin národu českého I, Praha 1968, s. 357. To znamená, že se Habsburkové objevili v českých dějinách v době, kdy Království české mělo již pevné mezinárodní postavení.

34) Ve veřejné činnosti i v názorech Františka Palackého až do počátku šedesátých let převažovalo liberální smýšlení zřetelně nad konzervativními vlivy. Odmítání radikálních tendencí, např. mezi univerzitními studenty, bylo v té době i v jiných zemích běžnou součástí umírněného liberalismu.

35) Souhrnně k tomu Max Spindler, Die Regierungszeit Ludwigs I. (1825–1848), in: Handbuch der bayerischen Geschichte IV/1, München 1974, s. 89–227, a řada speciálních příspěvků ve svazku IV/2 této příručky. Františka Palackého s mnichovským prostředím a bavorským královským dvorem seznámil rakouský historik Josef Hormayr (1781–1848), s nímž se Palacký již roku 1820 setkal ve Vídni. Pro neshody s kancléřem Metternichem odešel Hormayr na pozvání krále Ludvíka I. do Bavorska, kde byl také učitelem historie korunního prince Maxmiliána. V LA PNP se dochoval soubor 45 dopisů Josefa Hormayra Palackému z let 1827–1847, který ve svých počátcích úzce souvisí s korespondencí mezi Hormayrem a Josefem Dobrovským. Tato rozsáhlá, svou podstatou jednostranná korespondence (je znám pouze jeden koncept dopisu Palackého Hormayrovi) bude vydána v jiné souvislosti. K tomu Pavel Křivský, Palacký a Hormayr, Strahovská knihovna 11, 1976, s. 63–77.

36) Koncept dopisu, který uveřejňuji, je datován 4. listopadu, zatímco originální vyhotovení (jak svědčí odpověď Ludvíka I. z 1. března 1837) bylo zřejmě datováno o den později.

37) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 30, Kniha korespondence a jiných záznamů 1828–1842 (kart. 2), fol. 25, Palackého vlastnoruční koncept.

38) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, bavorský král Ludvík I. Palackému, 2 listy 17 × 21,5 cm, popsána 1 strana, vyhotovení písařskou rukou, podpis vlastnoruční. Vložena obálka 11,5 × 9 cm s adresou: „An den Herrn Direktor der k⟨öniglichen⟩ böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften Franz Palacky in Prag", fr. Gr. ⟨= frei bis Grenze⟩, razítko „München 2 Mar 1837", na rubu obálky černá pečeť, málo zřetelné razítko „Prag 8/3".

Herr Direktor Palacky!

Ich habe erst vor kurzem das gefällige Schreiben vom 5. November erhalten, mit welchen Sie Mir den 1. Band Ihrer Geschichte von Böhmen zusandten. Der vielseitige Zusammenhang der böhmischen mit der bayrischen Geschichte kann Mein Interesse daran nur erhöhen. Empfangen Sie für Ihre Aufmerksamkeit Meinen Dank mit der Versicherung der Wertschätzung, mit welcher Ich bin Ihr wohlgewogener

München, den 1. März 1837. Ludwig.

1839, 24. listopadu, Praha. František Palacký zasílá bavorskému králi Ludvíkovi I. po třech letech pokračování svých Dějin. Upozorňuje především na první vylíčení starého slovanského zemského zřízení z původních pramenů a na nové hodnocení často zneuznaného krále Přemysla Otakara II.[39])

An Seine Majestät Ludwig I., König von Bayern.

Allerdurchlauchtigster großmächtiger König und Herr!

Als eine Fortsetzung des vor drei Jahren zuerst erschienenen Werkes habe ich die Ehre, Ew. Majestät den zweiten Band meiner Geschichte von Böhmen ehrfurchtvoll zu Füßen zu legen. Unendlich erfreut wäre ich, wenn Ew. Majestät, als erhabener Kenner der Geschichte, die Schilderung der alten slawischen Landesverfassung, wie sie hier zum ersten Mal aus echten Quellen versucht wurde, eines prüfenden Blickes zu würdigen geruheten; auch schmeichle ich mir, über einen großen, vielverkannten König, Ottokar II., hier neue Aufschlüsse geliefert zu haben – der ich in tiefster Ehrfurcht geharre Ew. Majestät untertänigster

F. P., ständischer Historiograph des Königreichs Böhmen.

1839, 9. prosince, Mnichov. Bavorský král Ludvík I. potvrzuje s potěšením příjem Palackého Dějin Čech II/1 a přiloženého dopisu. Každému příteli historického bádání musí být vítané dílo, které na základě původních pramenů pojednává o dějinách království, jež sousedí s naší německou vlastí a podílelo se v mnoha směrech na významných světových událostech.[40])

Herr ständischer Historiograph Palacky!

Ich habe den mit gefälliger Zuschrift Mir übersandten 2. Band Ihrer Geschichte von Böhmen zu empfangen das Vergnügen gehabt. Jedem Freunde geschichtlicher Forschungen muß ein Werk willkommen sein, welches, aus echten Quellen schöpfend, die Geschichte eines Königreichs behandelt, das, unserm deutschen Vaterlande benachbart, so vielseitig in den größern Weltbegebenheiten beteiligt erscheint. Mit Meinem Danke für Ihre Aufmerksamkeit erneuere Ich die Versicherung der Wertschätzung, mit welcher Ich bin Ihr wohlgewogener Ludwig.

München, den 9. Dezember 1839.

Při svých studijních cestách do hlavního města Bavorska měl František Palacký příležitost seznámit se s předními mnichovskými historiky a vědci z příbuzných oborů, kteří zastávali často významné postavení v bavorské státní službě. Patřil k nim klasický filolog a archeolog Friedrich **Thiersch** (1784–1860), organizátor bavorského školství a vědeckého života, prosazující anticko-humanistickou tradici se zřetelnými

[39]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 30, Kniha korespondence . . „fol. 31, Palackého vlastnoruční koncept.

[40]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, bavorský král Ludvík I. Palackému, 2 listy 18,5 × 22,5 cm, popsána 1 strana, vyhotovení písařskou rukou, podpis vlastnoruční. Vložena obálka 12 × 9,5 cm s adresou: „An den Ständischen Historiographen Herrn Franz Palacky in Prag, fr. gr. ⟨= frei bis Grenze⟩", razítko „München 10 Dec ⟨183⟩9", na rubu obálky červená pečeť a razítko „Prag 14 Decem⟨ber⟩".

konzervativními rysy.[41]) Z tohoto hlediska zaujímal Thiersch kritický postoj k nešetrným stavebním a technickým zásahům proti uměleckým památkám předcházejících staletí a prosazoval v podstatě moderní zásady památkové péče, které v Čechách kolem roku 1840 narážely na nesouhlas státních úřadů a na lhostejnost veřejnosti.[42]) Ukazuje se, že dopis Friedricha Thiersche z 11. prosince 1840 byl pro Palackého vítaným povzbuzením v jeho obtížném boji proti necitlivému vztahu některých představitelů tehdejší rakouské státní správy k historickým památkám. Není bez zajímavosti, že účinný zákrok podnikla především rakouská arcivévodkyně Žofie (1805–1872), kterou Thiersch znal ještě z Mnichova jako bavorskou princeznu před jejím sňatkem s arcivévodou Františkem Karlem; úspěch jejího zakročení potvrzuje druhý Palackého dopis Friedrichu Thierschovi z 23. září 1842. Thiersch jako uznávaná autorita podpořil vysoké ocenění epochy císaře Karla IV., které v tehdejším německém prostředí nebylo tak běžné.

1840, 11. prosince, Mnichov. Friedrich Thiersch se v dopise Františku Palackému vrací k rozhovorům, které při jeho návštěvě spolu vedli o pražských památkách. Připomíná nevhodné zbourání historické a architektonicky pozoruhodné části Staroměstské radnice, která je nahrazována novostavbou s nevkusnou fasádou. Upozorňuje rovněž na nebezpečí hrozící cenným obrazům na Karlštejně při jejich restaurování. Obrátil se na arcivévodkyni Žofii a pokusil se jejím prostřednictvím odvrátit zničení původní Staroměstské radnice v Praze jako vzácné umělecké památky českých dějin. Nemusí Palackému připomínat, že je to národní záležitost, a doporučuje mu podniknout potřebné kroky k udržení a skutečnému obnovení fasády a schodů radnice. K obnovení karlštejnských obrazů dějin sděluje Thiersch názor nejslavnějšího znalce Andrease Eignera (1801–1870), restaurátora a konzervátora obrazové galerie v Augsburgu, že by obrazy měly být přeneseny na zcela nový dřevěný podklad. Eigner by byl ochoten takový úkol převzít a je spolehlivý; tím by byly slavné památky epochy Karla IV. zachovány v původní čistotě na dalších 400 let. Co se však na obrazech dosud provádělo, je hřích a skandál. Na závěr vyřizuje Thiersch Palackému projevy úcty od bavorského korunního prince Maxmiliána (1811–1864).[43])

München, den 11. Dezember 1840.

Mein verehrter Herr und Freund,

Während meines nur zu kurzen Aufenthaltes in Prag, den mir das neue Zusammentreffen mit Ihnen noch angenehmer machte, als er schon an sich durch die Schönheit

[41]) Životopisné údaje srov. Rieger 9, 1872, s. 406–407; ADB 38, 1894, s. 7–17; Otto 25, 1906, s. 367–368. Jako stoupenec myšlenky bavorského národa se Friedrich Thiersch projevil již v brožuře Die verfolgten Protestanten in Bayern an die Unparteiischen der bayerischen Nation z roku 1808. K tomu Friedrich Wilhelm Kantzenbach, Gestalten und Typen des Neuluthertums. Beiträge zur Erforschung des Neokonfessionalismus im 19. Jahrhundert, Gütersloh 1968, s. 224.

[42]) Srov. Jakub Pavel, Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války), SAP 25, 1975, s. 190–193.

[43]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Friedrich Thiersch Palackému, 2 listy 12,5 × 21 cm, popsány 4 strany, originál. Místo obálky 1 složený list 15,5 × 22 cm s adresou: „Seiner Hochwohlgeboren dem Herrn Archivar Dr. Palacky, Historiographen und Vorsteher des Nationalmuseums in Prag", razítka „München 11 Dec 1840", „Prag 16 Dec". Za radu a pomoc při luštění obtížně čitelných rukopisů Friedricha Thiersche a Christiana Adolfa Peschecka děkuji dr. Marie Pavlíkové, dr. Pavlu Křivskému a Martě Ertelové.

Ihrer Haupstadt, durch die Wichtigkeit ihrer Sammlungen und Denkmäler und den Geist ihrer Bewohner war, war zwischen uns öfter die Rede von dem Ärgernis, was durch den Abbruch des alten historisch und architektonisch merkwürdigen Rathauses und durch die nur im unverstandenen Spitzbogenstil ganz zwecklose und geschmacklose Fassade des Neubaus gegeben wurde. Auch der Gefahr gedachten wir, deren die merkwürdigen Gemälde von Karlstein durch Restauration ausgesetzt sind, und nun dem einen und anderen Übel könnten begegnet werden.

Ich habe Gelegenheit genommen, darüber auch an Ihre Kaiserliche Hoheit die Frau Erzherzogin Sophie zu schreiben, und Ihr die Abwendung der gänzlichen Zerstörung jenes Denkmals der antischen (?) und böhmischen Geschichte, und diese Denkmale Ihrer ersten Kunstperiode an das Herz zu legen. Ihre Kaiserliche Hoheit wird sich der Sache annehmen, so weit es durch Sie geschehen kann, und ich brauche Sie, mein teurer Freund, nicht aufzufordern, da es Ihre nationalen Sachen sind, von denen es sich handelt, bei etwa erneuter Verhandlung darüber sowohl Sie als durch Seine Exzellenz Ihren tüchtigen Herrn Burggrafen, den nicht in Prag gefunden zu haben ich sehr beklage, im Sinne der Erhaltung und wahren Herstellung das Nötige vorzukehren oder einzuleiten. Die noch aufrecht stehende Fassade des Rathauses bedarf keiner Änderung, die zerrütteten Stiegen können leicht hergestellt und gegen neue Unbilden geschützt werden.

Wegen Herstellung der Gemälde habe ich mit dem berühmtesten Kenner dieses Faches, Herrn Konservator Eigner, Inspektor der Gemäldegallerie in Augsburg gesprochen, der darüber schon von anderer Seite gefragt worden war. Er hält volle Herstellung bei Wahrung des alten Typus für möglich dadurch, daß die Gemälde auf einen ganz neuen Holzgrund übertragen werden, ist bereit, das Geschäft zu übernehmen und die Probe seiner Wiederherstellung an einem zu liefern, das ihm zu diesem Behufe aus Prag nach Augsburg müßte zugeschickt werden. Auf ihn können Sie sich verlassen, und erhält er den Auftrag, so sind Ihre kostbaren Überreste der glorreichen Epoche Ihres Karl IV. ihrer ursprünglichen Reinheit wiedergegeben und auf neue 400 Jahre gesichert. Was bis jetzt an ihnen versucht wurde, ist eine Sünde und ein Skandal.

Seine Königliche Hoheit der Kronprinz erinnert sich Ihrer mit viel Achtung. Darf ich bitten Ihre früheste (?) Anweisung und die Billigung zu wissen und Ihr Wohlwollen zu erhalten.

Ihr treuergebener Fr. Thiersch.

Oba dopisy Františka Palackého z 10. února 1841 a z 23. září 1842, dochované v Thierschově pozůstalosti v Bavorské státní knihovně v Mnichově, umožňují pronikavý pohled do společenských poměrů, v nichž Palacký přistupoval k sepsání svazku II/2 svých Dějin, věnovaného převážně 14. století, a k přípravě dalšího svazku o době Václava IV. a předpokladech husitství. Okruh lidí v tehdejších Čechách, kteří měli pochopení pro slavnou historii země a národa a nadto mohli tuto svou podporu vyjádřit také finančně, byl ještě počátkem čtyřicátých let 19. století velmi omezený. Jednou z příčin tohoto stavu byl trvající vliv tzv. polojosefinistů, kteří neměli cit pro umělecké památky a posuzovali všechny stavby z přísně účelového hlediska.

1841, 10. února, Praha. František Palacký oceňuje zájem Friedricha Thiersche o pražské umělecké památky a sděluje mu, že jeho dopis z 11. prosince 1840 zapůsobil na přední muže města. Je však malá naděje na uskutečnění Thierschových návrhů. Eignerův postup při restaurování karlštejnských obrazů by zřejmě byl nejúčinnější, ale je tak nákladný, že povolená částka (snad 2000 zlatých konvenční měny) by k tomu zdaleka nepostačovala a pro případnou subskripční akci nejsou vhodné podmínky. Očekává více pochopení od mladé generace než od polojosefinistů, kteří dnes rozhodují. Proti plánu přestavby Staroměstské radnice protestovalo

pražské měšťanstvo marně už v roce 1840. Společnost vlasteneckých přátel umění v Praze přijala usnesení, že vznese námitky ve Vídni proti stavebnímu plánu, ale vypracování kritického memoranda se zdržuje,[44] takže Palacký ztrácí naději, že se něco pořídí. Názor hlavního města má vždycky přednost před provinčním názorem. Omlouvá opožděnou odpověď nejen tím, že Thierschův dopis byl původně dodán na nesprávnou adresu, ale především pracovním zaneprázdněním. Teprve včera dokončil jednu práci a ke konci února zamýšlí odjet do Vídně k nezbytnému výzkumu pramenů k dějinám Karla IV.[45]

Prag, den 10. Februar 1841.

Hochverehrter Herr Hofrat!

Das innige Interesse, das Ew. Wohlgeboren an der Erhaltung unserer alten Kunstdenkmäler nehmen, und neuerdings durch Ihre gütige Zuschrift vom 11. Dezember v. J. an mich betätigten, verbindet alle Böhmen, die nur irgend Sinn haben für die Kunst und Geschichte ihres Vaterlandes, zu besonderem Dank. Ich habe jenen Brief mehren ausgezeichneten Männern unserer Stadt, und selbst auch dem Herrn Oberstburggrafen[46] mitgeteilt, und kann Sie versichern, daß Ihre Worte Eindruck gemacht haben. Gleichwohl habe ich wenig Hoffnung, daß Ihre Vorschläge befolgt werden. Was erstens Herrn Eigners Verfahren bei Restaurierung alter Gemälde betrifft, so zweifelt man nicht, daß dasselbe auch für die Karlsteiner Bilder das zweckmäßigste wäre: aber es gilt zugleich als so kostspielig, daß die geringe auf jene Restaurierung bewilligte Summe (ich glaube 2000 f. CM.) lange nicht dazu ausreicht, und eine Subskription dafür im Lande zu eröffnen, dazu fehlt es noch im Grunde zu sehr an Sinn für den Wert solcher Schätze bei unseren Landsleuten, und die Sinnigeren unter ihnen werden anderweitig so vielfach in Anspruch genommen, daß kein Erfolg dafür in Aussicht steht. Es gibt noch dringendere Unternehmungen dieser Art, bei welchen wirkliche Gefahr im Verzuge ist, und doch will es meiner schwachen Stimme nicht gelingen, tätigeren Sinn dafür zu erwecken. Von der jüngeren Generation hoffe ich diesfalls mehr, als der halbjosephinischen, die jetzt das Heft in Händen hat.

Gegen den Bauplan unseres neuen Rathauses hat unsere Bürgerschaft schon im vorigen Jahre mehrmals vergebliche Vorstellungen erhoben. Die hiesige Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde hat zu derselben Zeit, als Ihr Brief einlief, den Beschluß gefaßt, als Hüterin des guten Geschmacks dagegen aufzutreten, und durch eine eigene Deputation in Wien Einsprache dagegen zu erheben. Leider verzieht sich die Ausführung dieses Beschlusses über alle Erwartung, da man mit der Abfassung des kritischen Memoires (womit ein kenntnis- und talentvoller, aber zugleich bequem arbeitender Künstler[47] beauftragt worden) noch nicht fertig ist – und nach der Mitteilung, die mir von einer hochstehenden Person gemacht worden, verliere ich alle Hoffnung, daß die Gesellschaft etwas ausrichte. Der Residenzverstand bleibt einem Provinzialverstande immer überlegen.

Ich muß Ew. Wohlgeboren noch um Vergebung bitten, daß ich Ihr mir höchst wertes Schreiben so spät beantworte. Zwar erhielt ich dasselbe erst lange nach seinem Datum (da es vorher zu einem mir selbst unbekannten Namensvetter getragen worden war, der damit nichts anzufangen wußte), aber doch wäre es Pflicht gewesen, mit dem Danke nicht so lange zu zögern – meine Entschuldigung, wenn irgend eine möglich ist, kann allein nur darin liegen, daß ich seit mehreren Wochen

---

[44] Okolnosti vzniku memoranda a jeho obsah rozebrali Josef Teige – Jan Herain, Staroměstský rynk v Praze 1, Praha 1908, s. 73–76.

[45] Bayerische Staatsbibliothek München, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Thierschiana I, 87: Palacky Franz, Nr. 1, xerokopie.

[46] Nejvyšším purkrabím českým a prezidentem zemského gubernia v Praze byl tehdy hrabě Karel Chotek (1783–1868).

[47] Podle dosavadní literatury byl zpracováním memoranda pověřen hrabě František Thun mladší. Srov. Pavel, Dějiny památkové péče, s. 192.

überhaupt keinen Brief schrieb, indem alle meine Zeit und Aufmerksamkeit für eine erst gestern zu Stande gebrachte Arbeit aufs dringendste in Anspruch genommen war. Zu Ende diese Monats gedenke ich mich auf vierzehn Tage nach Wien zu begeben, um einige unerläßliche Quellenforschungen dort zu unternehmen.[48]) Ich bin eben mit der Geschichte Karls IV. beschäftigt. Ew. Wohlgeboren würden mir große Freude machen, wenn Sie noch ferner mir Ihr Wohlwollen bewahren und mich von Zeit zu Zeit mit einigen Zeilen beehren wollten, der ich stets mit inniger Verehrung verbleibe Ew. Wohlgeboren gehorsamster Palacky.

Ve svém druhém dopise Friedrichu Thierschovi se Palacký mohl vyjádřit otevřeněji, protože jej neposílal poštou, ale prostřednictvím jazykovědce a knihovníka Johanna Andrease Schmellera (1785–1852), který se právě vracel z Prahy do Mnichova.[49]) Tento způsob zahraničního písemného styku vědců před rokem 1848 nebyl zřejmě neobvyklý, jak o tom svědčí ohlášený Thierschův dopis Palackému, který mu měl v Praze odevzdat v létě 1841 přední berlínský archeolog Eduard Gerhard (1795–1867), zakladatel německého odborného archeologického časopisu a organizátor německého archeologického výzkumu v Římě.[50]) Dopis ukazuje, že si Palacký byl dobře vědom zhoubného působení rakouské cenzury, která nedovolovala „živé slovo" zdůrazňující krásu a ušlechtilost v české minulosti, avšak konkrétní prací na jednotlivých svazcích svých Dějin již před rokem 1848 se cílevědomě snažil právě toto omezení překonat.[51]) Některé Palackého formulace v prvních třech až čtyřech svazcích Dějin Čech nabývají svůj původní smysl a dobové proporce jedině při důsledně historickém přístupu k době, v níž byly napsány a pro kterou byly určeny. Povzdechy Palackého v jeho druhém dopise Friedrichu Thierschovi k takovému přístupu napomáhají.

1842, 23. září, Praha. František Palacký se omlouvá Friedrichu Thierschovi za dlouhou přestávku v korespondenci tím, že se zdráhá posílat své dopisy poštou a že stále ještě nedostal Thierschův dopis, který mu měl v předcházejícím létě předat Eduard Gerhard z Berlína. V osobním postavení Palackého se mnoho změnilo tím, že se od roku 1841 stal členem správního výboru Českého muzea a převzal vyřizování muzejních záležitostí. Doufá, že tím přispěje k lepšímu rozvoji vlasteneckých dějin a zvláště archeologie umění v Čechách. Zasílá Thierschovi své spisy o činnosti a účelu Vlasteneckého muzea a připomíná obtíže, s nimiž se tato činnost setkává v důsledku lhostejnosti vzdělanců a cenzurních omezení. Stěžuje si na nedostatek mužů, kteří by mohli šířit porozumění pro uměleckou epochu Karla IV.

[48]) Palacký odjel do Vídně sedmnáct dnů po napsání tohoto dopisu, 27. února 1841, a zůstal ve Vídni téměř čtyři týdny, až do 25. března 1841. Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 231.

[49]) Srov. Rieger 8, 1870, s. 331; ADB 31, 1890, s. 786–792; Otto 23, 1905, s. 3.

[50]) Srov. Rieger 3, 1863, s. 356; ADB 8, 1878, s. 760–766; Otto 10, 1896, s. 56.

[51]) Dosavadní bádání o vztahu Palackého a rakouské cenzury před rokem 1848 (srov. pozn. 20) připomíná, že se Palacký podroboval cenzurním zásahům jen v nejnutnějších případech a že využíval svých významných společenských styků k tomu, aby negativní dopad cenzury co nejvíce oslabil. Za těchto okolností je vskutku pozoruhodné, jaké závěry a formulace dokázal Palacký hlavně ve svazcích II/1, II/2 a III/1 svých Geschichte von Böhmen prosadit. Tato otázka si zasluhuje důkladnější objasnění, než jaké je možné v předkládané stati.

Pro různorodost svého záběru nemůže Palacký sám v této věci proniknout dost hluboko, ale po několika nezdařených pokusech získal k těmto studiím dva mladé muže.[52]) Thiersche žádá o podporu a o informaci pro širší veřejnost, např. prostřednictvím augsburské Allgemeine Zeitung. Zmiňuje se o novém řetězovém mostě v Praze, o plánu nové muzejní budovy na nábřeží, o zrušení přestavby Staroměstské radnice a o zamítnutí návrhu na restaurování karlštejnských obrazů.[53])

Prag, den 23. September 1842.

Hochverehrter Herr Hofrat!

Die Rückkehr Herrn Schmellers von hier nach München gibt mir Gelegenheit, zu versuchen, ob die seit lange durch Zufall abgebrochene Korrespondenz mit Ihnen sich nicht wieder anknüpfen lasse, und Ihnen jedenfalls Nachricht von mir zu geben. Daß solches nicht längst mit der Post geschah, wollen Sie mit dem unüberwindlichen Widerwillen entschuldigen, meinerseits einen anderen, als den nötigsten Geschäftsverkehr, auf diesem Wege zu unterhalten. Da ich weiß, daß meine Briefe auf unserer Post geöffnet werden, so sträubt sich mein Inneres gegen jede vertrauliche Mitteilung durch dieses Mittel, so wenig ich auch sonst Ursache habe, mit irgend etwas geheim zu tun. Außerdem bin ich Ihnen die Auskunft darüber schuldig, daß Herr Gerhard aus Berlin im vorigen Sommer mir von einem Briefe sprach, den er von Ihnen für mich mitführe, aber, da derselbe tief unter seinem Gepäck liege, mir erst von Berlin zusenden wolle. Diesen Brief habe ich seitdem sehnlich erwartet, aber bis jetzt noch nicht erhalten. Haben Sie in demselben etwa irgend einen Wunsch geäußert, den ich natürlich nicht erfüllen konnte, so bitte ich mich darüber zu entschuldigen.

Seit Ihrer Anwesenheit in Prag hat sich in meiner personlichen Stellung und Wirksamkeit dadurch vieles geändert, daß man mich im vorigen Jahre nicht nur in den Verwaltungsausschuß des böhmischen Museums berief, sondern mir auch gleich die Leitung der ganzen Geschäfte dieser Anstalt aufbürdete. Daß ich mir diese neue Belastung gefallen ließ, geschah nur in der Hoffnung, auf diese Art etwas zur besseren Pflege der vaterländischen Geschichte und der Kunstarchäologie in Böhmen insbesondere beitragen zu können. Ich gebe mir die Ehre, Ihnen die seitdem von mir verfaßte Monographie „Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842" (welche Schrift nicht in den Buchhandel gekommen ist) und die Verhandlungen der Gesellschaft im Jahre 1842 zuzusenden.[54]) Der Aufsatz „Über die Zwecke des vaterländischen Museums" in der Beilage der ersten Schrift (Seite 44fgg.) wird Sie erraten lassen, mit welchen Schwierigkeiten ich zu kämpfen hatte, bis der Verwaltungssausschuß selbst darüber einig wurde, welche Richtung er eigentlich einzuschlagen habe. Seitdem hat die Opposition in der Theorie aufgehört, und es gibt keine Schwierigkeiten mehr in den Personen, desto größere aber in den Sachen selbst, zu welchen ich jedoch auch die Apathie der sogenannten gebildeten Klassen im Volke rechne. Was soll man tun, um den seit so langer Zeit völlig unterdrückten, daher auch gänzlich erloschenen Sinn für das Schöne und Edle in der Vergangenheit unseres Vaterlandes wieder zu wecken? Die Zensur, die jeden Geist fürchtet, gestattet kein lebendiges Wort in dieser Hinsicht, wenn sie auch noch so gut überzeugt ist, daß keine politischen Absichten dahinter stecken; und zu einer Übertretung ihrer Vorschriften kann wenigstens ich mich nicht entschließen, so lange ich den hiesigen Staatsgesetzen Gehorsam schuldig bin. Das Publikum

[52]) Tito „dva mužové" byli zřejmě Jan Erazim Vocel (1802–1871) a Josef Václav Hellich (1807–1880). Srov. Karel Sklenář, Jan Erazim Vocel, zakladatel české archeologie, Praha 1981, s. 109–110.

[53]) Bayerische Staatsbibliothek München, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Thierschiana I, 87: Palacky Franz, Nr. 2, xerokopie.

[54]) Srov. Miroslav Bidlas, Bibliografie díla Františka Palackého, Praha 1977 (= Státní knihovna ČSR, Novinky literatury – historie 1977, č. 1–2), s. 24, č. 218; v českém znění jen částečně ČČM 16, 1842, s. 405–422.

aber hier, das sich für gebildet hält, ist zu sehr gewohnt, mit der banalen Phrase „alter Plunder" über alles gedankenlos hinwegzugehen. Dann fehlt es uns auch an Männern, welche das Verständnis z.B. der Kunstepoche unsers Karl IV. hinlänglich besäßen, um es anderen auch mitteilen zu können. Ich selbst kann da nicht tief genug eindringen, da ich allzu vieles Heterogene umfassen muß. Doch habe ich, nach mehreren mißlungenen Versuchen, endlich zwei junge Männer gefunden, welche sich diesen Studien mit Erfolg zu widmen versprechen. Mit Dank würde ich es erkennen, wenn auch Sie, verehrter Herr Hofrat, uns mit Ihren seltenen Kenntnissen in diesem Fache unterstützen, und z.B. durch die Augsburger Allgemeine Zeitung, an der Sie, wie ich glaube, als Mitarbeiter Teil nehmen, uns und unser Publikum über die Bedeutung unserer karolinischen Kunst u.dgl. belehren wollten. Sie sehen, was uns Not tut, und sind maestro.

Werden Sie uns nicht bald wieder besuchen? Unsere Kettenbrücke, 248 Klafter lang, ist in Verbindung mit dem Quai ein sehenswertes Monument der neuesten Zeit. Das neue Museumsgebäude soll auf diesem Quai zu stehen kommen – wenn die Herren Stände Böhmens, wie man hofft, die Fonds dazu bewilligen. Der Rathausbau ruht seit zwei Jahren – größtenteils durch Ihr Einschreiten, da die Erzherzogin Sophie ihr Versprechen erfüllt hat; bei den unzähligen ins Spiel gesetzten Intriguen besorge ich aber, daß am Ende alles stehen bleibt, wie es ist, das neueste und das älteste nebeneinander. Wenigstens ist das letztere noch gerettet. Die Karlsteiner Bilder hängen wieder in Karlstein;[55]) meine Vorschläge zu ihrer Konservierung, welche die Ihrigen waren, fanden nirgends Gehör; man hielt die Bilder einer so kostbaren Behandlung nicht für würdig. Ich komme auf mein oben besprochenes Thema zurück ––

Freuen würde es mich, wenn Sie, hochverehrter Herr! wieder einmal Zeit fänden, mir gelegentlich mit ein paar Zeilen zu beweisen, daß Sie mich nicht ganz aus Ihrem Gedächtnisse verbannt haben. Ich kann Sie versichern, daß ich stets mit gleicher inniger Verehrung verbleiben werde Ew. Wohlgeboren gehorsamster

Palacky.

Případnou další výměnu dopisů nelze vysledovat ani z pozůstalosti Františka Palackého v Praze, ani z pozůstalosti Friedricha Thiersche v Mnichově; zřejmě se již neuskutečnila. Čím více se Palackého Dějiny přibližovaly době husitské, tím rozpačitěji byly přijímány v katolicko-konzervativních kruzích Německa: pozdější hlavní odpůrce Palackého pojetí husitství Konstantin Höfler (1811–1897) byl od roku 1841 řádným profesorem dějin na mnichovské univerzitě a angažoval se tam v přísně konfesionálním duchu proti jakékoli smířlivosti vůči projevům liberalismu a evangelictví.[56]) Palacký ovšem nadále do Bavorska jezdil: v říjnu 1844 strávil se svou rodinou tři dny v Mnichově při cestě do Nizzy, od 31. května do 8. června 1846 studoval převážně v mnichovské dvorní a státní knihovně. Dopis, který Palacký před odjezdem adresoval vrchnímu bibliotekáři a jeho spolupracovníkům, svědčí o pokračující dobré úrovni vědeckých styků Palackého s mnichovskými odbornými institucemi.

[55]) O technologii oprav deskových obrazů v karlštejnské kapli sv. Kříže byla tehdy vedena živá diskuse. Srov. Vlasta Dvořáková – Dobroslava Menclová, Karlštejn, Praha 1965, s. 228.

[56]) K Höflerovu působení před příchodem do Prahy srov. výstižně Karel Kazbunda, Stolice dějin na pražské univerzitě. Od obnovení stolice dějin do rozdělení univerzity (1746–1882) II, Praha 1965 (= Práce z dějin Univerzity Karlovy, 3), s. 62–63.

1846, 7. června, Mnichov. František Palacký děkuje bavorskému dvornímu radovi a vrchnímu bibliotekáři Lichtenthalerovi za přátelské přijetí a podporu při studiu v Královské dvorní a státní knihovně. Žádá knihovníka, aby se i v budoucnu mohl na něho v případě potřeby obrátit.[57])

Indem ich Ihnen, hochverhrter Herr Hofrat! und den bei der königlichen Hof- und Staatsbibliothek angestellten Herren Beamten für die bei der Benützung dieses so reichhaltigen wissenschaftlichen Schatzes mir zu Teil gewordene freundliche Aufnahme und Unterstützung meinen innigsten Dank abstatte, erlaube ich mir noch die Bitte hinzuzufügen, daß Sie mir gütigst gestatten möchten, bei sich ergebendem Bedarf auch künftig noch mich an die so vielfach erprobte Liberalität Ew. Wohlgeboren zu wenden, die in stets dankbaren Andenken bewahren wird Ew. Wohlgeboren inniger Verehrer Franz Palacky, böhmisch-ständischer Historiograph.
München, den 7. Juni 1846.

Při svém mnichovském pobytu počátkem června 1846, dříve než odjel přes Augsburg a Norimberk do Bambergu a Würzburgu,[58]) se František Palacký setkal mimo jiné s proslulým romantickým sochařem Ludwigem **Schwanthalerem** (1802–1848). Tento hlavní tvůrce sochařské výzdoby bavorské Walhally u Řezna, autor obrovské Bavarie v Mnichově a dvanácti soch příslušníků panovnického rodu Wittelsbachů v trůnním sále mnichovské královské rezidence,[59]) měl ve čtyřicátých letech 19. století pracovní styk také s českým prostředím a českými dějinami; mezi osmi sochami, jež Ludwig Schwanthaler navrhl pro zamýšlený Slavín (českou obdobu Walhally) Antonína Veitha v Liběchově, byl také král Jiří Poděbradský.[60]) Schwanthalerův dopis Palackému ukazuje, že jejich vzájemný rozhovor se týkal hlavně bavorské tematiky, a je dokladem vážnosti, jíž se Palacký v Mnichově těšil.[61])

[57]) Bayerische Staatsbibliothek München, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Autographen: Palacky Franz, xerokopie, 1 list, na zadní straně adresa: „An des königl(ichen) Hofrats und Oberbibliothekars v. Lichtenthaler Wohlgeboren", rozlomená pečeť.

[58]) Časové údaje uvádí Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 233.

[59]) Celkové zhodnocení srov. Frank Otten, Ludwig Michael Schwanthaler 1802–1848. Ein Bildhauer unter König Ludwig I. von Bayern. Monographie und Werkverzeichnis. München 1970 (= Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts, 12).

[60]) Stadtmuseum München, Schwanthaler-Sammlung, Nr. 1259–1279, obsahuje 21 předběžných kreseb (Entwurfszeichnungen) pro český Slavín, mezi nimiž jsou Jan Hus, Jan Žižka a Jiří z Poděbrad společně nejen s postavami českého bájesloví, světci a učenci, přemyslovskými a lucemburskými panovníky, nýbrž i s třemi Habsburky – Maxmiliánem II., Rudolfem II. a Marií Terezií. Otten, Ludwig Michael Schwanthaler, s. 118. K realizaci srov. Otto 23, 1905, s. 77.

[61]) František Palacký psal z Mnichova 3. června 1846 své ženě Terezii, že může být s přijetím, kterého se mu všude dostalo, více než spokojen. Všechny významné osobnosti, s nimiž se dostal do styku, se k němu chovaly s neočekávanou přívětivostí a pozorností. Také ministr – zřejmě Karl von Abel (1788–1859), který v té době byl bavorským ministerským předsedou, ministrem vnitra a ministrem kultu, a měl tedy na starosti státní archiv a knihovnu – ochotně vyhověl všem přáním Palackého, „Ich bin über Salzburg am Pfingstsonntag hier in München angelangt und verlor dadurch einige Zeit, daß während der Feiertage fast jedermann, den ich suchte, außer Hause war. Doch kann ich mit der Aufnahme, die ich hier allenthaben finde, mehr als zufrieden sein. Alle hiesigen Notabilitäten, mit denen ich bisher in Berührung gekommen, behandeln mich mit einer Freundlichkeit und Aufmerksamkeit, die ich gar nicht zu finden gehofft hatte. Auch der Minister, an welchen ich mich mit meinem Gesuche

1846, 25. července, Mnichov. Ludwig Schwanthaler zasílá Františku Palackému do Prahy exemplář návrhu svých soch předků bavorského krále pro trůnní sál, o němž spolu hovořili. Oceňuje Palackého bohaté znalosti a přátelské vystupování.[62])

Verehrtester Herr Palazký!
Da ich mir denke, Sie werden nunmehr von Ihrer Bamberger Reise zurückgekehrt sein, bin ich so frei, Ihnen hiemit das besprochene Exemplar meiner Ahnenstatuen des Thronensaales daheim zu verehren.[63])

Möchten Sie es als eine kleine Erinnerung Ihres Aufenthaltes in München hinnehmen. – Unvergeßlich sind mir die Stunden, wo ich aus dem reichen Korne Ihrer Wissenschaft schöpfte und Ihre freundliche Persönlichkeit genoß. – Haben Sie nochmals herzlichen Dank für Ihre Güte, und kommen Sie bald wieder zu uns.

Hochachtungvoll verharrt Ihr ergebenster L. Schwanthaler.
München 25/7 846.

Palacký a saský patriotismus

Se saským královským dvorem v Drážďanech a s ideologií saského státního patriotismu udržoval František Palacký v mnohém směru ještě užší kontakty než s bavorskou rezidencí. Sasko bylo od roku 1831 omezenou konstituční monarchií, jejíž politické poměry se liberálům z habsburské monarchie jevily jako záviděníhodné. Jako přívrženci liberálních reforem a osvícenci se širokým kulturním rozhledem se až do poloviny čtyřicátých let značné oblibě těšili oba bratři na saském panovnickém dvoře, **Fridrich August II.** (žil 1797–1854, vládl jako spoluregent od roku 1830, jako král od června 1836) a princ **Jan** (žil 1801–1873, kraloval po smrti svého bratra od srpna 1854); teprve krveprolití v Lipsku 12. srpna 1845 prokázalo hluboký rozpor mezi politickými zájmy panovnické rodiny a důsledně liberálním a demokratickým hnutím.[64]) Zvláště princ Jan si získal v evropské kulturní veřejnosti dob-

wendete, kam allen meinen Wünschen aufs bereitwilligste entgegen. Ich sehe wenigstens, daß mir die bisherige Polemik in der Allgemeinen Zeitung eher genützt als geschadet hat." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 23). O polemice v augsburské Allgemeine Zeitung pojednám podrobněji ve své připravované studii pro HT 6, 1983. Před odjezdem z Mnichova, 8. června 1846 ráno, napsal František Palacký ženě Terezii, že si tentokrát získal mnoho nových známých a že se k němu i literární odpůrci chovali osobně s největším uznáním: „Ich habe diesmal ziemlich viel neue Bekanntschaften hier gemacht, selbst mit einigen literarischen Gegnern, die mir jedoch persönlich mit der größten Auszeichnung begegneten." Tamtéž.

[62]) LA PNP, František Palacký, korespondence, Ludwig Schwanthaler Palackému, 2 listy 23 × 28 cm, popsána 1 strana, originál.

[63]) Popis a reprodukce uveřejnil O t t e n, Ludwig Michael Schwanthaler, s. 55–57, 115–116, obr. 42–59.

[64]) K tomu Theodor F l a t h e, Neuere Geschichte Sachsens von 1806–1866, Gotha 1873 (= Geschichte des Kurstaates und Königreiches Sachsen, 3), s. 532–545; Rudolf K ö t z s c h k e – Hellmut K r e t z s c h m a r, Sächsische Geschichte. Werden und Wandlungen eines deutschen Stammes und seiner Heimat im Rahmen der deutschen Geschichte, zčásti pozměněný přetisk Frankfurt a. M. 1965, s. 324–331; Rolf W e b e r, Die Revolution in Sachsen 1848/49. Entwicklung und Analyse ihrer Triebkräfte. Berlin 1970 (= Schriften des Zentralinstituts für Geschichte, II/11), s. 8–10, 15–18.

ré jméno jako překladatel Dantovy Božské komedie a znalec mnoha jazyků a národních literatur, včetně češtiny.[65]) Navíc proslulo Sasko třicátých a čtyřicátých let 19. století jako země náboženské tolerance, v níž působili vedle sebe potomci českých nekatolických exulantů doby pobělohorské i katoličtí publicisté, a jako hlavní středisko německého knižního trhu.

František Palacký jezdil studovat do Saska téměř tak často jako do Vídně, v každém případě mnohem častěji než do kterékoli jiné mimorakouské země. Nejvíce přebýval v Drážďanech (v uveřejněném Každodeníčku jsou záznamy o studijních cestách v srpnu 1825, květnu 1827, srpnu 1834, září 1837, červenci 1843 a červenci 1846),[66]) dále v Lipsku a bratrském Ochranově (Herrnhutu).[67]) Dochované koncepty doprovodných dopisů Palackého k věnování prvního dílu Dějin Čech saskému králi a korunnímu princi nasvědčují tomu, že si Palacký uvědomoval téměř rovnocenné postavení obou bratrů na drážďanském panovnickém dvoře, ale každému z nich zdůraznil jiný aspekt svého díla: králi Fridrichu Augustovi připomněl blízký vztah své práce k saským dějinám, zatímco prince Jana upozornil nejen na téměř tisíciletý vliv saské panovnické rodiny, ale výslovně také na svůj názor o původu tohoto rodu. Palackého druhý dopis princi Janovi přesvědčivě dokazuje, že genealogické zmínky o předcích bavorského a saského královského rodu v prvním díle Palackého Dějin byly záměrné a dobře uvážené.

1836, 10. listopadu, Praha. František Palacký věnuje saskému králi Fridrichu Augustu II. své Dějiny Čech I. Zdůrazňuje v této souvislosti královu podporu historických studií v Sasku a mnohostranné vnitřní sepětí svého díla se saskými dějinami.[68])

König von Sachsen.
Ew. Majestät! Der ehrfurchtvoll Unterzeichnete gibt sich die Ehre, Ew. Majestät den so eben erschienenen ersten Band seiner Geschichte von Böhmen gehorsamst zu Füßen zu legen. Der tätige Schutz, den Ew. Majestät den historischen Studien in Sachsen von jeher zu gewähren geruhten, flößt mir die freudige Hoffnung ein, daß Höchstdieselben auch diesem Werke, das die sächsische Geschichte so vielfach und so innig berührt, die huldvolle Annahme nicht versagen und mir die Freiheit allergnädigst verzeihen werden, daß ich mich damit an Ew. Majestät unmittelbar zu wenden wagte, der ich mit der tiefsten Ehrfurcht bin etc.
Prag, den 10. November 1836.

Nedatováno (1836, 10. listopadu?),[69]) Praha. František Palacký zdůrazňuje vynikající zájem a aktivní podíl prince Jana Saského na rozvoji věd, zejména historických

[65]) ADB 14, 1881, s. 387–389; O t t o 12, 1897, s. 1070. „Jsa veliký přítel literatury, všímá si též cizích snah, a jmenovitě obíral se jazykem českým a sám zkoušel se v něm i písmenně." R i e g e r 4, 1865, s. 162.

[66]) P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 129, 185, 190, 209, 232–233.

[67]) Srov. Jaroslav G o l l, Archiv ochranovský, ČČM 50, 1876, s. 733–752, s upozorněním na Palackého znalost archivu jednoty bratrské.

[68]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 30, Kniha korespondence a jiných záznamů 1828–1842 (kart. 2), fol. 25, Palackého vlastnoruční koncept.

[69]) Koncepty dopisů králi Fridrichu Augustu II. a princi Janovi jsou v Palackého knize korespondence bezprostředně za sebou a je pravděpodobné, že oběma členům panovnické rodiny v Drážďanech poslal Palacký svou knihu současně.

studií, a svou osobní úctu k němu, kterou sdílí se všemi evropskými vědci, jako odůvodnění svého věnování Dějin Čech I. Vzhledem k téměř tisíciletému vlivu saského domu na české dějiny si dovolil naznačit svůj názor o původu domu.[70])

Prinz Johann von Sachsen.
Das vorzügliche Interesse und der tätige Anteil, den Ew. königliche Hoheit an der Pflege der Wissenschaften, und insbesondere auch der historischen Studien zu nehmen geruhen, so wie die innigste persönliche Verehrung Ew. königlichen Hoheit, die ich mit allen Männern der Wissenschaft in Europa teile, geben mir den Mut, Höchstdenselben den so eben erschienenen ersten Band meiner Geschichte von Böhmen ehrfurchtvoll darzubringen. Bei dem fast tausendjährigen Einflusse des durchlauchtigsten Hauses Ew. königlichen Hoheit auf die böhmischen Geschichten habe ich es mir S. 293 erlaubt, meine Ansicht auch über die Abkunft dieses Hauses kurz anzudeuten. Möge Ew. königlichen Hoheit Kennerblick auch meinem Bestreben die gewohnte huldvolle Aufmerksamkeit nicht versagen, und mit dessen Schwächen, bei meiner schwierigen Stellung, großmütige Nachsicht haben, der ich etc.

Mezi množstvím zdvořilostních obratů v Palackého dopisech příslušníkům královského rodu se zcela neztrácí jeho příznačný povzdech o „obtížném postavení" autora Dějin Čech, připomínající okolnosti, které zejména princi Janu Saskému musely být dobře známy. Na rozdíl od bavorského krále Ludvíka I. nenapsal sice saský Fridrich August II. (a zřejmě roku 1836 ani princ Jan) Palackému osobní dopis, ale svůj názor na mimořádnou hodnotu díla vyjádřil diplomatickou cestou. Pověřil 29. prosince 1836 své ministerstvo, aby Františku Palackému vyslovilo královo uspokojení nad zasláním knihy s očekáváním dalších svazků a aby mu jako výraz tohoto uznání zaslalo králův dar, briliantový prsten v přibližné ceně 100 říšských tolarů. Trvalo skoro tři měsíce a musel v této záležitosti intervenovat saský ministr zahraničí u rakouského vyslance v Drážďanech, než se celní úřad v Praze vzdal svého požadavku úhrady dovozního cla ve výši 60 % ceny prstenu a Palacký mohl královský dar převzít.[71])

Osobní vyznamenání saského krále bylo Palackému jistě příjemné, ale z hlediska jeho vědecké práce byly ještě závažnější výjimečně příznivé podmínky, které si svým dobrým jménem u saského panovnického dvora dokázal získat k archivním studiím v Sasku i k vypůjčování knih z drážďanské knihovny. Dva dopisy, jež Palackému do Prahy zaslal saský historik a vrchní bibliotekář Karl Konstantin **Falkenstein** (1801–1855),[72]) svědčí o mimořádné ochotě, s níž drážďanská knihovna vyřizovala Palackého objednávky na výpůjčky knih poštou. Zaměření těchto dopisů zřejmě překračuje běžnou uctivost, která byla v knihovnách 19. století projevována předním vědcům, a naznačuje vysoké uznání, jemuž se Palacký v Drážďanech těšil.[73]) Mimořádně zajímavé je postskriptum druhého Falkensteinova dopisu, informující o zájmu obou saských královských bratrů o českou literaturu a dějepisectví. Kolem poloviny čtyřicátých let byl podobný postoj v Německu dosti rozšířen, ale na saském panovnickém dvoře přetrval i ve změněných podmínkách dalších desetiletí.[74])

1839, 16. listopadu, Drážďany. Karl Konstantin Falkenstein zasílá Františku Palackému šest vyžádaných titulů z Královské veřejné knihovny v Drážďanech na osm týdnů. Kdyby si Palacký přál ponechat knihy dále, je možné výpůjčku na písemné požádání prodloužit.[75])

[70]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 30, Kniha korespondence . . ., fol. 25, Palackého vlastnoruční koncept.

[71]) Podrobně rozebral Karl Köpl, Palacký und die Censur, in: Památník na oslavu . . ., s. 665–666, pozn. 38.

[72]) Srov. ADB 6, 1877, s. 566; Otto 8, 1894, s. 1031. Karl Falkenstein byl autorem oblíbeného životopisu Tadeusze Kościuszka (1. vyd. Leipzig 1827, 2. vyd. 1834) a vydal též Beschreibung der königlichen öffentlichen Bibliothek zu Dresden, Dresden 1839.

[73]) František Palacký psal 13. září 1837 z Drážďan své ženě Terezii, že doba jeho příjezdu nebyla šťastně zvolena, protože princ Jan a někteří jeho spolupracovníci byli nepřítomni, ale řada nových známostí, včetně saských ministrů, to nahradila, takže postupně může plnit účel své cesty. Palacký vysoko hodnotil význam svého pobytu v Sasku pro přípravu druhého dílu svých Dějin, na nějž veřejnost netrpělivě čekala: „Der Zeitpunkt meiner hiesigen Ankunft ist zwar eben nicht glücklich, vorzüglich wegen der Abwesenheit des Prinzen Johann, und mit ihm derjenigen Herren, die mir am meisten wohl wollen, wie von Langenn und von Miltitz, obgleich ich sie persönlich noch nicht kenne – sie sind jetzt in München – doch meine anderen Bekannschaften hier ersetzten mir deren Abgang, und ich komme doch, wenn auch etwas langsamer als ich wünschte, zum Zwecke. Gestern bin ich dem Minister des königlichen Hauses von Watzdorf vorgestellt worden; heute vor Mittag wird mich der Hofprediger Dittrich, ein Böhme, dem berühmten Minister des Innern, Lindenau, vorstellen. Meine Herreise zeigt sich mir schon jetzt von wesentlichem Nutzen für den zweiten Band meiner Geschichte; manche wichtigen Verhältnisse unserer Länder zu den Nachbarländern hätte ich nimmer so erkannt und gewürdigt, wenn ich sie nicht hier näher kennen gelernt hätte. Wohl sollte ich längere Zeit hier zubringen, als es mir möglich ist. Die Ungeduld des Publikums nach dem zweiten Bande meines Werkes drängt und verfolgt mich überall. Daß ich mich unter solchen Umständen keiner Unterhaltung, keinem Genusse irgend eines Vergnügens hingeben kann, ist natürlich." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22). Friedrich Albert von Langenn (1798–1868), právník a historik, autor životopisů saských králů, působil na drážďanském královském dvoře jako učitel pozdějšího krále Alberta. Karl B. von Miltitz (1781–1845), básník a hudební skladatel, byl hofmistrem prince Jana. Karl Friedrich Ludwig von Watzdorf (1759–1840) byl po několik desetiletí saským vyslancem v Petrohradě, Vídni a Berlíně, od roku 1835 byl generálním adjutantem a ministrem královského domu. Josef Dittrich (1794–1853), rodák z Maršova v Podkrkonoší, absolvent akademického gymnázia v Praze a katolického semináře v Litoměřicích, působil od roku 1824 v Sasku, od roku 1831 jako dvorní kazatel v Drážďanech (srov. Rieger, 2/2, 1862, s. 202–203). Bernhard August von Lindenau (1779–1854), původním povoláním astronom, byl od roku 1827 v saských královských službách a proslul jako hlavní tvůrce saské ústavy z roku 1831, oceňované i mezi liberály v habsburské monarchii, v letech 1831–1834 byl saským ministrem vnitra, v letech 1834–1843 současně také předsedou saské ministerské rady.

[74]) Bačha, Frant. Palacký, s. 17, uvádí dopis Jana, tedy již saského krále, adresovaný Palackému z roku 1860.

[75]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Dr. Falkenstein Palackému, 2 listy 23 × 27,5 cm, popsána 1 strana, originál, na rubu adresa: „Seiner Wohlgeboren Herrn Dr Franz Palacky, Historiograph, Mitglied mehrer gelehrten Gesellschaften etc., etc., Prag. Nebst 1 Kistchen Bücher der Königlichen Bibliothek zu Dresden. Sign. H. P.", červená pečeť: „Bibliotheca Regia Dresden".

Dresden, den 16. November 1839.

Hochzuverehrender Herr!

Ew. Wohlgeboren habe ich die Ehre versprochener Maßen beifolgend die gewünschten Bücher aus der Königlichen öffentlichen Bibliothek: als

1. Bertholet, Histoire de Luxembourg, Tom V–VIII. 4.
2. Chapeavillus, Gesta Pontif. Leod. T. II. 4.
3. Bibliotheca hist. Götting. T. I, PP. 4.
4. Apparatus jur. publ. Germ. 4.
5. Schunk, Mainzer Geschichte, B. 1–3. 8.
6. Schunk, Codex diplom, etc. 8.[75a])

auf die vorläufige Benutzungsfrist von acht Wochen in Ihre Hände zu legen.

Sollten Ew. Wohlgeboren dieselben noch länger zu behalten wünschen, so bitte ich es mir alsdann durch ein paar Worte wissen zu lassen, worauf die gesetzliche Prolongation des Termins erfolgen soll.

Zu jedem Dienste jetzt und in Zukunft mit Freuden bereit hochachtungsvoll ganz

der Ihrige Dr Falkenstein.

Um möglichst baldige Einsendung des Empfangsscheines bittet F.

1843, 23. ledna, Drážďany. Karl K. Falkenstein informuje Palackého, že nemůže zaslat požadovanou francouzskou publikaci, i když pokaždé s radostí podporuje Palackého znamenitou literární činnost. Potřebnou knihu však nemá nejen Královská veřejná knihovna, ale ani soukromá knihovna králova, knihovna prince Jana ani knihovna v Lipsku. Sděluje Palackému, že sám, stejně jako princ Jan, toužebně očekává nejnovější svazek jeho vynikajících Dějin. Na literárním večírku u saského krále 22. ledna 1843 byli Palacký, Šafařík a snahy slavistů v Čechách a na Moravě předmětem dlouhého rozhovoru, v němž se pochvalně uznávaly Palackého zásluhy o dějiny Čech. Rád by obohatil svou sbírku autografů několika řádky od Šafaříka, Hanky, Čelakovského, Kollára aj.[76])

Dresden, Königliche Bibliothek, den 23. Januar 1843.

Hochverehrter Herr und Freund!

Ew. Wohlgeboren gegen mich geäußertem Wunsche in Hinsicht der „Chronique du Réligieux de St Denys etc. Paris 1840, 3 Voll. 4°" nicht entsprechen zu können, bedaure ich umso aufrichtiger, als es mir jedesmal zum größten Vergnügen gereicht, Ihre so trefflichen literarischen Bestrebungen aus den Schätzen der Königlichen Bibliothek zu unterstützen. Leider aber besitzt letztere das verlangte Werk nicht. – Nichtsdestoweniger hoffte ich Ihnen dasselbe entweder aus der Privat-Bibliothek Seiner Majestät des Königs, oder des Prinzen Johann Königlicher Hoheit, oder endlich aus Leipzig verschaffen zu können; allein meine Nachfragen sind leider ohne Erfolg geblieben. Überall die Antwort: „das Buch ist nicht vorhanden!"

Mögen Ew. Wohlgeboren in diesem Bestreben, Ihnen dienen zu wollen, die Ursache dieser meiner etwas verzögerten Antwort erblicken – für die Zukunft aber der größten Dienstbereitwilligkeit dessen sich überzeugt halten, der in treuer Anhänglichkei sich hochachtungsvoll nennt Ew. Wohlgeboren ganz ergebenster Falkenstein.

[75a]) Ve svazcích British Museum General Catalogue of Printed Books, 1–263, London 1959–1966, se mi podařilo zjistit přesnější bibliografické údaje u čtyř titulů, které si Palacký z Drážďan roku 1839 vypůjčil: Jean Berthelet, Histoire ecclésiastique et civile du Duché de Luxembourg et Comté de Chiny, 1–8, Luxembourg 1741–1743 (ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze měl Palacký k dispozici jen první tři svazky tohoto díla); Ioannes Chapeavillus, Qui Gesta Pontificum Tungrensium, Traiectensium et Leodiensium scripserunt, auctores praecipui, ad seriem rerum et temporum collocati et in tomos distincti, 1–3, Leodii 1612–1616; Johann Peter Schunk, Beiträge zur Mainzer Geschichte mit Urkunden, 1–3, Frankfurt–Leipzig–Mainz 1788–1789; Codex diplomaticus, exhibens chartas historiam medii aevi illustrantes, quas e latebris in lucem protraxit, exscripsit, notisque adiectis prelo dedit Ioannes Petrus Schunk, Mogutiae 1797.

[76]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Dr. Falkenstein Palackému, 2 listy 14 × 22 cm, popsány 3 strany, originál.

Schluß-Schrift.

Mit wahrhaft großer Sehnsucht blicke ich dem neuesten Teile Ihres ausgezeichneten Geschichtswerkes entgegen. Prinz Johann teilt mit mir diese Sehnsucht. Noch gestern abend waren Sie, Herr Schaffařik und die Bestrebung der böhmisch-mährischen Slawisten der Gegenstand einer langen Besprechung in einer „Soirée litéraire" bei Seiner Majestät dem Könige, in welcher Ihrer Verdienste um Böhmens Geschichte mit gebührendem Lobe anerkannt wurde.

Empfehlen Sie mich gefällig Ihren literarischen Freunden – und wollen Sie mir eine Freude machen, so bereichern Sie meine Autographen-Sammlung mit einigen Zeilen von der Hand eines Schaffařik, Hanka, Celakowski, Kollar etc etc.

Sasko mělo pro Palackého jako historika velikou přednost před Bavorskem a jinými katolickými německými státy. V době, kdy se Palacký rozhodl sepsat dějiny husitství jako svůj životní cíl, uplynulo právě tři sta let od německé reformace, která považovala Jana Husa za jednoho ze svých předchůdců. Běžné luteránské pojetí odlišovalo Husa jako šlechetného služebníka božího, který položil svůj život za pravdu, od husitských válečníků, jejichž tažení do několika německých zemí se v tradici mnoha měst udržovala převážně v negativní podobě.[77]) Kladný obraz Husa a husitství v saském evangelicko-luteránském prostředí byl nadto posilován vlivem potomků českých nekatolických exulantů. Po několik generací působily české náboženské obce v Drážďanech, Pernu a Žitavě,[78]) i když znalost češtiny se v těchto městech postupně vytratila. Již při své první cestě do Saska v červenci 1825 se František Palacký seznámil s luteránským farářem a historikem, který se ke svým českým předkům hrdě hlásil a věnoval jim také několik na svou dobu kvalitních publikací. Byl to Christian Adolf **Pescheck** (1787–1859), neobyčejně plodný autor spisů teologických, filozofických, literárněvědných a historických, z nichž výbornou pověst mu získalo dílo o zbraslavském opatu Petrovi Žitavském.[79]) Svou korespondenci s Františkem Palackým navázal Pescheck znovu po jedenáctileté přestávce, když

---

[77]) Výrazným příkladem je braniborské město Bernau, severně od Berlína, kde např. luteránské církevní kázání ke 400. výročí obležení Bernau husity v roce 1832 stavělo do protikladu spravedlivou věc Jana Husa a dobyvačná tažení husitských vojsk. K historickému pozadí srov. Hans-Joachim Beeskow, Husité v Braniborské marce roku 1432, HT 4, 1981, s. 127–130.

[78]) V polovině 17. století bylo přes 2000 českých exulantů v Perně, kolem 1000 v Žitavě a přes 700 v Drážďanech. Materiálově nejbohatší zpracování, převážně na základě fondů drážďanského státního archivu, podal Georg Loesche, Die böhmischen Exulanten in Sachsen, Wien 1923 (= Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen Österreich, 42–44). Srov. Josef Volf, Z dějin českých exulantů v saském Perně, Naše zahraničí 4, 1923, s. 8–13, 49–54, 105–111, a další Volfovy drobné články.

[79]) Srov. Rieger 6, 1867, s. 279–280; ADB 25, 1887, s. 412–414; Ludwig Richter, Leben und Wirken des Historikers Christian Adolph Pescheck. Ein Beitrag zur deutsch-tschechischen Begegnung in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur (vyd. B. Havránek – R. Fischer), Berlin 1965, s. 95–105; Wilhelm Zeil, Leben und Wirken des Oberlausitzer Historikers Christian Adolph Pescheck im Spiegel seiner unveröffentlichen Briefe, Literární archiv 5, 1970, s. 198–234 (zde seznam Pescheckových hlavních prací v pozn. 12).

připravoval podklady pro své dvousvazkové Dějiny protireformace v Čechách v 17. století.[80])

1842, 13. dubna, Žitava. Christian Adolf Pescheck sděluje Františku Palackému, že se nyní nejraději zabývá dějinami Čech, protože jsou nejzajímavější ze všech dějin zemí a protože jsou to dějiny země jeho předků. Je jediným milovníkem historie v Sasku s bohatou sbírkou bohemik. Seznamuje Palackého s pojetím svých dějin protireformace v Čechách a vysvětluje, proč se tímto tématem nezabývají čeští katolíci ani protestanté, stejně jako saští učenci. Dílo však nemá být určeno pro české čtenáře. Uvádí seznam pramenů a literatury, které má pro tuto práci k dispozici, a zvláště si cení Pelcla pro jeho umírněnost a vyvážený úsudek. Ptá se Palackého, zda schvaluje jeho úmysl a může mu poradit nebo na něco upozornit. Předpokládá, že se Palacký k tomuto období zatím nedostane, a upozorňuje ho na četná husitika v Sasku, např. v Lipsku a Cvikově. Zajímá se o osud sbírky barona Stentzsche,[81]) kde by mohl pro sebe najít něco potřebného. Informuje dále Palackého o svých pracích a svých rodinných poměrech, posílá pozdravy Matyáši Kalinovi,[82]) Antonínu Dittrichovi[83]) a Václavu Hankovi,[84]) a připomíná kostel v Hradci Králové, kde byli staří Peškové zčásti pokřtěni, zčásti pronásledováni.[85])

Wohlgeborener Herr, hochverehrtester Freund und Gönner,

Mit nichts beschäftige ich jetzt mich lieber, als mit der Geschichte Böhmens, teils weil sie aller Landesgeschichten interessanteste, teils weil sie die Geschichte des Landes meiner Väter ist. Ich bin freilich der einzige sächsische Geschichtsfreund, dessen Bibliothek an Bohemicis reich ist. Gegenwärtig habe ich mir den Plan zu einem sehr wichtigen Werke entworfen, in welchen ich Sie, im Vertrauen und als Freund, einweihen will. Ich arbeite an einer Geschichte der böhmischen Gegenreformation im 17. Jahrhundert, worunter ich die neue gewaltsame Katholisierung Böhmens verstehe. Es fehlt mir dazu gar nicht an Quellen und allmählich erlangter Sachkenntnis. Böhmische Katholiken schreiben natürlich nicht darüber, würden auch zu parteiisch sein; böhmische Protestanten würden es nicht wagen. Sächsische Gelehrte aber sind ohne Sachkenntnis der speziellen Verhältnisse und haben weder Bücher, noch Manuskripte, noch Lokalkenntnis. Ich selbst bin da

[80]) Christian Adolph Pescheck, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen. Nach Urkunden und anderen seltenen Quellen bearbeitet, I–II, Dresden-Leipzig 1844. Pod své jméno se Pescheck podepsal česky jako „českého národu potomek", ale je příznačné, že i pro něho byly Čechy německou zemí. V předmluvě, datované 19. října 1843, připomněl reformaci 15. století v Čechách, „in demjenigen deutschen Lande, wo ein helleres Licht am ersten aufgedämmert war" (I, s. III); husitství a utrakvismus v Čechách pokládal Pescheck za důležitou součást německých církevních dějin (I, s. IV).

[81]) Svobodný pán Jan Stentzsch (1771–1827), pražský divadelní ředitel, se zajímal o dějiny Čech a soustřeďoval historické dokumenty, mj. z období třicetileté války. Jeho literární pozůstalost přešla prostřednictvím Josefa Dobrovského do knihovny Vlasteneckého muzea. Srov. F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze, sv. II, Praha 1927, s. 4, sign. VI A 22.

[82]) Podrobně nyní Karel Sklenář, Počátky české archeologie v díle Matyáše Kaliny z Jäthensteinu, SNM-A 30, 1976, s. 1–36.

[83]) Zeil, Literární archiv 5, 1970, s. 229–230, pozn. 10, předpokládá v souvislosti s obdobnou zmínkou („Sehr lieb habe ich auch Dittrich in Prag . . .") v dopise Ch. A. Peschecka z 13. ledna 1845 Karlu Aloisu Vinařickému, že to je Antonín Dittrich (1786–1849), teolog a historik, profesor staroměstského gymnázia v Praze.

[84]) S Václavem Hankou (1791–1861) si Pescheck dopisoval zřejmě nejčastěji. Zeil, Literární archiv 5, 1970, s. 209–227, uveřejnil celkem osmnáct dopisů Ch. A. Peschecka Václavu Hankovi z let 1834–1859.

[85]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Christian Adolf Pescheck Palackému, 2 listy 14 × 22,5 cm, popsány 4 strany, originál.

nur zufällig eine Ausnahme und halte es fast für Pflicht, zu tun, was mir grade möglich ist; obwohl mir bang ist, doch Fehlern ausgesetzt zu sein. Gegenwärtig will ich mir auch Ihren Rat erbitten. Die Abhandlung oder Schrift ist jedoch nicht für böhmische Leser bestimmt, auf Böhmen gar nicht berechnet. Meine Quellen sind

1. Historia persecutionum ecclesiae bohemicae. Amsterdam 1648 (ein unschätzbares Büchlein).[86])
2. Jacobaei Idea mutationum bohemo-evangelicarum ecclesiarum. Amsterdam 1624, 4.[87])
3. Pulegius de Zybisin Parentatio heroibus bohemis sub Ferd(inando) II. indigua passis (1620) 1621. 4.[88])
4. Balbini Decadis.[89])
5. Pelzels böhmische Geschichte.[90])
6. – Leben der Jesuiten.[91])
7. Pessinas Werk über Ihre Domkirche,[92]) und anderes, auch Privat- und Familienpapiere.

Ich weiß auch ungemein viel Specialia von einzelnen Orten, z. B. Friedland, Niemes, Reichenberg, Gabel, Grafenstein, Schluckenau. Auch fehlt mir nicht: Holyk's Blutige Tränen des Böhmerlands, und seine päpstliche Geißel[93]) Buchholz Ferdinand I.[94])

[86]) Historie o těžkých protivenstvích církve české, jejíž autorství je dnes připisováno Adamu Hartmanovi, byla v latinském i českém znění jednou z nejrozšířenějších českobratrských publikací v zahraničí. Srov. Čeněk Zíbrt, Bibliografie české historie V/2, s. 385–388; Knihopis II/3, s. 329–330, č. 2910–2912; J. Kořalka, Husitský odkaz ve společenském a kulturním životě českých krajanů v zahraničí, HT 4, 1981, s. 179–180.

[87]) Srov. Josef Volf, Matouše Kolína Chotěřínského Confessio fidei a Jakuba Jakobaea Idea mutationum, ČČM 86, 1912, s. 168–170.

[88]) V přetisku Zachaei Pulegi do Zybisin (Pauli Gessenii de Bezdězec) Parentatio heroibus Bohemis a Ferdinando II. Pragae indigna passis (vyd. F. M. Bartoš), Pragae 1937; v českém znění Pavel Ješín z Bezdězí, Zachaea Pulegia z Zybyšin Posmrtná pamět českým hrdinům, kteří od Ferdinanda II. došli v Praze nezaslouženého utrpení, v níž jest též spravedlivé věci stavů slavného Království českého krátce dotčeno (přeložil Karel Hrdina), Praha 1938. Zhodnocení srov. ČČH 44, 1938, s. 626–627.

[89]) Bohuslav Balbín, Miscellanea historica Regni Bohemiae, Decadis I liber I–VIII, Pragae 1679–1688 (knihy IV a X první dekády vyšly až v letech 1776–1793); Decadis II liber I–II, Pragae 1687–1688. Srov. Zíbrt, Bibliografie I, s. 39–41, č. 654; II, s. 503–506, č. 1307; hodnocení srov. František Kutnar, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století, Praha 1973, s. 72–73.

[90]) Pescheck, Geschichte der Gegenreformation I, s. XV, uvedl v seznamu použité literatury dvousvazkové 3. vydání Pelclových Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten, Prag–Wien 1782 (s nesprávnou datací 1752). Hodnocení srov. Josef Johanides, František Martin Pelcl, Praha 1981, s. 154–168.

[91]) F. M. Pelzel, Böhmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf die gegenwärtige Zeit, Prag 1786. Srov. Johanides, František Martin Pelcl, s. 175–177 a 316 (pozn. 47–55).

[92]) Podle Pescheckova seznamu literatury se jednalo o spis Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu (1629–1680), Phosphorus septicornis, Stella alias Matutina. Hoc est: Sanctae Metropolitanae divi Viti Ecclesiae Pragensis Majestats et Gloria. Pragae 1673. Srov. Knihopis II/6, s. 101, č. 7033.

[93]) Soupis Holíkových prací uveřejnil Zíbrt, Bibliografie IV/3, s. 551–552, č. 9187. Srov. Josef Volf, K literární činnosti Jiřího Holíka, býv. dominikána, později exulanta českého, ČČM 83, 1909, s. 152–155; týž, Jiříka Holíka „Päbstische Geissel" a „Fünffacher Geistlicher Spiegel", ČČM 83, 1909, s. 308–313.

[94]) Fr. B. von Buchholtz, Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten, I–IX, Wien 1831–1839. Srov. Zíbrt, Bibliografie III/2, s. 267, č. 5760.

Comenius Schriften, Synodus Pragensis, 1605, 4, Raupachs evangelisches Östreich,[95]) die Schriften von Borott (über den Majestätsbrief).[96])

Besonders hoch verehre ich Pelzeln, dessen vier Bände böhmischer Gelehrter, die er nebst Adauct Voigt herausgegeben,[97]) zu meinen lehrreichsten und liebsten Büchern gehören. Wie unparteiisch, wie gemäßigt und ohne Leidenschaft schreibt und urteilt doch dieser Mann. Da erkennt man die herrliche josephinische Zeit.

Das nördliche Deutschland weiß von allen jenen Vorgängen nur das, was unmittelbar zur Geschichte des 30jährigen Krieges gehört. Die Gegenreformation selbst ist wenig bekannt und hat keine deutschen Bearbeiter gefunden. Ich werde aber auch ohne Leidenschaft unparteiisch schreiben. Neulich habe ich mir auch Dubravius[98]) und Pubitschka[99]) und die Scriptores bohemici, welche Cosmas eröffnet,[100]) angeschafft.

Nun erlaube ich mir die Frage: ob Sie meinen Plan billigen und mir etwa noch irgend etwas als Ratschlag an die Hand geben, mich auf etwas aufmerksam machen wollen? Sie selbst kommen wohl jetzt noch nicht zu dieser Periode? Viel werde ich auch über das Exulantenwesen sagen – weil mir ungemein viel Nachrichten zu Gebote stehen. Genug weiß ich auch über die Lichtensteiner Soldaten.[101])

In Sachsen, z. B. in Leipzig (wo Sie ja selbst waren) und in Zwickau, befinden sich auch Hussitica. Wohin sind die Sammlungen des Freiherrn von Stentzsch hingekommen? Da würde viel für mich Brauchbares sein. Haben Sie meinen Aufsatz über Böhmens Schulwesen im Leitmeritzer Schullehrerkalender 1842 gesehen.[102]) Hat die Gesellschaft der Wissenschaften das gedruckte Verzeichnis meiner Schriften erhalten?

[95]) Bernhard Raupach, Evangelisches Österreich, d. i. historische Geschichte von den vornehmsten Schicksalen der evangelischen Kirche in Österreich, mit einer Presbyterologia Austriaca, I–IV, Hamburg 1732–1741; Supplement 1–2, Hamburg 1744. Srov. Zíbrt, Bibliografie III/2, s. 276, č. 5954.

[96]) Johann Borott, Der von Kaiser Rudolph dem Zweiten den Protestanten in Böhmen erteilte Majestätsbrief vom Jahre 1609, aus einer böhmischen Urkunde übersetzt mit Anmerkungen, Görlitz 1803. Životopisné údaje a osobní bibliografii pezinockého rodáka Borotta (1757–1832) zpracoval Josef Volf, K literární činnosti Slováka Jana Borotta, posledního českého správce církve české v Žitavě, ČČM 83, 1909, s. 158–162.

[97]) Effigies virorum eruditorum atque artificium Bohemiae et Moraviae, una cum brevi operumque ipsorum anarratione, I–II, Pragae 1773–1775; v německé verzi Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken, I–IV, Prag 1773–1782. Okolnosti vzniku a autorství rozebral Johanides, František Martin Pelcl, s. 94–97, 308 (pozn. 32–37) a 401.

[98]) Joannes Dubravius (= Jan Skála z Doubravky), Historiae Regni Bohemiae . . . libri XXXIII, Prostannae (Prostějov) 1552, tři další vydání v zahraničí. Srov. Zíbrt, Bibliografie II, s. 552, č. 1615. Pescheck, Geschichte der Gegenreformation I, s. XV, citoval frankfurtské vydání z roku 1687.

[99]) Franciscus Pubitschka, Chronologische Geschichte Böhmens, I–X, Leipzig–Prag 1770–1801. Srov. Zíbrt, Bibliografie II, s. 650, s. 2742; hodnocení srov. Kamil Krofta, Frant. Pubička, předchůdce Palackého v zemském dějepisectví českém, ČSPS 51–53, 1943–1945, s. 1–24.

[100]) Scriptores rerum Bohemicarum I (vyd. F. M. Pelcl – J. Dobrovský), Pragae 1783. Srov. Zíbrt, Bibliografie II, s. 83, č. 244.

[101]) Jednalo se o vojáky Karla z Lichtenštejna, který byl po Bílé hoře 1620 jmenován místodržícím v Čechách a stál v čele mimořádného tribunálu pro potrestání účastníků stavovského povstání a v čele konfiskační komise.

[102]) Christian Adolf Pescheck se zde hlásí k autorství anonymního článku Böhmens Schulwesen, in: Pädagogische Real-Enzyklopädie, I/8 (vyd. Karl Gottlob

Grüßen Sie mir meinen vortrefflichen Kalina und die lieben Männer Dietrich und Hanka. Von ersterem warte ich mit Schmerzen auf Briefe. Dem Kloster Ossek verschafte ich jetzt eine uralte, es betreffende päpstliche Urkunde von Innozenz III im Original.[103])

Meine Tochter Bonny, welche einst mit mir in Ihrem Zimmer war, wird diesen Sommer in Wien zubringen im Hause des Bruders meiner Gattin, der dort in großer Fabrik Geschäftsführer ist. Sie reist zu Pfingsten, leider nicht über Prag, sonst könnte sie die gute Frau von Sternek und die Justizrätin aus Winterberg, die sie gut kennt, besuchen, sondern über Reichenberg und Königingräz. Letzteres aber ist uns auch gar wichtig, denn in dortiger Kirche sind die alten utraquistischen Peschecke teils getauft, teils verfolgt worden.[104])

Daß ich den Brief nicht ganz frankieren kann, muß ich beklagen. Geben Sie mir, Hochverehrter, bald Gelegenheit, Ihnen zu dienen, als Ihr ergebenster
Zittau, 13. April 1842. M.[105]) Pescheck, Diakon.

Některé formulace dopisu Christiana Adolfa Peschecka Palackému z 13. dubna 1842 jsou téměř doslova shodné s dopisem, jejž Pescheck poslal o měsíc později, 12. května 1842, Václavu Hankovi.[106]) Zdá se ovšem, že ve vztahu ke katolíku Hankovi se vyjadřoval poněkud opatrněji než v dopise Palackému (připomněl například, že Pešina, Balbín a Pelcl psali o protireformaci „z katolické strany"). I když si Pescheck s Matyášem Kalinou a především s Václavem Hankou dopisoval zřejmě častěji než s Palackým, jsou jeho dopisy Palackému otevřenější a kritičtější. Jen mimochodem si postěžoval, že Palacký neodpověděl na jeho dopis z dubna 1842, když mu o rok později znovu psal o své práci, a současně projevoval obavy o další osud Palackého díla. Jinak dopis vyniká vysokým oceněním vědecké úrovně Palackého Dějin a opravdovým zájmem o české dějiny.

Hergang), Grimma 1841, s. 351, který s pochvalným úvodem a četnými kritickými poznámkami pod čarou přetiskl Josef Hoffmann, katolický farář v saském Freibergu, v ročence Jahrbuch für Lehrer, Eltern und Erzieher (Fortsetzung des Schulbuchkalenders), vyd. Ignaz Jaksch, 9, Prag–Wien 1842, s. 125–139. Chvála odborných znalostí a nezaujatosti autora, tj. Ch. A. Peschecka, převažovala ještě v tomto případě nad polemickými ostny mezi katolickým a evangelickým duchovním. Rozhodně se však Hoffmann ohradil proti vysvětlování příčin malé znalosti o Českém království v zahraničí tím, „weil Schriftsstellerei dort erschwert und die Mitglieder des Lehrstandes nicht Erlaubnis haben, etwas in fremden Zeitschriften drucken zu lassen"; uvedl proti tomu šest jiných důvodů, proč jsou dobré výsledky školství v Čechách nedoceňovány v zahraničí.

[103]) Byla to zřejmě papežská listina z 11. července 1207, která je dodnes vykazována jako nejstarší pravá listina v archivu oseckého kláštera. CDB 2, 1912, s. 63–64, č. 69. Srov. SOA Litoměřice, Řád cisterciáků Osek (1207–1949). Inventář. Zpracoval Ferdinand Čenský a kol., Litoměřice 1967, strojopis, s. 1, inv. č. 3.

[104]) Podrobněji k tomu Zeil, Literární archiv 5, 1970, s. 198–199 a 217 (dopis z 12. května 1842).

[105]) M. = Magister. Ch. A. Pescheck byl roku 1808 na univerzitě ve Wittenbergu prohlášen mistrem svobodných umění.

[106]) Otiskl Zeil, Literární archiv 5, 1970, s. 216–217.

1843, 7. května, Žitava. Christian Adolf Pescheck sděluje Palackému, že všechen svůj volný čas nyní věnuje studiu jeho spisů. Považuje Palackého za vzor kritického dějepisectví a netrpělivě očekává čtvrtý svazek (III/1) jeho Dějin. V Sasku se však říká, že cenzura nedovolila vytištění rukopisu a že se Palacký připravuje odjet z Čech. Velice by toho litoval a doufá, že to není pravda. Uváznutí Palackého pera očekával až u roku 1621, a ne již 1415. Pescheck znovu připomíná, že ze všech saských vědců je nejvíce zasvěcen do dějin Čech. Shromažďuje zvláště zprávy o pronásledování protestantů v různých místech Čech v 17. století a o usazení českých exulantů v Sasku. Vzpomíná na společnou cestu s Palackým na Ojvín roku 1825[107]) a chtěl by vědět, jak se mu daří. Sám má rovněž obtíže se zpátečníky. Svobodomyslný Pelcl by nyní také své dílo u cenzury neprosadil. Na závěr se zmiňuje o rodopisném bádání a nálezu kamenného znaku pánů z Dubé.[108])

Hochverehrtester Herr,

Jede meiner Freistunden ist jetzt dem Studium Ihrer köstlichen Schriften gewidmet. Nichts interessiert mich mehr, als böhmische Geschichte, niemand ist mir ein besseres Vorbild von kritischer Geschichtsschreibung, als eben Sie. Mit Ungeduld sehne ich mich nach Ihrem vierten Bande; allein, man sagt hier, die Zensur habe den Abdruck Ihres Manuskripts nicht erlaubt, und Sie schickten sich an, Böhmen zu verlassen. Wäre das, so jammere ich mit Ihnen: hoffentlich ist es nicht wahr. Stocken Ihrer Feder erwartete ich erst 1621 und nicht schon 1415.

Auf meinen Brief von 1842 haben Sie zwar mir nicht geantwortet, dennoch ehre und liebe ich Sie so sehr. Außer mir ist wohl kein Gelehrter Sachsens so in Böhmens Geschichte eingeweiht, als ich; das macht wohl mein eignes böhmisches Blut. Besonders sammle ich jetzt Nachrichten von den Erduldungen der Protestanten in den verschiedenen böhmischen Orten im 17. Seculo. Ich habe schon so viel, als noch nie ein außer Böhmen wohnender Gelehrter gehabt hat. Mehrere Menschenalter ist die Sache von deutschen Gelehrten nicht besprochen worden, von böhmischen noch weniger. Vom Unterkommen der Exulanten in Sachsen habe ich auch genaue Nachrichten.

O, daß Sie einmal unseren unvergänglich schönen Oybin wieder mit mir besuchten! Heuer hoffe ich Herrn von Kalinas Besuch, bei dem jetzt mein Bruder und einer meiner Söhne zum Besuch sind.

Wie gern wüßte ich, wie es Ihnen geht? Schreiben Sie mir nicht einmal, wenn auch nicht: werde ich doch den innigsten Anteil nehmen an Ihrem Geschick.

Auch ich werde von Finsterlingen verfolgt, namentlich behelligt mich einer, wie es scheint, der katholische Pater Hofmann in Freiberg mit anonymen (!) Briefen und Aufsätzen in der Augsburger fanatischen Zeitschrift der Katholiken.[109]) Er hält es für ein großes Verbrechen zu referieren, wie um 1631 Jesuiten gegen Protestanten gefühllos handelten und g l a u b t jene Vorgänge nicht, meint, ich selbst hätte alles nur ersonnen. Der freidenkende Pelzel würde jetzt seine Geschichte auch nicht durch die Zensur bringen. Vernünftig sind jetzt nur noch die ä l t e r e n katholischen Geistlichen, in denen noch ein Tropfen josephinisches Blut ist. Die jüngeren hat man in den Seminarien gegen uns fanatisiert. Ob nun die neuen Geschichten von Tetschen w a h r sind?

Leben Sie wohl, nebst lieber Gattin. Noch eins. Ein Nachkomme von Duba lebt in Hohnstein in Sachsen und sammelt angelegentlich Nachrichten über sein altes Geschlecht. Er ist das erste Glied von dem exilierten Duba. Ach, wie sehr wünscht er

[107]) Srov. P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 109.

[108]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Christian Adolf Pescheck Palackému, 2 listy 13,5 X 22 cm, popsány 4 strany, originál, v dolní polovině poslední strany adresa: „Herrn Historiograph Franz Palacky Wohlgeboren zu Prag, zu eigenen Händen".

[109]) Byl to nepochybně tentýž Josef Hoffmann z Freibergu, který v roce 1842 přes některé kritické výhrady vysoce oceňoval Pescheckovu práci o školství v Čechách.

eine Abschrift Ihrer Tabelle über die Familie de Lippa! Auf einem Felsen auf dem Oybin fand man jetzt das verwitterte Wappen der Duba, mit Eichenästen, Fisch und Pfauenschweif.

Mit inniger Verehrung Ihr ergebenster
Zittau, 1843. V. VII. M. Pescheck

Uplynulo dalších čtrnáct měsíců, než se Christian Adolf Pescheck znovu ozval. Mezitím se však bezpochyby setkal osobně s Františkem Palackým, když koncem června a počátkem července 1843 český dějepisec navštívil Budyšín, Nízké a Ochranov.[110]) Výslovně pak Pescheck připomíná, že Palacký u něho viděl knihu o dějinách protireformace v rukopise. Také srdečné oslovení v posledním Pescheckově dochovaném dopise Palackému se natolik odlišuje od předcházejících dopisů, že je možné předpokládat značné osobní sblížení obou historiků. Z rychle psaných řádek, které Palackému osobně doručil student žitavského gymnázia Gustav Arnošt Straka,[111]) vysvítá autorův zájem o ohlas jeho nedávno vydané dvoudílné práce.

1844, 28. července, Žitava. Christian Adolf Pescheck zasílá dopis Františku Palackému prostřednictvím posla, když se mu nedá náležitě psát poštou. Rád by věděl, jak bylo v Čechách přijato jeho dílo o dějinách protireformace, zda nebylo zakázáno, zda je někdo v Čechách vlastní a čte; zvláštní zájem má o kritiku Palackého. Dozvěděl se, že v knihovně v Lipsku je pět formulářových knih a že v Sasku je mnoho zpráv o husitství. Podobně jako na titulním listě své knihy a na některých dalších dopisech[112]) se Pescheck podepisuje oblíbeným výrazem „českého národu potomek". Dovětek znovu připomíná kladné přijetí Pescheckovy knihy mezi saskými církevními historiky.[113])

Verehrtester,

Da man mit der Post nicht füglich an Sie schreiben kann, ergreife ich eine andere Gelegenheit, obwohl ich nur etliche Minuten Frist dazu habe. Ich will so gerne wissen, wie es meinem Geschichtswerke, daß Sie bei mir im Manuskript sahen, in Böhmen ergeht, ob es Böhmens Gelehrten bekannt ward, ob es unverboten blieb, ob es jemand in Prag besitzt und es auch liest? Was Sie selbst dazu sagen, ob nicht Sie 1000 Mängel finden, und nicht vieles, vieles anderes wünschen?

Mein Bote ist der Gymnasiast Straka in Zittau. Der bleibt ein paar Tage in Prag, wollen mir nicht durch d e n etwas schreiben.

Auf meine Frage nach Formelbüchern in Sachsen, weiß ich nur, daß die Leipziger Bibliothek 5 hat. Hussiten-Nachrichten sind viel in Sachsen. Vale!

Der Ihrige českého národu potomek.
28. Juli 1844.

U n s r e Kirchenhistoriker freuen sich sehr über ausgefüllte Lücke und urbar gemachte Wüste.

[110]) P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 232.

[111]) Gustav Arnošt Straka (1824–1909), syn evangelického kněze augsburského vyznání, studoval na gymnáziu v Žitavě v letech 1837–1845 společně se svým mladším bratrem Adolfem Vilémem Strakou. Srov. Emanuel M a t o u l e k, Gustav Arnošt Straka, in: Hus. Kalendář pro lid (Chotěboř) 18, 1910, s. 80–83. Lze předpokládat, že Pescheck předal dopis staršímu z obou bratrů. Od ledna do května 1849 se bratří Strakové podíleli na přípravě společného povstání saských a českých radikálních demokratů.

[112]) Z e i l, Literární archiv 5, 1970, s. 208, 219–220, 222–224, 228–229 a 232, uvěřejnil devět případů podpisu a jednu zmínku uvnitř dopisu, kdy se Pescheck nazýval „českého národa potomkem".

[113]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Christian Adolf Pescheck Palackému, 2 listy 13,5 X 22 cm, popsána 1 strana, originál, na rubu adresa: „Seiner Wohlgeboren Herrn Franz Palacky, Sekretär der Gesellschaft der Wissenschaften zu Prag".

František Palacký využil příležitosti, kterou mu poskytl návrat studenta Gustava Arnošta Straky ze Žitavy, a poslal po něm Pescheckovi dopis, který je přesvědčivým dokladem opozičního smýšlení Palackého v polovině roku 1844, kdy v Čechách šířily brožury a knihy obsahující kritiku tehdejších rakouských poměrů a kdy Palackého líčení předchůdců husitství i Husovy činnosti naráželo na potíže s cenzurou. S takovou otevřeností Palacký většinou své názory nesděloval, i když jeho odmítavé stanovisko vůči cenzurní praxi bylo dobře známé.[114]) Tehdy se ještě Palacký těšil nadějí, že před koncem září 1844, dříve než se svou rodinou odjede na zimu do Nizzy, bude moci svazek III/1 svých Dějin předat veřejnosti. Uvědomoval si, jaký přínos znamená toto dílo ve srovnání s dosavadním bádáním, a v tomto zájmu byl ochoten přistoupit na některé změny a škrty. Skutečnost byla horší, než Palacký předpokládal, a jednání s cenzurou nestačil před svým odjezdem dokončit. Sporné otázky se týkaly hodnocení Husova života a díla a především postupu kostnického koncilu vůči Janu Husovi a Jeronýmu Pražskému.[115]) Dopis ukazuje Palackého jako přesvědčeného liberála, který ve svém historickém bádání o Husovi a husitství před rokem 1848 i v nepříznivých cenzurních podmínkách prosadil uveřejnění řady materiálů a myšlenek, alespoň nepřímo podporujících soudobé opoziční hnutí.

1844, 14. srpna, Praha. František Palacký odpovídá Christianu Adolfu Pescheckovi do Žitavy, že jeho dílo o dějinách protireformace je v Čechách dobře známé a rozšířené. Svůj exemplář půjčil Palacký několika starým pánům, kteří jinak knihy nekupují ani nečtou, a ti byli velmi spokojeni. Nedá se však počítat se svobodným oběhem díla, i když zákazy knih jen napomáhají jejich odbytu. Vzhledem k rozsahu použitých pramenů je úroveň knihy dobrá, ale nejdůležitější prameny zůstávají pohřbeny v archivech a nikdo si jich nevšímá. Do konce září 1844 by Palacký chtěl uveřejnit nový svazek svých Dějin (III/1), sahající do roku 1419. Poslední sešit rukopisu leží už dva měsíce na cenzuře a je velice přísně posuzován teologickou cenzurou, protože se týká Husa a husitství. I když se svazek dostane do veřejnosti v okleštěné podobě, očekává Palacký útoky proti sobě. Svazek přinese materiálově mnoho nového; ještě před rokem Palacký nevěřil, že bude muset tolik opravovat a doplňovat na běžných názorech o počátcích husitství. Na závěr posílá pozdravy Leopoldu Hauptovi[116]) a Gustavu Köhlerovi[117]) ve Zhořelci.[118])

[114]) Několik dokladů z Palackého uveřejněné i neuveřejněné korespondence soustředil Zacek, Metternich's Censors, s. 99–100, 111–112.

[115]) Palackého původní formulace z Dějin III/1, proti nimž měla rakouská cenzura roku 1844 námitky, otiskl Köpl, Palacký und die Censur, s. 668–687. Tyto materiály je třeba vzít v úvahu při hodnocení Palackého pojetí husitství v německé verzi svazku III/1, která i v pozdějším přetisku vyšla pouze v cenzurované podobě.

[116]) Leopold Haupt (1797–1883), evangelický duchovní a sekretář vědecké společnosti ve Zhořelci, který podporoval sběr lužickosrbských lidových písní. Srov. Otto 10, 1896, s. 964.

[117]) Gustav Köhler (1806–1865), historik a člen městské rady ve Zhořelci. Srov. Zeil, Literární archiv 5, 1970, s. 216, pozn. 1.

[118]) Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin (West), Handschriftenabteilung, Sammlung Darmstaedter 2 f 1836 (5), xerokopie, popsány 3 strany, na rubu adresa: „Seiner Hochwürden Herrn Christian Adolf Peschek, erstem Diakonus etc. in Zittau".

Mein hochgeehrter Herr!

Das Werk, durch welches Sie der guten Sache der Vorfahren einen wesentlichen Dienst geleistet haben, ist in Böhmen allerdings wohlbekannt und gern gelesen. Ich selbst mußte mit meinem Exemplar mehreren alten Herren dienen, die sonst Bücher weder zu kaufen noch zu lesen gewohnt sind, mit dieser Lektüre jedoch sehr zufrieden waren. Daß dieses Werk freien Umlauf bei uns erhalte, daran ist bei der absoluten Herrschaft des Ultramontanismus in Wien gar nicht zu denken, obgleich es jedermann weiß, daß Bücherverbote bei uns ihrem Absatze nur förderlich sind. Um Ihnen mein eigenes Urteil darüber sagen zu können, müßte ich es fleißiger angesehen und durchgelesen haben, als es mir bis jetzt möglich war. Nach meiner Ansicht ist es so gut, als es nach dem Umfang Ihrer Quellen nur immer sein konnte. Aber das Bedeutendste liegt noch in unsern Archiven vergraben, von niemandem beachtet und auch von mir nur erst wenig gekannt, da ich bis jetzt immer mit den älteren Perioden unserer Geschichte vollauf zu tun hatte.

Mein Werk, dessen nächsten, bis zum Jahre 1419 reichenden Band ich bis Ende Septembers d. J. dem Publikum übergeben zu können hoffe (das letzte Heft Manuskript liegt seit 2 Monaten in der Zensur), wird mit großer Strenge behandelt, seitdem ich es mit Hus und den Hussiten, also mit der theologischen Zensur zu tun habe. Der Zensor erklärte, er kenne meine eigentlichen Absichten besser (als ich selbst?) und müsse daher gegen mich sehr strenge verfahren. So wird denn mein Werk allerdings nur sehr kastriert ins Publikum kommen, und auch dann wird noch das ganze Heer der Jesuitenfreunde über mich herfallen. Gott befohlen! Im übrigen werden Sie am besten es zu erkennen im Stande sein, wie viel materiell Neues mein nächster Band bringen wird. Noch vor einem Jahre hatte ich nicht geglaubt, daß ich an den über die Anfänge des Hussitismus gang und gäbe gewordenen Ansichten so vieles zu berichtigen und zu ergänzen finden würde.

Im Oktober muß ich dann leider wieder Prag und Böhmen verlassen, um meine kranke Frau der Strenge des hiesigen Winters zu entziehen. Ich gedenke den Winter mit meiner ganzen Familie in Nizza zuzubringen. Wenn Sie die Herren Haupt und Köhler in Görlitz sehen, so bitte ich ihnen viel Herzliches von mir zu sagen. Leben Sie wohl! Ich bleibe stets Ihr offener und aufrichtiger Palacky.

Prag, den 14. August 1844.

Zpráva o tom, že František Palacký má potíže s rakouskou cenzurou při zpracování počátků husitství v novém svazku Dějin Čech, se od jarních měsíců roku 1843 šířila nejen mezi zahraničními přáteli a známými Palackého, ale zřejmě i ve veřejnosti Saska a dalších německých států. Podobné obavy jako žitavský Christian Adolf Pescheck, že by Palacký přerušil práci na svých Dějinách, vyjádřil v dubnu 1844 také neobyčejně plodný rakouský publicista konzervativního zaměření Johann **Sporschil** (1800–1863), který ve čtyřicátých letech 19. století psal a vydával v Lipsku průměrně dva knižní svazky ročně v rozsahu přes tisíc tiskových stran.[119]) Sporschilovy osmidílné Dějiny vzestupu a velikosti rakouské monarchie[120]) dospěly tehdy právě ke čtvrtému svazku, který pojednával mimo jiné o českém stavovském povstání z let 1618–1620 a následující katolické protireformaci v Čechách. Měl-li autor dodávat do nakladatelství rukopis dvou objemných svazků za rok, musel se spokojit pouhou

[119]) Srov. Wurzbach 36, 1878, s. 247–252. Sporschilova osobní bibliografie zahrnuje 71 knižních titulů, z toho několik mnohosvazkových.

[120]) Johann Sporschil, Geschichte des Wachstums und der Größe der österreichischen Monarchie, I–VIII, Leipzig 1843–1846, 464, 504, 407, 670, 888, 480, 562, 551 s.

kompilací, v níž nescházely věcné chyby a omyly,[121]) ale celkově nelze Sporschilovu dílu upřít působivost.[122]) Vyznačovalo se jednotným pojetím rozšiřování Rakouska od babenberského markrabství až po „věčné" spojení rakouských, českých a uherských zemí pod habsburským panovníkem, se zřetelnou tendencí posílit formování státně politického národa rakouského při zachování etnicko-jazykového charakteru jednotlivých součástí říše.[123]) Poměrně rozsáhle odkazovalo na práce, z nichž autor čerpal (s několika desítkami odkazů na Palackého Dějiny), a ve svém konzervativně dynastickém zaměření ostře odmítalo německonacionální tendence.

Sporschilovo pojetí Jana Husa a husitství v třetím svazku dějin rakouské monarchie, podobně jako v pozdějších třídílných dějinách katolické církve,[124]) vyrůstalo z názorů osvícenského katolicismu.[125]) Hus na kostnickém koncilu se mu jevil jako muž „nepatrný, a přece tak mocný jako kterýkoli z hrdých prelátů a knížat, kteří se v Kostnici sešli", byl pro něho „osobně nešťastným, ve své účinnosti však silným předchůdcem Lutherovým".[126]) Sporschil se snažil objasnit, že církev nemohla připustit Husovo učení, protože podkopávalo její staletími vytvořenou stavbu, takže Hus byl vlastně odsouzen předem, než vůbec do Kostnice přijel; při závěrečném hodnocení – s odkazem na obsáhlý úryvek z Eneáše Silvia – poznamenal, že je třeba hovořit „se zřejmým obdivem o mimořádném hrdinství" Jana Husa.[127]) Po „krvavém dramatu s Husem" následovala „strašlivá husitská válka", v níž Sporschil odsuzoval nejen „loupeživé a současně nadšené houfy Čechů", ale i „nemoudrou krutost" křižáků.[128]) Chválil umírněnost basilejského koncilu i kališníků, dokonce i Jiří Poděbradský jako zemský správce a český král se mu přes některé výhrady jevil jako „rázný, chytrý, pravověrnou stranou zlomyslně pomlouvaný muž".[129]) V dalších svazcích zaujal Sporschil kritický postoj k působení jezuitů i ke „strašnému krvavému soudu" a „barbarství" staroměstské popravy z roku 1621,[130]) ale nade vším převážila v jeho díle chvála habsburského rodu, vrcholící apoteózou moudrosti, úřednické svědomitosti a lidské péče císaře Františka.

121) Úmrtí Jana Žižky kladl Sporschil do roku 1428 (III, s. 165), nepřesnosti lze nalézt při líčení husitských tažení aj.

122) Jan Heidler, Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových, Praha 1920 (= Novočeská bibliotéka, 34), s. 188, pozn. 278, charakterizoval Sporschilovu osmisvazkovou knihu jako „veliké, velmi pěkně vypravené kompilační dílo".

123) V jedné ze svých politických brožur, které uveřejňoval v Lipsku s finanční podporou Metternichovy státní kanceláře, obhajoval Sporschil pojetí rakouského státního národa v polemice proti opozičnímu publicistovi Viktoru von Andrianu-Werburgovi. Heidler, Čechy a Rakousko, s. 189–190.

124) Johann Sporschil, Populäre Geschichte der katholischen Kirche, I–III, Leipzig 1847, zejména v kapitole „Schwärmer und Häretiker", v níž je Husovi a husitům věnováno přes třicet stran (III, s. 122–153).

125) Mezi hlavními citovanými autory jsou Augustin Zitte a F. M. Pelcl, ze starší literatury hlavně Eneáš Silvius a Zacharias Theobald.

126) Sporschil, Geschichte des Wachstums III, s. 145.

127) Tamtéž, s. 148.

128) Tamtéž, s. 158 a 166.

129) Tamtéž, s. 255.

1844, 17. dubna, Lipsko. Johann Sporschil sděluje Františku Palackému, že se důvěryhodně dozvěděl, že Palacký nebude pokračovat ve svých Dějinách, protože zřejmě nechce vydávat nic jiného než pravdu. Představuje se jako moravský Slovan, vychovaný v Rakousku, a pro své Dějiny Rakouského císařství, které právě píše, žádá od Palackého odbornou pomoc. Nabízí záruky, že neprozradí Palackého spolupráci, a přeje si odpověď na tři otázky: 1. jak přestaly být Čechy samostatnou říší; 2. jak se utvářely protireformační poměry v Čechách za Ferdinanda III. a Leopolda I., případně i za Ferdinanda II.; 3. jaké důsledky mělo rozdávání statků v Čechách německé šlechtě.[131])

Hochgeehrter Herr!

Zu meinem Schmerze habe ich glaubwürdig vernommen, daß Sie Ihre Geschichte von Böhmen nicht fortsetzen. Darum gewiß, weil Sie nicht wollen, daß über Ihr Vaterland etwas anderes als die Wahrheit erscheine.

Vielleicht haben Sie vernommen, daß ich eine Geschichte des österreichischen Kaisertums, beschränkt durch den Titel „Geschichte des Entstehens, des Wachstums und der Größe der öst(erreichischen) Monarchie" schreibe.

Vor allem sage ich nun, daß ich Slave bin, freilich nur ein mährischer. Mein Vater starb 1802 als Liechtensteinscher Justitiar in Budschowitz in Mähren und ich wurde in Österreich erzogen.

Vielleicht könnten Sie glauben, daß, weil ich die Geschichte der Kriege von 1813, 1814 und 1815 schrieb, die unter dem Volkstitel „Die große Chronik"[132]) herausgekommen sind, ich irgend eine Unterstützung durch Urkunden etc. gehabt habe. Nichts davon ist wahr, ich habe bloß die allgemein zugänglichen Quellen gehabt.

Dies wünsche ich, und bald, durch Sie zu erfahren. Sie werden natürlich fragen: was gibst du mir für Bürgschaften? Die erste Bürgschaft ist die, daß, wenn ich Sie verriete, ich dort, wo mir am meisten liegt, geachtet zu sein, verachtet wäre. Ich habe einen guten Namen zu verlieren. Die zweite Bürgschaft liegt in dem Verhältnisse zu meinem Verleger,[133]) der mich bei der geringsten Indiskretion meiden würde wie eine Klapperschlange. Erstattung der Kosten versteht sich von selbst.

Außer obigen Bürgschaften mögen Sie über mich Glückselig (junior,[134]) wenn der alte[135]) noch lebt), fragen. Ein närrischer Hans, dieser Glückselig; schrieb mir vor einigen Jahren, er wollte mich in den Adelstand erheben helfen, wie die Verwandten

130) Sporschil, Geschichte des Wachstums IV, s. 396, 401 aj. Politicky však odsoudil pokus o českou stavovskou monarchii, kterou by stihl stejný osud jako šlechtickou republiku v Polsku. Tamtéž, s. 450.

131) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Johann Sporschil Palackému, 2 listy 23 × 28 cm, popsány 4 strany, originál.

132) Johann Sporschil, Die große Chronik oder: Geschichte des Weltkampfes in den Jahren 1813, 1814 und 1815, 43 sešitů, Leipzig 1838–1842 (v renomovaném Reclamově nakladatelství), 5. vyd. Braunschweig 1844.

133) Nakladatelem prvních šesti svazků Sporschilových dějin rakouské monarchie byl Friedrich Volckmar, poslední dva svazky vydalo Rengerovo knihkupectví v Lipsku.

134) August Anton Glückselig (1806–1867), od poloviny dvacátých let publicisticky činný pod pseudonymem Gustav Thormund Legis (odtud běžně nabývaný G. Th. Legis-Glückselig), byl spolupracovníkem řady literárních, vlastivědných a uměleckohistorických časopisů a sborníků. Srov. Rieger 4, 1865, s. 1206; Wurzbach 14, 1865, s. 307–311; Otto 15, 1900, s. 794–795.

135) Bartholomäus Franz Glückselig (1780–1846) působil jako pedagog na hlavní škole v Praze. Tamtéž.

meines seligen Onkels, des Bürgermeisters Sporschil.[136]) Glückselig weiß freilich vom Jahre 1829, wo er von hier fortging, nichts von mir! Ich, und adelig werden!!!

Und nun muß ich sagen, daß ich keine Rücksicht zu nehmen habe.

Ich wünsche durch Sie zu erfahren:

1. wie hat die landständische Wirksamkeit, Böhmen mit seinen inkorporierten Ländern als ein Reich betrachtend, aufgehört;

2. wie haben sich die Gegenreformationsverhältnisse unter Ferdinand III. und Leopold I. gestaltet, wobei ich bemerke, daß, wenn Sie Merkwürdigkeiten von der Gegenreformation Ferdinands II. mitteilen wollen, ich schon noch Platz dazu finden werde;

3. was hat die Invasion deutscher Edelleute, denen mit einer lächerlichen Verschwendung böhmische Güter gegeben wurden, für Folgen gehabt?

Nun also, hochgeehrter Herr, wenn es wirklich wahr, daß Sie Ihre vortreffliche Geschichte von Böhmen nicht fortsetzen, so setzen Sie mich in den Stand, die Arkana mitzuteilen, und glauben Sie mir, daß ich mich eher in Stücke reißen lasse, als daß ich sage, woher ich sie habe.

Ich verharre, hochgeehrter Herr, Ihr ergebenster Diener J. Sporschil

Leipzig, 13. April 1844.

Tento dopis od Johanna Sporschila nemohl ovšem František Palacký považovat za seriózní nabídku ke spolupráci. Nešlo jen o to, že Sporschil byl nadmíru psavým publicistou, jehož pracovní metody musely vzbuzovat u odborného historického badatele, jakým Palacký nesporně byl, oprávněnou nedůvěru, ale samotná představa, že by měl pomáhat odhalovat nějaké senzační „arkanum", tj. tajemství habsburského panovnického dvora, byla Palackého pojetí historické práce naprosto cizí. Právě v dubnu 1844, kdy Palacký dopis dostal, předalo prezídium zemského gubernia pražské cenzuře závažné připomínky c. k. policejního a cenzurního dvorního úřadu ve Vídni, podepsané hrabětem Josefem Sedlnitzkým, k druhému sešitu Dějin Čech III/1, které byly ihned sděleny také autorovi, i když v mírnější formě, než Sedlnitzky předpokládal,[137]) takže Palacký měl v té době opravdu jiné starosti. Svou korespondenci se Saskem, a to i se saským panovnickým dvorem, udržoval František Palacký i v období narůstající liberální opozice proti králi Fridrichu Augustu II. a princi Janovi v letních měsících roku 1845.[138]) Je pravděpodobné, že tehdejší politický neklid v zemi znemožnil princi Janovi, aby Palackému osobně poděkoval za zaslání nového svazku Dějin Čech, ale učinil tak alespoň prostřednictvím svého vrchního hofmistra.

[136]) Peter Sporschill (od roku 1833 rytíř) stál jako purkmistr v čele pražského magistrátu v letech 1826–1838. Srov. Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1827, Prag (1826), s. 189, a v dalších jedenácti ročnících této příručky.

[137]) Původní koncept odůvodňoval zásah úřadů proti svazku III/1 Palackého Dějin větou, kterou zemský šéf arcivévoda Štěpán vypustil, že totiž „in demselben außer der Anführung von Tatsachen die daraus abgeleiteten Folgerungen und vom Verfasser aufgestellten Ansichten in einem der herrschenden Staatsreligion feindseligen Geiste sind und an einigen Stellen auch die verschiedenen, unter einem Zepter vereinigten Nationalitäten einander feindlich entgegengestellt erscheinen lassen". K ö p l, Palacký und die Censur, s. 671, pozn. 51.

[138]) Prince Jana činili saští liberálové osobně zodpovědným za krveprolití v Lipsku 12. srpna 1845. F l a t h e, Neuere Geschichte Sachsens, s. 545.

1845, 6. srpna, zámek Pillnitz. Svobodný pán Friedrich O'Byrn děkuje z pověření prince Jana Františku Palackému za zaslání Dějin Čech III/1. Princ Jan pokládá tyto Dějiny za nanejvýš zajímavé a má radost z jejich pokračování.[139])

Sehr verehrter Herr Professor,

Seine Königliche Hoheit der Prinz Johann, mein gnädigster Herr, geben mir den ehrenvollen Auftrag, Ew. Wohlgeboren den allerverbindlichsten Dank für die Übersendung des dritten Bandes der so höchst interessanten Geschichte von Böhmen hiermit auszusprechen. Seine Hoheit freuten sich wahrhaft die Fortsetzung des schönen Werkes verfolgen zu können.

Mit der vorzüglichsten Hochachtung verharrt Ew. Wohlgeboren ganz ergebenster Friedrich Freiherr O'Byrn, Oberhofmeister etc.

Schloß Pillnitz, am 6. August 1845.

Kolem poloviny čtyřicátých let 19. století se konzervativní státní patriotismus Bavorska, Saska a řady dalších státních celků tzv. třetího Německa ocitl v zásadním protikladu vůči buržoazně liberálním a maloburžoazně demokratickým tendencím, které se přes hranice jednotlivých německých států spojovaly do celoněmeckého národně politického hnutí. Nebylo náhodne, že ještě před rokem 1848 museli na svůj odpovědný úřad rezignovat oba přední konzervativní politikové v Drážďanech a v Mnichově, s nimiž se předtím Palacký osobně seznámil – po srpnových událostech roku 1843 saský vedoucí ministr Bernhard August von Lindenau, v únoru 1847 bavorský ministerský předseda Karl von Abel. Historiografické dílo i politická činnost Františka Palackého se již v průběhu čtyřicátých let a zvláště na jaře revolučního roku 1848 střetly s německým národně politickým hnutím s takovou silou a intenzitou, že to na řadu desetiletí ovlivnilo vzájemné německo-české vztahy.

Exkurs o dvou návrzích na překlad Palackého Dějin z němčiny do jiných jazyků

Německá jazyková verze prvních čtyř svazků Palackého Dějin Čech před rokem 1848 vzbuzovala projevy nelibosti u některých českých vlastenců,[140]) ale bezpochyby napomáhala rozšíření ideologie svébytného českého národa v širším evropském povědomí.[141]) Svědčí o tom dva ná-

[139]) ANM Praha, František Palacký, korespondence, inv. č. 67 (kart. 2), Jan Saský prostřednictvím hofmistra Palackému, 2 listy 19 × 24,5 cm, popsána 1 strana, originál, vložena obálka 14 × 10 cm, s adresou, „Seiner Wohlgeboren dem Herrn Professor Fr. Palacky, ständischer Historiograph etc. etc. in Prag. Herrnschaftlich", razítko „Dresden 7 Aug 45".

[140]) Několik příkladů uvedl Václav C h a l o u p e c k ý, Fr. Palacký, Praha 1912 (= Zlatoroh, 10–12), s. 87–88, s kritickým povzdechem: „Spíše lze si stěžovati do Palackého, že tak pozdě počal vydávat Dějiny po česku".

[141]) Mnohem spíše než Chaloupecký vystihl tento záměr Jaroslav G o l l, František Palacký, ČČH 4, 1898, s. 233 (přetisk Jaroslava Golla Vybrané spisy drobné I, Praha 1928, s. 63): „Otázka, smí-li a má-li český spisovatel psáti německy, není nová . . . Palacký psal německy pro svět, zejména pro svět učený . . . Propaganda ‚pro dobré národa českého, nebyla částečně možná než prostředkem jazyka německého, a to i doma v těch vrstvách, které české národnosti měly býti získány."

vrhy, které v časovém rozpětí devíti let uvažovaly o překladu Palackého Dějin do jiných jazyků, v prvém případě do ruštiny, v druhém do francouzštiny. Jejich společným rysem byla skutečnost, že s podobnou myšlenkou přišli lidé, kteří sympatizovali s českými národními snahami, ale sami neuměli česky, takže německá jazyková podoba Palackého díla jim teprve tyto české snahy v oblasti historické práce zpřístupňovala. Oba návrhy se z různých příčin nerealizovaly, ale korespondence, která se návrhů na překlad týká, dobře doplňuje úvahy o politickém a vědeckém významu styků Františka Palackého s německým prostředím před rokem 1848.

V Rusku projevili zájem o překlad Palackého Dějin Čech ještě před vydáním prvního dílu v říjnu 1836 někteří kulturně političtí činitelé v Petrohradě a na ruském vyslanectví ve Vídni, kteří prosazovali užší vědeckou a kulturní spolupráci mezi oficiálními ruskými institucemi, zejména Imperátorskou ruskou akademií, a představiteli slovanských jazykových a národně emancipačních hnutí na území Rakouského císařství. Souviselo to s celkovým zaměřením zahraniční politiky carského Ruska po definitivní porážce napoleonské Francie roku 1815. V boji proti liberálním a národně politickým hnutím byla tehdejší habsburská monarchie, zvláště po roce 1830, hlavním spojencem ruské politiky, ale současně narůstalo soupeření mezi Rakouskem a Ruskem o případné turecké dědictví v jihovýchodní Evropě, kde se petrohradská vláda snažila o všestranné posílení ruského politického a pravoslavného náboženského vlivu.[142]) Konstantina Stepanoviče Serbinoviče (1797–1874), vlivného redaktora Žurnala Ministerstva narodnago prosveščenija a ředitele kanceláře vrchního prokurátora Svatého synodu,[143]) informoval po návštěvě v Praze v říjnu 1835 publicista A. Titov: „Palacký, vydavatel Ocenění starých českých letopisců a historiků, se zabývá z pověření českých stavů sepisováním úplných Dějin Českého království; tyto Dějiny vyjdou německy."[144]) Na Serbinovičův popud se akademik Dimitrij Ivanovič **Jazykov** (1773–1845), historik, překladatel a stálý sekretář petrohradské Akademie,[145]) obrátil v květnu 1836 na kněze ruského vyslanectví ve Vídni Gavrila Tichonoviče **Meglického,** aby doporučoval nákup významných knižních novinek rakouských Slovanů pro knihovnu Akademie a aby se osobně ujal překladu Šafaříkových Slovanských starožitností a Palackého Dějin Čech do ruštiny.

142) Srov. Václav Čejchan, Mezinárodní vývoj a vztahy rakousko-ruské v letech 1830–1849, in: Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917 (red. Václav Čejchan), Praha 1967, s. 110–111.

143) Srov. Enciklopedičeskij slovar' (vyd. F. A. Brockhaus – I. A. Jefron) 29, Sankt-Peterburg 1900, s. 591.

144) V. A. Francev, Očerki po istorii češskago vozroždenija. Russko-češskija učenyja svjazi konca XVIII i pervoj poloviny XIX st., Varšava 1902, s. XVI (plný text dopisu A. Titova s. XV–XVIII, v širších souvislostech s. 209–210).

145) Srov. Enciklopedičeskij slovar' 41, 1904, s. 514–515.

1836, 8./20. května, Petrohrad. Akademik D. I. Jazykov informuje G. T. Meglického ve Vídni, že Imperátorská ruská akademie má sice styky s některými učenci Rakouské říše, našimi soukmenovci (edinopiemennikami), ale tyto styky jsou celkem slabé a mnozí vědci nejsou Akademii známí. Protože si přeje rozšířit tyto styky a získat spolehlivé zprávy o literatuře západních a jižních Slovanů, obrací se na Meglického, aby pravidelně zasílal údaje o literatuře a seznamy knih, které podle jeho názoru zasluhují zařazení do knihovny Akademie. Meglickij k tomu má předpoklady, protože se zabývá vědami a jazyky a osobně se zná s většinou vědců z řad rakouských Slovanů. Jako další přání Akademie, pokud to Meglickému jeho běžné úkoly dovolí, sděluje Jazykov přání, aby Meglickij přeložil do ruštiny Palackého Dějiny Čech (Istoriju Bogemskago Korolevstva) a Šafaříkovy Slovanské starožitnosti (Pervobytnuju istoriju Sloven), jakmile budou vytištěny.[146])

1836, 22. června, Vídeň. G. T. Meglickij odpovídá D. I. Jazykovovi, že si váží pověření Imperátorské ruské akademie, přeje si s Akademií spolupracovat a přijímá úkol informovat o nové literatuře rakouských Slovanů. Překážku při překladu Šafaříkovy knihy spatřuje v tom, že vyšla jen česky (na bogemskom jazyku) a že se její německé znění neobjeví dříve než za dva roky; pokusí se však o překlad pomocí česko-německého slovníku. Neodmítá ani úkol přeložit Palackého Dějiny, ale tento překlad se nevyhnutelně pozdrží předcházející prací.[147])

1837, 4./16. února, Vídeň. G. T. Meglickij zasílá D. I. Jazykovovi svůj překlad prvních dvou částí Slovanských starožitností, ale upozorňuje na to, že podle zprávy Žurnala Ministerstva narodnago prosveščenija překládá tento Šafaříkův spis také Michail Petrovič Pogodin.[148]) Pokud se týká Palackého Dějin Čech, pokládá Meglickij za potřebné ujasnit, že nemůže zahájit jejich překlad, dokud se zabývá Slovanskými starožitnostmi. Zdá se mu, že by bylo vhodnější pověřit překladem Palackého díla někoho jiného. Němčina je v Rusku známější než čeština, a přitom v ústech pana Palackého je mimořádně jasná a jednoduchá. Pro překlad knihy napsané takovým jazykem se v Rusku bezpochyby najde mnoho zájemců. V další části dopisu podává Meglickij zprávu o nových publikacích.[149])

Podle uveřejněných pramenů i historických zpracování o vědeckých a kulturních stycích mezi Ruskem a českým národním hnutím kolem poloviny 19. století[150]) lze odůvodněně pochybovat o tom, že by se v Rusku před rokem 1848 vyskytlo mnoho zájemců o překlad Palackého Dějin, a pokud se objevili, že by měli naději na uveřejnění svého překladu. Šafaříkovy Slovanské starožitnosti, které svým zaměřením byly ruským slavjanofilům mnohem bližší než Palackého pojetí českých dějin, překládali do ruštiny nezávisle na sobě čtyři odborníci, ale vydávání překladu bylo po prvním svazku roku 1837 zastaveno a pokračovalo se

146) Text dopisu v ruském originále uveřejnil Francev, Očerki, s. XXVII–XXVIII.

147) Tamtéž, s. XXVIII–XXIX.

148) K tomu Korespondence Pavla Josefa Šafaříka I: Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci (1825–1861), vyd. V. A. Francev, část 2, Praha 1927, řada zmínek v Šafaříkových dopisech M. P. Pogodinovi.

149) Francev, Očerki, s. XXIX–XXXI.

150) Vedle starších prací V. A. Franceva srov. Zarubežnye Slavjane i Rossija. Dokumenty archiva M. F. Raevskogo (vyd. Vladimír Matula – I. V. Čurkina), Moskva 1975; L. P. Lapteva, Russkaja istoriografija gusitskogo dviženija (40-e gody XIX v. – 1917 g.), Moskva 1978.

v něm po několikaletém úsilí až roku 1848.[151]) Meglického dopis je však pozoruhodným svědectvím o tom, jak Palackého Dějiny ve své německé jazykové podobě hluboko zapůsobily i na zahraniční čtenáře.

Iniciátorem překladu Palackého Dějin Čech do francouzštiny byl na jaře 1845 **Jean de Carro** (1770–1857). Tento rodák ze Ženevy, pocházející z vážené kalvínské rodiny, absolvent lékařské fakulty ve skotském Edinburghu, působil od roku 1826 v Karlových Varech jako lázeňský lékař, obětavý organizátor kulturního života a publicista s mnohostrannými zájmy. Ve svém Karlovarském almanachu (Almanach de Carlsbad), jež Jean de Carro vydával francouzsky v letech 1831–1856 převážně pro lázeňské hosty, snažil se vzbudit zájem cizinců o minulost českého národa a o českou kulturu; často v almanachu otiskoval překlady příspěvků z Časopisu Českého muzea.[152]) Ve stejném duchu je zaměřen Carrův návrh na překlad Palackého Dějin do francouzštiny. Vyznačuje se jeho nezdolným optimismem, který ve skromnějších podmínkách mohl zajistit pravidelné vycházení Karlovarského almanachu, ale nepostačoval při jednání s předními západoevropskými nakladatelstvími. Vyskytla se domněnka, že po neúspěchu v Paříži a v Bruselu se Jean de Carro pokoušel nalézt pro překlad Palackého Dějin vhodného vydavatele v Anglii.[153]) Carrův dopis a ještě ve větší míře odpověď Františka Palackého na jeho návrh jsou vynikajícími doklady nejen o ohlasu Palackého Dějin ve veřejnosti, ale také o autorově vztahu k německé verzi tohoto díla.

1845, 22. května, Karlovy Vary.[154]) Jean de Carro informuje Františka Palackého, že již před delší dobou měl v úmyslu vyplňovat svůj volný čas v zimě překládáním jeho skvělých Dějin Čech. Přeptával se dvou pařížských nakladatelů, ale ti odpověděli, že neuzavřou smlouvu na nedokončené dílo. V uplynulých dvou zimních obdobích putoval[155]) po březích Isaru, Mohanu a Rýna a ve svých pětasedmdesáti letech se těší obdivuhodnému zdraví. Příští zimu chce strávit v Bruselu, kde snad najde nakladatele. Než však podnikne sebemenší krok, rád by věděl, kolik svazků budou mít Palackého Dějiny Čech, a především zda by bylo možné očekávat větší počet subskripcí v Praze, ve stavovských orgánech,[156]) mezi jednotlivými šlechtici i u ostatních osob, kterým nemůže být lhostejné, že by se cizinci lépe seznámili s jejich zemí, jejíž historie je tak bohatá na velké události. Žádá Palackého, aby mu sdělil svůj názor na tyto dvě otázky a na to, co ještě pokládá za důležité. Poskytne-li mu Palacký nějakou naději na podporu národa, rád se toho ujme s vědomím, že dělá něco užitečného nejen pro cizince, ale především pro obyvatele země, s níž se při dvacetiletém pobytu sblížil.

V postskriptu[157]) uvažuje Jean de Carro o možnosti, že by se s ním dohodl a jeho francouzský překlad Dějin Čech vydal některý z hlavních nakladatelů v Praze. Mělo by to nepochybně velkou výhodu v tom, že by Palacký dohlížel na tisk, ale neví, zda pražští nakadatelé mají dostatečně velké styky se zahraničím, aby práci rozšířili tak, jak zasluhuje. V kladném případě by pracoval přes zimu a tisklo by se v létě, korektury by se mu zaslaly do Karlových Varů a Palacký by je také přehlédl. Domácí vydavatel by se méně zdráhal uveřejňovat jeden svazek za druhým a nevyčkával by dokončení překladu; vždyť zemře-li autor, zanikne všechno s ním, ale zemře-li překladatel, může se najít náhrada. Konečně nepochybuje o tom, že vybudování železnic přivede do Čech mnohem více cizinců, kteří usnadní odbyt francouzského překladu.[158])

1845, 9. července, Praha. František Palacký odpovídá Jeanu de Carrovi, že mu jeho dopis zalichotil, ale současně ho přivedl do rozpaků. Nezapírá, že se Carrova ochota přeložit Dějiny Čech do francouzštiny shoduje s jeho přáním. Francouzům by však nerad nabízel své dílo v té podobě, jaká existuje v němčině, protože si je vědom jeho nedostatků a nedokonalostí. V zimě 1844/45 začal zpracovávat české dějiny česky a v lepším podání. Desetileté studium mu umožnilo poznat mnoho nových stránek národní minulosti a lépe pochopit to, co už předtím věděl. Přepracování německého originálu však nemůže začít dříve, než se dostane k bitvě u Moháče roku 1526, a tím ukončí vlastní Dějiny;[159]) od Ferdinanda I. pomýšlí zahájit Kroniku Čech. K tomuto přepracování celého staršího období do roku 1526 asi nepřistoupí před rokem 1849, protože musí shromažďovat materiály po celém světě a nemůže každým rokem uveřejňovat nový svazek. Dějiny do roku 1526 jsou rozvrženy celkem do čtyř dílů, poslední díly vždy po dvou svazcích; kronika od roku 1526 až do současnosti má mít dva díly. Každopádně si Palacký nepřeje francouzské vydání svých Dějin, dokud nevyjde aspoň

151) K tomu Jan Novotný, Pavel Josef Šafařík, Praha 1971, s. 112–113. Rovněž v roce 1848 byla uveřejněna první obsáhlá ruská recenze Palackého Dějin, v níž V. A. Jelagin požadoval od Palackého větší zdůraznění souvislostí mezi husitstvím a pravoslavím. Laptěva, Russkaja istoriografija, s. 30–33.

152) Srov. Karel Nejdl – Jan Miessler, Jean de Carro a jeho Karovy Vary. Příspěvek k dějinám českého národního obrození. Karlovy Vary 1958; Alena Šubrtová, Jean de Carro (1770–1857) – příspěvek k biografii, ČNM, řada historická, 149, 1980, s. 45–61.

153) Šubrtová, Jean de Carro, s. 46.

154) Dopis z pozůstalosti Františka Palackého uveřejnili částečně (bez důležitého postskripta Nejdl – Miesler, Jean de Carro, s. 140–141, ve francouzském originále a v poněkud volnějším českém překladu.

155) V originále „j'ai fait le Bohémien", tj. doslovně „dělal jsem cikána", „žil jsem cikánsky", zatímco překlad u Nejdla-Miesslera, s. 141 („že jsem se zaměstnával bohemicami za posledních dvou zim, bloudě po březích Isory, Mohanu a Rýna") je velice problematický. Směšování a záměna trojího obsahu francouzského pojmu „bohémien" (Čech, cikán, bohém) se připomíná v řadě starších francouzských i anglických prací o Čechách a českém národě.

156) V originále „de la part des États", takže Jean de Carro měl nepochybně na mysli české stavy, tj. stavovský zemský sněm a zemský výbor (Nejdl-Miessler, s. 141, nepřesně „ze strany státu").

157) „P. S. Si un de nos principaux libraires de Prague voulait s'entendre avec moi et se charger de publier ma traduction, il y aurait sans doute un grand avantage, puisque vous en surveilleriez l'impression, mais j'ignore s'ils ont d'assez grands rapports avec l'étranger pour répandre l'ouvrage comme il le mérite. Dans ce cas-là, je travaillerais pendant l'hiver, l'on imprimerait pendant l'été, et l'on m'enverrait les épreuves ici, et vous les raverriez aussi. – Un imprimeur national aurait moins de scrupule de publier un volume après l'autres, sans attendre la fin de la traduction complète; car, après tout, quand un auteur meurt, tout meurt avec lui, tandis que, si un traducteur meurt, il peut être remplacé. – D'ailleurs, il n'est pas douteux que l'établissement de chemins de fer aménera beaucoup plus d'étrangers en Bohême, qui faciliteront le débit de la traduction française. Dites m'en votre opinion."

158) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Jean de Carro Palackému, originál. Připsáno rukou Palackého: „Beantw. 9 Jul. durch Dr Held". Vložen list, původně složený místo obálky s červenou pečetí a adresou: „Monsieur Monsieur François Palacki, membre de plusiers sociétés savantes et Historiographe des Etats du Royaume de Bohême à Prague", razítka: „Carlsbad 22 May", „Prag 23 Mai".

159) Tento rozvrh, platný pro německou verzi jako originál, se dost odlišuje od rozdělení, které Palacký podal 27. října 1850 v předmluvě k 1. českému vydání III. dílu Dějin národu českého. K tomu Jaroslav Goll, Palackého program práce historické, ČČH 4, 1898, s. 2–3 (přetisk Vybrané spisy drobné I, s. 30).

příští svazek, který bude zahrnovat celou husitskou válku a jednání s basilejským koncilem do roku 1437 – „vrchol českých dějin, který však současně je terra incognita v dějinách vůbec". Prosí Jeana de Carra, aby aspoň do té doby vyčkal, pak bude Palacký ochoten pro něho, bude-li si to přát, připravit v rukopise nejnutnější úpravy německého textu podle mezitím dokončovaného textu českého. Doufá, že Jean de Carro si uchová svou vynikající duchovní a tělesnou svěžest do sta let svého věku, takže snad není nebezpečí z prodlení.[160])

Prag, den 9. Juli 1845.

Ew. Hochwohlgeboren beehrten mich unlängst mit einem Briefe, der mir nicht wenig schmeichelte, mich aber auch in einige Verlegenheit setzte. Sie sind willig, mein Werk französisch reden zu lassen, und ich kann nicht läugnen, daß Ihr Antrag mit meinen Wünschen übereinstimmt: und dennoch muß ich bekennen, daß ich das Werk, wie es in deutscher Sprache vorliegt, nicht gerne den Franzosen bieten möchte. Seine Mängel und Unvollkommenheit von mancherlei Art lasten so sehr auf meinem Gewissen, daß ich mich dessen gar nicht freuen könnte, wenn ich in solcher Gestalt vor ein noch größeres Publikum treten sollte. Ich habe im verflossenen Winter in Nizza angefangen, die böhmische Geschichte von neuem in böhmischer Sprache zu bearbeiten und zugleich in eine bessere Form zu gießen. Zehn Jahre fortgesetzten Studiums haben mich gar viele neue Seiten unseres Altertums kennen und die früher gekannten besser verstehen gelehrt. Eine Überarbeitung des deutschen Originals kann ich aber nicht eher unternehmen, als bis ich zur Schlacht bei Mohač 1526 gelangen und damit meine eigentliche „Geschichte" schließen werde; dann mit Ferdinand I. gedenke ich nur eine „Chronik" von Böhmen zu beginnen. Die Überarbeitung des ganzen älteren Zeitraums bis 1526 wird kaum vor dem Jahre 1849 vor sich gehen können; denn ich befinde mich in dem Falle, erst Materialien für mein Werk in aller Welt zusammensuchen zu müssen, kann daher nicht jedes Jahr mit einem Band ins Publikum treten. Die Geschichte bis 1526 wird im ganzen 4 Bände, die letzteren je zu zwei Abteilungen, bilden; die Chronik von 1526 bis zur Gegenwart 2 Bände. Jedenfalls kann ich nicht wünschen, daß mein Werk französisch gedruckt werde, so lange nicht wenigstens der nächste halbe Band erschienen ist, der den ganzen Hussitenkrieg und die Verhandlungen mit dem Basler Concilium – den Kulminationspunkt der böhmischen Geschichte, der aber noch gleichsam eine terra incognita in der Geschichte überhaupt ist – umfassen wird (bis 1437). Ich bitte Sie daher, wenigstens bis dahin noch zu warten; ich bin dann willig, Ihnen die allernotwendigsten Verbesserungen des deutschen Textes nach dem mittlerweile zu vollendenden böhmischen Text handschriftlich zukommen zu lassen, wenn Sie es wünschen. Ich hoffe, Sie behalten die Frische Ihres ausgezeichneten Geistes und Körpers in die hundert Jahre Ihres Alters, und es ist in dieser Hinsicht, so Gott will, kein periculum in mora.

Leben Sie wohl und denken Sie auch in der Ferne mit freundlichen Wohlwollen an Ew. Hochwohlgeboren aufrichtigen Verehrer Franz Palacky.

Je jen zdánlivý rozpor mezi tím, jak pochvalně se o slohové přitažlivosti a jasném vyjadřování Františka Palackého v prvních, německy psaných svazcích jeho Dějin vyslovovali oba vyhlédnutí překladatelé G. T. Meglickij a Jean de Carro, stejně jako žitavský Christian Adolf Pescheck

[160]) Österreichische Nationalbibliothek Wien, Handschriftenabteilung, 12/27-3, z pozůstalosti c. k. plukovníka Wenzela la Croix von Langenheima, xerokopie. Jak vyplývá z přípisu Palackého na dopisu Jeana de Carra z 22. května 1845, nesvěřil Palacký ani tento dopis rakouské poště, ale poslal jej prostřednictvím lékaře Jana Theobalda Helda (1770–1851), který podle svých zápisků pobýval v Karlových Varech od 11. července do 18. srpna 1845. Srov. Ludmila Hlaváčková, Karlovy Vary ve světle deníkových záznamů J. T. Helda, Minulostí Západočeského kraje 5, 1967, s. 120.

nebo heidelberský Ludwig Häusser, hlavní recenzent Palackého Dějin v augsburské Allgemeine Zeitung,[161]) a osobním přesvědčením autora, že německá verze jeho Dějin je nedokonalá a předběžná ve srovnání s připravovanou definitivní verzí českou. Toto své přesvědčení vyjádřil Palacký také veřejně v předmluvě k prvnímu českému svazku svých Dějin národu českého z 8. března 1848.[162]) Všechny pochvalné, často obdivné zmínky se týkaly jasného utřídění látky a přitažlivého výkladu, kdežto Palacký dával najevo pocity autora, který si s odstupem času víc než kdo jiný uvědomuje obsahové i formální nedostatky svých starších děl. Podle mého názoru není navíc jisté, zda slohové obohacení české verze Palackého Dějin o emocionální přívlastky a vsuvky bylo vždy na prospěch věci. Bavorská a saská korespondence Františka Palackého z let 1836–1846 i exkurs o dvou návrzích na překlad Palackého Dějin z němčiny do jiných jazyků prozatím jen předběžně naznačily, jaký význam měla německá verze Palackého Dějin pro mezinárodní uplatnění české svébytnosti, v případě svazku III/1 z roku 1845 také pro rozšíření nových vědeckých poznatků o Janu Husovi a počátcích husitské revoluce. Důkladnější zhodnocení mezinárodního významu vědeckého a ideového přínosu Františka Palackého pro husitské bádání bude možné až po dalších pramenných studiích, které by měly postupně následovat.

[161]) Při zpětném ohlédnutí za předcházejícími čtyřmi svazky v souvislosti s recenzí Dějin Čech III/2 poznamenal Ludwig Häusser, že si Palackého dílo získalo v Německu čtenářskou veřejnost „zdatným prozkoumáním látky a přitažlivou podobou" („durch tüchtige Erforschung des Stoffes und ein anziehendes Gewand in Deutschland ein Publikum geschaffen, dessen Interesse durch den weiteren Fortgang des Buches nur gesteigert werden wird"). Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 103, 12. 4. 1852, příloha; přetištěno Ludwig Häusser, Gesammelte Schriften I: Zur Geschichts-Literatur (vyd. Carl Pfeiffer), Berlin 1869, s. 269.

[162]) „Anobrž neostýchám se vyznati, že všechny dosavadní historické spisy své, nevyjímaje žádného, považoval jsem vždy a považuji ještě za předběžná takořka studia čili za pouhé přípravy k dílu přítomnému; a že tudíž tyto Dějiny národu českého pokládám za hlavní a poslední oučel veškerého dosavadního snažení svého." Palacký, Dějiny národu českého I, citováno podle posledního kritického vydání, Praha 1968, s. 43.

Der bayerische und sächsische Briefwechsel von František Palacký 1836–1846

Jiří Kořalka

Als die erste in der geplanten Reihe der mit Briefwechselausgabe verbundenen Quellenstudien über die Beziehungen des böhmischen Landeshistoriographen Franišek Palacký (1798–1876) zu zeitgenössischen deutschen und österreichischen Historikern und Politikern wird eine Untersuchung der Kontakte Palackýs mit Bayern und Sachsen vor dem Jahre 1848 vorgelegt. Die Verbreitung der Werke Palackýs über die

Grenzen Böhmens hinaus wurde dadurch erleichtert, daß er die Mehrzahl seiner wissenschaftlichen Arbeiten vor 1848, besonders die ersten vier Bände der Geschichte von Böhmen, in deutscher Sprache veröffentlichte. Palacký gelang es, sich einen internationalen Ruf zu verschaffen, wie ihn um die Mitte des 19. Jahrhunderts kein anderer Tscheche besaß. Er ergänzte die kritische Bearbeitung der historischen Quellen durch das Bestreben, diese Quellen im zeitlichen Zusammenhang als Ausdruck der Mentalität der jeweiligen Epoche zu verstehen, und versuchte, die Vergangenheit in ihrer Gesamtheit zu rekonstruieren. Auf den weiten Kreis der Gebildeten wirkte gleichfalls der attraktive Stil und die moderne Sprache Palackýs Geschichte von Böhmen, wobei die deutsche Version in einigen Fällen begriffsmäßig besser erfaßt ist als die tschechische.

Palackýs Kontakte mit Bayern und Sachsen wurden durch den Zusammenstoß gesamtdeutscher Tendenzen mit dem Territorialismus der einzelnen deutschen Staaten beeinflußt. Im außerösterreichischen und außerpreußischen Deutschland wurden die politischen Zusammenhänge von Palackýs geschichtlichen Werken größtenteils positiv aufgenommen, und zwar wegen der parallelen Interessen zwischen dem bayerischen und dem sächsischen Staatspatriotismus und dem böhmischen Landespatriotismus. In der Zeit des erhöhten Interesses der Herrscher- und Adelsgeschlechter für die genealogische Forschung, fügte Palacký in den ersten Band seiner Geschichte von Böhmen politisch tendenziöse Bemerkungen über das belegte Alter der bayerischen und sächsischen Herrschergeschlechter bis ins 10. Jahrhundert ein, wogegen die Erwähnung der ersten Berührung der Habsburger mit der böhmischen Geschichte 1212 wenig verherrlichend war. Was die politische Überzeugung Palackýs vor dem Jahre 1848 betrifft, war er ein gemäßigter Liberaler.

Im Text des Aufsatzes werden folgende Briefe veröffentlicht und kommentiert:
von Palacký an Ludwig I., König von Bayern, Prag, 4. 11. 1836 (Konzept, ANM Praha)
von Ludwig I. an Palacký, München, 1. 3. 1837 (LA PNP Praha)
von Palacký an Ludwig I., König von Bayern, Prag, 24. 11. 1839 (Konzept, ANM Praha)
von Ludwig I. an Palacký, München, 9. 12. 1839 (LA PNP Praha)
von Friedrich Thiersch an Palacký, München, 11. 12. 1840 (LA PNP Praha)
von Palacký an Friedrich Thiersch, Prag, 10. 2. 1841 (Bayerische Staatsbibliothek München)
von Palacký an Friedrich Thiersch, Prag, 23. 9. 1842 (Bayerische Staatsbibliothek München)
von Palacký an Lichtenthaler, München, 7. 6. 1846 (Bayerische Staatsbibliothek München)
von Ludwig Schwanthaler an Palacký, München, 25. 7. 1846 (LA PNP Praha)
von Palacký an Friedrich August II., König von Sachsen, Prag, 10. 11. 1836 (Konzept, ANM Praha)
von Palacký an Johann, Prinz von Sachsen, Prag, 10. 11. 1836 (Konzept, ANM Praha)
von Karl Konstantin Falkenstein an Palacký, Dresden, 16. 11. 1839 (LA PNP Praha)
von Karl Konstantin Falkenstein an Palacký, Dresden, 23. 1. 1843 (LA PNP Praha)
von Christian Adolf Pescheck an Palacký, Zittau, 13. 4. 1842 (LA PNP Praha)
von Christian Adolf Pescheck an Palacký, Zittau, 7. 5. 1843 (LA PNP Praha)
von Christian Adolf Pescheck an Palacký, Zittau, 28. 7. 1844 (LA PNP Praha)
von Palacký an Christian Adolf Pescheck, Prag, 14. 8. 1844 (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin/West)
von Johann Sporschil an Palacký, Leipzig, 17. 4. 1844 (LA PNP Praha)
von Friedrich O'Byrn, Oberhofmeister des Prinzen Johann von Sachsen, an Palacký, Schloß Pillnitz, 6. 8. 1845 (ANM Praha)

Der abschließende Exkurs befaßt sich mit zwei Vorschlägen zur Übersetzung der Geschichte von Böhmen František Palackýs in die russische Sprache aus dem Jahre 1836 und in die französische Sprache aus dem Jahre 1845. Die Veröffentlichung des Briefwechsels schließt mit zwei Briefen ab:
von Jean de Carro an Palacký, Karlsbad, 22. 5. 1845 (LA PNP Praha)
von Palacký an de Carro, Prag, 9. 7. 1845 (Österreichische Nationalbibliothek Wien)

ŽELEZNIČNÍ DESTRUKCE PARTYZÁNSKÉ BRIGÁDY MISTRA JANA HUSA V JIŽNÍCH ČECHÁCH V PROSINCI 1944

Zdeněk Jelínek

Na podzim roku 1944 se změnila kvalita národně osvobozeneckého hnutí v českých zemích. Grandiózní úspěchy Rudé armády na východní frontě a postup sovětských vojsk od polárního kruhu až po Černé moře přispěly k oživení odboje i k radikalizaci lidových vrstev. V protektorátě stoupaly tradiční sympatie k ruskému lidu, který se stal symbolem vítězství nad nenáviděným nacismem. V praxi se potvrzovala politická linie komunistické rezistence; komunisté vždy věřili v pomoc Sovětského svazu a tvrdili, že svoboda přijde od východu. Proto se také v domácím odboji upevňovala hegemonie komunistů, kteří se – přes velké ztráty během okupace – dokázali vlastními silami znovu vzchopit a bojovat dál. Moskevské i domácí vedení KSČ se snažilo podchytit co nejširší odbojovou koalici doma. Pro značné lidské ztráty, zejména v roce 1943, počítalo moskevské vedení strany s přímou organizátorskou, kádrovou i materiální pomocí vyslanou do protektorátu, kterou ovšem mohlo zajistit jen ve spolupráci se sovětskými stranickými a vojenskými místy.

Celkovou situaci podstatně ovlivnilo Slovenské národní povstání, které ve svých důsledcích vedlo k partyzánské válce. S postupující frontou bylo počítáno s rozvojem partyzánského hnutí i v českých ze-

mích. Partyzánská válka se však mohla účinněji rozvinout jen za pomoci organizátorských oddílů, které by partyzánský boj nejen organizovaly a řídily, ale také jej materiálně zabezpečovaly. Sovětské velení mělo k dispozici velké množství zkušených a osvědčených lidí, kteří bojovali v týlu nepřítele, zejména na Ukrajině a v Bělorusku. Čeští a slovenští vojáci, členové československé vojenské jednotky v Sovětském svazu, sice prošli frontovými boji, ale s prací v týlu – pokud nebyli dříve členy sovětských partyzánských jednotek – přímé zkušenosti neměli. Proto byla po dohodě mezi moskevským vedením strany a Ukrajinským štábem partyzánského hnutí (UŠPH) zřízena zvláštní partyzánská škola, nejprve v Obarově u Rovna a potom ve Svjatošině u Kyjeva, jejíž frekventanti měli – spolu se zkušenými sovětskými bojovníky – na okupovaném území protektorátu i na území slovenského státu plnit funkci organizátorů a vůdců partyzánského hnutí. Do partyzánské školy přicházeli především příslušníci II. československé paradesantní brigády, která se od ledna 1944 formovala v Jefremovu. Výhodné bylo, že všichni prošli paradesantním výcvikem. Spolu s nimi přicházeli do kursů i ti vojáci, kteří už dříve v týlu nepřítele bojovali. Vedle intenzívního bojového výcviku probíhaly ve škole i politické přednášky; partyzán byl při práci v týlu nejen bojovníkem, ale i politickým pracovníkem.

Ještě během výcviku ve Svjatošině byly formovány desantní skupiny – organizátorská jádra budoucích partyzánských oddílů, případně brigád a vyšších svazků. Z řad Čechů a Slováků byli zpravidla jmenováni velitel, politický komisař, případně velitelé diverzních skupin. Do funkcí náčelníků štábů, specialistů na destrukční akce a k obsluze radiostanic byli určováni sovětští vojáci a důstojníci. Veškerou práci spojenou s výběrem kádrů a sestavováním výsadků prováděli pracovníci moskevského vedení strany, kteří byli k Ukrajinskému štábu partyzánského hnutí přiděleni, především major Augustin Schramm.

Jednotlivé skupiny měly 12 až 20 lidí, dvě až tři radiostanice (obvykle typu Sever), určité množství zbraní a destrukčního materiálu. V čele skupiny stáli velitel, politický komisař a náčelník štábu. Dále zde byli dva radisté, odborníci pro destrukční akce, budoucí velitelé čet a zdravotník, obvykle medik nebo medička, případně zdravotní sestra, kteří prošli speciálním kursem. Organizátorské skupiny, vycvičené Ukrajinským štábem partyzánského hnutí, měly na území protektorátu plnit tyto úkoly:

1. pomáhat při organizování partyzánských oddílů z řad domácího obyvatelstva;

2. navazovat spojení s ilegálními organizacemi KSČ a s vlastenecky, protifašisticky naladěnými vrstvami obyvatelstva s cílem zapojit Čechy do celonárodního boje proti okupantům;

3. prostřednictvím zdejších dělníků a úředníků pronikat do závodů a továren, na železniční stanice a do úřadů, s cílem organizovat tam diverze;

4. provádět záškodnickou činnost, přepadání hitlerovců v prostoru jejich dislokace, zvláštní pozornost věnovat železnicím a přepadání významných funkcionářů a důstojníků;

5. organizovat základny pro příjem nových výsadků;

6. provádět zpravodajskou činnost v nejširším smyslu tohoto slova pro vrchní velení Rudé armády;

7. pomáhat českým vlastencům v organizování národních výborů.[1])

Cílem moskevského vedení strany bylo pokrýt sítí organizátorských výsadků celé území protektorátu i s přilehlými částmi Sudet, aby tak partyzánské hnutí zasáhlo co největší oblast. Praktické formy partyzánského boje musely ovšem vycházet ze specifických protektorátních podmínek. I když jednotky měly operovat v rozsáhlejších lesních komplexech, praxe ukázala, že je možno pomocí tzv. civilních partyzánských skupin (CPS) úspěšně pracovat i ve městech a průmyslových závodech tam umístěných.[2])

Ukrajinský štáb partyzánského hnutí řídil podle usnesení politického byra ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Ukrajiny ze 17. června 1944 organizátorské desanty, jejich výcvik, vysazení a činnost až do konce září 1944. V souvislosti s novými úkoly Rudé armády, zejména s jejím rychlým postupem na území okupovaného Československa, převedl UŠPH všechny partyzánské oddíly a brigády v Československu do operačního podřízení štábu partyzánského hnutí při válečné radě I. Ukrajinského frontu. Tak se zlepšila koordinace činnosti partyzánů s vojenskými akcemi tohoto frontu, zlepšilo se zásobování a bylo umožněno operativnější vysílání dalších organizátorských skupin.[3]) Toto podřízení trvalo až do 22. ledna 1945, kdy všechny partyzánské skupiny operující na území protektorátu a Slovenska přešly pod vedení štábu partyzánského hnutí při válečné radě IV. Ukrajinského frontu.[4])

V období od 28. září do 26. října 1944 bylo na území protektorátu vysláno pět organizátorských jednotek. Oddíl Za rodinu měl operovat na moravsko-slovenském pozemí mezi Ostravou, Čadcou a Žilinou, Jermak na Drahanské vrchovině a východní straně Českomoravské vysočiny, Jan Kozina v západních Čechách (na Chodsku), Dr. Miroslav

---

[1]) Partijnyj archiv Ukrainy (PAU) Kyjev, fond 66, list 51; citováno podle Vojtěcha Žampacha, Třetí československá úderná rota, Brno 1969, s. 106, pozn. 137.

[2]) Vytváření civilních partyzánských skupin bylo typické zejména pro partyzánskou brigádu Mistra Jana Husa. Srov. Miroslav Pich-Tůma, Některé zkušenosti partyzánské brigády Mistra Jana Husi, HaV 1962, s. 681–709. Týž, Partyzánská brigáda Mistra Jana Husa ve světle skutečnosti, Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého (Brno) 13, 1965, s. 158–178.

[3]) AÚML Praha, sign. 1945/542. Srov. Čestmír Amort, Úloha partyzánských organizátorských skupin v českých zemích v letech 1944–1945, HaV 1976, s. 120–130.

[4]) AÚML Praha, sign. 1945/542. Cesta ke Květnu. Vznik lidové demokracie v Československu 1/1 (vyd. Miloš Klimeš – Petr Lesjuk – Irena Malá – Vilém Prečan), Praha 1965, č. 106, s. 324–329.

Tyrš ve středních Čechách a konečně Mistr Jan Hus na Českomoravské vysočině a ve východních Čechách.

Organizátorský výsadek Mistr Jan Hus se od předcházejících jednotek lišil svým výrazně politickým zaměřením, protože jeho operačním prostorem měla být Českomoravská vysočina, která v té době byla pod poměrně značným vlivem nekomunistické odbojové organizace Rady tří. Moskevské vedení strany předpokládalo, že příslušníci oddílu Mistr Jan Hus budou muset v přikázané oblasti svést s vedením nekomunistické organizace ostrý politický zápas, zejména při stanovení celkové linie odboje a při zakládání revolučních národních výborů. Jméno jednotky bylo voleno s ohledem na to, že se měla pohybovat v kraji, kde žilo mnoho evangelických rodin a kde byly husitské tradice obzvláště zakořeněny. Kyjevské centrum také počítalo s tím, že evangelíci se vedle komunistů stanou hlavními pomocníky partyzánů z řad civilního obyvatelstva.

Organizátorské jádro budoucí brigády bylo sestaveno v Kyjevě 22. září 1944. Velitelem dvanáctičlenné skupiny byl kapitán Alexej Vasiljevič Fomin, zkušený partyzánský pracovník, člen VKS(b) a nositel Řádu rudé hvězdy, komisařem Čech Miroslav Pich-Tůma, náčelníkem štábu ukrajinský partyzán, staršina Ivan Vasiljevič Perchunov. Za další členy výsadku byli určeni nadporučík Nikolaj Ignatijevič Chimič, náčelník rozvědky, Nikolaj Vladimirovič Kolesnik, náčelník zásobování, Nikolaj Alexejevič Šustov, velitel čety, Nikolaj Alexejevič Mezelev, velitel diverzní skupiny, Ivan Kirilovič Kniš a Vladimír Nikitič Prigodič, specialisté pro destrukční akce, Lydia Alexandrovna Smyková, zdravotnice oddílu, a konečně Alexandr Nikolajevič Čepurov a Marija Nikiforovna Poljakovová, radisté oddílu.[5]) Všichni členové organizátorského jádra byli příslušníky Rudé armády a měli zkušenosti z partyzánského boje. Pouze jako komisař byl určen český komunista Miroslav Pich, který si zvolil krycí jméno Tůma.[6])

[5]) PAU Kyjev, fond 125, Otčot o boevoj dejateľnosti partizanskoj brigady im. Jan Gus (fotokopie AÚML Praha, fond 76, sign. 161). AÚML Praha, sign. 1945/783, Historická črta partyzánské brigády Mistra Jana Husa (částečně otiskl Čestmír Amort v edici Na pomoc československému lidu. Dokumenty o československo-sovětském přátelství z let 1938–1945. Praha 1960, č. 282, s. 455–458). Z literatury srov. práce Miroslava Picha-Tůmy (pozn. 2) a zejména Miloslav Chmela, Naplněný čas života, Hradec Králové 1980, kde je podána stručná historie oddílu a později brigády Mistra Jana Husa.

[6]) Miroslav Pich pochází z východních Čech, kde se narodil v Havlovicích u Trutnova 22. srpna 1919. Jeho otec byl textilní dělník. Miroslav Pich byl také dělníkem. V roce 1939 se stal členem KSČ. Po více než ročním působení v komunistickém odboji uprchl před zatčením do SSSR. Tam pracoval nejdříve v civilním povolání, později byl poslán do školy Kominterny a posléze do školy organizátorů VKS(b). Jako komisař partyzánské brigády Mistra Jana Husa používal krycího jména Tůma. Vojenský historický archiv (VHA), Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy. Srov. také Vojtěch Žampach, Partyzánské portréty, Brno 1980, s. 233–245.

Vzhledem na přikázaný prostor působení měla skupina seskočit v okolí rybníka Velké Dářko, jehož rozloha mohla být pro navigátora dobrým orientačním bodem. Partyzáni seskočili 26. října 1944 v podhůří Železných hor mezi obcemi Starkoč a Lovčice nedaleko Čáslavi.[7]) Krátce po seskoku se sešli, pouze Lydia Smyková byla zanesena větrem na severní stranu hřebene Železných hor a po delším bloudění se za pozdější vydatné pomoci místních lidí setkala se svými druhy asi po dvou týdnech.[8])

I když výsadek lidí a materiálu byl zpozorován a druhého dne proběhla v prostoru seskoku velká pročesávací akce jednotky wehrmachtu z Pardubic, padly do rukou gestapa z pražské, pardubické a kolínské služebny jen padáky a část výstroje.[9]) Partyzáni se během pročesávací akce setkali v lese s bývalým sovětským válečným zajatcem Sergejem Borisovským, který se ještě se dvěma druhy skrýval v blízkém Lipovci a Licoměřicích.[10]) S jeho pomocí začali ihned pracovat podle instrukcí kyjevského ústředí. 27. října 1944 byl navázán styk s místním obyvatelstvem obou obcí, příštího dne byly založeny první revoluční národní výbory a byl dán základ ke zpravodajské síti. Do jednotky byli zařazeni čeští utečenci z říše, skrývající se u blízkého Lovětínského rybníka (Oldřich Šafář a Zdeněk Šrámek z Čáslavi, Oldřich Pokorný z Prahy), a také zmínění uprchlí sovětští váleční zajatci (Sergej Borisovskij, Ivan Jemeljan a Konstantin Korovin), kteří měli mezi obyvatelstvem obou vesnic řadu spolupracovníků.[11])

Po vybudování civilní podpůrné sítě v podhůří Železných hor byla na místě zanechána malá čtyřčlenná organizátorská skupina vedená Nikolajem Kolesnikem; jejími dalšími členy byli Vladimír Prigodič, Ivan Jemeljan a Sergej Borisovskij. Ta měla za úkol dále rozvíjet organizátorskou práci, navazovat nová zpravodajská spojení a získávat do jednotky další mladé Čechy. Styk se štábem byl udržován pomocí spojek.[12])

[7]) SÚA Praha, fond Zemské četnické velitelství (ZČV) Praha, kart. 895, čj. 18988-Ia/1944 a 19276-Ia/44; SÚA Praha, 52-1-323 (edice KSČ proti nacismu. KSČ v dokumentech nacistických bezpečnostních a zpravodajských orgánů. Uspořádali Oldřich Novák, Oldřich Sládek a Jaroslav Žižka, Praha 1971, dok. IV/3, s. 314–320. Srov. také Zdeněk Jelínek, Partyzáni na Kutnohorsku, Kutná Hora 1967, s. 5. K omylu při vysazení došlo proto, že rybník Velké Dářko byl tehdy vypuštěn a letci se v neznámé krajině nemohli zorientovat.

[8]) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 897, čj. 19795-Ia/44; Vzpomínky Anežky Bromové-Korovinové z Licoměřic; Vzpomínky Jaroslava Ouředckého z Lipovce. Pokud není jinak uvedeno, jsou všechny vzpomínky v práci citované uloženy v soukromém archivu autorově.

[9]) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 895, čj. 18988-Ia/44.

[10]) Archiv ministerstva spravedlnosti (AMS) Praha, fond Lidový soud (LS) Kutná Hora, sign. 360/46 – Jaroslav Ouřecký.

[11]) Obecní kronika Lipovec (edice Chrudimsko v letech 1944–1945 perem kronikáře, Vlastivědné muzeum Chrudim 1965, s. 37–43); SOA Zámrsk, fond PKČS, Pamětní kniha četnické stanice v Podhořanech (koncept); VHA, Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy; Vzpomínky Jaroslava Ouřeckého z Lipovce, Vzpomínky Bohuslava Broma z Licoměřic.

[12]) AMS Praha, fond LS Praha, sign. LSP XIV 156/47 – Věra Pilařová; LS Kutná Hora, sign. 44/47 – Josef Horn; Vzpomínky Jaroslava Ouřeckého z Lipovce, Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.

Vlastní štáb se počátkem listopadu 1944 vydal pod velením kapitána A. V. Fomina směrem na východ do přikázaného rajonu.[13]) Cestou byla ještě ve dnech 3. a 4. listopadu 1944 podchycena vlastenecká skupina v okolí Trhové Kamenice (středisko samota Polom), kde byl dán základ k civilní podpůrné síti. V Polomu byl jako zástupce oddílu zanechán I. K. Kniš. Po 17. listopadu 1944 bylo přes Polom navázáno spojení se zbytkem partyzánského organizátorského oddílu Jan Kozina, který byl krátce po seskoku u Loun, v noci ze 16. na 17. října 1944, napaden nacistickými jednotkami a prakticky rozprášen.[14])

Po příchodu do určeného operačního prostoru mezi dnešní Křížovou (Krucemburkem), Žďárem nad Sázavou a Žákovou horou se začala činnost partyzánů rozvíjet rychlým tempem. I zde byla vybudována poměrně rozsáhlá síť českých spolupracovníků. Pro partyzánský boj byli získáni noví čeští utečenci z říše i řada sovětských vojáků, kteří uprchli z německého zajetí. Jednotka nejen pokračovala ve zpravodajské činnosti, ale zejména zde široce rozvinula politickou práci. Bylo založeno několik národních výborů, pro které komisař Pich-Tůma vypracoval koncem listopadu 1944 přesné instrukce.[15]) Současně byl rozmnožen text partyzánské přísahy, který podepisovali nově přijatí členové jednotky jako závaznou normu.[16]) Významnou událostí bylo navázání spojení na zbylé členy stranického odboje ve Žďáru nad Sázavou, kteří jednotce v její organizátorské, politické a později i bojové činnosti velice pomohli.[17]) Partyzáni se v té době zdržovali v lesním táboře na Kamenném vrchu nad osadou Nová Huť u Vojnova Městce, odkud podnikali časté výpravy do širokého okolí.[18]) Pobývali i u svých spolupracovníků v Křížové, Vojnově Městci a později hlavně v hájence Viktora Hlávky na Račíně.[19])

Zatím Kolesnikova skupina plnila svůj úkol v Železných horách. V lese pod Zbyslovcem si partyzáni vykopali zemljanku, ale často do-

13) VHA, Deník Oldy Šafáře-„Mausera", Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy.

14) SÚA Praha, 114-11-13 (edice KSČ proti nacismu, dokument IV/2, s. 313); PAU Kyjev, fond 149, Otčot komandira partizanskogo otrjada imeni Jan Kozina (fotokopie AÚML Praha, fond 76, sign 174); AÚML Praha, sign. 1944/826; VHA, Vzpomínky Vasila Kiše; Vzpomínky polomských občanů Antonína a Květy Urbanových a Antonína a Růženy Horníkových, Vzpomínky Anny Eisové a Miroslavy Liškové z Křemenice.

15) Instrukce nesly název „Vedoucím národních výborů. Pokyny, rady, úkoly". Byly rozmnoženy na psacím stroji v poměrně malém počtu výtisků. – AÚML Praha, sign. 783/1945 (edice C h m e l a, Naplněný čas života, s. 72-82).

16) Text přísahy přinesl komisař Tůma ze Sovětského svazu. Podle potřeby byl rozmnožován na psacím stroji. Kdo přísahu složil, musil text na druhé straně podepsat a doplnit osobními údaji. Originál přísahy je uložen v AÚML Praha, sign. 1945/783, edice C h m e l a, s. 17–18.

17) Vzpomínky Václava Ježka, Josefa Vejmělka, Jaromíra Oubrechta, Josefa Kociána a Anežky Štůlové ze Žďáru nad Sázavou, Vzpomínky Karla Němce z Nové Huti.

18) Obecní kronika Vojnův Městec; SOA Zámrsk, fond PKČS č. 133, Pamětní kniha četnické stanice Vojnův Městec.

19) Vzpomínky občanů z Nové Huti u Vojnova Městce; Vzpomínky Viktora a Mirka Hlávkových z Račína; VHA, Deník Jana a Růženy Bálkových z Vojnova Městce; Obecní kronika Křížová.

cházeli do blízkých obcí.[20]) Přijali mezi sebe několik nových členů – Vladimíra Laňku, syna hajného z Podhradí, Josefa Novotného z Vyžic, Květoslava Kříže z Prachvic a další.[21]) Byla také navázána řada zpravodajských spojení, z nichž nejdůležitější vedlo do Bartošova zbrojního závodu v Hedvikově u Třemošnice. Místní spolupracovníci nalezli lékařku oddílu Lydii Smykovou, kterou spojky převezly do lesního tábora na Kamenném vrchu.[22]) Odtud se vrátily s instrukcemi komisaře Picha-Tůmy, aby přijaly výsadek zbraní a materiálu v prostoru Železných hor. Výsadek se uskutečnil 18. listopadu 1944.[23])

Počáteční úspěchy a přátelské přijetí místními občany dávalo partyzánům klamnou iluzi bezpečnosti, a proto polevili ve své ostražitosti. Příslušníci Kolesnikovy skupiny chodili ve dne veřejně po vsi, o pobytu partyzánů na Železných horách si vyprávěli lidé v širokém okolí. Jeden z nově přijatých českých chlapců – Josef Novotný z Vyžic – odešel domů pro teplejší oděv, veřejně vyzradil svoji příslušnost k partyzánům, byl udán a zatčen. Vážnou chybou byl i útok na domek Aloise Mercla v Novém Dvoře u Podhořan, kde komisař kolínského gestapa Heinrich Meier měl pronajatou místnost, jež mu sloužila v době podzimních lovů. Při tomto útoku, ke kterému došlo 22. listopadu 1944, se partyzáni sice zmocnili dvou Meierových pušek a řady věcí, které potřebovali pro pobyt v lese, ale samotný Meier přítomný nebyl.[24]) Kolesnik tak na svoji skupinu upozornil kolínské gestapo, jež získalo už předběžné zprávy tvrdým výslechem bývalého člena jednotky Oldřicha Pokorného. Ten od partyzánů dezertoval, byl však někdy v polovině listopadu zatčen v Čáslavi a předán kolínské služebně.[25]) Partyzáni nemohli z Železných hor odejít, protože museli čekat na příchod svých druhů z Českomoravské vysočiny. Vážnost nebezpečí si ani neuvědomovali.

Po přijetí výsadku se na Železné hory vrátil komisař Pich-Tůma, aby zbraně převzal a rozdělil mezi nově přijaté členy jednotky. Před odchodem ze Žďárska zajistil ubytování štábu na Račíně a sám s několika nově přijatými českými partyzány z Křížové (František Šešurka ml., Jaroslav Dobrovolný, Alois Málek a jiní), radistkou Mášou Poljakovou, Nikolajem Šustovem, Nikolajem Chimičem, Nikolajem Mezelevem, Konstantinem Korovinem a českými partyzány Oldřichem Šafářem a Zdeňkem Šrámkem se na přelomu listopadu a prosince 1944 vydal na západ.[26]) Cílem byla železnohorská základna. Cestou se partyzáni stavili na Polomu, kde se podařilo zapojit řadu nových spolupracovníků a založit i několik národních výborů.[27])

20) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 901, čj. 240-Ia/44.

21) VHA, Vzpomínky rodiny Laňkovy z Podhradí, Vzpomínky Bohumila Kříže z Prachovic.

22) Vzpomínky Anežky Bromové-Korovínové z Licoměřic.

23) Přijetí shozu bylo dobře připraveno a zajištěno Kolesnikovými lidmi na Handlířově louce pod Zbyslavcem v blízkosti Licoměřic. Signálem byly tři ohně rozestavené do trojúhelníku na ploše asi 50 × 100 m. Letci shodili čtrnáct pytlů, které ještě téže noci přejímací skupina našla. Jejich obsah byl ukryt jednak ve zmíněném bunkru pod Zbyslavcem, jednak na půdě sokolovny v Prachovicích. Rozborem obsahu shozeného materiálu se ukázalo, že materiál byl určen jiné skupině a neobsahoval to, co partyzáni z Mistra Jana Husa žádali. VHA, Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy.

24) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 898, č. 20999-Ia/44.

25) SÚA Praha, 52-1-323, edice KSČ proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352.

26) VHA, Vzpomínky Radomíra Holíka z Křížové; Obecní kronika Křížová.

27) Vzpomínky Antonína a Květy Urbanových z Polomu, Vzpomínky Antonína a Růženy Horníkových z Polomu.

Na lipovecké základně byla situace mnohem vážnější, než komisař Tůma očekával. Kolesnikova skupina a její spolupracovníci byli už přímo ohroženi gestapem. Právě v době komisařova příchodu se ke skupině vrátili bývalí partyzáni Oldřich Pokorný a Josef Novotný a snažili se se svou jednotkou opět navázat spojení. Bylo to kolem 5. prosince 1944. Výslechem obou bylo zjištěno, že přišli do styku s gestapem. Přes jejich tvrzení, že utekli českým četníkům, odsoudil partyzánský soud Novotného k smrti a na komisařův rozkaz byl pro hrubou nedisciplinovanost a útěk od jednotky o něco později popraven i Pokorný. Jejich těla byla zakopána v lese nad Licoměřicemi.[28]) Pich-Tůma potom využil Kolesnikových úzkých kontaktů s dělníky z prachovické cementárny a nařídil vybudovat novou zemljanku na Zlatém potoce u Prachovic, asi 10 kilometrů východně od původního lesního tábora. Předpokládanému úderu nacistů bylo třeba nějakým způsobem čelit a toto bylo první opatření.

Když se Novotný a Pokorný ze Železných hor nevrátili, nasadilo kolínské gestapo proti partyzánům jednoho ze svých nejlepších konfidentů-provokatérů Ladislava Bambase. 14. prosince 1944 se objevil v Lipovci, kde nešťastnou náhodou bydlel jeho bývalý spolužák, pekař Jaroslav Kůrka, významný spolupracovník partyzánů. Kůrka uvěřil Bambasově tvrzení, že je odbojovým pracovníkem, poskytl mu řadu zpráv o partyzánech v Železných horách, a dokonce ho zavedl za hlavním organizátorem národních výborů v této oblasti Jaroslavem Ouředckým. Ten sice v Bambasovi poznal konfidenta, nezavedl ho však do lesa, kde mohl být partyzány zlikvidován, a nechal ho utéci.[29]) Nebezpečí přímého ohrožení této partyzánské základny tím nesmírně vzrostlo. Komisař nařídil nejvíce exponovaným pracovníkům, aby odešli do ilegality, sám připravil přeskupení celé jednotky a také ubytování pro sebe a radistku na druhé straně hřebenu Železných hor, aby mohl přímo na místě posoudit sílu případného nacistického úderu. Ještě před příchodem Bambase do Lipovce vypracoval Pich-Tůma plán tří úderů, které měly jako odlákávací manévr odpoutat pozornost nepřítele od Železných hor.

První skupina partyzánů pod velením Nikolaje Kolesnika se měla vydat směrem na Pardubice k Orlickým horám a pak do Poříčí u Trutnova, kde se měla pokusit o destrukci na tamější elektrárně. Úkolem druhé skupiny, které velel Nikolaj Chimič a v níž byli i čeští partyzáni Oldřich Šafář a Zdeněk Šrámek a zkušení sovětští bojovníci Ivan Jemeljan a Konstantin Korovin, bylo vyhodit na příhodném místě železniční trať Kolín–Pardubice. Konečně byla sestavena i třetí skupina, tvořená Vladimírem Prigodičem a českými partyzány Jaroslavem Dobrovolným z Křížové a Vladimírem Laňkou z Podhradí. Ta byla poslána s obdobným úkolem na trať Praha–Veselí nad Lužnicí, případně se měla pokusit o destrukci vedení vysokého napětí u Českých Budějovic.

[28]) VHA, Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy, Deník Oldy Šafáře-„Mausera". Z rozboru archivního materiálu vyplývá, že Pokorný prozradil gestapu vše, co věděl, a byl jím poslán s jasným příkazem vydat své bývalé druhy do rukou nacistických bezpečnostních orgánů. SÚA Praha, 52-1-323, edice KSČ proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352.

[29]) AMS Praha, fond LS Tábor, sign. 5/47 – Ladislav Bambas.

Komisař Pich-Tůma se zatím s radistkou Mášou Poljakovovou přemístil k Bohumilu Křížovi do Prachovic, kam měly spojky přinést zprávy o výsledku plánovaných akcí.[30])

Z celkového plánu odlákávacího manévru se podařilo úkol splnit pouze Prigodičově skupině, která úspěšně provedla destrukci na trati Tábor–Pelhřimov–Jihlava v prostoru Nové Cerekve. Druhé dvě skupiny svůj úkol nesplnily.

Prigodičovi lidé měli před sebou poměrně těžký úkol – projít neznámým terénem až k určené trati a provést tam destrukci. Zkušenosti z podobné práce měl pouze Vladimír Prigodič, dvacetiletý Bělorus, člen VKS(b), který už od roku 1943 bojoval v partyzánských skupinách na Bílé Rusi.[31]) Čeští partyzáni Jaroslav Dobrovolný a Vladimír Laňka byli na podobnou akci vysláni poprvé.

Na cestu se skupina vydala patrně 7. prosince 1944 večer.[32]) Prvním cílovým bodem bylo město Tábor, kam partyzáni dorazili asi za tři dny. Cesta byla namáhavá; chlapci s sebou nesli dvě miny, každou ve váze 10 kg, osobní zbraně a výstroj. Šli pouze v noci, a to jen podle mapy. Ve dne se skrývali v lesích, aby jejich cesta probíhala v co nejpřísnějším utajení. K prvnímu setkání s obyvatelstvem došlo až na okraji Tábora, kde partyzáni zašli k jednomu místnímu občanu.[33]) Chvíli si zde odpočinuli, dostali také najíst. Táborský občan poznal, že se jedná o partyzány, a když se dozvěděl, kterým směrem chtějí dále jít (Prigodič mu samozřejmě o podrobnostech jejich úkolu nic neříkal), poradil jim, že mohou na kus cesty použít i nákladního auta táborských jatek, které tímto směrem každý večer jezdilo. Partyzáni dobré rady využili a dostali se někdy kolem jedenácté hodiny večer dne 10. prosince 1944 až k trati Tábor–České Budějovice v blízkosti železniční zastávky Doubí.

Nejpříhodnější místo pro provedení destrukce bylo u kilometrovníku 70,6. Tříčlenná skupina pozorovala chvíli trať. O půlnoci tudy projížděl osobní vlak z Prahy do Českých Budějovic. Prigodič předpokládal, že tak pozdě v noci budou jezdit už jen nákladní vlaky. Přikázal svým druhům, aby ho zajišťovali, a sám pak u levé kolejnice ve směru na Veselí nad Lužnicí upevnil balíček s výbušninou, zasunul zápalnou šňůru s roznětkou a druhý konec šňůry se zápalkou upevnil na kolejnici. Zdálo se, že je vše v pořádku. Partyzáni odešli asi 100 metrů od trati, skryli se v houštině a pozorovali, zda jejich úsilí přinese očekávaný výsledek.

[30]) VHA, Vzpomínky Miroslava Picha-Tůmy.

[31]) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.

[32]) Při líčení cesty skupiny do jižních Čech a zpět se opírám pouze o Prigodičovy vzpomínky, natáčené na magnetofonový pásek v polovině 60. let. Je pochopitelné, že po více než dvacetiletém odstupu si V. N. Prigodič nemohl vše přesně pamatovat. Svědectví Jaroslava Dobrovolného a Vladimíra Laňky jsem k dispozici neměl.

[33]) Jméno tohoto občana se bohužel nepodařilo zjistit.

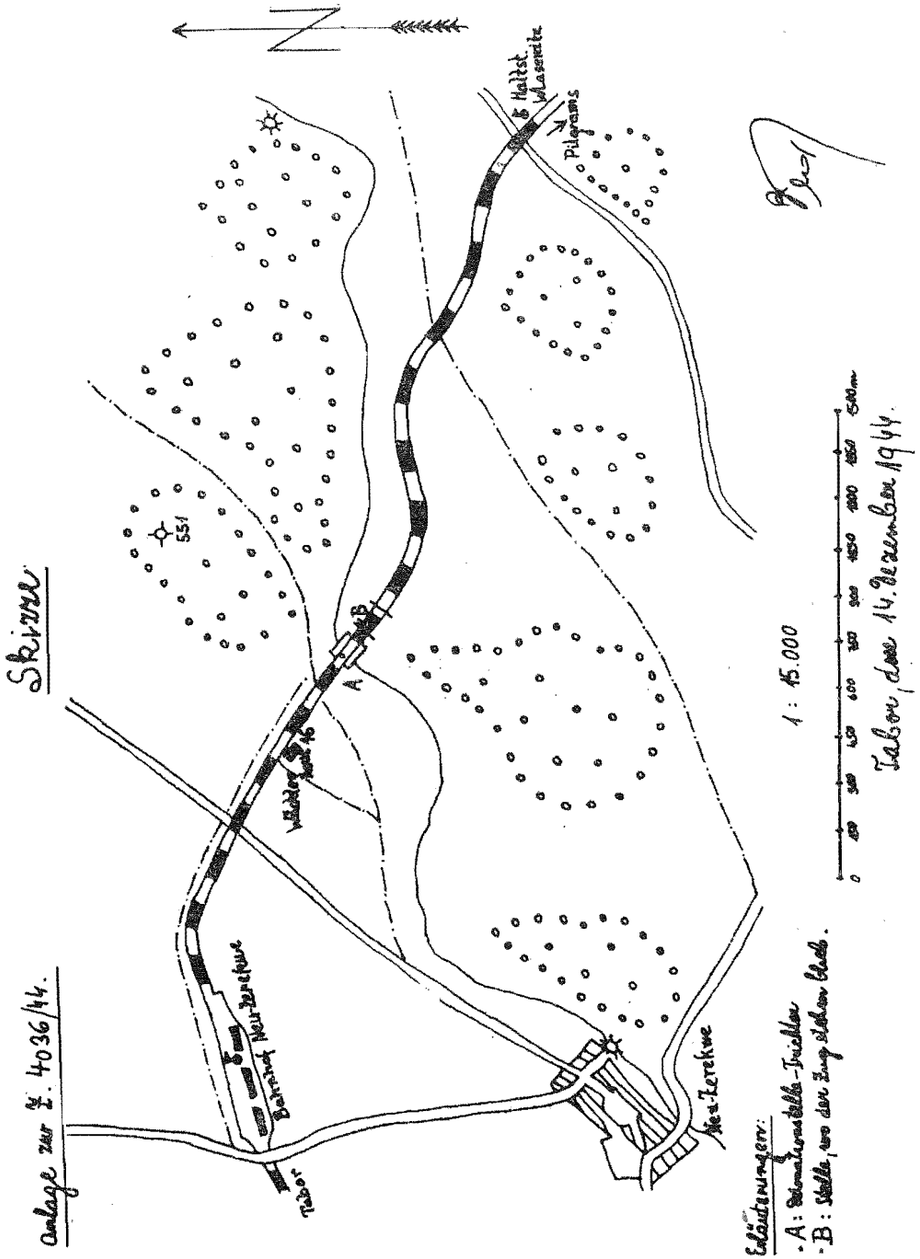
Patnáct minut po půlnoci se k podminovanému místu blížil smíšený vlak, jedoucí od Roudné směrem na Tábor. Prigodič a jeho druhové s napětím očekávali výbuch. Lokomotiva přejela zápalku, ozval se suchý třesk, ale k výbuchu nedošlo. Strojvůdce začal brzdit, vlak zastavil a vlakový personál šel zjistit, co se stalo.[34]) Partyzáni nemohli riskovat prozrazení, museli se rychle vzdálit, a proto také nezjistili, proč jejich nálož nevybuchla.[35]) Ani vlakový personál nezjistil příčinu podezřelého zvuku. Když na trati ani na vlakové soupravě nic nenalezli, dali signál k odjezdu a vlak se opět rozejel směrem na Tábor. Nálož byla objevena pochůzkářem až 11. prosince před polednem.[36])

Prigodič a jeho lidé tedy daný úkol zatím nesplnili. Měli ještě jednu nálož, a proto se chtěli pokusit o destrukci na jiném místě. Nemohla to ovšem už být tato trať. Prigodič předpokládal, že jejich nálož položená u Doubí byla nalezena a nález byl hlášen nacistickým bezpečnostním orgánům, což by mohlo mít za následek prohledávání celého okolí. Bylo tedy nutné co nejrychleji se vzdálit.[37]) Ještě v noci z 10. na 11. prosince ušli partyzáni několik kilometrů východním směrem. Celý příští den strávili v lese, v noci na 12. prosince postupovali dále směrem k trati Tábor–Jihlava. Padal sníh, který zakrýval jejich stopy a znemožňoval tak prozrazení. Přes den 12. prosince se skryli v opuštěné kůlně, večer se zastavili v jedné chalupě ve vsi, kde byla řada německých uprchlíků z Východního Pruska.[38]) Dostali zde najíst a po setmění se vydali k trati.

Místo pro náhradní akci bylo vybráno pečlivě. Trať z Nové Cerekve na Pelhřimov (u km 26,7) zde vede po kamenném mostě přes Cerekvický potok. Most sám je 27 metrů dlouhý a 10 metrů vysoký. V případě, že by se destrukce povedla, mohly být na trati i na vlastní soupravě způsobeny vážné škody. Partyzáni se přiblížili k vyhlédnutému místu někdy po deváté hodině večer 12. prosince 1944. Pozorovali trať, po níž ve tři čtvrti na deset projel od Pelhřimova směrem na Tábor nákladní vlak. Prigodič opět předpokládal, že v nočních hodinách bude na trati jen nákladní provoz, kdy bude na východní frontu přepravován vojenský materiál, případně i živá síla protivníka. Pověřil své kamarády, aby ho z úkrytu zajišťovali, a sám položil pod levou kolejnici ve směru na Jihlavu druhou nálož a upravil pečlivě jak zápalnici, tak zápalku.[39]) Pak se vrátil k Laňkovi a Dobrovolnému, spo-

34) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 899, čj. 21413-Ia/44; viz přílohu 1.
35) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče. Druhý den bylo železničními zaměstnanci zjištěno, že zápalná šňůra vzápětí po zapálení uhasla. Srov. přílohu 1.
36) Srov. přílohu 1 této práce.
37) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.
38) Ani tuto vesnici se zatím nepodařilo identifikovat. Bylo to někde v prostoru mezi Pacovem a Novou Cerekví, protože večer téhož dne provedla Prigodičova skupina destrukci na železniční trati mezi Novou Cerekví a zastávkou Vlásenice poblíže Stanovic.
39) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 899, čj. 21468-Ia/44; srov. přílohu 2 této práce.

Plánek z četnického hlášení o diverzi u Vlásenice 12. 12. 1944
(překreslil Dalibor Hobl)

lečně se skryli hlouběji v lese a pozorovali trať. Partyzáni čekali skoro hodinu. Ve tři čtvrti na jedenáct se ozval temný hluk. Od Nové Cerekve přijížděl neosvětlený vlak. Prigodičův předpoklad se nesplnil, byl to osobní vlak číslo 1049 jedoucí z Tábora do Jihlavy. Lokomotiva najela na most a vzápětí se ozvala silná detonace. K obloze vyrazil ohnivý gejzír, bylo slyšet, jak kola vagónů narážela na pražce, skřípění brzd, a vlak se zastavil.[40]) Z vagónů se vyhrnuli lidé, které nebylo možno identifikovat. Prigodičova skupinka už na nic nečekala a okamžitě se vzdálila.[41])

Explozí byla zcela roztržena levá kolejnice a pravá vytržena ze svého lože (ve směru na Pelhřimov). Vlak ihned vykolejil, ale setrvačností jel dále ještě asi 85 metrů. Vykolejená lokomotiva, tendr a vozy vytrhaly pak ještě několik kolejnic v délce 150 metrů a těžce poškodily pražce. Všecky vagóny (vlak měl šest osobních vozů) i s lokomotivou a tendrem zůstaly stát na trati, jen poslední se zařízl levými koly do náspu a naklonil se na levou stranu ve směru jízdy. Z cestujících nebyl nikdo raněn, pouze strojvedoucí utrpěl lehké zranění, když byl detonací vyhozen na strop lokomotivy. Provoz na trati byl úplně přerušen od 22.45 hodin 12. prosince až do deváté hodiny příštího dne. Potom začaly jezdit osobní vlaky, ale cestující museli přes poškozený úsek přestupovat z jednoho vlaku do druhého.[42]) Práce na obnovení

[40]) SÚA Praha, 52-1-323 (edice KSČ v boji proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352).
[41]) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.
[42]) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 899, čj. 21468-Ia/44; srov. také materiálovou studii Partyzánské destrukce na železnicích ve východních Čechách a na západní Moravě, HaV 1959, s. 209–244, č. 11. Zajímavé podrobnosti o akci podává retrospektivní zápis v pamětní knize železniční stanice v Nové Cerekvi: „. . . Dne 12. 12. 1944 vlakem 1048 mělo být přepraveno více německých vyšších důstojníků. O tomto převozu dozvěděla se partyzánská činnost, a proto v km 26,7 na mostě, který jest přes potok mezi stanicí Nová Cerekev a zastávkou Vlásenice, položili partyzáni výbušnou nálož. Vlak č. 1048 byl opožděn, a proto pravidelné křižování s vlakem č. 1049 bylo přeloženo do Pelhřimova. Tím se také stalo, že na nálož najel vlak č. 1049, pro který nálož položena nebyla. Po odjetí vlaku č. 1049 ve 22.47 slyšena jest hrozná rána. Okna ve stanici, v obci Nová Cerekev a ve Stanovicích se třásla. Sloup záře stoupal do výše. První domněnka byla, že se roztrhl kotel lokomotivy. V krátké době hlásil již z Vlásenice vlakvedoucí: „Vlak 1049 naloží v km 26,7 vyhozen do povětří, stroj s ostatními vozy mimo koleje, některý vůz napříč, některý nakloněn na náspu. Obsazen asi 60 cestujícími, z nichž nebyl naštěstí žádný raněn ani mrtvý. Službu mající správce Reindl František zařídil již další potřebné. Vyrozuměna stanice Tábor, která dle platných pokynů o nehodách zařídila další hlášení na místní vlakovou správu v Mezimostí (nynější Veselí nad Lužnicí), hlavní vlakovou správu ve Vršovicích, a ta zase dále na ředitelství drah a ministerstvo dopravy v Praze. Pro ředitelství drah a ministerstvo dopravy byla tato akce překvapením, a proto selektor (druh drážního telefonu) nestačil se obsluhovat pro nával dotazů. Jasně, krátce a prospěšně hovořil a dobrou radu k jednotlivým otázkám dával přednosta oddělení V/3, vrchní inspektor Šváb. Ostatní dotazy byly zbytečné, neboť depeše od nás byly jasné a hovořily o celé věci. Zkrátka ředitelství a ministerstvo asi pod tlakem německé nadvlády naléhalo na podání nejpodrobnějších zpráv. Z Tábora přijel první pomocný vlak s gestapem, ráno druhý pomocný vlak z Jihlavy. Odbor se svými zaměstnanci pracoval již od 23.30 hod. Dle nálezu a ohledání byla třaskavina

svršku byly zahájeny hned 13. prosince ráno. Byl nasazen velký počet dělnictva. Normální provoz se podařilo obnovit za 36 hodin.[43])

Výbuch a poškození tratě u Nové Cerekve vyvolaly v kraji rozruch a měly za následek velkou pročesávací akci nacistických bezpečnostních orgánů. To úplně znemožnilo provedení plánované destrukce primárního elektrického vedení u Českých Budějovic a zároveň nesmírně ztížilo zpáteční cestu tříčlenné Prigodičovy skupiny. Krajem projížděly nákladní automobily plné německých vojáků a policistů. Každý přechod silnice byl spojen s nebezpečím. Partyzáni se museli neustále skrývat, obcházet nezalesněné prostory i obydlená místa. Měli však hlad, museli se najíst a zjistit správný směr další cesty na Železné hory. Vladimír Prigodič na to po letech vzpomínal:

„Šli jsme dále asi patnáct kilometrů. Došli jsme do nějaké vesnice, do domku jakéhosi truhláře. Ten nám dal najíst, ale pak říká, že krajem se pohybuje mnoho Němců, že prohledávají městečka i vesnice, že je zle. My jsme si chtěli jen chvíli odpočinout na půdě. Obávali jsme se prozrazení, a tak jsme se brzy vypravili dále. Truhlář nám při odchodu řekl, že ve směru naší cesty jela tři auta s gestapáky. Šli jsme dále a asi po pěti kilometrech jsme narazili na další vesnici. Nevím, jak se jmenovala, byl tam však nějaký most. Viděli jsme, že na protější straně hospody stojí na silnici automobily a kolem je plno Němců. Pochopil jsem, že to budou asi ty automobily, jejichž osádky nás hledají.

Němci nás asi uviděli, protože se auta za námi hned pustila. Chtěli nás dostihnout. Moji dva společníci, Láďa Laňka a Jarka Dobrovolný, byli z toho vyděšeni. Já jsem si zachoval chladnou hlavu. Věděl jsem, že se z toho musíme nějak dostat. Němci začali střílet, automobily po nás svítily, museli jsme rychle do lesa. Pálili po nás, ale podařilo se nám utéci. V lese jsme se podívali na mapu a snažili se dojít do jiné vesnice, jejíž jméno si už také nepamatuji. Vesnici jsme našli, chtěli jsme vejít do nějaké kůlny. Pak jsme si řekli, že by to mohlo být nebezpečné. Proto jsme podle mapy hledali nějakou samotu. Jak byla tma a sníh, nenašli jsme nic, a tak jsme se zase vrátili zpět k té první vesnici. Asi sto metrů před prvními domky stála opuštěná kůlna. Vešli jsme dovnitř, ale asi po dvaceti minutách jsme uslyšeli nějaký povyk a štěkot psů. Díváme se, a zase Němci. Měli s sebou psy a šli po našich stopách. Zašli za tu kůlnu a procházeli kolem. My už na nic nečekali, otevřeli jsme vrata a utíkali do polí. Němci chtěli dále jít po našich stopách, nedostihli nás však, protože se nám podařilo utéct. Dostali jsme se k nějaké říčce, kde byla přivázána loďka. Mysleli jsme si, že když se přes tu říčku dostaneme, Němci za námi už nebudou moci jít. Oni se ještě motali v té vesnici, když už my jsme vskočili do loďky, odvázali ji, dostali se přes říčku a utíkali dále naším směrem k Železným horám. Měli jsme dojít do Podhradí k Laňkům a odtud navázat na naše kamarády v Lipovci . . .“[44])

původu anglického. Pachatelé zjištěni nebyli. Osobní doprava děla se přestupováním, nákladní doprava byla zastavena. Po prozatímní opravě byla doprava po 36 hodinách opět zahájena . . .„. SÚA Praha, fond Sbírka staničních knih (SSK), Staniční kniha železniční stanice Nová Cerekev, I. díl, s. 8–10. Názor, že cílem destrukce byl vlak, o kterém partyzáni věděli, že je obsazen německými důstojníky a vojáky, je zajímavý, ale ničím nepodložený. Vladimír Prigodič se o tom ve svých vzpomínkách nikde nezmiňuje a není to také uvedeno v poválečném hlášení o činnosti jednotky, uloženém ve Stranickém archivu Ukrajiny. Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.
[43]) Vzpomínky Jaroslava Březiny z Nové Cerekve.
[44]) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.

Všichni tři partyzáni byli nesmírně unaveni a na konci svých sil. O namáhavosti zpáteční cesty svědčí i to, že Prigodič měl úplně rozbité boty a šel prakticky bos. V noci z 18. na 19. prosince 1944 už poznávali známou krajinu. Těšili se, jak si odpočinou. Těšili se však marně. Právě toho dne došlo k rozsáhlé nacistické akci proti lipovecké základně, která měla zlikvidovat partyzánské hnutí v tomto kraji.

Údaje o partyzánech v Železných horách, které konfident-provokatér Ladislav Bambas předal kolínské služebně gestapa, byly velice přesné. Po domluvě s pražským gestapem a protipartyzánským sonderkommandem v Chrudimi,[45]) tehdy nově zřízeným, byla za osobního řízení komisaře Willi Leimera zahájena v noci z 18. na 19. prosince 1944 rozsáhlá protipartyzánská akce. Kromě příslušníků gestapa z Prahy, Kolína a Chrudimi se jí zúčastnily útvary Waffen SS, protektorátního četnictva a jednotka německé kriminální policie z Kolína.[46])

19. prosince časně ráno byly obě obce – Lipovec i Licoměřice – obklíčeny. Špatné splnění rozkazu způsobilo, že kruh nebyl tak neprodyšný, jak měl být, což umožnilo uniknout příslušníkům jednotky, kteří byli v Lipovci. Utekl také pekař Kůrka, kdežto ostatní hlavní organizátoři se ukryli ve vsi (Jaroslav Ouřecký, manželé Bromovi). Jinak všichni občané museli vyjít na náves, nacisté prohledávali jejich domy a byty. Marně. Partyzány nenašli. Zatkli pouze manželku Jaroslava Ouřeckého a v lese nad Licoměřicemi zadrželi statečnou partyzánskou spojku Zdeňku Moravcovou ze Sobiňovat, která byla se zprávou poslána za komisařem Tůmou.[47]) Po telefonické domluvě mezi komisařem Leimerem a K. H. Frankem byli všichni muži ve stáří od šestnácti do sedmdesáti let zatčeni, převezeni do Čáslavi a nakonec do terezínské Malé pevnosti.[48]) Tam byli umístěni na IV. dvoře; při epidemii tyfu, která zde v dubnu 1945 vypukla, se většina z nich nakazila a mnozí zemřeli. Po válce se do svých domovů nevrátilo třicet mužů.[49])

[45]) Zvláštní protipartyzánský oddíl (Sonderkommando) byl v Chrudimi zřízen 14. prosince 1944. Jeho úkolem bylo potírat všemi možnými způsoby partyzánské hnutí na české straně Českomoravské vysočiny. Vedením komanda byl pověřen bývalý vedoucí kolínské služebny gestapa Paul Feustel a jeho kolega komisař Hausmann byl jeho nejbližším spolupracovníkem. Z Prahy byl do Chrudimi odvelen vrchní kriminální tajemník Otto Schröder. AMS Praha, fond LS Praha, sign. LSP XII 11/46 – Johannes Maxmilian Ruske a LSP XIII 75/47 – Alois Hornischer; fond LS Kutná Hora, sign. TK IX 762/47 – Paul Feustel.

[46]) SÚA Praha, 52-1-323, edice KSČ proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352; SOA Zámrsk, fond PKČS, Pamětní kniha četnické stanice v Podhořanech (koncept).

[47]) Vzpomínky Zdeňky Moravcové-Šrámkové ze Sobiňova, Vzpomínky Jaroslava Ouřeckého z Lipovce, Vzpomínky Bohuslava Broma a Anežky Bromové-Korovínové z Licoměřic.

[48]) SÚA Praha, 52-1-323, edice KSČ proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352; AMS Praha, fond LS Kutná Hora, sign. 360/46 – Jaroslav Ouřecký; Vzpomínky Jaroslava a Blaženy Ouřeckých z Lipovce.

[49]) Obecní kronika Lipovec (edice Chrudimsko v letech 1944–1945 perem kronikáře), s. 37–43.

Pozornosti nacistů neunikla ani partyzánská zemljanka pod Zbyslavcem. 30. prosince 1944 ji objevil míčovský hajný Jaroslav Brkoslav, který svůj nález hlásil. Za několik dní nato byla vyhozena do vzduchu.[50]) Podobně byla nacisty objevena a zničena i zemljanka na Zlatém potoce u Prachovic.[51])

Prigodičova skupina dorazila k Železným horám ráno osudného 19. prosince 1944. K Laňkovům se partyzáni báli jít, proto se snažili najít druhou zemljanku na Zlatém potoce, o jejímž budování sice věděli, ale její polohu přesně neznali. Přes veliké úsilí se jim to nepodařilo. Tušili, že se v kraji něco děje, slyšeli hluk z Lipovce a Licoměřic, viděli, že němečtí vojáci a policisté prohledávají lesy. Večer se odvážili zajít do Podhradí. U Laňků bylo zatím vše v pořádku, ale rozsáhlá nacistická akce, která probíhala několik kilometrů odtud, signalizovala velké nebezpečí. Partyzáni se vyspali na půdě a brzy ráno 20. prosince odešli do lesa. Asi do jedenácté hodiny pozorovali obec, potom Prigodič vydal rozkaz k odchodu. Hlouběji v lese si vybudovali provizorní úkryt, kde chtěli přečkat stále probíhající prohlídky, a pak se vydat za kamarády k Vojnovu Městci. V úkrytu je někdy odpoledne našli starý hajný Laňka a jeho syn Miroslav. Přinesli čerstvé zprávy o zatýkání na Železných horách a radili, aby partyzáni nechodili k nim do Podhradí, že by mohli být také chyceni a zatčeni.[52])

Vladimír Laňka však této rady nedbal a pozdě odpoledne se vrátil domů. Automat nechal u Prigodiče, vzal si však s sebou šest plných zásobníků a část výstroje. Prigodič, který předtím únavou usnul, se vydal s Dobrovolným ihned za ním, ale bylo už pozdě. Z okraje lesa slyšeli, jak se k Laňkovu domku sjíždějí automobily, potom se ozval křik. Prigodič i Dobrovolný doufali, že se jejich kamarádovi podaří utéci. Pozdě večer se přiblížili až k samému domku, kde chtěli zjistit podrobnosti. Proti nim však vyrazili Němci a chtěli je chytit. Oba partyzáni utíkali směrem k nádraží v Třemošnici, tam podlezli vagóny a pustili se dál k údolí řeky Doubravky. Pronásledovatelé tak ztratili jejich stopu a vrátili se.[53]) Vladimír Laňka byl i se svým bratrem Miroslavem zatčen. Starému hajnému se podařilo zatím utéci, byl však dopaden 12. ledna 1945. Všichni tři se konce války dožili na Malé pevnosti v Terezíně.[54])

[50]) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 901, čj. 240-Ia/45.

[51]) VHA, Vzpomínky Bohumila Kříže z Prachovic.

[52]) VHA, Vzpomínky rodiny Laňkovy z Podhradí; Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.

[53]) Vzpomínky Vladimíra Prigodiče.

[54]) O zatýkání v Podhradí přináší zajímavé údaje hlášení vedoucího pražské služebny gestapa dr. Gerkeho z 31. prosince 1944. „. . . Současně byli zatčeni prot. příslušníci Vladimír Laňka a Miroslav Laňka . . . Otec bratrů Laňků, hajný Miroslav Laňka, je na útěku. U Vladimíra Laňky bylo zjištěno 6 naplněných zásobníků do samopalu s brašnami a opaskem, jakož i šňůra od padáku. V bytě rodiny Laňků, Podhradí č. 30, okres Čáslav, nalezli ruští padákoví agenti úkryt. Po provedení zatčení obou bratrů Laňků a obsazení pozemků naběhli tam v noci ze dne 20. na 21. 12. 1944 dva padákoví agenti vyzbrojení samopaly. Stráž postavená útvarem

Vladimíra Prigodiče a Jaroslava Dobrovolného čekala ještě strastiplná cesta do Křížové, kam dorazili těsně před vánoci. Dobrovolný se tělesným i nervovým vyčerpáním zhroutil a musel zůstat doma.[55]) Samotný Prigodič se po krátkém odpočinku u Dobrovolných vydal přes Vojnův Městec do osady Nová Huť, kde se konečně sešel se svým štábem. Podal kapitánu Fominovi i komisaři Tůmovi zprávu o splnění úkolu, která byla potom předána kyjevskému ústředí.[56])

Partyzánský oddíl Mistr Jan Hus, který byl v únoru povýšen na brigádu, operoval poté v rozsáhlém prostoru východních Čech a Českomoravské vysočiny a do jižních Čech žádnými bojovými ani diverzními akcemi nezasahoval.

I když destrukce na tratích Tábor–České Budějovice a Tábor–Jihlava nesplnily to, co od nich komisař Pich-Tůma očekával, aby totiž odvedly pozornost nacistů od prostoru Železných hor a pomohly tak partyzánům uniknout z ohrožené oblasti, nebyly přesto nevýznamné. Byly to první železniční destrukce v Čechách, které dokazovaly, že partyzánský boj se začíná rozvíjet i zde. Byly signálem nové kvality národně osvobozeneckého hnutí, jež se nyní začalo zaměřovat na přímé bojové akce proti nacistickým okupantům. Výbuch na trati u Nové Cerekve měl ohlas po celých jižních Čechách. Lidé si vyprávěli další a další podrobnosti, podle nichž měli partyzáni mít rozsáhlá spojení a dokonalé informace, byly jich plné lesy a každou chvíli mohli přijít do vesnic i měst, vyzbrojit jejich obyvatele a vést je do ozbrojeného boje. Politický dopad akce byl tedy obrovský. Lid jižních Čech, zejména na Pelhřimovsku, byl tak připraven na podporu a spolupráci s dalšími partyzánskými jednotkami, což dokázal od konce března roku 1945, kdy zde začal operovat patnáctičlenný desant Za Prahu. Ten do konce války vyrostl v jednu z nejvýznamnějších partyzánských jednotek v českých zemích.[57])

Waffen-SS při pokusu o použití zbraně měla (na zbrani) závadu. Oběma padákovým agentům se podařilo utéci . . .". SÚA Praha, 52-1-323 (edice KSČ v boji proti nacismu, dok. IV/10, s. 344–352).

[55]) VHA, Vzpomínky rodiny Šešulkovy z Křížové.

[56]) „. . . 12. prosince 1944 byl skupinou partyzánů v počtu tří lidí pod vedením Prigodiče V. N. 5 km západně Pelhřimova (26 km západně od Jihlavy) vyhozen most dlouhý 15 m a široký 5 m vedoucí přes řeku Želivku a vykolejen vojenský transport protivníka, který jel s nákladem směrem na Pelhřimov. Byla rozbita lokomotiva a 5 vagónů. Železniční trať byla vyřazena z provozu nejméně na pět dní . . ." PAU Kyjev, fond 62 (fotokopie AÚML Praha, fond 76, sign. 4); fond 125, Otčot o boevoj dejateľnosti . . . im. Jan Gus (fotokopie AÚML Praha, fond 76, sign. 161). Zpráva byla pochopitelně poněkud nepřesná, protože partyzáni neměli možnost zjistit přesnější údaje.

[57]) Historii partyzánského oddílu Za Prahu dobře zpracoval Josef Jíra, Lid v odboji. Historie odboje a partyzánského hnutí na Kamenicku v letech 1939–1945. Havlíčkův Brod 1960.

Příloha 1

1944, 12. prosinec, Roudná, okr. Tábor. Zpráva velitele četnické stanice v Roudné vrchního četnického strážmistra Krůčka o pokusu o destrukci na železniční trati Praha – Tábor – České Budějovice v úseku u km 70.6 nedaleko zastávky Doubí u Tábora; k pokusu došlo 11. prosince 1944.[58])

Gendarmerieposten Raudna, Bezirk Tabor. Raudna, den 12. Dezember 1944.
G. Zl. 1721/1944
An das Gendarmerie-Landeskommando Böhmen in Prag
Betrifft: Sprengstoffe auf der Bahnstrecke Prag-Budweis aufgefunden. Anschlag gegen den Bahnverkehr.

Ich melde, daß am 11. Dezember 1944 um cirka 11.45 Uhr wurde unweit der Haltestelle Daub, auf der Bahnstrecke Prag–Budweis, im Km 70.6 vom Streckenbegeher Franz Arenberger aus St. Johann Nr. 27, Bezirk Tabor, bei der Streckenbegehung, beim rechten Geleis in Richtung Prag, ein Paket, von dem eine Zündschnur führte, aufgefunden.

Arenberger meldete den Vorfall sofort fernmündlich von der Haltestelle Daub (Wächterhaus 47) dem Bahnvorstand Adolf Vlček in Raudna, welcher den hiesigen GP. durch den Bahnangestellten Johann Padecký aus Raudna sofort verständigte. Arenberger meldete, daß das Paket von Feindflugzeuge, welche kurz vorher die hiesige Gegend überflogen haben, wahrscheinlich abgeworfen wurde.

Um den richtigen Sachverhalt festzustellen, begab sich Obw. Franz Krůček, der allein am Posten war, sofort zu der Fundstelle und stellte fest, daß es sich um ein Paket, 26 cm lang, 20 cm breit und 10 cm hoch, welches mit einem Spagat zusammengeschnürt war, handelt. Das Paket lag beim rechten Geleis, war im weißen Tuch eingepackt, und wie festzustellen war, enthielt es größere kantige Würfeln gelblicher Masse (Rindfettfabrigt), die als Sprengstoff berachtet werden mußte, und zwar aus dem Grunde, weil in der Masse zwei kleine Löcher waren und in einem der Löcher sich eine Zündkapsel an einer cirka 1 m langen Zündschnur befand. Auf dem rechten Geleis befanden sich die Reste einer vom Zug zusammengedrückten Sprengkapsel und die Zündschnur war abgebrannt. Aus diesen Umständen war zu schließen, daß ein Zug über die Zündkapsel gefahren ist und sie zur Explosion brachte, wobei die Zündschnur zwar angezunden, aber durch Zufall erloschen werden ist.

Nach dem die Geheime Staatspolizei in Tabor von der Haltestelle Daub nicht direkt zu erreichen war, wurde veranlaßt, dieselbe durch die Bahn von dem Fund sofort zu verständigen. Mit der Bewachung des Pakets wurde vorläufig, da keine anderen Kräfte vorhanden waren, das Bahnpersonal beauftragt und der Zugsverkehr bis zur weiteren Entscheidung unterbrochen.

Die sofortige Meldung wurde dann vom GP. Raudna der Gestapo Tabor und dem GBK. Tabor erstattet, sodaß die Gestapo die Meldung durch die Bahn schon vor 13 Uhr und vom GP. Raudna nach 13 Uhr erhalten hat.

Gegen 13.30 Uhr war schon die Geheime Staatspolizei zur Stelle und nach Besicherung der Fundstelle und Beseitigung des Pakets, erlaubte sie den normalen Zugsverkehr. Die Unterbrechung des Verkehrs dauerte cirka 1½ Stunde.

Über das gefundene Paket äußerten sich die Beamten der Gestapo, daß es sich um Sprengstoffe handelt, die von Fallschirmagenten auf die Bahnstrecke gelegt wurden, weil der Spagat, in dem das Paket eingebunden war, von Fallschirm stammt und solchen Fälle schon vorgekommen sind.

Durch die Ermittlungen wurde festgestellt, daß am 10. 12. 1944 um 24 Uhr der Personenzug Nr. 908 vom Prag gegen Budweis die Stelle passierte, ohne daß etwas wahrgenommen wurde.

[58]) SÚA Praha, fond Zemské četnické velitelství Praha, kart. 899, čj. 21413-la/1944.

Bei dem gemischten Zug Nr. 5223, der von Raudna gegen Tabor fuhr und die Stelle, wo das Paket dann gefunden wurde, passierte, wurde vom Zugspersonal um 0.15 Uhr des 11. 12. 1944 ein Knall gehört und der Zug zum Stehen gebracht. Der Zug blieb cirka 100 mm vor der Haltestelle Daub, Richtung Tabor stehen.

Der Bahnangestellte Wenzel Šůna aus St. Johann Nr. 36, welcher den Wächterdienst bei der Haltestelle Daub ausübte, stand draußen und wartete Ankunft des Zuges. Als er das Knällen hörte und der Zug stehen geblieben ist, ging er zum Zug und fragte, ob etwa nicht ein Luftschlauch zerplatzt sei. Er wurde wieder vom Zugspersonal befragt, ob nicht Knallkapseln, welche bei der Bahn verwendet werden, auf das Geleis gelegt wurden. Als Šůna sagte, daß keine Knallkapseln auf das Geleis gelegt wurden, wurde die Lokomotiva untersucht, ob dort nicht etwa ein Bestandteil abgebrochen wurde, dar das Knallen verursachen könnte, und da nichts festgestellt werden konnte, setzte der Zug die Fahrt gegen Tabor fort.

Šůna trug das Halten des Zuges in seinem Dienstbüchel ein und erstattete die fernmündliche Meldung dem Verkehrbeamten Skála in Plan a. d. Laisnitz. Die weiteren Züge verkehrten dann normal.

Šůna ging gegen 5 Uhr des 11. 12. 1944 zu der Stelle, wo der Zug in der Nacht stehen geblieben war, und als er nichts vedächtiges bemerkte, ging er noch weiter und kehrte wieder zu seiner Dienstbude. Bis zu der Stelle, wo das Paket lag, kam Šůna nicht.

Nachdem die Holzschwellen und der Boden sowie das Paket mit dem Reif bedeckt war, blieb das Paket unbemerkt bis es vom Arenberger gefunden wurde.

Der Streckenbegeher Anton Dědek aus Raudna Nr. 5, Bez. Tabor, hat die Strecke am 10. 12. 1944 zwischen 16–17 Uhr besichtigt. Der Streckenbegeher Franz Arenberger ging dann die Bahnstrecke am 11. 12. 1944 durch zwischen 11 und 12 Uhr und fand das Paket.

Daß das Paket in der Zeit vom 0.01 bis 0.15 Uhr des 11. 12. 1944 auf die Bahnstercke gelegt wurde, geht aus dem Umstand hervor, daß der Personenzug Nr. 908 ohne Zwischenfall die Stelle passierte und beim Zug Nr. 5223 die Sprengkapsel explodierte.

Aus dem Zug Nr. 908 sah der Bahnwächter Šůna nur zwei Mann aussteigen. Einer war der Bahnarbeiter Wenzel Macháček vom Wächterhaus 46, der sich von der Haltestelle erst bei Ankunft des Zuges Nr. 5223 entfernte. Der zweite Mann ging den Feldweg gegen Gemeinde Daub und wurde vom Šůna gesehen bis der Zug stehen geblieben ist.

Nach Ansicht der Beamten der Gestapo Tabor läßt sich auf eine Sabotageakt, die von Fallschirmagenten ausgeführt war, schließen. Die Explosion der Sprengstoffe wurde nur durch zufälliges Ablöschen der Zündschnur verhindert.

Die Sprengstoffe wurden von Beamten der Gestapo Tabor nach Tabor mitgenommen.

Es wurde nicht festgestellt, daß irgendwelche verdächtige Personen in der Umgebung gesehen würden. Der Bevölkerung wurde neuerlich auferlagt, jedes Auftauchen von verdächtigen Personen zu melden.

Fernmündlich wurde sofort die Geheime Staatspolizei, Aussendienstelle in Tabor und das GBK. Tabor benachrichtigt.

(ploché razítko)
Gendarmerie-Bezirkskommando Tabor
Eingelangt: 13. 12. 1944
G. Zl. 2601 O Anlagen
Krůček m. p.
Gend. Obw. und Kommandant
des Gend. Postens.

Durchl.
13. 12. 1944. Ich melde, daß die Deutsche Gendarmerie am 11. 12. 44 um 18.55 Uhr, der Standortälteste am 11. 12. 1944 um 19.25 Uhr und der Bezirkshauptmann am 12. 12. 1944 um 8 Uhr fernmündlich verständigt wurden.

Bogner m. p.
Gend. Leutnant d. V. D. und Kommandant
des Gend. Bezirkskommando

Příloha 2

1944, 14. prosinec, Tábor. Zpráva velitele četnického oddělení v Táboře kpt. četnictva Děda o destrukci na železnici Tábor – Jihlava na železničním mostku mezi Novou Cerekví a Vlásenicí; k destrukci došlo 12. prosince 1944.[59])

Gendarmerie-Abteilungskommando Tabor Tabor, den 14. Dezember 1944.
Zahl: 4036/1944
An das Gendarmerie – Landeskommando Böhmen
Betrifft: Anschlag auf den Personenzug Nr. 1049 bei Neu-Zerekwe, Bzk. Pilgrams.
Bezug: Fernmündliche Meldung des GAK. Tabor vom 13/12 1944.

Ich melde, daß ich bei der Ermittlung des Anschlages auf den Personenzug bei Neu-Zerekwe, Bzk. Pilgrams, folgendes festgestellt habe:

Am 12. 12. 1944 um 22.45 Uhr hörte der Postenkommandant aus Neu-Zerekwe, Gend. Obw. Jakob Beran (13.321), der seit 14.00 Uhr des 12. 12. 1944 in einem Streifdienste war, während seines Aufenthaltes in Peischkow, Bzk. Pilgrams (von dem Tatorte 3 km) von der Südseite eine starke Detonation. Er eilte deshalb in dieser Richtung und in Stanowitz wurde ihm von dem Landwirte Josef Pachta mitgeteilt, daß er ebenfalls eine Detonation von der Südseite hörte, infolge wessen seine schlafenden 3 Kinder aufgeweckt wurden, und daß bereits 2 Mann der örtlichen Luftschutzwache in dieser Richtung abgingen, um sich zu überzeugen, um was es sich handelt.

Darauf begab sich Obw. Beran noch mit 3 Mann von Stanowitz zum Wächterhaus Nr. 16 an der einspurigen Eisenbahnstrecke nordöstlich Neu-Zerekwe, wo er bereits auch seinen 2 untergebenen Gendarmen, Gend. StWm. Johann Slaba (13.609) und Gend. Wm. Jaroslaus Brtnický (13.343) um 23.45 Uhr begegnete, die ebenfalls zur Stelle der Detonation eilten.

Der GP. Neu-Zerekwe wurde nähmlich am 12. 12. 1944 um 23.15 Uhr durch einen Boten von der Bahnstation Neu-Zerekwe verständigt, daß bei der Eisenbahnbrücke ein Personenzug nach einer Detonation stehen blieb. Nach Benachrichtigung der Gestapo in Tabor und des GBK. Pilgrams am 12. 12. 1944 um 23.30 Uhr gingen dann beide Gendarmen zur Eisenbahnbrücke ab.

Als Obw. Beran feststellte, daß es sich um eine Entgleisung des Zuges infolge Beschädigung der Eisenbahnstrecke durch ein Sprengmittel handelt, veranlaßte er bis zum Eintreffen der Gestapo aus Tabor, die an die Stelle am 13. 12. 1944 gegen 2 Uhr ankam, die Bewachung des Tatortes unter Benützung der Feuerwehr und die Fahndung nach den Täter bei allen GP im Bezirke durch das GPK. Pilgrams.

Bei Besichtigung des Tatortes wurde weiter festgestellt:

Beim Passieren der Eisenbahnbrücke (Skizze A) durch den Personenzug Nr. 1049, der von Tabor gegen Iglau fuhr, ertönte unter der Lokomotive eine starke Detonation, infolge welcher die Lokomotive so einen starken Anstoß von unten erhielt, daß der Maschinenführer mit seinem Kopf in die Decke angestossen hat. Der Zug fuhr dann mit starken Anstößen, die durch die entgleisten Wagen verursacht wurden, infolge seiner Schnelligkeit bergab weiter und blieb in der Entfernung von 85 m von der Eisenbahnbrücke auf der Strecke stehen (Skizze B).

Das Zugspersonal und die Reisenden (insgesamt 30 Personen) waren der Meinung, daß der Zug von Flugzeugen bombardiert wurde. In dieser Meinung verließen deshalb alle Reisenden sofort nach Anhalten den Zug und verschwanden in der Umgebung, sodaß die Gendarmerie diese nicht mehr erblicken konnte.

[59]) SÚA Praha, fond Zemské četnické velitelství Praha, kart. 899, čj. 21468-Ia/1944.

Auf der Eisenbahnbrücke, die 27 m lang und 10 m hoch ist, befindet sich an der linken Schiene in Fahrtrichtung ein Trichter im Ausmaße von 60 cm Tiefe und 1 m Durchmesser, der durch Explosion eines unbekannten Sprengstoffes verursacht wurde. Durch diese Explosion wurde die linke Schiene auseinandergerissen und die rechte aus ihrer Richtung ausgerissen. Infolge dessen entgleiste der Zug, der noch 85 m weiter fuhr.

Durch das Entgleisen der Lokomotive, des Tenders und der 3 letzten Wagen wurden weiter einige Schienen ausgerissen und Schweller in der Länge von 150 m stark beschädigt.

Alle Wagen (der Zug hatte 6 Personenwagen) mit der Lokomotive und dem Tender blieben bis auf den letzten auf der Strecke stehen. Der letzte Wagen schnitt sich mit den linken Rädern in die Böschung ein und neigte nach der linken Seite in Fahrtrichtung.

Nach Sprengmittel wurden keinerlei Spuren aufgefunden. Laut Rücksprache mit den anwesenden Beamten der Gestapo dürfte beim Anschlag auf den Personenzug die gleichen Sprengmittel benützt worden sein, wie die bei Raudna, Bzk. Tabor am 11. 12. 1944 aufgefunden wurden (hiesige Ereignismeldung Z. 4036/44 vom 11. 12. 1944) da der Anschlag dieselben Tatbestandsmerkmale aufweist.

Da die Stelle, wo der Anschlag verübt wurde, ein Lastzug von Iglau gegen Tabor am 12. 12. 1944 um 21.15 Uhr ohne jeden Zwischenfall passierte, ist anzunehmen, daß das Sprengmittel zwischen 21.15 und 22.45 Uhr auf das Geleise gelegt wurde.

Von den Reisenden hat nach bisheriger Feststellung niemand einen Schaden erlitten.

Der Verkehr auf dieser Strecke wurde vom 12. 12. 1944 22.45 Uhr bis 13. 12. 1944 9 Uhr ganz unterbrochen. Seit dieser Zeit verkehren zwar die Personenzüge die Reisenden müssen aber am Tatort von einem Zug in den auf der anderen Seite wartenden Zug umsteigen. Für den Verkehr der Lastzüge ist die Strecke ganz gesperrt. Der normale Verkehr wird laut Rücksprache mit den Organen von der Eisenbahndirektion aus Prag im Laufe des 14. 12. 1944 wieder aufgenommen werden können.

Die eingeleitete Fahndung nach dem Täter blieb bis jetzt erfolglos.

Die diesbezügliche Skizze mit 5 Lichtbildern füge ich bei.
Anlagen: 6

Děd m. p.
Gend. Kapitän und Kommandant
der Gend. Abteilung

(ploché razítko):
Gendarmerie – Landeskommando Böhmen
Eingelangt: 16. XII. 1944
G. Z. 21468 6 Anlg.
Z A 18. XII. 1944 (nečitelný)

Die Eisenbahndestruktionen der Partisanenbrigade „Magister Jan Hus" in Südböhmen während des zweiten Weltkrieges

Zdeněk Jelínek

Vom Herbst des Jahres 1944 an wandelte sich die Qualität der nationalen Befreiungsbewegung in den böhmischen Ländern. Aus der Sowjetunion wurden hier Organisationskerne der zukünftigen Partisanenabteilungen und Brigaden abgesetzt. Nach den Plänen des Ukrainischen Stabs der Partisanenbewegung, mit dem die Moskauer Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei eng zusammenarbeitete, sollte mit einem Netz von Organisatoren der Partisanen nicht nur das Gebiet des Protektorats, sondern auch das Sudetenland bedeckt werden. Diese Gruppen hatten politische, berichterstattende, destruktive und organisatorische Aufgaben. Sie sollten als wesentlicher politischer Faktor bei der Gründung revolutionärer Nationalausschüsse wirken. Gleichzeitig sollten sie aus den Reihen der Ortseinwohner Mitarbeiter für die Berichterstattung und Kundschaftertätigkeit werben und Mitglieder für die zukünftigen Partisaneneinheiten gewinnen, aus denen nach der Ausbildung eine revolutionäre Volksarmee entstehen sollte. Die Namen der Einheiten wurden oft mit Rücksicht auf das Gebiet, in dem sie wirken sollten, gewählt. Im Chodenland und in Westböhmen die Gruppe „Jan Kozina", im mittleren Böhmen die Gruppe „Dr. Miroslav Tyrš", auf der Böhmisch-Mährischen Höhe, wo die hussitischen Traditionen lebendig waren, die Gruppe und spätere Brigade „Magister Jan Hus".

Die Brigade „Magister Jan Hus" gehörte zu den bedeutendsten Partisaneneinheiten in den böhmischen Ländern. Sie wirkte im Gebiet der heutigen Kreise Kutná Hora (Kuttenberg), Chrudim, Pardubice (Pardubitz), Havlíčkův Brod (Deutsch-Brod) und Žďár nad Sázavou (Saar). Eine der Grundlagen dieser Einheit entstand im Eisengebirge zwischen Podhořany und der Burg Lichnice. Das war der Raum, in dem der Stab der Einheit „Magister Jan Hus" seine organisatorische und politische Arbeit begann. In ihrer Tätigkeit unterschätzten jedoch die Partisanen den gefährlichen und listigen Gegner, sie ließen Dekonspirationen zu, wodurch ihre Basis bedroht wurde. Um die Aufmerksamkeit des nazistischen Sicherheitsapparats abzulenken, wurden vom Komissar der Einheit drei Ablenkungsmanöver organisiert: nach Nordböhmen, auf die Strecke Kolin–Pardubitz und zuletzt nach Südböhmen, wo die Eisenbahnstrecke Prag–Tabor–Wien beschädigt werden sollte.

Eine dreigliedrige Partisanengruppe (Vladimír Prigodič, Vladimír Laňka und Jaroslav Dobrovolný) versuchte am 11. Dezember 1944 eine Destruktion der Strecke zwischen Tabor und Veselí nad Lužnicí. Da das Destruktionsmaterial nicht funktionierte, gelang die Aktion nicht. Einen Tag später wurde dann von derselben Gruppe eine erfolgreiche Destruktion an der Eisenbahnbrücke über den Bach bei Nová Cerekev an der Strecke Tabor–Iglau durchgeführt. Es war dies die erste Destruktion dieser Art in Böhmen. Sie hatte in der ganzen Gegend einen großen Widerhall und bereitete so den Boden für die spätere erfolgreiche Tätigkeit der Partisaneneinheit „Für Prag" vor, die vom Ende März 1945 bis zur Mairevolution im Pilgramer Gebiet tätig war.

INICIATIVA TÁBORA PŘI ZŘIZOVÁNÍ AKTIVU PRO OBČANSKÉ ZÁLEŽITOSTI V ROCE 1953

Stanislav Veřtát

Husitská minulost Tábora byla pro přední pracovníky táborského dělnického hnutí, zejména po založení Komunistické strany Československa roku 1921, vždy silným podnětem k revolučnímu ateismu. Již před druhou světovou válkou se členové Svazu proletářských bezvěrců[1]) snažili posílit světonázorovou a ateistickou výchovu svých členů a přívrženců neformálními občanskými obřady a slavnostmi. Po osvobození Československa Sovětskou armádou vznikla sloučením Svazu proletářských bezvěrců s Unií socialistických volných myslitelů a Volnou myšlenkou jednotná ateistická organizace – Svaz občanů bez vyznání. V této organizaci se zpočátku projevovaly neshody a rozpory v základních světonázorových problémech. Docházelo v ní k názorovému boji mezi zastánci marxisticko-leninského pojetí vzniku světa a smyslu života a propagátory starého idealistického volnomyšlenkářství. Po Únoru 1948 se ve Svazu občanů bez vyznání prosadily mladé, marxisticky orientované kádry a podpořily revoluční směr, v jehož čele stáli dr. Theodor Bartošek a Luisa Landová-Štychová. Členové svazu šířili především přednáš-

[1]) Příruční slovník k dějinám KSČ, Praha 1964, sv. II, s. 874–875, heslo Svaz proletářských bezvěrců.

kovou a osvětovou činností myšlenky socialistické a komunistické morálky a pomáhali širokým vrstvám obyvatelstva zbavovat se buržoazních a náboženských předsudků.[2])

V Táboře bylo sídlo jednoho z nejaktivnějších krajských výborů Svazu občanů bez vyznání. Jeho předsedou byl obětavý a nadšený propagátor cílevědomé světonázorové výchovy, komunistický novinář a funkcionář Robert Mixa.[3]) Původně pracoval jako tiskařský dělník, později jako korektor, v letech 1934–1938 vydával a redigoval v Táboře levicově orientovaný časopis Most k novému zítřku. Za nacistické okupace pracoval v ilegálním hnutí, v roce 1940 byl zatčen gestapem a vězněn v Táboře, Praze, Terezíně, Vratislavi a Bayreuthu. Po návratu do osvobozené vlasti v květnu 1945 vstoupil do komunistické strany, stal se redaktorem táborského časopisu Palcát, posléze redaktorem filiální redakce Rudého práva v Táboře. Od roku 1951 pracoval v různých funkcích na okresním národním výboru v Táboře (jako vedoucí odboru školství a kultury, tajemník pro věci církevní, inspektor kultury a ředitel Domu osvěty v Táboře). Od svého mládí byl literárně činný a publikoval básně pod pseudonymem R. M. Táboran.[4])

Hlavně zásluhou Roberta Mixy se v Táboře v září 1949 konaly Slavné dny školení Svazu občanů bez vyznání pro pracovníky svazu z Pražského, Brněnského a Českobudějovického kraje. Jako lektoři vystupovali Theodor Bartošek a Luisa Landová-Štychová. Právě na tomto školení se důsledně promýšlelo nové pojetí občanských obřadů a diskutovalo se o socialistickém zaměření necírkevních sňatků, vítání dětí do života a rozloučení se zemřelým občanem. Vlastně poprvé se na táborském školení řešila otázka, jakou obsahovou náplň by měly občanské obřady mít, jak zapůsobit nejen na pokrokově smýšlející občany, ale také jak účinně využít tyto obřady pro vědeckou světonázorovou výchovu ostatních lidí, kteří byli v té době ještě ovlivňováni především církvemi.[5])

Realizaci záměrů pořádat nové občanské obřady uspíšilo vydání nového zákona o matrikách, který vešel v platnost od roku 1950. Tímto zákonem se uzavření manželství před místním národním výborem stalo jedinou platnou obligatorní formou, kdežto církevní sňatek se stal formou fakultativní, nepovinnou. Národní výbory, pověřené vedením matrik, byly zmocněny k úkonům, které byly v dřívějších dobách vyhrazeny církvím. Byly oprávněny potvrzovat údaje o právoplatnosti důležitých událostí a skutečností v osobním životě, mezi něž zejména patří uzavření manželství, narození dítěte a úmrtí.[6])

[2]) Tamtéž, sv. I, s. 45, heslo Bartošek Theodor; s. 402, heslo Landová-Štychová Luisa.

[3]) Robert Mixa, narozen 7. 6. 1909 v Táboře, zemřel 16. 10. 1965 v Táboře.

[4]) Část pozůstalosti Roberta Mixy je uložena v MHRH Tábor.

[5]) Robert Mixa, Od Svazu občanů bez vyznání ke sborům pro občanské záležitosti, rukopis článku z roku 1959.

[6]) Sbírka zákonů Republiky československé 1949, s. 760–764, zákon o matrikách ze dne 7. 12. 1949, č. 268/49 Sb.

Již v prosinci roku 1950 se konalo první občanské vítání do života Ilji Chuchlové z Pelhřimova. Akt uspořádal Svaz občanů bez vyznání přímo v bytě rodičů novorozeněte za účasti blízkého kruhu příbuzných a známých. Vítání mělo slavnostní ráz, byly recitovány básně, zazpívána ukolébavka a projev měl Robert Mixa. Druhým takto vítaným dítětem byla v červnu 1951 Jitka Mixová z Tábora. Pořadatelem byl opět Svaz občanů bez vyznání a obřad se konal ještě v rodinném prostředí. K rodičům a příbuzným hovořil krajský tajemník Svazu František Chaloupecký. Pak následovalo několik dalších, stále však ještě neveřejných vítání, které organizovali obětaví členové a funkcionáři Svazu občanů bez vyznání. Tak se získávaly první zkušenosti, ověřovaly formy a způsoby obřadů, ale stále se čekalo na den, kdy vítání dítěte do života se stane aktem oficiálním a veřejným.

Členové Svazu občanů bez vyznání se zabývali i problematikou uspořádání důstojného průběhu občanského sňatku i občanského pohřbu. V roce 1951 zemřel v Táboře zasloužilý člen Komunistické strany Československa Karel Eliáš. Jeho pohřeb se stal vzorem pro uspořádání pokrokového a důstojného rozloučení se zesnulým. Právě na jeho úmrtním oznámení se poprvé objevila pochodeň, považovaná za symbol pokroku a neuhasínající touhy lidstva po štěstí a klidu. Toto znamení pak táborská tiskárna používala na smuteční oznámení u všech občanů bez vyznání, u členů KSČ a ostatních občanů, kteří odmítali kříž či kalich jako symboly náboženského smýšlení.

V roce 1953 se Svaz občanů bez vyznání dobrovolně rozešel. O této události Robert Mixa později napsal: „Při dobrovolném rozchodu Svazu občanů bez vyznání v roce 1953 nám všem bylo jasné, že se nerozcházíme úplně, ale na cestě vpřed k socialismu měníme jenom formu své práce. Místo v jedné, úzce zájmové organizaci budeme pracovat ve Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, v osvětových besedách při místních národních výborech, ve složkách Národní fronty, ve spolku Krematorium (přátel žehu). Také jsme si v likvidační komisi vyhradili právo jednání s ministerstvem vnitra, aby bylo požádáno o zřízení zvláštních aktivů pro občanské záležitosti při osvětových besedách a tam, kde nebyly, při národních výborech."[7])

Navrhované jednání se uskutečnilo, zúčastnili se ho Luisa Landová-Štychová a Jaromír Chuchel z Jihlavy. Ministerstvo vnitra o zřízení podobné instituce uvažovalo již v roce 1952, zástupci bývalého Svazu občanů bez vyznání však přišli s konkrétními představami a návrhy a realizaci záměru uspíšili. A tak již 7. dubna 1953 vydalo ministerstvo vnitra ČSR oběžník, ve kterém doporučilo zřizování aktivů pro občanské záležitosti. V tomto oběžníku se mimo jiné uvádí:

[7]) Mixa, Od Svazu občanů . . ., rukopis.

„Matriční agenda při národních výborech stále ještě vykazuje řadu vážných nedostatků, z nichž hlavní je ten, že významné události v životě člověka a rodiny, jako je narození dítěte, uzavření manželství a úmrtí občana, jsou na místních národních výborech prostě registrovány a národní výbory nedovedou těmto významným změnám v životě občana a rodiny dodati při provádění úředního aktu důstojný, slavnostní a vážný ráz, který si zasluhují a který je u nás tradičně vžitý. (. . .)

Pro zlepšení matriční agendy je nutno využít iniciativní pomoci osvětových besed a spolupráce z řad pokrokového občanstva v místě. Tuto pomoc pokrokové části občanstva nutno uvítat, a proto ministerstvo vnitra v dohodě s ministerstvem školství a osvěty ukládá okresním národním výborům, aby při osvětových besedách byly zřízeny aktivy pro občanské záležitosti z řad pokrokových a politicky vyspělých dělníků, rolníků-družstevníků, pracující inteligence, z žen i mládeže. Členy aktivu pro občanské záležitosti navrhne osvětová beseda v počtu 3–6 osob podle velikosti obvodu."[8])

V oběžníku se dále hovoří o úkolech aktivů pro občanské záležitosti při uzavírání manželství, narození dítěte a pořádání pohřbů. Pokyny dávaly rámcové zaměření činnosti aktivů a ministerstvo vnitra svou autoritou tento záměr podpořilo. Z iniciativního postoje táborských pracovníků bezvěreckého hnutí a z jejich neúnavné aktivity vyplynulo, že 28. srpna 1953 byl ustaven Aktiv pro občanské záležitosti v Táboře jako první v celé republice. Jeho zakládající členové tím vlastně dosáhli toho, oč usilovali ještě jako funkcionáři Svazu občanů bez vyznání.

Táborská veřejnost byla o založení aktivu, o jeho činnosti a o jeho složení uvědoměna oznámením, které bylo nadepsáno Tak jsme pochopili . . . a zní:

„Okresní osvětová beseda v Táboře (se IV. referátem – osvětou ONV) sděluje občanstvu táborského okresu, že dle oběžníku ministerstva vnitra ze dne 7. dubna 1953 byl nyní ustaven Aktiv pro občanské záležitosti s touto činností:

1. Ve spolupráci s radou MNV, s matrikářem a pokrokovým občanstvem bude dohlížet na důstojný akt uzavírání manželství.
2. Postará se, aby zápis do matriky narozeného dítěte byl proveden slavnostním způsobem.
3. K pohřbům občanů, kteří nejsou v žádné náboženské společnosti nebo těm, jejichž pozůstalí o to požádají, se postará o důstojný proslov a prostřednictvím pohřebních ústavů pomůže při vypravení pohřbu. Pohřební ústavy i tiskárny budou ve stálém styku s Aktivem pro občanské záležitosti a budou pozůstalým plně nápomocny.
4. Bude dále pečovat o to, aby byly případně obnoveny staré krajové národní zvyky (hudba, místní kroje, veselý doprovod snoubenců, družičky apod.).

Členové aktivu pro občanské záležitosti: Aubrechtová Helena, Tábor, třída kpt. Jaroše 1207, Metelcová Josefa, Mochovská 1175, Beran Josef, Tábor, Dukelských bojovníků 2301, Chaloupecký Fr., Tábor, Švehlova 1916, JUDr. Bohumír Procházka, Tábor, Palackého tř., Josef Pták, Tábor.

Aktiv pro občanské záležitosti zastupuje na městNV v Táboře Josef Beran, telefon 2001. Na ONV v Táboře Jan Kulík, telefon 2516 a Robert Mixa, telefon 2011/47. Při všech osvětových besedách v obcích je možno ustavit 3 až 4členný aktiv pro občanské záležitosti s touže činností v dohodě s Okresní osvětovou besedou a IV. referátem ONV v Táboře. Tomu mají plnou pozornost v obcích věnovat předsedové MNV a ostatní funkcionáři."[9])

[8]) Ministerstvo vnitra, Sbírka oběžníků pro KNV, roč. 5, 1953, č. 13, čj. II/3-211-0--20/12-1952, Aktivy pro občanské záležitosti při osvětových besedách – zřízení.

[9]) Aktiv pro občanské záležitosti v okrese Tábor v činnosti. Uspořádal redakční kolektiv Josef B e r a n, Robert M i x a, Josef P t á k. 3. rozšířené vydání, Tábor 1955, s. 5.

Složení aktivu bylo voleno promyšleně a účelně. Hlavním činitelem byl zkušený Robert Mixa, ostatní členové zajišťovali styk a spojení s potřebnými organizacemi a institucemi. Například s Výborem žen byla navázána úzká spolupráce zásluhou Josefy Metelcové, zakládající členky komunistické strany, účastnice ustavujícího sjezdu KSČ v květnu 1921 a angažované pracovnice v ženském hnutí. Kontakty byly i s advokátní poradnou, pohřební službou, tiskárnou a samozřejmě i s místním národním výborem v Táboře prostřednictvím městské matrikářky. Tuto struktura aktivu zabezpečovala úzkou spolupráci a koordinaci činnosti všech zainteresovaných partnerů.

Aktiv pro občanské záležitosti připravil vzorně první slavnostní vítání dítěte. Vše bylo přichystáno, projev, verše, pamětní list, celkový scénář obřadu, ale více než rok trvalo přesvědčování rodičovské veřejnosti, aby své děti místo křtu nechali přivítat novým způsobem. Konečně manželé Kudláčkovi z Tábora ochotně souhlasili, a tak 13. listopadu 1954 byl v táborské obřadní síni uvítán do života František Kudláček jako první dítě v celém Československu. Tento slavnostní akt byl též filmován a film byl později používán jako propagační materiál v mnoha krajích celé republiky.

První slavnostní zápis do matriky byl náležitě propagačně využit. Obsáhlý článek ve Vesnických novinách Táborska popisuje tento akt velice sugestivně. Rodiče Kudláčkovi se synem Františkem přivezl na táborskou radnici tajemník MNV Josef Beran, pionýrka Helena Aubrechtová recitovala za zvuků hudby báseň Roberta Mixy Novému občánkovi, předala matce novorozeněte kytici růží a předseda MNV v Táboře Josef Voráček přednesl slavnostní projev. Zdůraznil v něm zejména skutečnost, že poprvé zástupci lidové správy jménem rady NV a jménem pracujícího lidu vítají do života nového občana socialistické vlasti. Dále vyjádřil pocit hrdosti nad tím, že tento akt se poprvé koná ve městě husitských revolučních tradic, historickém Táboře. Rodiče se zapsali do nově založené Pamětní knihy narozených, přijali dary MNV a tištěné umělecké blahopřání, jehož autorem byl pražský malíř Bohumil Svoboda. Prvnímu vítání bylo přítomno několik desítek táborských občanů.[10])

Aktiv pro občanské záležitosti v Táboře tak zahájil svou konkrétní činnost a dále ji úspěšně rozvíjel. Vítání dětí nalezlo brzy živou odezvu ve veřejnosti, takže zanedlouho nebylo možné provádět toto vítání individuálně, ale po skupinách. Nebylo zvláštností vítat najednou 12 až 20 novorozeňat. Aktiv začal spolupůsobit i při svatbách a při občanských pohřbech. K těmto základním typům obřadů přistoupily další, zejména stříbrné a zlaté svatby, životní jubilea, besedy v klubech důchodců a návštěvy v domovech důchodců. Pravidelně se též začaly provádět besedy se snoubenci. Aktivy byly zakládány v jiných místech okresu – Jistebnici, Chýnově, Opařanech, Plané nad Lužnicí, Sezimově Ústí a dalších matričních obvodech, postupně pak i mimo okres Tábor po celé republice. Zásluhu na tom měli zejména členové táborského aktivu. Ve spolupráci s Krajským národním výborem v Českých Budějovicích plánovitě

[10]) Vesnické noviny Táborska, č. 48–49, 25. 11. 1954.

a systematicky prováděli instruktáže a pomáhali zakládat aktivy pro občanské záležitosti po celém Jihočeském kraji. Významnou pomůckou v této propagátorské činnosti a metodicko-organizátorské pomoci byl i film natočený při prvním vítání v Táboře a také brožura nazvaná Aktiv pro občanské záležitosti v okrese Tábor v činnosti. Brožura byla určena jako pomůcka pro osvětové besedy, národní výbory a matrikáře. Kromě základních údajů o činnosti aktivu obsahovala i vzory slavnostních projevů, vzory úmrtních oznámení, výběr básní k recitacím, citáty a dokonce i seznam „slovanských a vžitých jmen" jako pomůcku rodičům při volbě jména dítěte. V říjnu 1955 dosáhla již třetího vydání a byl o ni veliký zájem. Film a brožura byly půjčovány a rozesílány okresním národním výborům po celé republice. Tato propagační práce měla velký ohlas. Okresní národní výbory ve Vsetíně, Kroměříži, Vrchlabí, Slaném, Jilemnici, Duchcově, Trutnově, Tachově a v řadě dalších okresů vesměs kladně hodnotily tuto snahu táborských funkcionářů o rozšiřování nového, pokrokového způsobu provádění občanských obřadů. V dopise ONV Trutnov se mimo jiné píše: „. . . Věříme Vám, že ne pro chloubu, ale z upřímné snahy pomoci všem aktivům v jejich práci jste tyto brožury rozeslali. Ku zdejšímu odboru došla právě v den, kdy se zde konala porada matrikářů, a proto jsme byli požádáni, abychom objednali další. Vaše příručka bude jistě velmi dobrým rádcem těm, kde dosud nebylo to pravé pochopení pro důležité události v životě člověka a kde vedení matrik bylo z velké části jen pouhým registrováním."[11])

Táborský aktiv se začal krátce po svém ustavení vážně zabývat i obřadem posledního rozloučení s občanem. Zcela oprávněně kladl na přední místo v ateistické propagandě právě tento obřad, protože zde nejvíce uplatňovaly svůj vliv církve. O to houževnatěji a obětavěji se pracovníci aktivu snažili tento vliv omezit. Jejich úsilí bylo obdivuhodné a v propagaci pokrokových pohřebních obřadů i v jejich organizaci dosahovali pozoruhodných úspěchů. Postarali se o přípravu dostatečného počtu smutečních řečníků, recitátorů, zpracovali scénář pohřbu, pořadí jednotlivých úkonů obřadu s položením důrazu na jeho správné ideově výchovné, humánní a estetické vyznění. Nikdo se nedivil, když při pohřbu komunisty se v čele pohřebního průvodu nesl rudý prapor.

Obětavost členů aktivu pro občanské záležitosti v Táboře i pracovníků místního národního výboru se projevila i v péči o úpravu obřadní síně a její vybavení. Při nedostatku finančních prostředků začaly pracovnice národního výboru samy pěstovat květiny na výzdobu v bývalé městské zahradě. Zakrátko patřila táborská obřadní síň k nejlepším v Jihočeském kraji.[12])

[11]) Doklady jsem v roce 1977 vyhledal ve spisovně Městského národního výboru v Táboře, odboru vnitřních věcí.

[12]) Tyto a některé další informace jsem získal v osobních rozhovorech se zakládajícím členem táborského aktivu Josefem Ptákem (zemřel roku 1981), s bývalou matrikářkou městského národního výboru a členkou Ústředního sboru pro občanské záležitosti Marií Kadlecovou a s bývalým předním funkcionářem Svazu občanů bez vyznání Jaromírem Chuchlem z Jihlavy.

Začátky sborů – dříve aktivů – pro občanské záležitosti byly skromné. Vznikaly většinou jako součást místních kulturních zařízení (osvětových besed). Protože však šlo o velkou myšlenku, zanedlouho rozšířily svoji činnost natolik, že vyvstala potřeba centrálně ji řídit a koordinovat. Od roku 1957 se aktivy začaly nazývat sbory pro občanské záležitosti a u okresních a krajských národních výborů začaly vznikat poradní sbory, které metodicky ovlivňovaly a usměrňovaly činnost sborů v jednotlivých místech svého obvodu. Práce sborů postupně nabývala takového významu, že se jí zabývaly nejvyšší stranické orgány i vláda. V lednu 1963 schválila vláda ČSSR první směrnici o poslání a úkolech sborů pro občanské záležitosti.[13]) Nové směrnice, instrukce i právní normy, které přicházely v průběhu dalších let, zpřesňovaly ideové, organizační i hmotné předpoklady a podmínky pro práci sborů pro občanské záležitosti. Dne 31. července 1974 pak vláda České socialistické republiky schválila koncepci práce sborů pro občanské záležitosti jako závaznou směrnici pro další rozvíjení, obsahové zaměření, kádrové a hmotné zabezpečení jejich práce.[14])

Přijetím tohoto usnesení bylo završeno úsilí těch, kteří před třiceti lety v Táboře začínali s praktickou realizací pokrokových občanských obřadů. Aktivy (pozdější sbory) pro občanské záležitosti byly původně vytvářeny jako protiváha vlivu církví na společenský a rodinný život občanů. Jejich posláním bylo čelit náboženským tendencím a prosadit ateistické prvky do občanských obřadů a slavností. V současné době vytvářejí sbory novou socialistickou tradici a ztělesňují zájem socialistické společnosti o významné a mezní okamžiky v životě každého občana a jeho rodiny. V Táboře se několika obětavým průkopníkům bezvěreckého hnutí podařilo pozoruhodným způsobem spojit husitské tradice s vědeckým světonázorovým působením.

[13]) Usnesení vlády ČSSR ze dne 11. 1. 1963, č. 25/63 Sb.

[14]) Usnesení vlády ČSR ze dne 31. 7. 1974, č. 206/74 Sb.

Die Initiative der Stadt Tabor bei der Gründung von Aktiven für nichtkirchliche Zeremonien im Jahre 1953

Stanislav Veřtát

Die Aktivisten der proletarischen Freidenkerbewegung in Tabor, in erster Linie Robert Mixa (1909–1965), zeigten große Initiative bei der Organisation der nichtkirchlichen Eheschließungen, dem Bewillkommen der neugeborenen Kinder ins Leben und dem Abschiednehmen von Verstorbenen. Die ersten Zeremonien dieser Art veranstalteten Mitglieder des Bundes konfessionsloser Bürger in Tabor in den Jahren 1950–1951 unter Anteilnahme eines engen Kreises von Verwandten und Bekannten. Nach der freiwilligen Auflösung dieses Bundes unterstützten die Aktivisten im April 1953 die Errichtung von Aktiven für bürgerliche Angelegenheiten, die sich um die Organisation nichtkirchlicher Zeremonien kümmerten. Das erste Aktiv für bürgerliche Angelegenheiten in der ganzen Tschechoslowakischen Republik wurde am 28. August 1953 in Tabor gegründet. In dem Artikel wird der Text über die Ankündigung der Gründung, die Ziele und die Personalzusammensetzung des Aktives veröffentlicht und Beispiele aus den ersten Jahren der Tätigkeit werden angeführt. Die Tätigkeit des Taborer Aktives für nichtkirchliche Zeremonien, durch Broschüren, Zeitungsartikel und Film propagiert, erweckte in verschiedenen Gegenden der Republik ein günstiges Echo. In Tabor gelang es einigen opferwilligen Vorkämpfern der Freidenkerbewegung auf beachtenswerte Weise, die hussitischen Traditionen mit der Verbreitung der wissenschaftlichen Weltanschauung zu verbinden.

OBECNÉ OTÁZKY HUSITSTVÍ

Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526). Praha 1980, Academia, 648 s., 108 příl.

Od roku 1958, kdy vyšla tzv. maketa Přehledu československých dějin, přichází naše historická věda podruhé se závažným kolektivním dílem, shrnujícím nejnovější poznatky o dějinách našeho státu. Hlavními redaktory Přehledu jsou za českou stranu Jaroslav Purš a za slovenskou Miroslav Kropilák. Redakcí první části prvého dílu byl pověřen zemřelý Oldřich Říha, Josef Janáček a Richard Marsina. Na vypracování textu se podílel autorský kolektiv třinácti předních odborníků, který připravil zasvěcenou a informativní příručku pro široký okruh zájemců o starší dějiny naší vlasti. Časově dílo zahrnuje ohromný úsek od paleolitu do nástupu Habsburků na český trůn. Základní rozdělení knihy respektuje vžité chronologické mezníky, které tvoří základní oddíly textu (hlava I–XI), dělené dále na kapitoly. Vnitřní členění jednotlivých oddílů je v zásadě shodné (politické a správní uspořádání, vnitřní a zahraniční politika, hospodářství, struktura společnosti s jejími proměnami a kulturní vývoj) a podává základní informace o událostech, vývojových trendech a hodnotí dějinný vývoj v českých zemích a na Slovensku. Poslední kapitolou je vždy bibliografická příloha, zachycující nejdůležitější práce k danému období (spisy klasiků marxismu-leninismu, edice pramenů a literaturu). Rozdíly v literárním zpracování padají pochopitelně na vrub individuálního slohu každého autora. Jedno mají však společné: snahu po maximální úspornosti a výstižnosti danou rozsahem díla, které vedly mnohdy až k přílišné zkratkovitosti. Vzhledem k charakteru Husitského Tábora se zaměřuji výlučně na postižení husitského období, které v knize zaujímá část sedmé hlavy Vzestup českého státu mezi evropské velmoci (1306–1419) a celou devátou hlavu České země v době husitské (1419–1471).

Již od počátku českého kritického dějepisectví jsou poslední desetiletí 14. století a první léta následujícího věku považována za předstupeň vlastního husitství, když sporné bylo jeho hodnocení buď jako součásti nebo přímého protikladu husitství. Přehled navazuje přímo na tuto koncepci a zařazením tří kapitol o počátcích proticírkevní opozice, hospodářské stagnaci a poklesu prestiže českého státu určuje charakter tohoto období jako organické součásti husitského hnutí.

Ptejme se však konkrétně, jak vypadá obraz husitství a jeho počátků v podání obou autorů? Vždy bylo problémem zjistit, jak hluboko je možno hledat kořeny první české reformace. Jiří Spěváček ve shodě s novější literaturou hledá začátek reformního hnutí ještě v karlovské době. Jednu ze základních příčin pozdějšího revolučního výbuchu vidí ve stavu církve. Stručně řečeno – pevně vybudované soustrojí soudobé církve se svým nárokem na světskou moc, papežský centralismus projevující se především ve fiskální rovině, zesvětštění církve, její pozemkový majetek, který byl solí v očích panského stavu, vznik sociálně slabších vrstev v samotné církvi a v neposlední řadě i morální úpadek církevních činitelů a papežské schisma byly důvodem k první větší kritice. Kritika poměrů v církvi začala, jak známo, z vlastních řad, když v první fázi je věcí spíše polemiky s jednotlivými nešvary. Teprve později se rozšiřuje na církev jako instituci, a to hned ze dvou stran. První proud, jdoucí

v intencích původní učené kritiky se opřel o Viklefovo učení, a druhý, který jsme si zvykli nazývat lidové kacířství nebo valdenství (a nejnovější výzkum ukazuje, že byl mnohem větší než jsme uvažovali), byl prodchnut františkánskou ideou evangelického života a chudoby. Oba proudy pak spojil „biblismus" – návrat k prvotní podobě církve a odtud pramenící na jedné straně úcta k textu Písma a na druhé straně nevážnost nebo zavržení všech pozdějších „přídatků". Vedle zlořádů v církvi považuje autor za další příčinu reformního hnutí stav společnosti za vlády Václava IV., když konstatuje, že základní rozpory mezi jednotlivými složkami společnosti se ve druhé polovině 14. století ještě zostřily. Dalšími krizovými jevy jsou mu hospodářská stagnace, „pauperizace" nižších sociálních vrstev, pokles panovníkovy prestiže v zemi i v zahraničí, s níž šly ruku v ruce neustálé místní konflikty, což v souhrnu přivedlo českou společnost na práh husitské revoluce. Schematicky podané Spěváčkovy vývody nemohou zachytit celý výklad, k němuž těžko co po faktografické stránce dodávat. Přesto bych kladl jiný akcent např. na důležitost hnutí „devotio moderna", o němž Přehled přináší jen málo informací, nebo na důležitost společenských změn za Václava IV. (personální změny v panovnické radě, které jsou mi svědectvím o sice nerealizované, ale přesto určité politické koncepci apod.). Jistě měly větší úlohu i národnostní rozpory před rokem 1419 než je jim přisouzeno, protože by bylo těžké potom vysvětlit pozdější silné projevy nacionalismu. Poněkud příliš tradiční se zdá být také výklad o úloze šlechty (zvláště panstva), který je poplatný odsudku „české" aristokracie měšťanskou společností 19. století, zvláště porovnáme-li jej s posledními poznatky např. J. M. Klassena nebo I. Rakové. Nakonec otázka, která se mi zdá být ve vztahu k husitství jednou z nejdůležitějších: proč vzniklo p r á v ě v Čechách? A na ni čtenář prakticky odpověď nedostal, protože komparativní pohled alespoň na sousední země je v Přehledu uplatněn jen mizivě.

Vylíčení vlastního husitství z pera Františka Š m a h e l a začíná návratem k jeho společenským předpokladům a zevrubněji se věnuje zápasu mistra Jana Husa a jeho přívrženců a poměrům v zemi. Univerzitní okruh je charakterizován jako zdroj reformních myšlenek, jejichž šíření z kazatelen mělo celospolečenský dopad. Smrti jeho vůdce je po právu přisouzen silný etos, kterým pak bylo prodchnuto celé hnutí. Správně je rovněž konstatováno, že tím (resp. úlohou při prosazení kalicha jako symbolu husitství) končí dominantní postavení univerzity a zároveň začíná převládat vliv lidového hnutí a posléze kališnických měst a šlechty. Plasticky a se zaujetím pro výstižný detail je popsán průběh událostí po první pražské defenestraci, vznik Tábora, úloha Žižkova a Želivského. A pak již v chronologickém pořadí následují nejvýznamnější bitvy husitských vojsk, likvidace pikartů, jednání husitských sněmů, spanilé jízdy husitských vojsk, hledání cest kompromisu se Zikmundem a koncilem, vnitřní rozpory mezi jednotlivými křídly přívrženců kalicha, které vedly k lipanskému vítězství husitského středu a přijetí kompaktát jako základního programu českého státu. Deskriptivní partie jsou doplněny kapitolami o úloze národnostní otázky v husitství, o mezinárodním významu husitského hnutí a husitské tradici do počátku 16. století. Za nejzávažnější část Šmahelova výkladu pokládám kapitoly o hospodářských a sociálních důsledcích husitství pro další vývoj českých zemí. Autor za ně považuje v ekonomické sféře především přímé následky válečných tažení a husitského „obrazoborectví", pokles stavu obyvatel v Čechách, zastavení zakladatelské činnosti na Moravě, hospodářské uzavření země, i když upozorňuje, že mnohé bylo již výsledkem předchozího vývoje. Přesto je pozoruhodné, že se země dokázala tak rychle vypořádat s následky třicetiletého válečného období, což bylo zjevně podmíněno výrazně lokálním charakterem trhu a zbožněpeněžních vztahů českých zemí ve středověku. Autorův výklad je ve znamení centrální teze: „Husitství v podstatě nenarušilo třídní skladbu feudální společnosti, zato však výrazně zasáhlo do jejího stavovského ústrojí", kterou dokumentuje změnami v držbě majetku (pozemkovém a domovním) a zásahy, jimiž prošla sociální skladba v letech 1419 až 1471. Šmahel ukazuje, že tyto změny se neprojevily jen oním známým vzestupem městského stavu (zvláště Prahy a dalších královských měst) či nižší šlechty, ale také strukturálními zásahy do stávajících orgánů správy (moci) – např. městské rady nebo krajské sněmíky. V politické rovině pozoruje, že v husitství byly položeny základy budoucího uspořádání společnosti, založené na dualismu královské a panské moci, když města svůj boj o emancipaci nedokázala dovést do vítězného konce a postupně stále ztrácela na významu.

Určitou slabinou Šmahelova vylíčení husitské periody je ne zcela přesvědčivé postižení protikladu vývoje v Čechách a na Moravě, protože poukaz na rozpornost jednání moravských stavů na počátku a v průběhu husitství nevysvětluje fakt, že oproti Čechám zůstala Morava věrná římské církvi. Zdá se mi rovněž, že stále zůstává nevyřešen problém neustálé proměnlivosti jednotlivých křídel husitského hnutí jako celku i jejich představitelů. Stálé rozmíšky a mnohdy násilná střetnutí měly asi své hluboké kořeny v politickosociální sféře, i když se nám prezentují vesměs v dobovém hávu náboženských rozporů. Zevrubnější výzkum bude vyžadovat též studium konfiskací (sekularizace církevního majetku a jmění politických odpůrců), protože běžně tradovaný názor o posílení majetku především panských rodů a Prahy, jenž je obecně správný, bude nejspíš nutno korigovat v údajích o proporcích konfiskací. Na závěr ještě o jednom velmi důležitém důsledku husitství, kterým byl vzrůst „izolacionismu" českých zemí, jenž v Přehledu podle mého soudu není dostatečně zdůrazněn. Vždyť důsledky onoho v soudobé Evropě jedinečného faktu, že Čechy se staly de facto utrakvistické, se promítly do všech sfér života od hospodářství přes denní politickou praxi až po kulturu. Izolace jako následek vlastního uzavření a vnější blokády „kacířské země" vedla k hlubokým změnám v konkrétní orientaci politiky, v náboženském životě, ale i v úrovni a zaměření vzdělanosti apod.

Šmahelův výklad o husitském období uzavírají kapitoly o době Zikmunda Lucemburského, Albrechta Habsburského, letech mezivládí a panování Jiřího z Poděbrad. Pozornost je vedle zachycení nejdůležitější faktografie věnována vzniku panských koalic a událostem vedoucím k Jiřího volbě za českého krále. Jiříkova vláda je charakterizována jako programově vytvářená politická koncepce „rovnováhy sil a legální koexistence dvou vyznání, zaručených kompaktáty", která přes všechnu panovníkovu prozíravost a politické kompromisnictví neměla v zahraničněpolitické rovině výsledek, jaký byl očekáván. Jinak tomu bylo v domácích záležitostech, v nichž Poděbradova doba pro budoucnost definitivně potvrdila existenci dvojí míry v zemi a husitstvím vytvořené mocenské rozložení sil. A tuto skutečnost již nedokázala zvrátit ani volba katolického krále. Kapitola o ideologii, kultuře a umění husitského období podává ve zkratce informace o formování utrakvistické církve, počátcích jednoty bratrské, sporu katolíků s kališníky o pražskou univerzitu, o pronikání humanismu do Čech a přehled nejdůležitějších faktů o vývoji literatury, hudby a výtvarného umění. Stejně jako u předchozího oddílu je závěrem připojena bibliografie zachycující reprezentativní výběr pramenů a odborné literatury vydané do roku 1973, když již za každou kapitolou jsou uvedeny buď odkazy na bibliografickou přílohu nebo speciální práce k tématu.

Michal Svatoš

Slavjane v epochu feodalizma. K 100-letiju akademika V. I. Pičety. Moskva 1978, Nauka, 342 s.

Ve sborníku prací věnovaných památce Vladimíra Ivanoviče Pičety, předního sovětského historika-slavisty, se setkáváme s řadou jmen, která nejsou českým badatelům neznámá. V. D. Koroljuk, G. E. Sančuk, V. I. Frejdzon, N. D. Ratnerová i B. M. Rukolová se dlouhá léta zabývali právě českými dějinami. Není divu. V těžkých časech druhé světové války patřili nejen k žákům Pičetovým, nýbrž navštěvovali také přednášky a semináře Zdeňka Nejedlého. Zasvěceného čtenáře proto nemůže překvapit poměrně značný počet článků zabývajících se husitskou tematikou či se alespoň dotýkajících výsledků husitologického studia v Sovětském svazu.

V přehledně koncipovaném příspěvku **Knjazja i prelaty Germanii v borbe s gusizmom** (s. 174–181) se A. I. O z o l i n zaměřil na třídní podstatu česko-německého antagonismu v předvečer husitské revoluce a v době jejího průběhu. Vycházeje z publikovaného pramenného materiálu ilustroval své pojetí na vývoji pražské univerzity v letech Husova působení, avšak převážně se soustředil na zjevný vrchol těchto konfliktů – kruciaty a husitské spanilé jízdy. B. M. R u k o l o v á, kdysi první žačka Zdeňka Nejedlého, která se na počátku čtyřicátých let s vervou pustila do studia díla Jana Husa, podává v článku **Istočniki ob Jeronime Pražskom** (s. 335–340) základní informaci o vydaných pramenech k životu a činnosti mladšího spolubojov-

nika Husova. Je však škoda, že nepřihlédla k novější československé produkci a nevyvarovala se některých nepřesností v poznámkovém aparátu.

S počátky husitologického bádání v Sovětském svazu seznamuje zájemce J. F. Ivanov v práci **Gusitskije issledovanija sovetskich istorikov** (s. 303–310). Konstatuje, že po určitém vakuu v třicátých letech došlo na jejich sklonku v souvislosti se zostřením mezinárodní situace k prudkému růstu zájmu o slovanskou problematiku a ve spojitosti s tím i o dějiny Čech. Prvním, ještě nedokonalým náčrtkem husitství byla příslušná partie v učebnici Istorija srednich vekov, pocházející z pera E. A. Kosminského. Uvedený sovětský medievalista se faktograficky opřel o díla českých nemarxistických historiků, avšak pokusil se na husitství aplikovat postřehy Engelsovy knihy Německá selská válka. Skutečný zrod sovětské husitologie však znamenal až příchod Zdeňka Nejedlého na moskevskou univerzitu. Český vědec na ní vychoval celou školu žáků, z nichž dva (B. M. Rukolová a G. E. Sančuk) zpracovali v roce 1947 rozsáhlou kapitolu o husitské revoluci v kolektivní publikaci Istorija Čechii. Rozhodující podíl Zdeňka Nejedlého na vybudování sovětské husitologie podtrhuje i G. E. Sančuk ve vzpomínkově laděném příspěvku **V. I. Pičeta i izučenije istorii Čechoslovakii** (s. 82–87). Z ostatních článků, souvisejících s naší tematikou jen okrajově, dlužno připomenout práce L. P. Lapťěvové Izučenije istorii slavjan v moskevskom universitete v konce XIX. – načale XX. veka a A. I. Vinogradovové Problem vozniknovenija srednevekovogo goroda v slovackoj istoriografii.

Petr Čornej

Referáty ze 7. komeniologického kolokvia „Idea míru v díle J. A. Komenského" 7.–9. 10. 1980 v Uherském Brodě, Studia Comeniana et historica XI/23, 1981, s. 5–72.

Soubor příspěvků ze 7. uherskobrodského kolokvia v nejednom ohledu zaujme i husitské badatele. Jana Nechutová v prvém pojednání **Pojem války a míru v latinské patristice** (s. 5–12) mimo jiné přehledně naznačila význam Augustinovy představy o spravedlivé válce pro pozdější století středověku. Na rozdíl od starších církevních otců, kteří vesměs teoreticky odmítali válku jako takovou, Augustin v Ciceronově duchu připouštěl oprávněnost války na obranu vlastní země nebo spojenců, tj. války sine libidine dominandi. Augustinův výměr kategorie bellum iustum v Gratiánově Dekretu doplnil Tomáš Akvinský o distinkci správného úmyslu, jež umožnila pružně obhájit i vyhlazovací válku proti kacířům. – Rozdíl mezi středověkým a renesančním pojetím války i míru byl podle Jaroslava Kudrny, **Několik poznámek k problematice míru ve středověku, renesanci a reformaci** (s. 12–18) v posunu argumentace z teologické do sekulární roviny. Oživení antických pohledů na válku je patrné zejména v Machiavelliho spise Arte della guerra, který v liviovském duchu uvažuje o dané otázce z hlediska státních zájmů. Po hutném a promyšleném úvodu do problematiky autor obšírněji pojednává o spisech Querela pacis Erasma Rotterdamského a Kriegsbüchlin des Friedens Sebestiana Franka. V protiluthersky pojaté Frankově polemice válka vystupuje současně jako výtvor Ďáblův i průvodní jev civilizace. Zdůvodnění války teologickými argumenty zcela nezaniklo a s novou naléhavostí udávalo ráz spisům většiny velkých reformátorů 16. století. – Zamyšlení Josefa Války, **Basilejská jednání a tradice mírových snah** (s. 18–23) nabádavě klade otázku, zda husitské studium plně vzalo v potaz jedinečný význam Basileje jako mezníku v dějinách evropské diplomacie. Stín Lipan i teologicko-scholastický ráz basilejských disputací podle autora překryly mírotvorné a diplomatické řešení válečného konfliktu. Basilejské „divadlo" dostalo ve Válkově nadhledu více mezinárodního lesku, nikoli však zcela nových rysů. Někdy je však užitečné a nutné položit akcent na správné místo, a to Válka zásluhně učinil. – Z literárněvědného hlediska přistoupil k tématu Milan Kopecký v referátu **Problematika míru v české humanistické literatuře** (s. 23–34). V širokém panoramatu latinsky i česky psané humanistické literatury ozve se i citace Vavřincovy Písně o vítězství u Domažlic, připomínka mírového projektu Jiřího z Poděbrad, Rabštejnův Dialogus a prvé knižní vydání Chelčického Sítě víry z roku 1521. – Ještě hlouběji do minulosti zašel J. B. Čapek, **Mírové směřování v české literatuře reformační** (s. 34–44). S erudicí sobě vlastní autor eviduje a stručně charakterizuje jedno dílo po druhém, aniž by na

malé ploše vymezené 15. století mohl jít nad všeobecně známé vědomosti. O to obšírněji pojednává o české reformační literatuře předbělohorské, v níž je těžiště článku. – Na monotematické studii Jana Skutila, **Mírová myšlenka v díle Ctibora Tovačovského z Cimburka** (s. 44–53) mne zaujala domněnka, že v závěrečném poslání Ctiborova Hádání Pravdy a Lži se projevila ruka vydavatele Pavla Severína mladšího. Proti úvodní, v každém ohledu pozitivní charakteristice krále Jiřího zdá se závěrečná rada být dobovou aktualizací směřující k vladaři, jemuž do ideální podoby mnoho chybělo. – Konečně i ve fundovaném příspěvku Jaroslava Pánka, **Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost** (s. 53–72) nalezneme retrospektivní připomínku turecké otázky v politických záměrech Jiřího z Poděbrad.

František Šmahel

Richard Georg Plaschka, **Zweimal Rebellion in Böhmen: Hussiten und Weißer Berg,** in: Revolutionäre Bewegungen in Österreich, hrsgb. von Erich Zöllner, Wien 1981, Österreichischer Bundesverlag (= Schriften des Instituts für Österreichkunde, 38), s. 52–66.

Tři časové roviny se prolínají v komparativní úvaze, jejíž poslání převážně směřuje k mladé generaci. Vědomí národní role a dějinného místa v současném světě musí se podle předního rakouského historika na jedné straně oprostit od překonaných černobílých projekcí předchozího dějepisectví a na druhé straně obohatit o pochopení společných i zvláštních rysů ve vývoji jednotlivých evropských národů. A protože pochopení vychází z poznání, autor zvolil ke konfrontaci dva zvlášť významné úseky českých dějin, jejichž pojetí jak v české, tak i německo-rakouské historiografii minulého století nabylo povahy ustálených klišé, které namnoze přežívají dodnes. Plaschka jako znalec českého dějepisectví se dobře orientuje i ve specializované literatuře, jejíž autoritativní výběr uvádí jako východisko komparace. Ve dvou paralelních liniích pak postupně sleduje jednak sociální, národní i náboženské předpoklady (Die Aufbaustrukturen), jednak mocenská seskupení, průběh a výsledky (Die Ablaufstrukturen) obou konfliktů. V závěrečném shrnutí autor nejprve stručně naznačuje pojmovou odlišnost obou dějinných fenoménů vycházeje z podstatných rozdílů mezi celospolečenským revolučním vzplanutím v případě prvém a stavovsky úzkým i skupinově egoistickým povstáním v případě druhém. Teprve touto distrikcí vystupuje polemický podtext titulu, jímž autor míří proti zastaralému rakousko-německého pojetí obou dějinných událostí jako v zásadě shodných rebelií namířených proti jednotě římské (či rakouské) říše, proti katolické církvi a v nacionální rovině proti němectví. Podobných nacionálně omezených simplikací se neuchránilo ani starší dějepisectví, které podle Plaschky spatřovalo v husitství i Bílé hoře symboly spravedlivého boje proti danému řádu. Pominu-li krátké spoje, k nimž nutně v úvahách tohoto typu dochází, chybí mi ve spektru komparativních zřetelů dlouhodobé důsledky obou dějinotvorných událostí a zvláště pak Bílé hory. Absence výrazných sociálních i národních momentů v stavovsky úzké revoltě protestantských stavů ještě neznamenala, že důsledky poraženého povstání se osudově nepromítly do existenčních podmínek celého národa. Odtud také pramenilo a pramení vědomí osudového dosahu bělohorské porážky ve všech diskusích o smyslu českých dějin.

František Šmahel

Jean Hus – Dossier spécial, Conscience et liberté, Numéro 21, Bern 1981.
Redakce pololetníku vydávaného mezinárodní asociací s poradním statutem OSN

připravila ve spolupráci s českými specialisty zvláštní číslo věnované Janu Husovi a české reformaci. Po úvodním, do širších souvislostí zabíhajícím příspěvku o Janu Husovi a jeho době od šéfredaktora Pierre Lanares (Jean Hus et son temps, s. 40–42 a životopisné údaje na s. 44–49) pojednal Josef Macek o Husově reformním a sociálním programu (Jean Hus et les traditions hussites, s. 50–58). V následujícím příspěvku Amedeo Molnár charakterizoval reformní cíle, naděje, mezinárodní ohlasy i domácí tradice českého opravného hnutí od Husa přes revoluční Tábor, jednotu bratrskou až ke Komenskému (La théologie hussite, s. 59–69).

Vztah k sakrálnímu umění a svérázné doklady husitské výtvarné agitace závěrem stručně zahraničnímu publiku přiblížila Noemi Rejchrtová (La Réforme en Bohême et son expression artistique, s. 70–80). Součástí husitského sešitu je i bohatá obrazová dokumentace a překlad Husova listu z 24. června 1415 do francouzštiny.

F. Š.

Lexicon des Mittelalters I. Aachen bis Bettelordenskirchen. München–Zürich 1980, Artemis Verlag, LXIII + 2108 sloupců.

Celkem šest svazků bude mít toto mimořádně užitečné dílo, jež by nemělo chybět na žádném specializovaném pracovišti. S výjimkou ojediněle rozsáhlých hesel Lexicon přináší jen základní ověřené údaje včetně odkazů na směrodatnou literaturu. Přednostídíla je spolehlivost a přesnost zaručená širokým mezinárodním okruhem spolupracovníků, mezi nimiž nechybějí ani českoslovenští medievalisté. K českým dějinám se mimo jiné vztahují hesla Adalbert–Vojtěch, Adalbertus Rankonis, Agnes–Anežka, Albík z Uničova, Albrecht II., Barbara von Cilli a Beneš Krabice z Veitmile. Ještě rozsáhlejší slovník středověkých reálií a biografií připravuje pod názvem Encyclopaedia of the Middle Ages vydavatelství E. J. Brill v Leydenu. V našich poměrech by bylo reálné a žádoucí vydat jednosvazkový slovník středověkých dějin a kultury. Po dvou encyklopedických příručkách antiky by měl přijít na řadu neméně širší veřejnosti potřebný slovník základů evropské i národní kultury.

F. Š.

Jiří Spěváček, **K některým problémům hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v předhusitském období,** Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 7–67.

Jiří Spěváček vychází z přehledu dosavadních znalostí o vývoji hlavních i vedlejších tříd feudální společnosti v Čechách ve 14. století. Nejprve věnuje pozornost poddaným (s. 12–38), kde akcentuje proces pauperizace třetí vrstvy venkovského lidu (chudiny) a její postupující radikalizaci. Dále se zabývá šlechtou (s. 23–26), v jejímž rámci je pouze stručně naznačen vývoj církve. Soustředil se zde zejména na vyhrocení mocenského zápasu mezi vyšší šlechtou a církví (s. 27). Poměrně značná pozornost je věnována městům (s. 27–35) jak z hlediska jejich vnitřního vývoje, tak v širším kontextu (obchodní podnikání v širším teritoriálním aspektu). K tomu se pojí i zvláštní úloha Prahy jako rezidenčního města. Zde je akcentována role Karla IV. v pokusu o změny průběhu dálkových cest. J. Spěváček považuje konec šedesátých let 14. století za dobu přelomu v dosavadní prosperitě českých zemí, a to zejména v důsledku odklonu tranzitního spojení přes Čechy. Poměrně značnou roli zde hraje tvrzení (podle mého názoru ne zcela jednoznačné), že našim zemím se vyhnula morová epidemie kolem poloviny 14. století.

Autor poté přechází k naznačení hlavních symptomů projevů hospodářské a společenské krize na přelomu 14. a 15. století, přičemž odmítá nutné prvenství některého z dlouhodobě působících faktorů. Určuje základní rysy hospodářského a sociálního vývoje na přelomu 14. a 15. století; v jeho výkladu lze pozorovat ústup od komplexního nazírání problémů krize v pozdním středověku (s. 47). Závěr práce je věnován stanovení nejzávažnějších projevů „krize" v českých zemích. Autor zdůrazňuje požadavek komplexního studia jak společenské základny, tak nadstavbových jevů. Celkovou situaci v Čechách na přelomu 14. a 15. století charakterizuje jako stagnaci, jež do značné míry odpovídala vývoji i v okolních zemích střední Evropy. Tato vývojová fáze je kladena do poměrně úzké souvislosti s dozníváním a vyústěním vývoje 13. století jako století hospodářských převratů. Autor podtrhuje dovršení institucionalizace církve, po němž následovala sociálně degenerativní a ideologicky rozkladná fáze. Jako významné uvádí selhání panovnické moci Václava IV.

J. Spěváček předkládá (aniž by byla vyčerpána celá problematika) zcela oprávněně poměrně rozsáhlé problémové spektrum, jež ovšem nepovažuje za definitivní. Při retrospektivě dosavadního stavu poznání jsou tu a tam patrné některé zjednodušující charakteristiky. Sporný je např. názor o neomezené podpoře církve v hromadění majetku. Zde je vhodné upozornit na působení tzv. amortizačních zákonů; snaha o jejich uplatnění spadá právě do doby karlovské (srov. neprávem opomíjenou práci K. Hennera, O rakouských zákonech amortizačních, Praha 1892).

Poznání hospodářského a sociálního vývoje předhusitských Čech patří k závažným otázkám naší medievalistiky. Práce J. Spěváčka zaujímá v tomto poznávacím procesu důležité místo nejen shrnutím dosavadních názorů historiografie domácí i zahraniční (cenný je již samotný výčet titulů), ale i naznačením nejdůležitějších aspektů pro další studium.

Jaroslav Čechura

Ivan Martinovský, **Okolnosti vzniku vladislavského zřízení zemského,** Ústecký sborník historický 1979 (1981), s. 107–132.

Konečně se opět po delší době setkáváme s výbornou studií, jež obohacuje naše znalosti politických dějin z doby vlády Vladislava Jagellonského. Autor se ani neopírá o nově objevené prameny, ani neusiluje o nové metodologické postupy, nýbrž podává seriózní, přesnou, detailní analýzu pramenů tiskem vydaných. Nezapomínejme ovšem, že od dob Tomkových nebyly v celku při zpracování politických dějin doby jagellonské kriticky zkoumány ani např. všechny listiny a listy vydané v Archivu českém, takže před badateli jsou stále otevřeny značné interpretační možnosti. Martinovský se dal právě touto cestou a se zdarem ukazuje, jak se postupně rodilo v zápase s městským stavem zemské zřízení. Šlechtě a zejména panstvu šlo o to, aby měšťané ztratili „třetí hlas" na sněmu, aby se státní správa stala doménou panské oligarchie, a za tu cenu byli šlechtici ochotni vzdát se starodávného privilegia „nalézat právo". Co se nepodařilo Karlu IV., to sami šlechtici připravili k roku 1500: sepsání, kodifikaci zemského práva. Ačkoliv je Martinovský dobře vybaven i pro analýzu právních předpisů a paragrafů zemského práva, klade nicméně důraz na historickou povahu své studie. Ukazuje totiž dík své minuciézní analýze přípravných stadií, jak se postupně zemské zřízení rodilo, jak hluboko do minulosti sahaly snahy panstva, jež nalezly výraz ve znění jednotlivých paragrafů zemského zákoníka. Sledujeme pevnou linii zápasu šlechty proti městům od dohody mezi pány a rytíři při obsazování zemského soudu v roce 1485, přes prvou zmínku o nezbytnosti sepsat nálezy a privilegia v jeden zákoník až k činnosti přípravné komise a konečně ke zveřejnění zemského zřízení. V těchto letech je do pozadí zatlačována moc krále a i na města je vykonáván stále mocnější tlak. I. Martinovský přesvědčivě vyznačil směry tohoto politického boje a zdůvodnil i své úpravy datace některých dokumentů či přímo sněmů. Opíral se přitom mimo jiné i o teprve nyní publikovanou studii Pelantovu o sněmech (znal ji z rukopisu). Z drobností, jež snad lze pečlivému autorovi vytknout, chci upozornit na nepřesnost v hodnocení skladby královské rady. Martinovský se zmiňuje o tom, že po roce 1487 panstvo muselo ovládnout královskou radu. Pokusil jsem se ovšem před lety ukázat, že panstvo tento vládní orgán ovládalo nejméně od roku 1479, od návratu panské jednoty pod Vladislavovu poslušnost. Myslím, že nelze tuto skutečnost popírat. V souhrnu: studie I. Martinovského je cenným příspěvkem k dějinám věku jagellonského.

J. M.

HMOTNÁ KULTURA

Miroslav Richter – Miloš Drda, **Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tábor. Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen.** Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 89, 1981, s. 1–21, 2 mapky.

Až se budou psát dějiny středověké archeologie, jež se k naší radosti vyvíjí ve velmi cennou historickou vědní disciplínu, bude zajisté hodnocena i pionýrská úloha archeologického výzkumu Sezimova Ústí a Tábora. Vítaným pomocníkem budoucím historikům středověké archeologie stane se nepochybně i recenzovaná stať obou archeologů, kteří se zasloužili o poznání kořenů a počátků husitského Tábora.

Musím se přiznat, že jsem v prvé chvíli považoval Richterovu a Drdovu studii jen za sdělení, které má propagovat výsledky československého bádání v zahraničí. Navíc však k tomuto chvalitebnému poslání přibyla, jak zjišťuji, i funkce precizního, přehledného, vyváženého zhodnocení výsledků dvacetiletého archeologického výzkumu. A to je rys, který neobyčejně zvyšuje specifickou váhu recenzované zprávy. Ve zhuštěné formě dostáváme dík autorům poučení o tom, co je už bezpečně známo, co je stále ještě nevyřešeno a co se rýsuje jako naléhavý úkol před archeologickým výzkumem obou lokalit. Středověká archeologie zaměřená k objasnění vzniku a zániku středověkého Sezimova Ústí a ke zrodu husitského Tábora prezentuje se v tomto souhrnu jako vědní obor bohatě využívající spolupráce s příbuznými vědami. Její závěry mohou proto mít platnost nejen pro samu archeologii a pro její metodologické zpevňování, nýbrž i pro všechny oblasti historických věd. Stačí připomenout, že dík M. Richterovi můžeme mnohem přesněji než až dosud sledovat např. osídlení Sezimova Ústí od poloviny 13. století, můžeme i evidovat prvé systematické poznatky v oblasti historického výzkumu např. domů. K dosavadním studiím o středověkých městských obydlích dostáváme nyní základní informace o půdorysu některých ústeckých domů, o stavebním materiálu, o proměnách sklepů (dodal bych, že v rovině historické sémantiky těmto proměnám odpovídá posun od „pivnice" ke „sklepu"), o způsobech vytápění i o vývoji dalších součástí středověkých domů. Neobyčejně cenné jsou i informace o technologii středověkých řemesel, zejména pak hrnčířství, anebo poznatky o mariánském kultu (i k tomu může středověká archeologie přinést významné doplňky), či o znalosti Ezopových bajek v prostředí centra reformního hnutí (motiv lišky a čápa na kachli). Přirozeně, v mnohém ohledu jsme teprve na začátku zevrubných znalostí každodennosti husitského města, dík Richterovi můžeme se však už dnes opírat o množství přesných dat, jež umožňují rekonstrukci obrazu vznikajícího husitského Tábora.

Drdovy výzkumy jsou zaměřeny, jak známo, přímo k poznání počátků Tábora, nicméně tvoří spolu s Richterovými poznatky nerozlučnou jednotu. Stačí např. připomenout otázku, kterou si oba badatelé kladou na různé úrovni archeologického výzkumu, zda snad totiž rozrůst osídlení Sezimova Ústí na konci 13. století nesouvisí se zánikem města Hradiště – a je známo, jak se obojí dlouhodobě koncipovaná výzkumná činnost prolíná. Z poznatků, jež přineslo Drdovo zkoumání, nutno vyzdvihnout zejména důkazy o existenci města Hradiště pod hradem od sedmdesátých let 13. století i náznaky o kontinuitě osídlení husitského Tábora se zemnicemi ze 13. století. Pro dějiny táborské ideologie připomenu z výsledků Drdových výzkumů např. nálezy kachlů s biblickými, rytířskými a husitskými motivy, jež nám pomáhají otevírat pohledy do mentality táborských obyvatel a naznačují i kontinuitu tradice.

Znovu se tedy při četbě Drdovy a Richterovy zprávy přesvědčujeme, co nového a podnětného už přinesla středověká archeologie i naší husitologii. Je sice pravda, že oba autoři vydávali pravidelně svědectví o dílčích výsledcích svých výzkumů (srov. bibliografii v recenzované studii), avšak teprve ze souhrnu vysvítá zřetelně záslužné obohacení našich vědomostí a znalostí.

J. M.

Jan Muk, **Příspěvek k poznání nejstarší architektury Tábora,** Archaeologia historica 5, 1980, s. 115–121, 4 obr.

V souvislosti s postupnou rekonstrukcí města Tábora, probíhajícími stavebně historickými průzkumy i archeologickým výzkumem se autor ve své studii zabývá problematikou vývoje města od 15. století. Kriticky hodnotí starší názory na budování měst ve středověku a uvádí konkrétní příklady stavebních prvků, zachovaných z období 15.–16. století. Jako velmi podstatné pro sledování vývoje jednotlivých objektů uvádí komparaci půdorysů a sledování stratigrafie sklepů a přízemí domů. Uvedené příklady doprovázejí čtyři obrazové přílohy sklepů a přízemí některých stávajících objektů v historickém jádru města.

R. K.

Miloš Drda – Helena Mazurkiewiczová, **Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře,** Archeologické rozhledy 34, 1982, s. 45–55, 119–120, 8 obr.

Z důvodů rekonstrukce domu a následných stavebních úprav dvora čp. 161 v Široké ulici provedli pracovníci Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře v roce 1978 na uvedené ploše záchranný archeologický výzkum, při němž bylo zachyceno celkem 6 středověkých zahloubených objektů z 13., 15. a případně počátku 16. století. Z hlediska stratigrafického pozorování je pozoruhodné zjištění, že objekty 13. a 15. století jsou opět shodně orientovány, a to nikoli na Širokou ulici, k níž je dnes dům čp. 161 svým průčelím obrácen, ale na hypotetickou pravidelnou uliční osnovu, jejíž základnu tvoří ulice Kotnovská. Závěr práce přináší přehled získaného materiálu 13. a 15. století.

R. K.

Václav Huml, **Sídla nižší šlechty na bývalém viksickém panství ve východní části Milevska,** Archaeologia historica 6, 1981, s. 123–138, 11 obr.

Ve jmenovaném mikroregionu, nacházejícím se (spolu s Jistebnickem) na jižní straně Cunkovského pohoří, prováděl autor povrchový archeologický průzkum, při němž bylo lokalizováno sedm středověkých vesnic se sídly nižší šlechty (Vlksice, Chyšky, Klokočov, Kvašťov, Podchýšská Lhota – Tetaurova Lhota, Střítež a Vratišov). U každé lokality uvádí autor studie historický vývoj podle starší literatury a písemných pramenů, popis terénní situace a feudálního sídla s případnými relikty fortifikačních prvků podle vlastního povrchového sběru a rozbor keramiky získané terénním průzkumem (doložen především zánikový horizont, tj. 15. a 16. století). Rozborem historicko-archeologických poznatků dospívá autor k závěrům, že sledovaný region s nadmořskou výškou sídel 468–620 m nebyl z hospodářských důvodů příliš atraktivní. Proto postupovala kolonizace hlavně po obvodu území, které sousedilo se starou sídelní oblastí (Milevsko, Chyšky, Vlksice), a teprve od 13. století probíhala kolonizace horního toku Smutné (Vratišov, Podchýšská Lhota). V souvislosti s tím se od 14. století objevují v písemných pramenech i představitelé nižší šlechty. Autor se domnívá, že z důvodů hospodářské chudoby byl zánik drobných statků nižší šlechty v této oblasti pozvolný (v písemných pramenech doložen od druhé poloviny 15. století), přežívající až do století 16. Tyto skutečnosti jsou doloženy i archeologickými nálezy. V této době došlo k hospodářskému vzestupu Vlksic, budování panství, a tím i zániku majetků nižší šlechty. Práce je doplněna obrazovými přílohami nově zaměřených sídel a kresebnými ukázkami keramiky, získané povrchovým sběrem.

Rudolf Krajíc

Vladimír Nekuda – Josef Unger, **Hrádky a tvrze na Moravě,** Brno 1981, Blok, 366 s., 275 snímků a nákresů v textu, 1 mapka, něm. resumé a seznam objektů.

Průzkum sídel nižší šlechty na Moravě a ve Slezsku dospěl tak daleko, že V. Nekuda a J. Unger mohli po některých přípravných pracích předložit jejich soustavný přehled. Hrádek definují jako opevněné sídlo, které stávalo mimo vesnici ve vhodné, přírodou chráněné poloze. Od hradu se liší malou rozlohou a jednoduchou stavební dispozicí, od tvrze pak polohou mimo ves. Tvrz zpravidla souvisela s hospodářským dvorem. Autoři vycházejí především z výzkumu archeologického, ale v široké míře užívají též pramenů písemných. U třetího uváděného druhu pramenů „umělecko-historických" jde spíše o literaturu a podklady různých institucí. Studium je úzce spjato s výzkumem vsí, do jejichž areálů hrádky a tvrze náležely.

Jádrem knihy je abecední soupis 786 objektů. Text stručně popisuje objekt podle písemných pramenů, příp. i podle dochovaných pozůstatků. U četných objektů jsou snímky a nákresy půdorysů. Na této dokumentaci se podíleli Z. Špičák a J. Bakala. Připomenuty jsou i pověsti. Sotva lze přijmout tvrzení autorů, že „v pramenech jsou citovány odkazy na všechny písemné prameny vztahující se k lokalitě" (63). Z literatury k jednotlivým objektům je podán výběr, co do genealogických údajů se od-

kazuje na Hosákův Místopis. Další výzkum zřejmě přehled v různých ohledech zpřesní a ještě rozmnoží (příkladem jen z Jihlavska: č. 482 jsou Petrovice, okres Jihlava, nikoli Třebíč; chybějí např. Bítovčice, Meziříčko; průzkumu zasluží např. Čížov u Jihlavy, Pavlov, Rančířov, Vílanec; v seznamu literatury chybí cenná práce A. Altrichter, Dörferbuch apod.). Nicméně již v publikované podobě je soupis velmi cennou pomůckou.

Autoři využili poznatků získaných výzkumem i k několika souhrnným kapitolám, kde se pokoušejí osvětlit nejen povahu sídel nižší šlechty, nýbrž též poměry a postavení této vrstvy. Podávají výklad o sídlech drobné šlechty ve střední Evropě, zejména v německých zemích, Polsku, Rakousku, Čechách, Slezsku a Slovensku, rekapitulují výsledky předchozího bádání a sledují stavební vývoj těchto objektů na Moravě. Podávají též stručnou charakteristiku pověstí. Všechny tyto kapitoly mohou v různých souvislostech dojít užití i v husitském bádání. Vedle vlastního přehledu, který v řadě případů usnadní identifikaci osob a míst a osvětlí i geografické vztahy (k tomu slouží též mapová příloha), jsou pro husitské bádání důležité kapitoly věnované životním podmínkám a výzbroji a výstroji nižší šlechty na Moravě. I když dílo zachycuje širší časové rozpětí od 13. do 17. století, najdeme zejména v uvedených dvou kapitolách řadu údajů z pramenů sice dobře známých, ale přece jen shrnujících základní rysy postavení a životního stylu této vrstvy i v husitském období. Četné doklady jsou právě z první poloviny 15. století, některé odstavce se bezprostředně týkají husitské revoluce a sociálních jevů s ní souvisících. Je samozřejmé, že tento o sobě užitečný nástin je spíše podnětem k soustavnému zpracování než definitivnějším obrazem nižší šlechty.

Dílo je dílčím výsledkem dlouholeté promyšlené a soustavné práce a je možné je pokládat za další velmi cenný příspěvek historické archeologie, který bude sloužit řadě historických i dalších oborů.

František Hoffmann

ČESKÁ A MORAVSKÁ ŠLECHTA

Miloslav Polívka, **Předpoklady pro účast nižší šlechty v husitské revoluci (Klíčové problémy studia),** in: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše, Praha 1982, s. 205–224.

Oživení domácí studium šlechty dalo podnět k provedení bilance závěrů dosavadní literatury a vytyčení hlavních problémových okruhů dalšího bádání. Tento úkol pro dobu předhusitskou aktuálně plní práce M. Polívky.

Autor vychází zcela oprávněně z vývoje šlechty od 13. století, jejího rozdělení na vyšší a nižší, ale všímá si i postupné diferenciace v rámci nižší šlechty, k níž docházelo ve 14. století. Základní význam pro postavení nižší šlechty měla její ekonomická situace. M. Polívka v souvislosti s přehledem nejdůležitějších momentů vývoje nižší šlechty odmítá tezi o její postupné pauperizaci v době předhusitské (s. 212–214), hovoří pouze o hospodářské stagnaci (srov. práce Z. Hledíkové a R. Nového recenzované v tomto sborníku, které s pojmem pauperizace pracují). Zde je třeba připomenout, že doba více než nazrává k tomu, aby byly provedeny tolik potřebné analytické práce, alespoň na bázi vývoje pozemkové držby od 13. do 15. století, které by prověřily tezi o stagnaci, případně pauperizaci nižší šlechty. Domnívám se, že přes některé zjednodušující představy starší literatury (F. M. Bartoš) není nutné zcela odmítat tezi o pauperizaci nižší šlechty jako dlouhodobém procesu, analogickém s vývojem vyšší šlechty, jenž vedl ke zcela opačnému trendu – koncentraci statků.

M. Polívka ukazuje diferenciaci v postoji vyšší a nižší šlechty k reformnímu programu s oprávněným nadřazením panstva, kde jeden ze základních motivů je možné hledat v hmotných pohnutkách vystupujících do popředí v souvislosti s omezením možností extenzívního růstu feudální renty. V přehledu událostí druhého desetiletí 15. století pak autor ukazuje rovněž na převahu vyšší šlechty, kterou si udržela až do výbuchu husitské revoluce. Upozorňuje dále na počátky pokusů o širší skupinová

stanoviska nižší šlechty, k nimž docházelo zejména od roku 1419, kdy se začal zrychlovat proces uvědomování této vrstvy.

Práce M. Polívky na omezeném prostoru naznačila hlavní problémy studia nižší šlechty, jejichž poznání má značnou důležitost pro chápání sociálně ekonomického vývoje v době předhusitské.

Jaroslav Čechura

John Martin Klassen, **The Nobility and the Making of the Hussite Revolution.** New York 1978, Columbia University Press, 186 s.

Práce kanadského historika, žáka Howarda Kaminského, byla přes svůj nesporný význam zaznamenána v české medievistice poměrně zběžně. Nejpostatnější zhodnocení přinesla recenze Ivany Rakové (Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 296–300).

Téma práce je časově vymezeno obdobím let 1394–1419 s určitým přesahem do následujících desetiletí. Zmíněné čtvrtstoletí považuje Klassen za velmi důležité pro vývoj mocenského postavení vyšší šlechty v českém feudálním státě, v prvé řadě z hlediska jejího vztahu k panovnické moci. Postoj vyšší šlechty k husitství v jeho reformní i revoluční fázi je nahlížen jako součást celkového mocenského nástupu této společenské skupiny. Zároveň Klassena zaujala otázka, jakou úlohu hrála česká šlechta při vzniku husitské revoluce jako podpůrná i brzdící síla a čím byla tato úloha motivována. Obě otázky jsou sledovány paralelně.

Poměrně zevrubně byl už hodnocen obsah dvou kapitol Klassenovy knihy, které zkoumají poměr šlechty k patronátním právům a jejich vliv na celkový vztah příslušníků šlechty k církvi a reformnímu hnutí (kromě zmíněné recenze I. Rakové srov. úvahy Z. Hledíkové, ČSČH 24, 1976, s. 260–263). Poměrně menší pozornost vzbudil pokus autora vyrovnat se s problematikou vztahu Václava IV. a české vyšší šlechty od 90. let 14. století až do konce Václavovy vlády. Klassen se pokusil o zhodnocení profilu panské jednoty a jejích cílů, které dosvědčují snahu vydávat vlastní vystoupení za akci, podniknutou v zájmu celé zemské komunity. Zkoumání byla podrobena také materiální či jiná motivace účasti pánů v jednotě a jejich vztahy ke králi v předcházejících letech. Vlastní průběh střetu jednoty s králem je líčen poměrně stručně, a to do roku 1401. Pozdější druhé zajetí Václava IV. a současné snahy uherského krále Zikmunda o prosazení vlastních aspirací v Čechách jsou chápány jako akce, v nichž šlechta hrála méně výraznou úlohu.

Přestože je Klassenův výklad o vývoji a snahách panské jednoty poměrně krátký a nepřináší základní rozšíření dosavadních znalostí, vytvořil si v něm autor dobrou základnu pro zkoumání vývoje vztahu panovníka a vyšší šlechty v letech 1405–1415. Hlavní pozornost je věnována motivaci, průběhu a způsobu řešení případů ozbrojeného odporu některých pánů nebo panských rodů proti králi. Tyto odboje nesouvisely podle Klassenova zjištění s narůstajícím zájmem části šlechty o reformní hnutí. Šlo o dvě bezprostředně se nepřekrývající linie angažovanosti šlechty. Existence reformního hnutí nebyla využita jako prostředek boje nebo agitace proti panovníkovi.

Klassen se v této části knihy pokusil plně se soustředit na problematiku, která v celkových zpracováních období ustupuje do pozadí a je pojímána roztříštěně. Autorovo pojetí je bezpochyby přínosné, mezery ve zpřístupnění pramenného materiálu však způsobují, že výklad zvláště o posledních letech vlády Václava IV. je neúplný. Klassen jen výjimečně překračuje hranici roku 1415, v budoucnu však bude nutno využít pramenný materiál i z následujících let. Důležité jsou např. zprávy o vydání glejtovních a omilostňujících královských listů pro celou řadu šlechticů v letech 1417 a 1418 (srov. o nich F. M. Pelzel, Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus, 2., Prag–Leipzig 1790, s. 658–659, 674–675). Zmíněný materiál je o to zajímavější, že se týká období, kdy se část šlechty plně angažovala ve věci reformního hnutí.

Dalším problémem, na který Klassen správně upozorňuje, je existence různých mocenských skupin a stran uvnitř českého panstva po roce 1405. Větší pozornost autor věnoval jen otázce vzniku a vývoje tzv. protizikmundovské strany a možné cestě jejích příslušníků k sympatiím s reformním hnutím. Podrobnější zpracování by si v budoucnu zasloužila také skupina, kterou můžeme označit jako zikmundovskou a jejíž existenci lze sledovat rovněž od počátku 15. století (mj. na základě Zikmun-

dových regestářů, vydaných E. Mályuszem a W. Altmannem). Obě zmíněné strany však nevyčerpávají otázku struktury panských seskupení a stran v úplnosti.

Výklad o vztahu šlechty k reformnímu hnutí a Husovi před rokem 1415 hledá kořeny vzájemného sbližování už na konci 14. století a oceňuje od roku 1410 stále otevřenější projevy sympatie části šlechty k reformnímu hnutí jako v evropském měřítku mimořádný jev. Přitom autor hovoří už od konce roku 1412 o existenci dvou šlechtických skupin, stavějících se k situaci poněkud rozdílně. Vedle šlechticů, podporujících Husa a reformní snahy otevřeně, existovala podle Klassena umírněnější skupina, která přes své sympatie dala ve chvílích pro hnutí kritických přednost uposlechnutí koncilní autority.

Rozestoupení českých pánů do dvou táborů, odlišně hodnotících perspektivy vývoje reformního hnutí a organizujících se v září a říjnu 1415, rozdělilo další Klassenův výklad do dvou částí. Postupně je sledován vývoj i taktika husitského a katolického tábora. Při hodnocení programu husitské skupiny nevyužil Klassen šíře smlouvu českých a moravských pánů z 5. září 1415, ale plně se soustředil na rozbor údajů konfirmačních knih.

Pro období nejblíže následující po září roku 1415 nenachází Klassen doklady o započetí šíře pojaté celozemské ofenzívy husitské strany. Potvrzuje se tím předpoklad, že zatímco rok 1416 byl charakterizován poměrně umírněnou, vyčkávací politikou obou stran, vedla opatření arcibiskupa Konráda z počátku roku 1417 k protiakci husitské šlechty, charakterizované vyháněním katolických kněží. Většina příslušných, ne příliš početných dokladů, se váže k jaru roku 1417, v následujících měsících jich ubývá.

V další kapitole se Klassen pokouší zjistit na základě stejného pramene míru aktivity katolické šlechty a posoudit dosah jejího úsilí o omezení vývoje reformního hnutí. Autor charakterizuje činnost katolické šlechty zjištěním, že se její příslušníci nepokoušeli bránit šíření reformního programu na statcích šlechticů druhé strany. Proto chybí doklady o vzájemných sporech obou snad už konfesijních skupin české šlechty. Nejasné zůstává, do jaké míry mohlo zmíněné rozčlenění šlechty ovlivnit zapojení pánů do zájmových skupin v rovině zemské politiky.

Klassen sleduje jednak doklady o vyhánění husitských kněží katolickými patrony od roku 1417, jednak i tu formu obrany katolické církve, která se projevovala přebíráním ochrany nad majetkem kléru. Doklady naznačují, že lze podobné služby těžko považovat za nezištné. Cena za zachování loajality ke katolické církvi byla vysoká.

Obě kapitoly, líčící vývoj po roce 1415, opouštějí základní rovinu zemské politiky, kde nelze nalézt dostatečné množství potřebných dokladů, a obracejí se k rozboru mikrostruktury, tj. k poměrům na jednotlivých panstvích a statcích šlechty. Ačkoli konkrétních údajů není příliš mnoho, jedná se o důležité rozšíření a zpřesnění pohledu na situaci v zemi. Je škoda, že se je autor nepokusil podchytit pomocí mapy, měli bychom tak k dispozici materiál, do jisté míry doplňující a korigující výsledky starších rozborů vydavatelského okruhu stížného listu do Kostnice z 2. září 1415.

Klassenem zjištěné údaje jsou samy o sobě zajímavým příspěvkem k využití údajů konfirmačních knih, které by mělo pokračovat i v budoucnu. Prokazují vcelku jistou teritoriální atomizaci vývoje po roce 1415. Katolická i husitská šlechtická skupina hájily na svých panstvích příslušný koncept víry a nesnažily se násilím ovlivnit vývoj situace na druhé straně. Podobné postoje nemohly plně uspokojit radikálnější činitele reformního hnutí ani ty, kdo žádali bezodkladný postup na obranu katolicismu.

Kapitola zkoumající postavení šlechty v letech husitské revoluce je koncipována poměrně stručně. Autor vědomě rezignoval na širší rozbor pramenů včetně konfirmačních knih. Podaný obraz není proto zbaven jistého zjednodušení, stejně jako závěrečné shrnutí vývoje po roce 1434.

Závěrem lze zdůraznit, že jedním z hlavních přínosů Klassenovy knihy je autorův široce pojatý a nekonvenční přístup k problematice, posuzované dosud bez dostatečného časového nadhledu a bez snahy řešit paralelně vzájemně související problémové okruhy. Přínosná je snaha o charakteristiku a zařazení proreformních sympatií české šlechty do celkového komplexu složek vytvářejících její stavovské vědomí a aspirace. Autor se snažil přistupovat k hodnocení postoje šlechty nezaujatě a

pokud možno přihlížet i k psychice příslušníků stavu. Nepokusil se však o řešení ideologických otázek, z tohoto hlediska je jen velmi obecně charakterizována ta složka husitské ideologie, na jejíž obranu šlechta po roce 1415 vystoupila. Klassenova kniha přináší cenné výsledky, naznačující další možnosti a upřesňuje cesty, které by měly vést k hlubšímu poznání podílu šlechty na událostech husitské revoluce.

Bohdan Zilynskyj

Jindřich H o l e č e k, **Příspěvky k metodologickým aspektům výzkumu české šlechty v období husitské revoluce. Marxistická nobilitologie, její metody a techniky,** in: Ústecký sborník historický 1979 (1981), s. 83–106.

Ve svém prvním a zřejmě posledním článku prezentoval autor výsledky své diplomové práce, která vznikala v letech 1974–1978. Metoda, jíž užil, se zdánlivě nikterak neliší od studií z oblasti historické sociolingvistiky, jak je známe z filologicky zaměřených časopisů. A přece tu jeden podstatný rozdíl je. Dosud publikované práce (počítám mezi ně i knihu Slova a dějiny) se opíraly převážně o materiál z pramenů literární povahy, zatímco Holeček klade důraz především na listy a listiny. Potřebnost takového přístupu je mimo diskusi, neboť právě pro autorem sledované otázky přináší diplomatický materiál průkaznější doklady. V pramenech úřední provenience bylo uvedení správného titulu nutností. Holečkova východiska jsou tedy nepochybně správná a představují v husitologických studiích tohoto typu určité novum.

Konkrétní rozbor titulačních tendencí v bouřlivých revolučních časech provedl autor ve třech rovinách. V první zkoumal výskyt podstatných jmen označujících příslušníky vyšší šlechty (baro, dominus, nobiles domini barones, pán apod.), v druhé obsahovou proměnu titulu miles a jeho českého resp. německého ekvivalentu a konečně třetí sonda se zabývala pojmenováním nejnižší vrstvy šlechtické společnosti (cliens, armiger, scutifer, panoše aj.). Holečkovy poznatky přesvědčivě dokumentují demokratizační trend husitské revoluce. V jejím průběhu si nižší šlechta přisvojila titul dominus i adjektivum urozený (nobilis), které byly ve 14. století vyhrazeny panstvu. Zajímavá je i zvýšená frekvence slova rytieř resp. miles právě v letech revoluce. Jeho značné užívání bylo nepochybně motivováno novým ideovým obsahem, pojetím křesťanského rytíře, s nímž se setkáváme už ve spisech Tomáše ze Štítného. Tato tendence se projevovala na straně husitské i katolické. V pasáži věnované rozboru nižší šlechty ukázal autor na základě bohaté dokumentace, že na prahu 15. století představovali rytíři přechodnou vrstvu mezi panstvem a nejnižší služebnou šlechtou. Na definitivní řešení vztahu termínů cliens a armiger badatel rezignoval vzhledem k současnému stavu přístupnosti pramenné základny.

Holečkova práce zachytila hlavní tendence ve vývoji titulatury české šlechty v 15. století. Komu se to zdá málo, nechť se přesvědčí, že více mohla přinést jen stěží. Přes určité náběhy k fixaci titulů zůstala běžná praxe zřejmě dost rozkolísaná. Tak ještě ve druhé polovině 15. věku nazývá pokračovatel tzv. Beneše minority Jana Roháče z Dubé „baro strenuusque miles dominus Johannes de Duba . . ." Není asi náhodou, že jasné právní vymezení přinesl v této sféře až přelom 15. a 16. století, kdy se už přece jen zpomalil pohyb, který do titulatury vneslo husitství.

Výhrady lze ovšem mít k metodologickému úvodu studie, který je pokusem o vymezení marxistické nobilitologie jako nové mezioborové doscipliny pomocných věd historických. Osobně nevidím důvod, proč novou disciplinu (navíc s poněkud nešťastným názvem) konstituovat. Historická sociolingvistika tu plní svou úlohu více než dobře.

Petr Čornej

Rostislav N o v ý, **Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době,** Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 141–176.

Jedním z velkých desiderií naší medievalistiky je stanovení rozsahu pozemkové držby jednotlivých skupin vládnoucí třídy v době předhusitské a poznání základních vývojových trendů v tomto procesu. Studie R. Nového se pokouší dát odpověď na tyto otázky v regionu, který označuje jako Benešovsko–Podblanicko. Po úvodní cha-

rakteristice zvoleného území podává souhrnnou vlastnickou strukturu na konci 14. století, podle níž 75 % lokalit držela drobná zemanská šlechta, 13 % tvořila velká panství světských feudálů, 9,5 % církevní majetek a 2,5 % zeměpanské zboží (vesměs tzv. ušlechtilá panství). Nejvíce pozornosti věnuje R. Nový charakteristice vývoje držby šlechtické, při jehož zkoumání volí nový postup: „Na rozdíl od dosud uplatňované topografické metody jej lze optimálně sledovat prostřednictvím genealogických vztahů v hierarchicky vrstvených rovinách" (s. 144). U nižší šlechty jsou takto sledovány nejpočetněji zastoupené rozrody, jež ovšem představují pouhou třetinu celkového počtu nižších šlechticů ve sledované oblasti. Zde je důležité podtrhnout, že R. Nový přijímá tezi o postupné majetkové diferenciaci a pauperizaci nižší šlechty (s. 149). Následuje vývoj klíčových rysů osídlovacího procesu na Benešovsku (s. 150–154). Tuto závěrečnou část studie pokládám za nejpřínosnější, neboť objasňuje ve zhuštěné podobě základní vývojové momenty procesu, jež mají širší platnost.

Za nedostatek studie lze považovat praktickou eliminaci církevního majetku a jeho vývoje. A to nejen z důvodu, že byl téměř čtyřnásobně větší než rozebíraný majetek zeměpanský, ale také proto, že se nejednalo jen o majetek klášterní (s. 143).

Použitá metoda „genealogických vztahů" pro studium vývoje struktury šlechtického majetku nenahrazuje převažující „metodu topografickou". Soudím, že by měly být uplatněny obě současně, neboť je potřebná kvantifikace rozsahu pozemkové držby alespoň u nejvýznamnějších šlechtických rodů. Jedná se sice o velice pracnou záležitost, ale tímto způsobem lze doplnit výzkumy A. Sedláčka, na jehož pracích R. Nový metodu „genealogických vztahů" staví.

Příloha studie obsahuje soupis kostelů na Benešovsku a patronátních práv k nim. Je škoda, že patronáty držené světskými feudály jsou označeny pouze jako „patronát šlechtický", neboť bližší určení by mohlo naznačit řadu důležitých momentů. Ve studii jsou některé drobné nedostatky (otázka korektury?), např. s. 162, pozn. 65, kde L. Sulitková je zaměněna L. Smolíkovou, jinde je J. Turek zaměňován R. Turkem apod. Přes uvedené připomínky lze práci R. Nového, zejména po stránce koncepční, považovat za vítaný příspěvek k řešení dané problematiky.

Jaroslav Čechura

Ivana R a k o v á, **Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeňkovi z Vartenberka)**, Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 263–284.

Nedejme se mýlit názvem. Středem studijního zájmu není teritorium, nýbrž osobnost Čeňka z Vartenberka, který v důležitém období 1412 až 1418 jako poručník nezletilého Oldřicha spravoval rožmberské dominium. Jestliže již dříve autorka doložila, že Čeněk jako jeden z mála českých velmožů se neobohatil na úkor církevního a královského zboží, pak nyní s nemenším důrazem vyzvedá Vartenberkův podíl na rozšíření husitských idejí „shora" i účast na některých sociálně právních aktech, jakými bylo osvobození většího počtu rožmberských vsí a městeček od odúmrti v září 1418 až květnu 1419. V té době se již sice Oldřich z Rožmberka ujímal vladařských otěží, stále však ještě pod dohledem Čeňkovým a v duchu jeho reformního kališnictví. Po výbuchu revoluce se cesty obou mužů rozešly, i když posléze oba stanuli opět na jedné, tentokrát již katolické straně. Trochu s povzdechem, trochu s vědomím dějinné ironie Ivana Raková vedle sebe staví Lacka z Kravař a předrevolučního Vartenberka. Prvý, ač mu bylo přes sedmdesát let, zemřel „včas", a tak zůstal v dějinné paměti jako muž státnického rozhledu a pevných ideových i mravních zásad. Čeněk z Vartenberka se dožil prvých pěti let revoluce, což z něj učinilo věrolomného obojetníka. Autorka nijak nezmenšuje dosah Čeňkových postojů z let 1420 až 1422. Snaží se pouze vrátit tomuto muži, který se jí jeví v mnohém ohledu příznivě, co jeho jest, zvláště pak jeho mimořádnou spoluúčast téměř na všem, co se v desátých letech 15. století v Čechách událo a co i jeho zásluhou směřovalo k revoluci. Dodal bych, že sama tato skutečnost (podobně jako mínění katolických publicistů) ještě neznamená, že Čeněk revoluci skutečně zamýšlel a připravoval. Třebaže i husitské hnutí mělo nejednoho souběžce s panským erbem, i pro tuto dobu platí, že aristokracie nepřipravuje revoluce, nýbrž nanejvýš jen re-

volty. Osudová chvíle nastala pro Čeňka již v roce 1417, kdy poprvé byl zaskočen samopohybem hnutí, jemuž se stavěl do čela a s jehož viklefsko-husitským programem nápravy se ztotožňoval nejen slovy, ale i skutky. O to hlubší bylo jeho rozčarování, když později zjistil, že se ocitl mezi Zikmundovými křižáky na straně jedné a selskoplebejskými zástupy na straně druhé. S prvními ho rozlučovala Husova víra a spojovaly jeho stavovské–třídní zájmy, na něž nemohl nemyslet, neboť jeho reformní představy nijak se nedotýkaly statu quo světské feudality. S druhými ho sice pojily společné prožitky z počátečního kališnictví, nic však již více. Čeňkovy postoje nebyly ani tak určovány jeho osobními vlastnostmi (např. nepevností ve víře i v slově), jako revolucí samotnou. To dodatkem ke studii, jež přes individuální osudy husitského politika umožňuje lépe pochopit převratný dosah českého revolučního zlomu let 1419 až 1420.

František Šmahel

Ivana R a k o v á, **Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci.** Sborník historický 28, 1980, s. 57–99.

V řadě prací, které byly v několika uplynulých letech věnovány roli šlechty v době předhusitské a husitské, náleží anotované studii místo svým způsobem výjimečné. Zatímco se dosavadní produkce zaměřila na šlechtu jako celek, zvolila autorka jinou metodu a pokusila se monograficky zachytit život a činnost jedné z nejvýznamnějších a nejrozporuplnějších postav husitské epochy. Ivana Raková měla navíc tu výhodu, že zvolené téma bezprostředně navazovalo na její disertaci, takže k látce přistupovala vyzbrojena znalostí předcházející historie vartenberského rodu.

Zajímavě a netradičně komponovaná studie se skládá ze čtyř oddílů. V prvním, nejrozsáhlejším, je v podstatě chronologicky zachyceno curriculum vitae pána z Vartenberka. Ve snaze po sestavení co nejúplnějšího obrazu zaregistrovala autorka velmi pečlivě snad každou zmínku o protagonistovi své práce, ať už v pramenech úřední povahy či v pramenech narativních. Časově náročný heuristický výzkum obohatil naše znalosti o Čeňkových mladých letech, nicméně profil začínajícího politika nevystoupil z mlhy minulosti nijak ostře. To však rozhodně není vina badatelky. Zpráv o pozdějších velkých postavách revoluce se v materiálech doby Václava IV. zachovalo poskrovnu. Ani při sebevětší námaze a sebevtipnější kombinaci z nich historik nevytvoří celistvou mozaiku, spíše se mu v rukou promění v jakousi volně pospojovanou třísť. V celé první části, která končí Čeňkovou smrtí, zůstává subjekt autorky skryt v pozadí a čtenáři je předkládána suchá mluva pramenů. Záměrná objektivizace je zákonitě narušena v druhé pasáži, jež podává přehled hlasů o velíšském pánovi v širokém záběru od soudů současníků až k posledním výsledkům vědeckého studia. Rozdílná hodnocení tu vystupují více než zřetelně. Teprve ve třetí části vyslovila autorka vlastní názor na Vartenberkovu úlohu. Období „Čeňkovy největší slávy" klade do let 1415–1419, kdy pan z Vartenberka stál v čele husitské šlechty a de facto kontroloval i pražskou univerzitu. Zde její postřehy korespondují s pohledem Jiřího Kejře. V letech 1420–1421 nedokázal Čeněk zaujmout pevné a rozhodné stanovisko. Bylo to v době, kdy lidové vrstvy tlačily politiku husitských stran radikálním směrem a tuto situaci Vartenberk nezvládl. Vysvětlení jeho pověstných náhlých zvratů hledá Ivana Raková v psychologické rovině a snaží se ji vyložit Čeňkovým roztrpčením a rezignací. Po roce 1421 měly prý jeho akce již „vesměs defenzivní charakter". Z těchto skutečností vyplývá i závěrečné hodnocení. Podle autorky byl Čeněk „zcela určitě muž výrazných individuálních vlastností". Měl jistě politické schopnosti, avšak ve víru revoluce je nedokázal uplatnit, jako válečník příliš úspěšný nebyl. Závěrečný exkurs je věnován rekonstrukci Vartenberkovy majetkové držby. Na Čeňkovu obranu Raková poznamenává, že na rozdíl od jiných šlechticů nerozšířil v revolučních zmatcích své statky, ačkoliv měl k tomu nejednu příležitost.

Po stránce využití pramenného materiálu se dá studii vytknout jen velmi málo. Autorka snad přehlédla jedině fakt, že se husitským oddílům podařilo po vánocích 1421 zmocnit se alespoň na krátký čas Vartenberkova Jičína, což potvrzuje existenci napjatých vztahů mezi Čeňkem a husitskými radikály. Neodpustím si však několik poznámek k působení Čeňka z Vartenberka v letech 1420–1425. Osobně nesouhla-

sím s tvrzením, že se po roce 1421 stahoval z veřejného života a zaujímal defenzivní politické postoje. Možná, že se badatelka nechala až příliš unést torzovitostí pramenů ve chvíli, kdy se již nemohla opřít o plynulé a detailní vyprávění Vavřincovo. Účast v bitvě u Hořic, kde se Čeněk vojensky postavil proti Žižkovu východočeskému svazu, jeho podíl na jednání svatohavelského sněmu i Žižkovy výpravy proti Vartenberkově klientele v první polovině roku 1424 nasvědčují podle mne tomu, že se velíšský pán nehodlal smířit se skutečností, že by měl hrát v životě země druhé housle. Tento názor zastávám, ačkoliv si dobře uvědomuji, že Vartenberkovy statky a oblast ovládaná Žižkovým bratrstvem ležely v těsném sousedství. Ivana Raková tu zřejmě pokračovala v určitém psychologizování, jímž se snažila vysvětlit už Čeňkovy rychlé obraty v letech 1420–1421. Z autorčiných slov také ne dost dobře vystává to, co čteme v podtextu celé stati. Totiž, že Čeněk z Vartenberka byl od mládí člověkem intenzívně politicky žijícím, představitelem těch snah šlechty, které se projevovaly již dlouho před výbuchem revoluce. Snah o to, aby šlechta hrála rozhodující roli v Českém království. Revoluční nástup radikálních sil tento trend načas zabrzdil. Proto se Vartenberk musel nutně dostat do konfliktu s husitskou levicí, nenašel však vlastní cestu z kleští, v nichž se ocitl. Na jedné straně radikální husité, na druhé straně Zikmund. Lavírování podle momentálního rozložení sil mu nepřineslo kýžený výsledek. Tato drobná úvaha nechce v žádném případě snižovat význam záslužné studie, která by měla být výzvou k zpracování profilu jiných významných šlechticů husitského období.

Petr Čornej

Miloslav P o l í v k a, **K biografii Mikuláše z Husi,** Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 195–261.

Pod titulem slibujícím drobné retuše se ve skutečnosti skrývá celková, prameny verifikovaná a do širších souvislostí uvážlivě zasazená rekonstrukce života a veřejného působení jednoho z nejvýznamnějších vojevůdců počátečního stadia husitské revoluce. Nic na věci nemění, že se místy autor zdráhá jednoznačně upřednostnit jednu z více možností výkladů, neboť před zásadními otázkami neuhýbá a dává na ně svou odpověď. S nemalými nesnázemi se musel vyrovnat již v prvé kapitole o Mikulášově původu a predikátech. Spolehlivě lze zatím připustit tolik, že Mikuláš pocházel ze zemanské rodiny usedlé někde na Křivoklátsku a že byl totožný s osobami, které v pramenech vystupují pod jménem Mikuláš z Husi, z Pístného, z Čichtic a z Kamene. O Mikulášových službách u různých feudálních vrchností pojednává druhá kapitola. Časté zmínky o Mikulášově účasti při jednáních dvorského soudu nasvědčují, že v letech 1399 až 1401 nalezl uplatnění mezi nižšími služebníky pražského královského dvora. Když se koncem roku 1404 znovu vynoří v pramenech, byl již purkrabím na hradu Husi. V nové funkci, jež mu nebránila přijmout i určité služební závazky u vyšehradské kapituly, Mikuláš přicházel do styku s čelnými velmoži, zejména s Jindřichem z Rožmberka. Nejspíše ještě před 12. březnem 1412 byl tomuto schopnému zemanovi svěřen úřad prachatického purkrabí, který vykonával nejspíše až do konce roku 1417. Za neznámý přečin se někdy po 1. říjnu téhož roku stal z Mikuláše psanec. Proti mínění dosavadní literatury Polívka klade Mikulášovo omilostnění až do roku 1418. Údajnou účast v českých výpravách na pomoc Polsku proti řádu německých rytířů se nepodařilo ověřit. Podle všeho Mikuláš neměl nic společného ani s případnými útoky na klášter Nepomuk v roce 1417. Celkově se v Polívkově podání Mikuláš jeví jako armiger litteratus, který díky svým schopnostem převyšoval průměr své vrstvy a který díky tomu si zlepšil své majetkové poměry a naučil se orientovat v soudobém politickém dění. Posledně zmíněná vlastnost vystoupila na povrch v závěrečných letech Mikulášova života, jimž patří třetí část autorova výkladu. Za jeden z raných projevů Mikulášových sympatií k reformnímu hnutí Polívka považuje výměnu faráře ve Skryjích na podzim roku 1415. Další Mikulášova reformní aktivita až do jeho vystoupení před králem Václavem u sv. Apolináře se v pramenech neprojevuje zvlášť výrazně. Slibnou se zdá být jen výpověď kněze Zethera z Krumlova, podle níž prachatický hejtman Mikuláš držel ochrannou ruku nad místními kališníky. V době, kdy stanul v čele revolučních zástupů, bylo Mikulášovi při nejmenším čtyřicet pět let. A jelikož mohl dokonce být staršího než Žižka, není vyloučeno, jak dodávám, že pořadí prvních čtyř táborských hejtmanů

mohlo být dáno principem seniorátu (viz k tomu HT 3, 1980, s. 26–27). Nebylo by to bez významu k závěru Polívkovy studie: „Nemáme žádnou zprávu o tom, že by Mikuláš z Husi stál na straně nejradikálnějších táborů-pikartů. Jejich program, vyhrocující myšlenky chiliasmu z let 1419–1420, se vyhranil nejspíše na podzim roku 1420, tedy v době Mikulášovy dlouhé nepřítomnosti na Táboře. Pasování na rytíře pod Vyšehradem, ale především cílevědomé prosazování táborské politiky Mikulášem z Husi v říjnu až prosinci téhož roku se značně odlišují od forem boje, kterými chtěli táborští pikarté dosáhnout svých cílů" (s. 237). Citace je tu na místě proto, že jde o výrok neobyčejně závažný, který mimo jiné nepřímo zpochybňuje politickomocenské organizační stmelení táborských sekt v rozhodujícím úseku revoluce.

František Šmahel

Jan U r b a n, **Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce,** Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 7–47.

Studie Jana Urbana je po pracích Ivany Rakové a Miloslava Polívky v krátké době již třetím příspěvkem, který se zaměřuje na životní osudy významných šlechticů husitských Čech – tentokráte Hynka Krušiny z Lichtenburka. V anotovaném článku vystává osobnost předního, avšak doposud vědeckou literaturou opomíjeného, politika a válečníka od časů mladosti až k samému konci života. Nemá smysl vypočítávat na tomto omezeném prostoru veškerý autorův přínos, zastavím se raději jen u několika závažnějších problémů.

Prvním z nich je Krušinova role v průběhu roku 1420, kdy se nepochybně nejvýrazněji zapsal do dějin husitské revoluce. V shrnujícím výkladu o počátcích orebského bratrstva Urban správně zdůrazňuje nemalý podíl východočeské nobility, bohužel, jeho důležitý postřeh o úloze, kterou v tomto procesu sehrály ozbrojené družiny předních šlechticů, zůstal skryt v poznámce. Z dalšího textu ovšem vysvítá, do jaké míry ovlivňovaly družiny Hynka Krušiny, bratří z Poděbrad, ale i pánů stojících na královské straně (Jan Městecký z Opočna, Půta z Častolovic) život východočeského regionu. Kdyby autor použil manuskriptů královéhradecké větve Starých letopisů českých, vynikl by uvedený jev jistě lépe (v sumárních edicích Starých letopisů se zprávy z východních Čech ztrácejí v záplavě údajů z Prahy).

Zcela přesvědčivě se Urbanovi podařilo vyložit Krušinův odchod z Prahy v květnu 1420 a vyvrátit tak Mackovu neopodstatněnou domněnku, podle níž měl pán z Lichtenburka zradit revoluční síly již v této době. Mezi pražany a východočeským šlechticem panovala v roce 1420 důvěra, což se projevilo i ve skutečnosti, že byl dvakrát zvolen vrchním velitelem husitských sil v hlavním městě. Podle mého úsudku se tak stalo nejen vzhledem k jeho osobním vlastnostem, nýbrž i z té příčiny, že Lichtenburka k této funkci opravňoval urozený původ, který v počátcích revoluce respektovali i pražští měšťané.

Vedoucí úloha při obléhání Vyšehradu i v následném dramatickém střetnutí se Zikmundovým vojskem byla vrcholem Krušinovy činnosti v revolučních letech. Urban tu postupuje tradiční metodou konfrontace pramenů a mínění jednotlivých historiků, dal bych však při rekonstrukci událostí pod Vyšehradem i při výkladu vlastní bitvy přednost bystrému rozboru, který provedl Jindřich Kejř na stránkách své dosud nepublikované diplomové práce Bitva u Vyšehradu roku 1420, obhájené na Vojenské politické akademii Klementa Gottwalda v roce 1981. Naproti tomu bych se ale klonil k Urbanovu názoru, že Zikmundovy oddíly byly u Vyšehradu početně slabší než husitské sbory. Bývá celkem obvyklé, že historik žije svým tématem a přikládá mu značnou důležitost, což se někdy promítá do dílčího i závěrečného hodnocení. Urbanovi je jistě třeba přiznat, že to bylo teprve vítězství husitských vojsk před hradbami vyšehradské pevnosti, které znamenalo největší vojenský úspěch od počátku revoluce, posílilo postavení Prahy a otevřelo jí a jejím spojencům cestu k ofenzívě do východních Čech na jaře následujícího roku. Mám však přece jen dojem, že Zikmundova porážka pod Vyšehradem zastínila autorovi politický dosah šarvátky na Vítkově, vedoucí ve svých důsledcích k rozpadu velké Zikmundovy armády i k oprávněnému vzrůstu sebevědomí v husitském táboře.

Velmi citlivě líčí Urban Krušinovy kroky v závěru roku 1420 a v průběhu roku 1421. Ve druhé polovině dvacátých let pán z Lichtenburka přestoupil ke královské straně a zajistil si tak nejen potvrzení záboru církevních statků, ale své pozemkové

bohatství ještě rozmnožil. V roce 1440 se ziskem statků náležejících kdysi Půtovi z Častolovic stal jedním z největších feudálů v zemi a posléze se zmocnil i Kladska s Frankenštejnem. Odprodej častolovického dědictví Jiřímu z Poděbrad, projednaný ještě za Krušinova života, zpětná konverze ke kalichu i podpora, kterou poskytl novému zemskému správci, svědčí o politickém realismu a prozíravosti starého muže. Po celý svůj život byl představitelem vysoké české šlechty, jež v revoluci viděla dobrou příležitost k prosazení svých dlouholetých snah o hegemonii v zemi. V tomto směru byl Krušina mnohem důraznější než jeho politický učitel Čeněk z Vartenberka. Zásluhou Jana Urbana proto zůstane, že obecné trendy vývoje české šlechty demonstroval na osudech jejího čelného reprezentanta.

Petr Čornej

František Chocholatý, **Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429, symbol ochrany České koruny proti viklefitům a husitům,** in: Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 18. a 19. 10. 1981 (Ostrava 1981), s. 34–35.

Autor upozorňuje na listinu Přemka Opavského z 1. června 1429, která zřejmě jako jediná má připojen otisk jinak nedoloženého typáře vydavatelova a má v pečetním poli „vlevo kráčejícího dvouocasého lva s hlavou pokrytou přilbicí s dvěma bůvolími rohy. Lev drží v tlamě gotický štít kryjící lví tělo. V poli jsou písmena P – Z." Tuto změnu uvádí autor do souvislosti s požadavky husitů, vyřčenými na pražském květnovém sněmu téhož roku, kde se požadovalo, aby Albrecht Rakouský odevzdal vládu na Moravě knížeti české nebo slovanské národnosti (viz F. M. Bartoš, České dějiny II/8, s. 52), a podle Chocholatého lze v tom sledovat jisté Přemkovy ambice v tomto směru, které ale vzaly takřka okamžitě zasvé.

Nápad je to nepochybně pozoruhodný, bylo by však třeba celou věc dokumentovat šíře a položit si další otázky. Tak autor se nepozastavuje nad příliš těsným časovým sledem obou událostí, nesestavil ani chronologii užívání tradičních pečetí Přemkovou kanceláří, nevysvětlil smysl písmen v pečetním poli (snad zkratka jména PrZimko, což by ale bylo dost nezvyklé), nevíme ani, co zmíněná listina vůbec obsahuje aniž známe její koroboraci a ani není podán dostatečně jednoznačný popis obrazu pečetního pole. Aby bylo možno provést dostatečně věrohodnou interpretaci celé věci, bylo by třeba od „nahození" otázky přejít k její detailní analýze.

Ivan Hlaváček

Václav Štěpán, **Nové materiály k vývoji česko-polských vztahů počátkem 15. století,** Časopis Slezského muzea – řada B, Vědy historické 30, 1981, s. 85–95.

Obraz, který podal o české účasti ve válce mezi Polskem a řádem německých rytířů F. M. Bartoš, došel v posledních letech kritických korektur (zejména S. M. Kuczyński, E. Barborová), zejména co do role Jana Sokola z Lamberka v bitvě u Grunwaldu. V. Štěpán ve svém příspěvku navazuje spíše na J. Golla, pokročil dále analytickým směrem a pokusil se o identifikaci a postižení role řady dalších osob z Čech, Moravy a Slezska, jež se na výpravách podílely. Vychází přitom ze dvou dosud nevyužitých úpisů krále Vladislava a dalších polských činitelů skupinám českých, moravských a slezských šlechticů z roku 1411, z fondu městského archivu krakovského, a z nových edic k dějinám řádu německých rytířů. Autor sleduje potom českou účast až do roku 1414. Ukázalo se, že nové prameny zachycují především představitele skupin nižších šlechticů z východních Čech, severní Moravy a Slezska. Akce podporovali nejúčinněji páni z Kravař, zprvu proti olomouckému biskupovi a Václavu IV., později s jejich pomocí. Důležité je osvětlení motivace účasti, od zájmů hmotných až po ideové, i její důsledky. Stejné pozornosti zaslouží postižení některých souvislostí mezi stranou Prokopovou a vznikající stranou husitskou na Moravě, jakož i náběhů k česko-polským vztahům ve východních Čechách již v tomto období. Příspěvek je cenný nově zjištěnými skutečnostmi, identifikací řady dalších účastníků polských výprav i naznačením obecnějších tendencí a souvislostí.

František Hoffmann

MĚSTA, MĚSTEČKA, VESNICE

Marie Marečková, **Společenská struktura středověkých měst v pojetí Bedřicha Mendla,** in: Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně, řada společenských věd 9, Brno 1980, s. 79–90.

I když hlavní popud k anotování stati Marie Marečkové v HT je dán tím, že jde o příspěvek zabývající se výsledky studia předhusitského a husitského období v pracích Bedřicha Mendla, přece nelze pominout hned dva důvody další. Jednak nedávné 40. výročí Mendlova tragického a předčasného úmrtí (28. 9. 1940), k jehož vzpomenutí vlastně studie M. Marečkové vyšla, a jednak 90. výročí narození B. Mendla, které připadá právě na letošní rok (29. 8. 1892) a jež si alespoň v úvodu ke zprávě připomínáme.

Autorka nejprve ve stručnosti charakterizuje Mendlovu vědeckou dráhu, spojenou s působením na Karlově univerzitě a s vedením Československého státního ústavu historického. Poukazuje na fakt, že jako vysokoškolský učitel B. Mendl výrazně ovlivnil skupinu marxisticky orientovaných studentů a mladých historiků, vedenou K. Konradem, a jako ředitel ústavu se pak zasloužil o podporu ediční činnosti i o rozvinutí zájmu o studium dějin hospodářských a techniky. Poté M. Marečková usiluje o shrnující pohled na těžiště Mendlova díla, které spočívalo ve zkoumání ekonomického vývoje měst a jejich sociální skladby zejména ve 14. a 15. století. Autorka podává nástin soustředěného výzkumu B. Mendla, jenž obsáhl postupně hospodářské dějiny předhusitské a husitské Prahy, Brna, Českých Budějovic, Chebu, Chrudimi, Stříbra, Vratislavi i Znojma, a uvádí přehled nejdůležitějších Mendlových edic a studií (z nichž ovšem některé vyšly i monograficky!). M. Marečková ukazuje, že B. Mendl podstatně přispěl k poznání zákonitostí hospodářského vývoje českých měst od 13. století, korigoval názory německé nacionalisticky laděné historiografie, které přeceňovaly vliv německých prvků při formování života našich měst, ale především ozřejmil kořeny sociální nerovnosti, napětí a konfliktů v nich i radikalizaci nemajetných vrstev a řemeslnictva v desetiletích těsně předcházejících husitské revoluci. Ač se B. Mendl zaměřil nejvíce k postavení patriciátu a řemeslnictva, přičemž zkoumal zdroje jejich obživy, majetkové zázemí, účast ve správě měst i jejich sociální diferenciaci, přece jen, jak M. Marečková ukazuje, výrazně rozšířil poznatky o celkové sociální stratifikaci obyvatelstva větších i menších českých měst. Právem autorka zdůrazňuje také Mendlovy zásluhy o objasnění vzniku a funkce cechovních organizací. Vyzdvihuje též skutečnost, že se díky Mendlovi a jím rozpracovaným i aplikovaným metodickým postupům při studiu hospodářských a sociálních dějin měst česká historiografie nejen vyrovnala s pokrokovými proudy v soudobém evropském dějepisectví, ale vytvořila si také vhodné předpoklady pro poválečný rozvoj zkoumání ekonomiky měst v období feudalismu.

Krátké, avšak výstižné shrnutí a ocenění hlavních výsledků díla Bedřicha Mendla je vhodným vzpomenutím na působení tohoto význačného představitele české meziválečné historiografie.

Miloslav Polívka

A. I. Ozolin, **Zemlevladenije korolevskich gorodov Čechii v XIV – načale XV veka,** in: Srednevekovyj gorod 6, 1981, s. 45–54.

Dlouholeté úsilí o osvětlení vzniku a úlohy „měšťanské opozice" v husitské revoluci (srov. HT 1, 1978, s. 119–120) přivedlo A. I. Ozolina ke zpracování dílčích otázek, souvisejících mimo jiné také s vývojem českých měst 14. a počátku 15. století. Anotovaná studie je už třetím z jeho příspěvků, které se v těsné návaznosti touto problematikou zabývají; také obě předchozí stati byly otištěny v tematicky specializovaném sborníku saratovské univerzity Srednevekovyj gorod (3, 1975 a 5, 1979).

Ve svém příspěvku sleduje A. I. Ozolin hlavní rysy vytváření pozemkové držby českých královských měst v předhusitském období. Vyšel z výsledků dosavadní československé historiografie, které bilancoval roku 1975, a rozborem pramenů 13. až

počátku 15. století dospívá k závěru, že již ve 13. věku měla města značný zájem o nabytí venkovských statků, ale jejich úsilí o rozšíření těchto držav nápadně zesílilo až ve století následujícím. Ozolin dokládá, že za půdu vděčila královská města a jejich obyvatelé v Čechách a na Moravě zprvu především panovníkovi (popřípadě markrabatům), během 14. století však nabývala statky koupěmi od šlechty. A důležitým zjištěním, připomínajícím některé dílčí závěry starší české literatury, je to, že zejména od druhé poloviny téhož věku skupovala města ve větší míře nemovité majetky církevních institucí, hlavně klášterů. Autor nepomíjí ani kvalitativní stránku tohoto procesu. Ukazuje, jak města dokázala postupně cílevědomě setřásat povinnosti odvádět ze získané půdy dávky někdejším vlastníkům. Jestliže Ozolin sleduje i odraz rozmachu pozemkové držby měst v souvislostech jejich vnitřních sociálních a správně politických proměn, ponechává poněkud stranou otázky ekonomických předpokladů vzniku rozsáhlých pozemkových držav měst a jejich zámožných vrstev. Jeho studie ukazuje jednu z důležitých stránek provázejících vzestup českých měst v předhusitském období, jež byla významným předpokladem postavení královských měst v husitské revoluci. Zároveň navozuje některé diskusní otázky, týkající se například charakteru hospodářského života měst či vztahu na venkově zakoupených měšťanů k selskému obyvatelstvu v době formování revolučního husitského programu.

Miloslav Polívka

Jiří Čarek, **Z dějin staroměstských domů,** Pražský sborník historický 14, 1981, s. 5–49.

V pořadí už pátá část edice historického místopisu některých částí Starého Města pražského se metodou a postupem práce shoduje s předešlými. Tentokráte je otištěno zpracování dějin 16 domů v bloku mezi Michalskou, Vejvodovou a Jilskou ulicí. Jedná se vesměs o objekty, podchycené nejen v Tomkových Základech starého místopisu pražského, ale i v pozdější edici Josefa Teigeho. Přesto má nové zpracování značný význam, daný především širokým časovým záběrem, postihujícím téměř půl tisíciletí historie jednotlivých domů. K celkovému zhodnocení Čarkovy práce bude možno přistoupit po snad už nepříliš vzdáleném vydání zbývajících částí.

B. Z.

Antonín Verbík, **Rychtářské knihy města Znojma z první poloviny 15. století,** Sborník archivních prací 31, 1981, s. 53–74.

Po starší práci o znojemských knihách počtů obyvatel věnoval autor pozornost sedmi rychtářským knihám z období 1415–1438, které byly zvány též knihami židovskými. Diplomatický rozbor objasňuje místo těchto knih v městské správě a v agendě městské kanceláře, způsob jejich vedení a povahu zápisů. Jde o několik tisíc záznamů především finančních záležitostí projednávaných před městským rychtářem. Zápis do knih byl velmi pružný a urychloval právní řízení i hospodářské operace. Byla tak podchycena většina případů tohoto druhu. Jen drobné a krátkodobé půjčky a naopak velké dluhy pojišťované listinami se do knih nedostávaly.

Dluhy byly různé povahy, podle výše, záruk, termínů splatnosti, účelu a dalších hledisek. Převažovaly zápůjčky na lichvářský úrok, který byl započítáván též do zápůjček formálně bezúročných. Mezi zápisy jsou i pohledávky křesťanů, jež však byly zpravidla odvozeny z pohledávek židovských. Do knih se zapisovaly také renty na nemovitostech, které tehdy měly ve Znojmě 10% úrokovou míru, zápůjčky sirotčích peněz a vysoké pohledávky cizích věřitelů.

Mezi dlužníky převažovali znojemští řemeslníci, ale objevují se tam i příslušníci patriciátu a chudiny. Důležité je, že zápisy zachycují i dluhy poddaných z okolních vesnic, jež namnoze souvisí s vinařstvím. K dosavadním chudým pramenům tu přibyl bohatý zdroj informací o hospodářských poměrech a životních podmínkách venkovského lidu. K dalším skupinám dlužníků patřili příslušníci šlechty i osoby a instituce duchovní. Geograficky zasahoval znojemský židovský peněžní obchod širší oblast, včetně řady míst z Dolních Rakous. Kromě hospodářského života ve Znojmě a okolí souvisely finanční operace i s dálkovým obchodem. Objem a celkové možnosti

lichvářského kapitálu ve Znojmě se autor pokusil vyjádřit srovnáním s objemem částek městských ročních příjmů a výdajů.

Možnosti využití tohoto dosud opomíjeného pramene mohl autor podat jen v nástinu. I z toho je však zřejmé, o jak důležitý pramen jde a jaké netušené možnosti skýtá především pro období husitské revoluce. V objemu finančních operací se nepřímo odrážejí události revolučního období, ale hlavní význam nepochybně tkví v možnostech využití pro hospodářské a sociální dějiny. Vedle toho však bude z rychtářských knih těžit i kulturní historie, etnografie, numismatika, topografie, toponymie a další obory.

Studiemi K. Polesného, G. Chaloupky a A. Verbíka byly učiněny kroky k vytěžení bohatství znojemského městského archivu, který právě pro husitskou revoluci skýtá možnosti zcela mimořádné. Práce o rychtářských knihách přímo podněcuje k soustavnějšímu využití těchto pramenů.

František Hoffmann

Miloš Dvořák, **Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do r. 1623,** Sborník archivních prací 32, 1982, s. 170–224.

Tradičním způsobem koncipovaná studie, shrnující výsledky paleograficko-diplomatického rozboru 16 městských knih, resp. jejich zlomků, listů, listin a úředních spisů českobrodské provenience, přináší množství zajímavých zjištění i z husitologického hlediska. Dějiny Českého Brodu v 15. století, toť vývoj husitské revoluce v kostce. Už na přelomu 14. a 15. věku se českobrodským měšťanům podařilo značně posílit místní samosprávu na úkor pozic úředníků vrchnosti, jíž byl pražský arcibiskup. Dobytí města pražskými oddíly 17. dubna 1421 a přistoupení k utrakvismu pak znamenalo definitivní zrušení poddanské závislosti. Přesto, že se Český Brod po malešovské bitvě stal členem východočeského a po Žižkově smrti sirotčího městského svazu, dokázal si díky obratnosti svých představitelů udržet politickou a správní autonomii i po Lipanech a v únoru 1437 dokonce dosáhl povýšení mezi královská města. Jistě pěkný příspěvek k poznání snah, taktiky a cílů českých měst v průběhu husitské revoluce.

Neméně interesantní a poučný je i pohled na poměry ve složení městské rady. I zde se obráží obecný posun od husitského radikalismu k vítězství husitské pravice. Jestliže na jaře 1421 tvořili městskou radu stoupenci utrakvismu, náležející sociálně k drobným řemeslníkům, o rok později již na českobrodské radnici zasedli zástupci místního pozemkového patriciátu. Tato změna vyvolala nespokojenost mezi částí obyvatelstva, která se pokusila o vzpouru a zničení města. Nepokoje v roce 1423 interpretuje autor jako odpor řemeslnictva vůči autokracii nejbohatších měšťanů. Bylo tomu opravdu tak? Netroufám si odpovědět. Zaráží mne fakt, že spiklenci hodlali Český Brod zapálit, což u usedlých měšťanů trochu překvapuje, neméně podezřelá je i skutečnost, že se strůjce vzpoury, pekař Hanuš, spasil útěkem do Poděbrad, patřících Hynkovi z Kunštátu. A spády i nevybíravé počínání tohoto utrakvistického šlechtice jsou dostatečně známy. Politické boje v Českém Brodě skončily na konci třicátých let 15. století vítězstvím pozemkového patriciátu, který v roce 1439 ovládl celou městskou radu. Výsadní postavení nejmajetnějších měšťanů bylo podloženo ekonomickou prosperitou, pramenící z výroby kvalitního piva, které českobrodští vyváželi na rozlehlé území od Prahy až po Kutnou Horu.

Petr Čornej

Oživlá minulost Montaillou

Malá vesnice na náhorní plošině ve výši 1300 metrů v kraji Ariège (dříve hrabství Foix) na francouzské straně Pyrenejí stala se v roce 1975 Pompejemi vrcholného středověku. Do Montaillou se nebude jezdit, o Montaillou se bude číst. Dílem, o němž bude řeč a které již díky překladům do angličtiny a němčiny vešlo do základního fondu medievalistické literatury, je kniha předního francouzského historika Emmanuela Le Roy Ladurie, **Montaillou, village occitan de 1294 à 1324,** Paris 1975, 642 s. Její překvapivý význam pro středověkou archeologii již zevrubně

rozebrali Petr Charvát a Zdeněk Smetánka, Montaillou – možnosti poznání života středověké vesnice, ČSČH 30, 1982, s. 219–235. Nebude snad bez užitku povšimnout si díla i z hlediska obecné historie.

O středověké vesnici, jejím životě i vzhledu ví se již nemálo. A přece něco podstatného zdálo se být nenávratně ztraceno: duchovní obzor, myšlení, rodinné vztahy, kolektivní postoje, strasti i radosti vesničanů v jejich bezprostřední podobě. Většina zdrojů, z nichž až dosud mohli folkloristé a historici zabývající se lidovou kulturou středověku čerpat, byla zprostředkována učenci a literáty, takže ne vždy je snadné odlišit údajně lidové od umělého i učeného. Pramen přímého poznání bylo třeba objevit nadvakrát. Poprvé se tak stalo na sklonku minulého století, kdy vešel ve známost inkviziční protokol Jacquesa Fourniera, biskupa v Pamiers a pozdějšího papeže Benedikta XIII. Protokol byl hojně využíván, roku 1965 vyšla jeho kritická edice (Le Registre d'Inquisition de Jacques Fournier, évèque de Pamiers 1318–1325, édité par Jean Duvernoy, I–III, Toulouse 1965) a o rok později též obsáhlý výbor ve francouzštině (Inquisition à Pamiers, Toulouse 1966). Edice vzbudila zájem Emmanuela Le Roy Ladurie, který v ní objevil hlubší vrstvy netušených autentických výpovědí o středověké vesnici.

Nejprve k samotnému prameni, neboť není protokol jako protokol. S pedanterií vyšetřovatele, kriminalisty a etnografa v jedné osobě biskup Fournier neúnavně po léta svým pobloudilým věřícím kladl zvídavé, záludné i všetečné otázky. Jako mnoho jiných před ním i po něm byl i tento cisterciácký asketa posedlý touhou zachránit duše bližních. Nelitoval k tomu času, a tak jen zřídkakdy urychloval výslech mučením. Žida Barucha vyslýchal např. plných třiadvacet dní. V letech 1318 až 1325 strávil touto činností 370 dnů, během nichž vyslechl 418 obviněných a 160 svědků. Při výslechu písař pořizoval koncept, který později zredigoval a přepsal do papírového rejstříku. Text byl obviněným i svědkům přečten a případně upraven. Teprve pak byla definitivní verze přepsána do pergamenových register, z nichž se dochoval jen jeden svazek. Původní výpovědi v okcitánštině byly přeloženy do latiny, čímž se setřely odlišnosti původního jazykového projevu, aniž by však, jak Le Roy Ladurie důvodně soudí, došlo k závažným nesrovnalostem co do obsahu.

Z mnoha městeček a vesnic Fournierovy diecéze pocházelo nejvíce kacířů právě z Montaillou. Nebylo to náhodou. Odlehlá ves v horách stala se již před polovinou 13. století útočištěm pronásledovaných albigenských. Dodejme, že šlo vesměs o katary, valdenští v kraji téměř nebyli zastoupeni. Přes několikeré pronásledování Montaillou zůstávalo výspou kacířství. Dvacet osm obviněných spjatých s touto vsí představuje jen menší část místních katarů. Ve vesnici o 200 až 250 obyvatelích bylo dospělých kacířů mnohem více. Na šestnáct kacířských ostatků připadalo pouze pět katolických, přičemž někteří další kataři vlastního domu neměli. Fournierovo tažení skončilo pro Montaillou katastrofou. Vedle trestů vězení, potupného znaku žlutého kříže pokání došlo i na hranice.

Tolik úvodem. Le Roy Ladurie záměrně ponechal stranou doktrinální otázky albigenského kacířství, třebaže katarství je v knize všudypřítomno. Hlavní oblasti autorova zájmu naznačují názvy dvou nestejně velkých částí knihy. Prvá, nepoměrně menší, nese titul „Ekologie Montaillou: domy a pastýři". Zálibu v hypermodernosti slovníku a v metaforické adaptaci terminologie jiných vědních oborů vyznačuje i název druhé části „Archeologie Montaillou: od gesta k mýtu". Více než šest set stran odpovídá mnohomluvnosti francouzské historiografie. Zkrácení o třetinu by knize i čtenáři jen prospělo.

Prvá část pojednává o materiální každodennosti a sociálních vazbách rolníků i pastýřů. Bohatství údajů, jež výpovědi protokolu bezděčně poskytují, vzbuzují údiv archeologa i historika. A je třeba jen litovat, že nedošlo k interdisciplinární konfrontaci historie i archeologie, neboť dnešní ves ve své větší části leží jinde než středověké sídliště. Co se nestalo, může se ještě napravit. Tak jako tak základní buňkou vesnického života byl dům (ostal) s dvorem a zahradou ohraničený plotem. Před zápražím pod převislou střechou stávala lavice dopřávající ženám poklidné povídání a slunce. Jediný vchod do domu byl určen pro lidi i dobytek. Ústředním místem domu byla kuchyně (foganha) s otevřeným ohništěm, o něž pečovala jedna z žen (focaria). Kuchyňské nádobí nebylo zvlášť početné: hrnce, pánve, kotlíky,

džbánky a misky z keramiky. Nádobí a nářadí ze železa bylo v ostalu i v celé vesnici velice vzácné. U jídelního stolu stály lavice, na nichž sedávali zvlášť muži, ženy a děti. V kuchyni se též spalo a to na lůžkách pro jednu i více osob. V poměrně rozlehlém domě byly ke spaní určeny i sousední místnosti. Příčky mezi nimi nebyly zvlášť silné, bylo-li přes ně slyšet šepot kacířů a milenců. Dřevěná nadstavba nad kamennou kuchyní (solier) byla již znakem zámožnosti a nebyla tudíž součástí každého domu.

V Montaillou stejně jako v celé pyrenejské oblasti vládl pevnou rukou domu nejčastěji muž (cap de casa), který pěstoval obilí a řepu na terasovitých polích a který se též věnoval lovu či rybolovu. Žena pečovala o vodu, oheň, zahradu a kuchyň, zatímco větší děti hlídaly pasoucí se ovce, osly, muly, vepře a někdy i krávy. Na rozdíl od Normandie, kde převládalo rovnostářství bratří i sester, v Occitánii měl svrchu voluntarimus otce. V krušných životních podmínkách bylo možné vyvdání dcery spojeno s ohrožením hospodářské základny rodiny a ostalu. Kde nebylo na věno, kde chyběla ochota ho poskytnout, bylo o to více konkubinátů a incestů. Ačkoli v systému hodnot dům následoval až na třetím místě za krávou a ženou (ale před vlastními dětmi), jeho celková role vzrůstala dalšími zřeteli. Povědomí ostalu jako bezpečného útočiště upevňovaly nejen dobré rodinné vztahy, ale i magické pověry. Vlasy a nehty zemřelé hlavy rodu byly zárukou dalšího uchování domu, nádobka s první menstruační krví měla zase dívce pojistit budoucího nápadníka. Vcelku však magické představy a praktiky zůstávaly na okraji všedního i svátečního dne. Důležitější bylo, že hereze se nešířila od jedince k jedinci, nýbrž dům od domu. „Curius domus, eius religio", bylo by možné obměnit známou maximu na poměry v Montaillou. Kde se kacířství jednou uchytilo, tam i zůstalo a předávalo se z rodičů na děti. „Jestliže nechceš, aby ti zbourali dům, drž hubu", byla jedna ze zásad, která vystihuje atmosféru strachu i význam rodinného ostalu.

Sedláci z Montaillou navzdory své formální závislosti na hraběti z Foix a na jeho purkrabím, který sídlel v hradu nad vesnicí, byli de facto svobodní lidé, kteří v prvé čtvrtině 14. století svobodně disponovali se svým pozemkovým i jiným majetkem. Snad proto také rozdíly mezi sedlákem a místními či okolními šlechtici (ostatně nepříliš vznešenými a zámožnými) byly překvapivě malé. Svou samosprávu neměli, veškerou správní a nižší soudní pravomoc vykonával panský úředník v místě (bayle), který přednostně hájil hraběcí a své zájmy. A jelikož král byl daleko, jediným skutečným zdrojem útlaku byla pro vesničany církev. Nikoli ve svém nejnižším článku, neboť tamější farář, jinak bratr místního bayle (z tohoto spojení obou bratří vyvěrala i mimořádná mocenská pozice domu Clergue), byl rovněž jedním z katarů a nakonec zemřel v žaláři inkvizice. V očích místních obyvatel byl inkarnací zla biskup v Pamiers, stejně horlivý v očistě víry jako ve zvyšování desátků. Odpor proti církevním dávkám byl také jedním ze stálých zdrojů silného místního antiklerikalismu.

Vcelku by se dalo říci, že lidé v Montaillou měli všeho málo, peněz, prestiže i moci. A přece ani mezi chudými nebyli si všichni rovni. Tak jako se na jedné straně svým vlivem i zámožností vyčleňovala z komunity rodina bratří Clergue, tak na druhé straně v obci žili někteří jedinci v nuznějších poměrech než ostatní. Nezapomínejme, že jsme v horách. Na terasovitých horských polích se vyséval oves a pšenice, méně žito a ječmen či řepa. Úhor byl nejčastěji dvouletý, z technických plodin se pěstovalo konopí. Řemeslníků bylo v místě poskrovnu. Neusadil se tu ani kovář, neboť by zřejmě ve vsi nenalezl dostatek možností k výdělku. Vesničané neznali ještě kola, takže ani jejich oradla ještě neměla pluží kolečka. Vše, co bylo třeba, odnosili muži na zádech a ženy na hlavě, pro těžší náklady posloužily muly. Řemeslo bylo v Montaillou zastoupeno jen ševcem a tkalcem, čas od času se tu zastavil potulný krejčí. Povážlivou nevýhodou bylo, že vesničané museli chodit daleko do mlýna. Při té příležitosti možno dodat, že i sama pec na pečení chleba nepatřila k běžné výbavě každého ostalu.

Vraťme se však k pastýřství, jež bylo a zůstalo údělem synů z chudých rodin. Nomádský způsob života závislý na biologickém cyklu ovcí vedl k tomu, že pastýři vesměs zůstávali svobodní. Chybějící rodinu a dům jim zčásti nahrazovaly početnější přátelské svazky. Všechen svůj majetek přenášeli na zádech a přesto se nepovažovali za párie a vyděděnce. Čteme-li o příhodách a prožitcích pastýře Pierre Mauryho, jehož osudy autora zvlášť zaujaly, neubráníme se dojmu plnokrevného života.

Mějme však na zřeteli, že Pierre byl kusem chlapa a že všelijací nešťastníci a nekňubové živořící na okraji této mikrospolečnosti byli na tom podstatně hůře. Přes všechny svízele i možné příležitosti k úniku Pierra ani nenapadlo cokoliv změnit na svém údělu, v tom zůstával poplatný katarskému pojetí osudu. V zimě byl vystaven nástrahám chladu a společné chlapské postele, na letních pastvištích se měl co ohánět u stáda dvou až tří set ovcí na hlavu. Poznal přitom kus světa (zimoviště byla vzdálena desítky kilometrů od rodné vsi), svobodně uzavíral kratší nebo delší smlouvy s majiteli stád a nikdy neztrácel dobrou náladu.

Od ekologie přecházíme k archeologii, kterou autor obrazně míní odkrytí gest, chování a představ dávných obyvatel Montaillou. Nejprve gesta. Stejně jako včera a dnes, neubránili se ani vesničané prvé čtvrtiny 14. století slzám radosti i smutku. Nově příchozího vítali povstáním, venku se zdravili smeknutím klobouku či čepice. Potřásání rukou a líbání přátel ještě neznali, stačilo, že známý uchopil známého za ruku. O zvláštních gestech zdvořilosti vůči ženám není nic slyšet. Muži se vesměs neholili a mnoho času neztráceli ani mytím. Vyhledávání všemožných parazitů bylo něžnou povinností manželek a milenek. V souladu s katarskou etiketou i ženy dávaly přednost čistotě rukou, úst a zažívacího traktu před mytím celého těla. Důkladná hygiena by jim sotva dodala na přitažlivosti, neboť pachy lidských a zvířecích těl i nemytých genitálií patřily k libidu každodennosti. Před spaním se však již muži a ženy běžně svlékali (jen v zájezdních hospodách nikoli) a čas od času si též měnili spodní prádlo. Pokřižování před spaním a jídlem se rozumělo samo sebou. A protože život vždy znal protivy, dodejme, že již tehdy obscénní gesto úderu pěstí proti otevřené ruce naznačovalo pohlavní akt.

Sodomie čili smilstvo se zvířaty ujalo se více ve městech než na vsi, stejně tak jako homosexualita. Ojedinělí pederasti z okolí nabyli povědomí o své pohlavní deviaci ve školském prostředí, čímž není řečeno, že by všichni klerici byli z jednoho těsta. Farář z Montaillou měl prokazatelně nejméně dvanáct milenek a jedné každé z nich dával z obavy před následky jakýsi magický kořen. Patrně šlo o šarlatánské zastření farářova povědomí o neplodných dnech v měsíčním cyklu ženy. Jako vždy a všude jinde hrozilo i v Montaillou hezké mladé ženě znásilnění, jež se příliš netrestalo. Prostituce se na malé vsi nevyplácela, mimomanželské styky stačily saturovat potřebu. Cizoložství nebylo prostými vesničany považováno za smrtelný hřích, pokud vše proběhlo k vzájemné spokojenosti partnerů. Hry lásky očišťovaly z hříchu, pokud si viníci záhrobní následky vůbec připouštěli.

Přes značnou sexuální toleranci zůstávalo i v Montaillou manželství převládajícím druhem svazku mezi mužem a ženou. Aby se zalíbil domu své milé, snoubenec obdaroval nastávající tchyni vzácným jinak vínem. Obapolný slib věrnosti postačoval, požehnání v kostele nebylo pro katarský pár podmínkou. Stojí za zmínku, že nevěsty si své svatební šaty uchovávaly až do smrti. Věkový rozdíl mezi snoubenci byl značný, neboť muži se ženili zpravidla až po svém pětadvacátém roce. Tato skutečnost se promítala do vysokého počtu mladých vdov. Ve vsi převládala endogamie umocněná požadavkem shodné víry. Katarští sedláci dávali přednost vzájemným sňatkům, aby nedošlo k náboženským rozepřím v ostalu. Přes časté incesty se sňatky mezi pokrevními bratranci a sestřenicemi nepovažovaly za vhodné. Záleželo ovšem na povědomí genealogických linií, jež nebylo vždy samozřejmostí. Při mnoha omezeních lze manželskou lásku předpokládat jen u svazku dvou zamilovaných snoubenců z jedné sociální i náboženské vrstvy. Bití manželek patřilo k nevinným zábavám, které nebyly upírány ani urozeným milenkám. Rozvody či rozchody nebyly žádnou vzácností. Stačilo, aby žena nesdílela s manželem jeho víru a musela z domu.

Narození dítěte znamenalo rozšíření příbuzenstva o kmotry, čímž se zvyšovala váha a vliv ostalu. Dítě se těšilo opravdové lásce matky, smutek nad úmrtím syna či dcery skličoval celou rodinu. Vše nasvědčuje, že láskyplný vztah k dětem a mateřská něžnost byly vlastní všem vesničanům bez rozdílu již na počátku 14. století. Tím utrpěla nezacelitelnou trhlinu koncepce Philipa Ariès (převzatá i A. Gurevičem), podle níž se tento sentiment objevil u společenské elity až na počátku novověku. Kojenci a malé děti spali se svými rodiči. Škola dětem nehrozila, protože jí široko daleko nebylo. Transmise návyků, pracovních postupů a duchovních hodnot se uskutečňovala prostřednictvím domácí výchovy a pracovního procesu. Poučení ve víře se

mládeži dostávalo ve věku od dvanácti do osmnácti let. Skupinové hry a tance mládeže v době svátků a slavností byly výsadou od patnácti let výše.

Královstvím žen byla kuchyně. Pokud některá sousedka nepřišla na kus řeči pod záminkou chybějícího kusu nádobí, ženy se mohly vypovídat při nošení vody anebo při čekání ve mlýně. Přístup měly i do krčmy, tu však byli více než doma muži. Ti se jinak scházeli na návsi, kde probírali všechno možné, od pojetí duše až po nejnovější milenku místního faráře. Jejich prostorové vnímání bylo čtyřstupňové. Prvním modulem bylo tělo každého z nich; délka paží, rukou a kroků běžně postačovala k údajům přibližné délky. Větší přesnosti ani nebylo zapotřebí. Co přesahovalo tělo, mělo rozměry domu. Třetím stupně bylo locus, jejich rodné Montaillou. Vše ostatní byl již pagus, okolní kraj. Francie byla nepředstavitelně daleko, její sjednocující vliv sem doléhal jen společnou mincí. Přibližnost panovala i v odměřování času. Hodinový čas sem ještě nepronikl, stejně tak jako dělení dne údery pracovních zvonů. Čas v Montaillou ještě neznamenal peníze. Jediným, kdo uměl přesně určit den v roce, byl místní farář.

Podle odlišného zvuku zvonu bylo naopak možné poznat, zda zemřela žena či muž. Striktní katarský rituál vyžadoval, aby těžce nemocný nebo umírající člověk se zdržel jídla a pití (tzv. endura). Prostým věřícím katarští „dokonalí" poskytovali útěchu – consolamentum. To nevylučovalo, aby nemocní sami nebo jejich příbuzní nevyhledali pomoc vzdáleného lékaře a to i za cenu zruinování celé rodiny. A protože nejbližší lékař byl též notářem, mohl postižený hned sepsat testament, jenž pak zůstal uložen v notářově kanceláři. Pokud umírajícímu nebylo již pomoci, začaly lamentace při svitu voskovic, starodávná výsada žen jednoho každého domu. Zámožnost hrála roli i po smrti. Bohatci a šlechtici spočinuli v kostele, obecný lid nalezl poslední útočiště na hřbitově.

Le Roy Ladurie odmítá považovat vesničany z Montaillou za primitivy s polobarbarskými mravy. Vzdělanost přitom nepoměřuje prostou gramotností, jež zůstala místním lidem nedostupná. Na dve stě padesát osadníků připadali jen čtyři alfabeti. Knihy byly tak vzácné, že si je všichni považovali a s mlčenlivou úctou naslouchali, když jim z nich „dokonalí" předčítali při večerním posezení u krbu. Umět číst a vlastnit knihu bylo již napůl příznakem kacířství, třebaže ono samo nemělo přespříliš učenou podobu. Na rozdíl od českého reformního biblicismu vesničané z Montaillou o křesťanském dávnověku mnoho nevěděli. O to více je zajímaly metafyzické otázky. Tři čtyři ukázky z protokolu napoví více než povšechná parafráze.

Rozhovor prvý při broušení kosy: »„Věříš opravdu v Boha a v blahoslavenou Marii", zeptal se mne Pierre Rauzi a já mu odpověděl: „Ano, jistě, já v ně věřím." – „Jdi někam", odsekl Pierre. „Bůh a blahoslavená Panna Marie nejsou ničím jiným než viditelným světem kolem nás. Nic jiného, než co vidíme a slyšíme"« (s. 362–363). Ti, co se vzpírají uvěřit panteisticko-materialistickým představám táborských sektářů, mají možnost rektifikovat své pochybnosti s pomocí dalšího autentického záznamu. Bertrand Cordier potkal u mostu čtyři známé z Tarasconu, kteří se ho dotazovali na novinky v Pamiers. »„Říká se tam mezi jiným, že se již narodil Antikrist. Blíží se konec světa, je třeba, aby každý nato připravil svou duši." Arnaud de Savignan se neudržel a vskočil mi do řeči: „Tomu nevěřím. Svět nemá počátku ani konce. Pojďme raději spát"« (s. 524–525).

Jestliže jsem již zmínil husitství, pak nelze nechat stranou eucharistii. Časté přijímání nebylo v Montaillou ani zvykem, ani potřebou. Věřící přijímali hostii jen o velikonocích po povinné zpovědi, v případě nemoci nebo v očekávání blízké smrti. Nezájem o dodržování půstu, návštěvu kostela a odpustky se promítal i do malé úcty k svátosti oltářní. Protokol dokonce zaznamenal blasfemii eucharistie v podobě pozdvihování řepy. Nevíra v konečnost světa měla svůj protějšek i v pochybnostech o existenci Krista, který místním vesničanům splýval s Bohem. Extrémním dokladem je přiznání, k němuž se před svým mužem odvážila Aude Fauré: „Panno Maria, jak se jen mohlo stát, že nemůžu uvěřit v našeho pána Krista, co se to se mnou děje? Nemůžu se k němu modlit, ani když kněz v kostele pozdvihuje jeho tělo. A když se na něj podívám, zatmí se mi před očima." Její manžel se přímo zhrozil: „Cože, zlořečená, jste vůbec při smyslech, když takhle mluvíte?" Jeho zlost byla tak veliká, že své ženě vykal, což bylo jinak vyhrazeno faráři a urozeným osobám. „Ďáblové vám odnesou tělo i duši a já vás vyženu, jste-li taková, jak říkáte" (s. 533). Sebe-

tryznící Aude byla dozajista osobou s masochistickými sklony. To však nic nemění na skutečnosti, že ženy běžně klábosily o převtělování duší, o duši uniklé krví z těla apod. Hranice mezi ortodoxií hlásanou v kostele a mezi herezí rozvíjenou v domě byla někdy tak neznatelná, že prostý muž z lidu, jakým byl pastýř Pierre Maury, netušil, kde je pravda. »„Vskutku často nevím", přiznal se jednou, „která z obou věr má větší váhu. Přesto já sám spíš patřím ke kacířům, protože všechny mé svazky a rozhovory s nimi jsou pro mne důležitější než s těmi ostatními"« (s. 535–536).

Zůstaňme ještě chvíli u náboženských představ a etiky této malé katarské pospolitosti. Znalost modliteb byla u prostých věřících natolik výjimečná, že i Otčenáš byl výsadou „dokonalých". Tato elita mezi katary sama sobě ukládala přísnou askezi, jejímž prostřednictvím usilovala dosáhnout sebevykoupení. Ve vztahu k prostým věřícím byli tito „dobří lidé", jak se jim též říkalo, značně benevolentní. Důsledkem bylo zmenšení obav z hříchu. „Dokonalí" se neživili prací vlastních rukou, což zdůvodňovali jednak praktickými zřeteli (museli se skrývat před inkvizicí), jednak příkazem „čistoty". Almužny, z nichž žili, měly téměř povahu pravidelných dávek. Tato okolnost někdy vedla k pochybnostem o pravém poslání chudoby, jejíž ideál byl i v Montaillou jednou z určujících životních hodnot. Odmítání bohatství patřilo k fundamentům kacířské etiky, jež vylučovala bohatce z ráje.

Co zbývá dodat? Snad jen několik postřehů sociálně religiózní povahy na okraji četby. Bludná věrouka byla v Montaillou jen zčásti výrazem sociálnětřídního protestu. Kacířství sem bylo zaneseno a v době, o kterou jde, bylo již fait accompli. Všichni bez rozdílu víry nenáviděli nebezpečného biskupa, nikomu se nechtělo platit desátky. A přesto se katarství v protokolu jeví spíše draze vykoupenou výsadou než únikem z každodenní mizérie. Ve vesnici plné kacířů nehrálo roli, že bohatí i chudí si byli rovni svými bludy. Montaillou je tak raným dokladem rezistence prostých lidí a jejich vědomí proti slepé poslušnosti dogmatu.

František Šmahel

HEREZE EVROPSKÉHO STŘEDOVĚKU

N. S. Mavlevičová, **Prométheův oheň. Čítanka z dějin evropského volnomyšlenkářství a ateismu,** Praha, Albatros 1981, 432 s.

Jde zde pouze o velice stručné upozornění na sovětskou antologii věnovanou otázce formování ateistického myšlení, která předkládá výběr filozofických textů ke zmíněnému problému od Epikúra až po Marxe a Engelse. Dílo vyšlo v ruském originále v roce 1977, český překlad následoval o čtyři roky později. Pro nás je významné, že v českém překladu byly provedeny některé výraznější změny, a zejména byla připojena zvláštní kapitola (v pořadí sedmá, s. 305–363), kterou vypracoval Stanislav Hubík. Tato kapitola podchycuje několika ukázkami vývoj kritického proticírkevního a protináboženského myšlení v Čechách a na Slovensku od 15. do poloviny 19. století. Existenci určitého proticírkevního a protináboženského náboje postihuje od středověké lidové kultury a kacířství (táborský radikalismus, lidová poezie 17. a 18. století) přes pozdější osvícence (Born, Michalko) až k představitelům české buržoazní revoluce 1848 (Arnold, Augustin Smetana, Havlíček). Již sama skutečnost, že drobná Hubíkova antologie prostě musela sáhnout i k pikartským a adamitským článkům (na ukázku byly otištěny vybrané texty z Příbramova Života kněží táborských a z Vavřincovy Kroniky husitské) a nemohla je pominout, názorně ukazuje, že u těchto článků máme co činit s myšlenkovou hodnotou zcela mimořádnou, kterou je nutno náležitým způsobem docenit.

Jaroslav Boubín

Richard Kenneth Emmerson, **Antikrist in the Middle Ages, A Study of mediaeval Apocalypticism, Art and Literature,** Seattle, Washington 1981, University of Washington Press, X + 366 s., 11 obr.

Představa o Antikristu, úhlavním nepříteli církve a předáku Kristových nepřátel, je úzce spjata s apokalyptickým myšlením středověku. Opírá se o temné biblické narážky (podle jména je Antikrist v Novém zákoně překvapivě zmíněn jen v 1 Joh 2, 18, 22; 1 Joh 4, 3; 2 Joh 7) a otvírá tak prostor různým intelektuálním interpretacím,

ať bylo jako výrazového prostředku použito výkladu, alegorie, obrazu nebo dramatické akce (ludus de Antichristo). Autor, opíraje se o bohatou odbornou literaturu, se pokusil o interdisciplinární výklad problému. Podařilo se mu shromáždit řadu cenných postřehů, ale postrádáme vlastní promyšlení látky, třebaže chtěl především dnešnímu čtenáři zprostředkovat hlubší poznání středověkého myšlení.

Kniha vychází ze správné teze, že středověká teologie, umění a literatura nemohou být studovány odděleně a bez vzájemných vazeb. Pramennou základnou se tak právem staly náboženské traktáty, komentáře a iluminace právě tak jako kázání, kroniky, básně nebo dramatické útvary. Kniha se otvírá shromážděním názorů o apokalypticismu a křesťanské koncepci dějin (správně je rozlišováno mezi apokalypticismem a eschatologií) a je dotčena i typologie a výběr výtvarných symbolů, reprezentujících Antikrista (škála je velmi široká; Antikrist jako parodie Krista se měnil až v abstraktní „caput omnium malorum"). V každém případě však Antikrist představoval zavrcholení Kristových nepřátel, zjevující se plně až v soumraku lidských dějin.

Exegeze vycházela vesměs z Písma. Vzhledem k tomu, že církev nikdy nevypracovala dogmaticky závaznou interpretaci, názory na Antikrista se značně rozcházely. Společným prvkem byla jen snaha dobrat se smyslu biblické zvěsti, v níž klíčové role připadla Apokalypse. Objevovaly se názory konzervativní i revoluční, mezi nimiž důležitou roli sehrály komentáře Joachima di Fiore a Matěje z Janova. Přínosem české reformace byl především útok na zkaženou církev a její ztotožnění s Antikristem. Právě Matěj z Janova nehledá Antikrista v pohanech a Židech (cfr. „Antichristus ille unus et summus non erit aliquis Saracenus vel gentilis tyrannus potens neque ludeus vel aliquis extraneus a religione christiana . . ."; Regulae Vet. et Novi Test., Lib. III, Tract, V, De Antichristo, Dist. V, cap. 1, p. 5; ed. Vl. Kybal, 1908–1913), ale uvnitř církevního těla, napadeného pokrytectvím, kacíři a falešnými křesťany. Také M. Jan Hus navazoval na toto myšlení, když za Antikrista pokládal papeže a všechny jeho světské opory. Ostrý přímer Antikrist–papež vyhrocuje i Mikuláš Drážďanský (cca 1412), který v svých Tabule Veteris et Novi coloris, doprovázených později obrazy, kreslí papeže–Antikrista obklopeného nevěstkami.

V uměleckohistorických výkladech sleduje autor nejprve závislost ikonografických schemat na Apoc 11 a 13. Ve svém výkladu nechce se zabývat proměnami typu v časovém sledu, ale spíše se zamyslet nad vztahem výtvarného symbolu k biblickému textu a „biografickým" faktům. Důležitým dokladem byla i Velislavova bible, která parodickému „životu" věnovala 22 ze svých 747 ilustrací.

Velký důraz byl položen i na vztah k literatuře a je příznačné, že jak básníci, tak i historici, kazatelé a „dramatici" se velmi zasloužili o pochopení Antikristovy role v času. Tradice vychází již z nejstarších křesťanských básníků Commodiana (cca 250 n. l.) a Prudentia (cca 348–405 n. l.), pro něž byl Antikrist jedním z největších Kristových nepřátel. Obšírnou látku si R. K. Emmerson utřídil velmi účelně. Nejprve se věnoval didaktické literatuře (zahrnuje do ní např. i Speculum historiale Vincenta z Beauvais), později dramatu a alegoriím, mezi nimiž vynikly starofrancouzský Tournoiment de l'Antecrist a středoanglický Piers Plowman.

R. K. Emmerson shromáždil ve své monografii úctyhodnou sumu informací a postřehů. Škoda jen, že téma více popisoval než promýšlel.

Pavel Spunar

Martin Schneider, **Europäisches Waldensertum im 13. und 14. Jahrhundert. Gemeinschaftsform, Frömmigkeit, sozialer Hintergrund,** Berlin 1981, Walter de Gruyter, 157 s.

Schneidrova práce má nejlepší vlastnosti dobré disertační rozpravy. Hledí co nejúplněji zachytit územní a lokální rozšíření valdenských od r. 1218 do poloviny 14. století v jižní Francii (s. 7–55), v italských krajích a Kottických Alpách (s. 59–91) a v zemích německých, v tom i v Čechách (s. 95–130). Na úkor ideové stránky kacířského hnutí, jejíž souhrnné vystižení je ovšem riskantní, těží z inkvizičních záznamů především zužitkovatelné údaje umožňující podat charakteristiku života valdenských, jejich zbožnosti a jejich sociálního pozadí. Nejzdařileji uspěl autor v to-

pografii, kde doplnil, zpřesnil nebo opravil starší interpretaci nejedné informace. Ve využití dříve neznámého výslechu valdenských z piemontského Giavena z r. 1335 (s. 84–89) předešel autora Grado G. Merlo, o jehož díle jsem zde psal (HT 3, 1980, s. 183). Grado už také využil příslušného pramene k rozmnožení našich znalostí valdenské teorie, zabývající se otázkou časového nasazení deformace apoštolského učení. Jasnými celkovými závěry své rozpravy se autor nerozchází s obrazem utajeného valdenství obou zkoumaných století, o jaký jsem se pokusil. To, myslím, platí i o exkurzu věnovaném traktátu De vita et actibus (s. 140–142), i když na můj rozbor (Les Vaudois au Moyen Age, Torino 1974, s. 140–142; Valdenští, Praha 1973, s. 92–95) neupozorňuje. Litujeme, že autor nemohl z české literatury užít aspoň knihy R. Holinky, Sektářství v Čechách před revolucí husitskou, Bratislava 1929.

Amedeo Molnár

Katherine Walsh, **The manuscripts of archbishop Richard of Armagh in the Österreichische Nationalbibliothek Vienna,** Römische historische Mitteilungen 18, 1976, s. 67–75.

Rukopis Rakouské národní knihovny Nr. 1430, jeden ze čtrnácti vídeňských sborníků s díly známého arcikritika žebravých řádů, je českým badatelům již dlouho znám, neboť nese ex libris Raňka z Ježova. Naposled o něm psal Jaroslav Kadlec (Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio, Münster 1971, s. 12 a 58), který také vyslovil domněnku, že Raněk rukopis osobně získal od irského arcibiskupa z Armaghu při svém pobytu v Oxfordu buď již roku 1347 anebo 1353 až 1354. Walshová na základě svých mnohaletých výzkumů FitzRalphova díla shledala, že kodex 1430 skutečně obsahuje originální text „De paupertate Salvatoris", který autor nadiktoval písaři a sám pak vlastnoručně opravil. Na rozdíl od Kadlece i Emdena, který datoval Raňkova studia v Oxfordu až do počátku šedesátých let, Walshová usoudila, že český učenec atograf získal v letech 1356–1357, kdy se uvedený traktát dostal do oběhu. Spříznění obou učenců autorka spatřuje v jejich společné antioocamovské a antimodernistické orientaci. Tento postřeh může mít váhu i pro stále ještě nevyjasněné okolnosti recepce viklefského realismu českými reformátory. FitzRalphovy vývody o dominiu a boží milosti ne náhodou upoutaly Viklefa, který je rozšířil na celou oblast církevního panství. Příznačné rovněž je, že proslulá polemika „Defensio curatorum adversus fratres mendicantes" se spolu s jinými FitzRalphovými spisy zhusta dochovala ve viklefsko-husitských sbornících. Závěrem ještě jeden zajímavý poznatek, kterým doplňuji své vývody o asynchronních vývojových liniích vrcholného a pozdního středověku (srov. HT 4, 1981, s. 32–34). Zatímco FitzRalphovy abstraktně teoretické spisy se dochovaly výhradně jen ve Francii a v Itálii, jeho protimendikantské polemiky se téměř lavinovitě šířily v Anglii a ve střední Evropě, tedy v oblastech, kde kolem roku 1350 začaly kulminovat rozpory mezi světským duchovenstvem a žebravými řády. Naproti tomu v Itálii a ve Francii nenalezly Armanachovy výpady většího ohlasu, neboť v obou zemích došlo dříve nejen k implantaci žebravých řeholí, ale i k urovnání jejich rozepří s farským klerem.

František Šmahel

Richard Kieckhefer, **Repression of Heresy in Medieval Germany,** Philadelphia 1979, University of Pennsylvania Press, 186 s.

Jak rychle po této knize se slibným titulem sáhneme, tak rychle ji zase odložíme, neboť neposkytuje více než povšechný úvod do problematiky pro školní účely. Je stručná, a to je vedle snahy být zadobře s žijícími autory, její nejvýraznější rys. Předhusitské a husitské Čechy, což začíná být příznačné, i když ještě zdaleka ne samozřejmé, bere plně v potaz. Už z názvu 6. kapitoly (Orthodox Reaction in an Age of Revolution, s. 83–99) je zřejmé, že na husitství pohlíží očima Howarda Kaminského. Vše je příliš zkratkovité, takže i sama revolučnost vlastně je tu jen bezobsažně naznačena. Komparativní zřetel přichází více ke slovu v úseku o valdensko-husitském kacířství za hranicemi Čech. Molnárovy práce kupodivu neuvádí,

nezná ani F. M. Bartoše či Roberta Kalivodu. Po velkých monografiích, z nichž některé jsou oporou i Kieckheferovi (Kaminsky, Heymann, Heimpel, Patschovsky) se husitství dostává i do obecných přehledů současné západní historiografie. Škoda jen, že obraz, který tak vzniká o této mimořádně významné etapě našich dějin, je pramálo ovlivňován výsledky českého husitologického studia.

F. Š.

Bernhard Töpfer, **John Wyclif – mittelalterlicher Ketzer oder Vertreter einer frühreformatorischen Ideologie?,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 5, Berlin 1981, s. 89–124.

Otázka v titulu studie má mimořádnou závažnost pro začlenění viklefismu i husitství do obecně historického rámce reformních, reformačních a revolučních procesů evropského feudalismu. Výchozím bodem autorovy analýzy jsou Viklefovy kategorie dominium naturae a dominium civile. Od tradičního církevního schematu se oxfordský profesor odlišil především tím, že nutnou a přípustnou mu světskou moc nevyvodil ex ordinacione hominum, nýbrž z „božího zákona" včetně obsažené v něm milosti a modelového vzoru rajské blaženosti založené na společném vlastnictví. Jelikož v důsledku dědičného hříchu lidé nejsou sto původní přirozenoprávní stav obnovit, Viklef se vzdal představy o potřebě radikální reformy stávající světské moci. Královskou důstojnost např. považoval za natolik nedotknutelnou, že i tyranovi přisuzoval legitimní nárok na poslušnost. Jen v případě boží pře mohl a měl se poddaný vzepřít, a to i za cenu vlastního života. Ačkoli Viklef (a po něm slovem i skutkem též Hus) zašel tu dále než Tomáš Akvinský, který připouštěl odpor jen v mezích právních norem, autor poněkud překvapivě usuzuje, že Viklef v tomto ohledu zásadně nevybočil z rámce církví sankcionovaných teorií. I v řadě dalších závažných momentů (učení o trojím lidu, přípustnost nevolnictví, postoje v povstání 1381) Viklef se nedotkl základů feudální společenské skladby. A protože oxfordský teoretik měl v úmyslu feudální řád pouze reformovat v duchu evangelické lásky k bližnímu, nelze v něm vidět ideologa revoluce, jak je tomu zejména v dílech Howarda Kaminskyho. Americký medievalista podle Töpfera přehlédl, že Viklef své radikální představy o nahrazení světského panství skrze dominium pure caritativum omezil pouze na duchovní stav, jehož posláním mělo být ukazovat laikům cestu ke spáse nejen slovy, ale i příkladným způsobem života. Odtud oxfordský reformátor rovněž vyvodil, že světská moc a pozemský majetek církve jsou v rozporu s normou apoštolského života. Jelikož Viklef svým učením ohrozil samy základy církevní organizace, nelze ho přiřazovat k běžným reformistům. Viklef však nebyl ani typickým představitelem středověkého kacířství, s nímž jinak sdílel ideál chudoby a všemu nadřazené zákonnosti Písma. Meze kacířského sektářství Viklefovi napomohla překonat predestinační teorie jež ve svých společenských důsledcích připouštěla existenci otevřené církve neboť „presciti" se nemohli s naprostou jistotou vyčlenit jako sektářská elita svého druhu. Vše podle autora nasvědčuje, že Viklefovo, a jak výslovně udává, i Husovo učení je třeba pevněji spojit s reformací 16. století. V této souvislosti Töpfer ještě dodává, že celá reformační ideologie, tak jak se zrcadlí v díle Lutherově. Zwingliho i Kalvínově, se nenapojila na odnože selsko-plebejské hereze, nýbrž na „měšťanské kacířství" viklefsko-husitské orientace. V dosavadní literatuře o povaze pozdněstředověkých reformních a revolučních hnutí představuje tato koncizní a na rozboru pramenů založená studie nový výchozí bod umlklé diskuse.

František Šmahel

Werner Lenk, **„Ketzer"lehren und Kampfprogramme. Ideologieentwicklung im Zeichen der frühbürgerlichen Revolution in Deutschland.** Berlin 1978, Akademie-Verlag, 203 s.

Monografie W. Lenka, jež se v krátké době dočkala druhého, upraveného vydání (první 1976), sleduje z hlediska literární historie ideové proudy, v kterých se rodil ideový kvas i program německé reformace a selské války. Lenkovu výkladu dodává rámec zhuštěná charakteristika historického vývoje německých zemí v 15. a na

počátku 16. století, v níž jsou zdůrazněny prohlubující se rozpory feudální společnosti a nástup nových sil, reprezentovaných především měšťanstvem. Bohaté dědictví starší literatury umožnilo Lenkovi postihnout, jak na tyto proměny reagovalo soudobé vědomí. Autor systematicky dokládá, jak s přibývajícím 15. stoletím otřásaly zaběhlými vrcholně feudálními sociálními normami a ideály kritické hlasy, projevující se v různé podobě – počínaje rozmáhající se satirou na soudobé nešvary přes projekty reformy církve a konče požadavkem zrušení stavovských bariér. W. Lenk zachycuje přetavení těchto tónů v cílevědomou kritiku světské i duchovní vrchnosti a analyzuje proces jejich spojení v programové úsilí o nápravu stávajících poměrů. Zkoumá přitom zejména ty myšlenkové směry, které společenskou kritiku vyhrocovaly a spoluvytvářely předpoklady pro vznik revoluční situace v některých německých územích ve 2. desetiletí 16. věku. Významnou úlohu tu přičítá proticírkevní kritice a s ní spojeným hlásáním proroctví, ale také rozvíjení chiliastických idejí. Zkoumá, nakolik literární památky reflektují proměnu křesťanské ideologie v nástroj „protifeudální opozice". Nejvíce místa věnuje Lenk rozboru děl M. Luthera a T. Münzera i ohlasu, který vyvolávala jejich vystoupení mezi městskými a venkovskými vrstvami. V období těsně předcházejícím selské válce sleduje autor rozpracování revolučního programu v teoretických i sociálních souvislostech a zabývá se také otázkou „božího práva" revoluce, analýzou utopických představ atp.

Z hlediska bádání o husitství je monografie W. Lenka přes popularizující zaměření užitečná nejen metodickým zpracováním, které na řadě analogií komplexněji ukazuje na vývoj reformního i revolučního myšlení a které na rozboru dobové literatury různého typu postihuje jeho odraz ve společenském vědomí. Ale také tím, že opravné proudy a jejich působení zkoumá v delším časovém úseku a vzájemných souvislostech. Lenk se soustředil především na vývoj v německých zemích, přesto však bral na zřetel i podněty odjinud. Sice vysoce hodnotí revoluční náboj učení Jana Husa a jeho stoupenců, nejvíce pak táborů, přece však poukazuje na poměrně malý ohlas, který si jejich názory pro německou reformaci uchovaly (s. 52–54). Z podobného aspektu stojí poněkud ve stínu německé reformace a selské války, pojímané tu jako první z buržoazních revolucí provázejících přechod od feudalismu ke kapitalismu, vedle husitství i jiná významná hnutí, ať jde již o valdenství, lollardství atd.

Miloslav Polívka

ČESKÉ REFORMNÍ HNUTÍ

Amedeo Molnár, **Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu.** Praha 1982, Kalich, 440 s.

Celé dvě pětiny Molnárovy nové knihy pojednávají o české reformní teologii od Milíče z Kroměříže po jednotu bratrskou. Navzdory tomu, že autor svá skripta uvádí jako volný soubor porůznu přednesených i publikovaných textů, dostává se nám do rukou první soustavný nárys věrouky české reformace. Dílo je v prvé řadě určeno posluchačům věroučné fakulty, což třeba respektovat všude tam, kde pohledy a refrexe teologa překračují rámec historie jako vědy. I tak zůstává široký prostor pro ryze dějinnou materii, kterou autor vesměs předkládá v uvolněném nadhledu a s příznačným již pro něho mistrovstvím slova. Nosnou koncepcí uvedeného výseku knihy je rozlišení prvé a druhé reformace, kterou Molnár poprvé načrtl na husovském sympoziu v roce 1965 (viz ČSČH 14, 1966, s. 1–14). Proto poněkud překvapuje, že výklad o Viklefovi je součástí oddílu o scholastické teologii. Jakoby cítil, že dvě tři strany věnované oxfordskému nonkonformistovi jsou nesouměřitelné s významem jeho učení, Molnár se k Viklefovi vrací ještě v souvislosti s Husem. Oddíl Prvá reformace začíná pojednáním o světovosti husitství, jež podle autora nejen zneklidnilo, ale i oslovilo evropského člověka 15. století alternativní odpovědí na životní problémy v době krize zvlášť palčivé. V krátkém textu o předhusitském obnovném hnutí Molnár považuje sekty za „neučené křídlo" opravného hnutí, což se mi nezdá zcela výstižné. Následují kapitolky o Miličovi, Matěji z Janova (včetně systematického výkladu jeho učení) a některých představitelích reformních snah

v Praze. Triptych věnovaný Husovi, kapitolky o Jeronýmovi Pražském, cyrilometodějském motivu v husitství i Chelčického interpretaci z Pavlova listu Římanům 13 jsou husitským badatelům převážně již známy. Do základního fondu husitské literatury vešly i Molnárovy rozbory děl Mikuláše z Pelhřimova. Své oprávněné místo v souboru nalezly i studie, jež původně vyšly cizojazyčně v nedostupných časopisech. Zvlášť upozorňuji na kapitolu Táborský duchovní boj, která, pokud se nemýlím, poprvé v češtině podává autorovo rozlišení tří fází táborské ideologie. Pozornému čtenáři neujdou tu menší, tu větší vsuvky, které původní texty obohacují o nové podněty.

František Šmahel

Stanisław Bylina, **Laicy w życiu kościelnym Czech schyłku XIV w. w swietle źródel wizytacyjnych,** Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 36, 1981, s. 95–101.

Edice Ivana Hlaváčka a Zdeňky Hledíkové Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae bude zřejmě mít, soudě podle studií, které ji dosud využily, pro poznání kořenů husitství stejný význam, jako mělo vydání inkvizičních protokolů o pyrenejské osadě Montaillou pro rekonstrukci života středověkého vesničana v mediteránní oblasti. Po pracích Šmahelových a Hlaváčkových vytěžil z protokolu Pavla z Janovic množství informací i známý polský medievista, sledující vztah světských osob ke každodennímu náboženskému životu. Z odpovědí na vizitační interrogatoria poměrně zřetelně vyvstává značný zájem laiků o problémy farnosti, v níž žili, o chování kněží i o otázky materiální povahy (starosti o stav kostelních budov). Rostoucí religiozita se odrazila i v takových jevech, jako bylo domáhání se každodenní mše (typické hlavně pro Prahu). Bohužel, dochovaný materiál neumožňuje zjistit, do jaké míry se uplatnila již v této době tendence k častému přijímání oltářní svátosti. Pro atmosféru Čech v prvních letech vlády Václava IV. jsou jistě příznačné i kritické hlasy, ozývající se potom nepřetržitě až do výbuchu husitské revoluce (požadavek, aby k bohoslužebným obřadům měli přístup bez výjimky všichni, útoky proti kněžím, žijícím v konkubinátu, odsudky církevních platů). Ovšem představa asketického kněze-kazatele, kárajícího hříchy a žijícího z dobrovolných darů věřících, byla na počátku osmdesátých let 14. věku ještě mihavá. Omezený rozsah studie nedovolil autorovi naznačit, jak nespokojenosti se stavem církve dokázala pro své politické cíle využívat česká šlechta.

Sečteno a podtrženo: z vizitačního protokolu Pavla z Janovic lze vyčíst jak jevy, s nimiž se na sklonku středověku setkáváme fakticky v celé západní Evropě (snaha světského živlu usměrňovat církev, stoupající antiklerikalismus), tak česká specifika, mezi něž patří výrazné zduchovnění většiny oblastí života. Je jen škoda, že neexistuje obdobný pramen ze staršího období, který by umožnil srovnat, jaký posun v chápání náboženských problémů druhá polovina 14. století v českém prostředí přinesla.

Petr Čornej

John M. Klassen, **Women and Religious Reform in Late Medieval Bohemia,** in: **Renaissance and Reformation** 5, 1981, č. 4, s. 203–221.

V nevelkém příspěvku se Klassenovi podařilo přehledně vyložit ženskou otázku v husitství počínaje bekyněmi a konče bojovnicemi v husitských revolučních vojscích. Autor sice čerpal většinu údajů z literatury a přístupných mu edic, místy však šel svou cestou, takže článek působí svěže i podnětně. Stručně např. upozorňuje na společenský dopad nákladné burgundské módy, která na první pohled oddělila dámy od měšťek, samostatný medajlonek věnuje Anně z Mochova a nezapomíná ani na kazatelky či autorky nábožensky rozjímavých spisů. V závěru pak připomíná, co s výjimkou Vlčkových Dějin české literatury historikům uniklo, že totiž s odlivem revoluce vzalo rychle za své pozoruhodné emancipační hnutí, v němž české ženy poprvé vystoupily na veřejnost jako společenská síla svého druhu. Od roku 1421, kdy svou averzi vůči husitským sufražetkám dal najevo i Jakoubek ze Stříbra, jsou totiž pramenné zprávy o účasti žen na válečném poli stále řidší. Poslední zmínka

pochází z roku 1428 a týká se husitské výpravy do Slezska. Při četbě jsem trochu postrádal širší zřetel srovnávacího studia (účast žen v lolardském hnutí apod.).

F. Š.

Zdeňka Hledíková, **Ještě k počátkům blanické pověsti,** Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 121–140.

Z. Hledíková se pokouší nově vysvětlit vznik blanické pověsti. Činí tak rozborem společenských podmínek, které na její formování působily. Vychází se známých poutí v Čechách na počátku 15. století – k borovici u Mnichova Hradiště (zákaz v roce 1403), na Blaník (zákaz v roce 1404) – v konfrontaci s poutí do Wilsnacku (zákaz v roce 1405). Při sledování obou poutních míst v Čechách se snaží postihnout, „co mohla mít společného a co rozdílného ve své geografické, hospodářské, sociální a společenské charakteristice" (s. 127). Následuje rozbor nejdůležitějších vývojových rysů obou klášterství, v jejichž rámci se česká poutní místa nacházela – kláštera cisterciáků v Hradišti nad Jizerou a kláštera premonstrátek v Louňovicích. Z toho autorka vyvozuje (s. 132), že se pouti soustřeďovaly na klášterní území, a to zejména těch ústavů, které byly na konci 14. století v tíživé hospodářské situaci. Další vývoj – zvláště trvalost – blanické pověsti vysvětluje Z. Hledíková působením husitství (zejména faktem, že louňovické statky držel Tábor); na Hradišťsku poutě zanikly, neboť zde i po zničení kláštera jeho statky zůstaly v rukou katolické šlechty.

Podaný výklad kořenů blanické pověsti je jistě zajímavý a nový. Soudím však, že v sobě skrývá několik úskalí, na které je třeba upozornit. Předně oba rozebírané kláštery nebyly z hlediska svého hospodářského vývoje na přelomu 14. a 15. století výjimečné. Lze uvést např. klášter v Plasích (ale ještě výrazněji s ním a s Hradištěm filiačně spřízněný hornofalcký Langheim) či v Sedlci, které byly – soudě podle struktury zachovaných pramenů – v nepříznivější situaci než Hradiště. Platí to ovšem nejen o klášterech cisterciáckých (z ženských srov. například Doksany apod.). Ukazuje se totiž jako ošidné měřit prosperitu klášterních založení na přelomu 14. a 15. století transakcemi nemovitostí (úžeji případných zisků půdy). Také zlomek hradišťského urbáře kladený aproximativně k roku 1400 nezachycuje výraznější výkyvy proti jiným těmto písemnostem 14. století v Čechách.

Jaroslav Čechura

Ruth Gladstein, **Eschatological Trends in Bohemian Jewry during the Hussite Period,** in: Prophecy and Millenarianism. Essays in Honour of Marjorie Reeves, ed. Ann Williams, Harlow 1980, Longman, s. 241–256.

Po více než dvaceti letech se autorka vrátila k tématu studie, která husitskému bádání poprvé ve větším rozsahu přiblížila osudy, úzkosti i naděje českých židů ve víru revoluce. Tak jako dříve (pod jménem Kestenberg), tak i nyní překračuje jemné předivo sotva zřetelných pramenných svědectví směrem do málo známých končin, kde se přání snadno stává otcem myšlenky. Historik, který ví o pražském pogromu po smrti Želivského, o židech upálených po dobytí Chomutova nebo o Vavřincově příměru pikartů k „nejvěrolomnějším" židům, sotva bude s autorkou sdílet představu o zásadně odlišném postoji husitů vůči jinověrcům z ghett. Na věci nic nemění ani skutečnost, že tu a tam husité vystupují v katolických hanopisech jako „judaizantes" a že rakouští či bavorští židé byli osočováni ze spolupráce s husity. Na druhé straně však je nutno připustit, že vražedné excesy křižáků, kteří při úprcích z Čech si svou zášť vylévali na židech, i mlhavé představy o husitské ideologii budily u málo informovaných židovských autorů iluze překvapivé svou naivností. Platí to i o vypravěcím pramenu z let 1449 až 1470, jehož anonymní autor podle nepříliš podložených domněnek Gladsteinové přišel jako Maharilův žák někdy v letech 1410 až 1420 do Chebu, aby pokračoval ve studiích u rabína Nathana. Je nepochybné, že židovský Anonymus měl řadu informací o svých souvěrcích v Čechách, a to jmenovitě jak o zmíněném již chebském rabínovi, tak i o proslulém pražském učenci Avigdoru Karovi, jehož náhrobek z roku 1439 je nejstarším na pražském židovském hřbitově. Druhý z obou rabínů měl podle Anonyma být oblíbencem Václava IV., který údajně pod jeho vlivem odmítl věřit v „člověka", jak byl v hebrejských pramenech označován Ježíš Kristus. Nejen to. Hus měl pražskému lidu vykládat základy židovské víry a spolu s ním ničit obrazy, kácet sochy světců a zabíjet kněze. Husovo upálení Anonymus líčí jako smrt židovského mučedníka. Když husité ztratili svého vůdce, mnozí z nich se odvrátili od pravé, tj. nově poznané židovské víry. Jedině na jedné hoře, zvané Tábor, se udrželi husité nevěřící v Ježíše. Druhý pramen, o který Gladsteinová opírá své vývody, je pozoruhodný ze zcela jiného důvodu. Jde o hymnus Avigdora Kara, který se již v 15. století rozšířil v mnoha opisech. Nevelká skladba o třiceti verších patří do skupiny hymnů s filosofickoteologickým obsahem. Podle staré tradice byla tato píseň naprosto výjimečně zpívána na veřejnosti, což mělo zvýšit její agitační dopad. Nedávno vyslovená domněnka profesora Kiwi, že nápěv byl převzat z hymnu Ktož jsú boží bojovníci, je ovšem výplodem čiré fantazie. Místy k ní nemá daleko ani interpretace Gladsteinové. Ač v písni samé není ani jedné konkrétní narážky, autorka v ní spatřuje nejen důkaz eschatologických a mesianistických tužeb středoevropských židů, ale i jejich důvěry v uvědomělou a nutnou konverzi husitů k judaismu. Abych vnímavějším neutajil výpověď onoho pramene, končím třemi verši, v nichž má být skryto údajné poslání: „Jew, Christian, Arab! Understand! (God has no form that can be seen.) His ways are just and Him we trust. Hallelujah!", čili v mém neumělém překladu: Pochop žide, křesťane i arabe, že Bůh nemá viditelné podoby, že jeho cesty jsou pravé a že mu důvěřujeme.

František Šmahel

Dvě studie Jaroslava Kadlece

Za práce nevelké rozsahem, avšak nabité informacemi a opravující dosud vžitá mínění, lze označit dvě stati Jaroslava Kadlece. První z nich, **Námitky M. Jana z Příbramě proti M. Janovi z Rokycan** (= Vlastivědný sborník Podbrdska 14, 1978, s. 15–21), se vrací k problematice, kterou se kdysi v Gollově semináři zabýval Zdeněk Nejedlý. Kadlecovy postřehy představují ovšem cenné upřesnění Nejedlého článku Mládí M. Jana z Rokycan (= ČČM 78, 1899, s. 517–534). Zásadní korektura se týká autorství žaloby Contra magistrum pretorii non collegii Rokyczanam, uchované v třeboňském archívu (rukopis A 16, fol. 84 v a 86 r), kterou Nejedlý považoval za dílo „pánů katolických". Jak doložil Kadlec již v Soupisu rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově (Praha 1958, s. 118), pocházejí obvinění vznesená na Rokycanovu adresu z pera mistra Jana Příbrama. Toto zjištění vrhá na pramen docela nové světlo, neboť ukazuje pohled vůdčího ideologa konzervativního husitského křídla na Rokycanovu osobu kolem poloviny čtyřicátých let 15. století. I když oprávněnost řady Příbramových námitek lze ověřit, přece jen se mi zdá, že autor studie nebere dostatečně v úvahu rivalský poměr mezi Příbramem a Rokycanou, který tón žaloby dozajista ovlivnil. K stati je připojena edice pramene, korigující na některých místech starší vydání Nejedlého.

Článek **Mistr Mikuláš Rakovník** (= Studie o rukopisech 19, 1980, s. 23–29) je drobným příspěvkem k poznání života spolupracovníka a přítele Jana z Jenštejna. Muž, jehož Hus počítal k předním mistrům pražské univerzity, se narodil kolem roku 1350, 20. října 1370 se stal bakalářem svobodných umění a brzy dosáhl i mistrovského gradu. U příležitosti milostivého léta navštívil s družinou Jana z Jenštejna Řím, kde počátkem května 1390 skonal. Autor stati upozorňuje zároveň na možnost záměny této osoby s jiným Mikulášem z Rakovníka, který na počátku 15. století působil jako kazatel u svatého Víta. Tohoto omylu se dopustili i Václav Flajšhans a Václav Novotný. Proč Hus označuje mistra Mikuláše slovy „poeta praestantissimus", není známo. Rakovník je sice autorem spisku Lectura super Psalmos, ale jeho výklad je zcela závislý na díle Mikuláše z Liry. Flajšhansovu domněnku, že Mikuláš Rakovník sepsal rýmované skládání o vidění Jana z Jenštejna, dochované v rukopise O Starých letopisů českých, nelze verifikovat. Prokazoval-li Hus dotčenému mistrovi úctu, pak tak nejspíše činil pro jeho způsob života (Rakovník náležel k propagátorům svátku Navštívení P. Marie) a nacionální zaujetí. Jaroslav Kadlec tímto malým článkem obohatil naše vědomosti o další z osob, jež nepatřily mezi „tvůrce dějin", ale které se podílely na spoluvytváření duchovního klimatu předhusitských Čech.

Petr Čornej

Amedeo Molnár, **Martin Lupáč: Modus disputandi pro fide,** Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 161–177.

Zlomek Lupáčova traktátu Modus disputandi pro fide je pozoruhodný z několika důvodů. Nejvíce mne zaujalo sebevědomí kališnického biskupa, který ještě po třiceti letech hrdě připomíná husitská vítězství na válečném poli i na koncilu v Basileji. Více než jinde vystupuje tu také na povrch generační rozepře mezi veterány válečného období a čerstvými absolventy pražské kališnické univerzity, kteří toužili prokázat svůj um i výmluvnost v disputacích s katolickými teology. Živá diskuse se Lupáčovi jevila nebezpečným nerozumem, neboť každého přeřeknutí by v Římě zneužili. Stejně tak jako v Basileji mělo se podle Lupáče diskutovat s protivníkem jen na základě písemných rozprav předem každou stranou projednaných a druhé potom odevzdaných. V úvodu k edici Amedeo Molnár mj. vyslovil domněnku, že Lupáč výstrahu adresoval mistru Janovi z Tábora, jednomu z mladých utrakvistických učenců. Spolu s Rudolfem Urbánkem, který uvažoval o Václavu Korandovi mladším, klade Amedeo Molnár traktát do roku 1463 nebo na počátek roku následujícího.

F. Š.

Noemi Rejchrtová, **Zkušební písemná práce utrakvistického kněze,** Do posledních končin, Praha 1982, Kalich, s. 45–63 (= Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty, sv. 5).

Studie o Bechyňkově traktátu „Knězi Jakubovi dva sajry" (spis bývá také někdy citován „O hříších smrtelných a božích přikázáních") je doprovázena vydáním textu podle jediného zachovaného (dříve neuberského) rukopisu Praha KNM IV H 45. Autorka se zabývá rozpornou postavou faráře u sv. Apolináře v Praze, Janem Bechyňkou (zem. 5. listopadu 1507), již delší dobu (životopisná stať s edicí významného traktátu Praga mistica je připravena pro sborník Acta reformationem Bohemicam illustrantia). Studie tak nehodnotí osobnost „utrakvistického mystika" jen na základě úzkého materiálu a jednostranně. Naopak v souladu s K. Sabinou, který již roku 1866 rozpoznal v Bechyňkovi „ducha od obyčejného způsobu psaní docela odpoutaného", všímá si autorka bystře rozporů v jeho díle a oceňuje i jeho neobvyklý styl, napájený nezkrotnou fantazií a smyslem pro barvitý jazyk.

Traktát „Knězi Jakubovi dva sajry" vznikl jako zkušební písemná práce, zadaná ještě nezkušenému knězi Bechyňkovi jeho rádcem Jakubem, farářem v Načeradci. Utrakvistická univerzita postrádala tehdy teologickou fakultu a nedostatečné vzdělání kněží nahrazovala církev svépomocnými formami dalšího studia pod vedením zkušených farářů.

Spisek vznikl asi v sedmdesátých letech 15. století a nezapře zvláštnost svého původce. Ačkoliv pojednává o běžném tématu – smrtelných hříších a božích přikázáních, přece jeho forma a metoda upoutají nápaditostí. Kněz Jakub poslal svému žáku dva sýry – jeden chutný a druhý zkažený – a bystrý „discipulus" okamžitě využil narážky a zahrál si vtipně s příměrem, vrcholícím v přirovnání zlého člověka „k zkazilému a červivému sajru" a hříchu k „červím sýrovým".

Základem výkladu jsou verše Job 10, 10–15 a 20–22. Novostí pohledu otřásl Bechyňka zvyklostmi plochého utrakvistického bohosloví a promyšleným rozložením akcentů jako by již leccos předjímal i z učení M. Luthera. Důležité bylo především soustředění k novozákonní zvěsti, kterou hledá v milosti Boží prostřednictvím Krista a v ospravedlnění vírou.

Bechyňkův traktát, který v tolika směrech překročil běžnou teologickou praxi (a úroveň) utrakvistické církve, je svědectvím, že nejen v Jednotě bratrské, ale i v rokycanovské církvi zajiskřilo občas nápadem a snahou zahýbat stojatými vodami. Bechyňka jistě nepůsobil jako racionální kritik zavedených praktik, ale budil pozornost svými obrazy a odvážnými příměry. Je zásluhou autorky, že jeho dílo zpřístupňuje husitskému bádání a vede tak cílevědomě k úvahám o pozdním utrakvismu. Bylo by si jen přát, aby její výzkumy (myslíme tím také korandovské studie) dozrály brzy v ucelenou syntézu.

Pavel Spunar

Erhard Peschke, **Kirche und Welt in der Theologie der Böhmischen Brüder. Vom Mittelalter zur Reformation.** Berlin 1981, Evangelische Verlagsanstalt, 219 s.

Erhard Peschke, v poslední době známý svými pracemi o literárním a myšlenkovém projevu německého pietismu, zejména A. H. Franckeho, se k stáru vrátil k lásce svého mládí, teologii českých bratří, jejichž učení o večeři Páně svého času (1935 a 1940) osvětlil knihou základního významu a na jejímž tématu u nás pokračoval F. M. Dobiáš (1940). Poslední Peschkova kniha zaměřuje soustředěnou pozornost na pojetí vztahu mezi církví a světem v bohosloví Jednoty bratrské. Přitom chápe úlohu bratrské teologie jako vytvoření mostu, po němž bylo třeba přejít v bohoslovné oblasti od středověku k reformaci.

Způsob zpracování velmi obtížné látky je u Peschkeho klasický a zůstává věren metodickým postupům, jimž se autor vyučil u velkých historiků dogmatu, jakými byli Reinhold a Erich Seeberg. Jde o přísně a přesně analytické sledování, ne-li přímo vypreparování centrálních pojmů bratrského učení, jejich klasifikaci a srovnání se soudobými názory odpůrců nebo i přátelských kritiků, v tom zejména reformátora Luthera. V přítomné práci je tento postup uplatněn na soudném, i když omezeném výběru reprezentativních písemných projevů předchůdců Jednoty (Husa se spisem O církvi, Rokycany s jeho Postilou, Mikuláše z Pelhřimova s jeho táborskou kronikou, Chelčického s jeho Sítí), bratrských mluvčí (Řehoře, Tůmy Přeloučského, stoupenců malé stránky bratrské, Lukáše Pražského za velkou stránku) a konečně kritiků bratrského učení jednak katolických (Ziegler a Dungersheim), jednak reformačních (Luther).

Obzíravá úplnost jednotlivých analýz dává šťastně vyniknout struktuře bratrské myšlenky v její ještě scholastické utříděnosti, zároveň však autor bystře dohledá k důsledkům bratrského přesahu přes hranice tradiční dogmatiky, zvláště směrem k okolnímu světu, jeho dějům a jeho předpokládané budoucnosti. Stroze systematický zájem ovšem tlumí u Peschkeho skoro přespříliš přece potřebný zřetel k dějinným souvislostem a podmíněnostem zkoumaných textů. Tomuto nedostatku poněkud čelí úvodní stať věnovaná dějinným silám, utvářejícím husitské hnutí vůbec, stať, kterou autor přednesl, vzpomínám-li dobře, na Komenského fakultě jako její host roku 1957.

Houževnatou svědomitostí a důsledností svého výkladu zavděčí se autor jistě všem, kdo se zbavili předsudku, že Jednota bratrská byla slabá nebo nedbalá v oblasti své teorie. Právě Luther to byl, kdo první a s trochou netrpělivosti postřehl, že bratří jsou „myšlenkově metodičtí" a výrazně celostného pohledu, což platí i o otázce vztahu církve a světa. Odborník nebude s Peschkem souhlasit vždycky, vždycky však užije jeho rozborů s povděkem, neboť málokde jinde najde tak zevrubné vylíčení bratrské myšlenky v jejím vnitřně logickém rozvinu. Z rušivějších nedopatření vadí o rok posunuté datum Janovova úmrtí (zemřel už 1393), zarazí teze o nominalistickém pozadí Štítného učení o Bohu, výlučné vázání geneze husitského eschatologismu na příchod belgických Pikardů roku 1418 a názor, že kalich byl nejdůležitějším požadavkem čtyř pražských článků; to však jsou drobnosti podružné. Kniha je velmi cenným přínosem k poznání myšlenkového světa jednoty bratrské v jejích prvních dvou generacích. Za posledních dvacet let, za nichž arci bratrské studium ochablo, je to vůbec nejpozoruhodnější monografie, věnovaná českým bratřím.

Amedeo Molnár

HUSITSKÁ UNIVERZITA

Když František Šmahel roku 1963 shrnoval dosavadní stav výzkumu o dějinách pražské univerzity v husitském období, vyznačil zároveň směr, kterým by se mělo další bádání ubírat (**Karlova univerzita a husitské revoluční hnutí,** AUC-HUCP 4/1, 1963, s. 107–115). Diskusní úvaha věnovaná roli univerzity při vzniku husitské ideo-

logie, úloze mistra Jana Husa, sociálnímu složení pražského učení a vztahu univerzity ke šlechtě a politické moci obecně upozornila již tehdy na skutečnost, že husitologické bádání se pohybuje (řečeno s nadsázkou) v okruhu témat vyznačených dřívějšími badatelskými generacemi a jen sporadicky hledá nové výzkumné možnosti nebo interpretace známých pramenů.

Pokusme se z tohoto hlediska rekapitulovat, co nového přineslo posledních pět let v bádání o univerzitních dějinách za husitství. Všimněme si nejdříve, jaké tematické okruhy byly nejčastěji studovány. Nejfrekventovanějším tématem, majícím svou dlouholetou tradici, je studium jednotlivých učitelských a studentských osobností, k němuž v poslední době přibyly nejen další monografie, ale též souhrnná zpracování, založená na statistickosociologické metodě. Heuristicky je vedeno k rozšíření pozornosti od obligátních životopisných dat a literární činnosti ke zjišťování jeho intelektuálního zázemí (výuka, knihovny) a významu konkrétní osoby pro dějiny oboru apod. Tu dochází k prolínání s druhým významným tematickým okruhem, kterým je výuka na univerzitě jako jeden z ideových zdrojů husitství.

František Šmahel pokračuje posledními pracemi ve studiu husitské univerzity a jejích vůdčích osobností (srov. mj. referát A. Molnára v tomto čísle HT). Článkem **Kvodlibetní disputace ke kvestii principalis mistra Michala z Malenic roku 1412** (= AUC-HUCP 21/1, 1981, s. 27–52) se obrací k období formování husitské ideologie na univerzitě. Malenicův kvodlibet je mu podnětem k vyjádření se k širším problémům výuky na pražské předhusitské univerzitě. Mistr Malenic, řečený Čížek, přívrženec viklefské filozofie a stoupenec Husovy strany na univerzitě, byl kvodlibetářem známé disputace, na níž se podílela řada význačných mistrů (mj. Hus, Jakoubek, Jeroným). Šmahel si vzal za úkol detailně prozkoumat obsah učené diskuse a určit, jakým způsobem se v ní odráží reformní myšlení a nakolik prezentuje osobní názory účastníků kvadlibetu. Díky jeho analýze nyní víme, jak dlouho trvala taková disputace, ale také velmi podstatné zjištění, že kvodlibetářovo řešení dané otázky úzce související s remanenční naukou bylo neseno ve viklefovském duchu, i když jeho jméno se nikde výslovně neobjevilo. Autor se domnívá, že je to projevem jistého opatrnictví univerzitních mistrů v době mezi oficiálním zavržením Viklefových tezí a počátkem sporu o laický kalich. Pokud jde o charakter kvodlibetu jako součásti univerzitní výuky a promítání osobních postojů jeho účastníků do diskuse, nepomohl ani rozbor Čížkova kvodlibetu zbavit se dojmu, že učené univerzitní disputace vrcholného středověku byly spíše velkým rétorickým představením než místem ideových střetů a odvážných myšlenkových bojů.

Poslední Šmahelovy studie k dějinám univerzit pozdního středověku, k nimž nutno připočíst ještě pojednání o univerzitních kvestiích a polemikách mistra Jeronýma Pražského (= AUC-HUCP 22/2, 1982, v tisku), mají jedno společné. Jsou založeny na perfektním zvládnutí pramenů a důkladné znalosti dobových myšlenkových proudů. Cestu k nim si připravil dílem **Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500** (Wrocław–Warszawa–Gdańsk–Kraków 1980, in: Mediaevalia Philosophica Polonorum XXV; srov. k tomu referát v AUC-HUCP 21/1, 1981, s. 115–116, kde též výčet návazných Šmahelových studií). Podchycené filozofické traktáty, polemická díla, kvestie a výklady umožňující ověřit si do všech podrobností rozsah a hloubku recepce viklefství jako jednoho ze zdrojů husitské ideologie. Díky velkému časovému záběru dovoluje i tak netušené objevy, jako je rozšíření spisů pařížského mistra Jana Versora v pražském univerzitním okruhu kolem roku 1450 (**Paris und Prag um 1450: Johannes Versor und seine böhmischen Schüler**, Studia Zródłoznawcze 25, 1980, s. 65–77). Autor zjistil, že cesta Versorových děl do Prahy byla umožněna pařížskými studiemi Čechů obojího vyznání, kteří si přinášejí opisy jeho děl známých svým tomistickým zaměřením. A to je rozhodně největší překvapení celé studie, která prokázala, že vlivem nejrůznějších okolností opouští pražská univerzita (vlastně už jen její artistická fakulta) viklefovský realismus a obrací se ke školským pomůckám pařížského nominalisty Jana Versora. Informaci o této tematice by bylo možno rozšířit odkazem na další speciální práce, zabývající se činností M. Jana Husa a jeho následovníků, které buď vyšly v Husitském Táboře nebo zde byly anotovány (srov. např. HT 4, 1981, s. 49–56 a 293–294). O statích Jaroslava Kadlece zabývajících se osudy některých osobností pražské univerzity, zvláště mistra Ondřeje z Brodu, jsou samostatné referáty v tomto čísle HT.

Tematicky jsou jim velmi blízké studie o intelektuální náplni husitství, která má své zdroje v univerzitní výuce a učebních pomůckách. Jedná se především o výuku na artistické fakultě, která byla v Praze rozhodně nejvýznamnější fakultou. Metodiku k novému zpracování filozofické matérie nám ukázala polská medievistická škola dějin filozofie. Její varšavský reprezentant Jerzy B. Korolec, který se již dříve věnoval aristotelské filozofii traktované na pražské půdě, se v současné době zabývá morální filozofií ve středoevropském univerzitním prostředí. Jeho poslední u nás uveřejněná studie je výkladem o dvou hlavních otázkách Buriadanovy etiky, o kategorii štěstí a svobody (**Základní otázky Buridanovy etiky. Ke zdrojům etických koncepcí na pražské univerzitě předhusitské doby,** AUC-HUCP 19/1, 1979, s. 39–61). Samotný podtitul práce naznačuje, že jde o velice závažnou otázku kořenů českého reformačního myšlení, jak se promítlo do sporu mezi nominalisty a realisty. Je přece známo, že nominalistický směr díky rozšířenosti dvou hlavních Buridanových děl v pražské filozofické škole naprosto dominoval po celou druhou polovinu 14. století. Rozborem koncepce štěstí a svobody dochází autor k názoru, že Buridanovy úvahy vycházejí ze vzájemné vázanosti obou kategorií. Sumárně vyjádřeno Buridanovi bylo štěstí podmíněno svobodou člověka, jež je založena jak na voluntaristických, tak na racionalistických základech. Zdůraznění etické filozofie sehrálo podle Korolce důležitou úlohu v dalším vývoji filozofického uvažování na pražské univerzitě při recepci viklefovského realismu. Karlovské výročí v roce 1978 bylo příležitostí k dalšímu zpracování pražské filozofické látky. Vilém Herold vytěžil ze studia díla jednoho z prvních českých filozofů mistra Jenka Václavova z Prahy bohatý materiál, z něhož zatím zveřejnil část nazvanou **Komentář M. Jenka Václavova z Prahy k Aristotelovu spisu „Politika"** (= AUC-HUCP 19/2, 1979, s. 19–40). Jenkovo dílo je, jak bylo běžnou zvyklostí ve středověké školské praxi, značně závislé na obdobném Burleyově komentáři. I tak má jeho spis význam jednoho z prvních filozofických děl vzniklých v českém prostředí, které se zabývalo sociálněpolitickými teoriemi, zvláště vztahem zákonů a vládců. V naší souvislosti zaujmou nejvíce závěrečné pasáže článku upozorňující na pozoruhodné shody mezi pojetím zákona u M. Jenka Václavova a M. Matěje z Janova. Herold ukazuje, že Jenkovo chápání zákona jako všeobecného řádu, akcentující úlohu rozumu, povyšuje zákon na normu i ve vztahu k panovníkovi. To ovšem jsou myšlenky, které se později ozvou ve formulacích husitských ideologů a opravňují autorovu otázku, zda vztah mezi reformním hnutím a univerzitou nemá svůj počátek daleko dříve než bylo doposud známo. K podobným závěrům ostatně dospívá Jaroslava Pešková, která si zvolila za předmět studia pojetí státu, společnosti a přirozeného práva ve filozofické produkci druhé poloviny 14. století, tedy pojmy, které citlivě odrážejí politizaci a radikalizaci pražského učeneckého prostředí (**Filozofické myšlení doby Karlovy,** AUC-HUCP 21/1, 1981, s. 7–25). Pro univerzitní výuku v Praze shledává autorka určitý posun k přírodovědným a etickým spisům aristotelské filozofie, což se výrazně projevilo ve sporu mezi nominalismem a realismem, který ontologické problémy přenechává teologii. Pešková zjistila důležité významové posuny v chápání pojmů stát a společnost proti původnímu aristotelskému textu a konkrétním srovnáním s pražským rukopisným materiálem dokládá přesun k etickému výkladu klíčových termínů středověké společnosti, které posunuly pražské mistry do centra reformního hnutí v první fázi husitství.

Mezi dnes již klasické práce můžeme zařadit studie o knihovnách středověkých vzdělanců. Pro naši souvislost jsou reprezentovány článkem Evy Gregorovičové o knihovním souboru jednoho z méně známých osobností pražské univerzity druhé poloviny 15. století (**Knihovna mistra Stanislava z Velvar,** HUCP 18/1, 1978, s. 107–127). O mistru Stanislavovi z Velvar máme jen sporadické zprávy, z nichž vyplývá, že na pražské univerzitě studoval před polovinou 15. století. Odtud odešel do Paříže na artistickou fakultu, na níž krátce přednášel. Do Prahy se vrátil jako katolík a na univerzitě působil až do roku 1461, kdy byl nucen odejít spolu s ostatními mistry katolického vyznání, s nimiž pak sdílel společný osud kanovníka metropolitní kapituly do roku 1485. Z jeho soukromé knihovny je dnes zachováno 9 svazků, i když víme, že původní rozsah byl větší. Obsahově je Velvarova knihovna značně nesourodá a převažují v ní teologická a filozofická díla. V jeho vlastnictví byly i kodexy vyloženě univerzitního původu, které jsou svědectvím náplně výuky na artistické fakultě poloviny 15. století. Autorčina kodikologická analýza vyznívá

v závěrečný soud, že z obsahu knihovny M. Stanislava nelze poznat žádnou osobní orientaci.

Dalším tematickým okruhem, kterému se nově věnuje pozornost, jsou institucionální a správní aspekty univerzitního vývoje. Poslední bádání přineslo i pro husitské období několik nových výsledků o skutečné podobě univerzity jako celku a jejích jednotlivých korporacích. Předně se ukazuje, že středověká univerzita nebyla žádnou monolitní korporací mistrů a studentů, ale spíše dynamicky se vyvíjejícím svazkem jednotlivých kolejí, fakult a univerzitních národů. Že tento fakt nebyl bez významu ani pro reformní hnutí na univerzitě, je patrné zvláště při detailním studiu kolejních dějin. Jako příklad může posloužit studie o Litevské koleji, která sehrála v husitském hnutí poměrně významnou úlohu (Michal Svatoš, **Litevská kolej pražské univerzity 1397–1622,** in: Praha–Vilnius, Praha 1981, s. 19–32). Její původní určení v intencích polské královny Hedviky bylo na počátku 15. století změněno iniciativou staroměstského kramáře Kříže ve prospěch českého univerzitního národa a nadto svým spojením s Betlémem, konkrétně s osobou M. Jana Husa, přímo spojeno s opravným hnutím. Tento záměr je ještě zřejmější, uvědomíme-li si původní personální složení koleje, mezi jejíž členy patřil např. Mikuláš ze Stojčína, Petr z Mladoňovic, Mikuláš z Pelhřimova nebo Hroch z Podvekl. Podrobný výzkum poukázal na to, že shodné rysy mají nejen další fundace studentských kolejí pražské univerzity (kolej Národa českého, Rečkova a Loudova), ale i univerzitní kaple (Michal Svatoš, **Husitští mecenáši pražské univerzity,** HT 2, 1979, s. 47–54). Jejich společným znakem je vzrůst soukromé podpory univerzity a především jejího českého národa. Studiem zakladatelské činnosti bylo zjištěno, že v soukromém mecenášství nehraje prvořadou úlohu dříve obvyklý prvek charitativnosti, ale spíše podpora univerzity jako ideového mluvčího měšťanstva. Důležitá složka vztahu měšťanstva k univerzitě se promítá i do institucionální roviny, v níž má možnost pomocí prezentačního a patronátního práva k církevním obročím působit na charakter univerzity. Dnes už je evidentní, že důkladné poznání institucionálních vazeb a mechanismu správy středověké společnosti může přinést i pro husitství nejeden nový objev. Pro pražskou univerzitu je to možno doložit na příkladu Klassenovy knihy věnované úloze šlechty při vzniku husitského hnutí, v níž se autor mj. zabývá vývojem prezentací k církevním beneficím pro členy univerzity (John M. Klassen, **The Nobility and the Making of the Hussite Revolution,** New York 1978, zvl. kap. 9). Tabelární přehled ukázal, že již v období 1400 až 1415 hrála šlechta jako patron „univerzitních" beneficí přední úlohu (téměř 36 %). Z tohoto zorného úhlu pak nevypadá tak překvapivě ono známé spojení mezi šlechtou a univerzitou po smrti M. Jana Husa.

Bádání posledních let naznačuje, že se začínají rodit nové základy budoucí syntézy dějin pražské univerzity předhusitského a husitského období. Nutným předpokladem je ovšem úplná evidence pramenů a dosavadní literatury. Tento cíl si položili i Miloslava Melanová a Michal Svatoš v díle **Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622** (Praha 1979). Bibliografie podchycuje edice a soupisy pramenů, souhrnná díla o dějinách univerzity a odbornou literaturu. Literatura byla pro snazší orientaci tematicky rozčleněna do skupin. Husitství je věnováno několik speciálních kapitol a nadto je možno další údaje o husitské univerzitě nalézt pod dalšími věcnými hesly (např. mistři, doktoři, profesoři nebo koleje a bursy, kaple a kostely). Obzvláště významným přínosem k chystanému zpracování dějin Univerzity Karlovy jsou soupisy učitelů a studentů jednotlivých fakult. A právě v uplynulých pěti letech byly obohaceny naše znalosti dvěma významnými soupisovými pracemi. První, kterou připravil Rostislav Zelený a dokončil Jaroslav Kadlec, má název **Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské 1349–1419** (= AUC-HUCP 18/1, 1978, s. 61–106). Pro tuto fakultu, respektive univerzitu, se naštěstí zachovala matrika, která je hlavním informátorem o počtech učitelů a studentů. Autoři doplnili její údaje z dalších pramenů, takže mohli podat nejen životopisy jednotlivých mistrů, ale i stručně shrnout dosavadní poznatky o výuce, rozsahu učitelského sboru a celkových počtech studentů a graduovaných. O charakteru pražského právnického učení, zaměřeného především na kanonické právo, svědčí nejlépe uvedená čísla pro léta 1372–1418: 3568 studentů a z toho pouhých 235 bakalářů a 36 doktorů. Vlastní soupis, řazený chronologicky, zaznamenává u každého bakaláře, licenciáta, lektora nebo doktora práv

základní životopisné údaje, univerzitní studium a působení (i mimopražské), akademické funkce, církevní a světské úřady, veřejnou činnost a velmi podrobně podchycuje jejich literární činnost s odkazy na rukopisné dochování. Každá biografie je doplněna poznámkovým aparátem s uvedením edic a literatury.

Daleko těžší úlohu měl František Šmahel, když přistoupil k soupisu mistrů a učitelů pražské lékařské fakulty pro předhusitskou dobu, protože z činnosti této fakulty nemáme zachován žádný evidenční pramen (**Mistři a studenti pražské lékařské fakulty do roku 1419,** AUC-HUCP 20/2, 1980, s. 35–68). Přesto se mu podařilo shromáždit údaje o 104 pražských medicích, které se staly podkladem pro komparativní zpracování. Za celé předhusitské období se mu podařilo zjistit jen 24 mistrů lékařství, kteří v Praze vyučovali. Autor dále uvádí celkové počty v Praze graduovaných bakalářů, licenciátů a mistrů (64:46:45) a srovnává je se stavem pražské právnické fakulty a lékařských fakult ve Vídni a Kolíně nad Rýnem. I pokud jde o frekvenci studentů, koriguje do jisté míry dosud převládající mínění, že lékařská fakulta byla bez valného významu jak v rámci pražské univerzity, tak především ve srovnání s ostatními středoevropskými univerzitami. Přesto je nutno zdůraznit, že lékařská fakulta byla po celé předhusitské období početně nejmenší pražskou fakultou. Soupis mistrů, licenciátů, bakalářů a studentů, řazený abecedně, navazuje na podobnou práci Karla Beránka z roku 1968, kterou doplňuje dalšími životopisnými daty u známých osob a úplnými biogramy nově zjištěných mediků.

Po delší době se v naší husitologické produkci objevil souhrnnější pohled na problematiku vztahu dvou nejdůležitějších ideových center husitského hnutí – univerzitních mistrů a táborských kněží (Jiří Kejř, **Mistři pražské univerzity a kněží táborští,** Praha 1981, obsáhlá recenze F. Šmahela v HT 4, 1981, s. 299–301). Kejřova kniha je sestavena z deseti na sobě do jisté míry nezávislých studií, jejichž shrnutí přinesl již autorův referát na táborském husitologickém sympoziu v roce 1978 (**Tábor a pražská univerzita,** HT 2, 1979, s. 33–45). Těžiště práce leží v období do počátku dvacátých let 14. století a v době okolo lipanského střetnutí. Kejřovo podání neustálých polemik a diskusí táboritů a pražských mistrů straní rozhodně univerzitánům, jimž přiznává větší míru pochopení pro potřeby reálné politiky husitských Čech. Autor zdůrazňuje dlouhodobé sepětí mistrů s měšťanstvem, zvláště pražským a částečné politické souputnictví se šlechtou, z nichž univerzita získala po určitou dobu postavení první zemské instituce ve věcech víry. Kejř tak otevřel pole dalšímu studiu o sociální struktuře a původu pražských univerzitních mistrů ve vztahu k jejich veřejné aktivitě. Při pokusu o vysvětlení jejich úlohy však kolísá mezi dvěma, podle mého soudu, důležitými představami, které se výrazně projevují v terminologické rovině. Pražští mistři jsou totiž mnohdy zaměňováni se samotnou univerzitou. Zdánlivě bezvýznamný slovní posun má ovšem důležité konsekvence v politickomocenské sféře, protože od památného přihlášení se univerzity ke kalichu v roce 1417 můžeme jen těžko mluvit o postojích univerzity jako celku vzhledem k tomu, že je prakticky neznáme. Rozvrácená instituce, na čas „existující" mimo Prahu, figuruje sice častokrát jako hostitel husitských sněmů nebo jednání, ale jen sporadicky vystupuje na politické scéně. Úlohu celku převzali jednotliví členové univerzity ve funkcích mluvčích pražských měst či táboritů. Na obou stranách husitského hnutí se setkáváme s pražskými odchovanci nebo učiteli, kteří v dané chvíli reprezentují spíše určité skupinové politické zájmy než svou alma mater. A bude asi úkolem dalšího bádání, zjistit s jakými pretenzemi vstupuje univerzita a její členové do husitského hnutí a k jakým změnám došlo během revoluce.

Husitství jako nejvýznamnější době starších českých dějin byla vždy věnována zvýšená pozornost, která nacházela značný ohlas i v širší veřejnosti. Výzkum posledních pěti let o dějinách pražské univerzity v husitství a jeho předpokladech za Václava IV. ukázal všechny klady, ale i zápory bádání o husitství. Zdánlivé plus soustředěné pozornosti má též stinné stránky, protože do výzkumu se mnohdy promítají apriorní soudy nebo poznatky o novověké univerzitě. To je jedna věc, která si do budoucna zaslouží naši pozornost. Druhou je, myslím, určitá disproporčnost studia, která vyžaduje, abychom při zodpovězení otázky o významu pražské univerzity v husitství rozšířili výzkum na celé spektrum problémů okolo univerzity, vzdělanosti a úlohy intelektuálů, protože jen komplexní poznání si může činit nárok na vytvoření nové syntézy dějin Univerzity Karlovy v husitství.

Michal Svatoš

František Šmahel, **Jan Hus a viklefské pojetí universálií,** Acta Universitatis Carolinae – Historica Universitatis Carolinae Pragensis 21/2, 1981, s. 49–68.

Měl M. Jan Hus filozofii? Jestliže ano, tedy jakou a proč? To jsou hned tři nesnadné otázky, jejichž svízelnost v naznačeném pořadí jen narůstá. Nevyhnul se jim dosud zcela žádný ze svědomitých životopisců českého reformátora, ale jen něco odvážnějších badatelů jim věnovalo samostatnou pozornost (tak Ján Kvačala 1924, J. B. Kozák 1925, E. Stein 1946, R. R. Betts 1952, R. Kalivoda 1961, J. B. Čapek 1967). Naposledy se k dvěma prvním otázkám vrátil F. Šmahel přínosnou statí, kterou recenzujeme.

S udivující erudicí prokazuje, že si Hus osvojil a cvičně pěstoval filozofickou učební látku v rozsahu obvyklém ve výukovém běhu pražské univerzity. Na fakultě svobodných umění patřil ve své generaci k mistrům, kteří měli na pedagogickém provozu největší podíl. Frekvence jeho akademických vystoupení mu však bránila věnovat „přípravě svých univerzitních lekcí více, než žádala běžná rutina". Přitom vysloveně filozofická tvorba zaujímala v celku Husova nepochybně společenského působení jen podružné místo, i když se dovedla povznést na slušnou úroveň zvláště tehdy, šlo-li o čest a místo fakulty v dobovém kulturním zápase. Tak tomu např. bylo při Husově známém manifestačním kvodlibetu z ledna 1411. Prokazoval jím nepokleslou úroveň fakultního sboru i po tom, co byla celá univerzita škrtem králova pera vlastně odevzdána straně, za niž Hus mluvil.

Po filozofické stránce bývá viklefská orientace této strany tradičně označována jako krajní, výstřední nebo upřílišený realismus ve středověkém smyslu slova. Šmahel proti tomu ukazuje, často s použitím dosud neznámých nebo přehlížených materiálů, že v pražské viklefské škole převažoval, najisto aspoň v prvním desetiletí 15. století, střední směr realistický v otázce obecných pojmů. Zdůrazňoval universale in re, interpretované jako společná essence participující divisim na jednotlivinách. Zvláště krakovští učenci to viklefské Praze pohotově vytýkali. A právem, pokud jde o postřeh toho, co Hus a jeho druzi zastávali ve filozofii.

Na základě této protipražské polemiky, ale i pečlivým rozborem realismu Pálčova a Husova, kteří pojímali universalia in re, odmítá autor energicky domněnku, že by byl Hus v té věci nenásledoval Viklefa. To také znamená, že „bylo by na místě vypustit nepřesná významová spojení krajní či viklefský realismus z odborného slovníku". Zdánlivě provokativní tento záměr prověřil Šmahel mimo jiné pozorným vyloupnutím jádra Husových vývodů v jeho filozofických kvestiích, vydaných roku 1952 S. Harrisonem Thomsonem. Zjistil, že ani zde Hus filozoficky nevybočil ze středně realistické cesty Viklefovy vykládaje universalia in re. Přitom se Šmahel distancuje od snahy Paula De Vooghta podřídit viklefsko-husovské myšlení teoretické maximě, podle níž filozofie napořád přisluhuje teologii. Pro budoucnost naopak žádá výzkum konkrétních relací mezi oběma disciplínami, výzkum, který by respektoval autonomní působení myšlení ryze filozofického. Metodicky musíme s tímto požadavkem naprosto souhlasit. Neměl by ovšem zatarasit cestu k pochopení viklefsko-husovského pojetí pravdy, která, navzdory své rozrůzněnosti, zůstává vposledu nedvojí (srov. Réflexion sur la notion de vérité dans la pensée de Jean Hus, LF 88, 1965, 121–131).

Odmítá-li Šmahel pro Viklefa a ovšem i pro Husa označení extrémního realisty, činí tak především proto, že se Viklef rozhodl pro universalia in re. V tom ohledu můžeme Šmahelovi najít předchůdce dávnější i novější. Např. Edward Harris už 1886 konstatoval (v edici Viklefova Tractatus de benedicta incarnacione, s. XXI), že universalia in re je formule, jíž dával Viklef naveskrz přednost; Etienne Gilson v neprávem přehlížených poznámkách k History of christian Philosophy (New York 1955, s. 771–772) výrazně upozornil, že ve viklefském učení o ideách po jeho soudu „není extrémního realismu"; roku 1969 M. J. Wilks z londýnské univerzity hleděl ukázat důmyslným způsobem, který zatím nedošel obecnějšího souhlasu, jak Viklef po svém myšlenkovém obratu vědomě zamítal jak extremismus ockhamovského nominalismu, tak výstřední „papežský realismus": „Jestliže něčím starší Viklef opravdu být nemohl, tož extrémním realistou augustinské školy" (The Early Oxford Wyclif, in: Studies in Church History V, Leiden 1969, s. 69–98). R. R. Betts při označení Viklefovy filozofie přestal na neorealismu (Essays in Czech History, London 1969, s. 47; Šmahel v poznámce 42 má tento esej za přetisk studie z roku 1939, jde však o přednášku v Paříži, přednesenou roku 1950, jež vyšla česky v Londýně 1952 v publikaci Tři stati o hnutí husitském v Čechách, s. 3–25). Zato jiní autoři, mezi nimi Gordon Leff, k němuž Šmahel místy odkazuje, hovoří v souvislosti s metafyzikou o Viklefově extremismu nebo přímo ultrarealismu (G. Leff, Heresy in the later Middle Ages, Manchester 1967, s. 500; Malcolm D. Lambert, Medieval Heresy, London 1977, s. 221). U takových a jim příbuzných badatelů bude třeba opatrně vážit, mají-li na mysli užší otázku univerzálií anebo nechtějí-li spíše zdůraznit důslednost, s jakou Viklef z realistických předpokladů konstruoval svou soustavu, aby z ní odvozoval neúchylné důsledky životního dosahu.

Podaří-li se spolehlivě odpovědět i na třetí otázku, tedy proč se Hus pro filozofii viklefského středního realismu rozhodl, padne jistě i vítané světlo na dialektický vztah filozofie a teologie, k jehož citlivému průzkumu v husitském myšlení Šmahelův příspěvek proklestil cestu. Je pravděpodobné, že Husovy motivy byly analogické těm, které tu určovaly Viklefa. Bylo-li tomu tak, pak se lze nadít odpovědi nejspíš nad Husovým zápasem o pravdu, vedeným v noetické závislosti na Písmu.

Amedeo Molnár

Romolo Cegna, **Początki utrakwizmu w Czechach w latach 1412–1415,** Przegląd Historyczny 69, 1978, s. 103–114.

Jaroslav Kadlec, **Literární polemika mistrů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich,** Acta Universitatis Carolinae – Historica Universitatis Carolinae Pragensis 21/2, 1981, s. 71–88.

Počátky husitského kalicha v posledních letech přitahovaly více zahraniční než domácí badatele. Vedle D. Girgensohna, F. Seibta a P. De Vooghta třeba tu připomenout mnohaleté pramenné výzkumy italského historika Romola Cegni. Z posledních jeho studií právem si zasluhuje pozornosti výše uvedená, jazykově i místem vydání dostupná stať v Przeglądu Historycznym. V úvodu Cegna shrnul své starší vývody o zásadním podílu Mikuláše z Drážďan na myšlence znovuzavedení laického přijímání sub utraque specie (srov. HT 2, 1979, s. 158–159). Jádrem článku je podrobný rozbor Jakoubkova traktátu „Plures tractatuli pullulant . . . Omnibus Christi fidelibus", o jehož existenci se až donedávna vědělo jen na základě přípisku v rukopise 08 pražské kapitulní knihovny (srov. F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra, Praha 1925, s. 34–35, č. 35). V lednu 1977 Cegna traktát identifikoval v textu zapsaném na fol. 1r–33r kodexu LAT. QI 148 Národní knihovny ve Varšavě. Ukázalo se, že přípisek neklamal a že Jakoubkův text skutečně byl obsáhlou odpovědí na polemiku, kterou v podobě pastýřského listu rozeslal známý odpůrce kalicha mistr Ondřej z Brodu. – Nezávisle na Cegnovi a bez vědomí o jeho nejnovější studii týž text ve varšavském rukopisu v rámci široce zaměřeného výzkumu literární pozůstalosti Ondřeje z Brodu zjistil i Jaroslav Kadlec. Přesto obě studie se nekryjí, neboť Kadlec se zabývá všemi fázemi polemiky, jejíž průběh věcně a přehledně vyložil. Ve dvou rozsáhlých citacích v pozn. 25 a 26 na s. 79 jsem si povšiml drobných různočtení proti úryvkům, jež na s. 111–112 otiskl ve své studii Cegna. Traktát by si pro svůj význam časem zasloužil kritické edice. Zatím třeba uvítat edici neméně cenného Jakoubkova traktátu „Pius Iesus" v příloze Kadlecovy studie.

František Šmahel

Jiří Kejř, **„Auctoritates contra communionem parvulorum" M. Jana z Jesenice,** Studie o rukopisech 19, 1980, s. 5–21.

Soubor Jesenicových argumentů proti dětskému přijímání svátosti oltářní byl až dosud znám jen nepřímo z polemik Jakoubka ze Stříbra a Jana Příbrama. Rozsáhlé citace obou polemik autorovi napomohly určit i plné znění Jesenicova spisu v rukopise SK ČSR Praha VIII E 7, fol. 37r–48r, kde je uveden jako Auctoritates novi et veteris testamenti, sanctorum doctorum et universalis ecclesie contra communionem infancium. Titul téměř beze zbytku postihuje povahu traktátu, neboť Jesenic se

spokojil tím, že k citacím připojil tři spojovací odstavce. Textově kritický rozbor celého okruhu polemik Kejřovi dále umožnil nejen upřesnit celkový průběh diskuse, ale i se značnou pravděpodobností připsat mistru Příbramovi spisek připojený k Jakoubkovu traktátu Ad honorem (SK ČSR VIII E 7, fol. 13r–35r). Polemiku, jak se zdá, souběžně po 7. únoru 1417 započali Jan Jesenic s Petrem Candátem. Prvý byl, což je příznačné, právním poradcem Čeňka z Vartenberka, druhý pak jeho kaplanem. K oběma jmenovaným se ještě připojil Šimon z Tišnova, který vyzval k disputaci za účasti rozhodčího sboru mistra Jakoubka. Původce této liturgické innovace vzápětí odpověděl traktátem Ad honorem, k němuž se svým dobrozdáním připojil i Jan Příbram. Vážnost roztržky uvnitř husitského společenství ztlumilo usnesení tzv. svatováclavské synody z roku 1418 či 1419, jež pod stoupajícím tlakem lidového hnutí vyslovila souhlas s podáváním svátosti sub utraque i nemluvňatům a malým dětem zhruba do sedmi let. Na to závěrem kladu důraz, neboť polemika se týkala právě tohoto věkového stupně (infantia) a nikoli starších dětí následující věkové kategorie (pueritia).

F. Š.

Jaroslav Kadlec, **Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod,** Münster 1982, XVIII + 322 s. (= Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge, Band 22).

Jaroslav Kadlec, **Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů. Visiones Ioannis, archiepiscopi Pragensis, et earundem explicaciones (alias tractatus De origine Hussitarum),** Tábor 1980, Muzeum husitského revolučního hnutí, 35 s.

V roce 1971 vydal J. Kadlec jako 4. svazek řady Beiträge životopisnou studii o mistru Vojtěchu Raňkovi z Ježova a edici jeho díla (srov. P. Spunar, MB 4, 1974, s. 187–188). Zhruba po deseti letech byla jím obdobným způsobem vydána většina z rozsáhlého literárního díla předního českého protihusitského autora, mistra Ondřeje z Brodu: nejprve vydalo Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře 1980 samostatně Ondřejův Traktát o původu husitů, 1982 pak vyšla v Münsteru o Ondřejovi práce souhrnná, ve své struktuře obdobná knize o Vojtěchu Raňkovi, tj. rozdělená na dvě části, studii a texty.

Studie probírá v chronologickém postupu životní osudy Ondřejovy a jeho veřejnou činnost ve třech celcích. Prvý postihuje jeho počátky a činnost na univerzitě i mimo ni do období velkých polemik Ondřejových o eucharistii a přijímání podobojí, které je vyčleněno do samostatné druhé podkapitolky, třetí postihuje Ondřejovy osudy od vypuknutí husitské revoluce. Podstatnou částí celé studie ovšem nejsou jen životopisné údaje, ale chronologické zařazení a rozbor všech (nejen zde vydaných) spisů mistrových, zapojený do nutného kontextu postupu reformního hnutí a v případě polemik s Husem a Jakoubkem ze Stříbra včetně základního rozboru příslušných traktátů opačné strany. Plná znalost Brodových a dalších spisů pak umožnila opravit některé starší a eventuálně tradované názory Bartošovy (pozn. 55, 56) a nově a kriticky zhodnotit Brodu za využití všech zmínek o něm ve zprávách odpůrců i příznivců. Z úplného rozboru nevychází pak Broda jako bezcharakterní člověk a horlivý lovec prebend, za jakého ho označili Bartoš a Novotný, ale naopak jako svědomitý, zbožný člověk s citem pro sociální otázky, upřímný zastánce reformy, ovšem církevní, a vzdělaný doktor, jehož jediným dobově podmíněným nedostatkem vzdělání bylo nevalné historické povědomí, které se projevilo v polemice o přijímání podobojí. Jelikož tyto závěry vyplynuly z kritického přístupu, který nezamlčoval jednotlivé poklesky Ondřejovy (s. 28), mají zřejmě definitivní platnost; umožnil je ovšem komplexní přístup, vylučující zúžený pohled ze zorného úhlu jediné, byť sebedůležitější otázky.

Podstatnou část knihy tvoří ovšem vlastní edice spisů Ondřejových. Předchází ji podle dat vzniku řazený soupis literární činnosti a podle míst řazený soupis rukopisů spisy obsahující. Chronologický postup, korespondující s věcnými celky, zachovává i řazení spisů v edici. Jsou do ní zahrnuta prakticky všechna důležitější díla, pokud nejsou dostupná v jiné kvalitní edici. To znamená, že je z edice vypuštěn Planctus super civitatem Pragensem, oba starší listy Husovi a listy anonymnímu příteli do vlasti a ovšem i Kadlecem samostatně vydaný traktát De origine

Hussitarum (nové vydání tohoto nejznámějšího spisu Brodova zdůvodnila nejen poměrně již těžko dostupná edice Höflerova, ale především užití všech 6 rukopisů místo jediného Höflerova a řada Höflerových chybných čtení, z nichž ta nejdůležitější jsou v edici přímo vyznačena). Münsterská edice z nevydaných děl vypustila jedině obsáhlý výklad na listy sv. Pavla, obsáhlou postilu a 7 kázání k jednotlivým svátkům přednesených na pražské univerzitě, tedy vesměs díla tematicky odlišená a vzdálená.

Třem životopisným oddílům studie odpovídají i tři věcné celky vydávaných spisů: univerzitní činnost dokumentuje edice kvodlitební kvestie z 1405, kvestie in vesperiis z 1408 a širší dosah mající synodální kázání Ondřejovo z 1403. Nejsilněji je v edici přirozeně zastoupeno polemické období; z děl této skupiny přitom pouze list arcibiskupu Zbyňkovi, ovšem bez traktátu proti remanenci, vydal už dříve Höfler. Kadlecem vydány jsou tu vůbec prvně jednak tento traktát sám, jednak, a především, soubor Ondřejových spisů o aucharistii z 1415, vzniklých před a těsně po rozhodnutí kostnického koncilu v otázce přijímání podobojí. Patří k nim i nejrozsáhlejší a nejrozšířenější Brodův traktát vůbec, reagující na Jakoubkův traktát Pius Jesus paralelně, ale v krátkém časovém předstihu před spisem Petra z Pulkau, vydaným již 1964 D. Girgensohnem. Zde, v polemických spisech o této stěžejní otázce počátků husitství, je věcné i kvantitativní těžiště celé knihy. Ondřej z Brodu byl ovšem odpůrce přijímání podobojí, přitom jeho argumentace, především výklad Jana 6 ve smyslu duchovního přijímání, vyvozená z Augustina, se stala obecně platnou a nadále užívanou katolickou stranou. Táž tematika se pak do jisté míry vrací i ve většině mladších spisů Ondřejových, z nich jsou zde ale vydány ty, které naznačují spíše další autorovu činnost: tři jeho slavnostní kázání jako zástupce lipské univerzity z 1422/23, osm listů o řádové askezi zaslaných erfurtskému kartuziánovi Konrádu z Landau a krátký, pohnutý list přátelům v exilu.

Edice 14 děl Ondřejových i samostatně vydaného traktátu De origine Hussitarum je autorem perfektně připravena, s použitím všech známých rukopisů (v případě hlavního traktátu o eucharistii je jich 19), s vyčerpávajícím textově kritickým aparátem, vyznačením a určením autorů a děl, které mistr Ondřej používal. Jejich připojený seznam uvádí vedle četných biblických míst, kanonicko-právních sbírek, církevních otců, autorů scholastických a kanonistů i civilní právo, antické autory a jejich komentátory a spisy poetické, převahou opět římských básníků. I tento výběr, vedle záběru a hloubky lipských listů, dokresluje charakter a vzdělání mimořádné Brodovy osobnosti jako předního reprezentanta protihusitského tábora. Kniha jako celek představuje tak nejen zhodnocení této osobnosti, ale je i významným příspěvkem k hlubšímu poznání filozoficko-teologických kontroverzí v počátcích husitství v jeho stěžejních otázkách.

Zdeňka Hledíková

REVOLUČNÍ LÉTA 1419–1436

Božena Kopičková, **Želivského Praha,** Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 103–134.

Autorka se v článku vrací ke zkoumání jedné z nejdůležitějších etap husitské revoluce v Praze. Článek je pozoruhodný poměrně specifickým postupem, který autorka zvolila. Východiskem je sledování vzájemného poměru Starého a Nového Města pražského před rokem 1419 a shodných i rozporných vývojových tendencí obou lokalit v různých oblastech městského života. Výraznější pozornost je věnována Novému Městu, aby na základě jeho specifických rysů mohla být charakterizována Želivského taktika vůči jednotlivým vrstvám městského obyvatelstva.

V další části je kombinován obraz sociální situace na Novém Městě, získaný především na základě existující literatury, s obecněji zaměřenými svědectvími různých památek soudobé literatury. Autorka tak dospívá k pokusu o rozlišení těch so-

ciálních skupin městského obyvatelstva, o které se Želivský mohl opírat, i těch, proti kterým zaměřil kritiku ve svých kázáních. Pozornost je věnována mj. i obsahu pojmu „chudina" a charakterizaci některých složek této části obyvatelstva.

Pokus o přesnější výklad některých myšlenek Želivského kázání s ohledem na soudobou sociální realitu je zajímavý, výsledky však nutně zůstávají poněkud nekonkrétní. Při čtení práce si uvědomujeme, jak málo bylo zatím učiněno pro podrobné poznání sociální struktury předhusitského Nového Města a případných změn, vyvolaných zde událostmi po roce 1419. Stále nezbytnějšími se stávají materiálové sondy, které by v budoucnu umožnily zevrubnější pohled na všechny v článku nadhozené otázky. Čím více se budeme přibližovat splnění tohoto úkolu, tím výrazněji vystoupí obraz husitské Prahy ze stínu Želivského osobnosti.

Bohdan Zilynskyj

Jaroslav Čechura, **Pomuk – Zelená Hora – Nepomuk (Příspěvek k umělecko-historické topografii),** Umění 29, 1981, s. 325–339.

Čechurova studie se zabývá širším okruhem otázek, než který bychom očekávali v uměnovědném časopise. Změnu názvu Pomuk v Nepomuk, poprvé doloženou roku 1411, vysvětluje autor tím, že nedlouho po polovině 14. století přešlo městečko pod Zelenou Horou z rukou klášterní vrchnosti do panovníkova vlastnictví. Aby nedošlo k záměně, klášter se začal označovat Ne-Pomuk a přitom již zůstalo. Kostel Nanebevzetí P. Marie na Zelené Hoře se podle autora svým zachovalým jádrem hlásí již do 70. let 13. století. Odtud Jaroslav Čechura vyvozuje novou interpretaci místní revoluční epizody. Pomáhá si přitom předpokládanou fortifikací v sousedství kostela, jež měla klášteru sloužit jako opěrný bod. Z tohoto důvodu také Mikuláš z Husi v roce 1419 zvolil právě tento vrch a nikoli třeba nedaleké Bzí. Obsazení Zelené Hory bylo tak podle autora více vojenskou akcí než pouhým sebráním lidu.

F. Š.

Jan Smetana – František Gabriel, **K otázkám datování, typu a funkce hradu Kalicha u Litoměřic,** Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 49–82.

Shrnutí svého historicko-archeologického výzkumu autoři přednesli již na 2. husitologickém sympoziu (viz HT 4, 1981, s. 85 až 87), takže se mohu omezit jen na dvě tři otázky, které přes všechnu vynaloženou snahu, důvtip i skribii zůstávají otevřeny. Předně zbývá vysvětlit, jak bylo možné, že již v listopadu 1422 král Zikmund zastavil Zikmundovi z Vartenberka a na Děčíně mj. právě Kalich. Jelikož autoři přesvědčivě prokázali, že na vrchu u Třebušína bylo opevnění (municium) již před rokem 1420, pak se mi zdá téměř nemožným, že by královská kancelář v Prešpurku byla informována o názvu, který dal tomuto nevýznamnému hrádku Žižka o rok dříve. Nemůže být sporu o tom, že zástavy se dály podle starších soupisů měst, církevních statků a jiného šosovního zboží, podle nichž se také zastavené statky oceňovaly. Z tohoto hlediska nabývá na významu skutečnost, že zástava zněla „na Litoměřice, na Kalich, na Pannu a na Býčkovice". Nemyslím tu jen na výklady, které již naznačila starší literatura (např. že název Kalich pocházel ze starší doby) a které autoři berou v potaz, i když jim nepřisuzují důvěryhodnost. Soudím, že na Žižkovu volbu měla vliv i poloha hradu uvnitř řádového panství německých rytířů. A třebaže toto zboží samo o sobě nebylo rozsáhlé, v jeho blízkosti se rozkládalo několik církevních zboží dalších, jež se nabízely případnému záboru a jež snadno mohly být ovládány z rozšířeného a přestavěného hrádku. Všechny dosavadní úvahy totiž nebraly v potaz ekonomické zázemí rodového sídla zestárlého a oslepléhо válečníka.

F. Š.

Jaroslav Boubín, **Tři korybutovské písemnosti (Materiálová studie s edicí),** Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 219–232.

Boubínova studie přináší rozbor a edici tří dokumentů, jejichž vydavatelem byl kníže Zikmund Korybut a jeho politický okruh. Prvou z písemností je Korybutův opovědný list králi Zikmundovi ze dne 16. dubna 1422, který je pozoruhodný tím,

že v něm ani slovem není zmíněna věc čtyř artikulů a husitského boje proti nepřátelům víry. Dva glejty vystavené Korybutem a jeho stranou účastníkům sjezdu, který se měl sejít v Praze ke dni sv. Kříže, F. M. Bartoš mylně spojil s úmluvami ve Zdicích z druhé poloviny září 1424. Vnitřní kritikou obou listů autor důvtipně prokázal, že sjezd s představiteli plzeňského landfrídu a s dalšími zástupci Zikmundovy strany Korybutův okruh připravoval v březnu a v dubnu 1427. K sjezdu svolanému na den svatého Kříže (3. května) dojít již nemohlo, neboť 17. dubna 1427 se Korybutova vláda v Praze zhroutila.

F. Š.

Jaroslav Boubín, **K protipikartským traktátům Petra Chelčického a M. Jana Příbrama,** Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 127–159.

V třech příspěvcích spojených rámcovou úvahou o teokratizaci husitských městských svazů Jaroslav Boubín znovu osvědčil svůj vnímavý a přitom kritický přístup k traktátové a polemické literatuře husitského období. Prvá z textově kritických studií je věnována nedávno vydanému traktátu Petra Chelčického O rotách českých. Přesvědčivou identifikací „čtvrté roty" s pikartsko-adamitskými sektami autor zdůvodnil vznik traktátu v období od konce roku 1420 do poloviny roku následujícího. Neméně věcně autor v druhém příspěvku doložil, že v letech 1426 až 1434 se uskutečnila jen jedna táborská synoda, a to v lednu 1430. Srovnáním Příbramových spisů s usnesením táborské synody z ledna 1430 Boubín dále zjistil, že Život kněží táborských nejspíše vznikl až během roku 1430, nikoli tedy v roce předcházejícím. Třetí otázka o možných místech Příbramova pobytu po jeho vyhnání z Prahy v dubnu 1427 je závažnější, než se na první pohled zdá. Dvě indicie při nejmenším podle autora nasvědčují, že učený vůdce husitských konzervativců nalezl útočiště u svých úhlavních nepřátel, tj. ve Stříbře nedávno obsazeným táborskými vojsky. Zatím však nelze říci, zda se zde Příbram udržel i po lednové synodě z roku 1430, jež od každého kněze na táborském území vyžadovala shodné vyznání víry. V příloze autor otiskuje doplňky k Mackově edici Příbramova Života kněží táborských. Kritické vydání tohoto závažného pramene jeví se stále naléhavější potřebou husitského bádání. K rámcovým úvahám o vládě revolučních teokracií se vrátím v pojednání o mocenské struktuře táborské republiky a jejího městského svazu.

František Šmahel

Blanka Nořížová, **Synody táborských kněží v letech 1420–1430,** Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 203–212.

Nová stať B. Nořížové o husitských synodách se tentokráte zabývá pouze jedním jejich typem, a to synodami táborskými. Jejím těžištěm zatím ještě není pokus o postižení specifických znaků, které vnesl Tábor do vývoje české, případně i evropské synodální organizace, ale spíše bližší rozvedení starší soupisové práce téže autorky (B. Nořížová, Přehled utrakvistických synod v Čechách do roku 1440, JSH 47, 1978, s. 175–176), ovšem s některými opravami a doplňky.

V současnosti hovoří autorka o osmi shromážděních táborského kněžstva v letech 1420–1430. Oproti staršímu soupisu autorčinu přibyla synoda z roku 1425, o které lze hypoteticky uvažovat na základě jedné Příbramovy zmínky v Životě kněží táborských (J. Macek, Ktož jsú boží bojovníci, Praha 1951, s. 305). Toto řešení však ani zdaleka není jednoznačné, neboť Příbramův údaj je nedatován a je formulován velice neurčitě („O jiném jich sněmu a ustavení. Item že jsú na jednom svém ustavení ustanovili sobě . . ."), takže ho lze přiřknout prakticky jakékoli táborské synodě z dob politického působení Švamberkova v bratrstvu s výjimkou synody klatovské 1424. Jako podpora pro dataci bohužel neslouží ani skutečnost, že tato zmínka u Příbrama následuje až po rozboru klatovského usnesení, neboť Příbram ani v tomto svém díle nedodržoval striktně zásadu chronologické následnosti. Určité pochybnosti o správnosti zařazení do soupisu lze vyjádřit i u údajů o shromážděních z let 1420, 1421 a 1429, k nimž jsem se nedávno kriticky vyjádřil (FHB 4, 1982) a k nimž se v nejbližší době znovu vrátím.

Zcela oprávněně věnuje autorka největší pozornost synodním článkům z prologu Biskupcovy Kroniky, jimiž se zabývala již celá řada historiků. Nořížová předpokládá, že jde o text, který byl vypracován především na základě usnesení klatovské synody z roku 1424. Na druhé straně lze litovat, že se poměrně malé pozornosti dostalo usnesení táborské synody z ledna 1430, které se nám jako jediné ze všech táborských synodních usnesení dochovalo v původní podobě.

Nořížová tedy zachytila vývoj táborských synod takto: Sešlo se jich podle ní celkem osm (1420, 1421, 1422, 1424 dvě, 1425, 1429, 1430) a chronologicky tak pokrývají pouze třetí dekádu 15. století. Pro následující období nemáme o konání táborských synod jasné doklady, a lze tak pochybovat o jejich další existenci. Tuto skutečnost vysvětluje autorka tím, že v případě svolávání táborských synod šlo o pokus odpoutat se od dosud uznávaných vazeb, který neměl naději na úspěch.

Jaroslav Boubín

Blanka Nořížová, **Dodatky k soupisu husitských synod,** Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 282–284.

Na základě kritérií odpovídajících správní i doktrinální funkci husitských synod (srov. HT 4, 1981, s. 113–115) autorka doplnila své dva dosavadní přehledy utrakvistických a táborských synod (viz HT 3, 1980, s. 147 a HT 5, 1982) o tři pražská kněžská shromáždění z let 1427 až 1437 a jednu táborskou synodu z první poloviny roku 1425 a o společné hádání obou stran, jež se uskutečnilo před 29. prosincem 1427.

F. Š.

Volker Schmidtchen, **Karrenbüchse und Wagenburg. Hussitische Innovationen zur Technik und Taktik im Kriegswesen des späten Mittelalters,** in: Wirtschaft, Technik und Geschichte. Festschrift für Albrecht Timm zum 65. Geburtstag, Berlin 1980, Verlag Ulrich Camen, s. 83–108.

Stále více je zřejmé, že bez znalosti češtiny lze české dějiny 14. a 15. století zkoumat jen s nepatrnými nároky na badatelský přínos. Co naplat, že autor přečte vše důležité i nedůležité, co bylo ve světových jazycích o husitství napsáno, když se nemůže seznámit se studiemi, jež jsou pro dané téma směrodatné. Pominu-li poválečnou literaturu, mám tu na mysli Tomanovo Husitské válečnictví, obsahující slovem i obrazem mnohé z toho, co autor zprostředkovaně přejímá odjinud, a dále pak Urbánkovu studii Žižka a husitské válečnictví z roku 1924, kde je naopak zpochybněno i upřesněno mnohé z toho, co starší literatury viděly příliš jednostranně. Na vrub autorovy nedostatečné ještě sčetlosti padají i větší a menší nepřesnosti, které však nemíním příliš zdůrazňovat (namátkou uvádím s. 84: Hus kázal ve městě Táboře, s. 104, pozn. 13: u Malešova válčili cizí křižáci apod.). Postrádám i literaturu německy psanou (např. Werminghoffovu knihu o říšských válečných daních z let 1422 až 1427, Handbuch der Geschichte der Böhmischen Länder I. aj.). Výsledkem nemalého autorova úsilí a jinak chvályhodného zájmu zatím není více než popisný přehled událostí s akcentem na Žižkovo válečnické umění, vozovou hradbu a husitské dělostřelectvo. Písemných pramenů bylo využito v malé míře, ikonografické doklady byly převzaty jen ze dvou rukopisů, i když patrně nejvýznamnějších (sborník 197 Bavorské státní knihovny v Mnichově a Hartlibův Kriegsbuch v rukopise 3062 Rakouské národní knihovny ve Vídni). Jestliže, jak autor praví v úvodu, poválečné studium husitského válečnictví pokročilo jen nepatrně, nezměnilo se nic ani po vyjití jeho studie.

František Šmahel

LITERATURA, JAZYK A KULTURA

Staročeská Bible drážďanská a olomoucká (Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století), I: Evangelia. Vydal Vladimír Kyas, Praha 1981, Academia, 378 s.

Právem označil akademik B. Havránek kritické vydání nejstarší české bible za chloubu Akademie. Hlavní zásluhu o ně má editor Vladimír Kyas, který po předběžných cenných studiích, jimiž si získal pozornost a uznání, vydal jako první díl nejstaršího českého překladu bible texty čtyř evangelií. Právě evangelia se totiž zachovala bez úhony v opisech Josefa Vraštila a fotokopiích pořízených z drážďanského rukopisu české bible ze 14. století, jejíž originál shořel za první světové války. Ostatní fotografované a opisované texty jsou defektní, takže je třeba doplňovat z mladšího překladu, Bible litoměřicko-třeboňské (1411–1414), rovněž poškozené, a ze zachovalé Bible olomoucké (1417). Srovnání textu drážďanského a olomouckého rukopisu umožňuje zrcadlové otištění obou. Drážďanský text je tištěn paleograficky, olomoucký transkribován obvyklým způsobem.

Místo české bible v kulturních dějinách národa postihla zkratkou úvodní stať akademika B. Havránka. Se znaleckou střízlivostí představil vzorně vydávaný text předmluvou a úvodní studií sám editor. Vybavil edici kritickým poznámkovým aparátem ke stavu textu obou biblí, ukázkami originálů a latinským sumářem. Výtěžky jeho dlouhodobého zkoumání ukazují, že se na překladu podílelo asi deset odborníků, kteří začali práci brzy po založení Karlovy univerzity; první opis datuje do sedmdesátých až osmdesátých let 14. století. Zvláštní pozornost je věnována písařům a jejich grafice. Náročnému překladu bible, který odrážel špičkovou vyspělost české kultury, byl předlohou latinský text Vulgaty, opisováním narušovaný, snaživě revidovaný, ovšem stále nejednotný. Ani práce českých překladatelů nebyla jednotná a stejně zdařilá. Vcelku si hleděla víc obecné sdělnosti než doslovnosti překladu a stávala se tak zrcadlem jazykové vyspělosti, sledovatelné i v souběžně se rozvíjející staročeské próze.

Nedlouho po vydání prvního svazku staročeské bible se vyslovil „K latinské předloze staročeského překladu bible" pilný samouk Pavel Freitinger (Křesťanská revue 49, 1982, s. 27–32). Východiskem mu byly textové odchylky latinských biblí. Zejména zarážející český překlad Leviticu 11, 21–22 (v závislosti na něm i Mat. 3,4), kde smysl výroku je obrácen v opak běžného vulgátního znění, vedl autora k jediné latinské předloze, z níž byl pořízen. Je jí exemplář bible Jana z Dražic, věnované augustiniánskému klášteru v Roudnici nad Labem, který byl hojně opisován. Autor pracoval rovněž se zachovaným opisem Zikmunda z Domažlic z roku 1419. Podle jeho tvrzení se i četné další odchylky českého překladu od vulgátního znění opírají právě o tento „augustiniánský" text. Odtud vyvozuje, že staročeská bible nemohla být svodem různě pořízených překladů jednotlivých knih a vylučuje účast dominikánů na českém překladu, kterou editor evangelií předpokládá. Hypotézu uvádíme jako doklad ohlasu významné edice.

K zamyšlení nad politickým a státně propagačním aspektem staročeského překladu bible, jemuž předcházel pouze francouzský a lombardský, podnítila Kyasova edice recenzenta J. Spěváčka (Folia historica bohemica 4, 1982, s. 272–275). Otevřena zůstává stále jak otázka překladatelů, tak společenské poptávky po českém textu bible v době vzniku. Pro husitologická bádání je mimořádně podnětná otázka ideové a společenské role české bible od počátků až po doznívání ohlasů celého hnutí. Nezbývá než doufat, že radostně uvítaný ediční počin V. Kyase je příslibem vydání dalších svazků.

Noemi Rejchrtová

Věra Chládková, a kol., **Ze staročeské terminologie sociálních vztahů (rytieř),** Slovo a slovesnost 41, 1980, s. 62–71.

Metoda sémantické analýzy aplikovaná na dochovaný pramenný materiál 14. a 15. století přispěla v uplynulých deseti letech značnou měrou k hlubšímu pochopení vývoje české společnosti v husitském období. Dosud dosažené výsledky sice pře-

hledně shrnula publikace Slova a dějiny, avšak výzkum na poli historické sociolingvistiky pokračuje k prospěchu věci nadále. Důkaz pro toto tvrzení poskytuje i anotovaná stať, jejíž závěry byly již zveřejněny v uvedené knize. Vzhledem k této skutečnosti má recenzent ulehčený úkol. Vlastně pouze upřesňuje a rekapituluje to, co již napsal dříve.

Na počátku 14. století označovalo slovo rytieř bojovníka na koni, jehož bohatství spočívalo ve zbroji a skvostech. Tak široký pojem zahrnoval samozřejmě i velmože. Dokazují to příklady z kroniky tzv. Dalimila i z Rožmberské knihy, které na žádném místě neužívají substantiva rytieř ve významu příslušník nižší šlechty. Pro nižší šlechtice jsou v té době doložena pojmenování jiná (kupř. vládyka). Teprve na konci 14. věku přibírá slovo rytieř další význam, jenž v následujícím vývoji prokázal dlouhou životnost. Označuje se jím nižší šlechtic, stojící hierarchicky výše než panoše, tj. drobný závislý šlechtic bez rytířské hodnosti. Od první poloviny 15. století pak nacházíme podstatné jméno rytieř spjaté v titulaci s adjektivem statečný, zatímco pro ostatní členy nižší šlechty je vyhrazeno přídavné jméno slovútný. Kolem roku 1500 ztrácí substantivum rytieř spojitost s bojem a stává se prostým označením nižšího šlechtice, který obvykle držel vlastní statek. Při posuzování závěrů studie je ovšem třeba brát v úvahu, že analyzované doklady pocházejí vesměs z pramenů literární povahy. V diplomatickém materiálu, který by byl pro řešení daného problému průkaznější, by se pravděpodobně objevily některé nové jevy.

Petr Čornej

Barvy všecky. Čtvero setkání se starou českou poezií. Uspořádali, edičně připravili, vstupní medailón a vydavatelskou poznámku napsali, vysvětlivky a slovníček zpracovali Jaroslav Kolár a Emil Pražák, Praha 1982, Československý spisovatel, 329 s.

Promyšlený a pečlivě edičně připravený výbor staré české poezie zahrnuje i několik písní a časových skladeb husitského období. Dvě z nich, Porok Koruny české ku pánóm českým a Hádání Prahy s Horou jsou tu zpřístupněny podle fotokopií Budyšínského rukopisu, jichž nemohlo být v plném rozsahu využito v edici z roku 1952. A jelikož Výbor z české literatury doby husitské I, Praha 1963, s. 352–380, přinesl z obou těchto rozsáhlých skladeb jen výňatky, dostává se tak husitskému bádání spolehlivé, třebaže zatím nekomentované edice.

F. Š.

Radko Šťastný, **Rukopis Dalimilovy kroniky z poděbradské doby. Autor, dobové a literární souvislosti, ideové zaměření,** Česká literatura 28, 1980, s. 537–551.

Problémy, jimiž se zabývá další z dalimilovských studií Radka Šťastného, jsou vymezeny již v podtitulu. V centru autorovy pozornosti tentokrát stojí rukopis Dalimilovy kroniky, uchovaný ve známém kodexu Jana Pinvičky z Domažlic, nazývaném ovšem i podle jednoho z pozdních majitelů, pražského městského kancléře Jana Zeberera († 1789). Dnes je tato památka uložena v knihovně Národního muzea pod signaturou II F 8. Význam sborníku podtrhuje i skutečnost, že kromě Dalimila obsahuje i jiná významná díla staročeské literatury (Nová rada Smila Flašky, Podkoní a žák, Tandariáš aj.), která na přelomu padesátých a šedesátých let 15. století přepsal z vlastní iniciativy zmíněný Jan Pinvička, se vší pravděpodobností učitel v Ledči nad Sázavou. Texty B a X Starých letopisů českých, jež v manuskriptu rovněž nalézáme, byly zřejmě psány jinou písařskou rukou.

Znění Dalimilovy kroniky, jejíž opis Pinvička dokončil na jaře 1459, náleží do tzv. třetí recenze. Je však pozoruhodné různými dobovými aktualizacemi. Z textu díla totiž jasně vyvstává idea svobodné volby českého panovníka, což plně odpovídá atmosféře doby, v níž se na královský trůn dostal Jiří z Poděbrad. Velmi zajímavé jsou i narážky označované Šťastným jako rožmberský symptom. V Pinvičkově rukopise se o Rožmbercích praví: „Tiť sú z Uršínov vyšli / a z římských knížat sú přišli." Jde sice o jeden z nejstarších dokladů pověsti o italském původu nejmocnějšího jihočeského rodu, zůstává ale otázkou, zda lze z této a ještě jedné indicie vyvo-

žovat závěr, že ledečský učitel opisoval Dalimilovu kroniku z předlohy, jejímž objednavatelem byl snad sám Oldřich z Rožmberka. V každém případě jsou však dobové aktualizace v Pinvičkově Dalimilovi svědectvím o politických náladách české společnosti v časech volby Jiřího z Poděbrad.

Petr Čornej

Jan Horálek, **Slovo šelma na pozadí kulturní a společenské situace středověkých Čech,** Listy filologické 104, 1981, s. 123–131.

Studie Jana Horálka nás zavádí do zajímavé oblasti životní reality 14. a 15. století. Podstatné jméno šelma se v češtině s největší pravděpodobností objevilo až v letech 1348–1351 jako přejímka ze středohornoněmeckého schëlm, tj. mor. Teritorium Čech nebylo sice černou smrtí výrazněji postiženo, avšak hrůzný zážitek v sousedních německých zemích byl natolik silný, že se v českém jazyce 14. století stalo slovo šelma synonymem původního domácího substantiva. K prvnímu významovému posunu došlo již ve třetí čtvrtině téhož věku. V česky psaných biblických textech tohoto období má slovo šelma význam latinského pestilentia všude tam, kde se morová rána vyskytuje jako forma božího trestu. Na samém sklonku 14. století došlo k dalšímu rozšíření obsahu. Šelma znamená i apokalyptický symbol Antikrista, který byl do té doby překládán slovem zvieře. V uvedeném posunu se jistě projevila intenzita českého náboženského myšlení předhusitské epochy. Od počátku 15. věku se podstatného jména šelma používalo i pro označení dravého zvířete a od následujícího věku patřilo k často frekventovaným nadávkám. Článek tak poskytuje další důkaz, jak česká reformace dokázala pracovat s jazykovým materiálem.

P. Č.

Jiří Daňhelka, **Probleme der Entstehung und Entwicklung der Schriftsprache in Böhmen,** Slavica Lundensia 8, Bohemica et Slovaca, Lund 1980, s. 51–63.

V těžko dostupném pojednání autor doporučuje rozlišovat nejen obecnou a spisovnou češtinu, nýbrž i tzv. Kultursprache jako samostatný stupeň a současně funkční prvek jazykového vývoje. V prvém období, zhruba do 13. století, se čeština formovala jen jako mluvená řeč, jež ještě nebyla sto zprostředkovat lidu elementární kulturní a etické hodnoty. Tuto základní funkci „kulturního jazyka" však již plnila čeština druhého období od konce 13. až do sedmdesátých let 15. století. Pozoruhodný doklad o vědomé odlišnosti mluvené a psané češtiny autor uvádí z Husovy Postily sváteční. Teprve ve třetí etapě (16. až 18. století) lze díky normativní a unifikační roli knihtisku uvažovat o vzniku a rozvoji spisovné češtiny ve vlastním slova smyslu. Čtvrté období přineslo obrození češtiny jako spisovného jazyka a rozlišení jeho základních funkcí. Zlomem dějinného významu tu bylo založení samostatné české univerzity roku 1882, jež se stala základnou novodobě pojímané jazykovědy. Konečně posledním stupně je živý a proměnlivý jazyk současnosti.

F. Š.

Anežka Vidmanová, **Ke spisku Orthographia Bohemica,** Listy filologické 105, 1982, s. 75–89.

Jedním z nedostatků starého Šemberova a nového Schröpferova vydání spisku Orthographia Bohemica je opomenutí částečných excerpt v pražském kapitulním rukopise D 19. Na základě celkového srovnání výpisků s téměř současným opisem Oldřicha Kříže z Telče autorka navrhuje řadu závažných různočtení pro budoucí konstituci kritického textu. Jelikož oba zachované zápisy jsou značně porušené, Anežka Vidmanová předpokládá, že původní traktát byl pozměněn řetězovým opisováním ve školském prostředí. Tím se sice na jedné straně posílila možnost, že Orthographia vznikla již před rokem 1419, na straně druhé se však znesnadnilo hledání autora, neboť jazyková a stylistická kritéria ztratila u špatně zachovaného textu na průkaznosti. K možnému autorství Husovu se autorka slibuje v budoucnosti vrátit.

F. Š.

Ivan Hlaváček, **Studie k dvoru Václava IV. (I. část),** Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 135–193.

Zkušeného pedagoga nezapře vzorově třídící postup, jímž autor studie představuje metodické možnosti prohloubeného výzkumu panovnického dvora jako mocenského centra se svébytným mechanismem a strukturou. Jakkoli není pochyb o zásadní důležitosti takových zkoumání pro hlubší poznání politických a správních dějin, přece právě v české literatuře vstupuje na pole téměř nedotčené. Strukturální postup studia rozšiřuje ze šťastného podnětu prozopografické historiografie (W. von Stromer, Peter Moraw) o rozbor tohoto typu a dokládá jeho vypovídací schopnosti se zaměřením ke dvoru Václava IV. Zpřehledňující pozornost věnuje klasifikaci pramenů a hodnotícím hlediskům při rekonstrukci základní struktury dvora.

Z hlediska prozopografického – v tomto případě studujícího jednotlivé osoby při dvoře, jejich původ, zakotvení, vazby a souvislosti – si autor vybral zajímavou skupinu dvorských kaplanů. Ve zkratce přehlédl vývoj dvorské kaple, od dob merovejských do 12.–13. století úzce vázané na panovnickou kancelář. Osamostatnění znamenalo postupný úpadek důležité instituce, měnilo společenský význam jejích členů, aniž ho ovšem odbourávalo. Pramenný materiál k poměrům na dvoře Václava IV. autorovi umožnil podstatně rozšířit soupis jmen kaplanů s příslušnými doklady: proti necelým třiceti, jež záslužně shledal už V. V. Tomek, na 68. Byť i tak jde pouze o torzo původního stavu, předvedl badatel mistrně symptomatickou interpretaci zjištěných údajů. Všiml si diferencujících místních vazeb (ke konkrétní kapli či nominálních členů kaple jako celku), teritoriálního a sociálního původu, udílení titulu a spojování s jinými hodnostmi, sociálního postavení, existence kaplanů čestných a skutečných, jejich konkrétních funkcí, možností zásahů do vyšší politiky či kulturního působení. Za ideál oprávněně prohlašuje celkové zpracování dějin české dvorské kaple ve středověku s přihlédnutím k funkci celé dvorské společnosti. Konečným zjištěním, že zachycuje v podstatě epilog středověké instituce odbourané husitstvím, ukazuje i k novým možnostem husitologického bádání. Příkladně provedený rozbor historiografií přehlížené, navzdory tomu závažné složky dvorské společnosti, prošlapává cestu nezbytným dalším výzkumům.

Noemi Rejchrtová

HUSITSTVÍ A CIZINA

Silvia Petrin, **Der österreichische Hussitenkrieg 1420–1434,** Wien 1982, Heeresgeschichtliches Museum, 52 s. (= Militärhistorische Schriftenreihe, 44).

Zajímavá publikace vídeňské archivářky má nahradit již více než půlstoletí starou práci Ferdinanda Stöllera. I když to nebylo vzhledem k rozdílnému rozsahu obou prací (proti takřka 90 stranám Stöllerovým jde v jádru práce Petrinové o zhruba 30 stran) zcela možné, přesto lze studii uvítat nejen pro její potřebnost, ale i pro autorčin postoj k událostem i vzhledem k jejím znalostem českého jazyka a literatury. Je ovšem třeba výslovně akcentovat název práce, jež je věnována vlastně výhradně otázkám vojenské složky problému a nechává tedy zcela stranou další aspekty, zejména hospodářského a ideologického charakteru. Nedozvídáme se tu nic např. o vídeňské univerzitě a jejím ideologickém boji s husity nebo účasti rakouských činitelů na basilejském koncilu atd.

Jádro práce tvoří stať o 22 stranách včetně poznámek, jíž následuje sedm příloh. Tři z nich jsou textové: první pojednává o vojenské technice husitů a o některých specifických hospodářských důsledcích válečných událostí na deseti stranách, druhá obsahuje šest stručných životopisných medailonků (Albrechta V., Leopolda z Krajku, Oty z Maissau, společného Žižkova a Prokopova, Bohuslava ze Švamberka a Bedřicha ze Strážnice), třetí popisuje některé aspekty terminologického jazykově německého dědictví v rakouském slovníku dneška (jde zejména o slovo tabor), čtvrtá obsahuje šestistránkový soupis pramenů a literatury (hojně tu je citována i literatura česká, i když postrádáme některé práce i pro autorčinu problematiku zásadní, jako 4. díl Tomkova Dějepisu města Prahy nebo J. Válkovo zpracování moravského

husitství v Čerešňákově Přehledu dějin Moravy 1), pátá seznam zkratek, šestá instruktivní schematickou mapku rakousko-husitských bojišť a sedmá posléze vyobrazení husitské vozové hradby z kodexu vídeňské Národní knihovny č. 3062.

Vlastní válečné události autorka periodizuje do tří údobí. V prvním (léta 1420–1425) je vojenská aktivita převážně na straně Albrechtově, pádem Retzu v listopadu 1425 se karta obrací a iniciativu přejímají husité a drží ji až do samotného počátku 30. let, kdy se zlepšila rakouská vojenská organizace, jak tomu nasvědčuje porážka moravských husitských houfů u Waidhofenu; zdá se však, že ji autorka poněkud přecenila. Třetí fází uzavírá podle ní rok 1432–1433, kdy došlo k příměřím a jednáním o míru. Proto též uvedení roku 1434 v titulu práce. Ale tu lze ještě uvést, že právě na počátku roku 1433 došlo k dalšímu vítěznému husitskému vpádu do Rakous, který autorka neuvádí. Nevíme o tom sice nic víc než to, co praví anonymní autor deníku husitského poselstva v Basileji k 15. březnu 1433, nicméně je to zpráva nepochybná a výrazná („dokonali velkou válku a krveprolití v Rakousku"). Tak je asi potřebí na tuto poslední fázi nahlížet diferencovaněji, též proto, že právě s Rakouskem příměří uzavřeno nebylo, i když po Lipanech nebylo větší síly, která by boj vedla. Označení husitských vpádů do Rakous jako loupežných není jistě daleko pravdy, ale je jednak třeba vidět je v širších souvislostech, tj. že to byl obecný rys tehdejšího válečnictví, jednak zaslouží pozornosti názory Válkovy o tom, že někteří rakouští šlechtici navazovali s husity kontakty, i to, že husité se pokoušeli o vytvoření předsunutých posádek v rakouském pohraničí (s. 138). Autorka cituje také mj. podrobnou, a pokud vidím, v naší literatuře nepoužitou nedatovanou relaci o dobytí kláštera Altenburg husity, která ovšem svou přílišnou konkrétností a „vševědoucností" po letech nevzbuzuje jednoznačný dojem. Místo toho, že byla vložena bez komentáře do textu, měla být podrobena analýze. Rozhodně však lze autorce vyslovit dík za důrazné upozornění na ni. Ostatně Petrinová využívá i některých dalších, zejména listinných pramenů, které naše znalosti obohacují. Maně čtenáře napadá, že aspoň regestář rakousko-husitských válek by byl z rakouské strany záslužným činem.

Bylo by možno o práci psát dál. I to je svědectvím o její užitečnosti a aktuálnosti. Navozuje znovu potřebu prohloubeného studia problematiky mezinárodních souvislostí husitství. Snahou nelíčit jistě trpké události a důsledky vojenské činnosti jen z hlediska jedné strany si autorka získává i české čtenáře; že se jí to vždy nezdařilo, resp. ani nemohlo zdařit, je vlastně samozřejmé.

Ivan Hlaváček

Mathias Feldges, **Lyrik und Politik am Konstanzer Konzil – eine neue Interpretation von Oswalds von Wolkenstein Hussitenlied, in Literatur, Publikum, historischer Kontext,** in: Beiträge zur älteren deutschen Literaturgeschichte, Bd. 1, Bern-Frankfurt am Main – Las Vegas 1977, s. 137–181. Přetisk bez poznámkového aparátu in: Gesammelte Vorträge der 600-Jahrfeier Oswalds von Wolkenstein Seis am Schlern 1977, Göppingen 1978, s. 81–104.

V protihusitské skladbě tyrolského dobrodruha, cestovatele a minnesängra Oswalda von Wolkenstein vidělo dosavadní bádání agitační píseň z dvacátých let 15. století, nesenou duchem křižáckého zápalu. Autor se naproti tomu snaží dokázat, že skladba vznikla ještě za Husova života, a to v době, kdy básník pobýval v Kostnici co Zikmundův dvořan. Feldgesovu filologickou argumentaci nebyl jsem s to vždy sledovat, na jeho podporu však chci dodat, že mor, jenž byl jedním z důvodů datace do dvacátých let, mohla být zhoubná epidemie, která v letech 1413 až 1416 kosila obyvatelstvo v širokých oblastech střední Evropy (viz k tomu HT 4, 1981, s. 101–106). Feldges se značnou přesvědčivostí skladbu klade před 8. červen 1415, tj. před slyšení, během něhož král Zikmund nechal Husa i Jeronýma na pospas církevním soudcům. A jelikož Oswald se vůbec nebouří proti Husově věrouce, Feldges usuzuje, že tento mluvčí tyrolské šlechty viděl ve vůdci českých kacířů především buřiče a rozvraceče stavovského uspořádání společnosti. Pro básníka a vůdce jihotyrolského „sokolního spolku" byla „česká husa" spřízněncem tyrolských sedláků a měšťanů, kteří u Sempachu a Appenzell uhájili své výsady proti lépe

vyzbrojeným a vycvičeným feudálům. Sociálně znepokojivý dosah českého kacířství dochází v této interpretaci dalšího rozměru. Současně se husitskému bádání pootevřel průzor do alpských údolí, v nichž si při velikonočních pašijích tropili sebevědomí sedláci posměch z okolních rytířů.

František Šmahel

Peter Kartous, **Habsbursko-jagelovské dvojvládie v Uhorsku v rokoch 1440–1444 (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska),** Historické štúdie 24, 1980, s. 225–260.

Na podobné otázky, jaké si ve studii klade autor, se snažilo odpovědět již před mnoha lety několik historiků (stačí připomenout například jen S. Kwiatkowského, J. Dąbrowského, R. Urbánka a M. Vacha). Nelze však říci, že by Kartous, využívaje dřívějších poznatků svých předchůdců, nepokročil ve zkoumání počátků habsbursko-jagelonských konfliktů dále. Naopak, jeho práce vyniká nad všechny dřívější hned v několika ohledech: především je v ní zpracováno nepoměrně větší množství pramenného materiálu, počínaje listinami ze sbírky Magyar Országos Léveltár, a všemi důležitými edicemi se vztahem k danému období, přes doposud nevyužité dokumenty z městských archivů v Bratislavě, Vídni a dalších městech až k jednotlivinám deponovaným v archivech lokálního významu. Další předností studie je, že nesleduje jen povrch problémů, tj. vnější fakticitu jevů a událostí, nýbrž že se stejnou pečlivostí hledá a nalézá jejich jádro. Navíc se snaží pochopit složitost mocenskopolitických vztahů, zájmů a orientací jednotlivých sil a skupin, jejich vzájemné prolínání a neustálé změny. Hlavní devíza práce vyplývá pak ze dvou právě uvedených: Kartous poprvé podává skutečně komplexní přehled o politickém dění v Uhrách v letech 1440 až 1444.

Ve studii nezůstalo žel místo na podrobnější charakteristiku českého (husitského) elementu, účastnícího se zápasu o uherskou korunu. Několik myšlenek na straně 233, zvláště že „je vylúčené, že by práve príslušníci politickej orientácie Tábora išli hájiť habsburské záujmy do Uhorska proti Jagelovcom", by však bylo vhodné, podobně jako jiné teze textu, pramenně podložit. Jinak zcela logické formulaci (utvořené pravděpodobně v závislosti na Vachových úvahách, Historické štúdie 3, 1957, s. 186) chybí totiž v této podobě dovětek, který by vysvětloval, kde máme hledat zdroje vzniku bratřického hnutí na území Slovenska.

Do kvanta použité literatury by bylo samozřejmě možné zařadit ještě další práce R. Urbánka (např. K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě; K 500. výročí českých polních rot na Slovensku), F. M. Bartoše a jiných. V zásadě však autor dochází k poznání na základě dobových materiálů a uvedené práce by nemohly jeho objektivní koncepci narušit.

Marián Konečný

Tadeusz M. Nowak – Jan Wimmer, **Historia oręża polskiego (963–1795),** Warszawa 1981, Wiedza Powszechna, 700 s.

Vojsko, stejně jako vojenská historie, se až dosud těšily v Polsku značné oblibě. Proto se autoři při přípravě stručných přehledných „dějin polských zbraní" určených pro širší veřejnost mohli opřít o vskutku impozantní počet starších prací.

Chronologicky je kniha přesně vymezena: od roku 963 do roku 1795, od první srážky „na obranu západní hranice státu" na Odře mezi Měškem I. a Wichmanem až po Kościuszkovu porážku u Maciejowic a třetí dělení Polska, „Finis Poloniae". Tématem pak je, jak už napovídá název, sledování vývoje vojenské výzbroje, válečné techniky a fortifikací s vypsáním nekonečné řady bitev, jimiž jsou polské dějiny přeplněny. Protože jsou osudy lidského rodu, bohužel, z velké části i přehlídkou krvavých bojů a válek, jsou vojenské dějiny nedílnou součástí obecné historie a zaslouží si naší pozornosti neméně než jiná odvětví.

V úvodu díla jsou heslovitě charakterizovány jednotlivé okruhy autorského zájmu, kde je kromě výše zmíněných hlavních témat připomenuta úloha finančního zajištění armád, vojenského školství a písemnictví a rozebrány specifické prameny k vojenským dějinám (písemné, ikonografické, architektonické, dochované zbraně a zbroj).

Ačkoliv je zdůrazňována velká důležitost písemných pramenů diplomatické povahy, celkový výsledek snah poněkud pokulhává za touto počáteční proklamací. Je zřejmé, že k postižení tak velkého časového úseku by byl důkladný a vyčerpávající pramenný výzkum zcela nad lidské síly dvou autorů. Přesto však se zdá, že zde byly opomenuty i nové přínosy moderní historické literatury. Zvláště ve starším období, které zpracoval T. M. Nowak, autor příliš spoléhá na subjektivní výpovědi kronikářů (popisy bitev a jejich datace, nekritické přejímání početních stavů vojsk atp.). Ve snaze o co největší exaktnost je líčení ilustrováno také schématickými plánky bitev.

Základních informací o husitství a vlivu husitského vojenství v Polsku se dostane na několika stránkách v oddíle zachycujícím boje s Řádem německých rytířů v první polovině 15. století (s. 207–212, opět z pera T. M. Nowaka). Pohříchu však musím konstatovat, že se nejedná o nové informace a z větší části je nutno pochybovat, zda se vůbec jedná o informace na základní odborné úrovni. Hlavní poznatky o vojenském umění husitů čerpal autor z polského překladu díla J. Durdíka, které je už v dnešní době nepostačující. Z dalších husitologických titulů zná pak jen drobný článek Z. Spieralského a opět překlad Mackových Husitů na Baltu a ve Velkopolsku. Průvodní řádky o příčinách husitské revoluce by byly neúnosné i pro zastaralou učebnici dějepisu „pro školu a dům". Např. v husitském hnutí vi autor o dvou proudech – jednak jsou to prý urození kališníci, kteří se po vytlačení Němců ujali jejich majetků, jednak radikální táboři, v jejichž čele stál Jan Žižka! Poté následuje stručný opis hlavních druhů husitských zbraní a několik zmínek o kontaktech husitských Čech s Polskem.

Krátkou zmínkou autor připouští, že husitské vojenství bylo „zajímavým zjevem" a mělo velký vliv na organizaci armád a vojenské umění v sousedních zemích. To ale není nic nového pod sluncem. K husitské problematice tedy Nowak nepřihlédl ani k závěrům zveřejněným v některém ze tří dobrých přehledů polských dějin, které vyšly v zemi zhruba v posledním desetiletí.

Celá kniha je v podstatě pouze tradičním popisným převyprávěním sledované tematiky. Kromě toho se nemohu zbavit dojmu, že je spíše „vojenskou" než „historií". A tak se čtenář, usilující o dosažení solidnějších vědomostí, bude muset obrátit k jiným publikacím, z nichž mnohé uvádí připojená výběrová bibliografie.

Ivana Raková

Jan Peters, **„Wie die alten Ketzer in Böhmen . . ." – Engelbrekt und seine Bauern,** in: Jan Peters, Die alten Schweden. Über Wikingerkrieger, Bauernrebellen und Heldenkönige. Berlin 1981, Deutscher Verlag der Wissenschaften, s. 51–68.

Ke zprávám o ohlasu husitství za hranicemi českých zemí lze připojit i kusou zmínku pocházející až ze Švédska. Prvního srpna 1434 napsal totiž ze Stockholmu německý kupec Bernard Osenbrügge dopis městské radě v Gdaňsku, odkud pocházel. V listu líčí obléhání Stockholmu povstalci vedenými Engelbrechtem Engelbrechtssonem a v té souvislosti poukazuje na určitou analogii s přítomností husitských polních vojsk počátkem září 1433 u Gdaňska. Kratičká vsuvka, zmiňující husity – „. . . wie die Ketzer vor Danzig taten . . ." měla gdaňským měšťanům ilustrativně přiblížit Engelbrechtův pokus o ztečení švédského města. Z kontextu dopisu (převzal jej Peters, s. 58, z knihy I. Anderssona, Schwedische Geschichte, München 1950, s. 112) vyplývá, že způsob obléhání Stockholmu a nepřímo i dalších švédských měst a hradů lidovými vojsky je přirovnáván k nedávné spanilé jízdě husitů k Baltu.

Tato kapitola Petersovy populárně pojaté knihy podává výklad povstání ve Švédsku v letech 1434–1438, jehož se pod vedením zmíněného Engelbrechta i jiných vůdců výrazně účastnily i lidové vrstvy. Peters poukazuje na to, že revoluční situace vyrůstala z tíživé hospodářské situace země, jež zhoršovala sociální podmínky nižších společenských vrstev a že výrazným motivem povstání, do něhož se zprvu zapojila svým způsobem i vysoká šlechta a měšťané, byla snaha o osamostatnění Švédska. Autor poukazuje na některé shodné rysy švédského povstání z let 1434–1438 s francouzskými jacqueriemi, Watem Tylerem v Británii a především s husitstvím. Na základě výše uvedené zmínky pak, zdá se poněkud nadneseně, soudí, že „Nachhaltigen Einfluß auf die Bauernhaufen Engelbrekts und Pukes hatte sicher die

revolutionäre Hussitenbewegung in Böhmen, wenn auch die schwedischen Bauernkämpfe mit dem Abklingen der Hussitenbewegung zeitlich zusammenfielen."

Miloslav Polívka

György Székely, **Mathias Corvinus und die mährische Hauptstadt (Diplomatik und Druckereigeschichte),** Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio historica 20, Budapest 1980, s. 3–22.

Studie věnovaná památce Jindřicha Šebánka zabírá poněkud širší časový úsek, než jaký je vymezen názvem. Začíná u Matyášova předchůdce na uherském trůně Ladislava Pohrobka, který jako český král (není bez zajímavosti, že pod dělenou uhersko-českou znakovou pečetí – na čtyřikrát dělený štít s arpádovskými pruhy a českým lvem) obdařil Brno řadou hospodářských výsad: právem čepovat pivo resp. stáčet víno, vypovědět židy z města a zbavit se tak konkurence (1454), svobodně obchodovat v Rakousku (1455) a dokonce razit drobnou minci (1457). Ještě 18. listopadu 1457 vyňal Brno na dva roky z pravomoci královské urbury. Podle Székelyho byl právě za Ladislava dovršen systém středověkých panovnických privilegií pro Brno.

S tím museli počítat i Ladislavovi nástupci. Z nich Jiří z Poděbrad Brněnským kupodivu žádná privilegia nedal. Zjevně soudil, že Ladislavova privilegia, na nichž se jako zemský správce částečně spolupodílel, více než postačují. V Brně, jak tvrdí autor, nebyl příliš oblíben, neboť pro obyvatele byl jinověrec (to je pravda) a cizinec (to je argument pochybný, a i když je – doufám – míněn jen jazykově, ne právně, lze ho vztáhnout nejvýše na německy mluvící část patriciátu).

O to více snažil se navázat na Ladislava Matyáš Korvín poté, co roku 1469 za války proti Jiřímu získal město vcelku bez boje. V prvé ze tří listin vydaných v Olomouci 14. dubna 1469 vyhlašuje se za ochránce víry v Čechách a Moravě, který převzal Brno na rozkaz papežův. Zdůrazňuje věrnost města svým katolickým předchůdcům počínaje Zikmundem a slibuje mu náhradu za škody utrpěné od husitských nebo maďarských vojsk. V dalších dvou listinách se stejnou arengou zastavuje městu dvě vesnice, které odňal kališnickým pánům na Moravě. Původně byly majetkem klášterů rajhradského resp. žďárského, Matyáš zcela v duchu svých katolických předchůdců nevrátil sekularizovanou půdu církvi, ale použil ji k odměně svých přívrženců. Ještě listina z dubna 1471 obsahuje všeobecné potvrzení městských výsad, tím však byla královská milost vyčerpána. Zbývajících pět Matyášových listů nebo mandátů do Brna z let 1470–1477 mluví už jen o berni: jak ji vybírat a komu odevzdávat. Našel si však přece jen čas, aby vydal listiny a listy v záležitostech jednotlivých měšťanů, především Jana Moravy a jeho syna Petra. I zde navázal na Ladislava, jenž v letech 1453–1457 vydal pro Jana Moravu pět listin.

Třetí skupinou jsou Matyášovy písemnosti posílané v letech 1473–1489 v zemských resp. stavovských věcech. Obsahově jsou dost různorodé a týkají se uzavření landfrýdu, svolávání sněmů, mincovnictví, záležitostí jiných měst, klášterů apod. Až na jednu německou z roku 1473 jsou všechny psány česky, stejně jako většina předchozích listin a dosvědčují, že minimálně jeden český sekretář doprovázel Matyáše trvale, např. až do Bělehradu. Podle hlediska uplatněného předtím na Jiřího musel by i Matyáš být pro Brněnské „Ausländer", a to vlastně záměrně!)

Charakter Matyášových písemností pro Brno nutně přivádí autora i ke studiu hospodářské struktury města. Sleduje velikost areálu uvnitř hradeb, počet domů ve městě a na předměstí a strukturu městských řemesel. Opírá se zde většinou o známou práci Markovu, zčásti však též o brněnské archiválie, zpřístupněné průvodcem Dřímalovým. Porovnává Brno, Olomouc, Jihlavu, Znojmo. Areál měla daleko největší Olomouc, Brno bylo na druhém místě, spíše však na úrovni Jihlavy a Znojma. Počet domů byl v prvé polovině 15. století největší v Brně, pak stagnoval až klesal, takže koncem 16. století byla bezpečně první Olomouc, Brno dokonce až třetí za Jihlavou, přičemž markantní bylo především zmenšování brněnského předměstí. (K tomuto vývoji však dala Matyášova éra nejvýše jen počáteční iniciativu.) Skladbu řemesel mělo Brno ze všech čtyř měst nejvýhodnější a v tom byl také zárodek jeho budoucího vzestupu.

Brno však bylo také místem nejstarší moravské tiskárny z roku 1486, po Plzni a Vimperku vůbec nejstarší v českých zemích. Ve srovnání s pasážemi věnovanými

diplomatice podává autor dějiny této tiskárny a jejích prvotisků dosti stručně, opíraje se především o známou práci Dokoupilovu o počátcích brněnského knihtisku. Ve shodě s G. Borsou, mimo jiné maďarským recenzentem Dokoupilovy práce, akcentuje velký kulturní význam brněnské tiskárny pro celou Matyášovou moravsko–slezsko–uherskou říši, význam, který přetrvával ještě nějaký čas po Matyášově smrti (proslulý Missale Strigoniense vyšel až roku 1491), postupně však převládly tisky moravského regionálního významu. Tiskař Konrád Stahel, spolu s Matoušem Preinleinem (u Székelyho uveden i jako „Preunlin") spiritus agens knihtisku v Brně, je tu doložen ještě roku 1499.

Přísně faktograficky vzato, nepřináší posuzovaná práce českému čtenáři mnoho nového. Přesto ale pohled i na známé věci z maďarského zorného úhlu a v nových souvislostech, zejména poukaz na kontinuitu Ladislavovy a Matyášovy politiky vůči Brnu, činí Székelyho studii zajímavou a podnětnou i pro nás. Můžeme ji proto jen vítat.

Ivan Martinovský

Klaus Arnold, **Niklashausen 1476. Quellen und Untersuchungen zur sozialreligiösen Bewegung des Hans Behem und zur Agrarstruktur eines spätmittelalterlichen Dorfes.** Baden-Baden 1980, Koerner Verlag, 385 s. (= Saecula spiritualita, 3).

V československé historiografii jej známe pod jménem Honzík Pištec – snad překlad Engelsovy Německé selské války dal tomu pojmenování impuls. Jmenoval se se však ve skutečnosti Hans Behem (Böheim) a přezdívku mu uštědřili až pozdější letopisci, okouzlení a pohněvaní výstřednostmi onoho vesnického muzikanta, organizátora lidových bouří proti církvi a světským vrchnostem. V nově vydané monografii, habilitační práci předložené na univerzitě ve Würzburku, podává Klaus Arnold až dosud nejobsáhlejší a nejpřesnější popis zrodu, vyvrcholení a konce „sociálně náboženského hnutí", vedeného zmíněným lidovým prorokem. Arnoldovu knihu doprovází i rozsáhlá edice pramenů, jež upozorňuje, oč mohutnější je pramenná základna nové monografie ve srovnání se staršími studiemi. Zatímco Barackova monografie uvádí 29 různých pramenů, Arnold jich má 72, a mezi nimi i dosud neznámý popis poutí z pera eichstädtského duchovního a záznamy o jednání městské rady ve Würzburku o přípravách útoku povstalců proti biskupskému sídlu.

Hlavním přínosem Arnoldovy knihy jsou však nové poznatky o příčinách vzniku a průběhu onoho lidového hnutí. Především samo jméno Hanse Behema. Nejednou jím byli badatelé iritováni a domnívali se, že jde o název českého husity. K. Arnold však objevil Hansovo rodiště, Helmstadt a v Helmstadtu hned několik poddaných, kteří se jmenovali Behem – to jméno totiž bylo velmi rozšířené po celých Francích. S maximální pravděpodobností známe i přímo Hansova otce, Fritze Behema, Hansovy bratry, víme i o obtížích rodiny, uživit se výtěžkem z drobných kousků polí, jež obhospodařovali. Pochopíme proto i motivy odchodu Hansova z rodné vsi a z chalupy, jež jej nemohla uživit. I dobře známé muzikantské živobytí dobře se shoduje se vším, co nově víme o Hansově mládí. Nejmladší chalupnický synek naučí se hrát na buben, na dudy i na píšťalu a obchází vesnické slavnosti, poutě, posvícení, křtiny, hostiny. Příležitostně se živí i jako pasák ovcí. Arnold doplňuje interpretaci písemných pramenů i rozborem ikonografie, dřevořezů a dřevorytů, jež publiku představují zajímavou prorokovu osobnost. Zcela odmítavě se však Arnold staví k pokusu našeho R. Chadraby interpretovat „Die Marter des Johannes" v Dürerově Apokalypse jako zobrazení Hanse Behema.

Avšak vraťme se k výčtu nových poznatků, jež nám monografie poskytuje. Víme nyní dík Arnoldovi více i o mechanismech, jež uvedly po pohybu lidové hnutí. Známe především spolupracovníky velmi mladého proroka (v roce 1476 mu bylo jen něco málo kolem 25 let). Je to především niklaushausenský farář, jenž dal muzikantovi a vynikajícímu řečníkovi k dispozici kazatelnu a pomáhal vybudovat z venkovského kostelíka cíl mariánských poutí. Víme i o jistém poustevníkovi, rádci prorokově a o dvou sedlácích, kteří věrně setrvali Hansovi po boku a byli v červenci 1476 ve Würzburku sťati. Otevřená je otázka, kde bral Behem podněty a inspiraci ke svým výkladům evangelií, víme-li (je to vskutku přesný poznatek?), že byl negramotný, a že se dokonce neuměl ani pomodlit Otčenáš!

Poutníci, poutě. Chápeme nyní lépe význam nově se tvořícího poutního místa a rozeznáváme poněkud jasněji i houfy poutníků. Drtivou většinu tvoří sedláci, poddaní, nádenici, chalupníci, chudina. Přicházejí však i lidé z měst – z Würzburku, z Eichstadtu, z Norimberka. Ba objeví se mezi poutníky i rytíři, drobní šlechtici, dva z nich se ujmou po Hansově uvěznění vedení houfu poutníků. Kolem vísky v zapadlém údolí rostou stany a chatrče řemeslníků, trhovců, stojí tu primitivní kuchyně a výčepy, neboť poutě trvají od dubna 1476 do července téhož roku a zástupy poutníků stále mohutní. Charismaticky nadaný kazatel se stává miláčkem dychtivě naslouchajících – o zbytky jeho šatů se např. vede lítý zápas, neboť jde o posvátné relikvie „našeho proroka".

Čím rozdmychává Hans Behem nadšení poutníků? K. Arnold přináší podstatná obohacení i k obsahu kazatelské činnosti. Lidový prorok především vypráví zástupům své sny, svá setkání s Pannou Marií niklashausenskou. Obrací se proti přepychu a světským marnostem i svou píšťalu a dudy zničí, protože nechce nadále asistovat při pozemských rozmařilostech. Vrací se k evangeliím a útočí proti lakotnému a hříšnému kněžstvu, neušetří ovšem ani světské vrchnosti. Ke sporům historiků o zdrojích těchto názorů autor naší monografie přináší rozhodné slovo. Nechce redukovat inspiraci Hanse Behema jen na jediný pramen a mluví spíše o konvergenci množství duchovních proudů, jež byly podivuhodně přetaveny ve výzvy, srozumitelné nejširším kruhům posluchačů. Nepopiratelným základem jsou myšlenky valdenské, husitské a zejména táborské. Přímý vliv článků chiliastického Tábora spatřuje Arnold zejména v prudkých útocích proti šlechtě a v požadavku sociální rovnosti věřících. Proto i označení poutníků, bratří a sester, ukazuje k Táboru. S husitským poselstvím je pak spjat kult kalicha, husitsko-valdenské jsou články o chudobě kněžstva a církve, jež se nemá vměšovat ve světské záležitosti.

Arnoldova monografie tudíž potvrzuje názory starší historiografie o existenci husitských podnětů a vlivů v učení Hanse Behema. Zároveň Arnold velmi ostře formuluje i podstatné odlišnosti názorů niklashausenského proroka od husitů a táborů – a na to se nejednou u nás zapomínalo. Už sám kult poutí je zcela v rozporu jak s táborstvím, tak i s husitstvím, kult Panny Marie pak vůbec do husitské ideologie nezapadá. V těchto směrech se uplatňoval originální přístup lidového muzikanta, písničkáře, proroka a kazatele, který prý – jak Arnold se silnou aktualizací praví – je velmi podobný dnešním skladatelům protestsongů.

V druhé části své monografie uvádí Arnold čtenáře do dějin vesnice Niklashausen, kterou chce chápat jako paradigma k ostatním středověkým vesnicím. Zmiňuje se přitom paralelou i o Montaillou, vesnici, jíž věnoval svou krásnou knihu E. Le Roy-Ladurie (srov. stať F. Šmahela v našem sborníku). Řekněme však hned, že ona paralela je zcela nenáležitá – už proto, že autor náčrtu dějin Niklashausenu má k dispozici jen drobty údajů v rozpětí několika staletí. Pochybuji dokonce i o tom, že zlomky urbářů, s nimiž pracuje, mohou dát odpověď na otázku, zda se sociální postavení venkovského lidu přímo v Niklashausenu zhoršovalo, či zda bylo stále na téže úrovni, jak soudí Arnold.

Mezi přednosti knihy vedle pečlivé edice dokumentů sluší se uvést i seznam odborné literatury a historií niklashausenské pouti, zachycenou v umělecké tvorbě až do současnosti (např. televizní film známého režiséra R. W. Fassbindera či výtvarná díla z NDR). Sympaticky působí i objektivní přístup k dosavadní historiografii a klidná diskuse např. o tzv. raně buržoazní revoluci, jak ji chápou někteří historikové z NDR.

Celkově? Dílo, jež nadlouho bude patřit k základním spisům o ohlasu husitství a táborství v německých krajích.

J. M.

Siegfried Hoyer, **Neues zum Pfeifer von Niklashausen,** in: Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 3, Berlin 1979, s. 205–218.

K reformním a revolučním projevům 15. století, v nichž je za hranicemi českých zemí patrný ohlas husitství, náleželo také vystoupení Hanse Böheima (jinak zvaného Pištce) roku 1476. Nedávné pětisté výročí jeho působení a popravy vzbudilo zájem historiků obou německých států o události spojené s Böheimovou kazatelskou činností ve franském Niklashausenu a jeho okolí. Výsledky řady dílčích i monografických příspěvků, vydaných k této problematice především v posledních letech, shrnují dvě práce, vydané s nevelkým odstupem po sobě na přelomu let 1979/80. Jde jednak o knihu K. Arnolda, analyzující Pištcovo vystoupení podrobně v širokých historických souvislostech (srov. recenze v ČSČH 32, 1982, s. 280 a HT 5), jednak o anotovanou studii S. Hoyera. Jestliže K. Arnold v otázce hodnocení a zařazení Böheimova působení do kontextu vývoje předcházejícího německé selské válce vychází z koncepce jejího výkladu historiografií NSR (srov. vedle úvodní kapitoly jeho knihy např. studie v: Revolte und Revolution in Europa, Historische Zeitschrift, Beiheft 4, Neue Folge, München 1975), reprezentují Hoyerova stanoviska výklad této problematiky dějepisectvím NDR.

V úvodní části studie S. Hoyer kriticky poukazuje na to, že většina západoněmeckých prací, jež se rolí Böheima v hnutí roku 1476 zabývají, jednostranně přeceňuje náboženské pohnutky jak Pištcova vystoupení, tak i shromažďování a aktivity tisíců poutníků v blízkosti Niklashausenu. Vysvětlení je přitom shledáváno v oživení náboženského cítění, jež bylo ovlivněno místním rozmachem mariánského kultu. Autoři těchto prací sice také připomínají význam Böheimovy kritiky světského panování církve a některých společenských nešvarů, což zařazují do dobového reformního snažení, avšak sociální obsah kazatelových výzev k revoltě a jeho ohlas mezi účastníky pouti bývá často opomíjen nebo snižován. Svým výkladem S. Hoyer prokazuje, že sociálně kritické prvky byly součástí většiny podobných hnutí středověku a že je nutné přiznat je také Böheimovu působení a tím i celému hnutí roku 1476 ve Frankách. K doložení svého názoru využívá autor vedle analogií ze starších období i rozboru dvou zčásti neznámých, dosud nevytěžených pramenů, jež se bezprostředně dotýkají událostí v okolí Niklashausenu v létě inkriminovaného roku. S autorovými výklady o sociálně kritickém náboji heretických učení od 13. století do doby Pištcovy lze v zásadě souhlasit. Nesprávné ovšem je, že Hoyer pomíjí v tomto směru jak úlohu anglické reformace a Viklefa zvlášť, tak i dílo a kazatelskou činnost Husovu, jeho předchůdců i následovníků, kteří rozvíjeli kritiku soudobých poměrů také v oblasti sociálních vztahů, seznamovali s ní široký okruh posluchačů a v mnohém došli dál než později Pištec. Proto má konstatování S. Hoyera, že Böheim jako jediný veřejně napadal zatížení sedláků i politické poměry (s. 211n.), pouze omezenou platnost. Autor pak dále na rozboru hlavně dvou neznámých listů z korespondence světské a duchovní vrchnosti, vydaných v červenci a září 1476, dokumentuje, jak sociální prvky Pištcových projevů vystupovaly v průběhu léta stále nápadněji do popředí a jejich rostoucí ohlas nutil vrchnosti k rychlému zatčení a popravě tohoto lidového kazatele. Obě písemnosti jsou vydány v příloze, s. 216nn.

Studie S. Hoyera tedy přesvědčivě dokládá přítomnost sociálně kritických prvků v heretických proudech od 13. století a zejména v Böheimově vystoupení i jeho ohlasu roku 1476. Zároveň však alespoň nepřímo vybízí k hlubší komparaci reformních a revolučních projevů na německých územích v 15. a 16. století s husitským programem. O užitečnosti srovnání společných i zvláštních rysů nemůže být jistě pochyb.

Miloslav Polívka

Stanisław Solicki, **Wiadomości geograficzne o Czechach v Annales Poloniae Jana Długosza,** Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 36, 1981, s. 147–152.

Zeměpisný horizont středověkých kronikářů náleží k problematice, které se teprve v posledních letech věnuje zasloužená pozornost. Autor několika studií o Długoszově díle sleduje tentokrát výskyt českých zeměpisných jmen v Annales Poloniae. Lze říci, že česká tematika je v kronice zastoupena poměrně značně, na některých místech i z jasných politických důvodů (tak Opavsko a Kladsko byly prý nespravedlivě včleněny do českého státu). Nejfrekventovanější z českých měst je samozřejmě Praha, často se vyskytují České Budějovice a kronikář vzpomněl i Jihlavu, Tábor, Kutnou Horu, Plzeň, Tachov, Louny, Kouřim, Kolín, Litoměřice a jiné. Za nejvýznamnější hrad pokládal plným právem Karlštejn, ale zmínil se i o Vyšehradu, Konopišti a některých dalších. Dost detailní vědomosti měl i o Moravě (Brno, Olomouc, Velehrad, Ostroh, Šternberk, Odry, Hradiště u Olomou-

ce atd.). Poznatky o Čechách těžil Jan Długosz z jiných kronik (kupř. Přibík Pulkava, Aeneas Silvius), z dnes neznámých map i z autopsie. Díky častým diplomatickým cestám poznal Čechy i Moravu poměrně dobře. Odtud také pramenily jeho informace o Kutné Hoře, Olomouci, Brně, Třebíči a Praze. Pro historika na rozhraní středověku a nastupující renesance však bylo charakteristické, že před osobními postřehy dával přednost údajům z jiných prací. I to ukazuje, jakou autoritu mělo ještě hluboko v 15. století psané slovo a jak nesnadné je rekonstruovat geografický obzor pozdně středověkých kronikářů.

Petr Čornej

Aleksander G i e y s z t o r, **Lassitude du Gothique? Reflets de l'iconoclasme hussite en Pologne au XVe siècle,** in: Ars auro prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata, Warszawa 1981, Polska Akademia Nauk, s. 223–226.

V hutném úvodu svého zatím ojedinělého exkursu do husitského bádání známý polský historik zobecnil některé poznatky uměnovědného i kulturně historického studia obrazoboreckých tendencí vrcholného a pozdního středověku. Nebude na škodu několik z nich připomenout. Poměrně nepočetné projevy středověkého ikonoklasmu byly podle autora vyprovokovány církví, která se jako nástroje své univerzalistické propagandy zmocnila mediteránního, ve své podstatě světského (multiseculaire) umění. Zdá se rovněž, že existuje jistý paralelismus mezi vrcholnými fázemi umělecké tvorby a obrazoboreckými projevy. Výstižnými protipóly je Gieysztorovi kulminace románského umění a asketismus Bernarda z Clairvaux, rafinovaná výtvarná díla pozdního quattrocenta a Savonarolovo hoření proti nádheře a v neposlední řadě i české umění krásného slohu a husitské obrazoborectví. V zápase o duše věřících nemohlo heretické odmítání sakrálního umění chybět. Slabinou všech velkých herezí, včetně těch, jimž stály v čele učenci nesporných intelektuálních kvalit, bylo, že ze sebe nevydaly umělecká díla, jež by byla jejich výrazem. Následující úvod do husitského ikonoklasmu vychází z neúplné literatury a je proto ochuzen o řadu závažných momentů. Vlastním jádrem příspěvku je sdělení o dvou méně známých případech transmise husitské ikonofobie do sousedního Polska. V Pyzdrech dva mladíci, z nichž jeden byl synem purkmistra, zneuctili oltářní obrazy tím, že je more hereticorum zavěsily vzhůru nohama. Druhý případ se odehrál až roku 1471 při sváteční večeři v Skalmierzycích u Kalisze. Tamější školní správce hájil proti přítomnému agustiniánovi své přesvědčení, že v kostele nemá být žádného obrazu kromě Ukřižování, tak vehementně, že s pomocí žáků svého odpůrce vyhnal do noci. Historka skončila pro neopatrného školmistra bez větších následků, neboť příslušný církevní soud se spokojil s odvoláním bludařského článku a s menším bolestným potlučenému mnichovi. Ani tyto drobné incidenty se podle autora neodehrály v kulturním vakuu, nýbrž v období, kdy polské umění vrcholilo ve formálních výbojích pozdní gotiky.

František Šmahel

Jan D r a b i n a, **Kontakty Wrocławia z Rzymem w latach 1409–1517,** Wrocław 1981, Ossolineum, 200 s.

Vezme-li český historik knížku s tímto názvem do rukou, vybaví si nejspíše dlouholetý antagonismus slezské metropole a Jiřího z Poděbrad, neúnavné štvaní Vratislavských v Římě proti „husitskému" králi. A vskutku: za napětí mezi Prahou a Římem v 60. a na počátku 70. let 15. století a pak ještě za následující přechodné krize ve vztazích mezi Krakovem a Římem dosáhly kontakty Vratislavi s Římem svého maxima. Je proto uvedené období těžištěm Drabinovy práce, chronologicky ohraničené rokem 1409, kdy vratislavský biskup Václav, kníže lehnický, vypověděl poslušnost Řehoři XII. a přešel na stranu pisánského koncilu, a rokem 1517, kdy do vratislavské diecéze začalo pronikat učení Lutherovo, za přinejmenším blahovolného přihlížení biskupa Jan Thurzo, vycházejícího s Římem i se svou kapitulou dosti chladně.

Drabina ve svém výkladu nepostupuje chronologicky, nýbrž tematicky. V jednotlivých kapitolách postupně probírá jednotlivé partnery vzájemných styků, jimiž na vratislavské straně byli biskupové, kapitula a především městská rada a na římské straně papežové, legáti, kardinálové a kurie. Zvláštní místo mezi nimi zaujímá kardinál-protektor města Vratislavi. Drabina z rozboru diplomatické korespondence usuzuje, že tohoto kardinála neveřejně jmenoval v březnu 1462 Pius II. krátce po audienci udělené vratislavskému prokurátorovi u kurie Janu Kiczingovi. Kardinálem-protektorem byl papežův sestřenec Francesco Piccolomini, arcibiskup sienský. Za Piových nástupců Piccolomini svou funkci ztratil a jeho vliv u kurie značně poklesl. Jeho vlastní pontifikát jako Pia III. roku 1503 trval jen několik týdnů a nestačil k obnovení dřívějších vztahů.

V popředí styků bylo především obsazování církevních beneficií, spory uvnitř kléru, imunity a od 20. let eminentní otázky politické: husitství, vztah k Jiřímu, nástupnictví po něm, vztah k Polsku a protiturecké kruciáty. Nechybí ani obchodní a finanční záležitosti, odpustky, obrana města a otázka založení vlastní univerzity. Právě v souvislosti s váhavým postojem papežské stolice k myšlence založení univerzity ve Vratislavi (Vladislav Jagellonský vydal její zakládací listinu roku 1505, papež ji nepotvrdil) a necitlivým zásahem Lva X. do sporu kapituly s městem o hospodářské výsady nutno se ptát, nejsou-li zde kořeny překvapivého faktu, že někdejší antihusitská bašta tak snadno přijímá reformaci.

Velmi zajímavé jsou i další dvě kapitoly věnované nejprve rozboru forem diplomatických kontaktů (listovní, prostřednictvím poslů nebo stálých představitelů) a pak diplomatické službě obou stran. Vratislav měla tři diplomatické služby: městskou, kapitulní a biskupskou. (Ta byla početně nejmenší.) Ve sledovaném období se v těchto službách vystřídalo neméně než 80 osob. K nim nutno připočíst zmíněné už stálé prokurátory u kurie, mezi nimiž byli diplomaté mezinárodního významu, jako Heinrich Senfleben nebo Nikolaus Kreul, přítel Eneáše Silvia. Pozornost je samozřejmě věnována kuriálním diplomatům ve Vratislavi a Slezsku (o nich ostatně autor nepíše poprvé).

Závěrečnou kapitolu věnuje autor vratislavské diplomacii jako celku. Opět se tu především zabývá městskou diplomacií v době Jiřího z Poděbrad. Hodnotí ji jako značně bezohlednou, řídící se mocenskými a ekonomickými kalkulacemi bez jakéhokoli sentimentu. Příkladem může být zmíněný Francesco Piccolomini. Ten posloužil Vratislavi u kurie jako nikdo jiný. Jakmile však ztratil vliv, přerušilo s ním město styky a vůbec nedbalo hlasu svého prokurátora v Římě, že kardinál všechnu moc neztratil a v budoucnu ji může znovu nabýt.

Ivan Martinovský

Krzystof B a c k o w s k i: **Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479,** Kraków 1980, Uniwersytet Jagielloński, 218 s. (= Rozprawy habilitacyjne, 40).

Válku o dědictví po Jiřím z Poděbrad chápe Baczkowski jako jeden z hlavních politických problémů střední Evropy v druhé polovině 15. století. V širších mezinárodních souvislostech, s imponující znalostí pramenů a nejdůležitější literatury polské, maďarské, české a německé líčí jednotlivé diplomatické a vojenské peripetie této války, přičemž zvláště v charakterizování diplomatických akcí je mistrem. Vedle popisu vnitřní situace Čech, Polska a Uher v uvedeném období nacházíme tu v jednotlivých kapitolách systematicky zpracovaný postoj papežské kurie, jež byla zásadně promaďarská, nechtěla si však úplně znepřátelit ani Jagellonce, a proto měla pohotově v zásobě vždy několik variant své politiky, dobře charakterizovaný obojaký a váhavý postoj císaře, stejně jako výstižně popsané stanovisko dalších říšských knížat, saských, braniborských a bavorských, k válce o český trůn. Nepomíjí ani další mezinárodně politické faktory, k nimž musely bojující strany přihlížet: turecké nebezpečí, které částečně omezovalo jak papeže, tak Korvína (na druhé straně zvyšovalo jeho kurs v očích kurie jakožto potenciálního vůdce protiturecké kruciaty) a labilní vztahy k Řádu německých rytířů a Moskevské Rusi, jež byly Achillovou patou polského státu. Z hospodářských činitelů to byla především finanční slabost Jagellonců ve srovnání s Matyášem. O prázdné pokladně Kazimíra IV. víme již od Palackého, Baczkowski ale s využitím údajů, které shromáždili M. Biskup a F. Papée, ukazuje, že tak úplně prázdná nebyla, ovšem výdaje, na které už tehdy přicházelo důsledné a vytrvalé válčení, byly nad jagellonské možnosti. Je si samo-

zřejmě vědom, že konflikt měl více aspektů, ne jenom dynasticko-politický či náboženský. Byl to též boj o důležité principy: dědičnost nebo volitelnost trůnu, suverenita národních států proti zbytkům papežského a císařského universalismu, národní sebevědomí obyvatel těchto států (zde autor oceňuje pozitivní vliv husitství v Čechách) proti starému dynasticko-vlastnickému chápání.

Výsledky konfliktu charakterizuje Baczkowski jako kompromis. Více v něm získal Korvín. Nedosáhl sice svého hlavního a téměř prestižního cíle – stanout jako český král také v Praze, jinak si ale podržel vše, co uchvátil již Jiřímu, včetně královského titulu a uvolnil si ruce pro své další středoevropské plány, zejména přemožení Fridricha III. a získání císařského trůnu. I Vladislav si podržel to, co měl již roku 1471. Krakovský dvůr však úspěšný nebyl. V letech 1471–1474 měl ambice ovládnout všechny země České koruny a také Matyášovo uherské království. Prvé skončilo jen malým úspěchem, druhé fiaskem. Matyášovi se naopak podařilo využít mezinárodně politických potíží Krakova, jmenovitě v Prusku a nakonec za pomoci kurie Kazimíra z boje o Českou korunu vymanévrovat. Mír olomoucký byl jen česko-uherskou záležitostí. Příčinu neúspěchu vidí autor ve vojenské a hospodářské slabosti Polska a také v nedostatečné pomoci českých utrakvistů. Přesto hodnotí polskou účast ve válce o český trůn velmi kladně. Díky svým mezinárodním svazkům, diplomatickým akcím a finanční podpoře umožnilo Polsko Čechům uzavřít přijatelný kompromis, a tak uchovat podstatnou část výdobytků utrakvismu před reakcí ze strany římské kurie a jejího vykonavatele, Matyáše Korvína.

Ivan Martinovský

Zygmunt Boras, **Związki Śląska i Pomorza Zachodniego z Polską w XVI wieku**, Poznań 1981, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 408 s. (= seria Historia, 93).

Historický vývoj svazků obou teritorií s Polskem chápe autor v obecné části především jako dějiny snah o jejich integraci s Polským královstvím. Integraci sleduje hlavně v rovině politické, nepřehlíží však ani vztahy hospodářské, náboženské, kulturní, z nich hlavně jazykové. Lze dokonce říci, že zápas o Slezsko v 15. a 16. století, nejprve mezi Čechami a Uhry, pak mezi Jagellonci, Habsburky, Hohenzollerny je mu do značné míry totožný s národnostním antagonismem polsko-německým, příp. slovansko-německým. Proto je chválen Jiří z Poděbrad, neboť prosazoval do Slezska rodilé Čechy, např. Jošta z Rožmberka jako vratislavského biskupa. Matyáš Korvín sice vyháněl slezská knížata z jejich zemí a dosazoval za ně své lidi, byli to však Maďaři, Češi, Poláci, nikoli Němci. Vladislav Jagellonský učinil své mladší polské bratry svými náměstky ve Slezsku a svěřil jim Hlohovsko, resp. Opavsko, naproti tomu však právě on pomáhal markraběti braniborskému uchytit se v Opolsku, Habsburkové počínaje Ferdinandem I. jsou pak pro autora především podporovatelé němectví ve Slezsku.

Těmto nacionálně zúženým a jistě diskutabilním badatelským postulátům vyhovovala v 16. století v prvé řadě ta knížectví, v nichž ještě vládli Piastovci, mající většinou tradiční dynastický zájem na stycích s Polskem nebo Čechami. Byla to knížectví opolsko-ratibořské, těšínské a lehnicko-břežské. Z nich pak ve druhé části díla věnuje autor nejvíce pozornosti opolsko-ratibořskému knížectví. Zabývá se jeho předchozím historickým vývojem, jeho hospodářstvím, sociální strukturou, národnostními poměry. Naštěstí se příliš neváže obecnými tezemi z prvé části díla, o to více analyzuje a vykládá prameny a literaturu, a proto dochází k řadě nových poznatků a pohledů. Pro nás je zvláště zajímavá kapitola věnovaná rozboru česky psaného zemského zřízení opolsko-ratibořského. Odhlédneme-li od trochu stručnějších srovnávacích studií M. Kinstlera, Sobótka 31, 1976/3, resp. M. Ptaka, Sobótka 34, 1979/1, je to, tuším, poprvé od časů Kaprasových před 70 lety, kdy se toto zřízení dočkalo zvláštního rozboru.

Brilantně je napsána kapitola, popisující diplomatický a dynastický boj o nástupnictví po posledním opolském Piastovci Janu Dobrém. Měl by ji číst každý, kdo se chce poučit o mezinárodních souvislostech zdánlivě jen „vnitročeského" sporu mezi šlechtou a městy na počátku 16. století. V opolském sporu se angažovali oba čeští Jagellonci, polský Zikmund I. a také Bartoloměj a Karel Minsterberští, nikoli náhodou v českém stavovském sporu protivníci Zdeňka Lva z Rožmitálu, jenž také měl

v Opolí své nároky. Po 25 letech zvítězil roku 1532 Jiří Braniborský, a to přes odpor „proněmeckého" Ferdinanda I. Ten záhy potom českým listem (autor jej nalezl ve Státním archivu v Merseburku) napomínal Jiřího, aby respektoval práva svých poddaných včetně užívání češtiny na zemském soudě a v úřadech.

Zajímavé jsou i další kapitoly věnované braniborskému pokusu o nástupnictví i v Lehnici (Ferdinand ho tentokrát roku 1546 energicky zmařil) a lehnickému knížeti Jindřichu XI., protestantu, který strávil nějaký čas ve vězení Rudolfa II. v Praze. Boras ho pokládá za nejpozoruhodnější osobnost mezi slezskými Piastovci.

Bez užitku není pro českého čtenáře ani třetí část knihy týkající se Západních Pomořan. Stačí připomenout, že Cosmus von Simmer, diplomat a historik, jemuž náleží poslední kapitola Borasovy práce, byl roku 1611 účastníkem Matyášovy pražské korunovace, v Kolobřehu prožil třicetiletou válku, zažil Valdštejna i Gustava Adolfa a o tom všem psal ve své Kosmografii.

Ivan Martinovský

Revolutionäre Bewegungen in Österreich. Herausgegeben von Erich Zöllner, Redigiert von Hermann Möcker, Wien 1981, Österreichischer Bundesverlag, 175 s. (= Schriften des Instituts für Österreichkunde, 38).

Širší a užší teritoriální vymezení Rakouska se střídavě vyskytují v deseti příspěvcích předních rakouských historiků starší i mladší generace pod redakcí autora dnes nejuznávanějších souhrnných dějin Rakouska, profesora vídeňské univerzity Ericha Zöllnera. Sborník tak podává poměrně ucelený pohled na „uvědomělé, dalekosáhlé, často náhlé a většinou násilné změny politických a společenských poměrů", jak vydavatel charakterizoval sociálně politický pojem revoluce (s. 4) na území podunajské monarchie, případně na dnešním území Rakouské republiky, od časného středověku až do konce druhé světové války. Vedle pozoruhodného srovnání sociálních, národních a náboženských struktur a průběhu událostí husitského hnutí 15. století a českého stavovského povstání 17. století, jímž do sborníku přispěl Richard Georg Plaschka (o něm referuje podrobněji František Šmahel v prvním oddíle obzoru literatury HT 5), se k husitství bezprostředně vyslovují také dva další příspěvky. Salcburský profesor Gerhard Botz, **Der Revolutionsbegriff in der Geschichte** (s. 5–27), podal obsáhlý přehled dosavadních názorů o revoluci jako jednom ze základních pojmů moderních dějin, pokud byly publikovány německy nebo anglicky, a v této souvislosti se přiklonil k názoru, že husitství, rolnická povstání a luterská reformace by neměly být charakterizovány ani jako raně buržoazní revoluce a že začátek epochy „skutečných revolucí" spadá až do 17. století. Docent Peter Feldbauer z vídeňského univerzitního ústavu pro hospodářské a sociální dějiny připomněl v příspěvku **Sozialrevolutionäre Bewegungen im mitteialterlichen Österreich** (s. 28–51) přiostření sociálních konfliktů ve Vídni v červnu 1422 a pronásledování židů ve dvacátých letech 15. století v přímé souvislosti s bojem proti husitům. V další části sborníku pojednal profesor innsbrucké univerzity Johann Rainer o rolnických povstáních v letech 1525–1627 v rakouském prostoru (bez českých zemí), se zdůrazněním hornorakouského povstání z roku 1626 jako nejkrvavější selské války v rakouských dějinách, zatímco vídeňský docent Moritz Csáky rozebral sociální a ekonomické aspekty uherských povstání v druhé polovině 17. a počátkem 18. století. Rozsáhlou literaturu, včetně české, a některé archivní prameny využil Helmut Reinalter, docent v Innsbrucku, v pojednání o jakobínech v habsburské monarchii, jimž až do druhé světové války věnovala historiografie jen malou pozornost. Vídeňský docent Wolfgang Häusler vystihl ve svém příspěvku o revolučních letech 1848–1849 mnohostrannost a protikladnost sociální a národnostní problematiky v pojetí tehdejších účastníků revolučních událostí i pozdějších pozorovatelů. Závěrečné tři příspěvky se týkají revolučních a opozičních hnutí na území Rakouské republiky ve 20. století – ředitel Rakouského státního archivu Rudolf Neck o revoluční epoše 1917–1920, vídeňský docent Gerhard Jagschitz o ilegálním hnutí v době stavovské diktatury 1933–1938 a profesorka Erika Weinzierl o rakouském odporu a odboji proti nacismu v letech 1938–1945. Sborník je významným obohacením dosavadního bádání o rakouských státních a národních tradicích, které bývají – hlavně v zahraničí – až příliš často spojovány pouze s konzervatismem.

Jiří Kořalka

Husitství a novodobá česká společnost v německo-rakouských vztazích

V průběhu jednoho století, jež uplynulo mezi vytvářením předpokladů buržoazní revoluce ve střední Evropě z roku 1848 a drtivou porážkou hitlerovského Německa roku 1945, byl vztah Rakouska k německé národní jednotě jedním z klíčových polemických témat mezi prusko-maloněmeckým a tzv. velkoněmeckým dějepisectvím. Bylo a je Rakousko svou národně politickou podstatou součástí Německa? Byli a jsou rakouští Němci v prvé řadě Němci nebo Rakušany? Mohlo vůbec Rakousko udržet a obhájit svou státně politickou existenci nezávisle na Německu? A v neposlední řadě: co je to vlastně Rakousko? Jsou to historicky pouze původní rakouská arcivévodství a s nimi spojené alpské země jako bývalý kraj Svaté říše římské? Má se Rakouskem nazývat od tereziánských a josefínských reforem centralisticky spravované státní jádro habsburské monarchie, zahrnující české země, ale ne již Uhry s Chorvatskem a Sedmihradskem, Halič s Bukovinou a severoitalské provincie, jak to bylo běžné v druhé polovině 19. století? Nebo vzniklo Rakousko dynastickým spojením dědičných zemí rakouských s českou a uherskou královskou korunou, jak to neustále zdůrazňovali čeští historikové? Zkušenost několika generací ukazuje, že se každá historická práce o německo-rakouských vztazích bezprostředně nebo aspoň nepřímo dotýká klíčových problémů českých státních a národních dějin, ve středověku, v raném novověku, v 19. i ve 20. století.

Obsáhlý sborník **Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch.** Herausgegeben von Robert A. Kann und Friedrich E. Prinz (Wien-München 1980, Jugend und Volk, 596 s., 12 s. obr. příloh, 6 mapových příloh) je – pokud vím – prvním případem, kdy přední historikové pojednávají o německo-rakouských vztazích od raného středověku až po současnost jako o vztazích dvou plnoprávných partnerů. Německo se v záměru rakouských iniciátorů sborníku nejeví zásadně jinak než Itálie (první bilaterální sborník tohoto typu byl věnován vztahům rakousko-italským roku 1973), případně než Jugoslávie, na niž se má zaměřit příští svazek ediční řady. Předmluva vydavatelů, z nichž rakousko-americký historik Robert A. Kann 30. srpna 1981 zemřel, se nevyhýbá aktuálním a palčivým problémům národní identity, jazykového a kulturního společenství, staletého sepětí Rakouska s jinonárodními územími a vlastních proměn pojmů Německa a Rakouska, ale všechny otázky jen zběžně nadhazuje a řešení přenechává devatenácti autorům dvaceti příspěvků sborníku. Tyto příspěvky jsou rozděleny do dvou částí – první chronologické, v níž pouze léta 1918–1945 zpracovali dva autoři, jeden z německé, druhý z rakouské strany, a druhé tematické, kde byl tento dvojí pohled uplatněn několikrát. I když vydavatelé zdůraznili, že se sborník soustřeďuje převážně na vztah jazykově německých rakouských zemí a Německa, jsou zmínky o českých zemích a české národní problematice poměrně časté; týkají se většinou období husitství a novodobé české společnosti.

Friedrich E. Prinz dovedl první příspěvek **Frankenreich – Römisches Reich – Österreich. Die Vorgeschichte einer Nachbarschaft** (s. 17–43) až k vyvrcholení husitské revoluce (sám tohoto pojmu užívá). Mocenskopolitické konflikty jednotlivých teritoriálních celků a starého říšského ústrojí sledoval Prinz přes „přemyslovskou mezihru" až ke konstituování národních království, k nimž řadil nejen Polsko a Uhry, ale v 15. století i husitské Čechy a poděbradskou dobu, kdy se svébytné síly ukázaly jako příliš silné, než aby mohly být začleněny do pozdně středověké „nadstavby" Svaté římské říše. Autoři dalších chronologicky řazených příspěvků – Volker Press pro období od poloviny 15. do poloviny 18. století Walter Hubatsch pro prusko-rakouské soupeření v letech 1740–1840 a zejména Adam Wandruszka pro konflikt velkoněmecké a maloněmecké ideologie v letech 1840–1871 – sledovali vzestup habsburské teritoriální moci, stále se odcizující většině mimorakouského Německa a přesouvající těžiště své aktivity mimo teritorium Svaté říše římské, popřípadě Německého spolku po roce 1815. Wandruszka připomněl výslovně mimořádně závažné politické vystoupení Františka Palackého roku 1848, který formuloval tyto širší historické souvislosti mnohem výstižněji než většina soudobých německých politiků v Rakousku.

Husitská a spříznená problematika se vyskytuje i v dalších příspěvcích sborníku. Johann Christoph Allmayer-Beck v článku **Das Heerwesen in Österreich und in Deutschland** (s. 490–517) připomněl, že požadavek vytvoření říšského vojska zazněl opakovaně již v 15. století v bojích proti husitům; příspěvek obhajující císařské, později rakouské vojsko proti německonacionálnímu znevažování, podnětně připomíná častý rozpor mezi teoriemi a realitou ve vojenských dějinách. Vztahu protestantismu a katolictví, podobně jako třem dalším ožehavým tématům z německo-rakouského soupeření, jsou ve sborníku věnovány dva příspěvky, jeden „z německého hlediska" (Gerhard May), druhý „z rakouského hlediska" (Elisabeth Kovács); úloha Čech a českého přínosu je zde zastoupena hlavně pro 17. století, ale úplně je opomenuta v novodobém vývoji. Klíčový význam pojetí Čechů jako etnicko-jazykové uvnitř německého národa 1848 a trvající představy politické a kulturní nadřazenosti Němců zdůraznil Peter Burian v článku **Deutschland und das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie aus deutscher Sicht** (s. 398–411), zatímco Robert A. Kann se tímto problémem zabýval z rakouského hlediska, se zdůrazněním kořenů uvědomělého národnostního konfliktu již za vlády Marie Terezie (s. 412–423).

Zdvojení autorů v některých tematických okruzích je ve sborníku uplatněno rovněž při hodnocení německo-rakouských hospodářských vztahů (Karl Erich Born, Herbert Matis) a při ne vždy přesvědčivém rozboru státně politických vztahů a anšlusu v letech 1918–1945 (Andreas Hillgruber, Gerhard Botz). Při prolínání chronologických a tematických hledisek se sborník jako celek nemohl vyhnout opakování některých událostí a myšlenek. Nepochybným přínosem bylo rozšíření zorného úhlu také na oblast dělnického hnutí (Hans Mommsen), školství a vzdělání (Monika Glettler), krásné literatury (Roger Bauer), výtvarného umění (Renate Wagner-Rieger) a hudby (Carl Dahlhaus), přičemž ve většině těchto příspěvků lze sledovat hledání rakouské specifičnosti. Chronologicky závěrečný příspěvek Alfreda Ableitingera o vývoji po roce 1945 věnuje zcela správně pozornost také vztahům mezi Rakouskem a Německou demokratickou republikou. I když uživatel sborníku postrádá samostatnou stať o formování rakouského národa, případně o diskusi na toto téma, vyznívá odpověď na úvodní otázky dost jednoznačně, že v rakouském případě převážil státně politický zřetel v národotvorném procesu nad jazykovými a kulturními tendencemi.

Jiří Kořalka

HUSITSKÉ BÁDÁNÍ

Josef Johanides, **František Martin Pelcl,** Praha 1981, Melantrich, 429 s., 46 obr. příl. (= Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, 62).

Po metodicky již poněkud zastaralé práci Josefa Hanuše z roku 1914 se nyní naše odborná veřejnost konečně dočkala moderní monografie o našem, před Palackým nejvýznamnějším a nejvlivnějším historikovi, Františku Martinu Pelclovi, z pera Josefa Johanidesa. Jedná se o autora, který vyniká pečlivostí a akribií při rekonstrukci životních osudů svých hrdinů, jak jsme se mohli přesvědčit na příkladu jeho zpracování života a působení Františka Vladislava Heka (Praha 1976). Také k této práci se odpovědně připravoval, připomeňme zde alespoň podrobný soupis Pelclova díla, pramenů k jeho životopisu a literatury o něm vydaný před nedávnem v Pelclově rodišti Rychnově nad Kněžnou (Josef Johanides, František Martin Pelcl (1734–1801), jeho život a dílo. Soupis základních pramenů a literatury, Rychnov nad Kněžnou 1981).

Také v této monografii je hlavní důraz kladen na podrobné vylíčení Pelclova životopisu, o věcné stránce není možno knize nic vytknout kromě několika nepodstatných maličkostí v místech, kde autor ve snaze o literární účin se nechal svést běžnými klišé. Mám na mysli např. slova o bílých kabátech pruské armády, v jejíž výstroji převládala barva modrá nebo konstatování, že Bohuslav Balbín byl lepší než jeho spolubratří v klerikách, přičemž řádovým oděvem jezuitů byl talár.

Určité námitky je ale možno vznést proti celkové koncepci Johanidesovy knihy. Je pochopitelně výsadním právem každého autora, aby pro svou práci zvolil pojetí na základě vlastního uvážení, jen těžko se ale lze ubránit dojmu, že to, co bylo pozitivním přínosem v případě Hekově, je u Pelcla spíše slabinou knihy. U Heka, řadového pracovníka obrozenské doby, bylo skutečně na výsost poutavé podrobné sledování jeho života, zpopularizovaného známým Jiráskovým románem, bylo zajímavé provést srovnání mezi uměleckou fikcí a historickou pravdou. U člověka formátu Pelclova by nás ale více než sebepodrobnější vypsání vnějších okolností jeho života zajímalo hlubší poznání hlavních tendencí jeho vědeckého díla. Tak se zde velmi málo dovídáme o Pelclově vnitřním vývoji, pokud pak jde o jeho vlastenectví, vytváří Johanides dokonce dojem, že zde vlastně ani žádný vývoj neexistoval. Samozřejmě nelze pochybovat o Pelclově českém původu, o ryze českém charakteru jeho rodného města i o tom, že pokládal češtinu za svůj mateřský jazyk. Přesto se domnívám, že Pelclovo vlastenectví procházelo určitými peripetiemi a krizemi i záchvaty momentální skepse vůči možnostem dalšího kulturního rozvoje českého národa, za jejíž výraz jsou běžně považovány jeho Dějiny Němců a jejich řeči v Čechách. Soudím, že není nutné podnikat, jak chce Johanides, „čtení mezi řádky", abychom dokázali, že tato studie má být svéráznou národní obranou a voláním „Pozor, hoří", jež mělo upozornit na nebezpečí germanizace, a že lze i nadále podržet soudy starší literatury. Nelze konečně ani pomíjet skutečnost, že v oznámení o prvním vydání Kurzgefasste Geschichte z roku 1774 Pelcl píše, že se k jejich sepsání oddohodlal mimo jiné i proto, že neočekává od svých současníků, že by „četli latinské, české nebo alespoň v zastaralé němčině psané folianty" a chce tedy podat dílo psané řečí „dnes oblíbenou" a o několik let později vydává v mateřském jazyce Novou kroniku českou, protože „sobě Čechové od mnoha let stěžují, že se kroniky o příbězích Království českého toliko v latinském, ano ještě více v německém jazyku píší a vydávají, v českém jazyku pak zhola nic". Určitý vývoj zde tedy bez pochyby existoval a jistě by nás zajímalo podrobnější poznání důvodů, které vedly k rozhodnutí napsat vědecké dílo česky, což bylo v dobovém kontextu činem bez nadsázky revolučním a na dlouho ojedinělým. Dost málo je řečeno také o Pelclově osvícenství, ačkoliv právě řešení vzájemného poměru mezi osvícenstvím, či lépe řečeno, mezi jeho různými odstíny a počínajícím českým národním hnutím je jedním ze základních problémů při hledání kořenů našeho obrození.

Právě díky tomuto statickému pojetí pak je zde poněkud zkresleně vylíčena také Pelclova cesta ke kladnému ocenění husitské epochy. Zde pochopitelně Johanides přiznává, že se Pelclovy názory vyvíjely – od myšlenky projevené na stránkách Prager gelehrte Nachrichten, že by mělo vycházet více hodnotných překladů do češtiny, aby Češi konečně přestali číst své husitské knihy, až k pozitivnímu zhodnocení husitské doby, které se projevilo v jeho historických pracích. Synteticky se ovšem Pelcl k vylíčení počátků husitství a alespoň části husitských válek dostal až v Nové kronice české, a to v jejím IV. dílu zabírajícím časový úsek 1378–1429, který ale bohužel zůstal v rukopisech, a je proto škoda, že ve výběru ukázek nepřipojil Johanides více pasáží z této neznámé práce. Před naším husitologickým bádáním stojí tedy posud naléhavý úkol vydání a všestranného zhodnocení tohoto Pelclova díla. Vcelku je ale možno konstatovat, že základní rysy jeho hodnocení husitství známe alespoň v obrysech z příslušných partií v Kurzgefasste Geschichte a monografie o Václavu IV. Ve stručnosti řečeno se jednalo o odsudek táborského násilí a ničení kulturních hodnot kombinovaný s vlastenecky motivovanou hrdostí nad husitskými vojenskými úspěchy. Pouze na okraj připomínám nedorozumění, které se do knihy vloudilo, když u Pelclovy edice textu o Žižkově výpravě do Uher Johanides opominul upozornit na editorův omyl – nejednalo se totiž o pasáž z kroniky Vavřince z Březové, ale o jeden z textů Starých letopisů českých.

Všechny tyto poznámky na okraj Johanidesovy práce nechtějí samozřejmě snižovat její hodnotu a naopak upozorňují na otázky, které se po jejím přečtení vybavují. Spíše je nutné chápat ve smyslu onoho čapkovského, že kritizovat (v našem případě recenzovat) znamená vnutit autoru svůj názor, jak bych to napsal já, kdybych to uměl.

Jiří Rak

František Palacký (1798–1876): A Centennial Appreciation. Edited by Joseph Frederick Zacek. East European Quarterly 15, č. 1, Boulder, Colorado 1981. 145 s.

Na jedenácti příspěvcích monotematického čísla amerického čtvrtletníku pro východoevropské dějiny, věnovaného „Velkému Čechovi" 19. století Františku Palackému, se podílí pět odborníků působících na severoamerických univerzitách, jedna rakouská autorka a pět historiků z ČSSR. Iniciátor a vydavatel svazku Joseph F. Zacek, autor významné monografie **Palacký: The Historian as Scholar and Nationalist** (The Hague–Paris 1970, Mouton, XIV + 137 s., Studies in European History, 5), začleňuje v úvodu (s. 1–2) tento nový Palackého sborník do jedné řady s předcházejícími českými publikacemi k výročím narození nebo úmrtí Františka Palackého (především z let 1898, 1926, 1946 a 1968). Už do dřívějších jubilejních sborníků přispěli francouzští, angličtí, němečtí i američtí badatelé drobnými vzpomínkami nebo osobními vyznáními o vztahu k Palackému, ale v tomto případě je to poprvé, kdy zahraniční autoři přispěli původními vědeckými statěmi o Palackém. Zacek to oprávněně považuje za přesvědčivý důkaz, jak se rozšířil odborný výzkum českých dějin za hranicemi českých zemí. Deset příspěvků, které po úvodní charakteristice sborníku a po zhodnocení Palackého jubilea v roce 1976 následují, lze rozdělit do tří tematických skupin, a) Palackého úloha v českém národním hnutí a politickém životě; b) Palackého podíl na rozvoji české kultury a české i mezinárodní vědy; c) Palackého osobní život. Téměř všechny příspěvky se přímo nebo aspoň zprostředkovaně dotýkají problematiky husitského bádání a husitských tradic.

František Kutnar se ve stati **František Palacký and the Development of Modern Czech Nationalism** (s. 3–13) souhrnně vrací k otázkám, které podnětným způsobem vyslovil před více než třiceti lety (Palackého pojetí společnosti, národa a státu, in: Tři studie o Františku Palackém, Olomouc 1949, s. 7–42). Spatřuje v Palackém osobnost hluboké morální odpovědnosti a koncepční schopnosti, s mimořádným porozuměním pro minulost a současnost, osobnost, která dovršila období českého národního obrození a po dvou staletích uvedla českou otázku znovu na fórum evropské vědy a politiky. Teprve jako vědec a historik se Palacký začal zajímat o praktickou politiku; podle Kutnarova názoru neexistovala hráz mezi Palackého vědeckými metodami a politickým myšlením. Ovlivněn v mládí Francouzskou revolucí a napoleonskými válkami, chápal Palacký regenerativní význam revolucí v přírodě i v lidské společnosti, pokládal národy za kolektivní jednotky, které nemohly být pouze pasívním objektem státní politiky, a na tomto základě formuloval své přesvědčení o neustálém střetávání světové centralizace a principu národnosti. Kutnar připomíná, že se mnoho předpokladů, z nichž Palacký vycházel, ukázalo jako nesprávné a že se jeho politický program neuskutečnil, avšak nelze popřít historickou velikost jeho koncepce, která se stala jedním z hlavních zdrojů české národní ideologie.

Třemi dílčími pohledy na politickou činnost Františka Palackého přispěli Lawrence D. Orton, **Palacký at the Slav Congres of 1848** (s. 15–28), autor dosud nejvyváženějšího historického hodnocení Slovanského sjezdu v Praze (The Prague Slav Congress of 1848, Boulder, Colorado 1978, East European Monographs, 46); Thomas G. Pesek, **Palacký and Havlíček: Their Political Relationship** (s. 29–42), připomínající názorovou shodu i odlišnosti obou vůdčích činitelů českého národního hnutí, kteří se především vzájemně doplňovali; Bruce M. Garver, **Palacký and Czech Politics after 1876** (s. 43–56), zdůrazňující, že Palacký vykonával dlouhodobý vliv na českou společnost přinejmenším ve čtyřech oblastech, svým státnickým osobním příkladem, vytvořením politického programu, podílem na budování samosprávných institucí a nejvíce svou interpretací českých dějin.

Skupinu příspěvků z oblasti kulturního a vědeckého života zahajuje Josef Hanzal, **Palacký and Czech Culture in the First Half of the Nineteenth Century** (s. 57–64). Poukazuje na to, že přes značnou pozornost věnovanou významu Palackého pro českou obrozeneckou kulturu zůstává řada problémů nejasných nebo jsou rozdílně vysvětlovány. Nově je třeba rozebrat Palackého vztah k osvícenství a romantismu a jejich význam pro Palackého myšlení, cítění a životní zkušenost; nepokládá za správné, že někteří autoři popírali v nedávné minulosti romantické vlivy na rané období Palackého tvorby. Celkově ukazuje Palackého program rozvoje národní kultury, obsažený

hlavně v několika příspěvcích do ČČM, jako nerozlučnou součást českého národně politického programu.

Mezi badatelsky nejpřínosnější součásti sborníku patří stať Olgy Svejkovské, **The Relationship between the German and Czech Versions of Palacký's History of the Czech Nation** (s. 65–84). Na řadě přesvědčivých příkladů dokazuje, že české vydání Palackého Dějin I a III/1 není ani pouhým překladem předcházející německé verze, ani je nelze považovat za zcela přepracované. Pečlivým srovnáváním obou textů zjistila autorka, že provedené změny je možné seřadit do tří skupin: a) věcné změny dané pokrokem historického bádání (v I. díle málo běžné) a autorovým filozofickým stanoviskem; b) odstranění úprav způsobených cenzurou (hlavně při hodnocení Jana Husa a kostnického koncilu); c) stylistické změny (daleko nejpočetnější). Zajímavé je zjištění, že ani svazky II/1 a II/2 se v českém vydání zásadně neodlišují od původního německého znění, i když mezi oběma uplynulo více než třicet let (zde byla nejvíce přepracována kapitola o půtkách o český trůn). Stejné prověření ovšem potřebuje jiný běžný názor, sdílený také autorkou (s. 66), že německé svazky Palackého Dějin vydané po roce 1848 jsou pouhým překladem českého textu. Na jiném místě tohoto svazku HT se pokouším dokázat, že přinejmenším část Dějin III/2 o počátku husitských válek napsal Palacký německy již před rokem 1848, a nadto je nutné ověřit Palackého výrok v dopise Johannu Gustavu Droysenovi z 13. července 1857, že německý překlad pořizovaný Josefem Wenzigem sám tak piluje a téměř přepracovává, že i německé svazky Dějin jsou vlastně originálem; tento dopis byl uveřejněn před více než padesáti lety, v druhém díle Droysenovy korespondence z roku 1929, a přesto nebyl dosud zhodnocen.

Také dva další příspěvky vynikají zvládnutím výzkumu nových pramenů. Aleš Chalupa, **František Palacký and the National Museum** (s. 85–101), se nespokojil shrnutím výsledků starších studií Josefa Hanuše, Václava Vojtíška a Jaroslava Charváta, ale využil v rozsáhlé míře, zejména pro čtyřicátá a šedesátá léta 19. století, také rukopisů a protokolů z Archivu Národního muzea. Je až překvapivé, kolik návrhů a požadavků Palackého je dodnes cenných a vlastně moderních. Rakouská historička Anna M. Drabek ve stati **František Palacký and the Beginning of the Austrian Academy of Arts and Sciences (Österreichische Akademie der Wissenschaften)** (s. 103–116) soustředila řadu pozoruhodných dokladů z vídeňského státního archivu (fondu ministra Kolovrata) a z archivu Rakouské akademie věd o ustanovení prvních členů Akademie, mezi nimiž byl také Palacký, o připomínkách Palackého k jednacímu řádu Akademie a především o jeho iniciativě k vydávání Monumenta conciliorum; střetnutí mezi pojetím „vlasteneckých dějin" u Josefa Chmela a univerzální koncepcí Palackého by si nepochybně zasloužilo důkladnější zhodnocení.

Závěrečné příspěvky nového Palackého sborníku vyplynuly ze zpracování části písemné pozůstalosti Františka Palackého a jeho blízkých, uložené v Archivu Národního muzea v Praze. Jaroslava Hoffmannová zhodnotila v článku **František Palacký and His Wife Terezie** (s. 117–126) vedle dříve publikovaných deníkových záznamů, dopisů a vzpomínek také některé údaje z neobyčejně bohatého souboru 525 dopisů Františka Palackého, zaslaných v letech 1826–1860 Terezii Palacké. V souladu se zaměřením svého příspěvku se autorka soustředila na osobní vztah obou manželů a některé stránky lidské osobnosti Palackého; v jeho korespondenci s manželkou Terezií je však rovněž uloženo velké množství informací, hodnocení a postřehů politického, vědeckého a společenského rázu, jež si zaslouží odborné zpracování a zhodnocení. Světla a stíny rodinného života Františka Palackého, jeho vnější i charakterové rysy, jeho obdivuhodnou snahu o vyváženost rodinných poměrů a veřejné aktivity pro vlast a národ přibližuje Alena Šubrtová v příspěvku o „panu Palackém" (**Mr. Palacký**, s. 127–145). Přísná vnitřní ukázněnost, projevující se v rozvrhu pracovního dne i v krásném a čtivém rukopise (na rozdíl od způsobu psaní velké části partnerů, s nimiž si Palacký dopisoval), umožňovala Palackému soustředěnou vědeckou práci až do posledních let života. Podrobné údaje o Palackého soukromí se dochovaly z jeho stáří, hlavně z deníků a dopisů Marie Červinkové-Riegrové. Jak poznamenal Joseph F. Zacek v úvodu sborníku, jsou oba příspěvky o osobnosti a soukromém životě Františka Palackého zvlášť vítané vzhledem k tomu, že opravdová vědecká biografie Palackého neexistuje v žádném jazyce.

Jiří Kořalka

Petr Čornej, **Nad Palackého edicí Starých letopisů českých.** Slavia. Časopis pro slovanskou filologii 51, 1982, s. 69–79.

Již více než 150 let pracují naši historikové zabývající se husitstvím s edicí Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy z Radenína a Beneše z Hořovic, kterou roku 1829 vydal František Palacký. Autorita velkého historika pak způsobila, že jeho edice byla běžně využívána až do současnosti, aniž se v dostatečné míře přihlíželo také k originálním textům. To provedl až nyní Čornej, který srovnal Palackého edici se všemi 17 rukopisy, z nichž byla pořízena, a jeho výsledky jsou více než zajímavé.

V prvé řadě zjistil, že rozhodně není možné Palackého práci považovat za edici v dnešním slova smyslu. Palacký totiž se svou předlohou pracoval značně volně, pořizoval novou redakci textů, některé zprávy vynechával (přičemž, jak Čornej správně upozorňuje, je třeba část těchto vynechávek přičíst také na vrub tehdejší cenzury). Z hlediska dnešní ediční techniky je pak největším Palackého „hříchem" archaizace některých mladších textů, zvláště rukopisů L a M. K tomuto počínání vedlo mladého historika několik důvodů. Jednak šlo o jinou ediční praxi, jejímž cílem nebylo jako dnes přesné vydání dochované památky, ale rekonstrukce původního, mnohdy jen předpokládaného znění. Proto tedy mohl Palacký s klidným svědomím převádět texty již zmíněných rukopisů L a M vzniklých na počátku 17. století do češtiny století 15., neboť byl přesvědčen o jejich středověkém původu a domníval se, že těmito svými úpravami vlastně jen napravuje chyby pozdějších opisovačů.

Jiné Palackého důvody ale nelze označit jinak než jako mimovědecké. Dobře to ukazuje právě příklad rukopisu M, z něhož Palacký brilantně vyvrátil bajku o krvavém vilémovském sněmu líčící krutost krále Václava IV., a přitom zprávy o údajném Žižkově tažení do Uher či o jeho válečnickém umění (dokumentované historkou o svržení válečných vozů v bitvě u Malešova) z téhož rukopisu vydal ve své edici jako hodnověrné. Také v tomto případě Čornej správně postihl editorovu motivaci – evidentně se jednalo o snahu potlačit zprávy, které o husitství nebo o českém panovníkovi vydávaly negativní svědectví, a naproti tomu verifikovat ty pasáže, které mohly přispět k prosazení kladného hodnocení husitské doby v českém historickém vědomí a povědomí. Sympaticky zde působí skutečnost, že Čornej se nesnaží využít svých zjištění k laciné diskreditaci Palackého osoby a díla, naopak, přesně je zařazuje do dobového kontextu „jungmannovského období českého obrození" a poukazuje v této souvislosti i na volné literární překlady pořizované právě Josefem Jungmannem.

Čornejova práce názorně ukazuje, jak volání „ad fontes" nelze přeslechnout ani v případech, kdy jsou k dispozici starší ediční podniky, a povede jistě k tomu, že naši husitologové budou nuceni opravit některé tradiční soudy; klasickým případem tu může být Čornejova analytická studie o bitvě u Malešova. Nejvítanějším důsledkem Čornejových závěrů a upozornění by bylo moderní kritické vydání Starých letopisů. Svůj význam má tato studie ovšem i pro výzkum dějin husitologického bádání a husitských tradic. Ukazuje totiž i ty dosud méně známé (nebo opomíjené) prostředky, jimiž byla ražena cesta k vyzvednutí husitství na centrální místo v chápání starších českých dějin. Je jen škoda, že autor nemohl svůj příspěvek otisknout v některém z historických či přímo husitologických periodik v úplném znění. Zkrácení, k němuž jej vedlo zaměření filologického časopisu, ho totiž ochudilo o uvedení řady průkazných důkazů.

Jiří Rak

Dvě práce o Zdeňku Nejedlém

Snad trochu opožděně, donucen vlastním badatelským zájmem, si na stránkách tohoto sborníku všímám knihy Jaromíra Dvořáka **Zdeněk Nejedlý a nová česká literatura** (Praha 1978, Československý spisovatel, 445 s.). Jak ukazuje datum vydání, vyšla publikace k Nejedlého jubileu, na rozdíl od mnoha podobných však představuje výsledek více než čtvrt století trvajícího autorova zájmu o tuto problematiku. Titul knihy může poněkud zavádět. Její obsah je, a v případě zvoleného

tématu nutně musí být, mnohem širší. Dvořák ve skutečnosti podrobně osvětlil Nejedlého vědecký vývoj v kontextu vývoje společenských věd v Čechách v první polovině 20. století. Na tomto místě jistě oceníme, že autor knihy si dobře uvědomil své silné i slabší stránky a jako „nemedievalista" rezignoval na rozbor prací o husitském zpěvu. Nicméně Nejedlého husitologických studií se přece jen dotkl. V zamyšlení nad statí Mládí M. Jana Rokycany správně postřehl, že již Nejedlého-studenta lákalo mládí velkých osobností. Značnou pozornost věnoval Dvořák i Nejedlého vystoupení ve sporu o smysl českých dějin. Přesvědčivě rozebral, co tehdejšího mimořádného profesora hudební vědy sbližovalo s Gollem a co naopak s Masarykem a podtrhl, že Nejedlý hodnotil na prahu první světové války husitství jako hnutí pokrokově národní, nikoliv jako sociální revoluci. Dvořák se rovněž vyvaroval řady chyb předcházejících Nejedlého životopisců. Dějiny nevidí černobíle a práce Zdeňka Nejedlého porovnává vždy s činností jeho generačních vrstevníků a hodnotí ve vztahu k době vzniku. V Dvořákově pojetí tak Nejedlý přestává být osobností „mimo čas a prostor", nýbrž je vědcem, jehož směřování logicky pramenilo z období, v němž žil, tvořil a působil.

V hezké knize Jaroslava J i r á n k a Muzikologické etudy (Praha 1981, Panton) je na s. 195–202 otištěna zajímavá esej **Zdeněk Nejedlý a česká hudba.** Právě na husitologických pracích demonstruje Jiránek charakteristické znaky Nejedlého přístupu k dějinám hudby. V samotné interpretaci Nejedlého názorů na husitství zůstává autor občas na povrchu a popiatný tradičním soudům. Rozhodně je však třeba vyzdvihnout jeho myšlenku, že rezidium „husitského asketismu v otázkách umění a estetiky, jak se s ním u Nejedlého přece jen setkáváme, není pro nás dnes přijatelné" (s. 198). Jiránek tak nepřímo odmítá Nejedlého přesvědčení o „krásné plnosti života" v husitství, jak jej opakoval ještě Jaromír Dvořák, a proti takovému přístupu staví Marxovo chápání krásy v umění.

Petr Čornej

HUSITSKÉ TRADICE

Jana F o j t í k o v á, **Hudební doklady Husova kultu z 15. a 16. století. Příspěvek ke studiu husitské tradice v době předbělohorské.** Miscellanea Musicologica 29, 1981, s. 51–145.

Práce J. Fojtíkové, založená na systematickém studiu všech tištěných předbělohorských kancionálů a velkého souboru hudebních rukopisů hlavních pražských knihoven a archivů i výběru z dalších českých archivů a muzeí, je prvou naší syntézou k tomuto tématu. Starší odborná literatura poskytovala pro toto období zatím jen fragmentální a ne vždy spolehlivé informace. Minimální byla dosud i činnost ediční. Široká pramenná základna výzkumu dovolila nyní autorce zodpovědět řadu otázek postihujících formování, společenský význam i aktualizaci Husova kultu v průběhu dvou století po jeho smrti.

První skupina otázek autorkou probíraných se týká datace v pramenech dochovaných děl. Hudební projevy dokládající Husův kult nacházíme v celém období od roku 1415 do Bílé hory, a to v pozoruhodném množství. Fojtíková soudí, že není možno vést přesnou časovou stratifikaci v tomto souboru památek a že je nutno vyvodit zobecňující závěry z materiálu jako celku detailněji chronologicky nerozlišeného. Vzhledem k tomu, že v textu i ve připojeném soupise autorka datuje vznik takřka poloviny památek a pro celkovou datační orientaci poslouží i pouhá datace pramenů je obsahujících, pokládá recenzent tuto skepsi za přílišnou a soudí, že zkoumané dvousetletí je přece jen možno chronologicky pročlenit. Ostatně autorka to do jisté míry při řešení dílčích otázek sama činí. Je jen škoda, že ve studii chybí přehledná synchronizační tabulka, která by umožnila současné sledování vývoje celé šíře písňové i liturgické produkce.

V rámci liturgie byl Hus slaven bezprostředně již po své smrti – jako národní mučedník, zatím ne jako světec. Husův svátek není např. pojat do listebnického kancionálu. Výročí Husovy smrti bylo slaveno pouze příslušnou mší z commune, jejíž

některé sekvence byly od poloviny 15. století postupně nahrazovány původními latinskými skladbami, pravidlem značně slavnostního charakteru. Z 15. století není známa úplná původní mše o Husovi, a to přes značné množství dochovaných utrakvistických graduálů. Z doby kolem roku 1500 máme zato zachován rukopis textově i hudebně původního hodinkového oficia k Husovu svátku (vydal F. Fišer 1966).

Nesrovnatelně početněji než zmíněné latinské přicházejí doklady česky zpívané mše k Husovu svátku, ovšem až od poloviny 16. století. První jazykově české graduály se objevují před polovinou 16. století a od 60. let je již čeština typickým znakem utrakvistické bohoslužby v období 30.–60. let 16. století. Z druhé poloviny století pak pochází i „Nešpor o mistru Janovi z Husince" jako jediná ukázka jazykově českého hodinkového oficia (kancionál kaple Betlémské z roku 1590). Svědectví o okázalých oslavách Husova svátku v druhé polovině 16. a na počátku 17. století jsou i vícehlasé mše a moteta k této příležitosti.

Převážná většina skladeb husovského repertoáru vznikla technikou kontrafraktury – nový text byl podložen obecně rozšířeným nápěvem. Ke dvaatřiceti autorkou shromážděným písňovým textům náleží čtrnáct nápěvů, z nichž pouze dva jsou pravděpodobně původní. Nápěvy jsou čerpány zejména z latinských písní 14.–15. století. Nejpočetnější skupina pozdějších husovských písní je spojena s nápěvy písní „Ó svolánie konstantské" a „V naději boží mistr Hus Jan", které samy čerpají z předhusitského latinského repertoáru. Vědomí předhusitských kořenů nápěvu bylo ovšem již v 16. století zapomenuto.

V okruhu českého chorálu autorka nenalezla žádné původní nápěvy. Textově má Husova česká mše za předlohu starší latinské skladby obecného dosahu, volné překlady Husovi věnovaných latinských skladeb a jen výjimečně samostatné kompozice. V 16. století měla Husova mše již stabilizovanou podobu s vymezeným a v podstatě konstantním repertoárem.

Co do námětů písňových textů vymezila autorka tři hlavní okruhy: prvý zdůrazňuje sociálně a morálně kritickou stránku Husova vystoupení (stranou jsou ponechány otázky teologické). Písně mají též nacionální protiněmecké zahrocení. Druhý námětový okruh je nesen motivy historicko-životopisnými v začasté idealizované podobě. Ve středu pozornosti stojí Husův prostý původ, jeho mládí, studia a kazatelská činnost, zejména však kostnická pře, soud a poprava (na základě Mladoňovice). Další historické zprávy jsou věnovány mučednictví prvých stoupenců hnutí, zvláště M. Jeronýma. Autorka uvádí, že revoluční události let následujících po Husově smrti jsou zmiňovány jen výjimečně. Můžeme-li ovšem soudit podle příkladů z poloviny 16. století, které otiskuje, jedná se i v těchto případech pouze o oslavu české vojenské zdatnosti. Jednotlivé písně nejsou většinou tematicky vyhraněné, námětové okruhy se prolínají a nalezneme je téměř v každém textu zastoupeny všechny. Nové písňové texty pak vznikaly ze starších předloh rozvíjením jednotlivých myšlenek a snahou o aktualizaci. Zde autorka upozorňuje na snahu o hledání paralel mezi husitstvím a německou reformací v písních před polovinou 16. století.

Chorální zpěvy podávají užší výběr témat než písně. Je zde potlačen radikalismus a Husova postava je dále ideálně schematizována. Do popředí vystupuje motiv mučednictví a zejména motiv národnostní: od druhé poloviny 15. století je Hus především č e s k ý mučedník.

Na otázku, jaký byl skutečný ohlas a společenské působení zkoumaných hudebních projevů a neomezil-li se pouze na pasívní recepci husovské tradice v rámci oslav Husova svátku v českých reformačních církvích, odpovídá autorka na základě zpráv 15. a 16. století, že písně o Husovi byly zpívány i mimo sakrální prostory. Zmiňuje též, že zpěv těchto písní měl zároveň účinek radikalizační, orientovaný protipapežsky a proticírkevně. Zde by ovšem bylo zapotřebí přihlédnout k tomu, ve kterých společenských vrstvách můžeme sledovat podobné ohlasy, kde byly husovské písně projevem revolučních nálad a kdy pouhou záminkou pro vyvolávání společenských excesů.

V závěru Fojtíková zdůrazňuje, že husovská tradice je vedle kompaktáty stanoveného požadavku kalicha a luterstvím oživených snah o jazykově českou liturgii jedním z nemnoha vnějších znaků odlišujících kališnickou církevní praxi od soudobé praxe římské.

Nejvýznačnějším projevem husovské tradice je přitom slavení Husova svátku, který jako svátek „všech českých mučedníků" zastínil i památku Jeronýmovu. Výrazný rozvoj Husova kultu datuje autorka na počátek doby jagellonské, kdy počíná slavení Husova výročí jako velkého církevního svátku (poznamenejme, že to kontrastuje s poklesem tvořivého zájmu v 10.–30. letech 16. století). Další rozvoj hudebního zpracování Husovy tradice je spojen s rozkvětem literátských bratrstev v druhé polovině 16. století, kdy vzniká i řada polyfonních kompozic.

Významné je autorčino závěrečné konstatování, že postupná transformace Husa do podoby symbolu oproštěného od doktrinálně sporných momentů má širší smysl. „K Husovi se tak může hlásit celé reformační hnutí . . . Jednota, která nezná svaté, plně přijímá Husa jako reformátora. Z tohoto zorného úhlu se Hus jeví jako osobnost, jež svým vlivem překračuje konfesionální přehrady, sjednocuje a působí po celá dvě století hlubokým mravním poselstvím. (. . .) Právě hudební projevy a zejména písně sehrály vzhledem k šíři působnosti významnou úlohu při formování a utvrzování této představy v nejširších vrstvách."

Po textové části práce J. Fojtíkové následuje soupis rukopisných i tištěných pramenů podle fondů a přehled hudebního repertoáru k svátku M. Jana Husa z 15. až počátku 17. století v pořadí písně, chorál (po částech) a vícehlasy. Významnou součást příloh tvoří výběrová edice písní k Husovu svátku ze studované doby. Hlavním kritériem byl tu Fojtíkové původ nápěvu, edice ovšem přináší i úplné texty dvanácti nejvýznačnějších písní, v edici provázené hutnými, věcnými i formálními komentáři. Práci uzavírá přehled užitých pramenů a literatury.

Vraťme se ještě na závěr k otázce detailnějšího časového rozčlenění shromážděného materiálu. Představa časově homogenního celku vzniká zde zejména díky značnému množství pouze rámcově datovaných rukopisů. Vyjdeme-li však od dělí přesněji časově určených a vzniklou strukturu si ostatními pouze dotvoříme, vidíme, že prameny se nám kumulují v druhé polovině 15. století a zvláště na přelomu 15. a 16. století, poté od 30. let až do Bílé hory. Rukopisné zpěvníky jsou pak od konce 16. století stále více nahrazovány tištěnými. Sledujeme tedy značně malé zastoupení pramenů pro druhé a třetí desetiletí 16. století. Podíváme-li se blíže na prameny prvé poloviny 16. století, shledáme, že v oblasti rukopisů se jedná o soubor latinských graduálů a v tiscích před rokem 1541 pouze o dvě vydání Mířínského kancionálu. S ohledem na Krásovu studii Knižní malířství (in: Pozdně gotické umění v Čechách 1471–1526, Praha 1978) můžeme latinské graduály přiřadit tradici výpravných knižních děl vyvrcholivší na přelomu 15. a 16. století (za špičkový příklad takové knihy sloužící spíše osobní nebo korporativní reprezentaci ve výtvarném díle než vyjádření skutečně živého hudebně tematického zájmu může sloužit latinský graduál Smíškovský z let 1490–1495). Ve dvou vydáních tištěný Mířínského kancionál pak pouze shrnul písňovou tvorbu konce 15. století. Nový tvůrčí impuls představovaly až bratrské písně, jejichž vznik však není nutno klást daleko před vydání Rohova kancionálu roku 1541.

Vytváří se nám tak hluchý prostor mezi rozkvětem husovské písňové tvorby koncem 15. století, která je provázena dotvářením a stabilizací „oficiální" latinské Husovy mše i hodinkového oficia k Husovu svátku, a mezi novým rozmachem písňové tvorby na přelomu 30. a 40. let a posléze pod vlivem luterství počeštěním Husovy mše od poloviny 16. století. Do tohoto „hluchého" období nedatuje vznik žádné památky přímo ani autorka. Pokles zájmu o Husa od druhého do počátku čtvrtého desetiletí 16. století se přitom shoduje s obdobným vývojem v oblasti výtvarné i literární. Při obnovení zájmu (nejen o Husa, ale o celou českou minulost) na konci 30. let sledujeme již značnou neznalost husovsko-husitské tematiky a velmi zprostředkovaný a „modernizovaný" přístup k ní.

Tato připomínka chtěla ovšem jen naznačit některé další možnosti práce se shromážděným pramenným materiálem. Studie J. Fojtíkové je však již sama o sobě svými soupisovými a edičními partiemi, zejména však řadou mimořádně zajímavých závěrů, významným příspěvkem pro poznávání husovské a husitské tradice v předbělohorských Čechách a daleko překračuje meze pouhých dějin hudby.

Jiří Pešek

Helmut Schnitter, **Volk und Landesdefension. Volksaufgebote, Defensionswerke, Landmilizen in den deutschen Territorien vom 15. bis zum 18. Jahrhundert.** Berlin 1977, Militärverlag der DDR, 252 s.

Známý východoněmecký badatel v oboru dějin feudálního vojenství se pokusil zodpovědět otázku, jakým způsobem a do jaké míry se při obraně jednotlivých teritoriálních celků v rámci Svaté říše římské uplatňoval lidový, resp. neprofesionální vojenský faktor. Výchozím bodem zkoumání je autorovi situace v 15. století, kdy se již delší čas stabilizovala poměrně ostrá dělící hranice mezi rytířským, ale i žoldnéřským vojskem na straně jedné a formacemi zbraněschopných měšťanů a sedláků, kteří byli povinni se zúčastnit tzv. zemských či krajských hotovostí, na straně druhé. Jejich úloha na přechodnou dobu nabyla většího významu v důsledku krize, jíž procházelo rytířské vojsko, jako nejcharakterističtější a nejdůležitější prvek feudální vojenské organizace. Mistrovské využití přirozených bojových vlastností a schopností (v autorově pojetí „tvořivých sil") svobodných neprivilegovaných složek feudální společnosti se stalo jednou z hlavních příčin pronikavých úspěchů anglických vojsk v počáteční fázi stoleté války (stejně jako jejich francouzských protivníků ve fázi závěrečné), dále pak švýcarského „spřiseženstva" a konečně, ale v neposlední řadě i husitských „obcí polem pracujících" (s. 23n.). Příklad husitských vojsk a zejména realita „spanilých jízd" přiměly posléze i jejich nepřátele k pokusům o organizační začlenění lidových hotovostí do systému obrany země, kraje nebo jen určitého místa, jehož se válečné ohrožení bezprostředně dotýkalo. Vzestup významu zemských hotovostí v průběhu 14. a 15. století (mj. i v souvislosti s rozmáhajícím se feudálním zátěžím) však zároveň předznamenal i jejich zánik, neboť z řad jejich účastníků se poměrně záhy vyčlenila část, která dočasnou službu zaměnila za trvalé řemeslo (stačí připomenout, jak část bojovníků za zákon Boží nejprve vytvořila v horních Uhrách jakousi vojenskou republiku a posléze skončila v řadách tzv. legionis nigrae uherského krále Matyáše), zatímco ostatní byli ochotni složit finanční částku za zproštění tíživého závazku vojenské povinnosti. Tím se otevírala cesta žoldnéřským armádám, které v profesionálním ohledu nesporně předčily zemskou hotovost.

Je poměrně zajímavé, ačkoli to autor příliš nezdůrazňuje, že právě v období, kdy se paralelní existence vojenských profesionálů a vojenských „amatérů" stala předmětem zájmu vojenských teoretiků a politických myslitelů (Machiavellim počínaje) a kdy zemské hotovosti dostávají svůj první organizační statut, nalézají tyto v praxi jen okrajové uplatnění. Stačí jen připomenout zkušenosti z českého stavovského povstání roku 1618 nebo z počátečního období třicetileté války v Německu. Byla-li zemská hotovost v počátečním období své existence prvkem demokratickým (do jisté míry) a za určitých okolností i revolučním (vedle husitství viz nizozemskou buržoazní revoluci), pak v období vzniku prvních stálých armád její myšlenka degenerovala až k projektu tzv. zemských milic, jež poskytovaly možnost – nepříliš využívanou – vojensky se angažovat lidem tzv. státně spolehlivým (kantorům, nižšímu úřednictvu, usedlým měšťanům atp.). V tomto smyslu je také třeba poopravit autorovu základní tezi, podle níž je třeba hledat šmahem v lidových prvcích feudálního vojenství kořeny pokrokových vojenských tradic současnosti.

Pavel Bělina

Pavel Preiss, **Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách.** Praha 1981, Vyšehrad, 359 s., ilustr., XXIV s. obr. příloh.

František Antonín hrabě Špork může spokojeně odpočívat ve své hrobce – jeho postava již třetí století k sobě láká pozornost a nepřestává vyvolávat spory a diskuse plné protikladů, oněch protikladů, na něž byl jeho život tak bohatý. Někteří jej považují takřka za kverulanta a notorického sudiče, jehož rozsáhlá kulturní aktivita měla být pouze náplastí na komplex méněcennosti, který pociťoval tento parvenu mezi českou stavovskou společností. Jiní v něm spatřují ušlechtilého jedince, dobrodince a přítele lidstva, bojovníka proti barokní poměře a předchůdce osvícenství. K těmto názorům přistupuje ještě obdiv historiků umění vyvolaný Šporkovým mecenášstvím; skutečně také dochované zbytky památek, o jejichž vznik se uměnímilovný hrabě zasloužil, patří mezi špičkové výtvory českého baroka. Zatím posledním příspěvkem do této diskuse je Preissova monografie, která patří v české literatuře bezesporu mezi nejdůkladnější práce, a to nejen z hlediska bádání o Šporkovi, ale i pokud se jedná o poznání naší barokní kultury vůbec.

Preiss vidí Šporka jako člověka patřícího dosud barokní epoše, což dokazuje hlavně podrobným ikonografickým a ikonologickým rozborem, odhalujícím ideový program a myšlenkové pozadí jeho kulturních a uměleckých podniků. Tyto kapitoly také patří k vrcholům knihy. Otevírá se před námi tajemné prostředí lesů na šporkovských panstvích s poustevnami, sochami vytesanými do skal i postavami vyřezanými do kůry stromů, a na druhé straně autor přibližuje i velkolepé prostředí rezidence v Kuksu, kterou se hrabě snažil proměnit v luxusní lázně, v nichž se podle jeho představ měla shromažďovat evropská elita rodu i ducha. Na druhé straně Preiss tím, že odhaluje jeho lidské rysy, nemilosrdně boří legendu, kterou Špork sám kolem sebe vytvářel a kterou také chtěl odevzdat potomkům. Ukazuje, že člověk, který se stylizoval do role vznešeného filozofa, povzneseného nad světské marnosti, z ústraní pozorujícího labyrint světa a snažícího se bloudícímu lidstvu podat pomocnou ruku a dovést jej k humanitě a snášenlivosti, byl ve skutečnosti „notorickým hypochondrem, despotickým neurotikem, mrzoutským moralistou s nakvašenou chvástavostí sociálního a náboženského reformátora s téměř mesiánským komplexem, upadajícím však v hodinách pravdy do podlézavosti a škemravé zbabělosti mravních selhání a lživých výmluv". Je nutno konstatovat, že tento nelichotivý obraz je v mnohém přesvědčivý. Skutečně lze těžko smířit proklamovaný postoj filozofa s úpornou snahou např. o získání řádu zlatého rouna. Pouze in margine je možno na tomto místě poznamenat, že šporkovská legenda v naší historické tradici měla i jiné kořeny než pouze oficiální životopisy hraběte. Vychází totiž ze specifického českého vztahu k baroknímu období – době „temna", jehož symbolem se již v osvícenství stalo Tovaryšstvo Ježíšovo. Samotný fakt Šporkova dlouholetého sporu se sousedními jezuity v Žirči a vyšetřování pro podezření z kacířství z něho proto v očích některých historiků takřka automaticky činí bojovníka proti barokním „tmářství", a tím tedy také předchůdce osvícenství. Dalším motivem je pak tvrdošíjně se udržující představa o všeobecném, a tedy i kulturním úpadku pobělohorských Čech, s nímž kontrastuje Šporkova podpora umělecké tvorby. Rozhodně patří ke kladům Preissovy práce přesvědčivé vyvrácení podobných názorů.

Ve snaze o demystifikaci Šporkovy postavy se však na některých místech nechal Preiss strhnout přílišným polemickým zápalem, zaměřeným zvláště proti jinému šporkovskému badateli, Josefu Hanzalovi, který v hraběti vidí ne sice přímo osvícence, ale aspoň stoupence těch reformních snah, které nástup osvícenské ideologie připravovaly (Josef H a n z a l, F. A. Sporck a počátky osvícenství v Čechách, Sborník historický 25, 1977, s. 45–87). Platí to hlavně o těch partiích, kde se Preiss snaží upřít Šporkovi jeho lidumilnost, zvláště pokud jde o sociální poměry na jeho panstvích. Bohužel se právě zde projevilo několik metodicky chybných přístupů. Nelze totiž dokazovat Šporkovu údajnou tvrdost např. tím, že svým poddaným zakazoval opuštění panství bez řádného zhostného listu, což bylo jen dodržením tehdejší běžné právní praxe. Stejně unáhlené v této souvislosti je – podle mého názoru – argumentování příklady krutého zacházení se služebnictvem. Jednak není možné směšovat vztah k poddaným se vztahem k domácímu personálu a jednak Preiss sám na dalším místě uvádí doklady toho, že služebnictva bylo Šporkovými odpůrci využíváno jako konfidentů. Myslím, že v tomto ohledu pak lze občasné výbuchy zuřivosti ne-li ospravedlnit, tedy alespoň pochopit. Konečný soud o Šporkově sociálním cítění pak bude možno vynést až po provedení podrobného srovnání situace na jeho panstvích s poměry ostatních dominií v zemi.

Zvláštní kapitolu tvoří Šporkovy názory náboženské. Zde se, myslím, Preiss, byť nepřiznaně, vcelku shoduje s názory, které vyslovil Hanzal, když je charakterizuje jako „interkonfesionální antiklerikalismus" (Hanzal hovoří o „netradičním křesťanství" s prvky jansenismu a pietismu). V kontextu sborníku Husitský Tábor nás pochopitelně zaujme otázka, jaké místo ve Šporkových náboženských představách zaujímaly husitské reminiscence. Starší literatura (i Hanzal) o jejich existenci vesměs pochybovala. Domnívám se však, že v případě Preissovy snahy otřást i tímto vžitým názorem jde o nedorozumění. Ve sporu se totiž jedná o to, zda Špork měl nějaké povědomí o d o m á c í reformační tradici, a právě na tuto otázku byla dávána záporná odpověď. Preissem uváděné důvody pak tento názor nevyvracejí. Ukazují totiž, že Šporkovy znalosti husitství skutečně nevycházely z domácích zdrojů, ale byly to vlastně vědomosti, které

měla tehdejší vzdělaná Evropa (např. studium Lenfantových spisů). Podobně Preiss správně poznamenává, že v neurčitém pojmu husitství Šporkovi splývaly (jako většině pozorovatelů nesrostlých s českým prostředím) všechny projevy českého nekatolictví. Poměrně nejméně přesvědčivě pak v těchto pasážích působí Preissův názor, že postava křesťanského bojovníka, do níž Špork zřejmě projektoval sám sebe, má být zároveň symbolem Jana Žižky z Trocnova (s. 269).

To vše jsou ovšem jen drobnosti ve srovnání s úctyhodným rozměrem Preissovy knihy, která zůstane jednou ze základních prací věnovaných českému baroku. Přistupuje k této, v českém historickém povědomí stále ještě nepochopené epoše bez předsudků a na základě rozsáhlého studia historického i uměleckohistorického. Pro studium husitských tradic pak její četba znovu poukazuje na nutnost systematického bádání o formách jejich existence i v této době, o níž se předpokládalo, že žily pouze v lidovém prostředí. Preissem citovaná Šporkova věta o tom, že bude třeba vyměnit pero Husovo za palcát Žižkův, podobné názory pádně vyvrací.

Jiří Rak

Karel K r e j č í, **Praha legend a skutečnosti.** Praha 1981, Panorama, 267 s., ilustr.

Ve druhém vydání vyšla půvabná pragensie Karla Krejčího, věnovaná nejrůznějším bájím a legendám, historkám, literárním mýtům i anekdotám spojených s minulostí hlavního města. Již toto tematické zaměření určuje cenu knihy: autor se totiž nevěnuje pouze vyšší literatuře, ale s chápavým přístupem se pouští i do rozborů tzv. braku, písničkové tvorby atd., což je problematika, která až dosud stála mimo oblast pozornosti naší „seriózní vědy". Kromě toho se Krejčí jako jeden z prvních pokusil i o stanovení vlastního pohledu na otázky tradic a jejich historického významu. Jejich zárodečnou formu spatřuje v prostém drbu či anekdotě o významné osobnosti nebo události šířené ústním podáním. Z klepů se pak v některých případech stávají pověsti, které sice již ztrácejí svou aktuálnost, ale přecházejí do historie a beletrie. Největšího stupně významu pak mohou tyto legendy (Krejčí tohoto pojmu užívá v jeho doslovném významu – „to, co se má číst") dosáhnout, když v nich budoucí generace postihnou hlubší obsah, o němž se domnívají, že dává smysl jejich snažení, a pak lze hovořit o tradicích. V této souvislosti Krejčí správně upozorňuje na skutečnost, kterou mnohdy při studiu tradic (a o husitských to platí dvojnásob) přehlížíme, že totiž „tradice může vzniknout spontánně, ale může být i vyvolána, živena a šířena uměle". Nelze také hovořit o stabilních tradicích, naopak vidíme jak staré tradice bývají opouštěny a na jejich místo se prosazují nové, lépe vyhovující potřebám své doby. Právě husitské motivy v pražských legendách tento fakt výmluvně dokládají.

Husitství je hlavním obsahem legend a mýtů, jimž je věnována kapitola o Praze hrdinské. S Prahou je spojeno již vystoupení Husovo a jeho přítel Jeroným svým příchodem upevnil souvislost Prahy s husitstvím i v širším evropském kulturním povědomí. Symbolem husitských vítězství je v Praze hora Vítkov, přejmenovaná na Žižkov na počest táborského vojevůdce. Dramatičnost pozdějších vzájemných rozporů mezi Prahou a Táborem se pak v literatuře projevuje především populární scénou z táborského tažení proti Praze, kdy výmluvnost M. Jana Rokycany ukonejší hněv slepého hejtmana, rozhodnutého ohněm a železem potrestat zpronevěřilou hlavu království.

V následujících obdobích byly husitské tradice potlačovány – obecně je to známo o době protireformační. I v tomto případě ale Krejčí bourá zakořeněné představy. Ukazuje, že v tomto procesu nesehrál kult sv. Jana Nepomuckého, o němž se soudilo, že měl vyhladit památku Husovu, roli tak významnou. Z tohoto hlediska měla zřejmě větší význam nově vytvářená tradice vítězné obrany Prahy proti Švédům roku 1648. Stejně tak je platným Krejčího postřehem, že hlavním činitelům protireformace se více než o potlačení husitských reminiscencí jednalo o to, aby povědomí o husitské minulosti upadlo do zapomenutí. Tuto tezi dokládá mj. i slavnou sochařskou výzdobou Karlova mostu, kde není jediná připomínka potlačení českého kacířství. Stejně tak se v baroku vůbec nesetkáváme se snahou o kanonizaci některého z katolických mučedníků zahynuvšího v husitských válkách. S Karlovým mostem jsou pak symbolicky spojeny i obrozenské počátky nového pohledu na husitství, když Jan Jeník z Bratřic navrhoval, aby zde byly postaveny také sochy Jana Žižky a Jiřího z Poděbrad.

Není pochopitelně možné vytěžit vše z množství podnětů, které Krejčí v knize mnohdy jen nadhodil, v rámci této krátké zprávy. Jisté ale je, že bude nutno je brát v úvahu při každém dalším studiu husitských tradic a jejich významu. V prvé řadě je to potřeba jejich neustálého konfrontování s působením tradic jiných, příbuzných i protichůdných. I když potom další bádání jistě některé Krejčího soudy zreviduje, podrží jistě jeho kniha trvale svůj průkopnický význam.

Jiří Rak

Karel Sklenář, **Jan Erazim Vocel, zakladatel české archeologie.** Praha 1981, Melantrich, 436 s., 32 obr. příloh (= Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, 61).

Naprostá většina svazků melantrišských Odkazů z posledních osmi až deseti let předčí starší příspěvky v této úspěšné ediční řadě svým obsahem, důkladností zpracování a vědeckým aparátem při zachování komplexního pohledu na život a dílo význačných postav české národní minulosti. Čtenář-nearcheolog se v případě životopisu Jana Erazima Vocela (1802–1871) od Karla Sklenáře cítí být poněkud zaskočen nejen podtitulem knihy (v dosavadní praxi Odkazů neobvyklým), ale navíc autorovým upozorněním v úvodu, že se soustřeďuje především na pravěk a ranou dobu dějinnou, takže jeho práce je v zásadě „hledáním kořenů moderní historické vědy o pravěku a dějinných počátcích české země a českého národa" (s. 12). Naštěstí – i když Vocelově vědecké, organizační a pedagogické činnosti v oboru archeologie je věnováno nejvíce místa – poskytuje Sklenářova kniha podstatně více, než v úvodu slibuje, a je přínosná také svým kritickým a vyváženým shrnutím znalostí o celkových životních osudech, o literárním díle i o publicisticko-politické aktivitě Jana Erazima Vocela.

Karel Sklenář oprávněně prohlašuje, že skutečný, dodnes aktuální význam Vocelův není v krásné literatuře (ačkoli se pokoušel o dramata, prózu i poezii), ale ve vědě. Připomíná však převážně příznivý ohlas Vocelových básnických sbírek Přemyslovci, Meč a kalich a Labyrint slávy v dobové atmosféře před rokem 1848, jak na to shodně vzpomínali J. V. Frič a Jan Neruda. Husitské reminiscence se v těchto básních objevovaly jako příklad české statečnosti a národní slávy na jedné úrovni s oslavou hrdinství Přemysla Otakara II. nebo Jana Lucemburského, zatímco Lipany sloužily jako výstražný příklad, kam by mohlo vést narušení jednoty národa. Do stejné řady patří také Poslední orebita, příběh o starém husitském bojovníkovi ve vzdálené cizině, uveřejněný o tři roky dříve německy než česky. Je otázka, může-li se v souvislosti s jazykem této povídky mluvit o oslabeném vlasteneckém citu nebo o zdánlivém odnárodnění (s. 49), protože podobné formulace by předpokládaly předcházející vyšší stupeň etnicko-jazykového a národního uvědomění, který se nepodařilo udržet; ve třicátých letech 19. století nebylo tak výjimečné hlásit se k velké české minulosti v německém jazyce. Je mi trochu líto, že Sklenář nevěnoval větší pozornost širším, mimočeským okolnostem Vocelovy literární a publicistické činnosti. Pražský rodák Karl Ferdinand Hock (1808–1869), jeden z nejvlivnějších hlasatelů rakouského státního patriotismu kolem roku 1848, se v knize letmo vyskytuje jako Vocelův přítel z mládí, jako redaktor vídeňského časopisu Jugendfreund, v němž roku 1834 vyšel Poslední Orebita, jindy jako předobraz ďábelského Duchamora z Vocelova Labyrintu slávy, ale autor ani neuvádí, kde je uložena vzájemná korespondence Vocela a Hocka, o níž se několikrát zmiňuje; odkazový aparát k archeologickým kapitolám je mnohem podrobnější a úplnější.

Závažný oddíl „Publicista a politik" ve Sklenářově životopise Jana Erazima Vocela (s. 79–103, 351–352 – na počátku tohoto oddílu není soulad mezi poznámkami v textu a odkazovým aparátem) je plným právem nejobsáhlejší z nearcheologických částí knihy. Souhlasím s poměrně vysokým hodnocením Vocelovy publicistické a politické aktivity, z níž vyšel „s větší ctí, než se obvykle předpokládá" (s. 79), a šel bych ještě dále v tvrzení, že až do roku 1850 nebyl Vocel konzervativcem, ale umírněným liberálem. Dosti často totiž u nás přežívá praxe označovat jako konzervativní všechno, co je v revolučním roce 1848 napravo od maloburžoazní a proletářské demokracie. Sklenářovo pozoruhodné shrnutí politických zásad J. E. Vocela tuto charakteristiku zcela potvrzuje. Upozornění na mimořádný význam Vocelových obran českého národního stanoviska a austroslavismu v augsburském deníku Allgemeine Zeitung od roku 1838 připomíná jeden z velkých dluhů českého dějepisectví první poloviny 19. století, které

zpravodajství těchto nejvýznamnějších středoevropských novin té doby o Čechách a českém národním hnutí nevěnovalo soustavnější pozornost. Pokud je mi známo, uveřejnila augsburská Allgemeine Zeitung větší počet Vocelových článků, než Sklenář uvádí: v příloze č. 223, 10. 8. 1844, s. 1787–1790, to byla rozsáhlá stať Die Westslaven und ihre Ankläger (také článek Die Czechophobie vyšel ještě v srpnu 1844); Sklenářem zmíněné Prager Briefe (Von einem Böhmen) se objevily nejen v roce 1846 (konkrétně v příloze č. 263, 20. 9. 1846, s. 2099–2101), ale i v následujícím roce (příloha č. 23, 23. 1. 1847, s. 179–181), kdy jsem zaznamenal ještě tři další Vocelovy dopisy do Allgemeine Zeitung (příloha č. 160, 9. 6. 1847, s. 1276–1277, o tom, co nového se dělo v Praze; příloha č. 248, 5. 9. 1847, s. 1981, se zásadním článkem Die Slaven und ihre Bestrebungen in Böhmen und Mähren, v němž se Vocel mj. hrdě hlásil k Janu Husovi; č. 273, 30. 9. 1847, s. 2182–2183, s hodnocením současného vývoje stavovského hnutí v Čechách). Politicky méně závažné dopisy uveřejňoval Vocel v Allgemeine Zeitung i poté – o hraběti Harrachovi a jeho sklárnách (č. 200, 19. 7. 1850, s. 3188) a o otevření sbírek Českého muzea v Praze (č. 203, 22. 7. 1850, s. 3238). Celkově ovšem vystihl Karel Sklenář velice dobře zaměření Vocelovy publicistické činnosti do zahraničí i jeho redaktorské a autorské působení v Časopise Českého muzea, kde počátkem roku 1848 mj. uveřejnil Husovy listy ze žaláře.

Soustavnost a šíře Sklenářova rozboru archeologického díla Jana Erazima Vocela je obdivuhodná. Podrobně ukazuje Vocela jako organizátora Archeologického sboru Muzea od roku 1843, zakladatele českého archeologického časopisu, budovatele archeologických sbírek Muzea, historika umění a ochránce památek, mimořádného profesora české archeologie a dějin umění od roku 1850, konečně jako řádného univerzitního profesora archeologie, dějin umění a literatury od roku 1862. Čtenáře zaujme rozsáhlý přehled Vocelových univerzitních přednášek, mezi nimiž se několikrát vyskytují i dějiny české literatury 15. století (s. 220–230). Vyvrcholením knihy je rozbor hlavních archeologických děl J. E. Vocela – od Grundzüge der böhmischen Altertumskunde z roku 1843 až po Pravěk země české z let 1866–1868. Souhrnné hodnocení vyznívá (snad i na rozdíl od podtitulu knihy) v tom smyslu, že Vocel byl spíše prehistorikem než archeologem, vědcem směřujícím k historické syntéze českého pravěku a rané doby dějinné na základě pramenů historických, filologických i archeologických. Převážně archeologické zaměření mají také připojené textové ukázky a dokumenty, začínající dvěma výňatky z memorand Františka Palackého z roku 1841.

Jiří Kořalka

Hana Volavková, **Mikoláš Aleš.** Praha 1982, Odeon, 78 s., 45 obr. (= Malá galerie, 26).

Jako skromnou připomínku 130. výročí narození Mikoláše Alše (1852–1913) lze chápat studii Hany Volavkové v řadě Malá galerie vydavatelství Odeon. Již samotný fakt, že tato edice v současné době završuje třetí desítku vydaných publikací o našem a světovém výtvarném umění, svědčí o oblibě charakteristických čtvercových knih u naší veřejnosti. Edice tak úspěšně navázala na starší tradici melantrišských Pramenů a poválečných Nových pramenů, vydávaných Státním nakladatelstvím krásné literatury, hudby a umění.

Hana Volavková přibližuje život a dílo Mikoláše Alše v devíti kapitolách, ve kterých líčí složitou osudovost Alšova života a zároveň poskytuje základní informaci o klíčových uměleckých dílech. Autorčin zájem se soustředil především na malířskou tvorbu a tomuto záměru byl podřízen i výběr obrazových příloh. Sympatická je skutečnost, že text (zejména úvodní kapitoly) je doplněn citacemi z korespondence a polemik.

Mikoláš Aleš si z dětství zamiloval české národní dějiny a zejména období národních revolt, ať už se jednalo o selská povstání či období husitského revolučního hnutí. Jen katalogový seznam jeho hejtmanů a husitských bohatýrů přesahuje jednu stovku. Jan Hus, Jan Žižka, Čapek ze Sán, Petr Aksamit, Roháč z Dubé, Jiří z Poděbrad i celá řada známých i neznámých představitelů husitské revoluce vystupuje z kresliřského a malířského díla v celých cyklech. V monografii Hany Volavkové je preferováno malířské dílo, přičemž historické tematice je věnována jedna stěžejní kapitola. Explikovány jsou obrazy U hrobu božího bojovníka, který svým elegismem předznamenal

i některá příští díla, Husitský tábor z roku 1877 a především obraz Setkání Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem z roku 1878, vytvořený v tvůrčím vzepětí šestadvacetiletého umělce. O této malbě, která zcela přerostla domácí měřítka a stala se záležitostí evropskou, se vedly vleklé spory. Práce na tomto obrazu Alše zcela pohltila a byla přerušena až vypsanou soutěží pro výzdobu foyeru Národního divadla, která měla pro Alše evidentní podtextovou hořkost. Cítil a prožíval křivdu zvlášť citlivě a čelil jí svými vlastními prostředky.

Dílo Mikoláše Alše nelze chápat v jednotlivostech. Veškeré práce mají vysokou uměleckou úroveň. Univerzálnost umělce v pravém smyslu slova lidového a národního, sdělnost a aktuálnost jeho děl i v současnosti jsou zároveň závazkem naší kultury. Nelze opominout ani proces aktualizace uměleckého odkazu Mikoláše Alše.

Monografie Hany Volavkové opět napomohla k popularizaci tematiky a snad přispěje i k ucelenému zpracování Alšova díla v duchu nejmodernějších poznatků marxistické vědy.

Petr Brátka

László Dobossy, **Češi v Uhrách ve třech obměnách,** Česká literatura 29, 1981, s. 228–245.

Autor, zabývající se již dříve Husovým dílem z hlediska literární vědy, znovu ukázal, jak cenná a podnětná může být i pro historiky-specialisty analýza transformace historických faktů z období husitského revolučního hnutí v prozaických dílech. Stačí jen zvolit správnou a vhodnou metodu, jak je tomu v Dobossyho případě, kdy se na základě nevšední komparace tří beletristických paralel – historických románů maďarského spisovatele prvé poloviny 19. století Miklóse Jósiky (A csehek Magyarországban – Čechové v Uhrách, 1839), slovenského prozaika počátku druhé poloviny 19. století Ľudovíta Kubániho (Valgatha, 1861) a českého literáta z přelomu 19. a 20. století Aloise Jiráska (Bratrstvo, 1898–1909) – formuluje odpověď na nejednoduchou otázku, „jak se z dějin stává literatura", co je limitujícím faktorem zachování objektivní fakticity historických jevů v literárních dílech.

Dobossy záměrně zvolil takové historické romány, jejichž námět vychází z téže dějinné skutečnosti (působnost českých žoldnéřských oddílů na Slovensku v období po Lipanech a hnutí bratříků), aby mohl rozhodnout, jak důležité jsou při jejich zrodu, tedy při oné přeměně dějin v literaturu, další základní dimenze (především místo a doba vzniku těchto románů). Řada konkrétních příkladů ze všech zkoumaných děl je svědectvím, že uvedené determinanty rozhodují o výběru historických dat a o způsobu jejich vkládání do mozaiky konkrétní dějové linie. Pak již lze poměrně jednoduše, ze znalosti historické literatury, o niž se jednotlivý román opírá, a za předpokladu pochopení politického a myšlenkového ducha doby, ve které dílo vzniká, rozpoznat nejenom ta místa textu, kde muselo dojít k záměrné fabulaci, k úmyslnému stranění (ač neobjektivnímu) jedné osobnosti nebo skupině jednajících postav, nýbrž identifikovat i ty pasáže textu, které jsou zjevnou fikcí, prostou autorovou vizí, nemající s objektivitou minulosti žádnou souvislost. Zajisté však ještě důležitější je poznání toho, proč autor psal a musel psát právě tímto způsobem.

Studie maďarského literárního historika sleduje v neposlední řadě ještě jeden cíl – chce upozornit, že i v současnosti mohou ovlivňovat tvorbu textů, ať již literárních nebo vědeckých, tradiční pohledy a vžitá hodnocení jevů. Několik příkladů cituje autor z vědeckých publikací maďarské, ale i české a slovenské marxistické historiografie.

Práce L. Dobossyho vyniká logicky promyšlenou strukturou; i faktografický exkurs do období popisovaného v románech, byť je dosti stručný, plní svůj účel a plně postačuje potřebám textu.

Marián Konečný

Miroslav Chmela, **Naplněný čas života. K historii partyzánské brigády Mistra Jana Husa.** Hradec Králové 1980, Kruh, 96 s., 40 s. fotografií, mapka.

Na počátku sedmiměsíční bojové a politické činnosti partyzánské brigády Mistra Jana Husa bylo rozhodnutí Ukrajinského štábu partyzánského hnutí v Kyjevě vyslat organizátorskou skupinu odbojového hnutí do východních Čech. Skupina dvanácti příslušníků – jedenácti sovětských občanů a jednoho Čecha – byla připravena od konce září 1944 na letecké základně v Řešově, seskok byl uskutečněn 26. října 1944.

Věkové složení skupiny bylo mezi 20 a 28 lety. Složitost podmínek pro působení organizátorské skupiny partyzánského hnutí byla ovlivněna tím, že ve skupině byl pouze jeden Čech, ostatní členové neuměli česky ani německy. Skupina se po seskoku dostala do oblasti poměrného klidu, kde v podstatě nerušeně fungovala administrativa i zásobování, kde již přes dva roky nedocházelo k násilným akcím nacistických okupantů. Autor upozornil, že právě z těchto okolností vyrůstalo poměrně snadné získávání spolupracovníků i přímých účastníků partyzánského hnutí z řad českého obyvatelstva a že nebylo zvláštním problémem organizování ilegálních národních výborů. Nebezpečím byla spíše lehkomyslnost a nedodržování konspiračních zásad, které pak stály oběti na životech.

K původním dvanácti příslušníkům partyzánské brigády Mistra Jana Husa se hned v prvních dnech po vysazení přidali tři sovětští uprchlíci a tři čeští mladíci. Z tohoto základu se brigáda v průběhu akcí rozrostla na 444 osob, rozdělených do pěti oddílů, a měla kolem 1200 spolupracovníků v 51 obcích. Výsledkem bojových akcí bylo několik set případů destrukcí proti železničním transportům, odzbrojování německých oddílů a sabotáží. Výsledkem politické činnosti bylo vytvoření 103 ilegálních národních výborů v obcích a tří okresních národních výborů, založení 96 ilegálních organizací komunistické strany. Celkem pronikla partyzánská brigáda Mistra Jana Husa do 153 míst, z toho do patnácti měst. Základní příčinou úspěchu brigády byla její zvláštní organizace, v níž vedle lesních partyzánských oddílů existovaly dobře organizované civilní partyzánské skupiny podřízené štábu brigády. Tím bylo nejen zajištěno zásobování brigády, ale civilní skupiny působily jako spolehlivé „oči a uši" štábu a současně byly účinné v destrukční činnosti, protože se jejich členové mohli rychle rozptýlit do svých domovů; při ohrožení se tyto skupiny dokázaly stáhnout do lesů. Velice užitečné služby partyzánské brigádě poskytovali příslušníci četnických stanic i zaměstnanci lesů.

Autorovi se podařilo živě a poutavě vylíčit každodenní strasti a problémy hlavních hrdinů i jejich spolupracovníků. Je přednostÍ Chmelovy knihy, že ukazuje velikost partyzánských činů v jejich konkrétnosti, a ne v heslech a výzvách. První ze čtyř kapitol je věnována vzniku a přeletu partyzánské skupiny. Druhá kapitola, nazvaná „Lidé", přibližuje postupný růst a základní pohyby partyzánské skupiny, její kontakty s jinými sovětskými a smíšenými partyzánskými oddíly (Zarevo, Jan Kozina) i se zástupci odbojové zpravodajské skupiny R 3, ohrožení práce konfidenty i zatýkáním; kapitola je prokládána úryvky z hlášení o činnosti do hlavního partyzánského štábu v Kyjevě. Vlastní denní život partyzánské brigády – co bylo nutné umět, jak být ostražitý, jak byli partyzáni oblečeni a vyzbrojeni, jak se budovaly lesní tábory, jak partyzáni nocovali, jakou vzdálenost musela ujít spojka aj. – líčí kapitola třetí. Tvrzení, že „nejbezpečnější základnou a úkrytem pro lesní oddíly byla česká vesnice", dokládá autor přesvědčivě jmény rodin, které poskytly svá obydlí partyzánům. Konečně ve čtvrté kapitole „Jak šly měsíce", vynikající svým faktografickým bohatstvím, se den po dni uvádějí základní údaje o činnosti brigády, o jejích vítězstvích i ztrátách. V dokumentární příloze je otištěn seznam nejdůležitějších příslušníků partyzánské brigády Mistra Jana Husa (parašutisté, organizátoři, velitelé oddílů, velitelé skupin štábního oddílu brigády, štábní spojky, přechovávači štábu, tlumočníci, zásobovači a zpravodajové ve štábu brigády) a tři závažné dokumenty. (Vedoucím národních výborů: pokyny, rady, úkoly; Informační list č. 11: Gestapo proti vám; Co dělat v převratové době). Cenné jsou rovněž fotografie přímých účastníků, míst bojů a domků, kde se ukrývaly spojky, stejně jako mapka operačního území brigády.

Kritický čtenář jen usoudí z textu Chmelovy knihy, že je založena na výzkumu archivního materiálu a na využití vzpomínek účastníků, ale citelně postrádá alespoň základní odkazy, odkud autor jednotlivé údaje čerpal a jakým způsobem ke svým tvrzením dospěl. Namítne-li autor, že jeho cílem nebylo napsat vědeckou práci nebo že nechtěl knihu zatěžovat poznámkovým aparátem, mohu mu odpovědět, že průkaznosti své práce uškodil. Rekonstrukce jednotlivých událostí i životních osudů jistě nebyla snadná, ale tím spíše měl autor čtenáři dopřát možnost, aby cesty bádání a poznávání sledoval společně s ním. To je dnes uznávanou zásadou nejen u vědeckých prací, ale i u solidní literatury faktu.

Květa Kořalková

NOVODOBÉ DĚJINY TÁBORSKA

Gary B. Cohen, **The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914.** Princeton, New Jersey 1981, Princeton University Press, XVII + 344 s., tabulky, mapky, 17 fotografií v textu.

V posledních letech jsme si už skoro zvykli na to, že v zahraničí vycházejí rozsáhlé knižní práce historiků, které využívají a vědecky zhodnocují prameny základního významu ke společenskému a politickému vývoji českých zemí v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, uložené ve fondech Státního ústředního archivu a jiných pražských archivů, v šíři a kvalitě, jež v současné české historiografii tohoto období není zcela běžná (např. Monika Glettler, Lawrence D. Orton, Bruce M. Garver a Peter Heumos). Svědčí to jistě o potěšitelném zájmu zahraničních badatelů o české dějiny, ale současně je to skutečnost poněkud zarážející, uvážíme-li, že všechny zmíněné knihy vyrostly z disertačních prací předložených na zahraničních univerzitách k získání základního akademického titulu. K nim přibyla v roce 1981 závažná kniha čtyřiatřicetiletého amerického historika Gary B. Cohena, vzniklá původně na princetonské univerzitě a věnovaná dějinám Němců v Praze v letech 1861–1914 jako příkladu „politiky etnického přežití", jak zní titul knižního vydání Cohenovy práce (v disertaci z roku 1975 to byl podtitul).

V Cohenově knize, zejména v druhé až šesté kapitole, v přílohách, tabulkách a mapkách, nalezne odborný čtenář bohatě diferencovaný obraz pražské německé společnosti, její sociální struktury, veřejné, politické a kulturní aktivity od počátku šedesátých let 19. století, kdy si pražští Němci začali uvědomovat své postavení menšiny, a to upadající menšiny („declining minority"), jak autor několikrát připomíná. Základním tématem knihy je postupné vytváření etnické a národně politické identifikace, loajality a solidarity pražských Němců, kteří teprve po roce 1861 začali chápat sami sebe jako vyhraněnou národnostní skupinu, odlišnou od české většiny v Praze a okolí, a v tomto duchu byli přijímáni také ostatním světem. Pražská německá společnost druhé poloviny 19. a počátku 20. století se podle Cohena vyznačovala nejen strnulou snahou uhájit ekonomická a politická privilegia, ale dokázala vyvinout tvůrčí síly potřebné k sociální a politické adaptaci novým poměrům, k „etnickému přežití". Navenek se dostával do popředí zájem na uchování jazyka privilegované menšiny, ale ve skutečnosti to byl boj o společenské postavení, o hospodářské výhody, o moc. Ideologicky byl tento boj odůvodňován po celé generace vytvářenou představou o společenské nadřazenosti německého majetku a německého vzdělání. Vyhraněné třídní meze pražské německé společnosti, v níž chyběly aristokracie a průmyslové dělnictvo a jen 30 až 35 % patřilo k nižším sociálním vrstvám drobných zaměstnanců a námezdně pracujících, dokládá Cohen pracnými propočty a řadou tabulek nejen z uveřejněných statistik, ale především na podkladě sčítacích archů několika farností Prahy I a II (zejména havelské, jindřišské a petrské), kde se pražské německé obyvatelstvo ponejvíce soustřeďovalo. Přesvědčivě ukazuje, že etnické a národně politické rozštěpení, které bylo dílem 19. století, nebylo ani ve zkoumaném období konstantní, procházelo velkými změnami a omezovalo se v podstatě na politickou sféru a organizovaný společenský život, zatímco v domácnostech, soukromém i kulturním životě bylo prolínání a vzájemné ovlivňování českého a německého živlu v Praze rozsáhlejší, než se podle starších svědectví často předpokládá.

Členění Cohenovy knihy je zčásti chronologické, zčásti věcné. Ponechám-li stranou první kapitolu, proti jejíž koncepci mám vážné výhrady, sleduje autor postupně vytváření německé komunity v letech 1861–1879, v době naprosté převahy německých liberálů a vybudování rozsáhlé sítě spolků (v kapitole druhé); demografické skutečnosti, hlavně způsob zjišťování národnosti, případně obcovací řeči, problémy migrace a asimilace (v kapitole třetí); ústup a obranné boje německé liberální komunity v letech 1879–1897, a to i ve vztahu k extrémně nacionalistickým tendencím rozšířeným mezi Němci v českém pohraničí (v kapitole čtvrté); problematiku nižších sociálních vrstev mezi pražskými Němci, se zvláštním zřetelem k relativně malému ohlasu extrémního nacionalismu (tzv. völkisch) a antisemitismu v řadách pražských řemeslníků a studentů (v kapitole páté); posléze úpadek liberální společnosti v letech 1897–1914, charakterizovaný novým obdobím česko-německého etnického konfliktu, formováním německých nacionalistických a sociálně demokratických organizací a vzestupem nového politického vedení pražských Němců, které počítalo mnohem více se silou masově politického hnutí než předcházející liberální generace (v kapitole šesté). Mohu k tomu připomenout, že tato nová vedoucí skupina byla ve své politické činnosti i v ideologii významně ovlivněna mocenským vzestupem Německé říše, udržovala trvalý styk s říšskoněmeckým konzulátem v Praze a projevovala mimořádnou aktivitu v protičeském duchu v letech první světové války.

Z hlediska novodobých dějin Táborska i v širších souvislostech je v těchto kapitolách Cohenovy knihy zvlášť pozoruhodný rozbor vývoje vztahu pražských židů, mezi nimiž byl poměrně vysoký podíl přistěhovalců z jihočeských měst a obcí, k české i německé společnosti pražské. Příklon k Čechům byl zvláště silný mezi drobnými obchodníky a zaměstnanci, kteří byli v neustálém styku s českými zákazníky i konkurenty, zatímco majetní továrníci, obchodníci, bankovní úředníci a příslušníci svobodných povolání, udržující kontakty po celé monarchii i přes její hranice, se hlásili většinou k německé komunitě. Cohen odmítá představu rozšířenou hlavně mezi literárními historiky, kteří se zabývali vyspělou pražskou německou kulturou z konce 19. a počátku 20. století, jako by pražští němečtí židé tvořili jakýsi „ostrov uvnitř ostrova", oddělený od pražské německé společnosti. Podrobně rozebírá členskou základnu významných německých spolků v Praze a ukazuje např., že počet židovských členů Německého kasina se z necelých 40 % roku 1879 přes všechnu antisemitskou agitaci zvýšil na 48 % roku 1907. Podrobněji se tím Gary B. Cohen zabýval v článku **Jews in German Society: Prague 1860–1914** (= Central European History 10, 1977, s. 28–54).

Ve srovnání se základním jádrem Cohenovy knihy, které je věcným, myšlenkovým i metodickým obohacením dosavadních znalostí o novodobých dějinách Prahy a českých zemí, přináší nemalé problémy a rozpaky první kapitola, nazvaná „From Bohemians to Czechs and Germans" (s. 19–51), a zčásti i úvod, který této kapitole předchází (s. 3–18). Teoreticky vychází téměř výhradně z nového amerického bádání posledních dvanácti až patnácti let o etnických menšinách a konfliktech, ovlivněného zkušenostmi z nedávného vývoje USA, Kanady i západoevropských zemí, a přehlíží některé dodnes cenné výsledky předcházejícího bádání o národu, národním hnutí a nacionalismu. Nemohu souhlasit s Cohenovou představou, že vyšší vrstvy v Praze a v celých českých zemích v první polovině 19. století byly nadnárodní, kosmopolitní, a že teprve české národní hnutí tuto koncepci podlomilo a rozrušilo. Ideologie nadřazenosti německé vzdělanosti a kultury byla starší a rozšířenější než české národní snahy, a neexistovalo-li specifické vědomí etnicko-jazykové identity pražských Němců, nelze přehlížet vědomí sounáležitosti s celoněmeckým jazykovým a kulturním prostředím; proti dokladům a závěrům Eugena Lemberga nepřinesl Cohen žádný argument a ponechal je bez povšimnutí. Vztah „challenge–response" (výzva–odpověď, případně akce–reakce) rozhodně nebyl pouze jednostranný, ještě předtím, než pražští Němci odpověděli na prosazení české většiny v Praze, muselo české národní hnutí reagovat na celoněmecké národně politické tendence a na snahu začlenit Čechy jako etnickou skupinu do německého národa a německého národního státu. Cohenova první kapitola znovu dokazuje, jak je ošidné pokoušet se o dalekosáhlé závěry z počátečních týdnů revolučního roku 1848 bez znalosti politické publicistiky čtyřicátých let 19. století; vždyť „protiněmeckým tirádám" v českých novinách z dubna a května 1848 (s. 32) předcházely ostré protičeské útoky v augsburské Allgemeine Zeitung a v jiném německém tisku, běžně v Praze známé a rozšířené. Celé koncepci schází pokus o hlubší porozumění vzestupu českého národního hnutí a jeho souvislosti s emancipací dříve neprivilegovaných vrstev. Pro padesátá léta a počátek šedesátých let 19. století není správné opomíjet dalekosáhlé národně politické úvahy Karla Kreutzberga, Theophila Pislinga (brožura Germanisierung oder Slawisierung? z roku 1861) a dalších publicistů, aby nedocházelo k tomu, že se Národní listy z roku 1861 jeví autorovi jako „militantně nacionalistické", kdežto Tagesbote aus Böhmen ze stejné doby je pouze „liberální", ani ne německoliberální. Na Cohenovu obhajobu je ovšem možno uvést, že se dosavadní česká historiografie těmito otázkami příliš málo zabývala, takže bez vlastního výzkumu období do roku 1861 se autor nemohl v dostatečné míře opřít o materiály a závěry vyvažující jednostrannost staršího německého bádání.

Jiří Kořalka

Tomáš Pasák, **Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945.** Praha 1980, Univerzita Karlova, 442 s.

Pečlivě zpracovaná příručka zahrnuje 2218 titulů českých a německých legálně vycházejících novin, časopisů a věstníků různých protektorátních i německých úřadů na území tzv. protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945. Název příručky není zcela přesný, protože zkoumané teritorium nezahrnuje pohraniční oblasti českých zemí, začleněné v letech nacistické okupace do tzv. sudetské župy nebo připojené k jiným župám Velkoněmecké říše. Toto územní omezení je pochopitelné vzhledem k tomu, že v pražské Národní knihovně (dnešním Národním konzervačním fondu) i v různých fondech Státního ústředního archivu jsou pro období okupace soustředěny noviny, časopisy a věstníky jen z okleštěného území protektorátu, zatímco periodika z pohraničních oblastí by zřejmě nebylo možné podchytit bez soustavného výzkumu v Deutsche Bücherei v Lipsku. Archivní výzkum umožnil kontrolu a doplnění základních bibliografických údajů, především však přispěl k širšímu historickému zhodnocení vývoje tehdejšího legálního tisku a nacistické tiskové politiky v českých zemích.

U každého titulu jsou uvedeny údaje o místu vydání, vydavateli, šéfredaktoru nebo redaktorech, o počátku vydávání a zániku nebo zastavení periodik, o tiskárně, formátu, periodicitě (pokud se podařilo tyto údaje zjistit), v některých případech také o zaměření časopisu, není-li zřejmé z názvu. Převážná většina uváděných titulů sahá počátkem vydávání před rok 1939, v řadě případů několik desetiletí do minulosti, takže soupis názorným způsobem dokládá násilné přerušení kontinuity vývoje české společnosti v letech okupace. Tabulka o zastavování novin, časopisů a úředních věstníků v jednotlivých okupačních letech (s. 78) ukazuje, že nejvíce periodik zaniklo nebo bylo úředně zastaveno v roce 1941 (623) a v roce 1942 (348), mezi nimi v podstatě všechny časopisy spolků, tělocvičných jednot a církví. Velice užitečné jsou údaje o signaturách, pod nimiž jsou noviny a časopisy zařazeny v hlavních vědeckých knihovnách v Praze, Brně a Olomouci.

Soupisu předchází předmluva, v níž Tomáš Pasák objasnil záměr bibliografie (historiografický zřetel jako syntéza postupu knihovnického, historického a archivního) a způsob zpracování soupisu. Obsáhlá autorova stať „Periodický tisk za nacistické okupace jako historický pramen, způsob jeho využití a výkladu v historickém poznávacím procesu" (s. 19–84) zdařile shrnuje dosavadní názory mezinárodního bádání na tisk jako důležitý pramen poznávání minulosti a v této souvislosti připomíná československé zkušenosti ze zpracování retrospektivních bibliografií periodického tisku; je zajímavé, že z původně plánovaných prací byly vydány pouze dva svazky Františka Roubíka (léta 1848–1862, 1863–1895), kdežto bibliografie Josefa Volfa (do roku 1848) a Jaroslava Prokeše (od konce 19. století do vzniku Československé republiky) nebyly realizovány. Pasák poukazuje na nutnost přesného vymezení pojmu periodického tisku na základě tehdy platných právních ustanovení (rakouský tiskový zákon z roku 1862, tzv. malý tiskový zákon z roku 1933, redaktorský zákon z roku 1936 aj.). Nacistická okupační moc dokázala po 15. březnu 1939 využít různých zákonných opatření k tomu, aby ihned získala kontrolu nad protektorátním legálním tiskem. Byla zavedena v podstatě trojstupňová cenzura (nejen protektorátní, ale i nacistickými orgány), některá témata byla z tisku úplně vyloučena, u jiných se noviny musely omezit na otiskování zpráv nebo vyhlášek bez vlastního komentáře.

Přes všechna drastická omezení nepochybuje autor o tom, že protektorátní legální tisk je „důležitým historickým pramenem" (s. 46) při poznávání násilných opatření okupantů, při zkoumání oficiálního veřejně politického života a snahy o ovlivnění mínění obyvatelstva v intencích kolaborantské politiky protektorátních institucí. Dochází přitom k závěru, že „české obyvatelstvo bylo ve zdrcující většině antifašistické, naučilo se číst mezi řádky a vlivem odbojového hnutí, v němž měla vedoucí úlohu KSČ, jakož i pohybem na frontách, především však (pod vlivem) vítězného postupu Rudé armády, se nedalo ovlivnit protektorátními novinami" (s. 47). Na příkladu ohlasu československo-sovětské spojenecké smlouvy z 12. prosince 1943 mohu potvrdit závěr, že přes nenávistný tón článků, komentářů i fejetonů v protektorátním legálním tisku si pozorný český čtenář mohl učinit poměrně dobrou představu o tom, jak probíhala přípravná jednání, včetně některých diplomatických obtíží před podpisem smlouvy, a mohl si učinit úsudek o faktickém obsahu spojenecké smlouvy i o významných změnách v mezinárodním postavení československé emigrační vlády v Londýně.

Pro dějiny Tábora a Táborska v letech nacistické okupace je důležité zjištění Tomáše Pasáka, že v letech národní nesvobody byl značný rozdíl mezi ústředním denním tiskem a regionálními časopisy, případně časopisy určenými omezenému okruhu čtenářů. Právě v okrajových a odborných časopisech měla česká publicistika po 15. březnu 1939 „obranářský" charakter zdůrazňováním historických témat, zejména zdůrazňováním velikosti a významu českého národa v minulosti; snad by bylo správné připomenout, že podobná témata se objevovala většinou do roku 1941 a později téměř vymizela. Celkem deset titulů Pasákova soupisu se vztahuje přímo k Táboru – mutace melantrišského deníku A–Zet pro jihovýchodní Čechy, vydávaná v Táboře; týdeníky Český jih, Jihočeský kraj, Národní stráž, Náš kraj a Tábor; měsíčníky Stráž na Táboře (českomoravské církve), Trocnov (sokolský) a německo-český Okresní věstník pro politický okres Tábor; desátým byl čtvrtletně vydávaný Jihočeský sborník historický. Z těchto časopisů bylo šest úředně zastaveno nebo zaniklo v letech 1940–1941, ačkoli některé z nich měly tradici mnoha desetiletí, věstník okresního hejtmanství přestal vycházet roku 1942, Stráž na Táboře roku 1943, mutace A–Zet roku 1944 a jedině bývalý agrárnický Náš kraj přetrval jako orgán Národního souručenství až do konce dubna 1945.

Mezi časopisy s husovskými a husitskými názvy nebo symboly převažují v Pasákově soupisu periodika evangelická a sokolská. V Praze vydávala Kostnická jednota do roku 1941 měsíčník Husův odkaz a až do roku 1945 týdeník Kostnické jiskry, pražské Sdružení pokrokových evangelíků vydávalo do roku 1942 měsíčník Kalich, dále vycházely náboženské nebo církevní měsíčníky Hus (Čáslav), Husův kraj (České Budějovice), Husitské Podbrdsko (Příbram), Vítkov (Žižkov) a Palcát (Brno). Měsíční věstníky – vedle zmíněného Trocnova vydávaného sokolskou župou Jana Žižky z Trocnova v Táboře – měly až do úředního zastavení činnosti roku 1941 rovněž sokolská župa Husova v Českých Budějovicích, Jeronýmova v Písku a Milíčova ve Vyškově; třebíčský měsíčník Čtenář vycházel s podtitulem Informační list veřejné Husovy knihovny (do roku 1941). Negativní vztah nacistických okupačních orgánů k Husovi a husitství je patrný z toho, že se podle úředního pokynu ze 14. ledna 1941 nesmělo v českých novinách a časopisech psát o knize německého autora J. Fischera pojednávající o mistru Janu Husovi (s. 60). Tento poněkud jednostranný obraz bude jistě vyvážen soupisem ilegálních českých časopisů z protifašistického odboje, v němž husitské názvy a symboly vedly k politické aktivitě a k ozbrojenému boji proti okupantům.

Květa Kořalková

Socialistické Táborsko v publikacích Odborového svazu místního hospodářství

Místní hospodářství, jako jedna z důležitých součástí celkové struktury naší ekonomiky, oslavilo v roce 1979 třicetileté výročí svého trvání. V souvislosti s ním se na knižním trhu objevila hodnotná, i když nákladem a vnější úpravou nenápadná publikace **Třicet let místního hospodářství** (autorský kolektiv pracovníků ÚVOS místního hospodářství, Praha 1980, Práce, 160 s.), podávající ucelený přehled o vzniku a vývoji podniků místního průmyslu a služeb. Podstatná část textu je přitom věnována sledování vývoje odborového hnutí v místním hospodářství a jeho organizačnímu začlenění do ROH. V těchto pasážích publikace plně využívá dříve vydaný účelový tisk autorů Květy Kořalkové a Jana Nedomy, **Třicet let Odborového svazu pracovníků místního hospodářství. Stručný historický přehled 1945 až 1975** (Praha 1977, ediční a propagační služba místního hospodářství, 90 s.).

Oba celostátně pojaté historické přehledy mají co říci i historikům regionálních dějin současnosti, Táborsko nevyjímaje. Detailně je zde pro tento okres zpracována například historie soutěže za zlepšení a rozšíření služeb obyvatelstvu, jejímž iniciátorem byl v roce 1956 mimo jiné i Okresní národní výbor v Táboře. Novější publikace si

všímá i takových skutečností, jakými byly nové formy celookresní vnitropodnikové soutěže ve zdejším Kožedělném a gumárenském podniku, formy zainteresování táborských důchodců na práci v podnicích místního hospodářství apod. Podrobně je zde popsán i průběh celostátní konference k 30. výročí podniků místního hospodářství, která se ne náhodou uskutečnila ve dnech 27.–28. dubna 1979 v Táboře.

Obě anotované publikace poskytují, tak jako v případě Táborska, mnoho poznatků i o jiných regionech naší vlasti, přičemž je řadí do širší souvislosti s celkovým kontextem vlastní historie odborového hnutí v místním hospodářství. Jsou takto zdařilou ukázkou, jak lze i v nespecializovaných institucích objektivně zachytit vlastní minulost.

Marián Konečný

DOKUMENTACE A ZPŘÍSTUPNĚNÍ PRAMENŮ HUSITSKÉHO OBDOBÍ

Porada husitologů v Táboře 21. října 1981

Z fóra jednání i závěrečné diskuse II. husitologického sympozia v září 1980 zazněl několikrát opodstatněný požadavek celkového zkvalitnění a radikálního zintenzívnění dokumentační a ediční práce s prameny husitského období. Muzeum husitského revolučního hnutí uspořádalo proto 21. října 1981 půldenní interní poradu husitologů zabývajících se danou problematikou. Účastníky z řad pracovníků vědeckých ústavů, vysokých škol, archivů a jiných pracovišť uvítal ředitel muzea PhDr. Miloš D r d a, odborné jednání vedl PhDr. František Š m a h e l, CSc. Přednesením úvodních referátů o dokumentaci v oblasti husitologie a o vydávání diplomatických pramenů k dějinám husitství byli pověřeni PhDr. Pavel S p u n a r, CSc., a doc. dr. Ivan H l a v á č e k, CSc. (v upravené podobě s doplněnými poznámkami jsou jejich referáty uveřejněny na závěr této zprávy). Obě vystoupení byla koncipována s cílem hledat další nové alternativy řešení otázek výběru, třídění, zpracování a zveřejňování informací o husitství a podnítit tak v řadách účastníků porady plodnou diskusi.

Přes řadu úspěšných akcí, uskutečněných na poli dokumentátorské a ediční práce s husitským materiálem, mohli takřka dvě desítky diskutujících i další přítomní ve shodě s hodnocením obsaženým v hlavních referátech konstatovat, že současný stav jak v dokumentaci, tak i ve vydávání pramenů husitské epochy není doposud uspokojivý, zvláště v důsledku neustálých personálních a materiálních překážek. V referátech byly zodpovědně zvažovány stávající možnosti, jak kromě dosavadních forem a metod evidence, deskripce a prezentace husitik orientovat další výzkumy v této oblasti, jak alespoň prozatímně odstranit vakua vzniklá nekomplexním postupem prováděné dokumentace, neúplností doposud vydaných edičních řad nebo neuzavřených edičních podniků. Referující i aktivně diskutující navrhli několik možných variant řešení současného stavu a uvážili nejdůležitější směry výzkumné činnosti husitologů pro nejbližší období.

Diskusi otevřel František Š m a h e l, který zdůraznil, že prvořadým úkolem husitologů pro tuto chvíli bude práce na základní evidenci pramenů, na správném rozvržení a koordinaci badatelských a edičních programů a na vydání orientačních regestářů k dějinám husitství.

Na mnohdy ne zcela doceněná pozitiva rejstříků poukázal Michal S v a t o š. Kvalitní rejstříky (vzájemně propojené křížovými odkazy) mohou podle jeho názoru dočasně suplovat chybějící edice. Ve snaze předejít duplicitnímu nebo dokonce multiplicitnímu zkoumání stejných témat dějin husitství navrhl Svatoš zavést ve sborníku Husitský Tábor samostatnou rubriku „připravované práce", přičemž by stav výzkumu a badatelské záměry byly zjišťovány a kontrolovány redakční radou sborníku zhruba v dvouletých intervalech formou dotazníkových akcí.

Celkem uspokojivý stav v oblasti bibliografie k husitství mohl konstatovat Jiří Kejř. Za pozitivní označil výsledky evidence současných výzkumů husitství a jeho revolučních tradic, jak ji provádějí sestavovatelé Husitského Tábora, důkladná péče je věnována bibliografii kodikologické ve Studiích o rukopisech, zdárně pokračují přípravné práce i na retrospektivní bibliografii (Pražák). Na úseku ediční práce však nevidí J. Kejř jinou možnost než pokračovat v dosavadním způsobu, o to pružnější však zajišťovat jejich vycházení (za tímto účelem smluvně zainteresovat vhodná nakladatelství).

Svatošem navrhované využití rejstříků není, jak uvedla Jana Nechutová, zcela reálné, jelikož jejich tvorba je časově i personálně jen o málo náročnější než u edicí. Složitost práce editora dokreslila na příkladu probíhajících příprav edice spisů Matěje z Janova.

Jaroslav Eršil zdůvodnil pomalý postup při vydávání edičních řad nedostatkem erudovaných edičních pracovníků a velkou časovou náročností na přípravu jednotlivých děl. Provedl rozbor všech v současnosti probíhajících edičních podniků, zvláště Regest, řady Acta summorum, Katalogu kapitulních listin a listů a prací na vydávání Husových spisů. Na příkladu Regest se zamýšlel nad úkolem evidence zpracovaného materiálu (zvláště evidence fotografické), vyjádřil však pochybnost nad tím, je-li možné vzhledem k časové náročnosti zcela realizovat Spunarův návrh týkající se dokumentace. Poukázal dále na skutečnosti, které brání rychlejšímu průběhu příprav dalších svazků Act summorum pontificum, které by časově měly postihnout období do roku 1431. Vyjádřil přesvědčení, že alespoň u kapitulních listin a listů bude porušena nechvalná zásada o neúplnosti našich edicí (na Eršilovu a Pražákovu práci před více než 25 lety navážou nově připravované svazky katalogu – I. díl do roku 1419 Archivní správa ministerstva vnitra, II. díl do roku 1561 Archiv Univerzity Karlovy). Za nejhorší považuje Eršil stav ve vydávání Husových spisů, které bez dostatečného personálního zabezpečení nebude možné dokončit dříve než za padesát let.

Část diskuse navozená Josefem Mackem a Milošem Drdou byla věnována dosud netradičním oblastem husitologického bádání.

Akademik Josef Macek se zabýval problematikou využití historické sémantiky při rozboru pramenné základny husitského období. Zdůraznil, že heuristika se bude muset v budoucnu zaměřit nejenom na zkoumání textu jako celku, nýbrž i na zkoumání slov jako částí určitého znakového systému. Historickou sémantiku, nacházející své místo ve struktuře filologických disciplín, nutno chápat jako jednu z rovnocenných součástí pomocných věd historických, jako disciplínu, která zkoumá významy znaků (slov), sleduje změny významů těchto znaků v závislosti na společensko-kulturní realitě a eviduje zánik slov a vznik slov nových. Pracovní metoda historické sémantiky zůstává přitom důsledně historická, sleduje vždy ne ojedinělý, nýbrž maximální výskyt slov, na podkladě synchronních řezů v chronologických řadách. Dále se Josef Macek zaměřil na řešení otázek vlastního významu slov a jeho definice z hlediska potřeb historickovědních disciplín, na problematiku změn významů slov a jejich hlavní formy a na úkoly, které čekají historiky zabývající se historickou sémantikou (tvorba slovníků pro jednotlivé autory, noviny, časopisy, význačné osobnosti a literární díla, frekvenci slov apod.). Na závěr vystoupení zdůraznil nezbytnost využití historické sémantiky pro studium ideologií, mýtů, národních kultur i jednotlivých etap ve vývoji racionality lidského myšlení.

Systematiku práce s prameny hmotné povahy pro období husitství objasnil přítomným Miloš Drda. Upozornil na velké obtíže vznikající při získávání pramenů, jež se týkají životního prostředí a práce lidu, při jejich interpretaci a dokumentaci. Jelikož pro období husitství jde o prameny vesměs archeologické, má vlastní heuristika smysl jen za předpokladu velkých plošných odkryvů, které zaručí dostatečné množství archeologického materiálu pro jeho vlastní vyhodnocení a další zpracování. I při zajištění této důležité podmínky se objeví při interpretaci mnohá úskalí v důsledku torzovitosti archeologických nálezů, které většinou nedostatečně odrážejí samy sebe.

Obrovské požadavky musí být kladeny na vlastní dokumentaci, jelikož se samotným výzkumem ničí vypovídací schopnost pramenů. Vzhledem k celkové nákladnosti takovýchto archeologických výzkumů jsou místo komplexních výsledků získávány většinou jen reprezentativní vzorky. Do úvahy za tohoto stavu přichází možnost modelování – využití metody archeologického experimentu, kde je dána možnost testovat namodelované životní prostředí, způsoby výroby apod. Tato aplikace je ovšem nemyslitelná bez využití interdisciplinárních dat, historických, archeologických, ikonografických a dalších.

Josef Válka ve svém vystoupení podpořil oprávněnost požadavků prezentovaných Josefem Mackem, v oblasti ediční práce připomněl potřebu dalšího precizování edičních pravidel. Pro oblast dokumentace, kde došlo k velkému zlomu zaváděním strojně technických prostředků, jenž dnes využívá i řada lokálních pracovišť, požaduje upřesnění programu dokumentace, určení jednotlivých garantů a vymezení vlastního předmětu dokumentace (hlediska časová, teritoriální apod.).

Jiří Kořalka reagoval na některé pasáže referátu I. Hlaváčka. Na příkladu rozboru díla Palackého dokumentoval, jak je důležité sledovat při tomto typu práce z hlediska medievalistů i zdánlivě nepodstatné skutečnosti (např. Palackého korespondenci s rakouskými historiky a archiváři při přípravě Monument conciliorum saeculi XV). Historikové 19. století mohou přispět např. k důkladnějšímu objasnění podmínek a zásad, které ovlivnily vznik a úroveň dodnes používaných edic k dějinám husitství.

Zdeňka Hledíková přispěla do diskuse podnětným návrhem na využití výsledků bádání mladé generace studentů zvláště historickovědních oborů, jejichž diplomní práce se tematicky vztahují k problematice husitství.

Marie Kostílková připomněla, že požadavky a potřeby, které vyplynou z jednotlivých porad a jednání husitologů, musí být koordinovány s krátkodobými i střednědobými plány odborných pracovišť a vědeckých institucí. Uvedla, jak Archiv Pražského hradu plní plán fotodokumentace, jenž byl pro tuto instituci schválen do roku 1990.

Jaroslav Kolár zdůraznil velké možnosti využití cizojazyčných husitik (zvláště literárních děl), která přicházejí na jednotlivá pracoviště v ČSSR ze zahraničních institucí. Bylo by proto výhodné evidovat i tento materiál a informovat o něm naše badatele.

Anežka Vidmanová se zamýšlela nad možnostmi využití počítačů pro textovou kritiku. Jakkoliv je počítač podle jejího názoru schopen pomoci editorovi při práci, nemůže a nebude moci ji zcela suplovat.

Za jeden z prvořadých požadavků považuje Miloslav Ransdorf zahájení dokumentačních prací k dějinám ideologií. Pro usnadnění práce husitologů navrhuje dále evidovat a plně využít pozůstalostí zemřelých editorů a badatelů (příkladem může být pozůstalost F. M. Bartoše). V ediční činnosti je podle něho potřebné přistoupit k tvorbě soustředěných tematických edicí fragmentárních pramenů k lidovému hnutí a k dějinám středověkého myšlení. V rámci dokumentace navrhuje kromě základní evidence fondů včetně místa uložení i evidenci změn v jejich deponování.

Z hlediska úkolů komplexního zpracování dějin české filozofie se husitství věnoval ve svém vystoupení Vilém Herold. Konstatoval, že zjednodušení edičních praktik by snad nejvíce pomohlo celkovému urychlení prací na tomto poli bádání. Zatím nedotčenou sférou jsou dějiny pojmů, přičemž práce na nich nemůže být realizována ani částečně bez dostatečného personálního zabezpečení.

Emanuel Michálek se zabýval problematikou vydávání předhusitských pramenů. Poukázal na kontinuitní vazby tohoto materiálu s prameny k vlastnímu období husitství a zdůraznil tak nutnost jeho důkladného studia.

Božena Kopičková požadovala do budoucna vypracování komplexního plánu veškeré činnosti a utvoření systému evidence pramenů k dějinám husitství ze všech archivů na území ČSSR.

Rudolf Tecl připomněl nutnost evidence hmotných husitských památek nacházejících se v našich muzeích. Předpokládá, že koordinátorem této činnosti by mohl být Ústřední muzeologický kabinet.

Připomínky, podněty a návrhy z hlavních referátů i jednotlivých diskusních příspěvků vyvolaly v závěru jednání potřebu zvážit možnosti institucionalizace nejnaléhavějších úkolů v oblasti husitologických bádání a koordinovaného postupu při řešení takových otázek, jakými jsou normalizace bibliografických údajů z hlediska potřeb citace, komplexní evidence pramenů a unifikace edičních pravidel. Všichni účastníci porady vyjádřili přesvědčení, že požadavky vzešlé z jednání se podaří ve spolupráci s vědeckými pracovišti a nakladatelstvími zdárně řešit. Ze svých řad navrhli zároveň členy pracovních komisí, kteří budou v příštím období řídit nejdůležitější práce v oblasti dokumentace a vydávání pramenů husitského období.

Marián Konečný

DOKUMENTACE A HUSITOLOGIE

Pavel Spunar

Dokumentace se jako vědní disciplína konstituovala v devadesátých letech minulého století[1]) a dnes je obecně charakterizována jako promyšlený výběr, třídění a šíření informací. Dokumentace má shromáždit, řadit a zpřístupňovat všechna relevantní data (v historických disciplínách dochované prameny i sekundární literaturu), které příslušný vědní obor může využít.[2]) Ačkoliv teoretické propracování dokumentace si vynutila především exploze informací v technických a přírodovědních disciplínách, je také již v oblasti společenských věd dávno jasné, že pozdvihnout jednotlivé disciplíny na vyšší kvalitativní úroveň (kromě jiných postupů) může zejména práce s relativně úplným, uspořádaným a hierarchizovaným materiálem. Vhodným příkladem z příbuzných oborů jsou např. pracovní postupy a metody při vydávání českého diplomatáře, vycházející nejen z úplné znalosti utříděného listinného materiálu příslušného období, ale využívající i účelné fotografické evidence a úplného souboru sekundární literatury.[3])

Dokumentace v husitologii znamená organizovat spolehlivou evidenci
a) o pramenné základně, která se dochovala,
b) o výsledcích vědeckého výzkumu daného tématu.

Dnešní vědecká generace, zabývající se husitstvím, by měla mít k dispozici relativně úplný a hierarchizovaný soubor informací, který by zmenšoval možnost omylů a chybných interpretací, založených na nedostatečně zpřístupněných a zpracovaných pramenech. Husitologickou dokumentaci je tedy třeba založit co nejšíře. Evidence a zpracování dat by se měly týkat prakticky všech dokladů, které mohou jakkoliv objasnit způsob života a myšlení husitské doby. Modelem k tak širokému programu by se mohl stát sběrný profil Ústavu pro věcnou kulturu Rakouska (Krems),[4]) vhodně

Upravený referát z porady uspořádané Muzeem husitského revolučního hnutí v Táboře 21. října 1981.

[1]) Začátky je třeba hledat v činnosti Mezinárodního institutu dokumentace v Bruselu. Výrazným mezníkem, profilujícím obor a ovlivňujícím jeho metody, byl světový kongres obecné dokumentace, svolaný roku 1937 do Paříže.

[2]) Srov. např. La grande Encyclopédie (Larousse), VII, Paris 1973, s. 3930. O dokumentaci v naší medievalistice srov. Pavel Spunar, Dokumentace, in: Medievalistická konference 1963, Praha 1964, s. 7–28a.

[3]) Příkladem účelné dokumentace v oblasti diplomatiky je archiv českého diplomatáře (CDB) na Filozofické fakultě UJEP v Brně, založený J. Šebánkem a S. Duškovou.

[4]) O hlavních směrech výzkumu (lidský život jako biologický proces, dům a mobiliář, osídlení, potrava a stravování, šatstvo a móda, lov a rybolov, osobní hygiena a zdravotnictví, zemědělství, řemeslo a řemeslné techniky, doprava, komunikační síť a cestování, výchova, zábava, volný čas) informuje H. Appelt, Mittelalterliche Realienkunde Österreichs als Forschungsaufgabe, in: Europäische Sachkultur des Mittelalters, Wien 1980, s. 7–12.

přizpůsobený domácím potřebám a pramenné situaci. V středu zájmu by měly být soubory dat k objasnění ekonomie, společenských vztahů a dějin ideologií.

Při sledování dějin myšlení je nasnadě, že těžisko sběrného programu se přesune k rukopisnému materiálu. Mnoho práce bylo již vykonáno. Vzpomínáme především náročné a někdy přehlížené práce autorů rukopisných katalogů podle knihovních fondů, badatelů, kteří soustavným zpracováním rukopisných sbírek odkrývají základní prameny k dějinám husitství a jeho písemnictví. Těžíme všichni ze záslužné práce J. Truhláře,[5]) Antonína Podlahy[6]) a F. M. Bartoše,[7]) ale jsme zavázáni díky i současným znalcům rukopisů Vl. Dokoupilovi a M. Švábenskému v Brně,[8]) kolektivu Komise pro soupis a studium rukopisů Ústředního archivu ČSAV[9]) nebo slovenským kodikologům J. Sopkovi[10]) a I. Kotvánovi.[11]) Zdaleka však nemůžeme být spokojeni. Nikoliv vzhledem ke kvalitě katalogů, ale vzhledem k tomu, že stále ještě velké knihovny (zvláště Státní knihovna ČSR a Knihovna Národního muzea) nepřikročily k vydání soupisu svých přírůstků.[12])

Vraťme se však k úkolům dokumentace husitského písemnictví v užším smyslu. I tu vzpomínáme řady předchůdců a současníků, např. V. Flajšhanse,[13]) F. M. Bartoše,[14]) a J. Třískv,[16]) ale chceme upozornit blíže jen na dosud nevydaný Soupis pramenů k dějinám českého písemnictví,[17]) který zahrnuje přirozeně i husitika. Nemělo by smyslu rekapitulovat záměr a osudy díla,[18]) postačí jen upozornit, že všechen materiál je soustředěn v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Z rukopisu, věnovaného husitství, byl předběžně zpřístupněn Soupis literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského (1965), Literární činnost utrakvistů doby poděbradské a jagellonské (1978) a přehled literární pozůstalosti Jana Žižky z Trocnova (1974) a Prokopa Holého (1979).[19]) Obsáhlý soubor Repertorium auctorum Bohemorum provectum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans, pars 1, registrující literární činnost hlavních postav českého intelektuálního života, vyjde v polském nakladatelství Ossolineum (Studia Copernica) v rámci příruček a textů k dějinám evropské filozofie 15. století. Práce respektuje hlavní potřeby dokumentace. Podává úplný přehled literární činnosti příslušného autora, registruje všechny užívané názvy spisů, uvádí incipity, podává výčet všech dochovaných rukopisů s připojenými údaji o dataci, písařích a dějinách kodexu, a uzavírá shromážděná fakta odkazy na edice a literaturu.

Široce založený průzkum literárních pramenů přináší tedy své prvé ovoce. Domníváme se však, že i v oblasti diplomatických pramenů bude analogicky zapotřebí soustředit síly k nejnaléhavějším evidenčním projektům. Některé náměty přinese referát Ivana Hlaváčka.

Výsledky soupisového úsilí na poli literárních pramenů neměly by ovšem vést k pocitům uspokojení – a to nejen proto, že většina shromážděného materiálu zůstává stále nevydána. Soudíme totiž, že registrace a utřídění pramenů (ať již zpřístupněných tištěným soupisem nebo sloužících ve formě kartotéky) je jen prvým krokem a měla by být doplněna – jak bylo již i dříve zdůrazňováno – kompletní fotodokumentací.

Není zapotřebí zdůrazňovat význam fototéky. Vzpomeňme jen významu fotoarchivu pro přípravu kritických edic, pro studium vzniku a vzájemných vztahů mezi kodexy, pro určení provenience a funkce jednotlivých opisů. A to nechováme zcela stranou význam konzervační, který by měl být argumentem nejpádnějším. Jednotlivé pracovní úkoly institucí i jednotlivců vynucují si i v husitologii fotodokumentaci zaměřenou k nejrůznějším speciálním problémům (připomeňme např. fototéku k dějinám husitského výtvarného umění, k dějinám města Tábora, k edicím jednotlivých Husových spisů). Zůstane-li při literárních pramenech, je až překvapivé, kolik různých materiálů bylo již přefotografováno a tezaurováno. Živelnost nemůže však být pro nás programem. Potřebujeme různé požadavky sladit, vyloučit reduplikace, soustředit síly i finanční prostředky.

Předpokladem je získat přehled o tom, co již bylo vykonáno. Domníváme se, že Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, disponující snad největší fotosbírkou literárních pramenů, by se měl ve vlastním zájmu – ale i v zájmu nás všech – postarat (spolu s dalšími zainteresovanými pracovišti) o vydání generálního soupisu fotografií k dějinám husitského písemnictví, který by evidoval současný stav (např. k 31. 12. 1982). Průzkum by se měl týkat fotoarchivů hlavních společenskovědních ústavů pěstujících husitologii, archivů a knihoven.

Pokud jde o další pořizování fotosnímků, bylo by účelné pověřit jednotlivá pracoviště vyhraněnými sběrnými programy (např. Ústav pro českou a světovou literaturu dílem M. J. Husi, Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře dílem M. Mikuláše Biskupce, Komenského fakultu dílem Martina Lupáče atd.), které by byly v souladu s příslušnými úkoly státního plánu a individuálními plány pracovníků. Velká role by měla připadnout i Státní knihovně ČSR, která by se mohla stát sběrným střediskem fotomateriálů, které nebudou v dohledné době předmětem speciálních studií nebo edic.

Do okruhu dokumentace patří i problémy husitské bibliografie. V této souvislosti můžeme jen konstatovat, že husitika jsou registrována v rámci sběrného programu bibliografického oddělení Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Důležitým pomocníkem a informátorem je i revue Husitský Tábor, kde recenzní část věnuje kritickou pozornost všem významnějším novinkám husitologické literatury.

Úvodní slovo uzavírám s přáním, aby diskuse přinesla i některá konkrétní opatření, která by husitologickou dokumentaci posunula kupředu. Mám na mysli zejména registraci fotokopií a mikrofilmů a promyšlené pokračování v přefotografování fondů.

---

[5]) Josef Truhlář, Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur, I–II, Pragae 1905–1906.

[6]) Adolf Patera – Antonín Podlaha, Soupis rukopisů Knihovny metropolitní kapitoly pražské, I–II, Praha 1910–1922.

[7]) F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, I–II, Praha 1926–1927.

[8]) Např. Vladislav Dokoupil, Soupis rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny, Praha 1958; Vl. Dokoupil, Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě, Praha 1966; M. Švábenský, G 12 – Cerroniho sbírka, I–III, Brno 1973 (Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně, 26).

[9]) Např. M. Boháček – F. Čáda, Soupis rukopisů Slezské studijní knihovny v Opavě, Opava 1955; F. Čáda, Rukopisy knihovny Státního zámku v Kynžvartě, Praha 1965; J. Pražák, Rukopisy křivoklátské knihovny, Praha 1969; B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny, III–V, 1970–1979; J. Pražák, Katalog rukopisů křižovnické knihovny nyní deponovaných ve Státní knihovně ČSR, Praha 1980.

[10]) J. Sopko, Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach, Martin 1981; J. Sopko, Stredoveké latinské kódexy slovenskej provenience v Maďarsku a v Rumunsku, Martin 1982.

[11]) I. Kotván, Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave, Bratislava 1970.

[12]) Také specializovaný katalog hudebních rukopisů Státní knihovny ČSR nepřekračuje základní fond, popsaný J. Truhlářem; srov. V. Plocek, Catalogus codicum notis musicis instructorum qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae, in: Bibliotheca universitatis Pragensis servantur, I–II, Pragae 1973.

[13]) V. Flajšhans, Literární činnost M. Jana Husi, Praha 1900.

[14]) Např. F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra, Praha 1925; F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, Praha 1928; F. M. Bartoš, Literární činnost M. J. Husi, Praha 1948.

[15]) Jaroslav Kadlec, Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova, Praha 1969; J. Kadlec, Literární činnost M. Mařika Rvačky, in: Pocta Emmě Urbánkové, Praha 1970, s. 145–164; J. Kadlec, Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod, Münster 1982.

[16]) Např. J. Tříška, Literární činnost předhusitské univerzity, Praha 1967; J. Tříška, Studie a prameny k rétorice a k univerzitní literatuře, Praha 1972; J. Tříška, Rétorický styl a pražská univerzitní literatura ve středověku, Praha 1975; J. Tříška, Starší pražská univerzitní literatura a karlovská tradice, Praha 1978; J. Tříška, Studie a soupisy k starší pražské univerzitě, Praha 1980.

[17]) A. Škarka, Soupis pramenů k dějinám staršího českého písemnictví, in: Medievalistická konference 1963, s. 34–43.

[18]) Srov. předmluvy k publikacím F. M. Bartoš – P. Spunar, Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského, Praha 1965; P. Spunar, Literární činnost utrakvistů doby pobělohorské a jagellonské, Acta reformmationem Bohemicam illustrantia, Praha 1978, s. 165–269.

[19]) Bartoš – Spunar, Soupis pramenů; Spunar, Literární činnost utrakvistů; P. Spunar, Soupis písemné pozůstalosti Jana Žižky z Trocnova, JSH 43, 1974, zvl. číslo, s. 46–49. P. Spunar, K literární pozůstalosti kněze Prokopa Holého, in: Pocta Emmě Urbánkové, Praha 1979, s. 325–347.

[20]) Spunar, Dokumentace, s. 21–22; Z. Tyl – M. Bohatcová, tamtéž, s. 140–141.

NĚKOLIK ÚVAH O VYDÁVÁNÍ DIPLOMATICKÝCH PRAMENŮ K DĚJINÁM HUSITSTVÍ

Ivan Hlaváček

Je dáno mými subjektivními postoji, neméně však i objektivními okolnostmi, že při svých úvahách nechci a vlastně ani nemohu vycházet jen ze současného stavu prací, resp. oficiálních plánů profilujících institucí, neboť bych byl hotov příliš záhy. Není totiž tajemstvím, že situace je po této stránce dosti zlá, ne-li přímo kritická. Proto je třeba chápat mé vývody jako návrh optimálního řešení, jež se – doufám – neodtrhuje od reálných možností.

Jde mi o husitství v časovém rozpětí, jež zahrnuje také jeho počátky za doby krále Václava IV. i jeho průběh a vyzařování až do roku 1526. Je to tedy doba velmi dlouhá, je to rozsah i záběr velmi značný, protože v této souvislosti jsou dějiny husitství v podstatě synonymické s českými dějinami vůbec, a to dokonce v jejich širším slova smyslu, totiž s dějinami českého státu oné doby, v prvé řadě ovšem Čech a Moravy. Nadto je třeba, aby byly akcentovány i aspekty zahraničně politického rázu, byť jádrem zůstávají otázky vnitřního vývoje.

Uvědomuji si ovšem, že tu existují rozdíly – dosti podstatné – mezi husitstvím v užším slova smyslu a v širším pohledu, tedy husitským obdobím. Bude jistě nutno mezi nimi příležitostně rozlišovat a dávat přednost těm textům, jež se týkají vlastního fenoménu husitství, nicméně nelze opomíjet ani ty ostatní. Abych uvedl příklad: nikdo nebude pochybovat o primárnosti písemností husitských svazů či korespondence Oldřicha z Rožmberka v záležitostech příměří s Táborem, mohou ale vzniknout rozpaky o jejich závažnosti u běžných soukromoprávních pořízení třeba z Chebu či Olomouce, byť z dvacátých let 15. století. Ale není-li u těchto jednotlivin spojitost s husitstvím okamžitě patrná, stačí, když si uvědomíme, že už i jen malý soubor takových písemností nám může odpovědět na otázku, jak a zda vůbec se projevil přímý vliv husitství a jeho praxe, resp. teoretických postulátů, na příslušném teritoriu.

Ale nejde jen o dobu a její rozsah – že ovšem léta 1420–1437 jsou v popředí, není třeba zvlášť zdůrazňovat – nýbrž i o to, že předmětem zájmu nemohou zůstat (i když budou vždy v jeho středu) pouze prameny české, nýbrž je třeba sledovat v adekvátní míře i velmi různorodý materiál zahraniční, který nemá svého předchůdce.[1])

Jde v podstatě o výklad, který byl přednesen 21. října 1981 na setkání organizovaném Muzeem husitského revolučního hnutí v Táboře. Formulačně byly některé partie mírně upraveny, celý text pak byl doprovozen alespoň nejnutnějším poznámkovým aparátem.

[1]) Zejména mám na mysli své výklady na táborské II. husitologické konferenci v září 1980 (HT 4, 1981, s. 119–124) a svou stať Drobné příspěvky a úvahy k budoucímu pražskému diplomatáři, In memoriam Zdeňka Fialy, Z pomocných věd historických, Praha 1978, s. 63–78.

Úvodem je třeba učinit malý exkurs do historie vydávání těchto pramenů. A mělo by se začít už s prvními autory, kteří se věnovali husitství, aby se zjistilo, jaká byla jejich pramenná východiska, resp. záměry, neboť je nepochybné, že deperdita jsou netoliko otázkou středověku raného a vrcholného, ale i dob následujících. Nehodlám začínat „starými Řeky a Římany", tedy v tomto případě Vavřincem z Březové, resp. Starými letopisy českými,[2]) ale je nutno upozornit na historiky husitství v 16. a 17. století. Jinými slovy ověřit a prověřit – to, co bylo učiněno, jsou jen zcela nesmělé náběhy – pramennou základnu takových autorů, jako byl z našich Lupáč či Veleslavín, ale možno jít až k Balbínovi, z cizích pak si zaslouží pozornosti zejména Cochlaeus Theobald.[3]) Tato práce by přinesla nepochybně více, než na první pohled slibuje. A bylo by možno jít dále a provést kritiku a analýzu starých edic zejména říšských pramenů (různé folianty takových editorů, jako byli J. P. Ludewig či J. Ch. Lünig, abych uvedl alespoň nejznámější jména, by možná přinesly zajímavé výsledky, neboť dosud jsme se příliš spoléhali na to, že následující generace je zcela vyčerpaly, což ovšem zdaleka není pravda, i když zejména Zíbrtova Bibliografie české historie tu leccos zprostředkovává).

Přejdeme-li dále, je třeba se zastavit zejména u zakladatelského díla Františka Palackého, který je vlastně dodnes – a není to pro nás příliš dobré vysvědčení – autorem základních děl,[4]) k nimž následující časy přidaly už poměrně málo a nadto ještě značně rozptýleně.[5]) Ale dost reminiscencí. Je třeba přikročit k pozitivnímu vytyčení úkolů. V obou oblastech, tedy jak u pramenů domácích, tak cizích, je třeba uvažovat ve dvou rovinách. První se dotýká toho, jakým způsobem navázat na starší práci a jak ji dovést v nějaké formě aspoň k předběžnému cíli, druhá se týká nových úkolů, nebo spíš autonomního pokračování ve starších plánech. Neboť, žel, pokud jde o plány a úvahy, či dokonce i první rozběhy, nejsme na tom tak špatně . . .

I zde je nevyhnutelným úkolem analýza těchto prací, která by zřetelněji než jejich předmluvy – nebylo to tehdy ani příliš zvykem – ukázala meze a hranice, jež si uložily, a která by ocenila (využívajíc i znalostí z dějin archivní organizace) případné, ne v plnosti využité (a leckdy opravdu existující) širší záběry jejich heuristiky, uložené toliko v rukopisném materiálu. Tak například lze uvést probírku a rozbor tzv. Palackého diplomatáře v Archivu Národního muzea, kolektanei Pelclových ve Státní knihovně v Praze, opisů Fr. Štědrého ve Strahovské knihovně, různých nepublikovaných sbírek pramenů různých vědeckých ústavů, archivních zařízení apod. A na to by měly navázat nutné práce, spojené s možností plného využití různých starších publikací. Jinými slovy mám na mysli vypracování a publikování rejstříků zejména k Palackého Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Hussitenkriege. Totéž ovšem platí i o drobnějších, ale závažných edicích dalších, zejména Sieglových z materiálu chebského, jež je rovněž postrádají, a tak se skoro nabízí myšlenka o tom, aby byl pro tyto práce vypracován jednotný rejstřík, do něhož by mohly být integrovány i některé další edice, aby tak vznikl základ jakéhosi souborného, alespoň místního a osobního rejstříku

[2]) Tu mohu odkázat jednak na svou rozpravu Das diplomatische Material in der Hussitischen Chronik des Laurentius von Březová, Folia diplomatica 2, Brno 1976, s. 173–186, a na diplomní práci M. Kunštáta na archivním studiu pražské filozofické fakulty, Staré letopisy české. Materiál a zmínky diplomatické povahy, Praha 1981, 242 s.

[3]) Z těchto náběhů to jsou zejména: J. V. Šimák, Prameny a pomůcky Hájkovy, Sborník prací historických k šedesátým narozeninám Jaroslava Golla, Praha 1906, s. 125–213; J. Pelikán, Balbínovy pomůcky a prameny, Praha 1936 (k tomu též B. Ryba, Naše věda 17, 1936, s. 185–193); Z. Malý, O Březanově České kronice, JSH 29, 1960, s. 13–18, a týž, Václav Březan a městská privilegia pražská, JSH 27, 1958, s. 9–15. Rozbor Theobaldova spisu, ohlášený kdysi A. L. Krejčíkem, nebyl vydán.

[4]) Vedle Archivu českého (o něm Z. Kristen, Za odkazem Františka Palackého, Praha 1948, s. 53–71) zejména známá trojice jeho edic: Documenta Mag. Joannis Hus vitam . . . illustrantia, Pragae 1869 (reprint Osnabrück 1966), Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419, Praha 1873 (reprint Osnabrück 1966) a Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad, FRA, 2. Abt., Bd. 20, Wien 1860.

[5]) Tato látka je i bibliograficky podchycena velmi neúplně a zejména nezřetelně. Třeba přitom odkázat na běžné historické bibliografie a pak na práci J. K. Zemana, The Hussite Movement and the Reformation in Bohemia, Moravia and Slovakia, Ann Arbor 1977, hlavně č. 732nn., kde jde ovšem většinou o prameny vyprávěcí.

k vlastnímu husitství. Ale je třeba jít ještě dál, neboť představa o tom, že většina důležitého je již v nějaké formě publikována, je mylná, jak to zřetelně nově ukázala práce Chr. Mathiesové na materiálu německém.[6])

Protože – až na výjimky, jakými jsou např. Sedlákovy a Neumannovy Studie a texty (i když tu diplomatický materiál v podstatě zapadá v teologickém jádru materiálu) – byly edice listin, listů a obdobných dokumentů z doby po Palackém v podstatě edicemi jednotlivin či menších skupin, často na odlehlých místech či v přílohách různých pojednání, je jejich evidence poměrně obtížná a vznikají všelijaká překvapení i „překvapení", jak jsme to viděli nedávno třeba na příkladu behemštejnské smlouvy.[7]) Stálo by proto za úvahu, kdyby se z těchto edic vytvořil nějaký orientační regestář, jenž by byl i dobrou retrospektivou, na jejímž základě by bylo možno budovat dál. Než ale povedeme úvahy tímto směrem, je třeba se vrátit k Regestům aetatis Venceslai IV., pokračovatelům českomoravských Regest Emlerových až Linhartové. Jestliže se vlastní Regesta dnes nalézají – dosti diplomaticky řečeno – v komatickém stavu,[8]) je tomu s Regesty aetatis[8]) poněkud lépe. Zejména svazek pražské kapituly narostl už do velikých rozměrů, aniž se ovšem dohlédá jeho konce a aniž by jeho nova byla dostatečně zřetelná. Vydán byl důležitý svazek třeboňský i užitečný vyšehradský, pracuje se na dalších. Ale při úvahách o možnosti dokončení díla být jen v českých zemích (zahraniční výzkum je zatím vůbec ponechávám stranou), nebyl dosud uveden ani předběžný termín. A i kdyby se tak bylo stalo a byl by rámcově dohledný, asi bychom měli k němu zůstat skeptičtí dotud, pokud se jeho skutečné vydávání značně nezrychlí. Snad by tento požadavek měl být zřetelněji proklamován.[9a])

Pokud jde o regesta vlastní doby husitské, tj. let 1420–1437, žádná kompetentní instituce česká o tom ani neuvažuje, ač to kdysi původně v plánu, resp. programu bylo.[10]) Čili jinými slovy, má-li nyní se rodící generace našich medievalistů naději spatřit aspoň podstatné části Regest doby Václava IV., pro dobu následnou se zdá, že tomu tak není, a přesto by snad byla cesta, která by vedla vpřed. A protože nemůžeme plánovat na příliš dlouhá období a nemůžeme zejména počítat s nákladnými edicemi, zdá se, že by bylo pro údobí let 1420–1437 třeba volit jiný postup. Dovolím si na něj – aniž bych to považoval za jedinou možnost a definitivní formulaci – stručně upozornit a zejména bych rád podtrhl, že zdaleka ne vše by musilo být řešeno formou vlastního tisku. Leccos z toho, o čem je řeč, by mohlo být stejně dobře zvládnuto i formou malotirážních publikací.

Už úvodem konstatuji, že jsem s povděkem využil i některých zkušeností, jež byly uplatněny v příslušných svazcích Soupisu česky psaných listin, vydávaných Archivní správou MV ČSR. Znamená to, že by se tu musily spojit ústavy vědecké s našimi archivy. Představoval bych si to asi tak, že by na základě žádosti našich vědeckých institucí jednotlivé v úvahu připadající archivy zaplánovaly do své vědeckovýzkumné práce zevrubnou evidenci originálních i opisově dochovaných listin a listů oné doby, a to tak, že by vedle vlastních záhlavních regestů (archivním termínem: inventárních záznamů) byly zhotoveny mikrofilmy příslušných textů a z nich alespoň dvě fotokopie. Jedna by zůstala na místě, druhá by s příslušným regestářem byla zaslána do ústavu, který by práci koordinoval a jenž by vydal s podporou dalších pracovišť příslušný

[6]) Srov. o ní můj referát v HT 4, 1981, s. 297–299, shodující se s jinými; jež se objevily paralelně. Z nich srov. alespoň Fr. Merzbacher, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. 97, 1980, s. 348–350, M. Groten, Historisches Jahrbuch 101, 1981, s. 183–184, a G. Hödl, MIÖG 89, 1981, s, 149–151.

[7]) Jde o práci G. Schlesingera, Die Hussiten in Franken, Kulmbach 1974, srov. mou anotaci v Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 31, 1975, s. 290n.

[8]) Poslední sešit vyšel v roce 1963 (s výjimkou rejstříku k 6. svazku, jenž se objevil v roce 1979) a nezdá se, že by se v jejich přípravě výrazněji pokračovalo.

[9]) Srov. k tomu B. Kopičková, Na okraj edice Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – aug. 16), Folia historica Bohemica 2, 1980, s. 189–208.

[9a]) V korektuře mohu jen s lítostí konstatovat, že první část svazku pražské kapituly byla po fasc. 7, vydaném dříve, doplněna fasc. 6 a předběžně uzavřena rokem 1400, pochopitelně opět bez rejstříku. A po smrti editorky V. Jenšovské není potuchy o tom, kdo a zda se vůbec práce ujme.

[10]) Srov. rozpravu J. B. Nováka, O programu Státního historického ústavu vydavatelského v Praze, ČAS 3, 1926, s. 120–135, hlavně s. 123.

svodný regestář, na jehož základě by pak byly dávány k dispozici – pokud by nestačily tyto regesty jako takové – patřičné fotokopie textu či jeho mikrofilmy pro další práci. Protože ovšem látka by byla dosti rozsáhlá, nemusilo by se čekat na kompletní a tedy relativně definitivní jednotnou řadu regestů, ale mohlo by se postupovat podle určitých teritorií podobně jako už nyní v Regestech aetatis Venceslai IV. nebo v jiných obdobných publikacích zahraničních.

Jsou tu ovšem všelijaké potíže. Mohu tu upozornit jen na některé. Zejména jde o otázku opisů, často roztroušených, jindy nahromaděných v různých kopiářích apod.[11]) Tu by bylo třeba diferencovat asi v tom smyslu, že tam, kde jde o menší počty jednotlivin, měly by být vpracovány do vyššího souboru, tam však, kde jich je více v jednom celku, by bylo lepším řešením, kdyby byl takový rukopis chápán a zpracován rovněž jako celek, neboť už tato genetická souvztažnost má svou vlastní – a někdy dost závažnou – vypovídací schopnost. Toto konstatování by se týkalo ovšem jen omezeného počtu třeba městských pamětních knih, zejména pražských, ale platilo by to také např. o formulářových sbírkách, dosud poměrně málo využívaných, o nichž se ještě zmíním.

Pro dobu následnou už „recept" nemám. Ale snad by se mohlo připomenout, že jsem už před časem navrhl postupovat tam formou různých institucionálních listinářů, resp. regestářů, a to až k roku 1526, přičemž by bylo třeba vyjít kriticky z těch, které již byly publikovány.[12]) A stojí jistě za zmínku laskavá informace Jiřího Kejře, že už před lety byl prací jeho a B. Roučky vypracován rejstřík k zatím největšímu našemu listinnému edičnímu souboru pro léta 1420–1526, totiž 3. dílu Privilegií královských měst českých J. Celakovského a G. Friedricha.

I když jde asi o úkol nesplnitelný, přesto není možno zcela obejít doslova vnucující se myšlenku o tom, že by bylo neobyčejně užitečné připravit regestáře listin našich panovníků této doby, zejména ovšem Jiřího Poděbradského, dále snad i Korvína a Jagelloncu. K regestářům listin Zikmundových a Albrechtových, jež vyšly v rámci Regest imperii, by stačilo vydat jen suplementa. Týkalo by se to dále zejména různých měst (vedle Prahy by si to zasloužila zejména Kutná Hora, Litoměřice, Hradec Králové, České Budějovice a Cheb, na Moravě samozřejmě Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo), i když by se mohly pochopitelně připojit i jiné listináře či regestáře. Lze ovšem snadno namítnout, že taková práce je místy heuristicky příliš náročná, že by se výzkum překrýval, a tím by docházelo zbytečně k dublování. Je to možné do jisté míry přijmout, i když té zbytečné práce je méně, než by se na první pohled mohlo zdát. Ovšem tuto argumentaci lze akceptovat jedině za podmínky, když by místo toho byly ve větším rozsahu vydávány archivní katalogy listinných celků, a to ovšem nikoliv pouze pro originální,[13]) nýbrž také pro opisově dochování příslušného archivního fondu. Ale vážné místo, naštěstí, bude mít vždy i soukromá iniciativa, jak to dokazuje a dokumentuje nejnověji rukopis druhého dílu katalogu listin a listů pražské kapituly, připravený J. Eršilem a J. Pražákem, zasahující až do roku 1561 a přinášející mnoho neznámého v poměrně zevrubných regestech. Třeba ale upozornit, že nerozepisuje materiál opisový téhož archivu, ač i ten je velmi bohatý.

Ovšem toto vše tvoří jen část materiálu, který je třeba zpracovat. Nevyhnutelně nutná je heuristika i v archivech cizích, z nichž po této stránce známe jen drobty. Nemá smysl je tu vypočítávat – snad s několika výjimkami, jež slibují a vlastně už přinášejí největší zisky. Jsou to Wojewódzkie Archiwum Państwowe Wrocław,[14]) Staats-

[11]) Nový způsob zpracování tohoto druhu materiálu navrhuje a současně realizuje J. Mötsch, Die Balduineen. Aufbau, Entstehung und Inhalt der Urkundensammlung des Erzbischofs Balduin von Trier, Koblenz 1980.

[12]) Viz mou stať Drobné příspěvky (pozn. 1). Pokud jde o jednotlivé listináře tohoto typu, nemá cenu je tu všechny citovat. Jsou poměrně seznamenány (např. v České diplomatice do roku 1848, red. J. Šebánek – Z. Fiala – Z. Hledíková, Praha 1971, s. 166), navíc snad ještě A. Adamus, Sbírka listin k dějinám města Moravské Ostravy, Mor. Ostrava 1929, a Fr. Sigut, Opavský listinář 1–4, Opava 1961–1969.

[13]) Originální listiny fondů příslušných městských archivů vydala kdysi Olomouc (prací F. X. Parsche), Cheb (H. Siegl), nověji Plzeň (M. Bělohlávek), Jihlava (Fr. Hoffmann a K. Křesadlo) a Louny (B. Lůžek).

[14]) Některé jednotliviny – jako ukázku z daleko širšího záběru – jsem vydal v 3. a 4. svazku tohoto sborníku.

archiv Dresden, městské archivy v Lužici, staré fondy města Norimberku, jež jsou roztrženy nejméně do tří dnešních archivů, aby se uvedlo alespoň to nejnutnější a nejdůležitější. Naskýtají se ovšem i další otázky, které souvisejí s různými formami tohoto zpřístupňování diplomatického materiálu. Jde totiž o možnosti diplomatického pronikání této látky, jež je pochopitelně značně odlišné podle míry jednolitosti či naopak heterogenity materiálu. Že i z tohoto důvodu by měla být dána přednost organickým listinářům a regestářům, je pochopitelné. Budiž mi dokonce dovoleno konstatovat, že optimálním řešením by byla kombinace obou těchto způsobů, tj. na základě archivních inventářů dospět pak alespoň částečně k listinářům vytypovaných profilujících institucí. A tu je třeba opět upozornit, že řada diplomatických analýz byla učiněna jak pro prostředí zejména městské, tak i panovnické, ale i např. rožmberské. Upozorňuji na to z toho důvodu, že z valné části jde zatím o věci nepublikované, tedy práce, které by mohly na škodu naší historiografie zcela zapadnout.[15])

Ovšem není možno setrvávat příliš dlouho u tohoto druhu materiálu, protože je třeba uvažovat i o dalších diplomatických kategoriích, jež se začínají rozrůzňovat už od 14. století. Vzhledem k jejich velké rozmanitosti je zapotřebí, aby byly roztříděny. Nejdříve jde tedy o doklady ústřední správy státní a církevní. Pokud jde o složku světskou, je možností dosti málo, protože dochovaný materiál je velice omezený, nebo – jako je tomu v případě desk dvorských (nicméně opět částečně bez příslušných rejstříků) – je v kvalitních edicích již k dispozici.[16]) Nicméně je tu otázka nedokončené Emlerovy edice Pozůstatků desk zemských, které jsou – jak je dobře známo – vydány v relativní úplnosti pouze pro kvaterny úplonné a do značné míry, tj. do roku 1500, i trhové. Ostatní řady však jsou edičně nedotčeny – i když materiál je shromážděn – a tak se tu naskýtá vděčný i zároveň nevděčný úkol (samozřejmě nikoliv pro dobu vlastní husitské revoluce) alespoň rozboru a vyhodnocení tohoto materiálu, neboť těžko lze počítat s tím, že by se v edici ve starém duchu mohlo pokračovat; regesty závažnějších zápisů by snadno v takové analýze nalezly své místo.

Stejně tak není asi možno pokračovat ve vydávání knih ústřední církevní správy. Pokud staré řady zasahují do vlastního husitství, byly vydány; výjimku tvoří Libri erectionum, kde je situace značně neuspokojivá a Regesta V. Jenšovské ji zatím řeší jen velmi nedokonale. Z nových typů knih je ve větším měřítku dochováno jen několik svazků administrátorských akt zhruba od poloviny 15. století, jež jsou známa jen z velmi nedokonalých regestů Podlahových; teprve nejnověji jim byla věnována zevrubná diplomatickosprávní analýza.[17]) A jsme-li už u církevních pramenů, lze konstatovat, že aktový a knihový materiál nižších duchovních feudálů ztrácí značně na závažnosti a že lze tedy stěží předpokládat, že by se mohl jako celek stát předmětem soustavnější ediční péče. Výjimky ovšem i zde potvrzují pravidlo, jak vidíme z roztříštěné (i to je svým způsobem symptomatické pro více než omezené publikační možnosti), ale neobyčejně závažné edice A. Fialové a J. Hejnice, kteří vydávají všeliké texty z manuálu vyšebrodského probošta Jana Stajčeho, zabírající zejména sklonek druhého desetiletí 15. věku.[18]) A tu lze upozornit – nic víc není v této souvislosti možno – na

[15]) Jde zejména o tyto práce (takové, které byly alespoň částečně opublikovány, sem nepojímám): L. Baletka, Diplomatika města Olomouce. Příspěvky k dějinám města Olomouce do roku 1424 (1966); M. Dvořák, Městská správa v Českém Brodě a její kancelář do roku 1623 (1972, v přepracované formě má vyjít v SAP 32, 1982); A. Kozlová, Příspěvky k diplomatice a správě Starého Města pražského v letech 1367–1419 (1975, má vyjít v upravené formě v SAP 33, 1983); O. Králová, Kancelář Oldřicha z Rožmberka (1977); J. Krotilová, Manuály běžné a autentické Nového Města pražského po bitvě u Lipan do konce 15. století (1967); H. Kupšovská, Žatecké městské listiny a listy z doby předhusitské (1966); M. Vondráček, Písemnosti Jiřího z Poděbrad do roku 1458 (1979); V. Vopatová, O listinách a kanceláři Jiřího z Poděbrad 1458–1471 (1978). Práce týkající se církevní správy – s jedinou výjimkou (viz pozn. 18) – neuvádím.

[16]) Desky provolací v rámci Archivu českého (sv. 35–37), desky půhonné v samostatné řadě Státního historického ústavu vydavatelského, vesměs prací G. Friedricha.

[17]) V jeho díle Catalogus codicum manuscriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur, Pragae 1923, č. 59nn.

[18]) Zatím jsou to tyto statí: Z vyšebrodského rukopisu VB 49, LF 97, 1974, s. 8–20; Jan Staicze et son manuel, in: Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata, Brno 1975, s. 109–222; Z vyšebrodské korespondence na počátku 15. století, Zprávy JKF 18, 1976, s. 116–127; Z korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské, LF 101, 1979, s. 238–244.

význam epistolografického materiálu zejména z hlediska kulturně historického, ale i jazykového, v různých vrstvách české společnosti. I když mnoho bylo právě v tomto směru uděláno, kriticky zejména v posledních letech,[19]) i tu je zřejmě ještě více zcela skryto.

A tak těžiště našich dalších úvah musí být v problematice pramenů nižších správních útvarů. Tu stojí na prvním místě opět města, což v této souvislosti znamená problém edice městských knih. V tomto směru máme sice dlouhou tradici, vedoucí přinejmenším od V. V. Tomka, i když celkové výsledky jsou méně uspokojivé. Není ovšem možno uvažovat pouze o městských knihách doby husitské, protože ty lze plně zhodnotit toliko v toku jejich vývoje v rámci příslušné lokality, ať pokud jde o jejich aspekt diplomatický, hodnotu správně-, právně- či obecně historickou. Takže odpověď na naši otázku zní asi v tom smyslu, že jedině správný přístup k této otázce je ten, že by se městské knihy husitské doby – pokud cvšem netvoří dnes nejstarší doklady svého druhu, jako je tomu např. právě zde v Táboře – vydávaly v návaznosti na starší knihy. Ovšem někde je torzovitost pramenné látky takového rázu, že jsou k dispozici zápisy z doby starší, aby pak období husitské bylo po této stránce bílým místem. I když je materiálu relativně dost – a čas od času se podaří dokonce i překvapující nálezy, jako je tomu nově v případě městské knihy stříbrské od roku 1409,[20]) která zahrnuje i celé období vlastního husitství – přesto tvoří jen zlomek původního bohatství. Ale ani tak není možno vydávat všechno, a proto se zdá nejschůdnější cestou ta, kdy by se přihlíželo k důležitosti příslušných měst v rámci našeho obecného vývoje i samozřejmě k tomu, jak závažný materiál různé typy knih přinášejí. Nechci a nemohu tu dělat žádnou hodnotící tabulku, nicméně obecně lze říci, že v čele by měly stát knihy počtů a berní a po nich knihy vlastní správy. Pokud jde o různé knihy památné a městské kopiáře různého druhu, vyžadovaly by jiný přístup a je vhodno je vydávat jiným způsobem. A ovšem nelze ani tu zapomínat na různá výročí či jiné příležitosti, jejichž zapadnutí by předešla právě nějaká edice či aspoň rozbor jiného významnějšího místního pramene, jenž vždy přes leckdy zdánlivě jen lokální dosah má svou váhu obecnou. Tu je rozhodující ovšem iniciativa archivářů a muzejníků přímo „v terénu".

V této souvislosti zasluhuje pozornost ještě jedna specifická diplomatická kategorie, totiž formulářové sbírky, s nimiž jsme zatím zvyklí spíše pracovat pro období starší. Ale řada jich je dochována i pro sklonek 14. a husitské počátky 15. století, a to vedle panovnické sféry zejména pro oblast městskou. Známé jsou především formuláře žatecké provenience, v současnosti připravované k tisku v Bochumu,[21]) ale lze upozornit i na pražské,[22]) a zřejmě by se při soustavném výzkumu našly i další. Snad se podaří jednou objevit i onen famózní husitský formulář moravský, jenž je obestřen závojem tajuplnosti, i když v té souvislosti převládá skepse.[23])

Nemůže být účelem těchto slov, aby se upozorňovalo na vše potřebné, neboť i sám pojem potřebnosti se mění a bude měnit. A tak je nutné upozornit na velkou potřebu – a naštěstí rovněž i na značnou pokročilost rukopisu – pražského univerzitního diplomatáře pro starší dobu, jenž by měl ovšem mít i pokračování pro dobu husitskou a pohusitskou, a pak na prameny zahraniční.

[19]) Stačí upozornit na některé listy Egréře z Litoměřic (viz A. Fialová – J. Hejnic, Z korespondence Jindřicha Egrerze Litoměřického (1464–1467), LF 103, 1980, s. 167–176, nebo na korespondenci Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (vyd. J. Martínek – D. Martínková, Bohuslai Hassensteinii a Lobkowicz epistulae 1–2, Lipzig 1969–1980).

[20]) Kniha bezprostředně navazuje na knihu soudnictví nesporného z let 1387–1408 (viz R. Nový, Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526, Praha 1963, č. 1083), má 237 fol.; letům 1420–1437 jsou věnována fol. 61r – zhruba 99r. Mezi latinu pronikají od roku 1427 i ojedinělé (a množící se) české zápisy.

[21]) Srov. zatím H. H. Menge, Die sogenannten „Formelbücher" des „Ackermann" – Dichters Johannes. Ein Vorbericht, in: Litterae ignotae. Beiträge zur Textgeschichte des deutschen Mittelalters. Neufunde und Neuinterpretation (U. Müller), Göppingen 1977, s. 45–55.

[22]) Jeden pražský předhusitský formulář vydal J. Teige ve fragmentu 3. svazku svých Základů starého místopisu pražského. O dalším z doby husitské jsem stručně psal ve stati Dva příspěvky k diplomatice pražských měst za husitství, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 81–87. O plánu vydat formuláře doby Václavovy viz u J. B. Nováka (srov. pozn. 10), s. 124, 132.

[23]) Jde o různé citace zesnulého ředitele brněnského městského archivu Jaroslava Dřímala.

Důkladná heuristika opisového dochování husitských manifestů patří spíše do oblasti studia pramenů literárního charakteru – ostatně obojí výzkum musí jít ruku v ruce, jak ukázaly zřetelně různé nálezy F. M. Bartoše. A tak zbývá jen pár slov o nelistinném materiálu diplomatického charakteru, kde hlavní slovo hrají městské knihy počtů, byť jejich vypovídací schopnost kolísá podle významu města, jeho teritoriálního a politického postavení i podrobnosti zápisů. Husitologické bádání ovšem s prospěchem využije komplexních edic příslušných specialistů, jako je tomu třeba s Jechtovou edicí účtů zhořeleckých. Zdá se však, že s podobnými pracemi jinde není možno v dohledné době počítat, a tak širší studium těchto účtů zejména v oblasti bavorské – na čelném místě stojí ovšem Norimberk[24]) – se perspektivně jeví jako nezbytnost; že ale i jinak je i v našem sousedství mnoho nového dosud skryto v nevydaných – zejména opisových – materiálech, ukázala nově práce Ch. Mathiesové.[25])

Aby alespoň výčet profilujících celků byl co možná úplný, je třeba uvést ještě prostředí papežské, které už před desetiletími bylo zahrnuto do programu díla Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia i pro celou první půli 15. století, aby pak zapadlo pod stůl, a širší prostředí pro nás v úvahu připadajících koncilů: basilejského a kostnického. Pokud jde o papežství, došlo zcela nedávno k rozhodnutí, že se má navázat na vloni vydaný šestý díl této edice, podle informace Jaroslava Eršila, jenž se uvedenému úkolu věnuje, byl by tento svazek zakončen rokem 1431, tedy smrtí Martina V. Tu lze ještě dát k úvaze, zda by nebylo lepší vpracovat sem i pontifikát jeho nástupce Evžena IV., jenž končí v roce 1439, čímž by sice došlo k rozšíření látky, nicméně jistě k výraznějšímu užitku věci.

U obou koncilů pak mám na mysli nejen jejich úřední písemnosti, většinou již – byť roztroušeně – přístupné, ale zejména soukromé korespondence; z nedávných edic lze upozornit nově na řadu listů Mikuláše z Kusy, jež byly vydány E. Meuthenem.[26])

Není zapotřebí dále nad těmito otázkami přemítat; spíše by všechny nás mělo ovládnout odhodlání podle možností a sil přispět alespoň k částečné realizaci těchto i různých dalších úkolů, na něž v mých slovech prostě nezbyl čas. Ale v každém případě by měla platit v minimálním programu dvě předsevzetí. Narazím-li na text, který mi není z běžných edic znám, nebo jde o jeho jiné dochování (i to může být důležité pro provádění kritiky či aspoň zjišťování ohlasu takových textů), a nehodlám-li jej přímo využít edičně či jinak, upozorním na něj vhodnou formou některé kompetentní pracoviště, jež by vedlo tuto evidenci a čas od času z ní vydávalo počet.

A za druhé nelze zapomínat, že tuto heuristiku musí doprovázet, resp. ještě raději mělo by jí předcházet, diplomatická a sfragistická analýza, při nichž lze ostatně leccos i publikovat, takže někdy se může v takovém kontextu potřeba samostatné edice látky jevit méně urgentní.

[24]) Věcí se sice zabývá Franz Machilek, ale z hlediska historického a zatím bez úmyslu o ediční zpřístupnění.
[25]) Viz výše pozn. 6.
[26]) Srov. Acta Cusana. Quellen zur Lebensgeschichte des Nikolaus von Kues (hg. E. Meuthen – H. Hallauer) I/1, Hamburg 1976, č. 164–166 a 169nn.

„SOUDCE SMLUVENÝ V CHEBU"

Ve dnech 28. a 29. května 1982 se uskutečnilo v Chebu sympozium u příležitosti 550. výročí jednání husitů se zástupci basilejského koncilu. Uspořádaly je Okresní archiv v Chebu a Chebské muzeum ve spolupráci se Státním oblastním archivem v Plzni a Komisí pro středověké dějiny při vědeckém kolegiu historie ČSAV Praha, pod záštitou okresního a městského národního výboru v Chebu. Hlavní program jednání byl obohacen vernisáží výstavy připravené okresním archivem, který zde předvedl na základě svých bohatých fondů materiály na téma Husité na Chebsku. Poslední odpoledne bylo zpestřeno exkurzí po památkách okresu. Nebudeme sledovat jednotlivé příspěvky v pořadí, jak byly předneseny, ale pokusíme se vystihnout několik tematických okruhů, na něž se celé jednání zaměřilo.

Odbornou část jednání otevřel A. Molnár hlavním referátem Chebský soudce, který byl účastníkům předložen též v širší tištěné podobě. Autor v něm pojednal v syntetickém pohledu o všech základních otázkách spjatých s tématem. Připomenul úlohu Chebu v jednáních husitů s katolickým světem již v letech 1430–1431 a naznačil vznikání předběžných formulací pozdějšího autoritativního principu zvaného „soudce chebský". Vylíčil vyjednávání mezi koncilem, resp. jeho vyslanci, a husity jak ve fázi příprav, tak samotného jednání v Chebu, na základě Tokeho kvestie přiblížil cvičné disputace pořádané koncilem jako přípravu na jeho budoucí úkol rozhovorů s husity a konečně podal obsah dohod ujednaných v Chebu. Zdůraznil, že z jejich formulace mělo jasně vyniknout rovnocenné postavení obou smluvních stran. Hlavní pozornost byla referujícím věnována sedmému bodu, který formuluje princip soudce pro chystané slyšení v Basileji. Jeho teologickou náplň charakterizoval jako plod myšlení a života táborského. Táborům byla jednoznačně přičtena také zásluha o prosazení tohoto článku do chebských úmluv. Ústřední téma sympozia si dále zvolil pro svůj příspěvek, vycházející z právě obhájené diplomní práce, B. Kaňák, který se věnoval diplomatické charakteristice tohoto i s ním spojených dokumentů. Z obou referátů je možno upozornit na jeden zajímavý aspekt, který byl připomínán – roli husitské otázky v boji koncilu s papežem. Zvláště Molnárovy poukazy k některým problémům konciliarismu a husitství jsou v naší historiografii ojedinělé.

Druhý okruh témat reprezentovaly referáty o české otázce v evropské politice vůbec a zvláště v Basileji, kterou souhrnně postihly dva příspěvky. F. Šmahel sledoval postoje různých evropských politických činitelů a seskupení k české otázce v rozmezí let 1420–1431 a ukázal, že nikdy nestály Čechy tak v popředí evropské politiky jako v této době. I. Hlaváček se soustředil na obdobné téma pouze v souvislosti s basilejským koncilem. Podal přehled postupu jednání Čechů s ním v letech 1433–1437 a zároveň si všímal osudů samotného koncilu a jeho postojů k české otázce. Ve svých úvahách nadhodil dva problémy, které vlivem téměř úplného mlčení pramenů nebyly

dosud vyřešeny – otázku financování českého poselstva do Basileje a rozdělení úloh členů delgace. K Hlaváčkovu názoru, že přípravy vystoupení si museli vézt zúčastnění teologové již z Prahy, se přiklonila také J. Nechutová, která seznámila posluchače s obsahovým rozborem basilejské obrany svobodného kázání Oldřicha ze Znojma a s reakcemi na ně ze strany koncilu i husitského prostředí.

K tematice evropské protihusitské politiky se dále vázal referát Z. Hledíkové, která sledovala působení franského šlechtice Erkingera ze Seinsheimu, jeho účast v protihusitských taženích ve službách císaře Zikmunda i zájmy přímo na území Českého království. Charakterizovala jej jako typ středověkého kondotiéra, který vycházeje ze svých vazeb na císaře se angažoval v protihusitské politice s cílem získat majetek, aniž by jej do válek proti kacířům morálně nutilo náboženské či ideologické přesvědčení. V tom spatřuje autorka jednu ze slabin křížáckých vojsk. O vojenské stránce české otázky v mezinárodních kontextech pojednal P. Klučina. Zdůraznil přelomovost husitského období v dějinách evropského vojenství a ukázal, že husitská taktika byla převládající bojovou formou ve střední Evropě po celé 15. století.

Třetí, nejšíře zastoupený okruh otázek zahrnoval referáty o Chebu a jiných regionech v době Soudce chebského a o společnosti v Čechách na přelomu dvacátých a třicátých let 15. století. Hlavní referát přednesl F. Kubů; vyšel od postavení předhusitského Chebu jako předpokladu pro jeho postoj za husitství a vylíčil dále na základě bohatých místních pramenů denní život i politiku Chebu v době husitské revoluce. Dospěl ke zjištění, že pro vnitřní vývoj oblasti neznamená husitství žádný výrazný předěl. Husitská revoluce však ovlivnila dynamiku politické orientace města a upevnila autonomii území. Vliv husitských myšlenek se zde projevil v několika rovinách od individuálních postojů resistence až po náboženskou sektu v šedesátých letech, ale nepřesáhl rozměr drobnějších epizod. Seznámení s chebskou problematikou doplnil P. Šebesta referátem o stavebním vývoji města a jeho památkách s ukázkami na diapozitivech.

V. Bystrický se zamýšlel nad úlohou západočeského regionu za husitství. Konstatoval malý přínos literatury o husitství v západních Čechách za poslední dvě desetiletí, naznačil vymezení příslušného území a uvažoval o důvodech jeho katolické orientace. Hlavní část referátu věnoval zprávě o nově získaných pramenech – dvou stříbrských městských knihách z husitské doby a z devadesátých let 15. století, uložených dnes ve Státním oblastním archivu v Plzni. Západočeskou problematiku dále sledoval M. Bělohlávek, který připomenul osudy města Plzně za husitství. J. Tomas se věnoval problematice husitství v severozápadních Čechách v době Soudce chebského. Naznačil dvě fáze vývoje této oblasti a soustředil se na druhou etapu po roce 1426. Na případu Jakoubka z Vřesovic dokumentoval vytváření nových husitských politických činitelů a konec dvacátých let charakterizoval jako přizpůsobování se revolučních činitelů struktuře feudální společnosti včetně feudalizace měst. Na stejné období se zaměřil B. Zilynskyj, který sledoval situaci pražských měst. Vyzdvihl roli Starého Města pražského v politice tohoto období a naznačil shodné stabilizační trendy na Starém i Novém Městě, které již předznamenávaly postoj pražských politiků v závěru husitského období. Dotkl se také postavení duchovenstva v Praze a vztahů pražských měst k polním vojskům.

Oběma zmíněnými otázkami se zabývaly šíře další dva referáty. M. Polívka shrnul poznatky o majetkových přesunech i proměnách ve společenské sféře způsobených husitskou revolucí a zaměřil se na postižení změn, které nastávají v tomto směru na přelomu dvacátých a třicátých let. Zdůraznil zvláště rozporuplnou úlohu polních vojsk, která vedle toho, že se stávají zátěží pro zemi, se také sama vnitřně destabilizují, a obojí je vede k osudu vrcholícímu u Lipan. J. Boubín přinesl několik postřehů k problematice husitské církevní správy, jejíž formy interpretuje jako kněžské teokracie rozrůzněné ve svých podobách podle místa působení. Konec dvacátých let 15. století vidí jako druhou vlnu husitství, kterou charakterizuje procesem teokratizace. V diskusi, která se projevila jen v této části jednání, vystoupil F. Šmahel a dotkl se úlohy posádek zanechávaných v dobytých místech a výhodné polohy Žižkova hradu Kalicha jako centra možného budoucího panství.

Poslední tematická skupina referátů přinesla několik námětů z oblasti využití pramenného bohatství k husitské revoluci. P. Spunar se zabýval literárními prameny a problémy jejich chronologie a atribuce děl jednotlivým autorům. Jako jeden z možných postupů navrhl vytváření kritických edic zaměřených na určité téma, které by zahrnuly všechny autory (nebo jejich podstatný výběr) i anonymní díla jím se zabývající, a tím pomohly nalézt logiku vývoje a filiací děl určitého tematického okruhu. Závěrem referent podal průřez typologií literární produkce přelomu dvacátých a třicátých let. Jeho příspěvek doplnil I. Hlaváček o přehled problematiky ediční činnosti v oblasti diplomatických pramenů. J. Nechutová připomněla k oběma referátům neutěšený stav výuky středověké latiny, která nepřispívá k výchově vhodných odborníků pro ediční činnost. A. Skýbová se podělila o několik svých zkušeností z výzkumů v italských archivech. Informovala přítomné o fondech papežské komory v Římě, o jejich uspořádání, zpřístupnění i využití pro české dějiny husitské doby. Druhé jednací dopoledne uzavřel příspěvek M. Ransdorfa, který srovnal reflexy dějinné situace u husitů a Luthera.

Závěrečné shrnutí a zhodnocení sympozia provedl J. Kejř. Ocenil, že jednání může být konečně popudem k větší odborné aktivitě v bádání o dějinách Chebska ze strany české historické vědy, a poukázal na skutečnost, že adekvátně interpretované regionální bádání může přinést i výsledky obecné platnosti.

Chebské sympozium povědělo o samotném Soudci jen nemnoho nového, neboť většina referujících se zaměřila šíře na „české dějiny v době Soudce chebského", jak mohl znít vlastní název sympozia. Přispělo to k propracování několika oblastí husitských dějin. Jednak byl blíže zhodnocen region Chebska a severozápadních Čech, dále byl výrazně uplatněn vnější pohled na české dějiny (z pozic ostatní Evropy zápasící s husitskými Čechami) a konečně v největší míře je třeba ocenit, že vzpomínané výročí dalo podnět k přesunu pozornosti na období od konce dvacátých let, které bylo dosud ve značné míře zanedbáváno. Byl tak dán podklad pro nové zhodnocení tohoto období, a jak naznačuje řada referátů, charakteristiky jednotlivých autorů se dost vzájemně blíží a slibují od současné historiografie jednotnou koncepci jeho interpretace.

Slabinou chebského jednání byla mizivá účast v diskusi, takže hlavní význam sympozia se přesunul z výměny názorů spíše k informativní funkci o postupu bádání jednotlivých pracovníků.

Blanka Zilynská

SEZNAM ZKRATEK

AČ	–	Archiv český
ADB	–	Allgemeine deutsche Biographie
AH	–	Archaeologia historica
AM	–	Archiv města
AMP	–	Archiv hlavního města Prahy
AMS	–	Archiv ministerstva spravedlnosti
AMT	–	Archiv města Tábora
Annales ESC	–	Annales Économies – Sociétés – Civilisations
ANM	–	Archiv Národního muzea
AR	–	Archeologické rozhledy
AUC-HUCP	–	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUC-Phil. et Hist.	–	Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica
AÚML	–	Archiv marxismu-leninismu ÚV KSČ
CDB	–	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CIM	–	Codex iuris municipalis
CM	–	Conventions-Münze
ČAŠ	–	Časopis archivní školy
ČDV	–	Časopis pro dějiny venkova
ČČH	–	Český časopis historický
ČČM	–	Časopis Českého muzea, Časopis Muzea Království českého
ČMM	–	Časopis Matice moravské
ČNM	–	Časopis Národního muzea
ČSAV	–	Československá akademie věd
ČSČH	–	Československý časopis historický
ČSPS	–	Časopis Společnosti přátel starožitností
FFUK	–	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FRA	–	Fontes rerum Austriacarum
FRB	–	Fontes rerum Bohemicarum
GAK	–	Gendarmerie-Abteilungskommando
GBK	–	Gendarmerie-Bezirkskommando
GP	–	Gendarmerieposten
HaV	–	Historie a vojenství
HČ	–	Historický časopis
HT	–	Husitský Tábor
JSH	–	Jihočeský sborník historický
KČSN	–	Královská česká společnost nauk
KNM	–	Knihovna Národního muzea
KNV	–	Krajský národní výbor
KT	–	Kniha trhová
LA PNP	–	Literární archiv Památníku národního písemnictví
LC	–	Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim
LF	–	Listy filologické
LS	–	Lidový soud
LSP	–	Lidový soud Praha
MHP	–	Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia
MHRH	–	Muzeum husitského revolučního hnutí
MIÖG	–	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MNV	–	Místní národní výbor
NV	–	Národní výbor
OA	–	Okresní archiv
ONV	–	Okresní národní výbor
OSN	–	Organizace spojených národů
Otto	–	Ottův slovník naučný
PAU	–	Partijnyj archiv Ukrainy
PHS	–	Právněhistorické studie
PKČS	–	Pamětní knihy četnických stanic
PSH	–	Pražský sborník historický
Rieger	–	Slovník naučný, red. Fr. L. Rieger
ŘSV	–	řada společenských věd
SAP	–	Sborník archivních prací
SMM	–	Sborník Matice moravské
SNM-A	–	Sborník Národního muzea, řada A – historie
SNM-C	–	Sborník Národního muzea, řada C – literární historie
SOA	–	Státní oblastní archiv
SPFFBU	–	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
SSH	–	Středočeský sborník historický
StR	–	Studie o rukopisech
SÚA	–	Státní ústřední archiv
SV	–	Stavební vývoj
SVPP	–	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
ŠOKA	–	Štátny okresný archív
ThPř KR	–	Theologická příloha Křesťanské revue
UJEP	–	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
UŠPH	–	Ukrajinský štáb partyzánského hnutí
ÚVOS	–	Ústřední výbor odborového svazu
VVM	–	Vlastivědný sborník moravský
Wurzbach	–	Constantin von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich
ZMK	–	Zprávy Místopisné komise
ZSO	–	zaniklá středověká osada

AČ
ADB
AH
AM
AMP
AMS
AMT
Annales E
ANM
AR
AUC-HUC

AUC-Phil.
AÚML
CDB
CIM
CM
ČAŠ
ČDV
ČČH
ČČM
ČMM
ČNM
ČSAV
ČSČH
ČSPS
FFUK
FRA
FRB
GAK
GBK
GP
HaV
HČ
HT
JSH
KČSN
KNM
KNV
KT
LA P

HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK MUZEA HUSITSKÉHO REVOLUČNÍHO HNUTÍ
SVAZEK 5, TÁBOR 1982

Povoleno odborem kultury Jihočeského KNV v Českých Budějovicích,
čj. Kult/2128/1981/F

Řídí Miloš Drda s redakční radou:
Jan Galandauer, Bohumír Janoušek, Ludmila Kopečková, Miloslav Polívka,
Rudolf Tecl, Stanislav Veřtát, Jaroslav Vrbata

Typografická úprava a návrh obálky: Jaroslav Ciper

Náklad: 1000 výtisků

Sazbu provedly Jihočeské tiskárny, provoz 4 Pelhřimov

Vytiskly Jihočeské tiskárny, provoz 5 Tábor